

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program

Csiszár Rita

MAGYAR NYELV ÉS MAGYAR KÖZÖSSÉGEK AUSZTRIÁBAN

**A NYELVCSERE ÉS NYELVMEGŐRZÉS VIZSGÁLATA
A BÉCSI MIGRÁNS ÉS AZ ALSÓŐRI ŐSHONOS KISEBBSÉGEK
KÖRÉBEN**

PhD értekezés

Témavezető: Dr. Bartha Csilla

Pécs
2007

Bevezetés.....	6
Kutatási kérdések és hipotézisek	7
A dolgozat felépítése	10
 I. ÁLTALÁNOS RÉSZ	 15
1. A vizsgálat	15
1.1. Az adatgyűjtés módszerei.....	15
1.2. A mintavétel	18
1.3. Az adatközlők összetétele és főbb szociológiai jellemzői.....	20
1.4. Az adatközlők jelölése	22
1.5. A szöveg lejegyzése.....	25
2. Az ausztriai magyarságra vonatkozó szakirodalom	26
2.1. Történelmi, néprajzi és szociológiai témájú háttéirodalom	27
2.1.1. A burgenlandi magyarokkal kapcsolatos publikációk	27
2.1.2. A bécsi magyarokkal kapcsolatos publikációk	28
2.2. Nyelvészeti szakirodalom	30
2.2.1. A burgenlandi magyarokkal kapcsolatos nyelvészeti szakirodalom	30
2.2.2. A bécsi magyarokkal kapcsolatos nyelvészeti szakirodalom	33
 II. A NYELVI KONTAKTUSOK FŐBB KÉRDÉSEI	 35
1. Kétnyelvűség a fogalmak tükrében	35
1.1. Kétnyelvűségi dichotómiák	35
1.2. A kétnyelvűség definíciói	37
1.3. Öshonos és emigráns kétnyelvűség	38
2. Nyelvcsere és nyelvmegőrzés	40
2.1. A nyelvcsere fogalma és fajtái.....	40
2.2. Nyelvhálál, nyelvvesztés, nyelvmegőrzés, nyelv-élénkítés, nyelvi revitalizáció	42
2.3. A nyelvcsere és a veszélyeztetett nyelvek.....	44
2.4. A fokozatos nyelvcsere-folyamat lejárásodása.....	46
2.5. A beszélői nyelvtudás kontinuum	50
2.6. Nyelvi változás nyelvcserehelyzetben	52
2.7. A nyelvcsere és nyelvmegtartás nyelvkörnyezettani szempontú vizsgálata	54
 III. KISEBBSÉGEK ÉS KISEBBSÉGPOLITIKA AUSZTRIÁBAN.....	 60
1. Kisebbségpolitika Ausztriában.....	60
1.1. Az osztrák kisebbségpolitika általános jellemzői.....	60
1.2. Kisebbségjogi dokumentumok.....	62
1.2.1. Alkotmányszintű szabályozás	62
1.2.2. Szövetségi és tartományi szintű szabályozás	64
1.3. Kisebbségek és a média	67
1.3.1. A jogi szabályozás legfőbb jellemzői	67
1.3.2. Kisebbségi műsorok a médiában.....	69
1.3.3. Kisebbségek és a sajtó.....	71
1.4. A kisebbségi anyanyelv szerepe az osztrák kisebbségpolitikában.....	72
2. Ausztria őshonos kisebbségei	74

2.1. Az őshonos kisebbségek számának alakulása a 20. században	74
2.2. Az őshonos kisebbségek kialakulása	76
2.3. Az őshonos kisebbségek regionális koncentrációja	77
2.4. Az őshonos kisebbségek főbb szociológiai jellemzői	78
2.5. Az őshonos kisebbségek nyelvi helyzete	80
2.6. Az őshonos kisebbségek identitása	82
3. Ausztria „új kisebbségei”: a migrációs eredetű diaszpórák	86
3.1. Országos trendek	86
3.2. Bécs etnikai összetétele	87
IV. A MAGYAR NYELV NYELVKÖRNYEZETTANI VIZSGÁLATA	89
1. Az Ausztriában élő magyarok a népszámlálások tükrében	89
1.1 Lélekszám és szociológiai sajátosságok	89
1.2. A magyarok számának alakulása a Burgenlandon kívüli tartományokban	91
1.3. Burgenland nemzeti összetétele és a magyarok számának alakulása	93
1.4. A népszámlálással kapcsolatos módszertani megfontolások	98
2. Az Ausztriában élő magyarok rövid története	100
2.1. A burgenlandi magyarok	100
2.1.1. Alsóóról dióhéjban	102
2.2. A migrációs eredetű diaszpóra	105
3. A többségi társadalom és a magyarság kapcsolata	108
3.1. Magyar menekültek Ausztriában: 1956-ban és az 1980-as évek végén	108
3.2. „Rejtőzködő” bécsi magyarok?	112
3.3. Magyarok Burgenlandban	112
4. Az Ausztriában működő magyar szervezetek	116
4.1. Az egyesületi élet főbb jellemzői Bécsben	116
4.1.1. Újabb tendenciák a bécsi egyesületi életben	119
4.1.2. A Bécsben működő magyar egyesületek tevékenysége	120
4.1.3. A vizsgált csoportok részvétele a „bécsi magyar életben”	124
4.2. Az egyesületi élet főbb jellemzői Burgenlandban	129
4.2.1. Az Alsóórben működő magyar egyesületek tevékenysége	132
V. INTÉZMÉNYESÍTETT MAGYAROKTATÁS AUSZTRIÁBAN	134
5.1. Az osztrák kisebbségi oktatás általános jellemzői	134
5.2. Kisebbségi magyaroktatás Burgenlandban	137
5.2.1. Jogi szabályozás	137
5.2.2. Az alsóóri elemi iskola múltja és jelene	141
5.2.3. Magyaroktatás Burgenland elemi és polgári iskoláiban	143
5.2.4. A Felsőóri Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium	145
5.2.5. A kétnyelvű oktatás gyakorlati megvalósulása	147
5.2.6. Kisebbségi anyanyelv oktatás vagy idegen nyelv oktatás?	148
5.3. (Kisebbségi?) magyaroktatás Bécsben	149
5.3.1. A Bécsi Magyar Iskola	150
5.3.2. Cserkészzet	152
5.3.3. Projekt Hungaricum	153
VI. A NYELVHASZNÁLAT MINDENNAPI GYAKORLATA	156

1. Nyelvválasztási szabályok a migrációs eredetű bécsi diaszpórában és az őshonos alsóőri közösségben	156
1.1. A beszélgetés résztvevői	157
1.1.1. A nyelvválasztás nemzetiségen alapuló szabálya	157
1.1.2. A nyelvválasztás csoport-hovatartozáson alapuló szabálya	158
1.1.3. Nyelvválasztás a többségi társadalom tagjainak jelenlétében	163
1.1.4. A résztvevők nyelvi kompetenciája	168
1.2. Téma	170
1.3. Helyszín	171
1.4. Az interakció funkciója	173
2. Nyelvhasználati szintek	174
2.1. A bécsi nyelvhasználati szintekhez és partnerekhez kapcsolódó nyelvek	175
2.2. Az alsóőri nyelvhasználati szintekhez és személyekhez kapcsolódó nyelvek	185
2.3. Intim nyelvhasználat	189
2.4. Média	191
2.5. Nyelvi revitalizációs folyamatok a migráns eredetű bécsi diaszpóra különböző csoportjaiban	194
2.6. Nyelvi revitalizációs folyamatok az őshonos alsóőri kisebbség körében	195
3. Nyelvhasználat a családban	204
3.1. Házastársak közötti kommunikáció	205
3.2. Szülő-gyermek kommunikáció	207
3.3. Családi nyelvhasználat magyar anyanyelvű szülők esetében	208
3.3.1. A magyar mint családn nyelv	208
3.3.2. A magyar mint aszimmetrikus családn nyelv	211
3.3.3. Kevert családn nyelv	211
3.3.4. A magyar mint a házastársak nyelve	213
3.4. Családi nyelvhasználat a vegyesházasságokban	214
3.4.1. Az „egy személy-egy nyelv” elve	215
3.4.2. Német családn nyelv	216
3.5. A szülői stratégiák szerepe a gyermeki kétnyelvűségben	218
3.6. A testvérek egymás közötti kommunikációja	219
3.7. Egyéb családtagok jelenlétének szerepe a gyermeki kétnyelvűség kialakításában és fenntartásában	220
3.8. A családi kommunikáció különböző modelljeinek megítélése a közösségen belül	221
4. A társadalmi szervezetek mint a kisebbségi nyelvhasználat szinterei	226
5. Vendégnyelvi elemek: kódváltás és lexikai kölcsönzés	232
5.1. Kódváltás, kódválasztás, kölcsönzés, interferencia, kódkeverés	232
5.2. A kódváltás vizsgálatának megközelítései	235
5.3. A kódváltás típusai	236
5.4. A kódváltásban érintett két nyelv viszonya	238
5.5. A vendégnyelvi elemek jelenlétével kapcsolatos attitűdök	238
5.6. Kódváltások és kölcsönzések interjúhelyzetben	249
5.7. A kódváltás funkciói a nyelvhasználati interjúkban	253
5.8. Kódváltások természetes beszédben	258
5.9. A kódváltás iránya az empiria tükrében	262
5.10. A lexikai kölcsönzések típusai interjúhelyzetben és természetes beszédben	263
ÖSSZEFOGLALÁS	267
SUMMARY OF RESEARCH FINDINGS	294

BIBLIOGRÁFIA	316
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	339
FÜGGELÉK.....	340
A disszertációban előforduló táblázatok jegyzéke	340
A disszertációban előforduló ábrák jegyzéke	341
A nyelvhasználati interjú tematikus kérdéssora (Bécs)	342
A nyelvhasználati interjú tematikus kérdéssora (Alsóőr)	344
Adatkarton	346
Nyelvhasználati interjúk.....	347
Nyelvhasználati interjú egy 1956-os adatközlővel (Bécs)	347
Nyelvhasználati interjú egy 1980-as évek végén Magyarországról kivándorolt adatközlővel (Bécs).....	354
Nyelvhasználati interjú egy 1980-as évek végén Erdélyből kivándorolt adatközlővel (Bécs)	363
Nyelvhasználati interjú egy alsóőri adatközlővel	370
A bécsi és burgenlandi magyar közösségen belül társadalmi funkciót viselő azon személyek névsora, akikkel beszélgetés készült	378
Fényképek és műsorprogramok	379
Alsóőri fotók	379
Bécsi fotók	384

Bevezetés

A rendszerváltás óta különös hangsúlyt kaptak a környező országokban élő magyarság kétnyelvű nyelvhasználatával foglalkozó kutatások; több monográfia, tanulmány- és konferenciakötet is napvilágot látott (pl. Kontra szerk. 1991; Kassai szerk. 1995; Csernicskó és Váradi szerk. 1996; Lanstyák és Szabó Mihály szerk. 1998; Lanstyák, 2000; Göncz, 1999; Csernicskó, 1998, Fenyvesi szerk. 2005 stb.).

A fenti megállapítás különböző mértékben igaz a Kárpát-medencében élő őshonos magyar közösségekre, amelyek közül kétségtelenül a burgenlandi magyarokat tartja legkevésbé számon a tudományos élet éppúgy, mint a hazai közgondolkodás. Ennek okai nagyrészt a közösség kis létszámában, valamint az anyaországtól való hosszan tartó politikai – és ebből adódóan fizikai – elszigeteltségében keresendők. Nem elhanyagolható azonban az a tény sem, hogy a több évtizede polgári demokráciában és jóléti államban élő ausztriai magyar kisebbség helyzete átmenetet képez a nyugati szórványmagyarság és a Kárpát-medencében élő őshonos magyarság helyzete között (vö. Éger, 1991:13-15).

Feltehetően a fenti okokkal magyarázható, hogy az Osztrák Köztársaság legfiatalabb tartományában élő magyarok nyelvhasználatáról – Gal (1979) sokat idézett, a felsőöri magyarok nyelvcserejének folyamatáról szóló munkája óta – az elmúlt évtizedekben szinte alig látott napvilágot tudományos igényű nyelvészeti tanulmány.

Hasonló megállapítást tehetünk a magyar párú emigráns kétnyelvűség európai kontextusban történő kutatásával kapcsolatban is; a rendelkezésünkre álló szociolingvisztikai vizsgálatok – néhány kivétellel (pl. Zelliger, 1995, 2000, 2001, 2004, 2005; Tátrai-Infanger, 2003) – a Tengeren túli amerikai és ausztráliai magyar közösségekre korlátozódnak (Kontra, 1990; Bartha, 1993; Fenyvesi, 1995; Kovács, 2001). A jelenleg több mint tizenötezer főt számláló, heterogén összetételű, migrációs eredetű bécsi diaszpóra ez idáig nem állt a szociolingvisztikai kutatások fókuszában. Ennek a hiánynak a – lehetőségeim szerinti – pótlására szeretnék vállalkozni az alábbi disszertáció keretei között.

Témaválasztásomban döntő szerepet játszott az a tény, hogy nyugati szomszédunk az egyedüli olyan ország, amely egyaránt otthont ad a magyarság őshonos és emigráns csoportjainak. Ausztria egyedül álló helyzete így lehetőséget teremt a két közösség kétnyelvű nyelvi gyakorlatának összevetésére, a kétnyelvűség két különböző típusának mélyrehatóbb megismerésére. A tudományterülettel kapcsolatos – már az

egyetemi alapképzés óta fennálló – érdeklődésem, saját élethelyzetem, német nyelvismeretem, valamint régóta meglévő osztrák kapcsolataim mind hozzájárultak ahhoz, hogy három éves terepmunkám tapasztalatait ebben a formában összegezzem.

Kutatási kérdések és hipotézisek

A disszertáció központi témája a nyelvcsere és a nyelvmegőrzés dinamikájának feltárása az Ausztriában élő burgenlandi őshonos magyarság, valamint a migrációs eredetű bécsi diaszpóra különböző csoportjainak körében. Az értekezés arra keresi a választ, hogy a vizsgálat időpontjában az említett közösségek **hol helyezkednek el „a nyelvcsere képzeletbeli dimenziója mentén”** (Borbély, 2000:46), illetve, hogy **melyek azok a legfőbb tényezők, amelyek a kontaktushelyzetben élő ausztriai magyarok fenti csoportjaiban a nyelvmegőrzés, illetve a nyelvcsere irányába mutatnak.**

Az őshonos magyarság és a diaszpóra nyelvi és nyelvhasználati kérdéseinek vizsgálata nyelvkörnyezettani értelmezési keretben történik, amelynek alaptézise szerint bármely közösség nyelvi viselkedése csak az őt érintő szocio-kulturális környezet ismeretében értelmezhető (Haugen, 1972). A nyelvcsere és a nyelvmegőrzés folyamatát a disszertáció az egymással szoros kölcsönhatásban lévő társadalom-csoport-egyen viszonyrendszerében, a három dimenzió szinte elválaszthatatlan egymásra hatásában elemzi.

A dolgozat fő kutatási kérdését a társadalmi kontextus felől megközelítve, feltétlenül szükségessé válik azoknak a történeti, gazdasági, jogi, kulturális stb. tényezőknek a vizsgálata, amelyek a két különböző elrendezésű kontaktushelyzetben a kétnyelvű nyelvhasználat környezetét alakítják. Megválaszolásra várnak a következő kérdések: **Milyen keretet teremt az osztrák kisebbségpolitika és a kisebbségjogi szabályozás az országban élő őshonos és migrációs eredetű kisebbségeknek (kisebbségi) identitásuk megéléséhez? Milyen szerepet tulajdonít a jogalkotó a kisebbségi anyanyelvnek? Milyen célok vezérlik az államot a kisebbségpolitika mindenkori kulcskérdésének, az anyanyelvi oktatásnak a megteremtésében? Miként alakul az országban a többség és a magyar kisebbség(ek) viszonya?**

Feltételezhető, hogy a közösségi kétnyelvűség szakirodalmában megkülönböztetett „őshonos” és „emigráns” kétnyelvűségi helyzetben élők között – a két csoport kialakulásának különböző történeti háttéréből, valamint az eltérő szocio-kulturális környezetből adódóan – alapvető különbségek érzékelhetők a

nyelvhasználatot befolyásoló külső tényezőkben éppúgy, mint a kisebbségi csoportok nyelvhasználati szokásaiban és közösségi normarendszerében. Egyáltalán **van-e létjogosultsága nyelvmegőrzési stratégiákról – mint a kisebbségi nyelv megtartására irányuló közösségi aktivitásról és nyelvhasználati normákról – beszélni egy olyan közösség esetében, amely többé-kevésbé saját döntésének következményeként él egy másik állam keretein belül?**

Ugyanakkor, az emigráns kétnyelvűségi helyzetben élő bécsi magyar „mikro társadalom” nagy fokú belső rétegzettség (különösen a kivándorlás ideje, indítéka és a kibocsátó ország alapján) indokoltta, sőt szükségessé teszi a fenti nyelvi folyamatok vizsgálatát a különböző migrációs hullámok és generációk függvényében is. Az elemzés tárgya a bécsi magyar diaszpóra két legnépesebb migrációs hulláma; az 1956-os forradalom idején, valamint az 1980-as évek végén Ausztriában letelepedett csoportok első és második generációja. A rendszerváltás körüli években Ausztriába érkezett magyarok is egy heterogén közösséget képeznek; két legnagyobb csoportját a Magyarországról és az Erdélyből érkező migránsok alkotják. Felmerül tehát a kérdés, hogy **a nyelvcseré folyamatának vannak-e olyan helyzet-specifikus vonásai, amelyek az osztrák fővárosban élő magyar diaszpórán belül csak az „ötvenhatosokat”, a nyolcvanas évek magyarországi magyarjait, illetve az „erdélyieket” – a csoportok külső megnevezéseit alkalmazva – jellemzik.**

A migráns diaszpóra fenti csoportjaival kapcsolatban különösen három változónak a nyelvcseré folyamatára kifejtett hatását szükséges kiemelni; **a kivándorlás időpontját** (vagyis a befogadó országban eltöltött idő hosszát) és **okát**, valamint az adatközlőknek **a kivándorlást megelőzően átélt kisebbségi vagy többségi státuszát.**

Hipotézisem szerint a befogadó országban eltöltött idő hossza alapvető befolyással rendelkezik a kisebbségi nyelv megőrzésére és a migránsoknak a helyi magyar közösséghez való viszonyára. A kölcsönhatás iránya ugyanakkor nem egyértelmű; a régebben érkezettek egyfelől várhatóan erősebb kötődéssel rendelkeznek a bevándorolt magyarság különböző csoportjai és intézményei iránt, továbbá feltehetően nagyobb gyakorlatuk van a különböző nyelvmegőrzési stratégiák kialakításában. Másfelől azonban, az idegen nyelvi környezetben eltöltött hosszabb idő a befogadó ország kultúrájába való nagyobb beágyazottságot feltételez, amely viszont a nyelvcseré irányába mutathat.

A kivándorlási ok és a nyelvmegőrzés kapcsolatáról nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy azok a migránsok, akik kényszerítő körülmények hatására (pl. politikai okokból) voltak kénytelenek elhagyni hazájukat, tudatosabban igyekeznek a nyelvcsere feltartóztatni, mint azok, akik elsősorban gazdasági megfontolásból döntöttek Ausztria mellett (vö. Bartha, 1993; 2002).

A diaszpóra tagjainak kivándorlás előtti „státusza” is feltehetően meghatározza nyelvi viselkedésüket: a kisebbségi létből érkezőknek – helyzetükből adódóan – nagyobb gyakorlatuk van a nyelvmegőrzésben, mint az anyaországból kivándorlóknak. Így az Erdélyből származó adatközlők csoportjában hatékonyabb nyelvmegőrzési stratégiák várhatók.

A szociológiai mutatók vizsgálata során további kérdések merülnek fel; pl. milyen szerepet játszik az **iskolai végzettség**, illetve a **nem** a kétnyelvű nyelvi folyamatok alakulásában? Az iskolai végzettség hatása a nyelvcsere folyamatára nem egyértelmű (vö. Kloss, 1966:210), hiszen magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők egyfelől kiterjedtebb társadalmi kapcsolatokkal és nagyobb mobilitási (társadalmi és fizikai értelemben egyaránt) esélyekkel rendelkeznek, amely gyakran a kisebbségi közösségnek az elhagyását és a többségi környezetbe való beolvadást vonják magukkal. Másfelől, az iskolázottsággal együtt járó magasabb gazdasági-társadalmi státus, nagyobb tudatosság és jobb anyagi körülmények kedvezhetnek a közösségen belüli nyelvmegőrzésnek (vö. Jaspaert – Kroon, 1989:92-93; Li, 1982:116-7). A nem szintén ambivalens faktornak tekinthető a nyelvcsere-nyelvmegőrzés dinamikájában. A szociolingvisztika több helyen dokumentálta a nőknek a presztízs-formák és változatok iránti, a férfiakénál nagyobb fogékonyságát (Kiss, 1995:110-1), ugyanakkor a kétnyelvűségi kutatások kiemelik az anyának az intergenerációs nyelvtáadásban és a nyelvmegőrzésben játszott fontos szerepét (Bartha, 1999:141).

A kutatás tárgyát képező közösségek kétnyelvű nyelvhasználatának leírásához a nyelvválasztási minták feltérképezését tekintem kiindulópontul. Szinte nyelvkontaktológiai univerzálénak tekinthető az a megállapítás, mely szerint az absztrakt nyelvválasztási minták látványos megváltozása bármely közösségen belül a kisebbségi nyelv státuszának, valamint a nyelvcsere-nyelvmegőrzés dinamikájának megváltozását vonja maga után (Hoffmann, 1991:182). Megválaszolásra vár az a kérdés, hogy **mely nyelvhasználati színtereken és funkciókban használatos a**

magyar, mint kisebbségi nyelv az Ausztriában élő magyarok egyes csoportjaiban, illetve, hogy léteznek-e absztrakt nyelvválasztási normák a közösségben?

Hipotézisem szerint a burgenlandi Alsóőrben élő magyaroknak – egyértelműen meghatározott kisebbségi jogi lehetőségeikből és a település sajátosságaiból adódóan egyaránt – több nyelvhasználati szintéren kínálkozik lehetőség anyanyelvük használatára, mint a fővárosban élő migrációs eredetű diaszpóra tagjainak. A kétnyelvű szituáció elrendezésétől függetlenül, a vizsgált csoportok mindegyikében a nyelvhasználati szinterek közül kiemelkedő jelentősége várható a **családtagokkal folytatott kommunikációban** és a **kisebbség által létrehozott intézményekben** használt nyelvnek. Felmerül a kérdés, hogy **van-e különbség az intergenerációs nyelvtadás hatékonyságában az egyes csoportok között**; illetve, hogy **milyen összefüggés van a szülők által használt stratégia, mint nyelvválasztási modell és a közösségen belüli nyelvmegőrzés között?** A kisebbség által létrehozott különböző profilú társadalmi szervezetek identitásteremtő funkciójából kiindulva, hipotézisem szerint az ausztriai magyar szervezetek a magyar nyelvhasználat bátyáiként funkcionálnak, a tagoknak az egyesületekkel való elevenebb kapcsolata fokozza a nyelvmegőrzés sikerét.

A nyelvválasztási minták feltérképezésén túl a kétnyelvű nyelvhasználat gyakorlatának másik fontos megnyilvánulási formáját, a **kódváltást** és a **lexikai kölcsönzést** vizsgálom. Az egyes adatközlők nyelvi produkcióit vizsgálva választ keresek arra a kérdésre, hogy a beszélők szempontjából milyen funkciói lehetnek a vendégnyelvi elemek használatának, valamint a jelenséggel kapcsolatos attitűdjük miként nyilvánul meg kétnyelvű nyelvhasználatukban. Hipotézisem szerint, a vendégnyelvi elemek használatával szembeni pozitív attitűd közvetlenül megnyilvánul a kétnyelvű beszélő nyelvi produkciójában; a kódváltás és a lexikai kölcsönzés mennyiségi növekedéséhez vezet.

A dolgozat felépítése

A dolgozat hat fejezetből áll. Az értekezés első, általános része az empirikus kutatás **módszertani kérdéseit** tárgyalja; az adatfelvétel és az anyag feldolgozási módszereinek bemutatását az adatközlők összetételének és főbb szociológiai jellemzőinek ismertetése követi. Szintén az első fejezetben kerül sor az ausztriai

magyarságra vonatkozó – történelmi, néprajzi, szociológiai és nyelvészeti témájú – **szakirodalom áttekintésére**.

A disszertáció második fejezete a **nyelvi kontaktusok** főbb elméleti kérdéseit járja körül. A **kétnyelvűséggel kapcsolatos fogalmak és definíciók** szisztematikus áttekintése biztosítja az empirikus kutatás eredményeinek megjelenítése szempontjából releváns elméleti keretet. A **nyelvcseré** és **nyelvmegtartás** jelenségével kapcsolatos nemzetközi szakirodalom fogalmi apparátusának és főbb elméleti megközelítéseinek bemutatása nélkülözhetetlen az ausztriai őshonos és migrációs eredetű magyarság kétnyelvű nyelvi helyzetének tanulmányozásához.

A **kisebbségek és kisebbségpolitika Ausztriában** című rész a makro-társadalmi értelmezési keret bemutatására vállalkozik, és kísérletet tesz a kisebbségi csoportok létét nagyban befolyásoló, a kisebbségi politikában megnyilvánuló hatalmi-politikai ideológia felvázolására. Az osztrák kisebbségpolitika általános jellemzőit áttekintve bemutatja a **kisebbségjogi szabályozás** különböző dokumentumait, különös tekintettel azokra az elemekre és koncepciókra, amelyek leginkább hatással vannak a kisebbségi csoportok életére. A vizsgálódás fő tárgyát az képezi, hogy a törvényhozó milyen szerepet tulajdonít a kisebbségi anyanyelvnek a különböző szintű szabályozások során. A fejezet második részében a kisebbségpolitikának egy speciális szeletét, a média-politikát tárgyalva, arra keresem a választ, hogy a közszolgálati televíziós csatornák és rádióadók kisebbségeknek sugárzott műsorai a gyakorlatban mennyiben járulnak hozzá a kisebbségi anyanyelv megőrzéséhez.

Ugyanakkor, a kisebbségjogi szabályozáson kívül, az Ausztriában élő magyarok helyzetének tanulmányozásához nélkülözhetetlen az őket körülvevő társadalmi tér megismerése is, különös tekintettel az országban élő, egyéb őshonos, illetve migrációs eredetű diaszpórák csoport-specifikus jellemzőinek bemutatására.

A negyedik fejezet a **magyar nyelv nyelvkörnyezettani vizsgálatát** tűzi ki célul. Abból a nyelvökológiai (Haugen, 1972) céltételezésből kiindulva, hogy egy nyelv és környezete közötti viszony feltérképezése nem nélkülözheti a nyelvet beszélő csoport gazdasági-társadalmi-demográfiai-történeti körülményeinek tanulmányozását, e fejezet feladata minden olyan változó és kölcsönhatásainak felderítése, ami a két vizsgálati helyszínen használt magyar nyelv és beszélőinek kapcsolatát befolyásolja. E tényezők megismerése nagyban hozzájárulhat a vizsgálati csoportokban folyamatban lévő nyelvcseré-nyelvmegőrzés dinamikájának alaposabb megismeréséhez.

Az elmúlt évtizedek **cenzus** adatainak elemzése fontos információval szolgálhat nemcsak az őshonos és migráns magyarok számáról és szociológiai sajátosságairól, hanem a különböző népszámlások során alkalmazott, változó kritériumrendszerben manifesztálódó, kisebbségekkel kapcsolatos állami elképzelésekről is. A bécsi és az alsóőri magyarság **történetének** rövid bemutatását a két vizsgálati **csoport és a többségi társadalom kapcsolatának** felvázolása követi.

A bécsi diaszpóra és a burgenlandi őshonos magyarság által létrehozott **intézmények** szociológia szempontokat szem előtt tartó elemzése a helyi magyar mikro-társadalmak tagolódásának bemutatására vállalkozik, abból a feltételezésből kiindulva, hogy a kisebbségi önszerveződés különböző formáiban visszatükröződnek a közösségben uralkodó normák és az egyes csoportok közötti esetleges törésvonalak.

Az **intézményesített magyaroktatás Ausztriában** címet viselő ötödik fejezet a kisebbségpolitika mindenkori kulcskérdéséről, a kisebbségi anyanyelvi oktatásról igyekszik átfogó képet nyújtani. Fő törekvése annak megismerése, hogy milyen célok vezérlik a kisebbségi anyanyelvi oktatás megteremtésében, illetve megőrzésében egyfelől az államot, mint az oktatás irányvonalainak kijelölőjét, másfelől a helyi magyar szervezeteket, mint a kisebbségi érdekvédelem artikulálóit. Továbbá, milyen mértékben képes betölteni a kisebbségi oktatás elsődleges funkcióit – az anyanyelv megőrzését, az anyanyelvi kompetencia fejlesztését, a kisebbségi identitás kialakítását/megerősítését stb. – az Osztrák Köztársaságban élő magyarok két csoportjának, az őshonos burgenlandi és a migrációs eredetű bécsi magyarság körében? A fenti kérdések megválaszolása az Ausztriában élő magyarságot érintő kisebbségi oktatás jogi szabályozásának és gyakorlati megvalósulásának kritikus bemutatásával, továbbá az anyanyelvi oktatásért „felelős” főbb intézmények munkájának ismertetésével történik.

A disszertáció hatodik része az Ausztriában élő magyarok **nyelvhasználatának mindennapi gyakorlatát** helyezi a vizsgálat középpontjába. A nyelvcsere és nyelvmegtartásra vonatkozó kutatások központi témája a **nyelvválasztás** és a **kódváltás**, az a két legfontosabb nyelvi viselkedés, amelyeken keresztül a kétnyelvűség elemezhető. Mivel „a társalgás alapkódjának kijelölését” (Bartha, 1999:88) meghatározó szabályok az adott kétnyelvű beszélőközösségben uralkodó normákra és elvárásokra utalnak (Hoffmann, 1991:177), ezen szabályszerűségek feltérképezésére teszek kísérletet akkor, amikor azokat a változókat próbálom megragadni, amelyek a bécsi, illetve az alsóőri magyarok különböző csoportjainak kétnyelvű elrendezésében a

nyelvválasztást meghatározzák. Tanulmányozom, hogy a fenti kétnyelvű közösségekben milyen szabályok vezérlik az egyéni és a közösségi nyelvi repertoár működését, illetve, hogy a két különböző vizsgálati helyszínen a kisebbségi nyelv milyen mértékben képes megőrizni pozícióját a többségi nyelvvel szemben az egyes nyelvhasználati színterekhez és partnerekhez kötődő nyelvválasztás során.

A nyelvhasználati színterek általános vizsgálatán túlmenően a nyelvhasználat mindennapi gyakorlatát a családban, illetve a különböző társadalmi szervezetekben veszem közelebből is szemügyre. A **család** mint a legfontosabb szocializációs ágens az a kiscsoport, ahol a gyermek az adott kétnyelvű közösség, valamint az azt körülvevő tágabb társadalmi környezet nyelvhasználati szabályait és azok helyes alkalmazását elsajátítja (vö. Réger, 2002 [1990]:11; Kiss, 1995:86). Egyúttal – mint intim szféra – azt a nyelvhasználati színteret is jelöli, „amelyben a beszélők a külvilág kontrollja nélkül elméletileg szabadon dönthetnek a nyelvhasználatról” (Bartha, 1993:71, vö. Egger, 1994:65-6). A *nyelvhasználat a családban* című alfejezetben azt járom körül, hogy milyen tipikus kommunikációs elrendezések figyelhetők meg a tagok között a vizsgálat látóterébe került családok esetében, továbbá, hogy ezek a modellek miképpen járulnak hozzá a közösségben a nyelvcsere, illetve a nyelvmegtartás folyamatához.

Kiemelkedő jelentőségű a különböző **társadalmi szervezetek** nyelvi gyakorlata is, hiszen kisebbségi kétnyelvűség helyzetben a formális nyelvhasználatnak szinte egyedüli színterét képezik (Bartha, 2001:123; Zellinger, 2001:177), ugyanakkor, a nyelvhasználaton túlmutatóan fontos tudásközvetítő és identitáspolitikai szerepet is betöltenek (Szarka, 2005:15). A *társadalmi szervezetek mint a kisebbségi nyelvhasználat színterei* című alfejezet azt vizsgálja, hogy a bécsi magyar migránsok, valamint az alsóöri őshonos magyarok által létrehozott egyesületek milyen mértékben képesek betölteni ezt a sokrétű feladatukat, és mennyiben járulnak hozzá a kisebbségi nyelv megőrzésének sikeréhez.

A hatodik fejezet másik nagy alfejezete a **kódváltással** és a **lexikai kölcsönzéssel** foglalkozik. Az empirikus kutatás eredményeit bemutatva arra keresem a választ, hogy az adatközlők különböző csoportjai milyen attitűddel rendelkeznek a vendégnyelvi elemek jelenlétével kapcsolatban, és ez miként befolyásolja kétnyelvű nyelvhasználatukat. Elemzem továbbá, hogy a kódváltásnak és a kölcsönzésnek milyen funkciói és milyen típusai fordulnak elő egyrészt a magnetofonon rögzített

---

szociolingvisztikai interjúkban, másrészt a résztvevő megfigyeléssel gyűjtött természetes beszédben.

A disszertáció végén található **Függelékben** a terepmunkával kapcsolatos dokumentumok sorakoznak fel; a két vizsgálati helyszínen alkalmazott nyelvhasználati interjúk készítésekor használt tematikus kérdéssorok, és a megkérdezettek szociológiai jellemzőit tartalmazó adatkarton mellett az öt vizsgálati csoport mindegyikéből származó egy-egy minta-interjú is helyet kapott. A műsorprogramok, plakátok, valamint a különböző közösségi alkalmakkor készített fényképek további illusztrációként szolgálnak.

I. ÁLTALÁNOS RÉSZ

1. A vizsgálat

1.1. Az adatgyűjtés módszerei

A megválaszolandó kutatási kérdések jellegéből adódóan az Ausztriában élő magyarok nyelvhasználatát és nyelvi szokásait felmérő empirikus vizsgálat a szociolingvisztika és a kulturális antropológia által alkalmazott holisztikus szemléleten alapuló módszerek alkalmazására támaszkodott, amely lehetővé tette, hogy a vizsgált sokaságot teljes kulturális kontextusában lássam. Hiszen az egymást szervesen kiegészítő kutatási módszerekkel gyűjtött nyelvi korpusz jobb betekintést enged a közösség valós nyelvi gyakorlatának tanulmányozásába, ui. más stratégiákat alkalmaznak a beszélők a terepmunkással végzett formálisabb interjúhelyzetben, mint az egymás közti mindennapi érintkezés során. A passzív és résztvevő megfigyeléssel lehetővé válik a kutató „beépülése” a vizsgálandó közösségbe, amely által jelentősen kiküszöbölhető a beszélt nyelv vizsgálatát nagyban akadályozó labovi „megfigyelői paradoxon” jelensége (Labov, 1972:209-210). A vizsgálati módszerek megfelelő kiválasztásán kívül kedvezően befolyásolja a kutatás eredményeit a gyűjtő személyének a közösség számára ismerős volta is (vö. Kiss, 1995:40-1). Ennek a követelménynek különösen az osztrák fővárosban sikerült eleget tennem; a mintegy három évig tartó folyamatos jelenlétem a vizsgált bécsi magyar közösségben szintén hozzájárult a „kísérleti effektus” minimálisra csökkentéséhez. A burgenlandi Alsóőrben 2003. és 2007. között három alkalommal egy-egy hetet töltöttem el, de ezen kívül is gyakran megfordultam a településen.

Az adatgyűjtést a következő vizsgálati módszerek kombinációjával végeztem: (1.) *passzív megfigyelés*, (2.) *részt vevő megfigyelés*, (3.) *nyelvhasználati interjú és kötetlen beszélgetés*. Passzív megfigyelést mindkét helyszínen elsősorban a különböző közösségi összejöveteleken (pl. iskolai tanóra, szervezeti közgyűlés, bibliaóra, egyesületi találkozó stb.), részt vevő megfigyelést az informális csoportos rendezvényeken (pl. kirándulás, játszóház, egyesületi bál stb.) alkalmaztam. A megfigyelések alkalmával nyert információk bár önmagukban is rendkívül hasznosnak bizonyultak, különösen alkalmasnak tűntek a tematikus interjúk során elhangzottak verifikálására (cross checking). Amint azt az eredmények ismertetése majd megmutatja,

a különböző módon szerzett információk egymás kiegészítéséül, alátámasztásául, más esetekben megcáfolásául szolgáltak. A nyelvhasználati interjúkon kívül több tucat, a témáról szóló kötetlen beszélgetés részese voltam kétnyelvű családomban éppúgy, mint baráti körben, vagy különböző okokból összegyűlt, Ausztriában élő magyar társaságokban. A spontán beszélgetésekről, valamint telefonbeszélgetésekről egyaránt feljegyzéseket készítettem, amelyeket szintén beépítettem az elemzésekbe.

A kutatás másik fontos részét a kommunikációs modulok szerint felépített, összesen 52 adatközlővel készített magyar nyelvű *nyelvhasználati interjú* alkotta, amelyet kisebb-nagyobb rendszerességgel 2003. február és 2007. januárja között magam készítettem és jegyeztem le. (Az interjú vezérfonalát alkotó kérdéssor megtalálható a **Függelékben**.) A beszélgetések átlagos hossza másfél óra volt. A beszélt nyelvi korpuszt egy Olympus S710, valamint egy Olympus J400 típusú magnetofonon rögzítettem. Az irányított beszélgetések magyar nyelven készültek, de az interjúszövegekben esetenként német elemek is előfordulnak.

Bár az interjúhelyzet feltételeinek megteremtésekor törekedtem az egységes módszertan kialakítására a helyszínt illetően is, tőlem független okok miatt erre nem minden esetben volt lehetőség. A nyelvhasználati interjúkra előzetes időpont-egyeztetés után többnyire az adatközlők otthonában került sor. Ez alól egyedüli kivételt az ötvenhatos és az alsóöri megkérdezettek egy kisebb csoportja képezte, akiknek kérésére – a privát szféra „védelmeként” értelmezhetően – vagy nyilvános helyen (pl. kávéházban, könyvtárban, vagy közösségi helységben), vagy (az előbbieket esetében) az én otthonomban találkoztunk.

A bécsi adatközlők „megszólaltatása” nem minden esetben volt problémamentes. Az ötvenhatos minta heterogenitását bemutatandó, több olyan személlyel felvettem a kapcsolatot, akiknek élete jelenlegi fázisában szinte semmilyen nyelvhasználati színtéren nem jelenik meg anyanyelvük. Sajnos körükben szinte egyöntetű elutasításban volt részem. Ez feltehetően egyeseknél a téma iránti teljes közömbösséggel, másoknál a csoportnorma anyanyelvvel kapcsolatos elvárásainak megsértéséből adódó szégyenérzettel magyarázható. Ebből következően az „asszimilálódás útjára lépett emberek tudatvilágának, nyelvhasználati szokásainak feltárására” (Gereben, 2005:30) a kíváncsi kevesebb lehetőségem adódott.

Az interjút készítő személlyel szembeni – elsősorban a múltban elszenvedett sérelmeken alapuló – bizalmatlanság több esetben a beszélgetés létrejöttének

meghiúsulásához vezetett; különösen jellemző volt ez az 1980-as évek második felében Erdélyből érkezett, alacsonyabb iskolázottságú személyekre, valamint kisebb mértékben az ötvenhatos menekültekre. (Két esetben – bár az interjú végül létrejött – az erdélyi adatközlők nem járultak hozzá a beszélgetés magnetofonon való rögzítéséhez.) Hasonló elutasító magatartás a bécsi diaszpóra harmadik csoportjában, az 1980-as évek második felében Magyarországról Ausztriába vándoroltak esetében egyáltalán nem volt tapasztalható.

A nyelvhasználati interjúkon kívül hozzávetőlegesen másfél tucat beszélgetést készítettem a bécsi és a burgenlandi magyar közösség kiemelkedő személyiségeivel; lelkesekkel, a közösségben tanító magyartanárokkal, a különböző szervezetek és egyesületek vezetőivel stb.¹ (Ezek egy részét magnetofonon rögzítettem.) Érdeklődésem középpontjában elsősorban a Bécsben és Burgenlandban élő magyar közösségek szociológiai tagolódása, a vizsgált csoportok befogadó országbeli beilleszkedése, önszerveződési- és nyelvhasználati szokásaik álltak. Észrevételeik és a tőlük szerzett információ még árnyaltabbá tették az elemzést.

Az előre meghatározott témacsoportokból álló nyelvhasználati kérdéssor nagyban támaszkodik Gal (1979:177-82), Kontra (1990:135-6), valamint Bartha (1993:Függelék) magyar nyelvpárú kétnyelvűek körében alkalmazott kérdőíveire. Az interjúban az alábbi főbb társalgási modulok különíthetők el:

- a kivándorlás ideje és oka;
- a német nyelv elsajátításának módja;
- a magyar- és német nyelvtudás szubjektív értékelése a négy készség mentén;
- nyelvválasztás a különböző nyelvhasználati színtereken;
- kódváltással és a vendégnyelvi elemekkel kapcsolatos attitűdök;
- családi kommunikációs minták;
- nyelvi attitűddel kapcsolatos kérdések (nyelvjárás, sztenderd);
- „magyar élet” Ausztriában (a szervezetek munkája/programjai);
- egyéni és csoportos beilleszkedéssel kapcsolatos vélemények;
- az ausztriai magyar identitás mibenléte.

A mindennapi társalgást megközelítő, többségében nyílt kérdéseket tartalmazó beszélgetésekben az előre kialakított tematikus blokkok a beszélő által meghatározott

---

¹ A bécsi és burgenlandi magyarság köreiben különböző funkciókban tevékenykedő személyek listája megtalálható a függelékben.

sorrendben bukkantak fel. A zárt kérdésekre adott szóbeli válaszokat kérdőíven rögzítettem. Az egyes nyelvhasználati színterekhez kötődő nyelvválasztást a szóbeli megkérdezés során nyert információ alapján egy előre elkészített táblázatban magam adminisztráltam.

A beszélgetéseket megelőzően a megkérdezetteknek a vizsgálat szempontjából releváns adatait *adatkartonon* (megtalálható a **Függelékben**) rögzítettem, amely a következő információkat tartalmazta: nem, kor, születési hely, szülők anyanyelve, melyik országban és mely tanítási nyelve(ke)n végezte tanulmányait (iskolatípusok szerint), családi állapot, házastárs származási országa és anyanyelve, iskolai végzettség, foglalkozás, kivándorlás éve, állampolgárság.

Az élőnyelvi beszédanyagokon kívül az elemzésbe bevonásra kerültek a vizsgált közösségekhez kötődő különböző *elsődleges* és *másodlagos írott nyelvi szövegek* is; az egyes csoportok által kiadott sajtótermékek, ismertetők, tanulmányok éppúgy, mint bevásárlási listák, családtagoknak szóló üzenetek, levelek, valamint az ausztriai magyarokról szóló televízió- és rádióműsorok, továbbá a kisebbséget érintő törvényszövegek.

1.2. A mintavétel

Mivel az osztrák népszámlálási adatok elemzései nem tüntetik fel az országban élő magyarság szociológia jellemzőit, továbbá a különböző magyar szervezetek sem rendelkeznek átfogó nyilvántartással tagjaikat illetően, az adatközlők kiválasztásakor a szociológiai és statisztikai értelemben vett reprezentativitás nem volt biztosítható. A terepmunka során ezért a – klasszikus dialektológiában elfogadott – *értelmezett mintavétel* (judgement sampling) módszerével dolgoztam; igyekeztem adatközlőimet bizonyos előre meghatározott kritériumok alapján kiválasztani (vö. Davis, 1983:69-71; Milroy, 1989 [1987]:26; Kontra, 1990:11; Wardhaugh, 1995:133; Kovács, 2001:48). Ezt az empirikus szociológiai kutatásokban elterjedt ún. „*hólabda*” módszerrel biztosítottam, amelynek kétségtelen előnye, hogy a terepmunkás „egy barát barátjaként” (Milroy, 1980 In: Rottet: 2001:82) kerülhet kapcsolatba a vizsgált közösséggel, és az adatközlők újabb csoportjaival. A helyzetből adódóan a kutatást végző személy státusza a csoporton belül szerencsésen ötvözi az ingroup és outgroup tagsággal járó jegyeket.

A Bécsben élő magyarok esetében a különböző migrációs hullámok vizsgálatánál a csoportalkotás alapját a *kivándorlás ideje* képezte. Ez alapján két, egymástól jól elhatárolható vizsgálati csoportot különítettem el: az 1956-ban, valamint az 1980-as évek második felében kivándoroltak első generációs csoportjait. Az 1980-as évek második felében Ausztriába érkezett magyarok csoportját a kibocsátó országtól függően magyarországi, illetve erdélyi vizsgálati közösségekre bontottam. További vizsgálati csoportot képeztek a fenti három csoportnak a már Ausztriában született gyermekei.² Az első generációs csoportok mindegyikéből igyekeztem a főbb szociológiai paraméterek szempontjából viszonylag kiegyensúlyozott mintát venni. Ezt biztosítandó a hólabdákat több irányból „gurítottam”.

Legkézenfekvőbb kiindulópontul a különböző bécsi magyar szervezetek összejövetelei szolgáltak, amely eseményeket különösen az ötvenhatos, valamint az erdélyi potenciális adatközlők látogatnak. Nehezebb feladatot jelentett a 80-as évek második felében Magyarországról kivándoroltak „lokalizálása”, ők ugyanis szinte alig jelentek meg a különböző közösségi alkalmakon.³ A Magyarországról indított hólabdákkal „hazai” közvetítéssel sikerült olyan Bécsben élő magyarokkal felvennem a kapcsolatot, akik egyébként „láthatatlanok” voltak a szervezett magyar közösségek számára.

A közösségi alkalmaktól való távollétük miatt jelentett problémát a második és harmadik generációs adatközlők felkutatása is. Az ő esetükben azonban még a magyar nyelvi kompetencia vélt vagy valós hiánya is hozzájárult ahhoz, hogy többen nem akartak részt venni a vizsgálatban (vö. Kovács, 2001:49).

A burgenlandi adatközlők elérésében a település kiemelkedő személyiségei, valamint a helyi magyar egyesületek munkájában tevékenyen részt vállaló egyének voltak segítségemre. Az interjúpartnerek kiválasztásakor fontos szempontnak

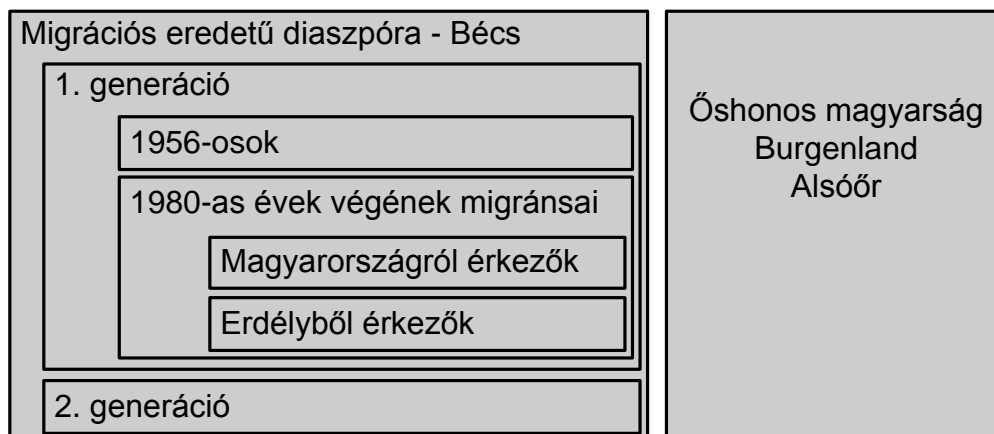
---

² Az *első*, illetve a *második generáció* kategóriáinak meghatározásában a szociológiában szokásos módon jártam el; első generációs migránsoknak – a kivándorlás idején betöltött koruktól függetlenül – magukat a kivándorló egyéneket tekintettem. A magyar szülő(k) Ausztriában világra jött gyermekei alkotják a második generációs adatközlők csoportját.

Kovács az Ausztráliában élő finnek és magyarok nyelvhasználatát vizsgálva eltérő szempontrendszerrel használ. Ő első generációs adatközlőnek a Finnországban születettek közül csak azokat tekinti, akik 15 éves korukat követően vándoroltak ki Ausztráliába. Azokat, akik ezen életkor betöltése előtt migráltak, már a második generációhoz tartozónak sorolja (Kovács, 2001:48). Ezen kívül, a szerző a „két és feledik” generáció (second and half generation) kifejezést használja azokra az adatközlőkre, akiknek egyik szülője az első, másik szülője a második generációhoz tartozik (p.38).

³ Az interjúpartnerek kiválasztásánál figyelembe kellett venni, hogy a magyar közösség életében aktívan részt vevő egyének az ausztriai magyarok kétnyelvű viselkedésének feltehetően csupán egy módját demonstrálják. Ebből adódóan szükséges volt a szervezett magyar élet számára „láthatatlan” egyének felkutatása is.

tekinttem, hogy olyan adatközlőket találjak, akik a település szülöttjeiként vagy egész addigi életüket Alsóőrben töltötték (ez a kritérium főként az idősebbek esetében teljesül), vagy – bár a kenyérkereset gyakran elszólítja őket a településről – életük fő viszonyulási pontja ma is ez a burgenlandi kis falu. A nem, életkor, iskolai végzettség szempontjából is kiegyensúlyozott mintavételre törekedtem.

1. ábra: Az adatközlők különböző csoportjai

1.3. Az adatközlők összetétele és főbb szociológiai jellemzői

A magnetofonon rögzített nyelvi korpusz összesen 52⁴ nyelvhasználati interjúból áll, amelyből 40 a bécsi migrációs eredetű diaszpóra tagjaival készült, 12 pedig a burgenlandi Alsóőr lakóival. A bécsi minta a következőképpen oszlott meg az egyes csoportok között: első generációs adatközlővel összesen 32 interjú készült. Ebből 10 fő 1956-ban, 10 fő az 1980-as évek második felében Erdélyből, 12 fő pedig ugyanabban az időszakban Magyarországról érkezett Ausztriába. A mintában szerepel még további 6 fő második generációs adatközlő is.

Amint az **1 táblázat**ból leolvasható, az adatközlők átlagéletkora a bécsi mintában – nem meglepő módon – az ötvenhatos válaszadók között a legmagasabb: 65,6 év. Az 1980-as évek végén érkezők átlagéletkora negyven és ötven év közé esik (magyarországiak: 41,25 év, erdélyiek: 46,2 év). A legfiatalabb csoportot a második generációsok képezik, körükben az átlagéletkor 22,75 év. A burgenlandi megkérdezettek átlagéletkora 50,5 év.

⁴ A kutatás során bekövetkezett hangsúlyeltolódás miatt az elemzésekben az első generációs adatközlők közül kizárólag a két különböző időpontban (1956-ban, valamint az 1980-as évek végén), és csak Magyarországról, illetve Erdélyből kivándorolt interjúpartnerek hangfelvételeit használok. A terepmunka első fázisában rögzített 6 további felvételt, amelyek nem illeszkednek a kiválasztott migrációs hullámok idősíkjába, kizártam az elemzésből.

1. táblázat: Az adatközlők átlagéletkora (év)

	Átlagéletkor	Legfiatalabb adatközlő	Legidősebb adatközlő
Bécsi minta			
1. Generáció			
- 1956-os	65,6	52	80
- 1980-as évek Magyarországról	41,25	24	58
- 1980-as évek Erdélyből	46,2	21	65
2. Generáció	22,75	13	37
Alsóőri minta	50,5	22	80

Amennyiben a kivándorlás idején betöltött életkort vesszük figyelembe (**2. táblázat**), Ausztriába való érkezésükkor legfiatalabbak az 1956-os menekültek voltak: átlagéletkoruk: 15,6 év. Az 1980-as évek végén hazájukból elvándorlók átlagéletkora ennél magasabb volt: a Magyarországról érkezőké 26, az Erdélyből érkezőké 29,6 év.

2. táblázat: Az adatközlők átlagéletkora kivándorlásuk idején (év)

	Átlagéletkor	Legfiatalabb adatközlő	Legidősebb adatközlő
Bécsi minta			
1. Generáció			
- 1956-os	15,6	2	30
- 1980-as évek Magyarországról	26	9	45
- 1980-as évek Erdélyből	29,6	2	45
2. Generáció	–	–	–
Burgenlandi minta	–	–	–

Iskolai végzettség szempontjából a bécsi mintában – a határon túli egyéb vizsgálatokra jellemző módon (vö. Gereben, 1999:19-20; 2005:30-1) – az értelmiségiek felülreprezentáltsága figyelhető meg. Az alsóőri minta összetétele ugyanakkor hozzávetőlegesen tükrözi a faluban élők képzettségi viszonyait. (**3. táblázat**)

3. táblázat: Az adatközlők legmagasabb (befejezett) iskolai végzettsége

	Általános isk.	Szakiskola (érettségi nélkül)	Szakközépisk/ gimnázium (érettségivel)	Főiskola /egyetem
Bécsi minta				
1. Generáció				
- 1956-os	–	–	7	3
- 1980-as évek Magyarországról	–	–	3	9
- 1980-as évek Erdélyből	–	2	5	3
2. Generáció	2*		5*	1
Burgenlandi minta	2	5	5**	–
Összesen				

*A 2 általános iskolát végzett adatközlő jelenleg gimnáziumi tanuló, az 5 érettségivel rendelkező adatközlő közül 3 pedig egyetemi hallgató.

** Egy érettségizett adatközlő jelenleg egyetemista.

A nemek megoszlása tekintetében a teljes minta kiegyenlítettnek mondható: a férfiak és nők aránya: 21:19 (**4. táblázat**).

4. táblázat: A nemek aránya a mintában

	Nő	Férfi
Bécsi minta		
1. Generáció		
- 1956-os	5	5
- 1980-as évek Magyarországról	6	6
- 1980-as évek Erdélyből	5	5
2. Generáció	3	5
Burgenlandi minta	6	6
Összesen	25	27

1.4. Az adatközlők jelölése

Az adatközlők főbb szociológiai jellemzőit tartalmazó táblázatok (**5-8. táblázat**) első oszlopai az adatközlők kódszámait jelölik, amely alapján a beszélő a következő módon azonosítható: a sorozat első betű- és számkombinációja megmondja, hogy az interjúpartner a migráns eredetű (W=Wien) diaszpóra hányadik generációjához tartozik (G1= első generáció, G2= második generáció). A kódszám középső tagja a kivándorlás időpontjáról, (56=1956, 8=1980-as évek vége) a kibocsátó országról/régióról (M=Magyarország, E=Erdély), valamint az adatközlő neméről (N=nő, F=férfi) tájékoztat. A kódszám utolsó jegye - egy 1 és 10 közötti szám - az adatközlő sorszámát jelenti. Tehát pl. a WG1-56MF-7 kódszámú adatközlő egy olyan első generációs férfi, aki 1956-ban Magyarországról vándorolt ki Ausztriába, és az

interjúpartnerek sorában a 7-es sorszámot viseli. (Az interjúpartnereket a hangfelvétel idején betöltött életkoruk alapján állítottam növekvő sorrendbe.)

Az őshonos kisebbség esetében az adatközlők azonosítása (**9. táblázat**) az alábbi kód alapján történik; itt a betű-szám kombináció első tagja a településre (A=Alsóőr), második a megkérdezett születési évére utal. Ezt az interjúpartner neme (N=nő, F=férfi) és sorszáma követi. Az A1927-N-12 jelű adatközlő egy 1927-ben született alsóőri asszony, aki a 12-es sorszámot viseli. Az interjúpartnereket életkoruk alapján rendeztem növekvő sorrendbe.

5. táblázat: Az 1956-ban kivándorolt adatközlők főbb szociológiai jellemzői

Kódszám	Nem	Életkor	Iskolai végzettség	Családi állapot	Házastárs származási országa	Születési hely
WG1-56MN-1	nő	52	érettségi	elvált	(Ausztria)	Budapest
WG1-56MF-2	ffi	58	érettségi	nős	Ausztria	Moson-magyaróvár
WG1-56MN-3	nő	59	főiskola	férjezett	Magyarország	Budapest
WG1-56MF-4	ffi	65	főiskola	nős	Magyarország	Budapest
WG1-56MN-5	nő	66	érettségi	férjezett	Magyarország	Budapest
WG1-56MF-6	ffi	67	érettségi	nős	Magyarország	Budapest
WG1-56MF-7	ffi	69	egyetem	nős	Ausztria	Csongrád
WG1-56MF-8	nő	70	érettségi	özvegy	(Magyarország)	Budapest
WG1-56MN-9	nő	70	érettségi	férjezett	Ausztria	Miskolc
WG1-56MN-10	ffi	80	érettségi	nős	Magyarország	Temesvár

6. táblázat: Az 1980-as évek végén Magyarországról kivándorolt adatközlők főbb szociológiai jellemzői

Kódszám	Nem	Életkor	Iskolai végzettség	Családi állapot	Házastárs származási országa	Születési hely
WG1-8MF-1	ffi	29	egy. hallgató	egyedül álló	–	Budapest
WG1-8MN-2	nő	24	egyetem	egyedül álló	–	Budapest
WG1-8MN-3	nő	28	egyetem	egyedül álló	–	Győr
WG1-8MF-4	ffi	31	főiskola	nős	Magyarország	Nagyatád
WG1-8MN-5	nő	37	gimnázium	férjezett	Ausztria	Budapest
WG1-8MF-6	ffi	37	főiskola	egyedül álló	–	Budapest
WG1-8MF-7	ffi	50	gimnázium	nős	Ausztria	Budapest
WG1-8MF-8	ffi	48	főiskola	elvált	Magyarország-Argentína	Esztergom
WG1-8MN-9	nő	49	főiskola	elvált	(Magyarország)	Kaposvár
WG1-8MF-10	ffi	52	egyetem	özvegy	(Magyarország)	Budapest
WG1-8MN-10	nő	52	főiskola	férjezett	Magyarország	Budapest
WG1-8MN-12	nő	58	főiskola	elvált	(Magyarország)	Parád

7. táblázat: Az 1980-as évek végén Erdélyből kivándorolt adatközlők főbb szociológiai jellemzői

Kódszám	Nem	Életkor	Iskolai végzettség	Családi állapot	Házastárs származási országa	Születési hely
WG1-8EF-1	nő	21	egyetemista	egyedül álló	(Erdélyi barát)	Marosvásárhely
WG1-8EN-2	nő	33	gimnázium +2év	egyedül álló	–	Székelyudvarhely
WG1-8EF-3	ffi	34	főisk.	egyedül álló	–	Ditró
WG1-8EF-4	ffi	44	szakközép-isk.	nős	Magyarország	Székelyudvarhely
WG1-8EN-5	nő	49	szakközép-isk.	férjezett	Erdély	Szászrégen
WG1-8EF-6	ffi	51	főiskola	nős	Erdély	Szováta
WG1-8EN-7	nő	52	szakmunkás-képző	férjezett	Erdély	Kolozsvár
WG1-8EF-8	ffi	53	szakmunkás-képző	nős	Erdély	Kolozsvár
WG1-8EF-9	ffi	60	egyetem	nős	Erdély	Csíksereda
WG1-8EN-10	nő	65	gimnázium	özvegy	(Erdélyi volt)	Székelyudvarhely

8. táblázat: Második generációs adatközlők főbb szociológiai jellemzői

Kódszám	Nem	Életkor	Iskolai végzettség	Családi állapot	Házastárs származási országa	Szülők származási országa
WG2-N-1	nő	13	gimn. tanuló	egyedül álló	–	Anya: Mo. Apa: Mo.
WG2-F-2	ffi	15	gimn. tanuló	egyedül álló	–	Anya: Mo. Apa: Mo.
WG2-F-3	ffi	18	egy. hallg.	egyedül álló	–	Anya: Mo. Apa: Mo.
WG2-F-4	ffi	19	egy. hallg.	egyedül álló	–	Anya: Mo. Apa: Mo.
WG2-F-5	ffi	23	egy. hallg.	egyedül álló	–	Anya: Mo. Apa: Ausztria
WG2-N-6	nő	23	gimnázium	férjezett	Ex-Jugoszlávia (Vajdaság)	Anya: Mo. Apa: Vajdaság
WG2-F-7	ffi	34	egyetem	egyedül álló	–	Anya: Mo. Apa: Svédo.
WG2-N-8	nő	37	gimnázium	férjezett	Ausztria	Anya: Mo. Apa: Mo.

9. táblázat: Az alsóőri adatközlők főbb szociológiai jellemzői

Kódszám	Nem	Életkor	Iskolai végzettség	Családi állapot	Házastárs származási országa	Szülők anyanyelve
A1985-F-1	ffi	22	gimnázium	egyedül álló	–	Anya: magyar (Alsóőr) Apa: magyar (Alsóőr)
A1983-N-2	nő	24	gimnázium	egyedül álló	–	Anya: magyar (Alsóőr) Apa: magyar (Alsóőr)
A1979-N-3	nő	28	gimnázium	egyedül álló	–	Anya: magyar (Alsóőr) Apa: magyar (Alsóőr)
A1964-N-4	nő	43	szakközép-iskola	férjezett	Alsóőr	Anya: magyar (Alsóőr) Apa: magyar (Alsóőr)
A1961-F-5	ffi	46	szakmunkás-képző	nős	Alsóőr	Anya: német (Ausztria) Apa: magyar (Alsóőr)
A1961-F-6	ffi	46	szakközép-iskola	egyedül álló	–	Anya: magyar (Alsóőr) Apa: magyar (Alsóőr)
A1957-N-7	nő	50	gimnázium	férjezett	bgl.-i horvát (Ausztria)	Anya: német (Ausztria) Apa: magyar (Alsóőr)
A1956-F-8	ffi	51	szakközép-iskola	nős	Ausztria	Anya: magyar (Alsóőr) Apa: magyar (Alsóőr)
A1946-F-9	ffi	61	szakmunkás-képző	nős	Magyarország	Anya: magyar (Alsóőr) Apa: magyar (Alsóőr)
A1931-F-10	ffi	76	szakmunkás-képző	nős	Alsóőr	Anya: magyar (Alsóőr) Apa: magyar (Alsóőr)
A1927-N-11	nő	80	elemi iskola (4. oszt.)	özvegy	(Alsóőr)	Anya: magyar (Alsóőr) Apa: magyar (Alsóőr)
A1927-N-12	nő	80	polgári iskola (8. oszt.)	özvegy	(Alsóőr)	Anya: német (Grosspetersdorf) Apa: magyar (Alsóőr)

10. táblázat: Az adatközlők ausztriai tartózkodásának hossza (év)

	ausztriai tartózkodás hosszának átlaga	legrövidebb időszak	leghosszabb időszak
Bécsi minta			
1. Generáció			
- 1956-os	50	50	50
- 1980-as évek Magyarországról	18	16	21
- 1980-as évek Erdélyből	18,1	12	20
2. Generáció	–	–	–
3. Generáció	–	–	–
Burgenlandi minta	–	–	–

1.5. A szöveg lejegyzése

A magnetofonon rögzített beszélgetések lejegyzésekor a Budapesti Szociolingvisztikai Interjúk (BUSZI) lejegyzése során alkalmazott szabályokat követtem (Váradi, 1998:47-53). A komplex jelrendszerből a következő, a saját vizsgálatom szempontjából releváns átírási jeleket használtam. Míg a transzkripció nem

tartalmaz olyan jeleket, amelyek a hangképzés jellemzőit (belégzés, kilégzés, aspiráció stb.) adják vissza, bizonyos helyeken jelöli a beszéd szekvenciális jellemzőit (egy megnyilatkozás csatolását a megelőzőhöz, átfedéseket, szüneteket stb.) és a lejegyző egyéb megjegyzéseinek is helyet ad.

- [ ] különböző metanyelvi jelek (1) az adatközlő nem verbális megnyilvánulásai (pl. nevetés, köhögés stb.); (2) az interjú közben történt események (telefoncsörgés, valaki belép a szobába stb.), (3) zajok; (4) a hangfelvétel minőségével kapcsolatos megjegyzések
- (?) a lejegyző bizonytalan a hallott nyelvi egységet illetően
- Z a lejegyző által a hangfelvételen nem értett szó (sorozatban is szerepelhet, ilyenkor minden nem hallott lexémának egy Z felel meg)
- ö rövid hangos hezitáció („özs”)
- ööö hosszú hangos hezitáció (hosszan tartó „özs”)
- hosszú szünet/megszakítás az adatközlő részéről
- xxx befejezetlen szó
- [...] befejezetlen mondat
- <=> <idegen szó = magyar megfelelője>
- < F > félreértések (az interjú résztvevői félreértik egymást)
- CAPS az adatközlő lassan, nyomatékos hangsúllyal ejti az adott szót esetleg mondatrészt (pl. irónia, utánczás stb.)
- (...) hosszabb kivágott rész az interjúból

2. Az ausztriai magyarságra vonatkozó szakirodalom

Az alábbiakban röviden áttekintem az Ausztriában élő magyarság két általam vizsgált csoportjáról született publikációkat; elsőként a burgenlandi magyarsággal kapcsolatos munkákat ismertetem, majd a bécsi migrációs eredetű diaszpórát bemutató írásokat veszem számba. Mivel az Ausztriában élő magyarok múltjának és jelenének dokumentálását elsősorban a közösség soraiból kikerülő különböző felekezeti lelkészek, néprajzkutatók és történészek vállalták fel, a megjelent művek túlnyomó többsége leginkább a leíró jellegű szociográfia, a néprajz, valamint a történelem témaköréhez tartozik.

A fejezet második felében a két közösség nyelvhasználati szokásairól és nyelvi jellemzőiről szóló nyelvészeti szakirodalmi munkák nagy vonalakban történő ismertetésére teszek kísérletet. Az egyes munkákban felmerülő konkrét nyelvészeti kérdésekre és a szerzők által adott válaszok részletes tárgyalására a későbbi fejezetekben még visszatérek.

2.1. Történelmi, néprajzi és szociológiai témájú háttériorodalom

2.1.1. A burgenlandi magyarokkal kapcsolatos publikációk

Az Ausztriában élő magyarokkal foglalkozó publikációk jelentős része a Burgenlandban élő őshonos magyar kisebbség történetéről, folklórjáról és népcsoporttá válásáról szól. *Galambos Ferenc Iréneusz* katolikus pap és bencés szerzetes Burgenlandról írt tanulmányaiban a népi hagyományoknak és a népzene az anyanyelv és a kultúra megtartásában játszott szerepét hangsúlyozza (1991, 1992).

Gaál Károly etnográfus tudományos érdeklődésének középpontjában is Burgenland állt; meséit összegyűjtve tanulmányozta a vidék elbeszélő kultúráját (1984, 1988), néprajzi vizsgálataiban a várvidéki falusi élet mindennapjait tárja az olvasók elé (1966, 1969). Történelmi tárgyú írásai Ausztria legfiatalabb tartományának szomszédjaival való kapcsolatát elemzik (1979, 1996, 1997).

Éger György (1994 [1991]), *Juhász László* (1999), *Szeberényi Lajos* (1988), *Zsiga Tibor* (1991) a burgenlandi magyarság történetét dolgozták fel könyveikben. A Kárpát-medencében élő magyar kisebbségeket ismertető könyvekben helyet kapott az Ausztriában élő őshonos magyarság is. Ezek közül *Kocsis Károly-Kocsis Károlyné Hodosi Eszter* (1991), valamint *Csoknyai Péter, Galambos Ferenc Iréneusz és Kelemen László* (2001) munkáit emelném ki. A tartományban élő magyarokkal *Végh Antal* szerkesztésében jelent meg a *Burgenlandi magyarok között* (1990) című interjúkötet.

A magyar népcsoportot alkotó burgenlandi őshonos eredetű diaszpóra aktuális feladatairól, problémáiról, különböző egyesületeiről „alul nézetben” a saját kiadásukban megjelentetett növekvő számú kiadványokból és Internet-oldalakról lehet tájékozódni.

Osztrák nézőpontból láttatja a burgenlandi magyarokat az Ausztria kisebbségpolitikáját, illetve az országban található egyes népcsoportokat ismertető szakirodalom, amely egy-egy fejezet, esetleg sorozatkötet erejéig szintén foglalkozik az őshonos szórványmagyarsággal. Osztrák szerzők közül a témában *Gerhardt Baumgartner* (1989, 1995), *Arnold Suppan* (1983), *Rainer Bauböck* (1988), *Werner*

Holzer (1993, 1994) és *Rainer Münz* (1989, 1993) tollából jelentek meg figyelemre méltó publikációk. Hasznos általános háttér-információk találhatók még az osztrák kormányzati szervek és a tartományi népcsoportközpontok megbízásából készült éves jelentésekben (1996, 1997, 1998, 1999) is.

2.1.2. A bécsi magyarokkal kapcsolatos publikációk

A burgenlandi magyarokról napvilágot látott kiadványokhoz képest jóval kevesebb publikáció született az Ausztriában élő migrációs eredetű diaszpóráról. A szerzők szinte kivétel nélkül a közösség vezetői közül kerültek ki, jelentős részük az 1956-os forradalom során hagyta el Magyarországot. *Deák Ernő* történész az osztrák-magyar kapcsolatok kutatójaként munkáiban a magyarság több száz éves ausztriai jelenlétét dokumentálta (1989). A *Bécsi Napló* szerkesztője számos tanulmányt írt és szerkesztett az ausztriai magyar kisebbségről (1979, 1981, 2000b) és a migrációs eredetű magyarság intézményeiről (1997, 2000a).

Az Ausztriában élő magyar közösség kvantitatív jellemzőiről az Osztrák Statisztikai Hivatal népszámlálási statisztikái adnak felvilágosítást. Az 1981-es népszámlálási adatok alapján a magyar köznyelvet beszélő népesség szociológiai mutatók szerinti kiértékelését *Albert Lichtblau* (1987), az 1991-es censusét *Cserján Károly*, *Győri Vilmos* és *Szabó Mátyás* (1999) készítette. *Gerhard Baumgartner* (é.n.) a 2001-es népszámlálás adatait elemezte, hasznos kritikai észrevételeket fűzve a felmérés és az adatfeldolgozás módszertani kérdéseire.

Szintén (osztrák) állami támogatásból került finanszírozásra az a kutatás, amelynek interjúk megkérdezéssel nyert eredményeit *Az ausztriai magyarok identitásának komponensei* címmel két kötetben publikálták (2002. I-II). A felmérés keretében 60 adatközlővel három fő témakörben folytattak félig strukturált beszélgetést a kérdezőbiztosok: a kettős identitás mibenlétét, a magyar nyelv családban történő használatának jellegzetességeit és az ausztriai magyar egyesületek munkájának megítélését kutatták. A nyelvi témakörben csak a családi kommunikáció egy szeletét vizsgálták; a megkérdezetteknek, azok gyermekeinek, illetve unokáinak nyelvi kompetenciája felől tudakozódtak szubjektív önbevallás alapján. Az empirikus anyag ismertetése legfőképpen az interjúk megfelelő részeinek szerkesztett változatban történő közlésével történik. (A kutatási eredmények összefoglalása megtalálható továbbá Cserján (2005) publikációjában is.)

Az „emigráció szociográfusaként” emlegetett *Szépfalusi István* evangélikus lelkész önéletrajzi ihletésű írásain (1996 I-II) kívül az ausztriai összmagyarság sorskérdéseivel és identitásformáló erőivel is foglalkozott munkáiban (1995a, 1995b, 2000). Publikációi között legismertebb a *Lássátok, halljátok egymást!* című könyve (1980, 1992), amelyben 709 ausztriai magyar családra (1701 személyre) kiterjedő, négy éven át folytatott (1970-1974) vizsgálatának eredményeit ismerteti. Műfaját tekintve a munka a szociográfia, a szociológia és az életútelelemzés műfaji jegyeit egyesíti. A felmérés az Osztrák Köztársaság területének egészére kiterjedően az Osztrák Evangélikus Egyház Magyar Lelkigondozó Szolgálatának keretében „egyszemélyes vállalkozásként” készült, alapsokaságát a Szolgálat címlistája képezte. Ebből adódóan megkérdezettjei többségében evangélikus vallásúak, az adatközlők között ugyanakkor más protestáns felekezetek tagjai is megtalálhatók. Az adatfelvétel a kérdezőbiztos lelkész által – családlátogatások alkalmával – kikérdezett, az adatközlő jelenlétében kitöltött kérdőív (teljes terjedelmében, 1992:391-3) és félig strukturált interjú segítségével zajlott. A részletes szociológiai mutatók és az egyházzal/ vallási élettel kapcsolatos témák mellett a felmérésben néhány nyelvhasználattal kapcsolatos kérdés is helyet kapott. A kérdezőbiztos a szülők szubjektív értékelése alapján nyer adatokat a gyermekek magyar nyelvtudásáról, a szülők és gyermekeik által a családban használt nyelv(ek)ről, valamint a család egyes tagjainak olvasási szokásairól. A mű a különböző egyéni életutak megszólaltatása révén színes háttér-információval szolgál az 1970-es évek elején Ausztriában élő magyarok mindennapjairól. A könyvben felhalmozott bőséges adatmennyiség ellenére annak informativitását nagyban csökkenti mind a kvantitatív, mind pedig a kvalitatív kiértékelés módszereinek fogyatékosága. Az eredmények közlésének nyelvészeti értéke csekély, ugyanis a szerző szerkesztett változatban közli a megkérdezettek válaszait, továbbá a kategória-alkotástól és a válaszok elemzésétől egyaránt eltekint. A könyv második, bővített kiadása (1992) értékes információt nyújt az 1980-as években az ausztriai magyar közösség életformájában, szervezeti életében és a többségi társadalommal való kapcsolatában bekövetkezett változásokról.

Magyarul beszélők a mai Ausztriában című tanulmányában (1991) *Szépfalusi* a rendszerváltásnak az ausztriai magyar beszélőközösség magyar nyelvi kompetenciájára és attitűdjére kifejtett hatását vizsgálja, továbbá pontos kimutatást készít az országban a magyart anyanyelvként és idegen nyelvként oktató intézményekről.

Az 1980-as évek közepétől az Ausztriában élő magyarokkal készített interjúkötetek is napvilágot láttak. *Deréky Pál* (1984) könyve fiatal, Ausztriában és (az akkori) Nyugat-Németországban élő magyar értelmiségiekkel készített beszélgetéseket tartalmaz. *Győrffy László* (1998) huszonegy nyugati magyarral – közülük több Ausztriában élővel – folytatott interjút rögzített. *Forró Tamás* és *Havas Henrik* (1988) újságíróként a traiskircheni menekülttáborban járva számoltak be az 1980-as évek második felének magyar exodusáról és a táborban tartózkodó magyarok sorsáról.

A huszadik századi magyarországi migrációs hullámok közül az 1956-os forradalom során Ausztriába menekültek csoportja a legjobban dokumentált. A menekültek számáról, összetételéről, a tábori körülményekről, továbbá az osztrák kormányzat menekültpolitikájáról és a befogadó társadalom reakciójáról számos forrásból értesülhetünk. A teljesség igénye nélkül a témáról az alábbi szerzők tollából olvashatunk: *Erwin Schmidl* (2003), *Walter Dujmovits* (1995), *Brigitta Zierer* (1995) *Stanek Eduard* (1985), *Eger Reiner* (1981), *Anton Bayer* (1957), *Grubhofer Franz* (1957), *Haltmayer Josef* (1957), *Wilhelm Schliessler* (1957).

2.2. Nyelvészeti szakirodalom

2.2.1. A burgenlandi magyarokkal kapcsolatos nyelvészeti szakirodalom

A csekély számú nyelvészeti publikáció szerzői *Imre Samu* kivételével nem a közösségből kerültek ki. Elsőként a felsőöri születésű dialektológus munkásságának köszönhetően szerezhethetünk pontos ismereteket a burgenlandi magyar szórványok nyelvjárásainak fonetikai-fonológiai sajátosságairól és szókészletéről (1940, 1942, 1971, 1973a, 1973b, 1977).

A felsőöri magyarok nyelvhasználatát 1974-75-ben *Susan Gal* magyar származású amerikai nyelvész-antropológus kutatta. Az empirikus kutatás során nyert adatokat *Language Shift* (1979) című könyvében és további publikációkban dolgozta fel (1978, 1991a, 1991b). A szerző megfigyeléseinek középpontjában a nyelvmegtartás-nyelvcsere problematikája áll, amelyet tágabb társadalmi-gazdasági kontextusba ágyazva elemez. Gal szerint a vizsgált közösségben a német nyelv előretörése – és ezzel párhuzamosan a magyar nyelv fokozatos háttérbe szorulása – a különböző nyelvhasználati színtereken a hagyományos paraszti értékrend és kultúra válságával magyarázható, amelyet a városi(asodó) életmód a hozzá tartozó viselkedésmintákkal és nyelvválasztással fokozatosan kiszorított. A magyar nyelv a felsőöri társadalom

hierarchiájában elsősorban a legalacsonyabb presztízsű és legszegényebb réteg, a paraszti származású, főképpen magyar nyelvű őslakosság körében őrződött meg, ahol kommunikációs szerepén kívül a csoportidentitás funkcióját is betölti. A szerző értelmezésében a magyar és a német nyelv közötti választás a társadalmi-gazdasági változásokra reflektálva egyben a tradicionális paraszti és a modern munkás életforma közötti társadalmi-kulturális kontrasztot is szimbolizálta az 1970-es évek burgenlandi falvaiban.

A kétnyelvűség magyar vonatkozásainak fontosságán kívül, Gal munkájának úttörő jellegét a nyelvcsere vizsgálatának módszertani megközelítése adja; a felsőöri magyar-német kétnyelvűek társadalmi háttérét vizsgálva az elsők között alkalmazta a kapcsolatháló elemzést. Feltételezése szerint, a kétnyelvű beszélők nyelvhasználatát társadalmi kapcsolathálójuk milyensége nagyban befolyásolja: azok, akiknek személyes kapcsolati hálójában sok a paraszti kapcsolat, lényegesen nagyobb valószínűséggel használják a magyar nyelvet, mint mások. Hipotézise bizonyítására Gal a közösség nyelvválasztási gyakorlatát résztvevő megfigyeléssel tanulmányozta, amit a későbbiek során az adatközlőkkel készített nyelvhasználati interjúkból nyert információkkal egészített ki (1979:98).⁵ A megkérdezettek nyelvválasztását úgy helyezte el egy mátrixon, hogy a függőleges tengelyen a beszélők (és életkoruk), a vízszintes tengelyen a beszédpartnerek foglaltak helyet. Utóbbiak sorba rendezése aszerint történt, hogy azok mennyire kötődtek a magyar világot reprezentáló paraszti életformához (pl. nagyszülők, szülők, feketepiaci kapcsolatok stb.), illetve milyen mértékben képviselték a modern osztrák világ értékeit (pl. fiatal nemzedék, unokák, állami tisztviselők, orvos stb.). A nyelvválasztások elrendezését az implikációs Guttman skála segítségével oldotta meg, ahol a beszélők és partnereik „metszéspontjában” található cella jeleníti meg adott adatközlőnek meghatározott partnerhez kötődő nyelvválasztását.⁶ Az itt előforduló kategória implikálja, hogy tőle jobbra, illetve balra milyen kategóriák fordulhatnak elő (Gal, 1979:135 5.1 táblázat). Gal feltevése bebizonyosodott, következtetései kimutatták, hogy egyrészt pozitív megfelelés van a magyar nyelv preferálása és az erős paraszti kapcsolatok, másrészt a városi kapcsolatok és a német nyelv gyakoribb használata között. A szerző megállapítása szerint a kódválasztási szokások kialakulásában a

⁵ A kódválasztási szokások feltárásánál a szerző egyformán fontos szerepet tulajdonított a szinkrón változatosság és a diakrón változás bemutatásának.

⁶ A magyar (H) és a német (G) nyelv választása mellett, mindkét nyelv (GH) is előfordulhat. Utóbbi helyzetek a kódváltás előfordulásának lehetséges helyeit is megmutatják.

beszélők közösségben betöltött pozícióján és életkorán kívül nemük is fontos szerepet játszik; az erős paraszti hálózathoz tartozó fiatal férfiak között még mindig sokkal többen használják a magyart, mint az ugyanilyen helyzetben lévő fiatal nők.

Kódváltás és öntudat az európai periférián (1991) című tanulmányában Gal a burgenlandi magyarok mellett a Németországban élő olaszok és a romániai németek (szászok) kódváltási szokásait vizsgálva megállapítja, hogy a nyelvek közötti választás „az adott államon belüli osztályviszonyokra adott jelképes reakció” (1991:124). A szerző szerint a kódváltás tehát a beszélő gazdasági és hatalmi struktúrában elfoglalt helyzetét, ahhoz való tudatos és érzelmi viszonyát tükrözi.

Szoták Szilvia a burgenlandi Felsőpulyán végzett különböző szempontú vizsgálatokat: tanulmányozta a település interetnikus viszonyait (2003b), a magyar nyelvű kultúra jelenlétét (2002a), különös tekintettel a magyar nyelvoktatás helyi sajátosságaira (2002b). A szerző feldolgozta továbbá az őshonos magyarság hivatalos képviselőit, a Burgenlandi Magyar Egyesületnek a történetét (2002c). Nyelvpolitikai írásában (2003a, 2003c, 2004b) az ausztriai kisebbségek nyelvi jogait elemzi a kisebbségpolitikai dokumentumok tükrében, különös tekintettel az őshonos magyar kisebbségre. Szoták egy másik tanulmányában (2004a) a burgenlandi magyar nyelvet a veszélyeztetett nyelvek közé sorolja, és arra a következtetésre jut, hogy a Gal által 1978-ban megállapított nyelvcsere folyamata csak nagy erőfeszítések árán lenne megfordítható. A szerző szerint ennek jelenleg legfőbb akadályai a magyar közösség kis létszámán és a kisebbségi nyelv államnyelvinél jelentősen kisebb presztízsén kívül az osztrák oktatási rendszer alkalmatlanságában éppúgy keresendők, mint magának a magyar közösségnek saját anyanyelvével kapcsolatos céljaik és elvárásaik megfogalmazásának hiányosságaiban.

Bodó Csanád a nyelvcsere és a nyelvvesztés folyamatában lezajló nyelvi változásokat elemzi a szakirodalom tükrében (2001), és a jelenséget kutatva empirikus adatgyűjtést végez Burgenlandban. *A Magyar Nyelv Ausztriában* (2005) című tanulmányában a szerző röviden áttekinti a burgenlandi őshonos magyarság és a migrációs eredetű diaszpóra kialakulásának történetét, szociolingvisztikai helyzetét, valamint számba veszi a nyelvi kontaktus strukturális sajátosságait, különös tekintettel a kétnyelvű egyén nyelvhasználatának jellemzőire. A nyelvcserevel kapcsolatban Bodó összegzőképpen megállapítja, hogy „a migrációs eredetű magyarság kisebb területi koncentrációjából és a kisebbségi státuszának ellentmondásaiból adódóan a kisebbségi

nyelv fenntartására irányuló erőfeszítések csak az őshonos beszélőközösségek körében vannak jelen” (2005:262). A szerző a generációk közötti nyelvátadás hiányosságai, valamint a beszélőközösség részvételének nem elégséges mértéke miatt megkérdőjelezi a burgenlandi nyelvcsere megfordítására irányuló nyelvtervezési stratégiák sikerességét. Véleménye szerint az elmúlt évtized társadalmi-gazdasági változásai, amelyek a tartományban a magyar nyelvhasználat presztízsenek emelkedését eredményezték nem elegendők a nyelvcsere-folyamat megfordításához.

2.2.2. A bécsi magyarokkal kapcsolatos nyelvészeti szakirodalom

Az Ausztriában élő migrációs eredetű diaszpóra nyelvi kérdéseinek egyedüli kutatójaként *Zelliger Erzsébet*et tartják számon, aki rendszeres megfigyelései révén már az 1960-as évek óta foglalkozik a felső-ausztriai magyar bevándorló közösség német nyelvi közegben bekövetkező nyelvi sorsával (1995, 1996/97, 1998, 2001, 2005). A magyar diaszpóra kommunikációs színtereinek elemzésekor megállapítja, hogy – a különböző bevándorló közösségek idegen nyelvi közegben bekövetkező nyelvi sorsához hasonlóan – a magyar nyelvhasználat elsődleges színtere a család, különösen pedig a házastársi kommunikáció. Módszertani és terminológiai szempontból is rendhagyó, hogy a szerző az egyes generációk nyelvhasználatát vizsgálva „másfeledik generáció”-nak nevezi a nem Ausztriában született, de iskolai tanulmányait már a befogadó országban végző személyeket. Vizsgálata a magyarnak mint „átadott nyelv”-nek a családi kommunikációban és a különböző magyar egyesületekben betöltött szerepére is kiterjed. Zelliger dialektológiai aspektusból tekintve kiemelt figyelmet szentel a vizsgált populáció heterogén nyelvi hátterének – adatközlői a Kárpát-medence különböző országaiból származnak – a magyar nyelv egyes területi változatai és a nyelvjárások különböző mértékű és jellegű hatásnak vannak kitéve a némettel történő kontaktus során (2000). Ebből adódóan nehezen dönthető el, hogy a beszélő nyelvhasználatában fellelhető német elemek anyanyelvjárási vagy későbbi (bevándorlás) hatás eredményei-e.

A Kárpát-medencében élő őshonos magyar közösségek körében végzett nagyobb szabású, reprezentativitásra törekvő felmérések az Ausztriában élő magyar beszélőközösség(ek) különböző szempontú vizsgálatát is magukba foglalják. Gereben Ferenc (1999) *Identitás, kultúra, kisebbség* című monográfiájában hét határon túli régióban élő magyar adatközlőkkel dolgozott. Az ausztriai magyarok körében végzett vizsgálat korpuszát kizárólag a migrációs eredetű – főként Bécsben, Linzben és Wells

környékén élő – diaszpórától (223 fő) nyert adatok alkotják.⁷ A monográfia egy fejezete a nyelvhasználat és nyelvválasztással kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik; ehhez kapcsolódóan a kérdőíves megkérdezés az adatközlők idegennyelv-ismeretére, az iskolai tannyelvre, valamint a hétköznapi három nyelvhasználati színterére (munkahely, üzletek-hivatalok, családi-baráti kör) irányult. A szerző vizsgálati eredményeinek fényében megállapítja, hogy a kisebbségben élő közép-európai magyarságot az interetnikus és interkulturális nyitottság jellemzi, amely főleg az urbanizált, értelmiségi rétegek sajátja. Egyúttal felhívja a figyelmet ennek a nyitottságnak az *aszimmetrikus* vonásaira is, amikor azt írja, hogy *”a kisebbségi helyzet degradálta a kisebbségi nyelvhasználat társadalmi presztízst”* (1999:55). Összegzése szerint „a térségben uralkodó tendenciák eredményeképpen a kisebbségi anyanyelv épp *a modernizációs centrumokban szorul leginkább háttérbe*, mind *lokális* értelemben (a nagyvárosokban), mind pedig *szociokulturális* vonatkozásban (a magasabb iskolázottságú társadalmi rétegekben)” (ibid).

Az Ausztriában beszélt magyar nyelv kontaktusváltozatának felmérésére – az Ukrajnában, Szlovákiában, Jugoszláviában (Vajdaságban), Romániában és Szlovéniában beszélt kontaktusváltozatokéhoz hasonlóan – a *„magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén”* című kutatási program keretében került sor. A *Kontra Miklós* által vezetett kutatás a magyar kisebbségek nyelvi helyzetét és nyelvhasználati szokásait méri fel azonos szempontrendszerrel használva az anyaországgal határos országok mindegyikében. Két fő pillérét „a magyar nyelv használatának Trianontól napjainkig tartó történeti szociolingvisztikai elemzése”, valamint egy „friss empirikus vizsgálat” alkotja. A határon túli magyar nyelvváltozatokat (a magyar nyelv státusát, funkcióit, a nyelvekhez fűződő attitűdöket stb.) leíró és elemző sorozat öt tagja közül az egyik Ausztria monografikus leírását tartalmazza majd⁸.

⁷ A vizsgálat módszertani kérdéseiről és az ausztriai magyar minta további jellegzetességeiről bővebben a könyv első fejezetében esik szó (1999:1-25).

⁸ Az Ausztriáról szóló kötet nyelvi adatgyűjtését Szépfalusi István végezte, az adatok feldolgozására és a könyv megjelenésére a szerző hirtelen halála miatt azonban még nem került sor.

II. A NYELVI KONTAKTUSOK FŐBB KÉRDÉSEI

1. Kétnyelvűség a fogalmak tükrében

1.1. Kétnyelvűségi dichotómiák

A kétnyelvűségkutatással foglalkozó szakirodalom egyik szembetűnő jellegzetessége, hogy a tudományterület főbb kategóriáit bináris rendszerben helyezi el, amelyhez többnyire valamely jelzőt is társít (vö. Romaine, 1989:10-12; Bartha, 1999:34). Mivel azonban a klasszifikáció mindig egy vizsgált aspektustól függ, az egyes típus-párok (vö. Li Wei, 2000:3-8; Göncz, 1985:12-15; 1991:89; 1999:19-27; Hamers és Blanc, 1989:10; Bartha, 1993b, 1999:34-40) egyrészt képtelenek felölelni a kétnyelvűségi helyzetek sokféleségét, másrészt átfedéseket is produkálnak. Ezen dichotómiák közül a következőkben az empirikus kutatásom eredményeinek megjelenítése szempontjából relevánsakat ismertetem majd.

Attól függően, hogy egyes személyek, vagy egész csoportok, beszélőközösségek, esetleg országok képezik-e a vizsgálat tárgyát *egyéni*, *közösségi*, valamint *társadalmi* kétnyelvűségről beszélhetünk.⁹ Amennyiben a kategorizálás alapján az egyéni *nyelvismeret fokát (kompetenciát)* tekintjük, *domináns (egyenlőtlen)* és *balansz (kiegyensúlyozott)* kétnyelvűeket különböztethetünk meg. A nyelvi dominancia az egyik nyelv lényegesen jobb ismeretét feltételezi, míg a nyelvi egyensúly (balansz) a két nyelv közel egyforma – alacsony vagy magas szintű – ismeretét jelzi.

A *nyelvelsajátítás idejétől* függően különbséget tehetünk *gyermekkori* vagy *korai*, *serdülőkori*, továbbá *felnőttkori*, avagy *kései* kétnyelvűség között. A két nyelv elsajátításának egymáshoz viszonyított időpontjától függően *egyidejű (szimultán)* és *egymás utáni (szukcesszív)* kétnyelvűségről beszélhetünk. Míg az előbbi esetben a két (vagy több) nyelv egyszerre kerül elsajátításra, az utóbbinál időbeni eltolódás figyelhető meg.

Amennyiben a *kétnyelvűvé válás kontextusa* szerint kategorizáljuk a kétnyelvűségi helyzeteket, a nyelvtanulási környezet lehet *természetes* (intézményi

⁹ Az egymással szoros kapcsolatban álló, a gyakorlatban sokszor nehezen elkülöníthető szintek közül a *közösségi*, illetve a *társadalmi* kétnyelvűség közötti különbségtétel a legkevésbé tisztázott. Bartha szerint a *társadalmi* kétnyelvűség azoknak az egymástól eltérő helyzeteknek a gyűjtőneve, amikor egy államalakulaton belül egynél több nyelvet használnak. Ugyanakkor jelentős eltérések lehetnek a *de jure*, valamint a *de facto* helyzet – az államilag biztosított jogi lehetőségek és a szociolingvisztikai valóság – között (1999:48; Péntek, 1995:4). A *közösségi* kétnyelvűséget a szerző a szociolingvisztikában leggyakrabban alkalmazott vizsgálati szintnek tekinti, amely a közösségi normák által szabályozott kétnyelvű beszélőközösség nyelvi gyakorlatának összefoglaló neve (Bartha, 1999:65).

felügyelet nélküli, pl. családi nevelés által kialakított), illetve *ellenőrzött* (oktatási-nevelési intézményben szerzett). A fenti bináris oppozíció szorosan összefügg a kétnyelvűség *kognitív szerveződése szerinti* csoportosítással: *összetett* kétnyelvűség többnyire természetes körülmények között elsajátított nyelv esetében alakul ki, jellemzője pedig a két nyelvhez közösen tartozó (egy) fogalmi rendszer. *Mellérendelt* (koordinált) kétnyelvűség esetében – főként ellenőrzött körülmények között tanult nyelvnél alakul ki – a két nyelvhez elkülönült fogalmi rendszer tartozik.

A kategorizáció alapját a kétnyelvű egyént vagy közösséget körülvevő *környezetnek* a nyelvhez és beszélőihez való *viszonyulása* is alkothatja: Mindkét nyelv magas társadalmi elfogadottsága esetén *additív* (hozzáadó) kétnyelvűségi helyzetről beszélhetünk, amelynek nyelvi és kognitív előnyei egyéni, közösségi és társadalmi szinten egyaránt érvényesülnek (vö. Hamers és Blanc, 1989:10). Ezzel szemben a kedvezőtlen környezeti viszonyok (az egyik nyelv társadalmi elfogadottsága sokkal alacsonyabb a másikéhoz képest) *szubtraktív* (felcserélő) kétnyelvűséget alakítanak ki, amely a bilingvizmus elégtelen formáinak kialakulását és negatív hatásainak megjelenését vonja maga után (Lambert, 1975). Szervesen kapcsolódik az utóbbi dichotómia-pár az *elit*, illetve *népi* kétnyelvűség-típus párhoz; az elit kétnyelvűség kategóriájába tartozók világnyelveket sajátítanak el, és számukra a nyelvtanulás nem „létszükséglet”, szemben a kisebbségi csoportok képviselőivel, akiknek a többségi nyelv ismerete a „túlélés” zálogát jelenti. Ez utóbbi típusba sorolja Péntek a Kárpát-medencében élő magyar kisebbségek kétnyelvű nyelvhasználatát, amikor velük kapcsolatban a „kényszerkétnyelvűség”¹⁰ kifejezést alkalmazza (1996: 9/36). Az egyenlőtlen erőviszonyok ún. *aszimmetrikus* (egyoldalú) kétnyelvűségi helyzetet eredményeznek, amelyben csak a kisebbségi népcsoport válik kétnyelvűvé, a többség államnyelvi egynyelvűségének nincsen akadálya. Ennek ellentétje az a *szimmetrikusnak* nevezett – ritkán megvalósuló, ideális – kétnyelvűségi helyzet, amelyben az együtt élő csoportok mindegyike elsajátítja és használja a másik nyelvét.

A domináns nyelv – Göncz terminológiájában „környezetnyelv” – elsajátításának önkéntes vagy kényszerű volta szerint Deme *társadalmi eredetű*, valamint *állami eredetű* kétnyelvűséget különböztet meg. Az előbbin a szórványban

¹⁰ „Az egyoldalú, függő, aszimmetrikus kényszerkétnyelvűséget” (1996: 9/36) Péntek így jellemzi: „a kisebbségi kétnyelvűség olyan, jellegzetesen aszimmetrikus típusa a kollektív kétnyelvűségnek, amelyben kisebb vagy nagyobb mértékben mindig érvényesül a tiltás motívuma. (...) Azaz az erő és a hatalom határozza meg a két nyelv viszonyát” (2001:178-179. Idézi: Gereben, 2005:64).

élők nyelvi helyzetét érti, akiknek az államnyelv („a másik nyelv”) megtanulása célszerű, míg a nyelvész szerint az utóbbi a nemzeti tömbökben élőknek azt a fent már vázolt helyzetét foglalja magában, amelyben az „idegen nyelv” megtanulása kényszerű (Deme, 1971. In: Kiss: 1995:215).

A kétnyelvűségi helyzeteket a benne részt vevők *kulturális identitása* alapján is csoportosíthatjuk. Míg *monokulturális* kétnyelvűség esetén az egyént kulturális identitástudata és csoporttudata csak az egyik nyelvi csoporthoz fűzi, addig *bikulturális* kétnyelvűségkor kötődései mindkét irányban jelen vannak. Amennyiben az ún. *akkulturációs* kétnyelvűség esete áll fenn, a kétnyelvű egyént a többségi nyelvi csoporthoz való tartozás tudata jellemzi. A *dekulturációs* kétnyelvűséggel jellemezhető helyzetben az egyén ambivalens csoport- és identitástudattal rendelkezik, a beszélő egyik csoporttal sem azonosul.

A bilingvizmus vizsgálatok azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a jelenség dinamikus jellegét; hiszen ahogyan változik az egyént, illetve a közösséget körülvevő környezet, úgy módosulnak pl. a beszélők kétnyelvű nyelvhasználati szokásai, az egyes nyelvekhez fűzött attitűdjeik, a beszélők nyelvi dominanciája és kulturális identitása. Ezeknek a jelenségeknek a leírását a szakirodalom az „egyéni nyelvfelejtés”, a „közösségi nyelvvesztés”, valamint a „dominanciaváltás” fogalmakkal írja le (Bartha, 1999:39-40).

1.2. A kétnyelvűség definíciói

A kétnyelvűségi szakirodalomban fellelhető definíciók tradicionálisan *kompetencia-központúak*; a „bloomfieldi örökség” szellemében „két nyelv anyanyelvi kontrollját” (Bloomfield, 1933:56) várják el a kétnyelvű egyéntől. Ebben a megközelítésben az „igazi” kétnyelvű nyelvi kompetenciája két egynyelvű nyelvi kompetenciájának összessége. A korai meghatározások tükrében Göncz szerint „az ideális kétnyelvű tökéletesen uralja mindkét nyelvet lingvisztikai szempontból, de elsajátította és összehangolta azokat a gyakran különböző viselkedési formákat, szokásokat, amelyek az adott kultúrát jellemzik és a nyelvben sűrítve vannak jelen” (1985:14). A nyelvi kompetenciát középpontba állító definíciók közös vonása annak meghatározása, hogy az egyén nyelvtudása mikor éri el azt a szintet, hogy kétnyelvűnek lehessen nyilvánítani.

Ugyanannak a dimenziónak a másik végpontja felől közelíti meg a jelenséget Macnamara (1967), amikor úgy véli, hogy az a személy, aki a második nyelven a négy készség (beszédértés, beszédkésztség, írás, olvasás) bármelyikével rendelkezik már kétnyelvűnek tekinthető. Diebold még tovább megy, hiszen ő az írott nyelv passzív megértését is elegendő kritériumnak tekinti a kétnyelvűség definíciója szempontjából (Diebold, 1961:111 idézi: Göncz, 1985:12).

A nyelvismeret szintjének szubjektív meghatározásából adódó túlzottan szűk, illetve túlzottan tág értelmezések helyett elsőként Weinreich fogalmazta meg a kétnyelvűség *nyelvhasználat-központú* definícióját, mely szerint „két nyelv váltakozó használatának gyakorlatát kétnyelvűségnek, az ebben részt vevő egyént pedig kétnyelvűnek nevezzük” (Weinreich, 1953:1. Idézi: Bartha, 1999:38). Grosjean tovább bővíti a weinreichi definíciót, amikor a kétnyelvűség meghatározásában a nyelvhasználat gyakorisága (vö. Weinreich, 1953; Romaine, 1989,1995; Hoffmann, 1991 idézi: Bartha, 1999:38) mellett – Mackey (1962) mintájára – annak *szükségességét* is hangsúlyozza: „A kétnyelvűség két (vagy több) nyelv rendszeres használata, kétnyelvűek pedig azok az emberek, akiknek mindennapi életük során szükségük van két (vagy több) nyelvre, és ezeket használják is”¹¹ (Grosjean, 1992:51 idézi Bartha, 1999:38). Disszertációmban a kétnyelvűségnek a fenti funkció- és használatközpontú megközelítését alkalmazom.

1.3. Őshonos és emigráns kétnyelvűség

A felsorolt fogalompárokon kívül a közösségi kétnyelvűség vizsgálatában a szakirodalom *őshonos* és *emigráns* kétnyelvűségi helyzeteket különböztet meg. Az elnevezések a kétnyelvű kisebbségek létrejöttének történeti körülményeire utalnak; az őshonos (*autochton/indigenous*) kisebbségek vagy már az állam megalakulása előtt az adott területen éltek, vagy eredetileg ugyan egy másik államhoz tartoztak, de – helyváltoztatás nélkül – annexió, vagy területrendezés útján egy másik állam fennhatósága alá kerültek. Az emigráns kisebbségek bevándorlás útján¹² váltak egy adott állam polgáraivá.

¹¹ Lanstyák a közösségi kétnyelvűséggel kapcsolatban a „használat szükségességét” emeli ki, amikor a fogalmat így definiálja: „Az olyan beszélőközösségeket, amelyek közösségként csak úgy tudnak létezni, hogy rendszeresen két nyelvet használnak, kétnyelvű beszélőközösségnek nevezzük.” (idézi Gereben, 2005:63)

¹²Bár a kétféle helyzet különválasztásában kétségtelenül fontos mozzanat a migráció megléte vagy hiánya, mégsem tekinthetjük kizárólagos kritériumnak, hiszen a migránsok motivációi is különfélék

Bartha úgy látja, hogy a kisebbségek tipologizálásában alkalmazott őshonos / emigráns „megkülönböztetés mögött nem egyszer érzelmi, ideológiai, vagy gazdasági mozgatórugók is állhatnak, amelyek teret nyernek a nemzetközi joggyakorlatban, az országok nyelvpolitikájában, az oktatásban, olykor a tudományban és gyakran a mindennapi elképzelésekben is. Az „emigráns” jelző majd mindig összekapcsolódik olyan fogalmakkal is, mint az „önkéntes asszimiláció” vagy „természetes beolvadás” (Bartha, 1999: 83). Az „emigráns” jelzőnek, mint gyűjtőfogalomnak a használata azért is problematikus, mert a hazájukat elhagyók motivációi különfélék lehetnek; a (ki)kényszer(ített) migráció alapvetően különbözik az önkéntes migrációtól.

A két nyelvi helyzet különbségeit szociolingvisztikai szempontból a kontaktushelyzet tartós stabilitásának meglétében vagy hiányában szokták megragadni. Míg őshonos elrendezésben a kétnyelvűség nagyon hosszú ideig is fennmaradhat, addig emigráns helyzetben a nyelvcseré többnyire három generáció alatt a következő minta szerint lezajlik (Hamers és Blanc, 1989:176): „Az első generáció vagy egynyelvű (a kisebbségi csoport nyelvét ismerve kizárólagosan), vagy pedig anyanyelvén domináns kétnyelvű. A második generációra a kétnyelvűség a jellemző. Végül a harmadik generációt a másik nyelv dominanciája, vagy kizárólagos ismerete jellemzi” (Borbély, 2000:45). A különbségek tehát nem annyira a változások minőségében, mint a lefolyás idejében mutathatók ki.

Ugyanakkor az őshonos kétnyelvűségi helyzetnek a „stabil”, az emigráns helyzetnek pedig az „átmeneti” kontaktushelyzettel való automatikus azonosítása félrevezető lehet, hiszen egyik vagy másik elrendezés önmagában nem magyarázza a kisebbség nyelvi sorsát. Sokkal inkább „az uralkodó nyelvi csoporttal való kontaktusok megléte vagy hiánya, kiterjedtsége s az ezt befolyásoló hatalmi tényezők azok, amelyek a szóban forgó folyamatokat alakítják” (Bartha, 1999:82).

A fent vázolt nehézségek ellenére, a szociolingvisztikában használatos *őshonos / emigráns* fogalmi kettős különösen hasznosnak bizonyul az Ausztriában élő magyarok nyelvhasználati szokásainak feltérképezésekor. Dolgozatomban ezért a Burgenlandban élő szórványmagyarság¹³ bármilyen szempontú elemzésekor – a szakirodalommal

---

lehetnek. A bevándorló kisebbség kategóriája jogilag is heterogén, hiszen a törvény különbséget tesz bevándorlók, menekültek, menedékesek, tartózkodási engedéllyel rendelkezők stb. között.

¹³ A határon túli magyarok szociológiai és antropológiai szempontú vizsgálata kapcsán a szakirodalomban vita bontakozott ki a „szórvány” és a „diaszpóra” fogalmak jelentéstartományairól. Bár a két fogalom szinonimakénti használatával is találkozhatunk, a „diaszpórát” többségében a Kárpát-medencén kívül élő, a „szórványt” a Kárpát-medencén belül élő magyar közösségek leírására használják.

összhangban – az „őshonos” jelzőt alkalmazom. Amennyiben a migrációs eredetű bécsi diaszpóra kétnyelvűsége a vizsgálatom tárgya, az „emigráns” jelzőt használom¹⁴, csakúgy, mint amikor egy csoportként szemlélve a burgenlandi őshonos magyarsággal állítom szembe őket. Politikai jelentéstartalma, valamint a csoport heterogén összetétele miatt viszont kerülöm az „emigráns”¹⁵ kifejezést akkor, amikor szociológiai vagy történeti aspektusból vizsgálom a migrációs eredetű bécsi diaszpórát.

2. Nyelvcseré és nyelvmegőrzés

Az alábbi részben az ausztriai őshonos és migrációs eredetű magyarság kétnyelvű nyelvi helyzetének tanulmányozásához elméleti keretet szolgáltató szakirodalom ismertetése, valamint a nyelvcseré és nyelvmegtartás jelenségével kapcsolatos fogalmi apparátus bemutatása következik.

2.1. A nyelvcseré fogalma és fajtái

A nyelvcseré olyan elkerülhetetlen kontaktológiai jelenség, ami a nyelvek egymással való kapcsolata óta létezik (Grosjean, 1982:102). A fogalom legáltalánosabb meghatározása szerint a *nyelvcseré* (language shift) „*egy nyelv szokásos használatáról egy másikra való áttérést*” jelöl (Weinreich, 1953:68). A nyelvcseré kifejezés a szakirodalomban legelterjedtebb szociolingvisztikai értelmezésben arra a *folyamatra* (Gal, 1979:17) utal, amelynek során egy adott többnyelvű közösségben a különböző társadalmi és nyelvi változások bonyolult kölcsönhatásának következményeként az egyik nyelv használata visszaszorul, míg a másik nyelv előtérbe kerül. A nyelvcseré tehát egy „negatív” fogalom, amellyel többségében a kisebbségi nyelveknek a domináns nyelvekkel szembeni „felülről lefelé” történő visszaszorulását írják le (Baker&Prys Jones, 1998:703 In: Huss, 1999:14).

A földrajzi elhelyezkedés mellett a két fogalom jelentéstartományában fő különbséget a migrációs mozzanat megléte (diaszpóra), illetve annak hiánya (szórvány) jelenti (Kovács, 2005:91). A vita további részleteiről bővebben: Ilyés Zoltán - Papp Richárd (szerk.) 2005, valamint Kovács Nóra (szerk.) 2005.

¹⁴ Az „emigráns” jelző különböző kontextusban való használatáról Bartha a következőket írja: „Politikai értelemben valóban elnagyolt, s pontatlanságot tükröz az emigráns-szórvány fentebbi jelentésben történő használata, szociolingvisztikai aspektusból azonban nem. Éppen általa ragadható meg az a különbség, amely a régió belül és kívül élő kisebbségi beszélőknek a többséggel, többségi nyelvvel kapcsolatos attitűdjeiben, másfajta nyelvi stratégiáiban, következőképpen eltérő nyelvállapotában nyilvánul meg” (1993a:25).

¹⁵ Szántó hangsúlyozza, hogy az emigráció fogalma túl általános a világ különböző országaiban élő magyar etnikai csoportok összességének leírására, mert „nemcsak a kivándorlókat, hanem azokat is magába foglalja, akik már a befogadó országban születtek, közvetlen leszármazottak, és anyanyelvük, azonosságuk kinyilvánítása alapján a magyarsághoz tartoznak” (1984:23 In: Bartha, 1993a:25).

Az őshonos és emigráns beszélőközösségek esetében egyaránt a nyelv visszaszorulásának a leggyakoribb módja, amikor a közösség egy hosszabb, több generációs folyamat során tér át egy másik nyelvre, „miközben saját, eredeti nyelvét [...] egyre kevesebb tagja, egyre kevesebb helyzetben használja” (Bartha, 1999:128). A fent leírt, Campbell és Muntzel (1992:182-86) tipológiájában *fokozatos* nyelvcsere (szóhasználatukban nyelvhalálnak) nevezett jelenség a nyelv visszaszorulás nem kizárólagos formája. A szerzők a nyelvcsere-helyzetek különböző kategóriáinak felállításakor a nyelvi változás időtartamát vették alapul. A *hirtelen nyelvhalál* esetében a közösség tagjai olyan váratlanul halnak meg (pl. természeti katasztrófa, vagy háború során), hogy még akár az utolsó beszélő is lehetett teljes kompetenciával rendelkező nyelvhasználó. A *radikális nyelvhalál* nagyban hasonlít az előző típusra, azzal a különbséggel, hogy a nyelvet beszélő közösség tagjai nem halnak meg, hanem pl. túlélési stratégiából egyik pillanatról a másikra felhagynak az anyanyelv használatával. A nyelvi kontaktusból következő változás *alulról felfelé tartó* (vagy *latin típusú*) nyelvcserevel is járhat. Ilyenkor a nyelv az informális helyzetekből szorul ki legkorábban és a felső, ún. formális helyzetekben marad meg a legtovább. A nyelvcsere ez a fajtája bizonyos szempontból a fokozatos nyelvcsere ellentétéjeként értelmezhető, hiszen akkor éppen fordítva, a hivatalos nyelvhasználati terekről tűnik el elsőként az anyanyelv, míg a családi, intim szférában képes legtovább megőrizni szerepét. A nyelvcsere-helyzeteknek ez a negyedik (latin) típusa ugyanakkor némileg eltér az előzőektől, hiszen itt a kategorizálás a nyelvi helyzetek sorrendjét – és nem a folyamat időtartamát – érinti.

Bár a szerzők a „*nyelvhalál*” (language death) típusait írták le, itt valójában a nyelvcsere folyamatáról beszélnek (vö. Bodó, 2001:169). A hirtelen és radikális nyelvcsere esetében talán indokolt a „nyelvhalál” fogalmának használata, hiszen itt a nyelvcsere-folyamat végpontját ismertetik. Félrevezető lehet azonban a fokozatos, illetve alulról felfelé tartó nyelvcsere esetében a „nyelvhalál” kifejezés használata, ugyanis ez azzal az előfeltevéssel él, hogy az elemzett folyamatok megfordíthatatlanok. Ugyanakkor, ezeknek a nyelvi változásoknak a kimenetele még nem látható előre, és szerencsés esetben, körülményektől megtervezett nyelvmegőrzéssel megakadályozható az adott nyelvváltozat kihalása.

2.2. Nyelvhalál, nyelvvesztés, nyelvmegőrzés, nyelv-élénkítés, nyelvi revitalizáció

A szociolingvisztika nyelvcserevel kapcsolatos, rövid múltra visszatekintő részterülete viszonylag kialakulatlan fogalmi rendszerrel dolgozik; amely főként abban nyilvánul meg, hogy a hangsúlybeli és értelmezésbeli különbségek miatt a hasonló jelenségek leírására gyakran eltérő fogalmakat használnak, míg a különböző jelenségeket ugyanazzal a műszóval illetik (vö. Bartha, 1999:124 és Bodó 2001). A *nyelvcsere* és a *nyelvhalál* fogalmainak szinonimakénti használata Bartha szerint részben indokolt, hiszen mindkettő a közösség szintjén értelmezhető, és azonos folyamatokat takar. Szerinte – Dorianhoz (1981), Dresslerhez (1988) és Trudgillhoz (1997) hasonlóan – a két fogalom közötti választást az határozza meg, hogy egy adott nyelv egyetlen, vagy összes változatának megszűnéséről van-e szó: amennyiben egy nyelv teljes megszűnéséről beszélünk, indokolt a nyelvhalál kifejezés, ha ugyanez a nyelv egy másik beszélőközösségben a mindennapi érintkezés eszközeként még használatos, a nyelvcsere helyzete áll fenn. Bodó (2001:170) ezzel szemben amellett érvel, hogy már egyetlen nyelvváltozat megszűnése is kimeríti a nyelvhalál fogalmát – hiszen ott és abban a formában a nyelv már nem él tovább – függetlenül attól, hogy a nyelvet más beszélőközösségben használják-e a továbbiakban vagy sem.

Hasonló problémák lépnek fel a *nyelvcsere* és *nyelvvesztés* (language loss, language attrition) fogalmak értelmezésekor is. Bartha szerint – a két jelenség között fennálló szoros kapcsolat ellenére – indokolt a két fogalom elkülönítése, ui. értelmezési tartományuk különböző: míg a nyelvcsere a teljes beszélőközösségre vonatkozik, addig a nyelvvesztés „objektumai az egyes beszélők” (Bartha, 1999:125).¹⁶ Borbély szerint a két fogalom között nemcsak „térbeli” (egyéni, illetve közösségi), de „időbeli” különbségek is vannak; „míg a nyelvcsere generációról generációra végbemenő folyamat, a nyelvvesztés csak egy emberöltőre korlátozódik” (2003:106).

Amint azt a nyelvcsere fogalmának és fajtáinak szakirodalmi áttekintésében láttuk, a nyelvcsere fogalma egy negatív irányú, a vizsgált nyelv visszaszorulásával járó

---

¹⁶ Bodó indokolatlannak tartja a fenti distinkciót, a nyelvcsere és nyelvvesztés fogalmaiban a kétnyelvű beszélőközösségekben lejátszódó szociolingvisztikai jelenség kétféle módszertani megközelítését véli felfedezni. Értelmezésében a „nyelvcsere kutatása módszereit tekintve elsődlegesen nyelvészociológiai irányultságú, és az adott kétnyelvű beszélőközösség nyelvválasztási szokásainak változását vizsgálja, addig a nyelvvesztés vizsgálata a nyelvcsere folyamatában visszaszoruló nyelv rendszerének az egyes beszélőknél kimutatható változásaival foglalkozik” (2001:169).

folyamatot jelöl. A fogalom széles körben elfogadott használatával szemben King amellett érvel, hogy a semleges „csere” kifejezés a nyelvcsere szokásos értelmezésével éppen ellentétes irányú folyamatra – a „*nyelvi revitalizációra*” – is vonatkoztatható. Szerinte „a nyelvcsere pozitív és negatív irányú folyamatként egyaránt felfogható, és egy csoport nyelvi nyereségére éppúgy utalhat, mint veszteségére” (idézi Huss, 1999:14).

A szakirodalom azonban kontextustól függően a *nyelvmegőrzés/nyelvmegtartás* (language maintenance), *nyelvélénkítés* (language revitalization), illetve *nyelvélesztés/nyelvfelélesztés* (Borbély, 2001:21) (language revival) fogalmával¹⁷ egy adott nyelv visszaszorulásának megállítására – King kifejezésével élve „pozitív nyelvcserejére” – irányuló erők összességét jelöli. Ezeknek a fogalmaknak a használata csak a nyelvcsere-helyzetben lévő közösségek esetében nyeri el értelmét.

Bár a fenti folyamatok mindegyike a nyelvcsere megfékezésére és visszafordítására irányul, mégsem tehetünk egyenlőségjelet közéjük. A fogalmi négyes közül a *nyelvmegőrzés / nyelvmegtartás* használatos legszélesebb körben, esetenként a többi fogalom gyűjtőneveként, máskor szinonimájaként. A *Kétnyelvűség és Kétnyelvű Oktatás Enciklopédiája* például a nyelvmegőrzést nagyon általánosan „egy nyelv használatának a fenntartása”-ként definiálja (Baker & Jones, 1998:703). Bartha úgy véli, hogy a *nyelvmegőrzés* olyan összetett jelenség, amely magába foglalja a közösségben uralkodó nyelvhasználati szokások, normák és ideológiák összességét éppúgy, mint a nyelvcsere ellenében kifejtett közösségi aktivitásokat (1999:129). Ő a különbséget elsősorban a nyelvi folyamatok tervezettségében vagy annak hiányában látja; míg a *nyelvmegőrzés / nyelvmegtartás* kifejezések (a szerző szinonimaként használja a két szót) spontán társadalmi folyamatok összességét jelölik, addig a *nyelvélénkítés/nyelvi revitalizáció* és a *nyelvélesztés* szervezett nyelvpolitikai döntések következtében bekövetkezett nyelvi változásokat takarnak (1999:130). Attól függően, hogy a megőrzendő nyelvek a nyelvcsere-folyamat melyik fázisában találhatók, és ebből következően milyen nyelvpolitikai beavatkozást igényelnek, beszélhetünk *nyelvélénkítésről / nyelvi revitalizációról*, illetve *nyelvélesztésről*. Az előbbi esetben a még használt nyelv szerepköreinek és színtereinek bővítésére van szükség. *Nyelvélesztésre* a nyelvcsere végpontján kerülhet sor, akkor, amikor a holt nyelvnek már

¹⁷ A nyelvcserevel ellentétes irányú nyelvi folyamatok különböző fogalmainak összehasonlító elemzése Brat Paulson-Chen-Connerty (1993) található.

nincsenek anyanyelvi beszélői, ám alkalmassá akarják tenni a hétköznapi élet kommunikációs szükségleteinek betöltésére.

A disszertáció további részeiben a *nyelvcseré* fogalmán azt az egész beszélőközösségre kiterjedő folyamatot értem, aminek során a vizsgált csoport nyelvhasználata visszaszorul. A *nyelvhalál* kifejezést kizárólag a nyelvcseré folyamat végpontjának leírására tartom fenn; „egy nyelv akkor hal meg, amikor már nincsenek beszélői” (Crystal, 2000:1). A *nyelvvesztés* fogalmát a Bartha által használt értelemben alkalmazom; a közösségre vonatkozó *nyelvcserével* szemben az egyén nyelvi rendszerében bekövetkezett változás leírására használom. A nyelvcseré folyamatok megfigyelésére tett közösségi kísérletek jelölésére – a magyar kétnyelvűségi szakirodalomban általánosan elfogadott szokás szerint – a *nyelvmegőrzés* és a *nyelvmegtartás* fogalmakat szinonimaként használom. Amennyiben a csoporton kívüli kormányzati, kisebbségvédelmi intézmények ugyanilyen célzatú tevékenységét ismertetem, a *nyelvélénkítés* kifejezést használom.

2.3. A nyelvcseré és a veszélyeztetett nyelvek

A „globális nyelvökológiai kontextus” (Bartha, 2003:56) nagy mértékű változásának hatására a kisebbségi nyelvek egyre nagyobb arányú visszaszorulásának, sőt kihalásának lehetünk tanúi. A nyelvcseré folyamat előrehaladott állapotában lévő, ún. *veszélyeztetett* nyelvek fő ismérvei között a kutatók a beszélők drasztikusan csökkenő számát (ezáltal az adott nyelvterület zsugorodását), a nyelv strukturális egyszerűsödését és funkcióinak beszűkülését tartják számon (vö. Dorian, 1980). A különböző nyelveket veszélyeztetettségüktől függően – főként beszélőik száma és kora alapján – egy eltérő számú fokozatokból álló skálán szokták elhelyezni (vö. Krauss, 1992; Fishman, 1991). Az egyenes egyik szélső pontján a létükben nem fenyegetett ún. *biztonságos* (safe) nyelvek, másikon a már *kihalt* (extinct) nyelvek helyezkednek el. A két végpont között az egyes kutatók által használt terminológiától függően pl. az ún. *komolyan* (seriously), vagy *potenciálisan veszélyeztetett* (potentially endangered) (Wurm, 1998:192), illetve *haldokló* (moribund) (Krauss, 1992) nyelvek találhatók.

Egy nyelv veszélyeztetettségének hátterében legfőbb tényezőként az azt körülvevő hatalmi és az abból következő gazdasági egyenlőtlenség áll. Fishman megfogalmazása szerint „a nyelv mindig egy kulturális mátrixban létezik, és valójában a mátrix, nem pedig a nyelv az, amelynek a segítségre legnagyobb szüksége van”

(1989:399 Idézi: Dorian, 1998:21). A nyelvet körülvevő komplex társadalmi-gazdasági-politikai tényezők közül a nyelvészek jelentős része a gazdasági megfontolások prioritására hívja fel a figyelmet (pl. Grenoble - Whaley, 1998:52; Edwards, 1985; Fishman, 1989:390). Bartha megfogalmazásában „egy nyelvhez való ragaszkodás, lojalitás addig tart, ameddig a gazdasági és társadalmi körülmények ezt lehetővé teszik” (2003:58).

Nem kérdéses tehát, hogy kizárólag a nyelvre irányuló revitalizációs vagy nyelvélénkítő kísérletek a széles társadalmi-gazdasági kontextus figyelembe vétele nélkül halálra vannak ítélve. Crystal szerint ezért fontos, hogy a nyelvpolitikai beavatkozások során sikerüljön egyensúlyt teremteni a külső tényezőkre történő ráhatás, valamint közvetlenül a nyelvre irányuló szabályozás között. Azt, hogy melyik tényező túlsúlya dominál, a szerző szerint többnyire az határozza meg, hogy az adott közösségben milyen szerepet tölt be a veszélyeztetett nyelv; azok a csoportok, akik a nyelvet az etnikai identitás fő szimbólumának tekintik (*obligatory view*), a nyelvi revitalizáció fókuszát a nyelvben látják és ott várnak el konkrét segítséget. Azokban a közösségekben viszont, ahol a nyelv az etnikai identitásnak csak egyik, esetleg nem is legmeghatározóbb alkotóelemét jelenti (*optional view*), a kulturális környezet átalakításával érhetünk el sikereket (2000:119-125).

A gyakorlat viszont jóval komplexebbnek tűnik a crystal-i modellnél, ui. ugyanazon a közösségen belül is előfordulhatnak – és elő is fordulnak – különböző nézetek a nyelv szerepével kapcsolatban. Dorian-nak (1998:20) a gael, a Dauenhauer (1998:74,76) szerzőpárosnak az alaszakai tlingit beszélők körében folytatott empirikus kutatásai szerint többnyire az egyes közösségi tagok nyelvtudásától és nyelvhasználatától függ, hogy mekkora szerepet tulajdonítanak anyanyelvüknek; azok, akik használják, nagyra értékelik, a többiek viszont nem tartják az etnikai identitásuk nélkülözhetetlen kellékének.

A kutatók egyetértenek abban, hogy a nyelvcseré megfordítására tett kísérletek során igazi sikerre csak az adott közösség aktív részvételekor lehet számítani. Hiába a „nyelvmentésben” részt vevő nyelvészek és társadalomtudósok – természetesen elengedhetetlen – szakmai hozzáértése és morális támogatása, a nyelvpolitikai akció kimeneteléről végső soron maga a közösség dönt (Dorian, 1998:21). Hiszen a beszélőközösség tagjai határoznak arról, hogy akarják-e használni, illetve látják-e értelmét egykori anyanyelvük használatának, vagy végleg a többségi nyelvre térnek át

hozzájárulva egy újabb nyelv halálához (vö. Rhydwen, 1998 idézi: Crystal, 2000:25). Valiquette másokhoz hasonlóan éppen ezért a siker kulcsának az egész közösség (nem pedig csak néhány lelkes aktivista) mobilizálását tartja (1998:107).

A közösség motiválásának összetett feladata mellett a veszélyeztetett nyelvek esetében további kérdések várnak megválaszolásra. Ezek közül kétségtelenül kiemelkedő fontosságú az ún. „tulajdonlás kérdése” (Crystal, 2000:117 *question of ownership*), amely úgy fogalmazható meg legszemléletesebben, hogy „kinek a hatáskörébe tartozik egy nyelv további fejlődési irányának kijelölése?” Szorosan összefügg ezzel a kiválasztandó nyelvváltozat problematikája, amely különösen az idősebb és a fiatalabb generációk nyelvhasználatának különbségeiben nyeri el értelmét. Hosszú távú sikereket csak toleráns nyelvi magatartással – különösen a fiatalabb nemzedék által használt új nyelvi formák elfogadásával – lehet elérni; az idősebb generáció részéről tanúsított túlzott normaközpontúság tovább gyengíti a már amúgy is veszélyeztetett nyelv pozícióját, és könnyen kerékkötőjévé válhat az anyanyelv használatának és intergenerációs továbbadásának.

A nyelvélnkítést megcélzó nyelvpolitikai kezdeményezések során a terepmunkás gyakran tapasztalhatja a „retorika és a realitás gyakori összeütközését”. Dauenhauer és Dauenhauer megfigyelése szerint esetenként nagy különbségek érzékelhetők a közösség által verbálisan kifejezett célok (a nyelvmentés szükségessége) és a nyelvhez fűződő valódi érzelmeik (pl. félelem, nyelvvel kapcsolatos negatív érzések stb.) között. Tapasztalatuk szerint nem ritka az sem, hogy bár a közösség tagjai egyetértenek a nyelvcsere-folyamat visszaszorítására irányuló intézkedésekkel, mégsem érzékelik a személyes részvétel és elkötelezettség szükségességét (1998:62-63). A veszélyeztetett nyelv beszélői ilyenkor az intézményes segítség és a szakemberek mindenhatóságában bízva különböző háritó stratégiákat alkalmaznak (ibid. 69-70). (Ezeket a szerzőpáros találóan „*bureaucratic*”, illetve „*technical fix*”-nek nevezi.)

2.4. A fokozatos nyelvcsere-folyamat lejátsszódása

A témával foglalkozó kutatók egyetértenek abban, hogy a nyelvcsere jelensége szociológiai és nyelvészeti kérdés is egyben (Gal, 1991; Crystal, 2000), lefolyásában gazdasági-társadalmi tényezők egyaránt fontos szerepet játszanak. Ezért is definiálja Gal a nyelvcserét „a szinkrón változatok társadalmilag motivált újraelosztásaként különböző beszélők és különböző társadalmi környezetek szerint” (1979:17). Weinreich

(1953:107) – a fogalom első megalkotója – is hangsúlyozza, hogy „a nyelvcsere nem nincsenek szigorúan nyelvészeti okai”, sőt kijelenti, hogy a nyelvcsere „teljes egészében struktúrán kívüli kérdés, hiszen nyilvánvaló, hogy soha nem a kontaktusban lévő két nyelv struktúrája határozza meg, mely nyelv adja át szerepeit a másiknak” (idézi: Bartha, 1999:130).

Sasse¹⁸ (1992) a kisebbségi nyelvek nyelvcserejének leggyakrabban előforduló folyamatát három, egymást kronologikus sorrendben követő, némelykor átfedéseket mutató lépésben modellezi. Dorian (1977, 1981) gael és saját arvanitika kutatásain alapuló modelljében – amelyet GAM (Gaelic-Arvanitika Modell) modellnek nevezett el – a szerző hangsúlyozza, hogy a nyelvcsere kiváltó okai *külső körülményekben* (External Setting), a beszélőközösséget érő társadalmi, gazdasági és politikai változásokban keresendők. A nyelvcsere-folyamat kiváltója azonban sohasem egyetlen társadalmi makroparaméter, hanem több tényező bonyolult konstellációja (Tsitsipis, 1998:3). A külső tényezők hatására a kisebbségi nyelvet beszélő csoport hátrányos helyzetbe kerül a hatalmi pozícióban lévő többségi csoporttal szemben. Ezáltal megváltoznak a nyelv presztízviszonyai, ami viszont a kisebbségi csoportra eredetileg jellemző *nyelvi viselkedés* (Speech Behaviour) változását vonja maga után. A társadalmi nyomás hatására módosulnak a nyelvhasználati szabályok is, ami (a sassei modell harmadik fázisához) a kisebbségi nyelv minden szintjét érintő *strukturális változások* (Structural Changes) lejátszódásához vezet.

Rottet (2001:13-45) az Egyesült Államokbeli Louisiana-ban használt francia nyelv nyelvcsere-folyamatainak tanulmányozásakor Sasse modelljét egy attitűdinális faktorral kiegészítve a következőképpen alakítja néglépcsőssé: *külső körülmények* → *nyelvi attitűd* → *nyelvi viselkedés* → *nyelvi struktúra*. Véleménye szerint a nyelvcserét kiváltó külső okok (External Setting) és a nyelvi viselkedés (Speech Behaviour) változása közé beékelődik egy további faktor is; a *nyelvi attitűd* (Language Attitudes). A „negatív nyelvi attitűdök kialakulásán” a szerző a kisebbségi beszélőközösség saját nyelvével szembeni negatív beállítódást, valamint a többségi csoportnak a kisebbségi csoport nyelve iránt tanúsított fokozott ellenérzését érti. Tsitsipis (1981:111) szerint a negatív attitűdök kialakulásáért nagyban felelős a laikusoknak az az elképzelése, hogy „egy rendes nyelv: tiszta, írásbeli változattal és történelmi tradíciókkal rendelkezik”

¹⁸ Sasse - Campbellhez és Muntzelhez hasonlóan - a nyelvhalál különböző fázisairól beszél.

(idézi Rottet, 2001:20). A kisebbségi nyelvek jelentős része ugyanakkor nem írható le ezekkel a tulajdonságokkal.

Nagyon hasonló Gal (1991) elképzelése is a nyelvcsere folyamatát irányító erőkről; ő *külső* és *belső* feltételeket különböztet meg. *Külső feltételek*nek a társadalmi és gazdasági tényezőket, *belső feltételek*nek pedig az emberek nyelvhez fűződő értékrendszerét és attitűdjeit tekinti. A külső és belső tényezők összjátéka határozza meg, hogy bekövetkezik-e egyáltalán nyelvcsere, és ha igen, miként zajlik le.

Rottet (2001) a nyelvcserevel kapcsolatban a nyelvi viselkedés három fő elemét különbözteti meg; *a nyelv funkcionális visszaszorulását, az intergenerációs nyelvtörökítés megszűnését, és a nyelvi normák megváltozását*, amelyeket mind az instabil kétnyelvűségi helyzetek velejáróinak tekint.¹⁹

A külső makro-tényezők hatásának, valamint a nyelvhasználattal szembeni beállítottság kedvezőtlen alakulásának köszönhetően a többnyelvű beszélőközösségekben módosulnak a *nyelvválasztási minták* is; a közösség tagjai egyre kevesebb helyzetben használják anyanyelvüket. Ennek következtében megváltozik a nyelvek funkcionális feladatmegosztása; az alárendelt pozícióban lévő nyelv használata – a domináns nyelv előretörésével párhuzamosan – visszaszorul, nyelvhasználati színtereinek száma csökken.²⁰ Bartha (1999:125) ezt a folyamatot *funkcionális nyelvvesztés*nek nevezi.

Hermann és Imre (1987:528) a nyelv funkcióinak és a nyelvcsérének, illetve annak végpontjának, a nyelvhalálnak az összefüggését a következőképpen fogalmazza meg: az „együtt élő nyelvek közül hosszabb távon az marad meg, amelynek szerepköre, funkciói szélesebb sávon fedik a mindenkor korszerű, aktuális társadalmi tevékenységek szükségleteit (...) az a nyelv, amely a magánszférára, a családi életre szorul vissza néhány generáción belül el szokott tűnni. Ezt a folyamatot a csoporthoz való tartozás tudata, a csoport iránti hűség bizonyos fokig lassíthatja, de egy idő után az identitástudat nem nyelvi területekre kezd támaszkodni, és egyre kevésbé gátolja már a nyelv eltűnését” (idézi: Bartha: 1999:123).

Egyes kutatók szerint a nyelvválasztási szokások drasztikus változásán kívül a kontaktológiai univerzáléknak számító nyelvi jelenségek (kódváltás, kölcsönzés, interferencia) mennyiségi és minőségi eltolódása a közösségben lezajló nyelvcsere-

¹⁹ A szerző a nyelvi viselkedés egyes jellemzőinek ismertetésénél elmulasztja feltárni a közöttük lévő oksági vagy időbeli kapcsolatot.

²⁰ Hylstenstam (1999:210-11) a közeledő nyelvcsere indikátorainak a nyelvhasználati színterek csökkenését és a nyelvi redukciót tekinti.

folyamat indikátora lehet (Kovács, 2001, 2005; Rottet, 2001:27-8). Appel és Muysken szerint két vagy több nyelvnek ugyanazon a megnyilatkozáson belüli váltakozó használata (Grosjean, 1982:145) egy köztes állomást jelent az egynyelvűség irányába vezető úton (1987:41). Különösen igaz ez a kódváltás mennyiségi növekedése esetén, valamint ha olyan nyelvhasználati szintéren jelenik meg, amely előzőleg kizárólag a kisebbségi nyelv territóriumára volt. Myers-Scotton (1992) hangsúlyozza, hogy a kódváltás gyakran fokozatosan és szinte észrevétlenül megy végbe, mígnem előrehaladott fázisában már nem lehet megállapítani, hogy a megnyilatkozásnak melyik nyelv az alapködjé.

A nyelvcsere folyamatában található beszélőközösségek további jellemzője, hogy a kisebbségi nyelv beszélői csak töredékesen, vagy egyáltalán nem adják át a nyelvet a következő generációnak. Krauss (1992) szerint egy nyelv *haldokló*nak (moribund) tekinthető, ha a gyermekek már nem természetes körülmények között sajátítják el a kisebbségi nyelvet. Huss (1999:17) is kiemelkedő jelentőséget tulajdonít az *intergenerációs nyelvátadás*nak; a *nyelvi vitalitás* fokmérőjének tekinti, hogy egy adott közösségben a gyermekek mekkora hányada használja az anyanyelvét. A visszaszorulóban lévő nyelv – különösen a fiatalabb generáció körében – elsősorban szimbolikus funkciót hordoz; a nyelvválasztás az etnikai identitás és szolidaritás kifejezéseként értelmezhető (Gal, 1979, LePage & Tabouret-Keller, 1985).

Haugen (1953:370) a nyelvcsere tipikus folyamatát az alábbi öt szakaszból álló, láncolat-szerű ábrával illusztrálja: $A \rightarrow Ab \rightarrow AB \rightarrow aB \rightarrow B$ (ahol (A) kisebbségi, (B) pedig többségi nyelv). Az egyenes jobb és bal végén egy-egy egynyelvűségi szakasz található, amely közül „A” a kisebbségi csoport anyanyelvére, „B” pedig a többségi csoport nyelvére vonatkozik. A két szélső pont közötti távolság három további szakaszra bontható, amelyet a két nyelv együttes, ám különböző mértékű használata jellemez. A kisebbségi nyelv dominanciájával jellemzett kétnyelvű helyzet kiegyenlített kétnyelvűségen keresztül a többségi nyelv dominanciájával jellemezhető bilingvizmusba megy át. A haugeni egydimenziós modell értelmében a nyelvcsere folyamatában a kisebbségi egynyelvűségből a váltakozó dominanciájú kétnyelvűségi fázisokon keresztül az út a többségi nyelven való egynyelvűségbe vezet.²¹

²¹ A nyelvcsere folyamatát Hamers és Blanc (1989:176) is hasonlóképpen ábrázolja (Idézi: Borbély, 2000:45-6).

2.5. A beszélői nyelvtudás kontinuum

A nyelvcseré folyamattal jellemezhető közösségekben a beszélői csoportok megkülönböztetése az egymáshoz viszonyított nyelvi kompetenciájuk alapján történik, amely a Dorian (1981:114) által elsőként használt ún. *beszélői nyelvtudás kontinuumon* (proficiency continuum) ábrázolható. A csoportok kategorizálásában kiemelkedő jelentőségű azoknak a közösségi tagoknak a vizsgálata, akiknek a nyelvhasználata eltér a hagyományos normáktól. Dorian (1977:24) a skót gael nyelvváltozat visszaszorulását vizsgálva a különböző beszélői kategóriák létrehozásánál az egyes csoportok nyelvi produkcióinak strukturális jellemzőit és a közösség értékelését tekintette mérvadónak. Az egyes kategóriák valójában a többi beszélői csoporttal való összehasonlításban nyerik el értelmüket.

A modell szerint a kontinuum egyik végpontján a teljes anyanyelvi kompetenciával rendelkező ún. *idősebb folyékony beszélők* (older fluent speaker) találhatók. Sorrendben őket a *fiatalabb folyékony beszélők* (younger fluent speaker) követik, akik a generációs különbségen kívül abban is eltérnek az előző csoporttól, hogy nyelvi kompetenciájuk és normakövetésük eltér az idősebbektől. Performanciájukat a közösség ennek ellenére nem tekinti deviánsnak.

Legérdekesebb azonban a szakirodalomban széles körben elterjedt, a kisebbségi nyelvet hiányosan ismerő *semi-speakerek* csoportja, akik a nyelvet a folyékony beszélők normáitól a közösség által felismerten eltérő módon használják. A közösség szociolingvisztikai normáinak, valamint különböző kötött lexikai egységeknek (dalok, viccek, mondókák stb.) az ismeretében képesek az interakciókban való részvételre. Dorian négy olyan szituációt ismertet, amelyben az egyén semi-speakerré válhat. (1) Többgyermekes családoknál a születési sorrendben hátul állók többnyire hiányosabban sajátítják el a kisebbségi nyelvet, mint idősebb testvéreik. Emellett ők nagyobb valószínűséggel használják a domináns nyelvet egymás között is. (2) A nyelvközösségtől való átmeneti vagy tartós távollét hatására a folyékony beszélők is semi-speakerekké válhatnak. (3) Az ún. „nagymama jelenség” hatására a kisebbségi nyelvet otthon nem elsajátító gyermekek szintén szert tehetnek bizonyos szintű nyelvismeretre valamely nagyszülőhöz vagy rokonhoz fűződő erős érzelmi kötődésüknek köszönhetően. (4) Végül az egyén személyiségétől és képességeitől is függ, hogy milyen nyelvi kompetenciát ér el a visszaszoruló nyelvben. Hiányos nyelvi

kompetenciájuk ellenére a beszélőközösség a semi-speakereket a csoporthoz tartozónak (ingroup members) tekinti.

A nyelvi jártasság egyenesének végpontjához közeledve Dorian két további csoportot azonosít; a *majdnem passzív kétnyelvűek* (near-passive bilinguals) nem képesek a mondat szintű produkcióra, a *korábbi folyékony beszélők* (formerly fluent speakers) csoportjainál a nyelvfelejtés jelei mutathatók ki.

Hasonló nyelvtudás kontinuumon helyezte el breton beszélőit Dressler (1981), aki anyanyelvi kompetenciával rendelkező *egészséges beszélőket* (healthy speaker), korlátozott nyelvi képességekkel rendelkező, de a nyelvet még továbbadni képes *preterminális beszélőket* (preterminal speaker), és intergenerációs nyelvátadásra már nem képes *terminális beszélőket* (terminal speaker) különböztetett meg. A szerző szerint az egyenes legszélső pontján az *emlékezők* (rememberers) találhatók, – jellemzésük szinte lefedi Doriannak a *majdnem passzív kétnyelvűek* kategóriáját – akiknek kisebbségi anyanyelvi tudása néhány izolált lexikai elemre korlátozódik. A valódi eltérés a Dorian által megállapított kategóriáktól abban nyilvánul meg, hogy Dressler kutatásai nem erősítették meg az életkor és a nyelvi kompetencia egyértelmű korrelációját. Dorian szerint ui. a magasabb életkor magasabb nyelvi kompetenciával társul.

Sasse (1992) arvanitika kutatásaiban két olyan beszélőcsoportot különböztetett meg, akiknek a nyelvhasználata eltér a hagyományos normáktól. A *berozsdásodott beszélők* (rusty speakers) esetében ennek oka a nyelvfelejtésben keresendő. Ezzel szemben a Sasse által *semi-speakernek* nevezett egyén soha nem rendelkezett anyanyelvi kompetenciával, és nem a hagyományos úton sajátította el a nyelvet, hanem pl. a nagyszülőkkel való szoros érzelmi kapcsolatnak köszönhetően. Pontosan ebben különbözik Dorian ugyanilyen nevű kategóriájától, hiszen a Dorian-féle semi-speakerek alacsony nyelvi kompetenciájának hátterében a nyelvfelejtés éppúgy állhat, mint a hiányos nyelvelsajátítás.

Amint a fenti példák is mutatják, a nyelvcseré folyamattal jellemezhető közösségekben az egyes beszélői csoportok elhatárolásának kritériuma elsősorban a nyelvi kompetencia. Ebből a szempontból két – a beszélői nyelvtudás kontinuum ellentétes pontján található – nagy csoport különböztethető meg: az anyanyelvi kompetenciával rendelkező *folyékony* (fluent speakers) beszélőké, valamint a *terminális*

beszélőké²² (Tsitsipis, 1998:4). Az anyanyelvi kompetenciától jelentősen eltérő csoportokon belül nem érdektelen megkülönböztetni azokat a korábban teljes kompetenciájú beszélőket, akiknél a nyelvfelejtés jelei mutatkoznak, (pl. *korábbi folyékony beszélők* (Dorian), *berozsdásodott beszélők* (Sasse)), illetve azokat, akik a generációs nyelvátadás megszakadása miatt nem természetes módon sajátították el a kisebbségi nyelvet (Sasse-féle *semi-speaker*).

2.6. Nyelvi változás nyelvcserhelyzetben

A nyelvcser folyamatával jellemzett szociolingvisztikai szituáció a nyelvi struktúrát sem hagyja érintetlenül. Jones (1998) szerint a nyelvi változások kontaktushelyzetben éppen úgy zajlanak, mint azon kívül. A szerző úgy vélekedik, hogy a „visszaszorulóban lévő”, illetve az „egészséges” nyelvek esetében valójában a nyelveket körülvevő társadalmi-politikai kontextus különbözik. Ezeket a külső tényezőket érzékelve tulajdonítják a nyelvészek a nyelvi struktúrában végbemenő változásokat a nyelvcser folyamatának.

Dorian is úgy véli, hogy a nyelvcserében fellépő nyelvi változások nem különböznek más típusú nyelvi változásoktól. Az esetek között legfeljebb fokozati és sebességbeli különbség létezik: „A haldokló nyelveket az egészséges nyelvektől sokkal inkább szociolingvisztikai tényezők különböztetik meg, mint tiszta nyelvi jellemzők. A nyelvi struktúrában bekövetkező változás típusai nem térnek el érdemlegesen a nyelvi változás tanulmányozásában már meghonosodott kategóriáktól. Ugyanakkor, a változás úgy tűnik jóval rövidebb időtartam alatt játszódik le, mennyiségét tekintve pedig relatív nagy” (1981:154).

Bartha (1999:129) szerint a nyelvcser folyamatot általában a kontaktológiai univerzáléknak számító nyelvi jelenségek (kölcsonzés, interferencia, kódváltás stb.) mennyiségi és minőségi eltolódása jellemzi (vö. Crystal, 2000:22). A domináns nyelv intenzív hatásán kívül a nyelvvesztés strukturális következményeivel, mint pl. a hiányos elsajátítással, a nyelvi rendszeren belüli egyszerűsödéssel, vagy a felejtéssel is számolni kell.

A nyelvhasználat szabályainak megváltozása, valamint a nyelv funkcionális visszaszorulása a nyelvi repertoár átrendeződését és stilisztikai egyszerűsödést is von maga után (Rottet, 2001:37-45). A nyelvváltozatok egyszerűsödése és a nyelvcser-

---

²² A terminális beszélő és a semi-speaker fogalmak szakirodalmi használatáról bővebben Bodónál olvasható (2001:170-1).

folyamat közötti kölcsönhatás azonban nem ellentmondás nélküli, ugyanis Gal (1991:75) szavaival élve „(...) a nyelvcsere nemcsak nyelvsorvadáshoz, hanem a nyelv újraalkotásához is vezethet”. Ennek magyarázatát Bartha a következőkben adja meg: „E folyamat [nyelvcsere] átmeneti állomásain ugyanis a kiindulóhoz képest jóval komplexebb formák és innovatív megoldások is megjelenhetnek a fiatalabbak nyelvhasználatában. A nyelvvésztes és az állandó újítás tehát nem zárják ki egymást, hiszen a kisebbségi nyelv kevésbé domináns beszélője is képes kreatívan alkalmazni a nyelvtani szabályokat (például a szóképzésben és egyéb szóalkotási módoknál) a hatékony kommunikáció érdekében, illetve a közösség elvárásainak megfelelően” (1999:126).

A fokozatos nyelvcsere folyamat jellegéből adóan a jelenség vizsgálatában az *idő* tényező központi szerepet játszik (Gal, 1979:3). A nyelvi változás egyéb jelenségeihez hasonlóan, a kutatások módszertanilag nagyban támaszkodnak a *valóságos* és a *látszólagos idő* vizsgálatokban használt módszerekre (Borbély, 2003). Ahhoz, hogy adott közösségről meg tudjuk állapítani, hogy a nyelvcserefolyamat melyik fázisában található, ismernünk kell a folyamat kezdő- és végpontját – az előbbi általában a közösség kétnyelvűvé válásának kezdetét, utóbbi annak megszűnését jelenti. Amennyiben a kutató csak egy meghatározott alkalommal végez adatgyűjtést a kétnyelvű közösség nyelvi szokásairól, úgy kizárólag az egyenes egy pontján, az adatgyűjtés időpontjában megfigyelhető jelenségek leírására képes. „Ezekben a vizsgálatokban a nyelvcsere tettenérése a generációk közötti nyelvi viselkedés különbségeire korlátozódik, vagyis egy-egy generáció önmagához képest történő időbeli változásaira nem” (Borbély, 2003:108). Mivel az idő múlása ebben a vizsgálati módszerben nem valóságos, ezt a megközelítési módot *látszólagos idő vizsgálat*nak nevezzük (ezt a beszélők életkora képviseli). A nyelvcsere dinamikájának feltárása szempontjából előnyösebb az ún. *valóságos idő vizsgálat*, amikor a kutató különböző időpontokban – lehetőleg nagyobb időintervallumokban – végez anyaggyűjtést ugyanabban a kétnyelvű közösségben, ui. az eredmények összehasonlítása révén így könnyebben megragadható a nyelvcsere folyamat jellege.

2.7. A nyelvcsere és nyelvmegtartás nyelvkörnyezettani szempontú vizsgálata

A nyelvcsere-kutatások célja a nyelvi jelenségek megismerésén, és a folyamat ellen ható nyelvmegőrzési és nyelvélnkítési stratégiák kidolgozásán kívül, azoknak a tényezőknek a számba vétele, amelyek adott közösségben a nyelvcsere befolyásolni képesek (vö. Borbély, 2003:106). Amennyiben a nyelvcsere mint társadalmi és nyelvi változást értelmezzük, a folyamatot kiváltó okok (ún. nyelvcsere-faktorok) feltérképezése nem nélkülözheti a közösséget érő társadalmi, demográfiai, gazdasági, történeti, kulturális, politikai stb. tényezők számbavételét. A felmerülő kérdésre, hogy miként modellezhető egy nyelv és környezetének kapcsolata, a választ a Haugen (1972) által létrehozott *nyelvökológiai* (language ecology, ecology of language) megközelítés igyekszik megadni. Haugen (1972) egy tíz kérdésből álló nyelvökológiai kérdéssort állított össze, amelynek célja – a szerző definíciója szerint – egy adott nyelv és környezete közötti kölcsönös viszony feltérképezése (Kiss, 1995:253). Egy tetszőleges nyelv helyzetének leírásához támpontul szolgáló kérdések a nyelvtudomány egy-egy részterületéhez köthetők (Idézi: Bartha: 1999:133):

1. Hogyan osztályozható a nyelv más nyelvekkel szemben? (történeti és leíró nyelvészet)
2. Kik használják a nyelvet? (nyelvészeti demográfia)
3. Melyek a nyelv színterei? (szociolingvisztika)
4. A beszélők milyen egyéb nyelveket használnak? (dialingvisztika)
5. Milyen belső változatai léteznek a nyelvnek? (dialektológia)
6. Milyen írott hagyományai vannak? (filológia)
7. Milyen a nyelv sztenderdizáltságának foka? (preskriptív nyelvészet)
8. Milyen a nyelv intézményi támogatottsága? (glottopolitika)
9. Milyen attitűdökkel viseltetnek a beszélők nyelvük iránt? (etnolingvisztika)
10. E faktorok alapján hol helyezkedik el a nyelv más nyelvekhez képest? (környezeti osztályozás)

A modellel kapcsolatos kritika egyrészt annak túlzott általánosságára vonatkozik, hiszen minden kérdést további kérdésekre lehetne bontani (Bartha, 1999:133), másrészt viszont annak hiányosságaira világít rá; a történelmi

vonatkozásokat teljes mértékben figyelmen kívül hagyja. A kérdések talán túlzottan is kötődnek a nyelvészethez, a nyelvet körülvevő szélesebb társadalmi-gazdasági körülményeket háttérbe szorítva. Mások azt kifogásolják, hogy a megközelítés kizárólag az objektív szempontokat veszi figyelembe, a nyelvhasználatot befolyásoló szubjektív faktorokat teljesen elhanyagolja (Giles, Bourhis és Taylor (1977), valamint Foster (1980) és Haarmann (1986) In: Grenoble és Lindsay, 1998:24). Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy Haugen rendszere bármely nyelv és környezete közötti összefüggések feltárására vonatkozik, ebből adódóan a nyelvcseré-helyzetben lévő nyelvek speciális eseteit nem tárgyalja. Modelljének legfőbb erőssége az új szemléletmód kialakításában rejlik.

Giles, Bourhis és Taylor (1977) a kisebbségi nyelvek speciális helyzetét figyelembe véve szintén nyelvkörnyezettani szempontokat érvényesít, amikor a nyelvmegtartásban, illetve nyelvfeladásban szerepet játszó faktorokat vizsgálja. Rendszerük középpontjában az *etnolingvisztikai vitalitás* fogalmát állítják (**11. táblázat**). Ennek erősségét a szerzők egy három tényezőcsoportból álló faktoregyüttes alapján határozzák meg, amelyek további alkotóelemekre oszthatók. Az etnolingvisztikai vitalitás fő elemei: a *státusz*, a *demográfia* és az *intézményes támogatottság*. Az objektíven mérhető mutató fokozatai: nagy, közepes és gyenge. Minél nagyobb etnolingvisztikai vitalitással rendelkezik egy etnikum, annál nagyobb valószínűséggel marad fenn anyanyelve.

11. táblázat: Az etnolingvisztikai vitalitást meghatározó tényezők

Státusz	Demográfia	Intézményes támogatottság
-gazdasági -politikai	-a csoport létszáma -területi koncentrátsága -területi megoszlása	-formális (pl. könyvnyomtatás, oktatás, kormányzati intézkedések.
-társadalmi -társadalomtörténeti	-vegyes házasságok száma -születési arány -bevándorlási és elvándorlási mutatók	-informális (pl. ipar, vallás, kultúra, család)
-nyelvi -külső -belső		

Forrás: Giles, Bourhis és Taylor (1977) (Idézi: Bartha: 1999:135. 6.1. táblázat)

Haarmann (1986) *Language in Ethnicity: A View of Basic Ecological Relations* című könyvében nyelvészociológiai megközelítésből vizsgálja nyelv és etnicitás összefüggéseit. A nyelvkörnyezettant ebben az összefüggésben hasznos módszertani

eszköznek véli (1986:1-3), amelynek feladata minden olyan változó és annak kölcsönhatásának felderítése, ami egy nyelv és beszélőinek kapcsolatát befolyásolja. A szerző rendkívül részletes elemzésében hét fő környezeti változót (etno-demográfiai, etno-szociológiai, etno-politikai, etno-kulturális, etno-pszichológiai, interakcionális, etno-lingvisztikai) és azon belül összesen harmincöt alváltozót különböztet meg (7-16). Rendszerének – minden komplexitása ellenére – egyik gyengéje a történelmi szempontok figyelmen kívül hagyása.

Edwards (1992) szintén nagyon részletes tipológiai felosztásban igyekszik a kisebbségi nyelv és környezete közötti interakció minden tényezőjét számba venni. Változóit két nagy csoportra osztja, melyek közül az egyiknek az *A kategória* nevet adja. Ebben egy adott csoport jellemzésének tizenegy szempontját sorolja fel, amelyek mindegyike egy-egy tudományterülethez köthető pl. demográfia, szociológia, nyelvészet, pszichológia stb. A változók másik nagy csoportja, amely a *B kategória* nevet viseli, azt a területet jelöli ki, amelyre az *A kategória* egyes elemei értelmezendők: a *beszélő* (ezalatt Edwards a beszélőközösséget érti, nem pedig az egyes beszélőket), a *nyelv* és a *környezet*. A két kategória összes elemének (11+3) figyelembe vételével egy összesen harminchárom cellából álló táblázat generálható, amelynek minden cellájához egy-egy kérdés tartozik.

Edwards modelljének legfőbb erénye, hogy egyértelműen megkülönbözteti a beszélőközösséget jellemző tulajdonságokat („beszélő” és „nyelv” oszlopok) és az azt körülvevő tágabb környezet („környezet” oszlop) jellemzőit. A mikro és makro változók elkülönítése révén²³ külön vizsgálható egy adott szempontnak kizárólag a kisebbségi beszélőközösségre, illetve az egész társadalomra kifejtett hatása. Ugyanakkor ez a megközelítés közvetlen kapcsolatot is létesít a mikro és makro változók között, rámutatva a kettő közötti összefüggésekre. A kisebbségi nyelvek 33 szempontú vizsgálata Edwards értelmezésében az alábbiak szerint képzelendő el:

---

²³ Ez a megközelítés nagyban hasonlít Sasse (1992) külső és belső körülményeknek nevezett változóira.

12. táblázat: A kisebbségi nyelv és környezete közötti interakció tényezői Edwards szerint

A kategória	B kategória		
	beszélő ²⁴	nyelv	környezet
Demográfia	1	2	3
Szociológia	4	5	6
Nyelvészet	7	8	9
Pszichológia	10	11	12
Történelem	13	14	15
Politika/Jog/Közigazgatás	16	17	18
Földrajz	19	20	21
Oktatás	22	23	24
Vallás	25	26	27
Gazdaság	28	29	30
Média	31	32	33

Edwards kérdései:

1. Beszélők száma és koncentrációja?
2. A nyelv kiterjedtsége (földrajz)?
3. Elhelyezkedés fajtája: falusi vagy városi?
4. A beszélők szociális és gazdasági státusza?
5. Az intergenerációs nyelvtáradás foka és típusa?
6. Előző és/vagy jelenlegi nyelvmegtartási és nyelvélénkítési kísérletek típusai?
7. Beszélők nyelvi képessége?
8. Nyelvi sztenderdizáció foka?
9. Ki- és bevándorlás fajtái?
10. A beszélők nyelvi attitűdjei?
11. Nyelv és identitás kapcsolatának aspektusai?
12. A többségi csoport attitűdje a kisebbségi csoporttal szemben?
13. A csoport történelme?
14. A nyelv története?
15. Annak a területnek a története, ahol a csoport él?
16. A beszélők jogai és elismertsége?
17. A nyelv hivatalos elismertségének foka és kiterjedése?
18. A terület autonómiájának vagy speciális státuszának mértéke?
- 19-21. Alapvető földrajzi tények?
22. A beszélők oktatással kapcsolatos attitűdjei, oktatásban való részvételük?
23. A nyelv iskolai támogatottságának típusai?
24. A térség oktatási rendszerének állapota?
25. A beszélők vallása?
26. A nyelv és a vallás közötti kapcsolat típusa és erőssége?
27. A vallás jelentősége a térségben?
28. A beszélői csoport gazdasági „egészsége”?
29. A nyelv és a gazdasági siker/mobilitás közötti kapcsolat?
30. A térség gazdasági „egészsége”?

²⁴ Edwards értelmezésében a „beszélő” itt a beszélőközösség egészére, nem pedig egyéni beszélőkre vonatkozik.

31. A csoport megjelenítése a médiában?
  32. A nyelv megjelenítése a médiában?
  33. Általános közéleti tudatosság a térségben? (general public awareness of the area)
- (Idézi: Grenoble and Lindsay 1998:26)

Más nyelvökológiai megközelítésekkel összehasonlítva, Edwards elképzelésében mindenképpen újszerű elem a nyelvhasználat (nyelv oszlop) és az etnicitás (beszélő oszlop) különválasztása. Feltétlenül indokolt, hiszen a különböző etnikai kisebbségek életében a nyelv más-más szerephez jut; míg a csoportok jelentős részében – főleg európai kontextusban gondolkodva – az etnikai azonosságtudat fő összetevőjét jelenti, addig máshol a csoporthatárok kijelölésében a kultúra egyéb elemei fontosabb szerephez jutnak. Másfelől, az azonos nyelv használata még nem jelent automatikusan közös identitástudatot.

Grenoble és Whaley (1998:31-41) kisebb kiegészítésekkel alkalmasnak tartja Edwardsnak a kisebbségi nyelvek helyzetét vizsgáló modelljét a nyelvi veszélyeztetettség tipologizálására is. A szerzők szerint a rendkívül körültekintő modell további kiegészítést igényel: egyrészt az *A kategória* vizsgálati szempontjait az *írásbeliség* változójával kellene kibővíteni. Ugyanakkor a *kontextus* nevű (*B kategória*) makro változót – az árnyaltabb elemzést lehetővé teendő – térségi, nemzeti, regionális és lokális alkategóriákra kellene bontani. Hyltenstam és Stroud (1996:596 idézi Bartha, 1999:136-7) a nyelvet és beszélőit körülvevő környezet különböző szintjeinek elkülönítését szintén indokoltnak tartják. Felhívják rá a figyelmet, hogy a nyelvcsere kiváltó faktorokat célszerű először elkülönülten – *társadalmi, csoport- és egyéni szinten* – vizsgálni, majd pedig hatásukat együttesen figyelembe venni.

Az edwardsi modell módosítására tett kísérletek közül Grenoble-nak és Whaley-nek (1998:37-38) valószínűleg az *A kategória* vizsgálati szempontjainak „súlyozására” irányuló javaslata tűnik a legrelevánsabbnak: a szerzők egyértelműen a gazdasági szempontok elsőbbségét hangsúlyozzák (vö. Dorian, 1998:12).

A fenti modellek közös jellemzője, hogy igyekeznek nagyon alaposan feltárni egy adott nyelvi csoport és a társadalom viszonyrendszerét a környezeti változók egyre szélesebb körű bevonásával. A nyelvhasználatot befolyásoló faktorok jól alkalmazhatók a nyelvcsere-nyelvmegtartás folyamatának vizsgálatában is bizonyos megkötésekkel (Borbély, 2003:107). A különböző kontaktus-helyzetek vizsgálata egyrészt azt mutatja, hogy a nyelvcsere-folyamat megindulása több tényező komplex kölcsönhatásának

---

tulajdonítható (Fishman, 1966; (Hoffmann, 1991:186-192; Bartha, 1999:137-150; Conklin-Lourie, 1983 Idézi: Baker, 2006:76-7; Borbély, 2000a, 2000b; Rottet, 2001: 11-46), másrészt, hogy a nyelvcsere kiváltó okok mindig helyzet-specifikusak, és sokszor ambivalensek is; adott faktor nyelvcsere válthat ki egy közösségben, míg ellenkező előjellel a nyelvmegőrzést szolgálhatja egy másikban (vö. Kloss, 1966; Gal, 1979:3). Ebből adódóan egységes, minden kisebbségi nyelvre egyaránt alkalmazható szempontrendszerrel nem beszélhetünk (Clyne, 1982). Egy felsorolás-jellegű statikus modell tehát nem állja meg a helyét a nyelvcsere-helyzetek rendszerszerű leírására.

III. KISEBBSÉGEK ÉS KISEBBSÉGPOLITIKA AUSZTRIÁBAN

1. Kisebbségpolitika Ausztriában

Az alábbi fejezet a kisebbségi csoportok létét nagyban befolyásoló, a kisebbségi politikában megnyilvánuló hatalmi-politikai ideológia felvázolására tesz kísérletet. Az osztrák kisebbségpolitika általános jellemzőit áttekintve bemutatom a kisebbségjogi szabályozás különböző dokumentumait, különös tekintettel azokra az elemekre és koncepciókra, amelyek leginkább hatással vannak a kisebbségi csoportok életére. Vizsgálódásom fő tárgyát az képezi, hogy a törvényhozó milyen szerepet tulajdonít a kisebbségi anyanyelvnek a különböző szintű szabályozások során. A fejezet második részében az őshonos kisebbségek és a média kapcsolatát tárgyalva arra keresem a választ, hogy a közszolgálati televízió csatornák és rádióadók kisebbségeknek sugárzott műsorai a gyakorlatban mennyiben járulnak hozzá a kisebbségi anyanyelv megőrzéséhez.

1.1. Az osztrák kisebbségpolitika általános jellemzői

Ausztriában a „kisebbségpolitika” kifejezésen az országban több évszázada élő, jelenleg hat, őshonosként (autochtone Minderheiten) elismert kisebbséggel kapcsolatos különböző intézkedések összességét értik. Lakosságon belüli számarányuk viszonylag csekély; a 2001-es census alkalmával²⁵ Ausztria 7.322.000 osztrák állampolgárságú lakosából összesen 82.504 fő, tehát alig több mint a lakosság egy százaléka (1,13 %) vallotta magát – a köznapri érintkezésben használt nyelv alapján – a fenti kisebbségek valamelyikéhez tartozónak. A hivatalosan elismert kisebbségi csoportok létszáma²⁶ csökkenő sorrendben a következő: burgenlandi és bécsi magyarok 25.884, (burgenlandi) horvátok 19.374, karintiai és stájerországi szlovének 18.520²⁷, bécsi csehek 11.035, romák 4.348 és bécsi szlovákok 3.343 fő. (A kisebbségi

²⁵ Az Osztrák Statisztikai Hivatal honlapja. <http://www.statistik.at/gz/umgangssprache1.pdf> 1-7. o. (2004.05.21)

²⁶ A népcsoportokhoz való tartozás hivatalos kritériuma miatt a következő adatok csak az osztrák állampolgársággal rendelkező, hat különböző köznyelvet beszélő kisebbségi csoportokat tüntetik fel. Amennyiben a külföldi állampolgárságú személyeket is beleszámítjuk, a kisebbségi csoportok létszáma az alábbiak szerint módosul: magyarok 40.583, (burgenlandi) horvátok 19.412, szlovének 25.423, csehek 17.742, romák 6.273, szlovákok 10.234 fő.

²⁷ Ebből 567 fő vendnek tartotta magát.

szervezetek az önbevalláson alapuló népszámlálási adatok megbízhatóságát több szempontból is kétségbe vonják,²⁸ és csoportjaik létszámát a hivatalos statisztikai adatoknál 20-40%-kal magasabbra becsülik.²⁹)

Az osztrák kisebbségpolitika egyik fő jellemzője, hogy országos, tartományi és önkormányzati szinten *nem egységes*; a tartományok között ma a legjelentősebb különbség Burgenland és Karintia között mutatkozik. A keleti, illetve dél-nyugati tartományok különböző irányú fejlődésének gyökerei a Monarchia-korabeli idők gazdaság-politikai viszonyaiban gyökereznek.³⁰ Fontos szerepet játszott ebben az egyház és az állam kapcsolatának alakulása, amely hosszú távra meghatározta a kisebbségi nyelvek használatának lehetőségeit is: míg Burgenlandban az egyházi iskolák jelenlétének köszönhetően 1921 után is köznyelvként használhatták a német mellett a horvátot és a magyart, addig a karintiai állami iskolákban a – tartományi szinten is támogatott – németesítő törekvések során a szlovén nyelvet erőteljesen háttérbe szorították (Szoják, 2003:206).

Kritikusok szerint Ausztriában a kisebbségpolitikai döntések a hosszú távú tervezést nélkülözve a mindenkori bel- és külpolitikai események függvényében többnyire ad hoc jelleggel alakulnak. Háttérükben az az elv húzódik meg, hogy a kisebbségeknek csak annyi jogot kell biztosítani, „amennyit feltétlenül szükséges” (Baumgartner-Perchinig, 1995:17). Az a tény, hogy a különböző népcsoportok hivatalos elismerése más-más időszakban történt, egyrészt rávilágít az egyes kisebbségek érdekérvényesítő képességeinek eltérő voltára, másrészt alátámasztani látszik Baumgartnernek azt a meglátását, hogy a kisebbségpolitika az aktuális külpolitikai elvárásoknak igyekszik megfelelni.

²⁸ A kisebbségi csoportok képviselői a census adatait fenntartásokkal fogadják. Ennek okai elsősorban a népszámlálások alkalmával feltett kérdések gyakori módosításában és az ebből adódó félreértésekben, valamint egyes alkalmakkor (1951,1961) a népszavazás lebonyolításának és a szavazatok összeszámlálásának megbízhatatlanságában keresendők (Jodlbauer, 1996:126). A népszámlálási formanyomtatványokon végrehajtott módosításokat és a kiértékelés módszerének változásait nyomon követve Deák megállapítja, hogy a kisebbségi csoportok létszámának növekedése 1991-ben elsősorban a felmérés módszereinek korrekciójával van összefüggésben, nem pedig valóságos növekedést mutat (vö. Deák, 2000:32).

²⁹ A legnagyobb eltérés a roma népesség esetében mutatkozik a népszámlálás alkalmával kimutatott, valamint a becsült értékek között. Létszámukat a különböző források 25-40 ezer közöttire becsülik (*Impressum*, 2004:4, Halwachs: <http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/romani> p.1.).

³⁰ A 19. századra megerősödött liberális polgárság és az abszolutista Monarchia érdekharcaiban a Habsburgok hatalmuk megszilárdítása érdekében igyekeztek a kisebbségeket a katolikus egyház segítségével a császárhű oldalra terelni. A kisebbségek és a birodalmi apparátus kapcsolatának alakulásában jelentős fordulatot hozott az 1869-ben életbe lépett iskolatörvény, amely a Monarchia osztrák oldalán (pl. Karintiában) az állam és az egyház szétválását eredményezte. A magyar oldalon azonban az oktatás továbbra is az egyház kezében maradt (Baumgartner-Perchinig, 1995:15-16).

A hat őshonos kisebbség közül a horvátok és a szlovének szálltak és szállnak síkra leghatározottabban kisebbségi jogaik érvényesítéséért. Feltehetően ez is szerepet játszott abban, hogy az 1955-ös *Államszerződés* mindössze ezt a két kisebbséget nevezte meg nemzeti kisebbségként. A burgenlandi magyarok és a bécsi csehek elismerésére 1976-ig kellett várni. A bécsi magyar migrációs eredetű diaszpóra 1992-ben – a hivatalos kérvényezést követően 13 évvel – lett hivatalosan a magyar népcsoport része. A kancellária döntésében fontos szerepe volt a rendszerváltás utáni Magyar Köztársaság bécsi magyarok iránti érdeklődésének. A bécsi szlovákok népcsoporttá válására 1992-ben, Csehszlovákia kettéválását követően került sor. A romák és szintik kisebbségi jogait – nem kis mértékben a nemzetközi szervezetek fokozódó nyomásának hatására – 1993-ban iktatták törvénybe.

1.2. Kisebbségjogi dokumentumok

1.2.1. Alkotmányszintű szabályozás

Az 1919-ben aláírt *St. Germain-i államszerződés* (STGBI Nr. 303/1920) 66. törvénycikke a kisebbségjogi szabályozás egyik alappilléret, a *diszkriminációmentesség elvét* (Funk, 2000:383) fogalmazza meg. A kisebbségvédelmi rendelkezés kimondja, hogy minden osztrák állampolgárt – faji, nyelvi vagy vallási hovatartozástól függetlenül – megillet a törvény előtti egyenlőség polgári és politikai jogainak gyakorlásában.³¹ A 62-től 69-ig terjedő törvénycikkek³² a kisebbségek számára a törvényben konkrétan nem körülhatárolt kedvezményeket – ún. „méltányos könnyítéseket” (angemessene Erleichterungen) – fogalmaznak meg. Ilyen például a törvény előtti (szóbeli és írásbeli) anyanyelvi nyelvhasználat biztosítása, valamint a népiskolai (1-4. osztály) anyanyelvi oktatás lehetővé tétele. Az első négy osztályban történő anyanyelvi oktatás csak abban az esetben biztosítandó kötelezően, amennyiben a nem német nyelvű lakosság számaránya azt indokolja. Szintén a kisebbségi közösségek lakosságon belüli számarányától függött az oktatási, vallási vagy karitatív

³¹ A kisebbségekre vonatkozó jogforrások közül elsőként az *Osztrák-Magyar Monarchia 1867/142-es számú állami alaptörvényében* (19. törvénycikk) találkozunk a kisebbségek széles körű védelmével. A törvény kimondja az állam összes nemzetének egyenjogúságát, nemzetiségének és nyelvének megőrzéséhez és ápolásához való sérthetetlen jogát. Biztosítja továbbá az országban beszélt nyelvek egyenrangúságát az iskolákban, hivatalokban és a nyilvános életben. Az alaptörvény nem tartozik az alkotmányszintű szabályozások közé, de elemei beépültek a St- Germain-i államszerződésbe (*Bericht*, 2000:17).

³² A 62-69-ig terjedő törvénycikkek rendelkezései bekerültek az osztrák Alkotmányba is. (Art 62-69 Staatsvertrag v St Germain 1920/303 gemäss Artikel 149 Abs. 1 B-VG in Verfassungsrang stehen).

tevékenységek egy részének központi költségvetésből való támogatása. Ezek számszerűsítésére azonban a *St. Germain-i államszerződésben* nem került sor.

A szövetségi alkotmány (BGBl. 1/1920) a német nyelv államnyelvi funkcióját deklarálja, amikor kimondja, hogy „A német nyelv, a nyelvi kisebbségeknek a szövetségi törvény által biztosított jogok csorbítása nélkül a Köztársaság államnyelve” (8. tv. 1-2. bek.). Az 1920-as szövetségi alkotmány 2000-ben módosított (Staatszielbestimmung BGBl. I. 68/2000) szövegében a Köztársaság hitet tesz az ország növekvő nyelvi és kulturális sokszínűsége mellett, amely az őshonos népcsoportok jelenléte által jut kifejezésre. Az alkotmány szövege támogatandó célként tűzi ki a népcsoportok nyelveinek és kultúrájának megtartását.

A második világháborút követő szovjet megszállás megszűnésekor született 1955-ös osztrák *Államszerződés* (BGBl. Nr. 152/1955) 7. cikke az általános emberi jogok biztosításán túlmenően a szlovén és a horvát kisebbségek jogállását rendezi. A törvény ugyanakkor az Osztrák Köztársaság területén élő nemzeti kisebbségek közül csak a Burgenlandban élő horvát, valamint a Karintiában és Stájerországban élő szlovén kisebbségek jogait³³ ismerte el. Ezek a jogok az alapfokú anyanyelvi oktatás biztosítását, a kisebbségek által működtetett középfokú iskolák (Mittelschule) megfelelő feltételek melletti létrehozásának lehetőségét, továbbá a kétnyelvű helységnevtáblák felállítását foglalják magukba. A szerződés kimondja még az államigazgatásban és a törvénykezésben a német mellett a kisebbségi nyelv(ek) hivatali nyelvként (Amtssprache) történő használatának lehetőségét a fenti három tartományban.

Az alapfokú anyanyelvi oktatás biztosításának elve, mint a kisebbségi jog egyik sarkalatos pontja végigvonul az alkotmányszintű szabályozások mindegyikén; a *St. Germain-i államszerződésen* (68. tv.) és az 1955-ös *Államszerződésen* egyaránt. Az anyanyelvi iskoláztatás jogának konkrét részleteit a későbbiekben ismertetésre kerülő, alkotmányi rangra emelt *Karintiai kisebbségi iskolatörvény* (1959/101) és a *Burgenlandi kisebbségi iskolatörvény* (1994/641) 1 törvénycikkei tárgyalják.

³³ Az Államszerződés 6. cikke az alábbi jogokat biztosítja a fenti két kisebbségnek:

1. gyülekezéshez, saját nyelvű sajtóhoz való jog (1. pont).
2. szlovén és horvát nyelvű elemi iskolai, és arányos számú középiskolai oktatáshoz való jog (2. pont).
3. a szlovén és horvát nyelv hivatalos nyelvként való elismerése Karintia, Burgenland és Stájerország vegyes lakosságú államigazgatási és bírósági kerületeiben. Topográfiai jellegű megnevezések horvát és szlovén nyelvű használatához való jog (3. pont).
4. a szlovén és horvát nyelv használatához való jog a kulturális, államigazgatási és bírósági intézményekben (4. pont).
5. a horvát és szlovén kisebbségek identitását veszélyeztető szervezetek tevékenységének betiltása (5. pont).

1.2.2. Szövetségi és tartományi szintű szabályozás

Az osztrák kisebbségpolitika³⁴ 20. századi történetében mérföldkönek számító 1976-os *Népcsoporttörvény* (BGBl. Nr. 396/1976) megszületése óta a helyi terminológia a – kormányzat szerint az addig használt pejoratív konnotációjú – „kisebbség” elnevezés helyett a „népcsoport”³⁵ kifejezést alkalmazza (Funk, 2000:382-383)³⁶. A törvény értelmében ebbe a jogi kategóriába a „szövetségi terület részein élő, helyi honosságú, nem német anyanyelvű, és saját népi hagyományokkal rendelkező osztrák állampolgárok csoportjai” tartoznak.³⁷

A fenti definíció a társadalom-tudományokban használt meghatározásokkal³⁸ szemben számos hiányosságot tartalmaz. Az objektív kritériumok (őshonosság (Beheimatung), osztrák állampolgárság, nem német anyanyelv, saját népi kultúra (eigenes Volkstum) kiválasztásakor a szabályozás a kisebbség további fontos szociológiai jellemzőiről megfeledkezni látszik, hiszen nem tesz említést a törvény sem a népcsoportkénti elismertetéshez szükséges létszámbeli követelményekről, sem pedig arról, hogy az adott kisebbség milyen körülmények között és mikor került az országba. További lényeges hiányossága a meghatározásnak, hogy teljesen figyelmen kívül hagyja a kisebbségi csoportok fő szociológiai jellemzőit befolyásoló szubjektív kritériumokat, mint pl. a csoporttudatot, amelynek révén a kisebbség a fennmaradás kollektív akaratával rendelkezik.

Bár a népcsoport definíciója a fenti hiányosságoknak köszönhetően a fogalom rendkívül tág értelmezését is lehetővé tenné, jelenleg csak a kis számú őshonos

³⁴ Az ausztriai kisebbségek jogi helyzetének bonyolultságához hozzájárul, hogy a különböző csoportok státusza különböző bilaterális szerződéseken alapul. A cseh és a szlovák népcsoport helyzetét egy a Csehszlovák Első Köztársasággal megkötött 1920-as bilaterális szerződés szabályozza. A szlovénok és horvátok jogait a szövetséges hatalmakkal kötött nemzetközi szerződés az Államszerződés (Staatsvertrag, 1955) szabja meg. Az 1976-os – mindhárom parlamenti párt támogatásával megszavazott népcsoporttörvény a különböző nyelvcsoporthoz tartozók kollektív jogait próbálta közös nevezőre hozni. Ezt azonban az eredeti változat szerint elismerésre kerülő öt csoport közül (karintiai szlovének, burgenlandi horvátok, burgenlandi magyarok, bécsi csehek és szlovákok) csak a magyarok fogadták el, ui. ők voltak az egyedüliek, akik a törvény által első alkalommal váltak hivatalosan elismert népcsoporttá, és más jogi alappal előzőleg nem rendelkeztek (Baumgartner, é.n.: 3).

³⁵ A politikai diskurzusban használt eufemisztikus „népcsoport(ok)” kifejezés helyett dolgozatomban a „kisebbség(ek)” megnevezést használom, ui. véleményem szerint ez jobban tükrözi többség és kisebbség viszonyát az előbbi javára megállapított számszerűségben éppúgy, mint a hatalmi viszonyok szemszögéből.

³⁶ 1976-ot megelőzően a különböző jogi dokumentumok szövegei egyöntetűen a „kisebbségek” megnevezést használták. Pl. StGBI. Nr. 303/1920 (Art. 62ff), BGBl. Nr. 152/1955.

³⁷ Volksgruppengesetz BGBl. Nr. 396/1976 1. § 2. bekezdés.

³⁸ Vö. Haugen (In: Kiss, 1995:176), Bartha (1999:76-77), Giddens (1997:257-258), Girasoli (1995/3:200-201).

kisebbségekre korlátozódik,³⁹ a jóval népesebb migrációs eredetű kisebbségeket nem foglalja magába.

Amint az a kisebbségi csoportok elnevezéséből (pl. burgenlandi horvátok, stájerországi szlovének stb.) is kitűnik, az osztrák kisebbségpolitika alapját a *területi elv* képezi; a törvény szerint a romák⁴⁰ kivételével a kisebbségi csoportok csak az általuk tradicionálisan lakott terület(ek)en élhetnek kisebbségi jogaikkal. A gyakorlatban ugyanakkor ez az elv csak felemás módon érvényesül; ui. oktatási és hivatali nyelvhasználati jogaikkal valóban nem élhetnek a kisebbségek az általuk tradicionálisan lakott területeken kívül, ugyanakkor pl. egyesületeik, vagy sajtótermékeik részesülhetnek állami támogatásban.

A népcsoporttörvény ún. kerettörvényként funkcionál; a konkrét rendeletek kidolgozását a tartományi kormányra bízta. A népcsoporttörvény a kisebbségjogi szabályozás egyik alapelveként kimondja a népcsoporthoz való tartozás egyéni döntésen alapuló, szabad választhatóságát (Freiheit des Bekenntnisses). A szabályozás foglalkozik a népcsoportok támogatásával, a topográfiai megjelölésekkel és a közhivatalokban való nyelvhasználattal. A népcsoporttörvény azonban nem tér ki a többség-kisebbség viszonyának feltérképezésére: a kisebbségek eleve hátrányos helyzetének kompenzálását nem tűzi ki céljául. A törvényhez kapcsolódó számos rendelet⁴¹ közül kiemelkedő fontosságú az 1977-es *népcsoporttanácsok*⁴² felállításáról szóló. A hivatalosan elismert őshonos kisebbségek népcsoporttanácsai tanácsosaik és megfigyelőik révén, a kisebbségek érdekérvényesítésének fő fórumaként ajánlásokat tehetnek a mindenkori szövetségi kormánynak. Az új jogi intézmény azonban döntési jogkörrel nem rendelkezik (vö. Kelemen, 2001:73).

³⁹ A törvény nem állapítja meg, hogy mely kisebbségi csoportok merítik ki a népcsoport fogalmát.

⁴⁰ A heterogén összetételű kisebbségi csoport gyűjtőneve a hivatalos népcsoportonkénti elismerés (1993) óta „roma”. (A kifejezés a szinteket és más csoportokat is magába foglal.)

⁴¹ A népcsoporttörvény alapján – a fent ismertetetteken kívül – a Szövetségi Kormány az alábbi rendeleteket hozta:

- A Szövetségi Kormány rendelete azokról a községekről, amelyekben a topográfiai jeleket német és szlovén nyelven kell elnevezni (1977/306 1-3 tc.).
- A Szövetségi Kormány rendelete a szlovén nyelv használatáról hivatalos helyeken (1977/307 1-6 tc.).
- A Szövetségi Kormány rendelete a szlovén helységnévtáblákról (1977/308).
- A Szövetségi Kormány rendelete a horvát nyelv használatáról a közhivatalokban (1991/6).
- Rendelkezés a népcsoporttanácsok tagjainak járandóságáról (1979, 2002) (Sztoták, 2004:281).

⁴² 1976/396 3.§ (1-3). bekezdés. A magyar népcsoporttanácsnak egész Ausztriában jelenleg 16 szavazati joggal rendelkező tagja van (eredetileg csak 8 volt). Ebből 8 fő kinevezett, 8 fő pedig az egyesületek által delegált személy. A népcsoporttanács összes tagjainak száma fele-fele arányban oszlik meg a burgenlandi, valamint a Bécsben és környékén élő magyar közösségek között.

Bár a népcsoporttanácsok felállításáról a szövetségi kormány már 1977-ben rendelkezett, a tanácsadói jogkörrel bíró testületek megalakulása rendkívül lassan történt. Elsőként a magyarok hozták létre népcsoporttanácsukat 1979-ben, őket a szlovénok követték 1989-ben, majd a horvátok és a szlovákok egyaránt 1993-ban. A cseh népcsoporttanács 1994-ben, a romáké 1995-ben alakult.

A testületek felállításának évekig tartó elhúzódása több okra is visszavezethető: egyrészt az őshonos kisebbségek az állam által meghatározott képviseleti móddal nem tudtak azonosulni, mert a tanácsadói jogkört kevésnek érezték, a népcsoporttörvényt pedig több helyen hiányosnak tartották. Másrészt a kisebbségi csoportokon belüli megosztottság is éreztette hatását; a tagok nem tudtak konszenzusra jutni abban, hogy kik és milyen arányban képviseljék saját kisebbségi csoportjukat. Máskor a csoport képviseletének ellátására alkalmas személyek hiánya okozott gondot.

A hat őshonos kisebbség képviselőiből álló népcsoporttanács tagjainak száma jelenleg összesen 80. Ez a következőképpen oszlik meg az egyes kisebbségi csoportok között: horvátok 24 fő, romák 8 fő, szlovákok 6 fő, szlovénok 16 fő, csehek 10 fő, magyarok 16 fő (*Bericht*, 2000:113).

A népcsoporttörvény komoly hiányossága, hogy oktatásügyi kérdésekkel nem foglalkozik. További gyengesége, hogy a kapcsolódó rendeletek a következetességet nélkülözve, csak bizonyos népcsoportra vonatkoznak, másokat pedig teljesen figyelmen kívül hagynak (Szoták, 2003: 211). Ezeket a hiányosságokat pótolandó, a népcsoportok képviselői 1985-ben kibocsátották az *Ausztriában Élő Népcsoportok Alapokmányát*, amely a „minőségi kisebbségvédelem” elveit és gyakorlati követelményeit kívánta beépíttetni a népcsoporttörvénybe. Céljaik eléréséhez a kisebbségi csoportok képviselői 1997-ben *memorandumban* fordultak a szövetségi kancellárhoz és a parlament elnökéhez. A dokumentumban valamennyi népcsoport érdekeit figyelembe véve fogalmazták meg igényüket az iskolai oktatástól a nyelvhasználaton át a tömegtájékoztató szervek műsorainak a népcsoportok nyelvén történő sugárzásáig. A memorandum közvetlen kihatásaként született meg 2000-ben az ún. *topográfiarendelet* (BGBl. 170/2000) és jelentek meg a kétnyelvű (horvát-német, magyar-német) helységnevtáblák Burgenlandban. A magyar települések közül négy (Alsőőr, Felsőőr, Felsőpulya és Őrisziget), a horvátok közül 47 kapott kétnyelvű táblát.

A népcsoporttörvény adta lehetőséggel élve 2000-ben megszületett a *magyar hivatali nyelvtörvény* (BGBl. 229/2000), amely az osztrák állampolgárok és az Európai

Unió tagállamainak polgárai számára Felsőpulya, Felsőőr, Vasvörösvár és Alsóőr politikai körzeteiben lehetővé teszi a magyar nyelv (német mellett) használatát az önkormányzati hivatalokban és szolgálati helyeiken (Gemeindebehörden und Gemeindedienststellen), a helyi rendőrségeken (Gendarmerieposten), a járási bíróságokon (Bezirksgerichte), valamint a járási hivatalokban (Bezirkshauptmannschaften).

Bár a hivatali nyelvtörvény nem kötelezi az államigazgatás helyi szerveit arra, hogy kétnyelvű ügyintézőket foglalkoztassanak a fent felsorolt településeken, a gyakorlatban a hivatalnokok egy része beszéli a magyar nyelvet.⁴³ A polgármesteri hivatalokban nem állnak rendelkezésre kétnyelvű formanyomtatványok, azonban ezekre – az alsóőri polgármestertől és az adatközlőktől származó információk alapján – nem is lenne igény a lakosság részéről, ugyanis a gyakorlat szerint csak a legidősebb generáció tagjai fordulnak magyarul a hivatalhoz, akiknek kérésére a tisztviselők német nyelven elkészítik a kívánt iratokat.

1.3. Kisebbségek és a média

1.3.1. A jogi szabályozás legfőbb jellemzői

Az Ausztriában élő kisebbségeknek a tömegkommunikációs médiumokon belüli marginális pozíciója a kisebbségpolitikát érő kritika egyik legtöbbet hangoztatott pontja (Purkarthofer – Rainer – Rappl, 2005:2). Az őshonos kisebbségek hivatalos képviselői, valamint a különböző civil szervezetek régóta sérelmezik a megfelelő törvényi keretek hiányát, illetve a meglévők nem kielégítő működését éppúgy, mint a közszolgálati műsorszolgáltatás által biztosított anyanyelvi tájékoztatás lehetőségeinek szükségességét. A hat őshonos kisebbség ezért 1997-ben közös memorandumban fordult a kormányzathoz a nekik és róluk szóló műsorok időtartamának növelése, valamint a sugárzás időpontjainak megváltoztatása céljából. Továbbá, határozott igényüket jelentették be arra nézve, hogy hivatalos képviselőik helyet kaphassanak az Osztrák Állami Televízió (ORF) ún. *Közönségtanácsában* (Publikumsrat), a televízió nézőket és rádióhallgatókat reprezentáló testületben.

Kogoj (1998) szerint az osztrák médiapolitika legfeltűnőbb jellemzője, hogy a közelmúltig nem létezett olyan jogszabály, amely a tömegkommunikációs médiumokban szabályozta volna a kisebbségeknek szóló anyanyelvi műsorszolgáltatást.

⁴³ Ennek ellenére pl. az alsóőri község háza alkalmazottjainak (polgármester és három ügyintéző) munkaköri leírásában szerepel a mindkét nyelv ismeretére vonatkozó elvárás.

Az általános kisebbségjogi instrumentumokban legfeljebb néhány utalás található a kisebbségek és a média kapcsolatára⁴⁴, amely azonban a migráns kisebbséget figyelmen kívül hagyva kizárólag az őshonos csoportokra vonatkozik.

Az etnikai kisebbségekkel kapcsolatos szabályozás egészen az új Médiatörvény⁴⁵ (ORF-G; BGBl. I. Nr. 83/2001) megalkotásáig hiányzott a közszolgálati rádió- és televízió műsorpolitikájából is; az ORF addig kizárólag arra vállalt kötelezettséget, hogy műsorpolitikája kialakításakor „megértést tanúsít a demokratikus együttélés kérdéseivel kapcsolatban” (Rundfunkgesetz, BGBl. I. Nr. 379/1984 §2. (2)). A közszolgálati műsorszolgáltatás új szabályozásának értelmében azonban az ORF 2001. évtől köteles “minden népcsoporttanáccsal rendelkező kisebbség számára” [a hat őshonos népcsoportra vonatkozik – Cs. R.] “méltányos” (angemessene Anteile) mennyiségű műsort sugározni (BGBl. I. Nr. 83/2001 §5 (1)). Az új médiatörvény azonban nem definiálja, hogy mit takar valójában a kisebbségek számára „méltányos” műsorszolgáltatás; milyen tartalmú és milyen terjedelmű műsorok sugárzására vállalt felelősséget a televízió-társaság. Pozitív fejlemény viszont, hogy 2000. óta az ORF külön kisebbségi szerkesztőségeket hozott létre, amelyek informatív német, horvát és magyar nyelvű internetes honlapokat működtetnek.

A törvény másik új eleme, hogy a kisebbségek irányába történő vállalása teljesítése érdekében a közszolgálati rádió és televízió magánszolgáltatókkal is szerződhet (BGBl. I. Nr. 83/2001 §5 (2), (5)). Kritikusok szerint ez a lépés könnyen a közjogi és a privát szféra összemosódásához vezethet, és egyúttal az állami felelősségvállalás háritásaként értelmezhető; hiszen a szabályozás mellékhatásaként a kisebbségeknek szóló programok könnyen kikerülhetnek a közszolgálati csatornákról (Arbeitsgruppe Medien: Busch-Kogoj-Peissl⁴⁶).

Ugyancsak az állami felelősségvállalás hiányát említik az elemzők A *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának* 1992-es osztrák ratifikálása kapcsán is. Az osztrák állam ui. nem választott egy paragrafust, vagy bekezdést sem a Charta III. részének *tömegtájékoztatási eszközök* című, 11. cikkelye közül. A szerződő

⁴⁴ BGBl. Nr. 152/1955 Art. 7 (1)

⁴⁵ Rundfunkgesetz - RFG, BGBl. Nr. 379/1984 (módosítva: BGBl. I Nr. 32/2001 valamint BGBl. I Nr. 83/2001.)

⁴⁶ Internetes forrás: <http://www.univie.ac.at/linguistics/verbal/sprachenenquete/ag5PDF> (Arbeitsgruppe Medien)

fél tehát a kisebbségvédelemnek a médiaszabályozással kapcsolatos területén nem vállalt kötelezettséget a nemzetközi jogi szerződésben⁴⁷.

1.3.2. Kisebbségi műsorok a médiában

Jelenleg a közszolgálati televíziócsatorna (ORF) kisebbségi szerkesztőségei csak a három legnagyobb őshonos kisebbség – magyarok, horvátok és szlovének – számára sugároznak egynyelvű anyanyelvi műsorokat. (A csehek, a szlovákok és a romák számára ez a lehetőség még nem adatott meg.) A kisebbségeknek szóló programok azonban csak a csoportok tradicionális lakóterületén, Burgenlandban és Karintiában foghatók. Így aztán a közösségeknek azok a tagjai, akik nem a fenti két tartomány egyikében élnek, nem tudják az adást televízión megtekinteni. Így jár pl. az Ausztriában élő hat népcsoport egyikeként elismert bécsi magyarság is, aki otthonában nem láthatja a neki (is) szóló műsort.

A kormányzati beszámolók többnyire azt hangsúlyozva igyekeznek elhárítani magukról a felelősséget, hogy a kisebbségek lakóterületein – különösen a határmenti régiókban – kábeltévén és szateliten foghatók az anyaországi anyanyelvi programok; Burgenlandban a magyar és horvát adások, Karintiában és Stájerországban a szlovén programok, Bécsben pedig a szlovák és cseh adók (Bericht, 2000:50-51).

A közszolgálati televíziócsatornák kisebbségeknek szóló műsorszolgáltatását áttekintve (**13. táblázat**) két dolog állapítható meg: (1) Az anyanyelvi programok sugárzásának gyakorisága és időtartama a kisebbségi anyanyelvmegőrzés szempontjából gyakorlati jelentőséggel nem bír, legfeljebb gesztus értékű funkcióval rendelkezik. (2) Jelentős különbségek állapíthatók meg a kisebbségeknek szóló műsorszolgáltatás gyakoriságában az egyes csoportok között; a burgenlandi magyarok mindössze évi hat alkalommal láthatnak anyanyelvi műsort a televízióban (esetenként 30 percben), szemben a szlovénokkal és a horvátokkal, akiknek ugyanilyen időtartamú magazinműsorai hetente jelentkeznek.

⁴⁷ „A Charta Alapeszméje, hogy e [regionális és kisebbségi - Cs. R.] nyelveket az őket megillető helyen a nyelv kulturális funkcióját figyelembe véve a többnyelvűség és a sokkultúrájúság szellemében részesítse védelemben” (Kovács, 1996:65). A Charta szakítva az emberi jogi dokumentumok korábbi koncepciójával nem a nyelvi kisebbségeket, hanem magukat a regionális vagy kisebbségi nyelveket kívánja védelemben és támogatásban részesíteni. A Charta hatálya nem terjed ki a hivatalos nyelvek dialektusaira és a bevándorlók nyelvére. Az ellenőrzési mechanizmus a tagállamok három évenkénti jelentéseire épül.

13. táblázat: A közszolgálati televíziócsatornákon sugárzott kisebbségi műsorok főbb jellemzői

Műsor címe	Adás nyelve	Adás időtartama és gyakorisága	Sugárzás területe
Dober dan Koroska! (Jó napot Karintia!)	Szlovén	30 perc hetente	Karintia
Dobar dan Hrvati! (Jó napot horvátok!)	Horvát	30 perc hetente	Burgenland
Adj' Isten, magyarok!	Magyar	30 perc évi hat alkalommal	Burgenland
Heimat, fremde Heimat	Különböző kisebbségi nyelveken német felirattal	30 perc hetente	minden tartományban kivéve Burgenland és Karintia

A közszolgálati rádiócsatornák szintén nagyon rövid műsoridőt szánnak kisebbségi hallgatóikra. Összességében, a *Radio Burgenland* műsoridejének 9%-t sugározza horvát és magyar nyelven, míg a *Radio Kärnten* esetében ez az arány 10% (Bericht, 2000:32). Ugyanakkor ismét nagy különbségek állapíthatók meg a három kisebbség anyanyelvén közvetített műsorok időtartamát tekintve; míg a burgenlandi horvátok napi 41 perces, a karintiai szlovének pedig 55 perces anyanyelvi műsort hallgathatnak, addig a burgenlandi magyarok kénytelenek heti (!) 60 perccel beérni (**14. táblázat**).

14. táblázat: A közszolgálati rádiócsatornákon sugárzott kisebbségi műsorok főbb jellemzői

Műsor típusa	Sugárzás nyelve	Sugárzás időtartama és gyakorisága	Rádióadó neve
Magazinműsor	Szlovén	55 perc naponta	Radio Kärnten
Magazinműsor, hírek	Burgenlandi horvát	41 perc naponta	Radio Burgenland
Hírek, magazinműsor	Magyar	napi 5 perc + 30 perc heti egy alkalommal	Radio Burgenland
Zene, interjúbetétek	Német	30 perc hetente	Radio Wien

A közszolgálati műsorszolgáltatás hiányosságai és a rádiómonopólium 1998-as megszűnése a kisebbségeket (is) új utak keresésére ösztönözte. Az ún. *Szabad Rádióadók* (Frei Radios)⁴⁸ legalizálását követően – amelyek a közszolgálati és kereskedelmi rádiók mellett a rádiózás harmadik pillérét alkotják – pályázat útján frekvencia-használati lehetőséghez juthatnak az érdeklődők. A regionálisan-lokálisan fogható középhullámú adókon lehetőség nyílik a nem „main-stream” témák iránt

⁴⁸ <http://www.frei-radios.at>

érdeklődők igényeinek kielégítésére (Purkarthofer – Rainer - Rappl, 2005:38-9). A kezdeményezés egyre népszerűbbé válik a különböző kisebbségi csoportok körében, különösen a műsorszerkesztés autonómiája és az üzemeltetés költségvonzata miatt; ui. egy rádióadó napi néhány órás üzemeltetése kevésbé költséges, mint pl. egy kisebbségi nyomtatott sajtóorgánium kiadása. Ugyanakkor a rádióadók ismertségének elterjedéséhez némi idő szükségeltetik, hosszú távú üzemeltetésük – különösen a különféle hirdetések hiánya miatt – pedig nem nélkülözheti a stabil anyagi hátteret.

A méltánytalanul rövid műsoridőn kívül a burgenlandi magyar kisebbség tagjai sérelmezik, hogy a szervezeti keretek kialakításakor a közszolgálati média figyelmen kívül hagyta a magyar népcsoport érdekeit, amikor a kisebbségeknek szóló programok kialakításával párhuzamosan csak horvát illetve szlovén kisebbségi szerkesztőségeket hoztak létre az ORF kismartoni és klagenfurti központjaiban. A másik két kisebbséggel szemben, a magyarok nem rendelkeznek önálló kisebbségi szerkesztőséggel, hanem csak a horvát osztályon belül ún. szekcióként működnek.

1.3.3. Kisebbségek és a sajtó

A 2004-ben hatályba lépett Sajtótámogatási Törvény (Presseförderungsgesetz 2004 BGBl. I Nr. 136/2003) az előzőhöz képest⁴⁹ jelentős könnyítést hozott az őshonos kisebbségek számára; a heti rendszerességgel megjelenő sajtótermékek kiadásánál a minimum ötezres példányszám és a legalább két főállású újságíró foglalkoztatásának kötelezettsége a kisebbségek által kiadott sajtótermékekre már nem vonatkozik (§2 (2)). A kiadáshoz szükséges erőforrások előteremtéséhez a kormányzat a Népcsoporttámogatáson (Volksgruppenförderung) keresztül járul hozzá (Bericht, 2000:49).

Az anyagi források szűkössége miatt napilapot egyik kisebbség sem ad ki, és a regionális, német nyelvű napilapokban sem jelennek meg kisebbségi nyelven írt cikkek. A hat őshonos kisebbség közül csak a horvátok (a horvát nyelv burgenlandi dialektusában megjelentetett *Hrvatske Novine* és a *Crikveni Glasnik Gradišća*) és a szlovének (*Novice*, *Nedelja*) rendelkeznek hetilappal (Purkarthofer- Rainer- Rappl, 2005:32). A többiek általában havonta, kéthavonta vagy negyedévenként jelentkeznek különböző periodikákkal.⁵⁰ A kisebbségek által készített sajtótermékek kiadásában és

⁴⁹ BGBl. Nr. 228/1985

⁵⁰ Az Ausztriában élő őshonos kisebbségek a következő periodikákat jelentetik meg:

- karintiai szlovének: *Družina in dom*, *Zvon*, *Punt*, *Mladi rod*
- stájerországi szlovének: *Signal*
- burgenlandi horvátok: *Put*, *Glasilo*, *Novi Glas*, *Moj mali mini multi*, *Gradišće Kalendar*

terjesztésében a különböző egyesületek és az egyház nélkülözhetetlen szerepet játszanak. Sok esetben egy kisebbségi sajtótermék rendszeres megjelenése, vagy egy kiadó létrejötte mögött egy-egy személy lelkesedése és áldozatkész munkája áll.

A bécsi magyarok által működtetett *Központi Szövetség* kéthavonta jelenteti meg a Nyugat-Európa más országaiban és a tengeren túl egyaránt terjesztett *Bécsi Naplót*. Burgenlandban a *Burgenlandi Magyar Kultúregyesület* gondozásában jelenik meg az *Őrség*, az *Őrvidéki Hírek*, a kétnyelvű *Őrségi Füzetek/Warter Hefte*, valamint a gyermekeknek szóló *Napocska* (elődje a *Hirhozó*). Főleg a fiatalabb generációk körében válnak egyre népszerűbbé az internetes hírportálok; a burgenlandi magyarok által szerkesztett, kétnyelvű *Lángos* és a bécsi magyarok által üzemeltetett magyar nyelvű *Viennahu – Bécsi Magyar Szalon*.⁵¹ A kisebbségi újságíróképzésnek semmilyen formája nem ismert Ausztriában.

1.4. A kisebbségi anyanyelv szerepe az osztrák kisebbségpolitikában

Amint az a kisebbségjogi dokumentumok tanulmányozása során egyértelművé vált, a jelenlegi osztrák kisebbségpolitikának központi elemét képezi a kisebbségi anyanyelv (Volksgruppensprache) és az ahhoz kapcsolódó szabályozás. Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a népszámlálás során feltett kérdés az egyén által használt „köznyelvre” (Umgangssprache) irányul, nem pedig annak pl. nemzeti hovatartozására. A „köznyelv” a jelenlegi definíció szerint a megkérdezett személynek a privát környezetében (családtagjaival, rokonaival és barátaival) használt nyelve. Az eredmények kiértékelése során kapott adatokat az egyes kisebbségi csoport anyanyelvével, a kérdőívben megadott „beszélt nyelvet” pedig a kisebbségi csoporthoz való tartozással azonosítják. (Érdekes, hogy az osztrák politika milyen mértékben figyelmen kívül hagyja a realitást akkor, amikor a kisebbségi nyelvet teszi meg az identitás fő elemévé egy olyan korszakban, amelyben az őshonos kisebbségek tagjainak jelentős része nyelvileg már asszimilálódott.)

A kisebbségek anyanyelve hasonlóképpen központi magját képezi az osztrák kisebbségi szabályozás legmeghatározóbb elemének, a Népcsoporttörvénynek is: a népcsoport meghatározásának egyik fő komponense a némettől eltérő anyanyelv

-
- romák: *Romano Centro, Romano Kipo, Romani Patrin, Droma, Mri Tikni Mini Multi*
  - csehek: *Videňské svobodné listy, Klub, Česká & Slovenská Viden Dnes, Kalender*
  - szlovákok: *Pohl'ady*. (Az egyes sajtótermékekről bővebben (Purkarthofer- Rainer- Rappl, 2004:10-32).

⁵¹ A honlapok elérhetősége: <http://www.langos.at> illetve <http://www.viennahu.com>

megléte. Végül pedig a kisebbségeknek szánt állami támogatások megszerzésének is feltétele a kisebbségi anyanyelv ápolására tett kísérlet, illetve annak deklarálása. A Kancelláriahivatalhoz pályázatok benyújtók közül csak azok számíthatnak pozitív elbírálásra, akik a megszervezendő program központi céljának a nyelvápolást (Pflege der Minderheitensprache) tekintik (Bericht, 2002). Ebből adódóan Vörös szerint a Népcsoporttörvény „nem is annyira jogokat, mint inkább lehetőségeket biztosít a nyelvközösség tagjainak arra, hogy az e nyelvhez kötődő kulturális identitásuk megerősítéséhez lehetőséget (főként az állam által garantált anyagi támogatást) kapjanak” (Vörös, 2002:56).

Ugyanakkor mintha éppen ennek a kompenzációs jellegnek a hiánya érvényesülne a közszolgálati médiumokkal kapcsolatos szabályozásban; a műsorszolgáltatás gyakorisága és időtartama nem segíti a kisebbségek anyanyelvi identitásának fenntartását. Az anyanyelven való információszerzés lehetősége csak nagyon korlátozott mértékben áll az Ausztriában élő őshonos kisebbségek rendelkezésére.

Az érvényben lévő kisebbségpolitikai instrumentumokról összefoglalóan megállapítható, hogy a jelenlegi törvényi szabályozás különböző kisebbségpolitikai koncepciók ötvözetének tekinthető, így a bennük megtalálható, nyelvhasználattal kapcsolatos rendelkezések sem sorolhatók be a nyelvtörvények valamely „tisztá” típusába. Az 1919-es St. Germain-i államszerződés (kisebbségi) nyelvi vonatkozású részeit ún. *cenzusos* nyelvtörvénynek tekinthetjük, hiszen a kisebbségi jogok csak abban az esetben érvényesíthetők, amennyiben a közösség lélekszáma eléri a törvényben meghatározott minimális beszélőszámot. Az 1955-ös Államszerződés a *területi korlátozás* elvét alkalmazza, amikor használatát csak a Burgenlandban élő horvátokra, és a karintiai és stájerországi szlovénokra korlátozza; amennyiben a két kisebbség tagjai elhagyják a fenti tartományokat, nem részesülnek az Államszerződés biztosította lehetőségekből és a bevándorlókkal azonos jogállásúakká válnak. Fontos azonban kiemelni, hogy az állam mindkét esetben *közösségi*, nem pedig egyéni jogokat biztosít a kisebbségi csoport tagjainak.

2. Ausztria őshonos kisebbségei

Az Ausztriában élő magyarok helyzetének tanulmányozásához nélkülözhetetlen az őket körülvevő társadalmi tér megismerése, különös tekintettel az országban élő más nemzeti kisebbségek csoport-specifikus jellemzőinek bemutatására. Ebben a fejezetben kísérletet teszek az Osztrák Köztársaság területén élő, jelenleg hat hivatalosan elismert nemzeti kisebbségnek a Szarka (1999) által létrehozott tipológiai rendszerbe való besorolására.

A közép-európai kisebbségek tipológiai rendszerezésére Szarka (1999) négy kritérium-együttest alkalmaz. A kisebbségek kialakulásának *történeti körülményei* alapján megkülönböztet középkori eredetű, illetve többé-kevésbé önkéntes belső telepítési-migrációs hullámok révén kialakult történeti kisebbségeket, és a 20. századi politikai döntések nyomán kialakított kényszerkisebbségeket. *Területi szempontok* (földrajzi elhelyezkedés, településszerkezet) figyelembe vételével a régió kisebbségi közösségei a szórványhelyzet, a nyelvsziget és a városi kisebbségi közösség fogalmaival is leírhatók. A területi és történeti szempontokon kívül a kisebbségek különböző kategóriái *nyelvhasználati jellemzők* mentén is kialakíthatók. A kétnyelvűség foka szerint a nyelvmegtartás-nyelvcsera kontinuumának két végpontján elhelyezkedő anyanyelv-domináns, illetve másodnyelv-domináns kisebbségek különböztethetők meg. A fenti többé-kevésbé objektív támpontokon kívül szubjektív szempontok, *tudati jellemzők* is befolyásolják a csoporthoz tartozó egyének közösségi kötődését. Az önazonosság-tudat és a csoportidentitások különböző fajtái (nemzeti identitás, etnikai identitás, regionális identitás, kettős identitás, összetett államnemzet politikai kategóriájával való azonosulás) fontos, de nehezen megragadható kritériumai a kisebbségek osztályozásának.

2.1. Az őshonos kisebbségek számának alakulása a 20. században

A huszadik századi népszámlálások tanúsága szerint az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását, a trianoni békeszerződést, majd pedig a második világháborút követő évtizedekben a magukat az egyes kisebbségi csoporthoz tartozónak vallók száma drasztikusan csökkent (**15. táblázat**). A létszámcsökkenés mögött több tényező együttes hatása húzódik meg: a spontán osztrákosodást eredményező urbanizációs, migrációs és társadalmi mobilitási folyamatok éppen olyan fontos szerepet játszottak ebben, mint az

osztrákosító nemzetiségi politika, valamint a kisebbség és többség feszültségekkel teli kapcsolata a nemzeti szocializmus időszakában.⁵² A zárt nyelvszigeteket alkotó, mezőgazdaságból élő burgenlandi horvát, magyar, karintiai és stájerországi szlovén, települések hagyományos társadalmi és gazdasági struktúrája a második világháborúig viszonylag érintetlen maradt; azt követően viszont az iparosodás következményei negatívan hatottak a kisebbségi létforma megőrzését elősegítő tényezőkre. Ennek következtében a kisebbségek társadalmi-gazdasági asszimilációja felgyorsult. Az eredeti települési közösségek felbomlásával nőni kezdett a vegyes házasságok száma is. A nemzetiségi anyanyelveket, és a közösségi kétnyelvűséget kiszorította a nyelvcseré nyomán domináns nyelvvé előlépett többségi német nyelv.

15. táblázat: Az ausztriai népcsoportok számának alakulása a népszámlálások tükrében

Népszámlálás évei*	Szlovén	Horvát	Magyar	Cseh	Szlovák	Roma
1910	74210	44243	26570	119447	n.a.**	n.a.
1934	26300	41392	10055	32274	835	n.a.
1951	19976	35181	5566	3817	301	n.a.
1971	23579	28084	14815	7967	n.a.	n.a.
1991**	20191	29596	19638	9822	1015	122
2001**	18520	19374	25884	11035	3343	1925

Forrás: Suppan, Arnold: Die österreichische Volksgruppen, Wien, Verlag für Geschichte und Politik, 1983:18.

* Az alábbi években a népszámlálási adatok nem tartalmazzak a kisebbségekre vonatkozó összesített adatokat: 1923, 1939, 1961.

** Az Osztrák Statisztikai Hivatal adatai

*** A csehekhez számították őket

A kisebbségi csoportok számában számottevő növekedés csak az 1980-as évektől következett be, amely legfőképpen az osztrák kisebbségpolitikai klíma megváltozásának, a kisebbségek fokozódó önszerveződésének, valamint a kedvező

⁵² A kisebbségi csoportok és a többségi társadalom 20. századi viszonyát évtizedekig befolyásolta a kisebbségeknek a nemzeti szocialista rezsim ideje alatti szerepvállalása: Karintiában tovább mélyítette a kettejük között már meglévő konfliktust, hogy a szlovének – a helyi osztrákokkal szemben – felléptek a nácik ellen (Baumgartner, 1995: 17-18). A szlovák kisebbségi csoport a megszálló német nemzeti szocialisták támogatását élvezte a második világháború alatt, ami több évtizedig tartó ellenérzést váltott ki az osztrák többségi társadalomból, és hozzájárult ahhoz, hogy a kisebbségi csoport tagjai a háborút követően nem a saját etnikumukkal, hanem egy összetett államnemzet politikai kategóriájával azonosultak; csehszlováknak vallották magukat. A szlovákok egészen 1972-ig nem hoztak létre önálló kisebbségi szervezetet. A bécsi csehek és az osztrák többségi társadalom között nem romlott meg a kapcsolat a második világháború alatt. A nemzeti szocialisták a cseh kisebbségi csoport mindennemű tevékenységét betiltották, az ellenállás szervezőit pedig üldözték. Közülük sokan a mauthauseni koncentrációs táborban lettek halálukra (http://www.10bl.gruene.at). Burgenlandban ugyanakkor nem létezett ilyen választóvonal a többség és kisebbség között, ui. a nemzeti szocialista szervezetekben és az ellenállók soraiban mindkét csoport tagjai egyaránt fellelhetők voltak. (Ettől függetlenül, a második világháborút megelőzően Ausztriában élő mintegy 11000 romának mindössze kb. 10 %-a élte túl a nemzeti szocialista idők alatti deportálásokat és genocídiumot (*Impressum*, 2004:9).)

külpolitikai változásoknak tulajdonítható. Különösen a szocialista berendezkedésű államokban lejátszódó rendszerváltásnak köszönhetően vállalták az addigiaknál nagyságrendekkel többen a kisebbségi csoporthoz való tartozást.

2.2. Az őshonos kisebbségek kialakulása

Az Ausztriában található őshonos kisebbségek jelenléte hosszú múltra tekint vissza (Wodak – de Cillia – Blüml-Andraschko, 1989:53-54; Baumgartner, 1995) Elődeik a 12-17. század között a középkori migrációs és kolonizációs folyamatok eredményeként alakultak ki. A karintiai és stájerországi szlovének elődei, az alpokbeli szlávok a kora középkor óta (6. század) lakják a területet. A burgenlandi magyar nyelvszigetek lakóinak elődeit a magyar királyok a 10-12. században telepítették le határőri feladatok ellátására. A horvátok a 15. században települtek be Dalmáciából és Szlovéniából az akkori Nyugat-Magyarország (ma részben Burgenland) és Alsó-Ausztria keleti területeire. A burgenlandi romák első okleveles említése is a 15. századba nyúlik vissza. A cseh és szlovák közösségek elődeinek jelenléte a 30 éves háborútól (1618-1648) kezdődően kimutatható volt Bécsben. A csehek a 18. század végétől kezdődően, a szlovákok a 19. század második felében vándoroltak tömegesen munkavállalási céllal a birodalom akkori fővárosába.

A középkort követően, a ma autochton státusszal rendelkező nemzeti kisebbségek közül a csehek, a szlovákok, a magyarok és a romák több különböző időpontban és eltérő okokból érkező közösséggel gazdagodtak, így jelenlegi összetételük meglehetősen heterogénnek tekinthető. A főként anyaországi „utánpótlás” különösen a 19. és 20. századra volt jellemző; amely előbb a fokozódó urbanizációs és iparosodási folyamatokkal, utóbb a térség turbulens etno-politikai változásaival együtt járó interkontinentális migráció hatásának volt köszönhető. A magyarok (1920, 1944-45, 1947-48, 1956), a szlovákok és a csehek (1968) közössége több alkalommal gyarapodott az önkéntes és kényszer-migrációs hullámok eredményeként. A második világháború és az 1989-es rendszerváltás közötti időszakban a szocialista államberendezkedésű anyaországból folyamatosan szivárgó kivándorlók többsége menedékjogot kapott Ausztriában.

A jelenleg Ausztriában élő öt különböző roma csoport tagjai más-más időszakban és országból érkeztek. Közülük három, a Magyarországról a 15. században elsőként betelepült burgenlandi romák, a 19. század második felében Szlovákiából és

Magyarországról érkező lováriak, valamint a 19. század végén Dél-Németországból és Csehországból bevándorló szintik tartoznak a hivatalosan elismert kisebbségek közé. (*Impressum*, 2004:3-4) A romák másik két csoportja az 1960-as évektől kezdődően Szerbiából, illetve Macedóniából vendégmunkásként érkezett Ausztriába (*Bericht*, 2000:12-13).

A kisebbségek történeti kialakulásával kapcsolatban összefoglalóan elmondható, hogy az Ausztriában őshonos népcsoportként hivatalosan elismert öt kisebbség *történeti kisebbségnek* tekinthetők, hiszen elődjük több száz éve honosak a területen, és többé-kevésbé önkéntes migrációs hullámok révén alakultak ki. Egyedüli kivételt a burgenlandi magyarok képeznek, akik egy 20. századi politikai döntés nyomán kialakított *kényszerkisebbséget* alkotnak. Kevésbé egyértelmű a kategorizálás, amennyiben a kisebbségek létrejöttének történelmi körülményeiben az önkéntesség és a kényszer szubjektív elemeit igyekszünk elkülöníteni egymástól, ui. a csoportokon belüli fent vázolt heterogenitásból adódóan mindkét elem bár változó hangsúllyal, de egyaránt jelen van.

2.3. Az őshonos kisebbségek regionális koncentrációja

A kisebbségek regionális koncentrációját vizsgálva megállapítható, hogy míg a roma kisebbség különböző csoportjainak tagjai az ország egész területén megtalálhatók, addig a többi népcsoport jelenléte az ország egy-egy adott területére korlátozódik. Kompakt etnikai tömbökről azonban egyik kisebbség esetében sem beszélhetünk.

Az őshonos kisebbségek tradicionális települései – a csehek és a szlovákok kivételével – a mai Osztrák Köztársaság kevésbé fejlett és iparosodott keleti és déli határvidékén találhatók. Burgenlandban a horvátok,⁵³ a magyarok és a romák⁵⁴ találhatók nagyobb számban. A szlovének⁵⁵ Karintiában és Stájerországban élnek.

Bécsben a szlovének kivételével az őshonos kisebbségek mindegyike megtalálható, igaz különböző arányban: különösen figyelemre méltó a cseh népcsoport

⁵³ A horvátok Burgenland különböző részein – különösen északon és délen, valamint a Fertő-tótól nyugatra és Felsőpulya környékén – 50 településen, kisebb-nagyobb nyelvszigeteket képezve viszonylag tömbszerűen élnek. A burgenlandi horvátok egy jelentős hányada a fővárosban lakik, így földrajzi elhelyezkedésük a magyarokéhoz hasonló; a Burgenlandban ill. Bécsben élők aránya viszont fordított.

⁵⁴ Elsősorban Felsőőrön és a környező településeken.

⁵⁵ A karintiai szlovének a tartomány déli részén, nagyobb részben a szlovén, kisebb részben az olasz határ mentén, a Gail völgyben élnek. Településeik a Hermagor, Villach, Klagenfurt, Völkermarkt által határolt területen találhatók. A lakosság többsége a következő településeken szlovénnek vallotta magát: Zell/Pfarre, Zell/Winkel, Ebriach, Leppen, Kömmelgupf, St. Margarethen bei Bleiburg. A szlovének kisebb csoportja Stájerországban a Mur és Kutschenitza folyók által határolt területen, az ún. Radkersburgi szögletben honos. Legmagasabb arányban a következő helyeken találhatók: Laafeld/Potrna, Sieldorf/Zetinci, Dedenitz/Dedonci, Zelting/Zenkovci, Goritz/Gorica.

és a magyar migrációs eredetű diaszpóra fővárosi koncentrációja. Rájuk egyértelműen a *városi kisebbség* közösségi életformája a legjellemzőbb. A kis számú szlovákok kétharmada Bécsben, egynegyede Alsó-Ausztriában lakik. A burgenlandi horvátok jelentős hányada – az országon belüli migrációnak köszönhetően – szintén a fővárosban talált otthonra. A romák legnagyobb számban Burgenlandban és Bécsben élnek.

A lakóhely típusára vonatkozóan elmondható, hogy míg a cseh népcsoport tagjainak túlnyomó többsége a fővárosból kerül ki, a szlovén származású lakosság inkább falvakban él. A másik négy kisebbségi csoport tagjai nagyvárosi és vidéki lakóhelyen egyaránt fellelhetők.

Területi elhelyezkedésüktől függetlenül, az Ausztriában élő őshonos kisebbségekre is jellemző Szarka (1993:3) azon megállapítása, miszerint a közép-európai térség kisebbségei *szórványhelyzetben*,⁵⁶ a korábban általuk dominált etnikai régiókon belül kisebbségi pozícióba kerültek.

2.4. Az őshonos kisebbségek főbb szociológiai jellemzői⁵⁷

A viszonylag objektív szempontok alapján történő kategorizálás sorát bővíthetjük még a kisebbségi csoportok legjellemzőbb *demográfiai mutatóinak* rövid számbavételével. A többségi és a kisebbségi társadalom demográfiai adatai között a legjelentősebb különbség a korstruktúrában található: a kisebbségi csoportokat az elöregedés veszélye fenyegeti. Ezt jelzi az a számadat, amely szerint az elismert népcsoportoknál a hat éven aluli gyermekek aránya fele a többségi társadalom mutatóinak (Cserján – Győri – Szabó, 1999:9). Az alacsony gyermekszámmal egyidejűleg magas – különösen a magyar és a cseh népcsoportok esetében – a gyermekenélküli házaspárok és az egyszemélyes háztartások száma (ibid. 12-14).

Az *iskolázottsági mutatókat* figyelembe véve, Cserján, Győri és Szabó megállapították, hogy a kisebbségi csoportok tagjai többségében a mindenkori régiókban uralkodó képzettségi struktúrákhoz illeszkednek. A felső fokú végzettséggel rendelkezőket figyelembe véve, a csehül (10,5%) és magyarul (9,3%) beszélő csoportok tagjai az össznépességnél (4%) magasabb, a horvátok viszont alacsonyabb (2,9%) iskolai végzettséggel rendelkeznek (ibid. 15-16).

⁵⁶ Karintia lakosságának 3%-át alkotó szlovén kisebbség inkább a falvakban és szórványhelyzetben él, többségében lokálisan is kisebbségben vannak.

⁵⁷ A demográfiai jellemzőkkel kapcsolatos adatok a horvát, magyar, cseh, szlovák és szlovén kisebbségekre vonatkoznak. A roma kisebbségre vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésünkre.

Az egyes kisebbségi csoportok *foglalkoztatási szektorokban* való részvételéről elmondható, hogy a kisebbségi csoportok falvakban élő tagjainak aránya a mezőgazdaságban túlreprezentált. Fokozott mértékben igaz ez a szlovénokra és a burgenlandi magyarokra és kisebb mértékben a burgenlandi horvátokra (utóbbiak számarányukon felül látnak el hivatali feladatokat a helyi államigazgatás különböző szervezeteiben). Különösen a szlovén és a roma kisebbséget jellemzi az alacsony szocio-ökonómiai státusz és a magas munkanélküliségi ráta (Wodak – de Cillia – Blüml – Andraschko, 1989:54-55).

Az őshonos kisebbségek *vallási hovatartozás* tekintetében alig térnek el a többségi társadalomtól. A római katolikusok aránya a horvát⁵⁸ (92%) és a szlovén népcsoportban a legmagasabb. Az adekvát érték a magyar népcsoportban 62%, a cseh köznyelvű csoportban 52% (Cserján – Győri – Szabó, 1999:18). A roma csoportok felekezeti hovatartozása az egykori kibocsátó országok vallási kötődésétől függ; az egykor Magyarországról és Szlovákiából érkezők szinte kizárólag római katolikusok, míg a Németországból betelepültek jelentős része a protestáns felekezetekhez tartozik⁵⁹ (*Impressum*, 2004:3).

A kisebbségek fenti szociológiai jellemzőit figyelembe véve megállapítható, hogy – a roma lakosság hiányzó adataitól eltekintve – a legjelentősebb eltérések minden tekintetben a bécsi cseh és a burgenlandi horvát köznyelvű csoportok között észlelhetők. A bécsi migrációs eredetű magyar kisebbség főbb jellemzői (életstílus, családszerkezet, szocio-ökonómiai státusz, képzettségi szint és lakóhely) legközelebb a cseh kisebbség megfelelő adataihoz állnak, míg a burgenlandi magyar kisebbség mutatói a tartományban élő horvátok mutatóihoz hasonlítanak leginkább.

⁵⁸ A horvát köznyelvűek között a katolikusok aránya magasabb, mint a német nyelvű osztrák népesség körében, ahol ez az érték 82%.

⁵⁹ A romák másik két – őshonos kisebbségként el nem ismert – csoportja közül a Szerbiából és Macedóniából vendégmunkásként érkezők ortodox, az eredetileg Törökországból és Macedóniából jöttek muzulmán vallásúak.

2.5. Az őshonos kisebbségek nyelvi helyzete

Az Ausztriában élő őshonos kisebbségek a 20. századi asszimilációs folyamatok következtében jórészt olyan nyelvi helyzetbe kerültek, amelyet a többségi német nyelv dominanciája és a kisebbségek eredeti anyanyelvének erőteljes visszaszorulása, a nyelvcsere előrehaladott állapota jellemez. A nyelvcsere több tényezőre visszavezethető folyamatában az együttélésből adódó nyelvi alkalmazkodás, a vegyes házasságok arányának folyamatos emelkedése, a kisebbségi köznyelv használati színtereinek beszűkülése, ezáltal a többségi nyelv térnyerése egyaránt szerepet játszanak. A kétnyelvűség foka alapján az országban élő őshonos kisebbségek a *másodnyelv-domináns* és *nyelvileg asszimilált* kisebbségek közé tartoznak (Szarka, 1999:4).

A fenti megállapítás még akkor is igaznak tekinthető, ha nem egyforma mértékben tükrözi a hat kisebbségi közösség nyelvi helyzetét, különösen, ha egyes helyi nyelvhasználati sajátosságokat, illetve a generációk közötti nyelvi különbségeket vizsgáljuk. Az emigráns kisebbségek nyelvhasználatára alkalmazott háromgenerációs modell a huszonegyedik század Ausztriájában az őshonos kisebbségekre is alkalmazhatónak látszik; míg a mai nagyszülői generáció többségében egynyelvű a kisebbségi nyelvben, a szülői generáció pedig többé-kevésbé kiegyensúlyozott kétnyelvűnek tekinthető, addig az unokák generációja inkább a többségi német nyelvben domináns, alapfokú nemzetiségi nyelvismerettel (Győri Szabó, 2000:12). A kisebbségi anyanyelv átörökítésének automatizmusai fellazultak, egyes közösségekben megszűntek működni. Ez a kijelentés leghatározottabban a (burgenlandi) roma kisebbségi közösségekre érvényes, ahol a nagyszülői generáció a második világháború alatt a koncentrációs táborokban lelte halálát, így a romani nyelvnek alig maradtak beszélői (Sarközi, 1999:5; Gärtner – Horvath, 1999:10-11; Schneller, 1994; Rieger, 2003).

Az 1980-as évektől kezdődően a kisebbségi csoportok mindegyike kísérletet tett az előrehaladott asszimilációs folyamatok megállítására. Az évtizedet az etnikai reneszánsz, a kisebbségi identitások és ezzel együtt a kisebbségi anyanyelvek újra-felfedezése jellemezte. A nyelvcsere-folyamatok feltartóztatására irányuló próbálkozás sikerét illusztrálja az a megfigyelés, miszerint a Burgenlandból Bécsbe került horvát egyetemisták és fiatal értelmiségiek az egymás közötti érintkezésben is szívesen használják anyanyelvüket (*Bericht*, 2000:4; Szoták, 2003:205). Hasonló megfontolások

játszottak szerepet 1992-ben a felsőőri magyar és horvát tagozattal rendelkező gimnázium megalapításában is.

Az őshonos kisebbségek közül az eredetileg tradicionális települési hálózattal rendelkező szlovén, horvát és burgenlandi magyar kisebbségek közös jellemzője, hogy a helyi és regionális köznyelvnek, tehát a kisebbségek vernakuláris nyelvének a csoportok kialakulása óta az adott nyelv valamelyik dialektusa számított, amely nagymértékben eltér(t) az „anyanyelvországban” használt sztenderdtől. A gradistyei horvát, a burgenlandi magyar és a karintiai (gyakran vendnek⁶⁰ nevezett) (Wodak-de Cillia-Blüml-Andraschko, 1989:55) szlovén nyelveket olyan történeti és dialektológiai sajátosságokkal rendelkező közösségi nyelvváltozatoknak tekinthetjük, amelyeknek fő jellemzői az archaikus nyelvi formák és a német jövevényszavak magas száma. Ezen kisebbségek által tradicionálisan lakott területen meglehetősen komplex nyelvi képlettel állunk szemben, ui. a német nyelv osztrák állami változata, a német köznyelv, a helyi német dialektus, a helyi kisebbségek vernakuláris nyelve és az anya(nyelv)ország irodalmi sztenderdje különböző mértékben ugyan, de egyaránt jelen van.

A kisebbségi iskolákat a fenti nyelvi szituáció az elé a döntéshelyzet elé állítja, hogy az irodalmi nyelvet, vagy a helyi dialektust oktassák-e. Az első esetben a gyerekeknek sokszor egy szinte idegen nyelvet kell megtanulniuk, ami egyben a helyi tájnyelv kihalásához is vezethet (Gombos, 1995:192-195. In: Győri-Szabó, 2000:12). Az irodalmi nyelv oktatásának választása is ambivalens hatásokkal jár; egyfelől megnehezíti a nemzedékek közötti kommunikációt, másfelől a helyi közösségi nyelvhasználaton túlmutatva, az anyanemzettel való kapcsolattartásban jobb pozíciót biztosít a nyelvtanulóknak (Jodlbauer, 1996:115-116). Míg a magyarok és a szlovénok a kisebbségi oktatásban az anyaország irodalmi nyelve mellett tették le a voksot, a horvátok a helyi tájnyelvet használják, amelynek kodifikációja és modernizációja az 1980-as évek óta folyamatban van.⁶¹ A burgenlandi-horvát sztenderd – amely jelentősen

⁶⁰ A karintiai szlovének által használt írott nyelv megegyezik a sztenderdizált szlovén írott változatával. A beszélt nyelvi dialektust egyes történészek és nyelvészek különösen a nemzeti szocialista időszakban közkedvelt elmélet szerint „vendnek” nevezték, és azt állították, hogy a szlovén anyaországi és helyi dialektusa közötti nagy mértékű eltérést a két nyelv különböző történeti háttere magyarázza. A vend megnevezés 1939-től kezdődően a népszámlálási kérdőíveken is megjelent. Bár a nyelvtudomány már túlhaladta a vend elméletet, a kisebbség egy csoportja még ma is annak vallja magát.

⁶¹ A szókincs kodifikációjában mérföldkönek számított az 1982-ben megjelent német-burgenlandi horvát szótár (szerk.: Benčič-Finka-Šojat-Vlasits-Zvonarich. Eisenstadt-Zagreb). 1999-ben a Kancellária Hivatal finanszírozásában jelent meg a német:burgenlandi-horvát és burgenlandi-horvát:német jogi szótár. A burgenlandi horvát egyesület honlapján rendszeresen közzétesznek olyan kétnyelvű szólistákat,

eltér a Horvátországban használt horvát sztenderdtől – elsajátítása az iskolai oktatásban és a médiakon (újság, rádió- és televízióadások) keresztül történik.

A történetileg kialakult településhálózattal nem rendelkező szlovák és cseh kisebbségek vernakuláris nyelve – részben az anyaországgal való intenzív kapcsolat hatására – a kétnyelvűség körülményei között erősebben kötődnek az anyanemzet köznyelvéhez.

Az Ausztriában élő különböző, ám csak beszélt nyelvi változattal rendelkező roma kisebbségi csoportok nyelvének kodifikációja és sztenderdizációja 1993-ban kezdődött a grazi egyetem „romani projekt”-jének keretében. A kutatás középpontjában a nyelvhalál állapotához közel álló burgenlandi roma változat áll (Hallwachs – Ambrosch – Schicker, 1996).

2.6. Az őshonos kisebbségek identitása

A fentiekben – a teljesség igénye nélkül – felsorolt objektív osztályozási szempontok mellett a kisebbséghez tartozó személyek etnikai önazonosság-tudatát szubjektív tényezők egész sora befolyásolja. Ilyen például a kisebbség szokásaival, értékrendjével való azonosulás mértéke és a történeti sorsközösség vállalása, amely a fennmaradás kollektív akaratában nyilvánul meg.

A Szarka által ismertetett identitás-típusok közül⁶² a hullámzó erősségű *etnikai identitás* és a *kettős identitás* az, amelyik leginkább jellemzi az Ausztriában őshonos kisebbségeket. Az etnikai identitás legfőbb jellemzői az anyanyelv, vagy anyatájnyelv tisztelete, a kisközösség saját etnikus tradícióinak ápolása és az erős származástudat jelenléte. Ez az identitás-típus az anyanemzeti közösségtől tartósan különfejlődő csoportokban alakul ki, és elsősorban „abban különbözik a nemzeti identitástól, hogy a csoportidentitás a kisebbség valóságos közösségére terjed ki”, és nem az anyanemzeti szerepkörbe került egész közösséghez való tartozás tudata határozza meg (Szarka, 1999:5). A burgenlandi magyarok, horvátok és a karintiai szlovénok etnikai identitásának fontos kiegészítőjeként megjelenik a *regionális identitás* is, amelyben a kötődések elsősorban az adott földrajzi tájegységre irányulnak. A *kettős identitással* rendelkező, zömében másodnyelv-domináns szlovák, cseh, roma és stájerországi szlovén kisebbségek egy

---

amelyeken a mai német köznyelvi kifejezéseknek az újonnan létrehozott burgenlandi-horvát fordításai szerepelnek.

⁶² Szarka felhívja rá a figyelmet, hogy a sok tényezőből szerveződő csoportidentitás megkerülhetetlen, ám ugyanakkor bizonytalan kritériuma a kisebbségek besorolásának.

identitáskonstrukcióban igyekeznek összeegyeztetni egyfelől az etnikai öazonosság-tudatukat, másfelől a befogadó többségi nemzethez fűződő lojalitásukat.

Az egyes identitás-konstrukciók – „az etnikai identitás folyamatosan változó, újra meg újra konstituálódó tartomány”-ának köszönhetően (Bindorffer, 2001:28) – azonban nem tekinthetők sem örökké való adottságnak, sem pedig egymástól mereven elkülönülő kategóriának; a kisebbséget érő külső vagy belső változások szükségszerűen módosítják a múltba ágyazott, de jelenre orientált identitás elemkészletét (Bindorffer, 2001:29).

A 20. század utolsó évtizedeiben lejátszódó folyamatok Ausztriában pozitív hatást gyakoroltak a kisebbségek *öazonosság-tudatának* megőrzésére, illetve kifejlődésére, így a közösségek vitalitásának növekedésére. A kisebbség szokásaival és értékrendjével való, az előző évtizedekhez képest nagyobb fokú azonosulás – ha különböző mértékben is, de – minden kisebbségi csoportra jellemző volt.⁶³ A változásban fontos szerepe volt annak, hogy a nemzetközi politika az előző évtizedekhez képest pozitívabban ítélte meg a kisebbségeket, a társadalomtudományok pedig fokozott érdeklődéssel fordultak a kisebbségkutatás felé. A további tényezők közül kiemelendő az őshonos kisebbségek anyaországaiban lejátszódó politikai rendszerváltás hatása, amelynek révén fokozódott a kisebbség kapcsolata az anyaországi társadalommal. A változás nem utolsósorban az osztrák kisebbségpolitikában végbement – a „párbeszéd politikájával” jellemzett – pozitív fordulatnak is köszönhető (*Der Report*, 2000:16-19).

Az adott kisebbségi csoporton belüli eltérő *politikai orientáció*⁶⁴ könnyen szétforgácsolja az amúgy is kis létszámú kisebbségi közösséget, és kerékkötőjévé válik az egységes, belső konfliktusoktól mentes etnikai identitás kifejlődésének. Ilyen

⁶³ A fenti megállapítás fokozottan érvényes a burgenlandi horvátokra, akiknek a körében a második világháborút követő gyors asszimiláció ellensúlyozására – különösen az 1980-as évektől kezdődően – fokozottan előtérbe került a kisebbségi identitás újra-felfedezése. Ez a nyelvhasználaton kívül az egyesületi élet felpézsdülésében, a néptáncscsoportok és tambura zenekarok megalakulásában is kifejeződésre jutott. A horvátok körében tapasztalható fokozott politikai aktivitás, a közösségről szóló tudományos publikációk megjelenésének száma, (*Bericht*, 2000:103-4) és a csoport viszonylag rendszeres média-jelenléte az évtizedtől kezdve fokozódott.

A *roma* kisebbség érdekképviselői csoportjainak megalakulása elengedhetetlen feltétele volt a népcsoportkénti elismertetésnek éppúgy, mint a csoporttudat kialakításának (Samer, 2001).

⁶⁴ Egy adott kisebbség etnikai identitásának és nyelvhasználatának alakulását esetenként jelentősen befolyásolta annak politikai orientációja. Baumgarnter (1995) szerint Ausztriában a politikai csoportosulások kialakulásában nem játszott szerepet a nyelvi-etnikai háttér; a kisebbségekre a Monarchia idejében sem volt és ma sem jellemző a különálló pártokba való szerveződés, sokkal inkább a már meglévő politikai csoportosulásokhoz való csatlakozás. Ugyanaz a politikai orientáció bizonyos helyzetekben a csoport asszimilációját segítette elő, máskor azonban különállásuk fenntartásához járult hozzá: a karintiai szlovének szociáldemokrata irányultságú csoportjaiban gyors asszimiláció lépett fel, ugyanakkor a bécsi csehek számára a szociáldemokrácia nem járt hasonló következményekkel.

politikai törésvonal választja el egymástól a második világháború óta a burgenlandi horvát és a karintiai szlovén kisebbség keresztény-konzervatív és szociáldemokrata csoportjait (Jodlbauer, 1996: 82,160). Hasonlóan, a magyar, a cseh és a szlovák kisebbségi csoportok – különösen azok 20. századi különböző migrációs hullámai – a volt szocialista berendezkedésű anyaországokhoz fűződő kapcsolataik mentén tagolódtak. Bár a rendszerváltást követően az anyaországgal való kapcsolattartás új lehetőségei révén a politikai törésvonalak hajszáltrepedésekké finomultak, ezeken a kisebbségi csoportokon belül ma is élő jelenség az őshonos és a migrációval létrejött szórványok külön-, vagy még inkább szembenállása.⁶⁵

A kisebbségi csoportoknak az osztrák *többségi nemzettel való kapcsolata* – egyes kritikus időszakoktól eltekintve – konfliktusmentesnek mondható, amely nagyban hozzájárult természetes asszimilációjukhoz. A hat őshonos kisebbség közül a Karintiában élő szlovének képeznek egyedüli kivételt; kapcsolatuk a többségi népcsoporttal a 19. század közepe óta időről-időre újraéledő konfliktusokkal⁶⁶ terhelt (Herzog, 1996:24-27).

⁶⁵ A politikai kötődésen kívül fontos szerepe van ebben az objektív és szubjektív idő dimenziója mentén történő elkülönülésnek az egyes csoportokon belül.

⁶⁶ Előbb a szlovének körében éledő nacionalizmus, majd a kisebbség szláv orientációja vert éket köztük. Az első világháborút követően felmerült Karintia szlovének által lakott területeinek Jugoszláviához való csatolása is, ám az 1920-as népszavazás 59%-os többséggel mégis az Ausztriához való tartozás mellett döntött. Az évtized második felében a karintiai szlovének kulturális autonómiáért folytatott tárgyalásai sikertelenül végződtek. A nemzeti szocialista időszak alatt üldözték őket, kitelepítésekre is sor került. A kisebbség és többség viszonyán a szlovénoknak az 1955-ös államszerződésben kisebbségként való elismerése sem javított; a kötelező kétnyelvű oktatás visszaállításáért 1958-ban sztrájk bontakozott ki. Az 1972-ben kirobbant helységnév-tábla konfliktus napjainkban is időről-időre újraéled (<http://www.10bl.gruene.at/auto/slovenen2htm>).

1945-ig a kétnyelvű területeken általánosan elterjedt volt a kétnyelvű oktatás mind a többség, mind a kisebbség részére. Az Államszerződés megszületését követően azonban a többségi népesség bizonyos köreiben ezt az ún. Kisebbségi Iskolatörvénnyel megszüntették. Szlovén nyelvoktatásban a tanulók csak akkor részesülhettek, ha a szülők jelezték erre vonatkozó igényüket. Az 1980-as évek végén a kétnyelvű oktatás további szűkítése volt napirenden.

16. táblázat: Az Ausztriában élő őshonos kisebbségek főbb jellemzői

	<i>Bécsi csehek</i>	<i>Burgenlandi horvátok</i>	<i>Burgenlandi és bécsi magyarok</i>	<i>Karintiai és stájerországi szlovének</i>	<i>Szlovákok</i>	<i>Romák</i>
<i>Létszám (Népszámlálás 2001)</i>	11.035	19.374	25.884*	18.520	3.343	4.348
<i>Kialakulás időpontja (század)</i>	19. sz.	15. sz.	Burgenland: 10-12. sz. Bécs: diaszpóra-helyzet 1918-tól	6. sz.	17. sz.	15. századtól (elsőként burgenlandi romák)
<i>Regionális koncentráció</i>	Bécs	Burgenland Bécs	Bécs Burgenland	Karintia Stájerország	Bécs Alsó-Ausztria	Az ország egész területén (különösen: Burgenland, Bécs)
<i>Hivatalos elismerés időpontja</i>	1976	1955	1976 (Burgenland) 1993 (Bécs)	1955	1992	1993

*A 2001. évi népszámlálási adatok szerint Ausztriában összesen 40.583 személy vallotta magát magyar köznyelvűnek. A népcsoport-definíció értelmében azonban közülük csak az osztrák állampolgársággal rendelkezők tartoznak az őshonos kisebbségek kategóriájába.

3. Ausztria „új kisebbségei”: a migrációs eredetű diaszpórák

A lakosságnak mindössze 1,13%-át (2001) alkotó, hivatalosan is elismert őshonos kisebbségeken kívül nagyságrendileg nagyobb számban élnek az országban az ún. „új kisebbségnek” nevezett migráns csoportok; 1998 végén az Ausztriában élő 737.000 külföldi állampolgár a lakónépesség 9,2%-át alkotta (Hintermann, 1). A fenti adat egyértelműen alátámasztja azt a kijelentést, miszerint a nemzetközi migrációban sokáig a tranzitország szerepét betöltő Ausztria mára bevándorlási célországgá vált.

A következőkben röviden áttekintem a főbb migrációs eredetű diaszpórák kialakulásának történelmi hátterét, majd a főváros etnikai összetételét vizsgálva megpróbálom bemutatni – az utolsó népszámlálási adatok szerint – a 15.435 fős bécsi magyarságot körülvevő társadalmi teret.

3.1. Országos trendek

Az Ausztriában élő migránsok jelentős része az 1960-as évek közepétől kezdődően az ún. vendégmunkás-migráció keretében került az országba, amikor is a növekvő gazdaság munkaerő-igényének kielégítésére – más nyugat-európai országokhoz hasonlóan – főként a gazdaságilag kevésbé fejlett dél-európai országokból importáltak munkaerőt. A túlnyomórészt fiatal, egyedülálló férfiak toborzása a Spanyolországgal (1961), Törökországgal (1964) és Jugoszláviával (1966) megkötött egyezmény aláírásával kezdődött. Az eredeti tervek szerint rotációs alapon – a munkások évenkénti cseréjével – működő, ideiglenesnek szánt külföldi munkaerő-foglalkoztatás azonban hosszú távon nem a célország elképzelései szerint zajlott (Seebauer, 2004:7). 1974-re a külföldiek aránya a lakosságon belül 4%-ra növekedett, míg ez az adat 1961-ben még csak 1,4% volt. (Lebhart – Münz, 1999:9). A munkaerő-toborzás központi leállítását követően (1974) a vendégmunkások hazatelepülését támogató programok sikere rendkívül csekély volt; az 1960-as évek virágzó munkaerő vándorlását az 1970-es évek családegyesítési hulláma követte.

Az 1980-as évek második felétől a 1990-es évek elejéig az addigi, főként észak-dél irányú vándorlást a kelet-nyugat irányú migráció, a vendégmunkásokat a politikai menekültek hullámai váltották fel.⁶⁷ A kérelmezők 85%-a ebben az időszakban

⁶⁷ Ugyanakkor az egykori szocialista országokból az előző évtizedekben is – ha kisebb számban is, de folyamatosan – „szivárogtak” a menekültek Ausztriába (is). Nagyobb számban a következő időpontokban

Kelet-Európából származott⁶⁸ (Münz – Zuser – Kytir, 2003:24). A kibocsátó országok között Románia, Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország előkelő helyen szerepeltek. Az egymást követő menekülthullámok nagy létszáma, valamint az országban élő vendégmunkások természetes szaporulata következtében 1989 és 1993 között (tehát mindössze négy év alatt) az ország külföldi lakosságának aránya 5,1%-ról 8,6%-ra növekedett. Becslések szerint 1945 óta mintegy 680.000 fő kért politikai okokból menedéket (Seebauer, 2004:6).

Az 1990-es évek vándorainak többsége azonban már nem Közép- illetve Kelet-Európából származott, hanem a két tradicionális vendégmunkás-kibocsátó országból. A Balkánon dúló háborúk következtében horvát (1991) és bosnyák menekültek (1992/3) kopogtattak „a nyugat kapuján”. Törökországból részben családegyesítés miatt, részben pedig a gazdasági konjunktúra következtében az évtizedek óta beindult láncmigrációnak köszönhetően újabb vendégmunkások érkeztek (Hintermann, 2000:2-3). A kibocsátó országok sora – a tradicionális európai területeken kívüli – afrikai és ázsiai országokkal bővült (Egyiptom, Kína, Fülöp-szigetek).

3.2. Bécs etnikai összetétele

A tartományok közül Bécsben a legmagasabb a *külföldiek aránya*; a város 1.550.123 (2001) lakójának 16%-a nem-osztrák állampolgár.⁶⁹ Legnépesebb csoportjuk az egykori Jugoszláviából származik; ők az összes külföldi 44,2%-át alkotják. Sorrendben a törökök (15,2 %), a lengyelek, a németek és a magyarok következnek.

Amennyiben Bécs⁷⁰ lakóinak *születési helyét* – nem pedig állampolgárságát – vesszük alapul, a másfélmillió főváros lakói közül 23,6% született az országhatáron kívül. Ez a mutató egész Ausztriára vetítve 12,5%; az országon kívül születettek aránya magasabb, mint az Egyesült Államokban (11,1%). Ebben a csoportosításban is a szerbek, a törökök és a bosnyákok állnak az élen. Őket a németek, majd pedig a három közép-kelet-európai nép – a lengyelek, a csehek és hatodik helyen a magyarok – követi.

A népszámlálások során alkalmazott harmadik szempont a környezetben *beszélt nyelvet veszi* alapul (**2. ábra**); eszerint Bécsben négy személyből egy a német

---

fogadtak be kelet-európai menekülteket: 1956-ban Magyarországról, 1968-ban a Prágai Tavaszt követően Cseh-Szlovákiából, 1981/82-ben Lengyelországból.

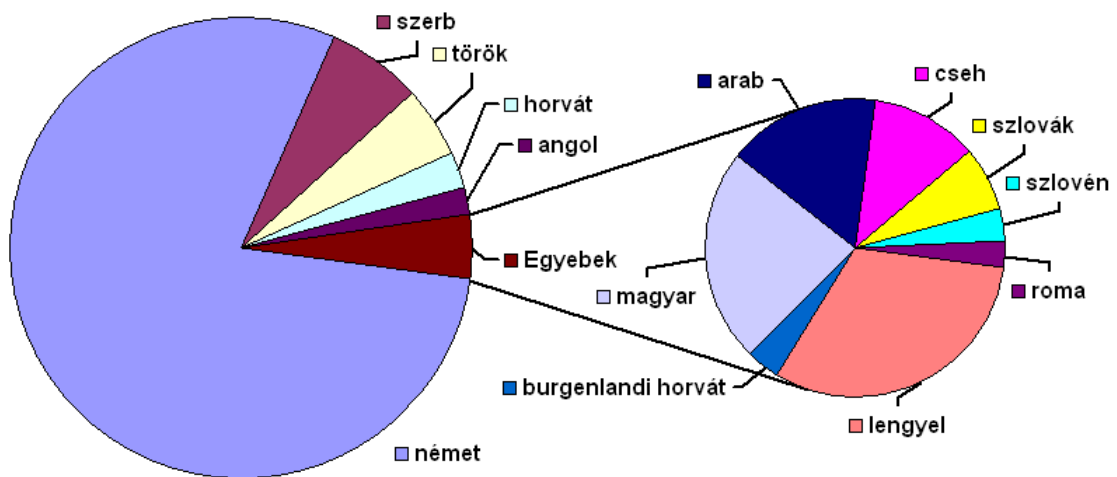
⁶⁸ Míg az 1970-es években évi mintegy 2500 fő kért menedéket az országban, addig egy évtizeddel később ez a szám már évi 8850 körül mozgott.

⁶⁹ Az Ausztriában élő összes külföldi állampolgárnak 35%-a lakik a fővárosban.

⁷⁰ A Béccsel kapcsolatos adatok mindegyike a <http://www.migranten.at/> honlapról származik. (2006.11.14.)

mellett egy másik nyelvet is használ családjában (Pressekonferenz, 2002:1). Legnépesebb a szerb (97824), a török (70976) és a horvát (37654) nyelvű csoport. Őket sorrendben az angolok (26622), a lengyelek (20949), és – hatodik helyen – a magyarok (15435) követik (Baumgartner, é.n.:7). Nem elhanyagolható azonban az Európán kívüliek jelenléte sem; 12 ezer fő az Afrikában, 30 ezer pedig az Ázsiában beszélt nyelvek egyikét (is) használja a környezetével folytatott kommunikáció során.

Nyelv	Beszélők száma	Nyelv	Beszélők száma
német	1166766	szerb	97824
burgenlandi horvát	2456	török	70976
roma	1806	horvát	37654
szlovák	4741	angol	26622
szlovén	2396	lengyel	20949
cseh	7769	arab	11081
magyar	15435		

2. ábra: Bécs lakossága a környezetben beszélt nyelv szerint (2001)

IV. A MAGYAR NYELV NYELVKÖRNYEZETANI VIZSGÁLATA

1. Az Ausztriában élő magyarok a népszámlálások tükrében

1.1 Lélekszám és szociológiai sajátosságok

A 2001. évi népszámlálás a megvallott nyelvhasználat alapján 40583 környezetében magyarul (is) beszélő személyt mutatott ki (*Bécsi Napló*, 2002. nov/dec:1)⁷¹. Az Osztrák Köztársaság területén élő, magukat magyarnak, vagy magyar származásúnak vallók többsége elsősorban Bécsben és környékén, továbbá a különböző nagyvárosokban (Innsbruck, Salzburg, Linz, Graz), valamint az ország egyéb településein szétszórtan élnek. Eredetüket tekintve két fő csoportra oszthatók: A Burgenland⁷² tartományban élő őshonos (autochton) népcsoport az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés⁷³ és annak területi rendelkezéseit korrigáló Sopron-környéki népszavazás alapján került osztrák fennhatóság alá. A magyarok másik csoportját a zömmel Bécsben, valamint a tartományi székhelyeken élő, különböző időszakokban kimenekült vagy kitelepült diaszpóra alkotja, amely jelentősen gyarapodott a Kárpát-medence utódállamaiból érkezőkkel.

A 2001. évi népszámlálás szerint az ausztriai magyar népcsoport összetételében jelentős változások körvonalazódnak, amely egyrészt az Osztrák Köztársaság területén élő magyar ajkúak *számának növekedésében*, másrészt a magyar népcsoport *őshonos jellegének megváltozásában* nyilvánul meg. A magyart mint köznyelvet megjelölő személyek száma 40583 fő volt, amely 21,29%-os növekedést mutat a tíz évvel azelőtti

⁷¹ Az 1991-es census alkalmával bevezetett módosítás először adott lehetőséget a kisebbségeknek arra, hogy a kérdőíveken *egynél több* nyelvet is bejelöljenek, tehát pl. a német államnyelven kívül a felsorolt hat hivatalosan elismert népcsoport nyelveinek (szlovén, burgenlandi horvát, magyar, szlovák, cseh, roma) egyike mellé is „x”-et tegyenek. Az értékelés során, a nem német nyelvi adatok elemzésénél egy csoportba kerültek azok, akik vagy csak az idegen nyelvet tüntették fel a kérdőíven, vagy az idegen nyelvet a némettel együtt. Ebből adódóan a magyar nyelvhasználatra vonatkozó adat két csoportot foglal magában: a csak a magyar nyelvet, illetve a magyar és a német nyelv kombinációját megjelölők csoportjait (Baumgartner, é.n.:1-2).

⁷² A terület össznépességén belül a magyar lakosság aránya 1920-1981 között 8,4%-ról 1,5%-ra csökkent.

⁷³ Az Ausztriával kötött, első világháborút lezáró St. Germain-i békeszerződés a nyugat-magyarországi részt Ausztriához csatolta. A terület átadása körüli bonyodalmak következtében az eredetileg 1921. aug. 21-re kitűzött átadási időpont 1922. jan. 1-re tolódott el, a határvonal végleges megállapítása pedig csak 1922. december 19-én fejeződött be (Éger, 1991: 54-55).

cenzus adataihoz képest.⁷⁴ Ez a növekedés a különböző magyar egyesületek vezetői szerint azzal magyarázható, hogy az ausztriai magyarok – a Magyarországon végbement társadalmi változásoknak köszönhetően – ma már politikai megfontolások nélkül vállalhatják identitásukat (vö. Somogyi, 2004:145; Szatai, 1992:59). A szubjektív tényező mellett azonban szerepet játszik ebben a rendszerváltás óta folyamatos munkaerő-vándorlás „hozadéka” is, valamint az a tény, hogy az 1980-as évek migránsai a következő évtizedben kapták meg osztrák állampolgárságukat (Baumgartner, é.n.:5).⁷⁵

A magyar köznyelvű lakosság *reprodukciós képességéről* és *családstruktúrájáról* megállapítható, hogy a magyar köznyelvű közösséget a viszonylag kevés gyermek⁷⁶ mellett az elöregedés jellemzi, amely a Burgenland tartományban élő őshonos magyarok között még fokozottabban jelentkezik.⁷⁷ A családstruktúrára vonatkozóan elmondható, hogy egyrészt gyakoriak az elváltak, és az özvegyek alkotta egyszemélyes háztartások, másrészt magas azoknak a házaspároknak, illetve életközösségeknek az aránya, ahol a nők 40 évesek, vagy ennél idősebbek és ennek következtében gyermekszülés már nem várható. A fenti megállapítások mind a migrációs eredetű diaszpórára, mind pedig a burgenlandi őshonos magyarságra egyaránt jellemzőek (Cserján, Győri és Szabó, 1999).

A magyar köznyelvűeket – az 1981-es és az 1991-es népszámlálás⁷⁸ adatai szerint egyaránt – az össznépességnél magasabb *képzettségi fok* jellemezte; míg a felsőoktatást végzettek aránya az össznépességben átlagosan 4% körül alakult, addig a magyarok körében ez az érték 9,3% volt.

Foglalkozásukat illetően a magyar köznyelvűek polarizációja figyelhető meg mindkét cenzus esetében: miközben az osztrákok átlagánál nagyobb arányban találhatók meg az értelmiségi és szellemi szabadfoglalkozású pályákon, valamint a szakmunkások és betanított munkások között, addig az átlagnál gyengébben vannak képviselve a

⁷⁴ A növekvő tendencia 1981. óta figyelhető meg, ekkor 15875 személy, 1991-ben 33459 osztrák és magyar állampolgárságú személy jelölte meg a magyar köznyelvet.

⁷⁵ Nemcsak számszerűen, de arányait tekintve is megnőtt az osztrák állampolgárok részesedése a nyelvcsoporton belül (58,69%-ról 63,78%-ra).

⁷⁶ A hat éven aluli gyermekek aránya a magyar köznyelvűek körében 4,4%, míg az osztrákokéban 8,1%.

⁷⁷ 1981-ben Burgenlandban a magyar köznyelvű nyugdíjasok számaránya Lichtblau (1986) szerint kétszerese volt a lakosság átlagának. A helyzet 1991-re sem változott; a magyar köznyelvet megadók 15,1%-a 65 éves, vagy annál idősebb volt, míg az össznépesség ide tartozó korcsoportjában ez az arány 6,6% (Cserján, Győri és Szabó, 1999:9).

⁷⁸ Az 1991-es népszámlálás alkalmával első ízben került sor az ausztriai magyarok között polgári kezdeményezésre, amelynek keretében vezető osztrák napilapokban „A népszámlálás alkalmával megjelöljük a magyar köznyelvet” címmel hirdetést adtak fel, amelynek költségeit is maguk finanszírozták.

tisztviselők és hivatalnokok soraiban (Cserján-Győri-Szabó, 1999:15-18, valamint Lichtblau, 1987).

1.2. A magyarok számának alakulása a Burgenlandon kívüli tartományokban

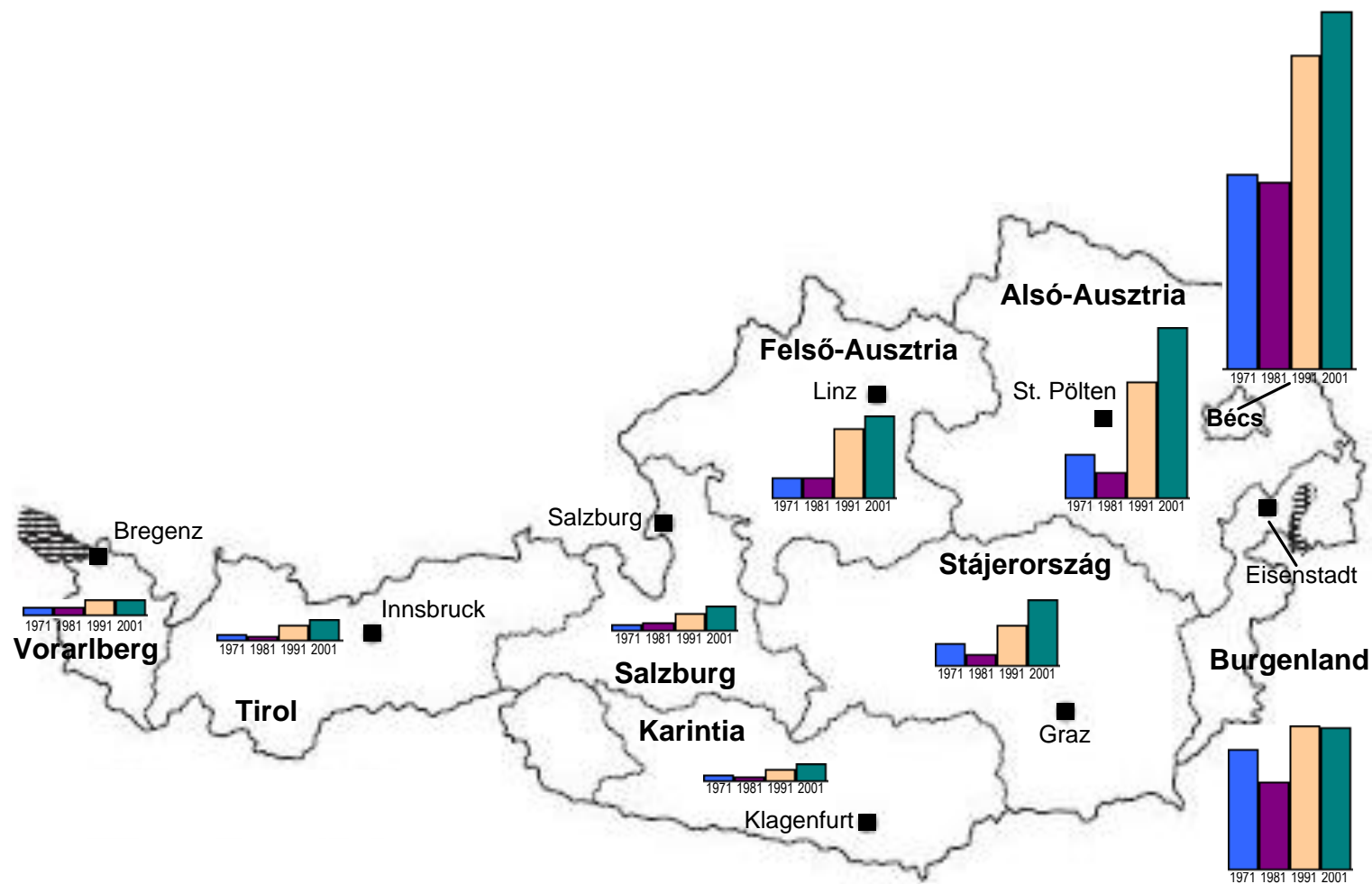
A magyarok területi eloszlásáról megállapítható, hogy az ausztriai magyarok abszolút többségét (83,64%) a Burgenlandon kívül élő, bevándorolt magyar diaszpóra alkotja. Legjelentősebb a számuk Bécsben; itt a magyarok 38,03%-a lakik, a közeli alsó-ausztriai vonzáskörzetet is hozzászámolva arányuk 57,95%. A különböző tartományokat eltérő trendek jellemzik: Burgenland (-1,80%) és Vorarlberg (-4,42%) kivételével minden tartományban növekedett a magyarok száma. A legnagyobb növekedést Stájerország (+57,20%) esetében, a legkisebbet a fővárosban (+14,17%) figyelhetjük meg (17. táblázat).

17. táblázat: A magyar köznyelvűek számának alakulása tartományonként az utolsó négy népszámlálás tükrében (1971-2001)

A tartomány neve	1971	1981	1991	2001*
Burgenland	5673	4147	6763	6641
Karintia	234	197	490	738
Alsó-Ausztria	2088	1159	5440	8083
Felső-Ausztria	915	953	3218	3849
Salzburg	215	301	793	1095
Stájerország	1028	543	1863	3115
Tirol	223	165	671	956
Vorarlberg	328	337	702	671
Bécs	8413	8073	13519	15435
<i>Ausztriában összesen</i>	<i>19117</i>	<i>15875</i>	<i>33459</i>	<i>40583</i>

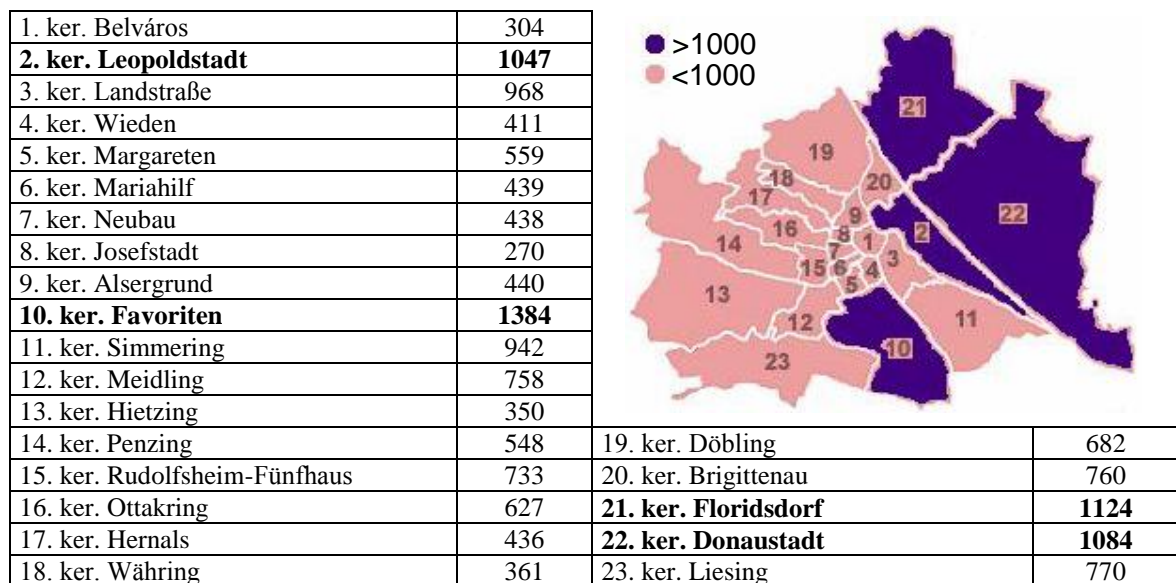
Forrás: Deák táblázata kivonatolva (2000:30-31).

*a 2001-es népszámlálási adatok forrása: *Bécsi Napló*, 2002. nov./dec:3.

3. ábra: Az Ausztriában élő magyarok létszámának megoszlása tartományok szerint (1971-2001)

A Bécsben élő migráns magyarok területi eloszlásáról elmondható, hogy nem alkotnak összefüggő etnikai enklávét, a város minden kerületében szétszórtnak élnek. Arányuk a keleti 2., 22. és 21., valamint dél-keleti 10. kerületben a legmagasabb (**4. ábra**).

4. ábra: A magyarok létszáma az osztrák főváros egyes kerületeiben

1.3. Burgenland nemzetiségi összetétele és a magyarok számának alakulása

A mai Burgenland területén élő népesség etnikai összetétele mindig heterogén volt, a magyarok aránya az össznépességen belül koronként változott. A középkorban a Pinka és a Csáva övezetében a nyugat-dunántúli magyar etnikai területtel még összefüggően élő magyarság a XVI. századra már nyelvjárászigetekbe szorult vissza és számuk eltörpült a környező német anyanyelvűeké, majd az ebben az időszakban nagy számban betelepülő horvátoké mellett. A XVIII. század végén bekövetkező gazdasági fellendülés, majd a XIX. század utolsó harmadában és a századfordulón tapasztalható természetes szaporulat, a magyar területekről történő bevándorlás tetemesen megnövelte a magyar anyanyelvűek számát az 1910-es népszámlálás idejére.

Az első világháborút lezáró békeszerződések követő hatalmváltással párhuzamosan a magyar állami alkalmazottak (katonaság, hivatalnokok, tanítók) új magyar államterületre való átköltözése miatt az itt élő kisebbség száma az 1923-as népszámlálás adatai szerint 26 ezerről 15 ezerre zuhant. Az elkövetkező évtizedek alatt tovább csökkent az őshonos magyarság száma. Ausztria 1938 és 1945 közötti fasiszta német megszállása, a

világháborús veszteségek, a hidegháborús események okozta teljes elszigeteltség és a folyamatos asszimiláció mind hozzájárultak ahhoz, hogy az 1951-es népszámlás idején a magyar kisebbség száma a háború előttinek felére esett vissza (**18. táblázat**).

A lélekszám nagy mértékű csökkenésén túl hosszú távú negatív társadalmi következményei is voltak a Trianont követő időszaknak; a helyi magyarság az értelmiség (tanító- és hivatalnokréteg) elvándorlását követően „csonka társadalommá” vált, amelynek az intézményrendszere is a határ másik oldalán maradt (Somogyi, 2004:145). A második világháborút követően tovább fokozódott a magyarok asszimilációja, amelynek háttérében komplex társadalmi-gazdasági okok álltak; az osztrák kisebbségi politika ún. „akadályozó” (*Jelentés*: 6) korszaka, a Magyarországgal való közvetlen kapcsolattartás nehézsége éppúgy szerepet játszott ebben, mint a zárt mezőgazdasági közösségek felbomlása, a vegyes házasságok megszorodása és a nagyvárosok elszívó hatása. Mindezek hatására „a burgenlandiak a nyugati világ végállomásává váltak”⁷⁹ (Lévay, é.n.:1).

A censusok eredményeinek értelmezésénél – a fenti történelmi tényezőkön kívül – nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a népszámlálás (későbbiekben tárgyalásra kerülő) gyakran változó kritériumai, valamint az adatgyűjtés idejében megfigyelhető szélesebb társadalmi-gazdasági kontextus nagyban befolyásolták – esetenként torzították – az adatok alakulását.⁸⁰ Somogyi hangsúlyozza, hogy 1971-től, az új burgenlandi közigazgatási törvény érvénybe lépésétől kezdődően a magyar ajkú falvak népszámlálási adatainak megbízhatósága kérdésessé vált; ui. mindhárom dél-burgenlandi települést (Felsőőr, Alsóőr, Őrisziget) más-más, többségében német ajkú településsel vontak össze.⁸¹ A felmérések eredményei viszont azóta csak az egymáshoz csatolt települések összevont adatait tartalmazzák (2004:144).

⁷⁹ Lévay Erzsébet: Összegző gondolatok a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület 35 éves jubileuma alkalmából (kézirat).

⁸⁰ Baumgartner hangsúlyozza, hogy a burgenlandi magyarsággal kapcsolatos, különböző forrásból származó adatok eltérnek egymástól. A burgenlandi katolikus egyház által 1987-ben készített felmérés szerint pl. hétezer helyi magyar látogatja a magyar nyelvű miséket, illetve vesz igénybe más egyházi szolgáltatást. (A nagy mértékű felekezeti megosztottság miatt a tartomány magyarjainak csak egy része katolikus.)

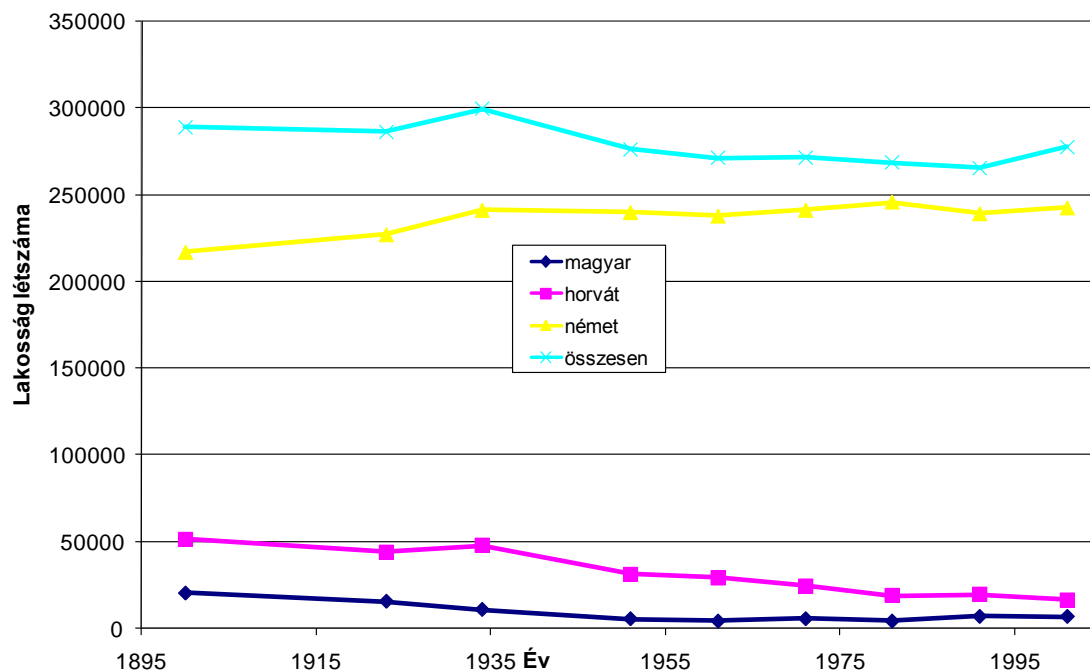
Az osztrák állami és a burgenlandi tartományi statisztikai hivatal által közösen készített mikrocensus eredményei szerint (1994) a tartományban magyarul beszélők száma 14 ezer fő. Baumgartner a magyarul beszélők viszonylag magas számából arra következtet, hogy az itt élők a társadalmi környezet és a politikai attitűdök függvényében egyszer magyar nyelvűnek, máskor viszont német ajkúnak vallják magukat (é.n.:7).

⁸¹ A többségi magyar Őriszigetet és a többségi horvát Oláhcsiklányt (Spitzzicken/Eisenzicken) a német többségű Vörösvárhoz (Rotenturm) csatolták. A többségi magyar Alsóörhöz került az osztrák Németcsiklány (Eisenzicken), Felsőörhöz pedig az ugyancsak elosztrákosodott Őrszentmárton (St. Martin

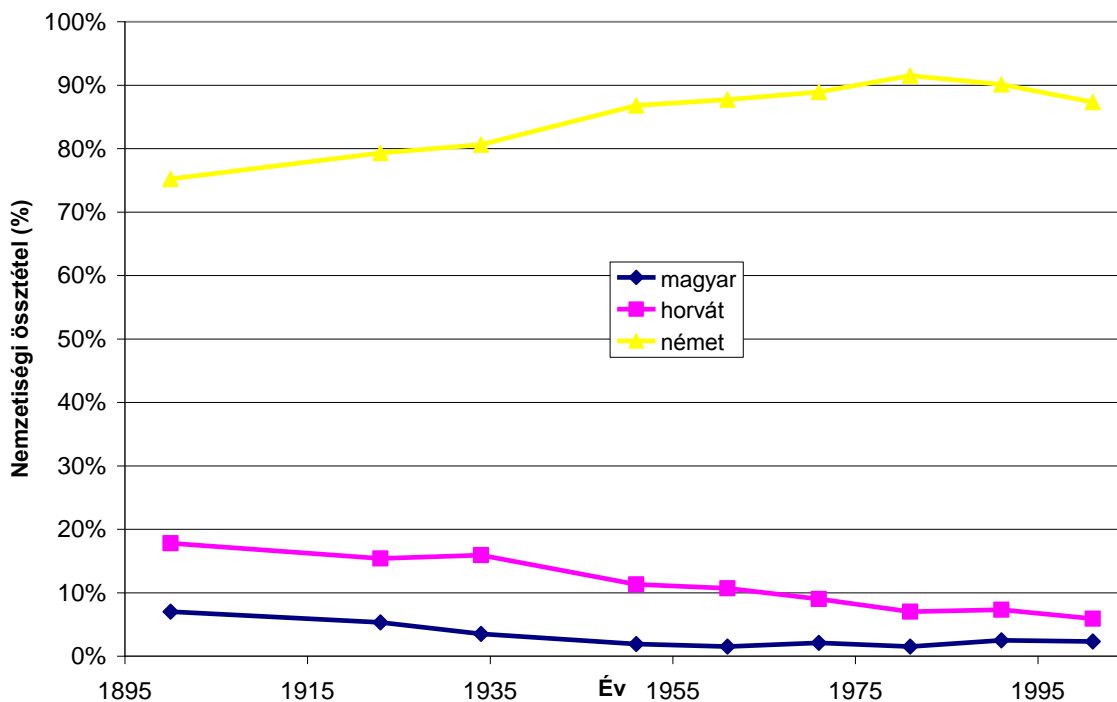
18. táblázat: Burgenland nemzetiségi összetételének és a magyarok számának alakulása (1900-2001)

Év	Magyar		Horvát		Német		Összesen
1900	20358	7,0 %	51397	17,8 %	217039	75,2%	288794
1923	15254	5,3 %	43930	15,4 %	226995	79,3%	286179
1934	10431	3,5 %	47627	15,9 %	241280	80,6%	299338
1951	5251	1,9 %	31198	11,3 %	239687	86,8%	276136
1961	4141	1,5 %	29113	10,7 %	237725	87,7%	270979
1971	5673	2,1 %	24526	9,0 %	241254	88,9%	271453
1981	4147	1,5 %	18762	7,0 %	245369	91,5%	268278
1991	6763	2,5 %	19460	7,3 %	239097	90,1%	265320
2001	6641	2,3 %	16283	5,9 %	242458	87,3%	277569

Forrás: Somogyi (2004:144, 69. táblázat)

5. ábra: Burgenland nemzetiségi összetételének és a magyarok számának alakulása (1900-2001)

in der Wart). A közigazgatási okokból összevont települések ugyanakkor teljesen különállóak, két-négy km-re távolságra fekszenek egymástól.

6. ábra: Burgenland nemzetiségi összetételének és a magyarok számarányának alakulása (1900-2001)

Az utolsó census alkalmával a burgenlandi magyarok száma a megvallott nyelvhasználat alapján 6641 fő⁸² volt, amely az azt megelőző népszámláláshoz képest 252 fős csökkenést jelent. Ennek oka – a fent már ismertettek mellett – részben a korfa-struktúrából adódó természetes fogyásban keresendő (60 év felettiek aránya 44,4%). A számbeli csökkenés különösen a tömbmagyarság által tradicionálisan lakott négy települést (Alsóőr, Felsőőr, Őrisziget, Felsőpulya) sújtotta, ahol a burgenlandi magyaroknak már csak 48%-a él. Az őshonos magyarság fennmaradó 52 %-a, (összesen 2451 fő) 154 település között oszlik meg. A csökkenés tehát annak ellenére fennáll, hogy bizonyos településeken a belső migráció és az új bevándorlás következményeként nőtt a magyar ajkúak száma, sőt a létszámnövekedés olyan falvakat is érintett, ahol eddig nem éltek magyarok (**19. táblázat**). A dél- és közép-burgenlandi magyarság körében tapasztalható népességfogyás mértéke még szembeötlőbb, ha az osztrák állampolgársággal rendelkező magyar nyelvűek csoportját születési hely alapján vizsgáljuk meg: a populáció 30,5%-a külföldön (főként Magyarországon) született (Baumgartner, é.n.:10).

⁸² Ebből 4704 osztrák állampolgár és 1937 külföldi állampolgár.

19. táblázat: Burgenland egyes településeinek magyar lakossága az 1991-es és 2001-es népszámlálások tükrében.

Település	2001	%	1991	%
<i>Alsóőr/Unterwart</i>	517	71,4	670	87,1
Boldogasszony/Frauenkirchen	191	7,0	179	7,0
<i>Felsőőr/Oberwart</i>	1044	17,5	1514	25,6
<i>Felsőpulya/Oberpullendorf</i>	599	21,5	608	23,7
Kismarton/Eisenstadt	228	2,1	245	2,4
Nezsider/Neusiedl am See	70	1,3	48	1,1
Nagymarton/Mattersburg	52	0,9	49	0,9
Locsmánd/Lutzmannsburg	46	4,9	34	3,6
Pándorfalu/Parndorf	85	3,0	60	2,4
Lajtakáta/Gattendorf	32	2,9	13	1,3
Miklóshalma/Nickelsdorf	43	2,9	19	1,2
Rohonc/Rechnitz	85	2,7	86	2,7
Tarcsafürdő/Bad Tatzmannsdorf	31	2,5	5	0,5
Királyhida/Bruckneudorf	56	2,3	35	1,9
<i>Őrisziget/Siget in der Wart</i>	183	70,4	217	81,9

Forrás: Baumgartner é.n.:9 (4. táblázat) Az adatok kizárólag osztrák állampolgárookra vonatkoznak.

Az utolsó négy népszámlálás egész Ausztriára vonatkozó adatairól összefoglalóan megállapítható, hogy a 2001-es census eredményei – a magyar köznyelvűek számának és összetételének alakulását tekintve – tendenciaszerűen érvényesülnek. Ezek alapján elmondható, hogy

1. a magyar köznyelvet megvallók száma folyamatosan növekszik. Ez a növekedés valójában azonban csak a migrációs eredetű magyar diaszpórát érinti. Az Ausztriába bevándorolt magyar nyelvűek száma az elmúlt harminc évben minden tartományban – különböző mértékben ugyan, de – növekedett. Különösen látványos ez a növekedés Bécsben, valamint a vele szomszédos Alsó- és Felső-Ausztriában, ami a magyar köznyelvűek fővárosi koncentrációt még tovább fokozza.
2. a magyarul beszélők között az őshonos jelleg egyre kevésbé érvényesül; a burgenlandi magyarság alacsony száma az 1991-es növekedéstől eltekintve tovább fogy.

1.4. A népszámlálással kapcsolatos módszertani megfontolások

Mivel a népszámlálás az Ausztriában élő lakónépesség⁸³ egészét célozza meg, – tehát különbséget tesz osztrák állampolgárok és külföldiek között – a magyar köznyelvet megjelölők egy meglehetősen heterogén csoportot alkotva az alábbi kategóriák egyikébe tartoznak: (1) osztrák állampolgárként született magyar származású személyek; (2) bevándorlást követően osztrák állampolgárságot szerzett magyar nemzetiségűek függetlenül attól, hogy melyik országból érkeztek; (3) letelepedési engedéllyel rendelkező, huzamosabb ideje Ausztriában élő egyének állampolgárságuktól függetlenül. Ennek alapján tehát azok is a felmérés hatókörébe kerültek, akik pl. magyar állampolgárként élnek és dolgoznak Ausztriában, továbbá azok is, akik pl. Horvátországból, Vajdaságból, Romániából (Erdélyből), Ukrajnából vagy Szlovákiából érkeztek Ausztriába, függetlenül attól, hogy megtartották-e eredeti állampolgárságukat, vagy honosításukat kérték.

Az Osztrák Köztársaság területén élő magyarok számára elsősorban a népszámlálási adatok⁸⁴ szolgálnak információval, amelynek során – más országok gyakorlatától eltérően – nem a megkérdezett nemzeti hovatartozására, vagy anyanyelvére kérdeznak rá, hanem arra a nyelvre, amelyet az egyén a szűkebb-tágabb környezettel való kommunikáció során leggyakrabban használ (Umgangssprache). Ennek ellenére a kiértékelést követően ezt a leggyakrabban „köznyelvnek” fordított⁸⁵ nyelvet általában az „anyanyelvvel” azonosítják, az egyes kisebbségeknek szánt kormányzati támogatások megállapításánál pedig a „nemzetiségi hovatartozás” mércéjének tekintik (vö. Szépfalusi, 1992:397).⁸⁶

⁸³ A népszámláláson való részvételhez bejelentett, állandó lakóhellyel kell rendelkezni. (Az országban tartózkodó, de nem bejelentett személyek (pl. szezonális munkások, külföldi diákok stb.) nem kerülnek a census hatókörébe.

⁸⁴ A statisztikai adatok elemzését megnehezíti, hogy a Központi Statisztikai Hivatal részleges privatizációja folytán nem rendelkezünk az egész országra vonatkozó, egységes adatokkal. A költségeinek egy részét a piacból fedező hivatal a népszámlálási adatoknak csak egy részét publikálja ingyen, a részletesebb elemzésekért a megrendelőnek fizetnie kell. A kisebbségi szervezetek szűkre szabott költségvetésébe – akár Burgenlandban, akár Bécsben – nem fér bele a részletes elemzés megvásárlása. A kancellária hivataltól erre a célra nem kérhetnek támogatást (Baumgartner, é.n.:2).

⁸⁵ Magyar forrásmunkákban a német „Umgangssprache” kifejezés fordításaként a következő kifejezések egyaránt megtalálhatók: a „köznapi érintkezés nyelve”, „érintkezési nyelv”, „környezet(i) nyelv”, „környezetben beszélt nyelv”, „használati nyelv” (Sztókai, 2003c:204).

⁸⁶ A megvallott köznyelv és a nemzetiségi hovatartozás egybeesésének az egy tömbben élő kisebbségek esetében a legnagyobb a valószínűsége. Hiszen például egy horvát többségű faluban, ahol a beszélő a nyelvhasználati szinterek jelentős részében anyanyelvén kommunikálhat, nagy valószínűséggel a horvátot jelöli meg. Ugyanígy, egy államnyelv-domináns környezetben – például egy nagyvárosban – a megkérdezett valószínűleg a németet jelöli meg a népszámlálás során, hiszen az „Umgangssprache” definíciójából adódóan ő feltehetően azt a nyelvet használja leggyakrabban mindennapi érintkezései

A huszadik század folyamán az egyes népszámlálásokkor feltett, nyelvhasználattal kapcsolatos kérdés többször módosításra került; a megkérdezettek *anyanyelvére* (Muttersprache) vonatkozó kérdést, a *gondolkodás nyelve* (Denksprache), majd a *kulturális kötődés nyelve* (Kulturkreiszugehörigkeit) váltotta fel. 1951. óta az ún. *köznyelv* (Umgangssprache) után érdeklődnek a kérdezőbiztosok, amelyet eleinte a hétköznapi kommunikáció során kizárólag vagy leggyakrabban használt nyelvként, később pedig a magánérintkezésben, szűk baráti családi körben használt nyelvként definiáltak. Az adatfelvételi szempontok gyakori változását szemlélteti a **20. táblázat**.

20. táblázat: A nyelvhasználattal kapcsolatos kérdésfeltevés változása az egyes népszámlálások során

Népszámlálás éve	A nyelvhasználattal kapcsolatos kérdésfeltevés
1880	<i>anyanyelv</i>
1910	<i>anyanyelv</i>
1920	<i>anyanyelv</i>
1923	<i>a gondolkodás nyelve</i> (amelyet az egyén a legjobban beszél, és amelyen gondolkodik)
1934	<i>kulturális kötődés nyelve</i> (amely kultúrkörhöz tartozónak érzi magát az egyén)
1939	<i>anyanyelv</i> (amelyen az egyén gondolkodik, és amelyet a családi környezetben a legszívesebben használ, mert a legjáratosabb benne)
1951	<i>köznyelv</i> (amelyet az egyén a mindennapi életben kizárólag, vagy többségében használ)
1961	<i>köznyelv</i> (a családban beszélt nyelv)
1971	<i>köznyelv</i> (privát környezetben, családtagokkal, rokonságban, barátokkal stb. használt nyelv)
1981	<i>köznyelv</i> (privát környezetben, családtagokkal, rokonságban, barátokkal stb. használt nyelv)
1991	<i>köznyelv</i> (privát környezetben, családtagokkal, rokonságban, barátokkal stb. használt nyelv)
*2001	<i>köznyelv*</i> (privát környezetben, családtagokkal, rokonságban, barátokkal stb. használt nyelv)

Forrás: Messner, 1998:104.

* Osztály Statisztikai Hivatal (www.statistik.at)

Könnyű belátni, hogy a kérdésfeltevés módja és a nyelvhasználattal kapcsolatos fogalom meghatározása jelentősen befolyásolhatja az eredményeket. Amennyiben pl. gyakorisági alapú definícióból indulunk ki, többségi környezetben az államnyelv megadása nagyobb valószínűséggel várható, ui. német domináns környezetben (hivatalban, munkahelyen, utcán stb.) az így értelmezett „köznyelv” a

szórán. Elméletileg ennek a fordítottja is igaz lehet olyan családokra nézve, akik pl. egy másik nemzetiségű családba házasodtak be, és ezért pl. a magyart, vagy a horvátot stb. használják a privát szférában. Ugyanakkor a gyakorlat tanúsága szerint ezeknek az eseteknek a száma elenyésző.

többség számára a német nyelvet jelenti.⁸⁷ A magánérinkezésben használt nyelv szerinti adatfelvétel egyrészt a kisebbségi nyelv intergenerációs átadását feltételezi, másrészt nem számol azzal, hogy a vegyes házasságban élők esetében a családban használt nyelv többnyire kizárólag vagy leginkább a többségi nyelv. Így tehát a jelenlegi kérdésfeltevés következtében a német többségi közegben, illetve a vegyes házasságban élő magyar származású, valamint magyar identitású egyének elvesznek a népszámlálási statisztikai elemzések számára.

2. Az Ausztriában élő magyarok rövid története

2.1. A burgenlandi magyarok

Az őshonos magyar népcsoport tagjai ma Ausztria legkeletibb és legfiatalabb tartományában tradicionálisan két nyelvszigeten élnek; a tartomány középső részén található Felsőpulyán (Oberpullendorf), illetve az attól délre fekvő, dél-burgenlandi Felső-Őrségben; Felsőőr (Oberwart), Alsóőr (Unterwart), valamint Őrisziget (Siget in der Wart) községekben. A mai magyar nyelvcsoporthoz magját alkotó négy burgenlandi településen élők őseit a magyar királyok a X-XII. században telepítették le *határőri* feladatok ellátására, amiért a települések lakói *kisnemesi* rangot kaptak (Gal, 1979:34-5). A helyi magyarok másik csoportját azok a *bérese* alkották, akik a 18. század végén Magyarország belső területeiről érkeztek, és Burgenland északi részén (a Fertő-tótól keletre, a Kishanság nyugati részén) a nemesi nagybirtokokon kialakult nyolc majorság egyikében telepedtek le. Egy-egy major nagyságát tekintve egy átlagos helyi falunak felelt meg, lakossága akár a 300 főt is elérhette. (A különböző burgenlandi települések magyar neveit és elhelyezkedését a **7. ábra** mutatja.) A magyarság harmadik csoportját az ún. „magyarónok”, a német ajkú, főként *kispolgári* származású *tisztviselők* alkották, akik a 19/20. század fordulóján váltak magyarrá. A vidéki elit tagjai magyar nyelvű oktatásban részesültek, a polgári kultúrát megtestesítő magyar nyelvet gyermekeiknek is megtanították, illetve megtanították (Baumgartner, é.n.; Gal, 1979:42-3).

⁸⁷ A népszámlálások során a nyelvhasználattal kapcsolatos kérdésfeltevésekről és definíciókról bővebben Szépfalusiánál olvashatunk (1992: 353-4).

Forrás: Kocsis Károly- Kocsisné Hodosi Eszter (1991:77. 24. ábra)

7. ábra: Burgenland térképe a fontosabb magyar településnevekkel és földrajzi nevekkal

A népességmozgások következményeként egymástól nagyban eltérő – a hajdani kisnemesi közösségek földműves tagjaiból, a tanyasi béresekből és a „magyarónok” polgári rétegéből álló – társadalmi csoportok alakultak ki, amelyeket egészen a 20. század első feléig mély társadalmi különbségek választottak el egymástól (Baumgartner, 1995:99).

Baumgartner szerint a helyi magyarság különböző történelmi korokban és feltételek között kialakult csoportjai eltérő típusú etnikai identitással rendelkeznek, amely alapvetően befolyásolja a magyar nyelvhez fűződő kapcsolatukat. A kisnemesi kiváltságait a 19. századik megtartó határőrök utódainak magyarságtudata a rendi öntudattal mutat hasonlóságot, „ezekben a falvakban szinte mindenki magyarnak vallja magát, akkor is, ha már csak törve beszéli a nyelvet.” Ugyanakkor a volt majorok lakóinak gyors asszimilációja egykori társadalmi státuszuknak is köszönhető; „a magyar béresek számára a magyar nyelv negatív státusz-jellemzőként rögzült. A magyar így vált a cseléd nyelvévé.” (é.n.:8)

A nagyfokú társadalmi rétegzettség mellett az őshonos magyarság felekezeti szempontból is mindig erősen megosztott volt.⁸⁸ A 17. századra állt elő az a különös helyzet, hogy az egymással szomszédos, három dél-burgenlandi település lakói három különböző vallási felekezethez tartoztak: Alsóőr a helyi katolicizmus központja, az itt élők – a többségi társadalomhoz és a helyi horvátokhoz hasonlóan – római katolikus vallásúak, a protestáns egyházak közül a református gyülekezet otthona Felsőőr, az evangélikusé pedig Órisziget.

2.1.1. Alsóőrről dióhéjban

Alsóőr jelenleg az egyedüli a burgenlandi települések közül, amely magyar önkormányzattal és magyar nyelvű többségi népességgel rendelkezik. Egyidejűleg az egyedüli „tisztán” római katolikus vallású település.⁸⁹ Lakóinak száma az utolsó népszámlálási adatok (2001) szerint: 724 fő, amelyből 517 fő magyar köznyelvűnek vallotta magát. A census eredményeinek értelmében a tartományban – sőt egész Ausztriában – itt a legmagasabb a magyar lakosság aránya (71,4 %). Feltehetően ezért is tartják a környező településeken élők Alsóőrt a „legmagyarabb” falunak.

⁸⁸ A magyarok által lakott területek vallási megosztottságáról és annak történelmi hátteréről bővebben Baumgartnernél lehet olvasni (1995:96-7).

⁸⁹ Az alsóőri plébánia 1988-ban a pannonthalmi Főapátság joghatósága alá került. Bár a településen szolgáló lelkészek eddig is magyar anyanyelvűek voltak, ettől kezdve többségük Magyarországról kerül a faluba.

A **21. táblázat** Alsóőr népességének alakulását mutatja az 1880 és 2001 közötti időszakban. Az adatokból leolvasható, hogy a falu összlakossága, valamint azon belül a magyarok aránya folyamatosan csökken. Ugyanakkor a magyar nyelvű lakosság nagyságának „zsugorodása” jóval lassabb ütemű és kisebb mértékű, mint a helyi magyarság másik két tradicionális lakhelyén, a városi rangú Felsőpulyán és Felsőőrön. A népszámlálási értékek leginkább a legkisebb magyar többségi örvidéki településéhez, Őriszigethez állnak a legközelebb. Ennek oka feltehetően részben a települések nagyságában keresendő; úgy tűnik, hogy a kisebb falusi közösség az Őrvidéken jobban kedvez a nyelvmegőrzésnek.

21. táblázat: Alsóőr népességének változása a népszámlálási adatok alapján (1880-2001)

Év	Magyar		Német		Más		Összes
1880	1319	87,5%	84	5,6%	105	7,0	1508
1900	1407	94,5%	63	4,2%	19	1,3	1489
1910	1394	95,2%	64	4,4%	7	0,5	1465
1920	1230	86,9%	57	4,0%	128	9,0	1415
1923	1197	93,8%	78	6,1%	1	0,1	1276
1934	998	78,2%	93	7,4%	183	14,5	1264
1951	841	85,0%	148	15,0%	0	0,0	989
1961	783	85,6%	64	7,0%	68	7,4	915
1971	696	81,0%	104	12,1%	59	6,9	859
1981	795	86,9%	62	6,8%	58	6,3	915
1991	670	87,1%	46	6,0%	53	6,9	769
2001	517	71,4%	130	18,0%	77	10,6	724

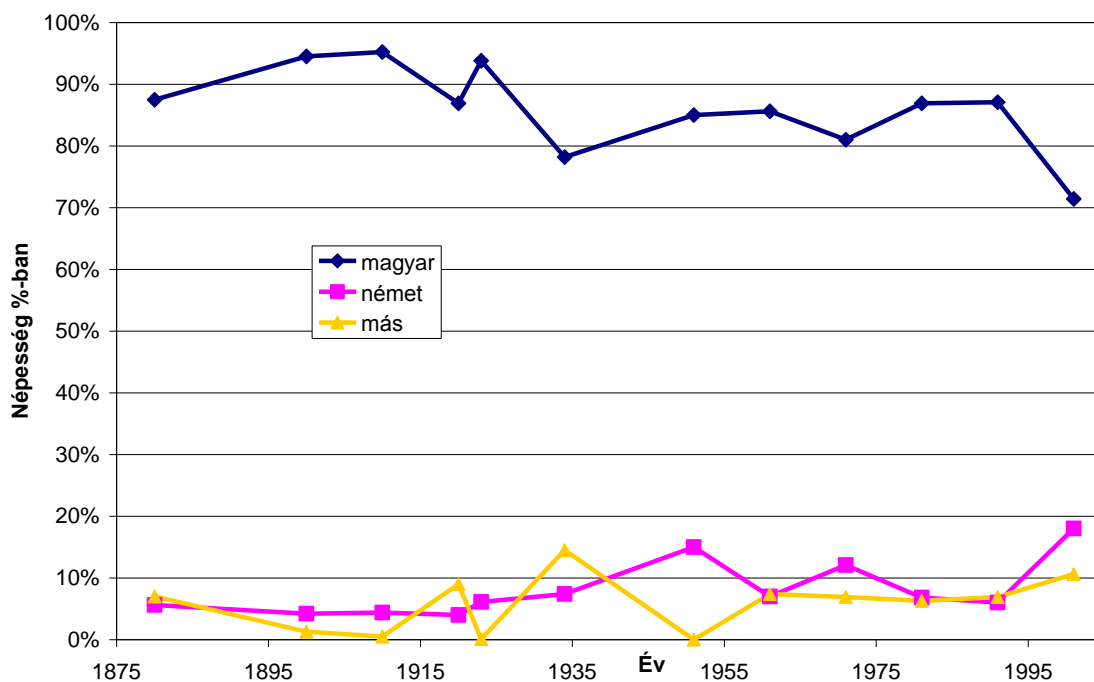
Forrás: Somogyi László (2004:150; 80. számú táblázat)

A falu létrejöttének körülményei és későbbi története nagyban hasonlít az Őrvidék más magyar eredetű településeihez; őslakóinak – a magyar királyok által letelepített határőröknek – privilégiumait I. Róbert király már 1327-ben írásba foglalta.⁹⁰ A határvédő település katonai jelentőségének fokozatos gyengülésével a helyi lakosság az állattenyésztésre és a földművelésre tért át. A mezőgazdaság mellett fejlődésnek indult a kereskedelem és az ipar is. A 19. században negyvenhét-féle ipari és kézműves tevékenységet űztek a faluban.

A 20. század fontos változásokat hozott az egész tartomány életében, amelyek hatása alól Alsóőr sem vonhatta ki magát; a századfordulón, de különösen a második

⁹⁰ A szabadságlevél nemcsak megerősítette a település lakóinak szabadságát, hanem kismemesi rangot is adományozott nekik. A határvédő település katonai jelentősége az évszázadok folyamán egyre inkább gyengült, míg végül teljesen megszűnt, ui. a torlasz-védőrendszer nem felelt meg a kor technikai követelményeinek és helyébe modern várak épültek. A királyi privilégiumok a későbbiekben is hozzájárultak a falu fennmaradásához; az állandó határviszályok és háborúk ellenére a szabad települést nem sikerült bekebelezni. Jogaikat több ízben is (1478, 1498, 1547) megerősítették.

világháború után a faluban élő fiatalok jelentős része a rossz gazdasági helyzet miatt kivándorolt Amerikába (St. Louis). A nemzetközi migráció mellett a nagyvárosok munkaerő-elszívó hatásának és a falu fokozatos elöregedésének⁹¹ köszönhetően a lakosság száma a mai napig folyamatosan csökken, amelyet az elhanyagolható mértékű bevándorlás⁹² és a településhez tartozó ipari park⁹³ létrehozása sem (volt) képes kompenzálni (8. ábra).

8. ábra: Alsóőr népességének százalékos összetétele a népszámlálási adatok alapján (1880-2001)

A tartományi közigazgatási reform eredményeként 1971-ben Alsóőr igazgatása alá került a szomszédos, német lakosú Németciklény. Bár a magyar lakosság aránya ezzel nem csökkent a kisebbségi törvényben előírt harminc százalékos küszöb alá, a községházán a tárgyalás nyelveként az addigi magyart a német váltotta fel. A két település közigazgatási összezsátolásának másik fontos nyelvi vetülete a népiskolai

⁹¹ A katolikus paptól származó információk szerint 2006-ban a faluban mindössze 2 keresztelés, ugyanakkor 16 temetés volt.

⁹² A nagyobb mértékű bevándorlás elsősorban az Alsóőrtől kb. 3 km-re fekvő – mar már városi rangú – Felsőőrt érintette. Alsóőrrre inkább csak beházasodó fiatalok (különösen asszonyok) kerültek. Az 1980-as évek második felében két erdélyi család települt le a faluban, az 1990-es évek végén egy család érkezett Magyarországról.

⁹³ Az 1971-ben megnyílt építőanyag-kereskedést a következő évtizedekben bevásárlóközpont és ipari park létrehozása követte. A faluhoz tartozó – de annak határain kívül helyet foglaló – *Alsóőri Ipari Park* nevű létesítmény megindította a község iparosodását és nagyban hozzájárult gazdasági és pénzügyi fellendüléséhez.

oktatásban éreztette hatását: az alsóőri iskolában – a többségi nyelvben egynyelvű diákok hatására – a német nyelv használata tovább erősödött.

A múlt században megváltoztak a faluban (és természetesen más magyar településen is, pl. Felsőőrön) a házassági szokások; a tradicionális őrségi családmódel, – amely a kezdetektől egészen az 1950-es évekig jellemezte a falut – kedvezett a nyelvmegőrzésnek; ritkaság számba ment, ha valaki a falun kívüli házastársat választott. Amennyiben mégis vegyes házasság kötött, úgy egészen kb. az 1960-as évekig a nem magyar nyelvű fél tanult meg magyarul. Ezt követően azonban a vegyes házasságokban a német vált a házastársi kommunikáció nyelvűvé (Kelemen, 2001:71, Baumgartner, 1993:229; Gal, 1979:142-4).

Településformáját tekintve Alsóőr ún. „útifalunak” tekinthető, ahol a házak a főút két oldalán sorakoznak. A két km hosszú településen a lakosság ma is a Felszeg, Középszeg, Alszeg felosztás alapján tájékozódik (Somogyi, 2004:108). A falu mai arculata elsősorban az 1950-es évek második felében – a szovjet csapatok kivonulását (1955) követően – megkezdett építkezések során alakult ki, amikor Ausztria legszegényebb tartománya gyors fejlődésnek indult, és ez hamarosan Alsóőrön is éreztette hatását.⁹⁴

2.2. A migrációs eredetű diaszpóra

A magyar diaszpóra valójában egy időben keletkezett⁹⁵ a két ország 1918-ig fennálló perszónaluniójával; először a vörös terror üldözöttjei, aztán a tanácsköztársaság menekültjei kerestek oltalmat Ausztriában (Szegő, 1998:171-182). Jelentősebb létszámú magyar emigráció először 1944-45-ben, majd a második világháború befejezésekor, a nyugati hatalmak által megszállt övezetekben telepedett le az országban. A nagy tömegű magyar katonai és polgári menekült többsége aztán 1947-ig főleg a tengeren túlra távozott.

⁹⁴ A fejlődés legfontosabb mérföldköveit a következő építkezések jelentették: a templom és az iskola renoválása (új harang beszerzése), új községháza, óvoda, tűzoltóház építése, a háborús emlékművek bővítése. Az infrastruktúra megteremtése a helyi vízvezetékek bekötését, a csatornázást, a közutak felújítását, valamint a Pinka szabályozását foglalták magukba.

⁹⁵ A magyar jelenlét már a mohácsi csatát követő idők óta kimutatható Ausztriában, elsőként a fővárosban és annak környékén, majd később Grazban is. Néhány száz év múlva, az 1910-es népszámlálás szerint 215.390 magyar illetőségű személy élt Alsó-Ausztria területén, akik közül 10.390 bukovinai csángó volt. Ekkor egyedül Bécsben 139.300 magyar állampolgárságú személy tartózkodott (2001:1. Jelentés az ausztriai magyarság helyzetéről).

A huszadik század második felében nőtt a magyar menekültek száma; legtöbben az 1956-os forradalom alatt, illetve azt követően érkeztek Ausztriába: számukat a különböző források 181 ezerre becsülik. A magyar-osztrák határt átlépőknek csak egy kisebb része, mintegy 11.471 fő maradt végleg az Osztrák Köztársaság területén, 159.855 személy más nyugat-európai, vagy tengeren túli országban talált otthonra,⁹⁶ 7.727 fő pedig visszatért Magyarországra (Haslinger, 1997:147).

A menekülteknek nemcsak a száma volt sokszorososa az azt megelőző migrációs hullámoknak, de társadalmi összetételük is nagyban eltért a korábban érkezőktől; bár az „ötvenhatosok” körében minden társadalmi réteg képviseltette magát, kiemelkedően magas volt a szellemi foglalkozásúak aránya (a menekültek kb. egynegyede). Dövényi adatai szerint több mint kétezer mérnök, ezer művész és majdnem ugyanannyi orvos hagyta el Magyarországot (1997:20). Korukat tekintve a menekültek 66,7%-a 30 évnél fiatalabb volt és kiemelkedett közülük az iskoláskorú fiatalok száma. 1957 és 1959 között az ausztriai egyetemekre és főiskolákra beiratkozott hallgatók száma meghaladta az ezret (Szegő, 1998:203).⁹⁷ A menekültek létszámán belül a férfiak aránya közel kétharmadra tehető.

A két ország különböző politikai berendezkedésének köszönhetően az Ausztriába vándorló és ott letelepedni szándékozó magyarok túlnyomó többsége egészen a rendszerváltásig csak illegálisan hagyhatta el Magyarországot, az országba érve pedig menekült státusért⁹⁸ kellett folyamodnia. A menedékjogot kérők száma az 1975 és 1985 közötti időszakban évente átlagban ezer főre tehető.

A Magyarországról évtizedeken át tartó „szivárgást” a politikai rendszer lazulása miatt az 1980-as évek második felétől ismét egy erősebb kivándorlási hullám követte. Az 1986 és 1989⁹⁹ között eltelt három évben több mint tízezer magyar állampolgár kért menedékjogot, vagy bevándorlási engedélyt a második Köztársaság

⁹⁶ A befogadó országok között az első helyen az Egyesült Államok állt (38.058 fő), öt Kanada (25.513 fő), majd Ausztrália (10.156 fő) követte. Európában az Egyesült Királyság fogadott be legnagyobb számban magyar menekülteket (Deák, 1997:5).

⁹⁷ Egyes források szerint a menekültek mintegy 18%-a már vagy rendelkezett felsőfokú végzettséggel, vagy egyetemista volt. Az 1960/61-es tanévben a Bécsi Egyetem tizenháromezer beiratkozott hallgatója közül 970 magyar volt (Szegő, 1998:203).

⁹⁸ Kevesek kiváltsága volt a letelepedési vagy bevándorlási engedélyhez - főleg családegyesítés címén - való hozzájutás. Az 1979 és 1985 közötti időszakban átlagban kb. évi ötvenen élhetett ezzel a lehetőséggel, 1986-88 között számuk 100-200 fő között mozgott.

⁹⁹ Mivel Magyarország 1989. március 15-én csatlakozott az ENSZ Menekültügyi Konvenciójához, és ezzel ún. „biztonságos származási orszaggá” nyilvánították, - 1989. június 14-ét követően - magyar állampolgár nem nyújthatott be sikeresen menedékjogi kérelmet az ún. genfi konvenció tagországainak egyikében sem (így Ausztriában sem).

területén. Ez a szám meghaladja az 1956/57-es menekültek közül végleg Ausztriába letelepedők létszámát.

A Kárpát-medence egyéb országaiból Ausztriába kivándorló, vagy ott menekült státusért folyamodó magyar nemzetiségűek számáról nincsenek pontos adatok, ui. az érintettek csehszlovák, orosz, román, vagy jugoszláv állampolgárként jelennek meg a statisztikai kimutatásokban. A népszámlálási adatok is kevés támpontot adnak a nemzetiségi kötődés vizsgálatához, ui. az osztrák állampolgárság megszerzését követően a statisztikákban már nem követhetők nyomon. Létszámukra vonatkozólag ezért csak a kisebbségi magyar szervezetek becsléseire hagyatkozhatunk.

Magyarországon kívül a Kárpát-medence országai közül nagyobb számban az egykori Jugoszláviából, valamint Romániából érkeztek magyar nemzetiségűek Ausztriába. A vajdasági magyarok már 1966-ot (a jugoszláv-osztrák kétoldali szerződés aláírását) követően vendégmunkásként legálisan osztrák munkavállalási engedélyhez juthattak. Ebben az időben főként fiatal szakmunkás férfiak, esetleg egyedül álló nők indultak útnak, akik a családot hátra hagyva néhány éves külföldi munkavállalás alatt szerettek volna egzisztenciát teremteni. A tervezettnél hosszabbra nyúlt tartózkodás során – a munkaerő-toborzást hivatalosan 1974-ben leállították – többeknek sikerült családgyesítés címén végleg megvetni lábukat az országban. Elsősorban a gyáripari központokban és környékén telepedtek le, számuk Linzben és Grazban kiemelkedően magas.

A vajdasági magyarok másik nagy csoportja a Boszniában és Hercegovinában dúló háború (1992/93) idején menekült Ausztriába. Körükben különösen nagy számban találunk fiatal, hadköteles férfiakat. Iskolai végzettségüket tekintve mindkét csoportban a szakmunkások aránya dominál. A két csoport országos összlétszámát 15 ezerre, ezen belül a Bécsben és környékén élőkét 5 ezerre becsülik.¹⁰⁰

Az erdélyi magyarok tömegesen 1985-88 között a romániai forradalom időszakában, majd pedig az 1989-es fordulat idején telepedtek le Ausztriában. Szépfalusi becslése szerint ez alatt az időszak alatt valamivel több, mint 5300 erdélyi magyar került Ausztriába, akik közül az 1980-as években mintegy 3500-4000 települt le végleg az országban (1992:410-11, 415).

---

¹⁰⁰ Pakszánszki Szilveszternek a *Vajdasági Kultúregyesület* egykori vezetőjének szóbeli közlése (2005. június 28.).

Az Erdélyi Magyarok Egyesületétől származó információk¹⁰¹ szerint Bécsben és vonzáskörzetében jelenleg kb. 3500-4000 család (8-9000 ezer személy), az egész ország területén kb. 5000 család él. Az erdélyi magyarok többsége az ország keleti felében telepedett le; a települések közül kiemelkedik Bécsújhely, Mödling és Baden. Az egykori menekültek többségét fiatal, kisgyermekes családok alkották. Iskolai végzettségüket tekintve a csoport erősen polarizált; az értelmiségiek (főként orvos, mérnök, tanár) és a szakmunkások száma egyaránt kiugróan magas.

A Felvidékről Ausztriába bevándorló magyarok számáról és összetételéről statisztikai adatok nem léteznek. Általuk alapított szervezet vagy egyesület híján még becslésekkel sem rendelkezünk bécsi jelenlétükkel kapcsolatban. Nem dokumentált jelenlétük egyik oka feltehetően a csoport kis létszámában keresendő. Másrészt feltehetően abban rejlik, hogy a második világháborút követően nem volt olyan történelmi változás, amely során nagyobb számban menekültek volna felvidéki magyarok Ausztriába. A rendszerváltás óta legálisan itt dolgozók számára a földrajzi közelség lehetővé teszi az otthonnal való rendszeres személyes kapcsolattartást, sőt bizonyos területekről a napi ingázást is.

3. A többségi társadalom és a magyarság kapcsolata

3.1. Magyar menekültek Ausztriában: 1956-ban és az 1980-as évek végén

Közhelyszerű – az adatközlők elbeszélései szerint azonban nagyon is valós – az a megállapítás, miszerint az osztrák társadalomban a magyarokról alkotott kép alapját máig elsősorban az Osztrák-Magyar Monarchia idején közösen megélt történelem, az akkori gazdasági-kulturális-politikai összetartozáson alapuló egyfajta sorsközösség alkotja. A 19. századi magyarsághoz kötődő asszociációk, mint például a csárdás, operett, puszta, gulyás stb. – a hétköznapi diskurzus szintjén – máig élnek.¹⁰² A

¹⁰¹ Dr. Száva Tibor szóbeli közlése (2005. június 27.)

¹⁰² Peterseil 1895-1921 között megjelent öt bécsi újságban a különböző nemzetiségeket ábrázoló karikatúrákat elemezve megállapította, hogy a magyarok ábrázolásának három típusa jellemző: (1) egyrészt a *Puszta lakóiként* mutatják be őket, amint ázsiai arcvonásaikon huncut mosoly ül, és kényelmesen végiglustálkodják a napot. Az új dolgokhoz (pl. megváltozott társadalmi rendhez) való alkalmazkodás távol áll a habitusuktól. (2) A rajzok másik része az *önhitt földbirtokost* ábrázolja, aki öltözkézből és viselkedéséből ítélve a szalonyhuszár és a cigánybáró keveréke. (3) A *magyar politikus* a karikatúrákon mindig a művészetekben is járatos világfiként jelenik meg és soha nem bürokrataként. Osztrák szemszögből nézve a magyar ember tüzes vérű, fanatikus patrióta (Peterseil, 1994:414).

magyarok gondolkodás- és viselkedésmódját a többségi csoport tagjai általában a „tüzes magyar” temperamentummal, az individualizmussal és az ügyeskedéssel jellemzik.¹⁰³

Az Ausztriában élő emigráns magyarok és a helyi osztrákok együttélésében a második világháborút követően két kiemelkedő esemény történt, amely a két közösség kapcsolatát erőteljesen befolyásolta; az 1956-os magyar forradalom kitörésekor Ausztriába menekültek befogadása, valamint az 1980-as évek végén fokozódó magyar bevásárló-turizmus és bevándorlás. Míg az előbbi során kivételesnek számító együttérzés és segítőkészség jellemezte a befogadó társadalmat, addig az utóbbi esemény erősen próbára tette az addigi kiegyensúlyozott kapcsolatot.

Az 1956-os magyar menekülthullám példa nélküli befogadásának okai a jószomszédi viszonyon kívül az akkori osztrák politikai és gazdasági körülményekkel is magyarázhatóak (vö. Szegő, 1998:202-3; Pesendorfer, 1998:207; Gottlieb-Jeney, 1998:189). Ausztria a tíz éves szovjet megszállást követően 1955-ben nyerte vissza önállóságát, ezért különösen nagy volt az együttérzés a kommunizmussal szembeszálló magyarokkal. Szerepet játszott ebben az a külpolitikai tény is, hogy Ausztria 1948. szeptember 10-én aláírta az ENSZ Emberjogi Deklarációját, amely morális kötelezettséget rótt az osztrákokra a menekültek befogadását illetően. Az akkori gazdasági helyzet is kedvezően hatott az újonnan jövők befogadására; a háború utáni gazdaság konjunkturális időszakát élte és munkaerőhiánnyal küzdött.

Az addig példa nélküli nagyságú menekültáradat elhelyezése és ellátása komoly feladatot rótt a kormányzatra, amelyet csak a lakosság aktív közreműködésével és külföldi segítséggel¹⁰⁴ volt képes megoldani. A tömeg elhelyezése a menekülttáborokon¹⁰⁵ kívül iskolákban, fogadókban, a szovjetek kivonulása után megüresedett kaszárnyákban és magánlakásokban történt. Az osztrák lakossághoz intézett felhívás következtében több száz magyar gyermeket és fiatalot vettek ki a táborból, hogy legalább átmeneti időre családi környezetbe kerülhessenek (Burgenländisches Landesarchiv (szerk.) 1996. Idézi: Gottlieb-Jeney, 1998:119). Az

¹⁰³ A két nép egymáshoz való viszonyát Szegő találóan illusztrálja: Az osztrákok és a magyarok kapcsolata nem előítélet nélküli: kölcsönös kisebbségi érzéssel tekintenek egymásra. A bécsiek a magyarokat született életművészeknek tartják, akik utolsónak mennek be a forgóajtón, de elsőnek jönnek ki. A magyarok kis fájdalommal tekintenek a mindig szerencsésebb osztrákokra, akik a K.u.K. zenekarban is elsőhegedűsként játszottak, és 1945 után is hamarabb sikerült megszabadulniuk a szovjet megszállástól (1998:6).

¹⁰⁴ Különösen Németország, Lichtenstein, Dánia és Olaszország vettek részt a menekültekkel kapcsolatos feladatokban.

¹⁰⁵ A legnagyobb táborok Traiskirchenben, Judenauiban és Grazban működtek. 1956. november 15-ig tizenhárom tábor működött, november végére a számuk hatvanegyre emelkedett.

iskoláskorúaknak már a táborban iskolát szerveztek, ahol osztrák tanmenet szerint magyar nyelven tanítottak. A helyben megszerzett érettségi bizonyítványokat az Ausztriában kibocsátottal egyenértékűnek tekintették, és a továbbtanulni vágyó fiatalok útjából minden adminisztratív akadályt elgördítettek, sőt anyagilag is támogatták őket.

Az 1980-as évek második felében részben az osztrák belpolitikai viszonyok megváltozásának köszönhetően, részben a fokozódó kelet-európai menekülthullám hatására, nőtt az országban az idegenellenesség. Lényegesen befolyásolták a magyarok ausztriai szimpátiajelzőjét a robbanásszerű 1989-es kelet-európai változások mindazon következményei, amelyek az országot közvetlenül érintették (átutazó kelet-európai menekültek, valuta nélkül átlátogató csehszlovákok, a lengyel feketemunkások és romániai menekültek visszaszorítását célzó egyoldalú vízumkényszer bevezetése stb.). Szépfalusi szerint a menekültpolitika végrehajtói által szított „menekültellenesség 1988/89-ben elsődlegesen a magyarok és a lengyelek ellen fordult”, de „az országunkból ki a magyarokkal” jelszavak hangoztatása „a lakosság széles néprétegeiben szolidaritást eredményezett a magyar menekültekkel szemben” (1992:443). Az 1980-as évek magyarországi menekültjeivel szembeni osztrák attitűdről nincsenek adataink, annyi viszont bizonyos, hogy az 1988-as bevásárló-turizmus felfedte a magyarok viselkedéskultúrájának hiányosságait és közvélemény-formáló hatásától nem lehet eltekinteni.¹⁰⁶

Mindezek ellenére az ebből az időszakból rendelkezésre álló közvélemény-kutatások és tanulmányok a magyarokkal szembeni rokonszenvről tanúskodnak. 1987 tavaszán – öt közvéleménykutató-intézetnek az egész országra kiterjedő vizsgálatában – a megkérdezetteknek tízes értékskálán kellett az Ausztria területén élő különböző népcsoportokat szimpátia szempontjából értékelni. Az eredmények szerint az ausztriai kisebbségek közül csak a protestánsok szerepeltek a magyaroknál jobban (Kienz-Gehmacher, 1987:32-34,36).

Egy másik, 1989-ben végzett – Bécsre és Alsó-Ausztriára nézve reprezentatív – kutatás, amely a csehek, kelet-németek, lengyelek, magyarok, oroszok és szlovénok népszerűségét tudakolta a megkérdezettektől, a magyarokra nézve hasonlóan pozitív eredménnyel zárult: a magyarok egyértelműen a legrokonszenvesebb kelet-európai népnek számítottak (*Magyar Nemzet*, 1990. július 17:6).

¹⁰⁶ A nagy bevásárlóturizmus idején szállóigévé vált mondás: „Ausztria kész Magyarországnak visszaadni Burgenlandot, de vissza akarja kapni a Mariahilfert és a Grabent.” (Szegő, 1998:202).

A Bécsi Egyetem Nyelvtudományi Intézetének munkatársai 1989-90 között figyelemmel kísérték a televízió, rádió és nyomtatott média kelet-európai eseményekkel kapcsolatos híreit azt vizsgálva, hogy az osztrák nyilvános és hétköznapi diskurzus miként jeleníti meg a rendszerváltást megelőző országokat és annak lakosságát (Wodak, 1993). A két fő vizsgálati csoportot a magyarok és a románok képezték. Az elemzések összefoglalása szerint az osztrák polgárok a rendszerváltást követően másként viszonyultak Kelet-Európa lakóihoz, mint azt megelőzően (ibid. 324-332). A vasfüggöny leomlása előtt a kommunizmus fenyegetettségében élőket sajnálat vette körül. Az idegenekkel kapcsolatos diskurzus akkor fordult át együttérzésből gyámkodáson keresztül nyílt elutasításba, amikor a kelet-európaiak turistaként, vagy munkát keresve megjelentek Ausztriában. A tanulmány szerint a „gazdasági menekültek” kategóriájának megalkotása már annak a folyamatnak a része volt, amelynek során az addig szegény, segítségre szoruló kelet-európaiakból egyszerre önhibájukból rossz körülmények közé került, elutasítandó idegenek lettek.

A vizsgálat szerint a különböző kelet-európai országokban lejátszódó, a rendszerváltással járó hasonló folyamatokat az osztrák média eltérő módon értékelte; legszélsőségesebben Románia és Magyarország megítélése különbözött. Míg a románokat primitív, kevésbé fejlett, alacsonyabb kultúrájú társadalomként ábrázolta híreiben a média, addig a magyarokat a közös monarchia-korabeli történelem részeseinek, a közösen létrehozott magas kultúra őrzőjének, „hozzánk tartozónak” mutatta be. Míg Magyarországot – minden hiányosságai ellenére – a nyugati politikai-gazdasági kultúra részeként tüntették fel a vizsgált anyagok, addig Romániát attól kívülállónak tekintették.

Általános vélemény, hogy a társadalom többsége részéről tapasztalható pozitív hozzáállásnak, valamint saját szorgalmuknak és találékonyságuknak köszönhetően a migráns magyaroknak sikerült beilleszkedni az osztrák társadalomba. Részben ennek is tulajdonítható, hogy az osztrák főváros lakóinak a szemében nem tűnik idegen csoportnak az ott élő, hivatalosan tizenötezer főt meghaladó magyarság.

3.2. „Rejtőzködő” bécsi magyarok?

Bécs etnikai összetételének ismertetésekor felsorolt számadatok tükrében könnyen megmagyarázható, hogy a magyarok jelenléte miért alig érzékelhető a város mindennapjaiban. A multikulturális főváros arculatát más, „látható” etnikumok jelenléte sokkal jobban meghatározza, mint – Járosinak a berlini magyarokra használt kifejezését alkalmazva – a „rejtőzködő magyaroké” (Járosi, 2005:88). A magyarok viszonylagos „nem észlelésének” hátterében részben a csoport más bevándorló közösségekhez viszonyított viszonylag alacsony száma áll; a másfélmillió egykori császárvárosban jelenleg élő százezres nagyságrendű török, szerb, horvát, bosnyák csoportok számához képest elenyésző a magyar emigráns kisebbség nagysága.

A kvantitatív jellemzőn kívül nagy jelentőséggel bír a jelenkori multikulturális nagyvárosok multi-etnikus viszonyait nagyban befolyásoló azon tulajdonsága is, amely „a nyilvános érdeklődés középpontjába egyrészt azokat a bevándorló csoportokat állítja, amelyeket a nagyvárosi élet „egzotikus”, attraktív gazdagítójaként tart számon, másrészt azokat, akiket társadalmi, szociális és politikai problémákkal hoznak összefüggésbe” (ibid. 88). A Bécsben élő migráns magyarok valójában egyik kategóriába sem illeszthetők, hiszen nagy fokú társadalmi beágyazottságuk miatt szociális problémákkal nem azonosítják őket, ugyanakkor az osztrákokkal közösen átélt és sok szempontból hasonló történelmi múlt, valamint a földrajzi közelség miatt a napjainkban divatos egzotikus etno-folklor attraktivitásokkal sem vonhatják magukra a többségi társadalom kitüntetett figyelmét.

Összességében a bécsi magyarokkal kapcsolatban is nagyon helytálló Járosinak a berlini magyar migránsokról megfogalmazott állítása, miszerint „*nem feltűnő*, külső és saját észlelésének asszimetriája egyik markáns jellemzője a magyarok etnicitásának” (ibid. 89).

3.3. Magyarok Burgenlandban

Az örvidéki őshonos magyarság és a tartományban élő különböző népcsoportok együttélése több évszázados múltra tekint vissza. A németeken kívül a magyarok már a 10-12. század óta, a horvátok és a romák pedig a 15. század óta élnek ezen a vidéken. Ebből adódóan a területet mindig az etnikai, nyelvi és vallási sokszínűség jellemezte.

A közös történelem folyamán a legnagyobb nyelvcsoporthoz mindig a németek és a magyarok tartoztak. A régióban beszélt egyes nyelvek azonban nem csak a beszélők számában tértek el egymástól, hanem abban is, hogy melyikük milyen presztízst képviselt. Azok a népek, amelyeknek nyelve és kultúrája a presztízshierarchia legalsó lépcsőfokán helyezkedett el, a „felettük álló” csoportok nyelvénél mindegyikét többé-kevésbé ismerték, és mindennapi életükben használni kényszerültek. Így a mai Nyugat-Magyarország és Burgenland területén élő románok három-négy nyelvet birtokoltak; az anyanyelvükön kívül magyarul és németül is beszéltek, továbbá sokan tudtak közülük horvátul is. A szláv nyelvek beszélői németül, magyarul és horvátul tudtak. A magyar nyelvcsoporthoz tartozók közül sokan kétnyelvűek voltak; anyanyelvükön kívül leginkább a németet sajátították el. Jelentősen alacsonyabb – de egyáltalán nem elhanyagolható mértékű – volt a magyarul beszélő németek aránya. A kétnyelvűség elterjedése azonban fontos különbségeket mutatott egyrészt a régió különböző területein, másrészt az egyes nyelvcsoporthoz tartozók belüli társadalmi helyzetétől függően¹⁰⁷ (Baumgartner, 1993:215-7).

A többnyelvűségnek ez a hierarchiája egészen a Monarchia végéig fennmaradt azon az egységes egészre képező területen, amelyet a mai Burgenland és Nyugat-Magyarország együtt alkotott. Baumgartner szerint ebben a régióban a magyar és német nyelvű lakosság aránya – bizonyos területi megkötésekkel – egyensúlyban állt egymással; míg a régió keleti felében a magyar nyelvűek, addig nyugati részében a német nyelvűek domináltak (1993:218).¹⁰⁸ A terület többnyelvűségének dinamikáját a lakosság számarányán és területi elhelyezkedésén kívül a régióban jelen lévő társadalmi, gazdasági és politikai keretfeltételek is nagyban alakították. A 18. század végétől kezdődően a magyar nyelv szerepe ezen a vidéken többször változott; hol megerősödött, hol pedig a német előretörése következtében háttérbe szorult.

A magyar nyelv kiterjesztésére irányuló első rendelkezések megszületése az 1700-as évek legvégére tehető, amelyek hatásukat a 19. század első felében kezdték el

¹⁰⁷ A 19. és 20. század fordulóján, a mai Burgenland területén a magyar nyelvű lakosság 8,4%-át alkotta az összlakosságnak. A magyarság tradicionális központjaiban Felsőőr, Felsőpulya és Nezsider járásban ez az arány 15% körül mozgott, ugyanakkor a lakosságnak mintegy 35%-a rendelkezett valamilyen fokú magyar nyelvtudással. A mai Burgenland északi részén a magyar nyelvismeret aránya az 50%-ot is elérte (Népszámlálás I. 1923:286-297). A német lakosság körében a magyar nyelv ismerete az alacsonyabb társadalmi státusszal rendelkezők között volt elterjedtebb. 1910-ben a felsőőri magyarok 57%-a beszélt németül, míg egy 1920-as felmérés szerint a német nyelvű lakosságnak mindössze 26,8%-a ismerte hazája akkori hivatalos nyelvét.

¹⁰⁸ A kettő közötti képzeletbeli határvonalon a két- és többnyelvűség fokozott előfordulását, valamint egy stabil horvát nyelvű településhálózat jelenlétét lehetett megfigyelni.

éreztetni.¹⁰⁹ 1848. után aztán ismét változott a helyzet: a szabadságharc leverését követő időktől egészen a kiegyezésig (1848-1867) az osztrák közigazgatás minden eszközzel igyekezett a magyar nyelv használatát a nem-magyar anyanyelvű népesség csoportjaiban visszaszorítani, amelynek eredményeként a német és a horvát nyelv szerepe (különböző mértékben) erősödött a területen. A magyar nyelv használatát a liberalizmus és Habsburg-ellenes eszmék terjesztésével azonosították.

A többnyelvűség dinamikájában újabb változást az 1867-es kiegyezés hozott. Az előbbiekkal ellentétes folyamat eredményeként 1879-től a magyar nyelv minden iskolában kötelező tantárgy lett. A magyarosítási törekvések csúcspontját a *Lex Aponyi* néven ismertté vált 1907/27-es törvény jelentette, amely kimondta, hogy – anyanyelvtől függetlenül – minden diáknak, aki a hat éves iskolakötelezettségnek eleget tett, képesnek kell lennie arra, hogy gondolatait szóban és írásban magyarul is kifejezze. Egyidejűleg, a nyugat magyarországi megyékben a német mellett csak a magyar nyelv használatát engedélyezték a hivatalokban. A magyarosítás kiterjedt a személynevek és a helységnevek használatára is.¹¹⁰

A régió nyugati része Burgenland néven az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés és annak területi rendelkezéseit korrigáló Sopron-környéki népszavazás alapján 1921-ben osztrák fennhatóság alá került. Az újonnan meghúzott államhatár bár nem zúzta azonnal szét az addig létező kötelékeket a régió különböző részei között, mindkét oldalon nagyban hozzájárult a nyelvi presztízs-viszonyok megváltozásához. Ausztriában megkezdődött az addig többnyelvű népcsoportok (horvátok, romák) kétnyelvűvé válása. Az értelmiségnek, a hivatalnok rétegnek, a polgárságnak és a gazdag parasztságnak addig német-magyar kétnyelvűségben élő csoportjai is egyre kevésbé adták át a magyar nyelvet utódaiknak. A többnyelvűség dinamikájának megváltozásához nagyban hozzájárult a fiatal Burgenland kedvezőtlen politikai klímája, amelyet Baumgartner a „határozottan agresszív német-nacionalista és magyar-ellenes” hangulattal jellemez, és amelyben a magyar-barát beállítottságot Ausztria-ellenességgel tekintették egyenértékűnek. Mindezek ellenére az iskolarendszer jogi szabályozása érintetlen maradt; egészen 1937-ig a magyar iskolatörvények voltak érvényben. (A

¹⁰⁹ A magyar országgyűlés 1790/91-ben szorgalmazta először a magyar nyelv „terjesztését és ápolását” az ország egész területén, kiterjesztve azt a nem magyar anyanyelvű etnikumokra is. A szabályozások hatásaként az 1820-as évektől a nem magyar nyelvű kisebbségek oktatásában is megjelent a magyar nyelv. Ez volt az első szisztematikus kísérlet a magyar államnyelv széles körű elterjesztésére.

¹¹⁰ Az intézkedések hatására érezhetően nőtt a magyar nyelvet beszélők száma. Míg 1900-ban a lakosság 81,7%-a nem rendelkezett magyar nyelvű kompetenciával, addig tíz év leforgása alatt ez az arány 72,3%-ra csökkent (Csoknyai, 1979:218).

szabályozást és annak tanügyi következményeit az *Intézményesített Magyaroktatás Ausztriában* című fejezetben részletesen tárgyalom.)

A nemzeti szocialista időszak (1938-1945) alatt a helyi magyarság helyzete tovább romlott. A magyar nyelvű egyházi iskolák államosításával párhuzamosan bevezették a német tannyelvet, amely nemcsak a kétnyelvűség gyors ütemben történő előretörését fokozta, hanem a sztenderd magyar nyelv ismeretének drámai visszaszorulását is. Ezáltal a helyi tájnyelv jelentette a magyar nyelvű kommunikáció egyedüli módját. A tartományban élő zsidók és romák meggyilkolásával tovább csökkent a magyar nyelvcsoporthoz nagysága. Baumgartner (1993: 227) úgy látja, hogy ebben az időszakban tudati váltás is bekövetkezett a helyi magyarság körében; az örvidéki lakosság a nemzeti szocializmus hét éve alatt érezte először a kisebbségi lét nehézségeit, és ekkor tartotta először tehernek magyarságát.

A második világháborút követően a magyar kisebbség már nem volt az előző évtizedekhez hasonlítható negatív megkülönböztetésnek kitéve, ugyanakkor a jogi-adminisztratív körülmények nem hatottak támogatólag a magyar nyelv presztízsének növekedésére. A szovjet megszállás megszűnésekor született 1955-ös Államszerződés (BGBI. Nr. 152/1955) említést sem tesz a tartományban élő magyarokról, amelynek oka – a kisebbségek számbeli eltérésén és eltérő érdekérvényesítő képességén kívül – legalább részben az anyaországok támogatásának meglétében, vagy éppen hiányában keresendő. Éger és Szesztay szerint a magyaroknak – a burgenlandi horvátokkal és karintiai szlovénekkel szemben – ezt nélkülözni kellett, ui. Magyarország azért nem tett kisebbségvédő diplomáciai lépéseket, hogy az Ausztriával kiépítendő jószomszédi viszonyoknak a burgenlandi magyarokkal kapcsolatos ügy se árthasson (2002: 41).

1945. után az örvidéki magyarok teljesen elszakadtak az anyanemzettől, és a magára hagyatottság érzése több évtizeden keresztül elkísérte őket (vö. Szoták, 2003:262; Gal, 1979:52-5). A két ország közötti elszigetelődés a különböző társadalmi-gazdasági berendezkedés következtében az elkövetkező évtizedekben sem csökkent: „jóval kedvezőbb helyzetük tükrében mélyre zuhant előttük Magyarország tekintélye, amelyet csak rövid időre változtatott meg az 1956-os forradalom és szabadságharc híre és eseményei” (Éger – Szesztay, 2002:41).¹¹¹ Burgenland példa értékűen kivette a részét

¹¹¹ Ötvenhatos menekültek csak kis számban települtek le a vidéken. Az 1970-es 80-as években viszont többen kerestek maguknak itt otthont Magyarországról és Erdélyből egyaránt.

a forradalom során nyugatra menekülők tömegeivel kapcsolatos teendőkből; Ausztria tartományai közül rá hárult a legnagyobb teher a menekültek fogadásából és ellátásából.

A két ország közötti kapcsolat valódi javulását az 1989-es rendszerváltás hozta meg. A vasfüggöny leomlása a határt jelképekké tette, lehetővé váltak a rokonlátogatások, kirándulások, beindult a bevásárló-turizmus (vö. Szoták, *ibid.*). A gazdasági kapcsolatok felélénkülése következtében a magyar nyelv ismerete kifejezetten hasznossá vált, a határ menti települések üzletei előnyben részesítik a magyarul tudó munkavállalókat. Magyarország gazdasági fejlődése és Európai Unió csatlakozása, valamint az utóbbival járó regionális fejlesztések lehetősége feltehetően a jövőben még szorosabbra fűzik a burgenlandi magyarság és az anyaországiak kapcsolatát (vö. Kelemen, 2001:74-5).

4. Az Ausztriában működő magyar szervezetek

Az alábbiakban a bécsi diaszpóra és a burgenlandi őshonos magyarság intézményeinek szociológia szempontokat szem előtt tartó elemzése következik, amelyet a két csoport tagjai által létrehozott és leggyakrabban látogatott szervezetek tevékenységének leírása követ. Az ismertetés elsődleges célja a helyi magyar mikrotársadalmak tagolódásának bemutatása abból a céltételezésből kiindulva, hogy a kisebbségi önszerveződés különböző formáiban visszatükröződnek a közösségben uralkodó normák és az egyes csoportok közötti esetleges törésvonalak.

4.1. Az egyesületi élet főbb jellemzői Bécsben

A magyarság intézményeinek legfeltűnőbb jellemzője a politikai orientáció pregnáns jelenléte, amely mélyreható törésvonalakat hozott létre az ausztriai magyar szervezeti életben, és egészen a rendszerváltásig alapvetően meghatározta az egyes csoportok összetételét és egymáshoz való viszonyát. Az 1956/57-es menekülthullám előtt érkező migránsok által létrehozott magyar egyesületek többsége hangsúlyozottan politikai jellegű szervezet¹¹² volt, amelyek vagy rövid időn belül megszűntek, vagy távoztak a

---

¹¹² Pl. Az 1944/45-ben emigráltak egy csoportja 1947-ben megalakította a *Honvéd Bajtársak Közössége* nevű szervezetet, amely 1948-ban a *Magyar Harcosok Bajtársi Közössége* nevet vette fel. Ugyanekkor alakult Grazban a *Magyar Királyi Csendőrk Bajtársi Asztaltársaság*. Tagjainak jelentős része később a tengerentúlon telepedett le. 1956-ban, Bécsben alakult meg a *Politikai Üldözöttek Világszövetsége* (későbbi nevén *Magyar Politikai Foglyok Szövetsége*), 1957-ben pedig a *Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Szövetség*. Az előzőekben említett szervezeteknek alig volt szerepük az ausztriai magyar egyesületi élet kialakulásában.

semleges Ausztriából. A hideg háborús időszak politikai klímájának, valamint az egyes emigráns csoportok ellentétes politikai meggyőződésének köszönhetően az ausztriai magyarok közösségét egészen az 1970-es évek végéig az egymástól elszigetelten működő egyesületi élet jellemezte, amelyben „szakadék volt a politikailag az 1956-os forradalom eszméit valló egyesületek és a Magyar Népköztársasággal szorosan együttműködő „lojális” egyesületek között” (*Bécsi Napló*, 2005/2:1).

Ez a „szakadék” azonban nemcsak a migrációval létrejött diaszpóra magyarság egyes csoportjait választotta el egymástól, hanem az emigráns magyarság egészét is elszigetelte a burgenlandi őshonos magyarságtól. Az őshonos magyarság és a diaszpóra egykori, egymásról kialakított képét jól illusztrálják a „betolakodó, bécsi emigráns magyarok”, valamint a „kirekesztő, kommunista barát burgenlandi magyarok” kifejezések (Lévay, internetoldal).¹¹³

Az 1956-os forradalom szellemi örökségét magáénak valló, bécsi migránsok által alapított 21 különböző egyesület 1980-ban létrehozta az *Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségét* (röviden: Központi Szövetség). A szervezeti integráció tehát az ötvenhatos menekültek vezetésével zajlott, és az általuk, valamint az előző emigráns hullámok által alapított keresztény-konzervatív egyesületeket egyaránt magába foglalta. (A keresztény egyházak közül a katolikus lelkesedés csatlakozott a szervezethez.) A szervezetnek sikerült egész Ausztriát behálózó csúcsszervezetként az országban működő magyar egyesületeknek több mint kétharmadát felsorakoztatni maga mögé.¹¹⁴ Céljai között az „ausztriai magyarrá válás” elősegítése és tagságának az osztrák társadalomba való közösségi beépülése szerepelt.¹¹⁵

A *Központi Szövetség* szorgalmazására kerülhetett sor 1992-ben az Ausztriában osztrák állampolgárként élő migráns magyarok hivatalos kisebbségként – helyi

¹¹³ Lévay Erzsébet: Összegző gondolatok a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület 35 éves jubileuma alkalmából (kézirat).

¹¹⁴ A *Központi Szövetség* – a fent említett politikai ellentétek miatt – élesen elhatárolódott az 1983-ban megalakult, a Magyar Népköztársaság által működtetett *Collegium Hungaricum*, valamint a Bécsi Magyar Nagykövetség támogatását élvező szervezetek esernyőszervezetétől, a *Független Ausztriai Magyar Egyesületek – Dachverband*-tól, amely a még 1896-ban alapított *Bécsi Magyar Munkásegylet* bázisára épült.

¹¹⁵ Alapszabálya szerint fő tevékenységi köre (1) a tagegyesületek érdekeinek képviselete kifelé, (2) az egyesületi tevékenységek egyeztetése és egybehangolása, (3) az egyes tagegyesületek teljesítőképességét meghaladó illetve valamennyi tagegyesületet egyaránt érintő („összmagyar”) tervek és tevékenység központi megszervezése, irányítása és intézményes működtetése. Saját megfogalmazásában a csúcsszervezet az egyetemes magyarság elvét vallja, politikailag-világnezetileg a pluralisztikus demokrácia híve, a magyarság helyét és helyzetét az európai integráció szellemében találja meg (*Bécsi Napló*, 2005. XXVI. évf./2:1).

szóhasználatlalt népcsoportként – való elismertetésére. A több mint egy évtizedes folyamat során történelmi dokumentumokkal alátámasztott kutatással kellett bizonyítani az osztrák kormányzati szervek felé az ausztriai magyar identitás több generáció óta létezését, hiszen a „menekült”, „emigráns”, „vendégmunkás” és „bevándorló” kategóriák nem merítik ki az 1976. évi Népcsoporttörvény meghatározását. Ezáltal a burgenlandi magyarok mellett a Bécsben és környékén élő,¹¹⁶ migrációs eredetű magyar diaszpóra is a magyar népcsoport részévé vált, és így az Osztrák Államszövetség területén élő más népcsoportokkal azonos jogokat élvez.

Bár a *Központi Szövetség* tagegyesületeiben is megtalálhatóak a Kárpát-medence különböző országaiból származó magyarok, a két legnagyobb számú és Ausztriában legerősebb etnikai identitással rendelkező magyar kisebbség, az erdélyi és a vajdasági magyarok a meglévő szervezeti kereteken kívül hozták létre egyesületeiket. Az *Erdélyi Magyarok Ausztriai Egyesülete* 1987-ben alakult, tagjai elsősorban az 1987/88-as erdélyi menekülthullámból kerültek ki. A *Vajdasági Kultúregyesület* 1991-ben kezdte meg a működését, vonzáskörzetébe a 1966-74 között Jugoszláviából érkező vendégmunkások és a 1992/93-as Bosznia-Hercegovinában dúló háború idején Ausztriába menekült személyek tartoznak.

Az anyaországból és a magyar utódállamok területéről Ausztriába kivándorolt magyarság megosztottsága mögött részben a magyarság ausztriai szerepvállalásának eltérő felfogása áll: míg a *Központi Szövetség* anyaországból származó vezetői a magyar érdekek képviseletét a diaszpóra hivatalos népcsoporttá nyilváníttatásában látták biztosítottnak, addig a kisebbségi sorsot Közép-Európa különböző államaiban már megélt magyarok tiltakoztak a hivatalos kisebbségi státusz ellen.¹¹⁷ Másrészt, míg a *Központi Szövetség* önmagát az „összmagyar érdekek” képviselőjeként definiálja, addig az erdélyi¹¹⁸ és vajdasági magyarok a regionális identitás megjelenítésére határozott igényt tartanak „sajátos lelki és kulturális örökségük különállóságát”¹¹⁹ hangsúlyozva.

¹¹⁶ A területiális elvre való hivatkozással a kancellária nem ismerte el a magyar népcsoport részeként az egyes helyi csoportokat (pl. a grazi, felső-ausztriai, salzburgi, innsbrucki magyarokat).

¹¹⁷ A konfliktust jól példázzák a katolikus pap által mondottak: „A Központi Szövetségből kimaradtak a vajdasági és erdélyi egyesületek, mert nem akartak semleges, utalást nem tartalmazó nevet választani maguknak. Mondtam nekik, hogy ne nemzetieskedjenek! Végül is maradtak az eredeti elképzeléseiknél és nem kapnak támogatást.” (Beszélgetés Hegyi György atyával, 2003. május)

¹¹⁸ Szépfalusi így látta az újonnan érkezett erdélyi magyarok egyesületi részvételét: „A romániai magyarok számarányuknál fogva jelentős mértékben kapcsolódtak be az ausztriai magyar intézmények munkájába, de erősen szelektív érdeklődésük elsődlegesen az erdélyi magyar kultúrértékek iránt volt fogékony”. (1992:430)

¹¹⁹ Idézet az Erdélyi Magyarok Ausztriai Egyesületének honlapjáról: www.hhrf.org/omae/toerten.htm.

4.1.1. Újabb tendenciák a bécsi egyesületi életben

Az 1970-es évek végétől az emigráció arculatának módosulásával párhuzamosan az egyesületi élet jellege is megváltozott; a politikai jelleg mellett egyre inkább a szervezetek kulturális és identitásőrző feladatai kerültek előtérbe. Az Ausztriába érkezők jelentős része ekkor vagy az ötvenhatosok által létrehozott, esetleg újból életre keltett szervezeti kerethez csatlakozott, vagy a fent vázolt politikai ellentétekből adódó feszültségek miatt nem vette fel a kapcsolatot a magyar szervezetekkel, sőt elfordult a magyar egyesületi élettől. A későbbi bevándorlók – különösen az 1980-as évek második felében érkezettek – már a *Központi Szövetségen* kívüli, kisebb létszámú, informális szakmai-baráti közösségekbe szerveződtek és legfeljebb alkalmanként – az előadott témától függően – látogatják annak rendezvényeit.

Az 1980-as években a kétirányú utazás liberalizálódása és a kapcsolattartás szabadsága új helyzetet teremtett az egyesületek életében, sőt megkérdőjelezte létjogosultságukat; ui. egyre növekedett a rendszeresen Magyarországra „hazajárók” száma, akiknek egyre kevesebb igényük volt a meglévő ausztriai magyar egyesületek rendezvényeinek látogatására. Közülük sokan – az ausztriai magyarok között elterjedt kifejezéssel – ún. „víkend-magyarok” voltak, akik Nyugat-Magyarországon ingatlant vásároltak, és a vendégmunkásokéhoz hasonló életmódot folytatva a munkanapokat Bécsben, a hétvégéket és az ünnepeket pedig „otthon” (Magyarországon) töltötték. Az ausztriai magyar egyesületek így hiába rendeztek hétvégére különböző programokat, a közönség jelentős része távol maradt az eseményektől.

Az egyesületi élet további nehézségeit a forráshiányok szűkössége, valamint a tagság kiöregedése jelenti. Mivel a kulturális szervezeteket az önkéntes munka jellemzi, ez hosszú távon nem teszi versenyképessé őket a többségi intézményekkel, és az egyre differenciáltabb kulturális igényeket sem tudják megfelelően kiszolgálni. Általános tünet, hogy a fiatalok bevonása áthidalhatatlan akadályokba ütközik (Deák, 2000:36). Ennek okai a generációs- és érdeklődésbeli különbségeken kívül az egyéni bibliográfiák korábitól eltérő alakulásában is keresendők. A nagyfokú mobilitás hatására a fiatalok kapcsolata a magyar szervezetekkel (különösen a cserkészettel, és a magyar iskolával) 14 éves korukat követően általában megszűnik. Amennyiben későbbi életük folyamán – a külföldi iskoláztatást, esetleg munkavállalást stb. követően – egyáltalán ismét kapcsolatba kerülnek a magyar intézményekkel, arra csak a gyermekeik iskoláskora kezdetén kerül ismét sor.

4.1.2. A Bécsben működő magyar egyesületek tevékenysége

Működési kereteiket tekintve a bécsi magyar egyesületek három csoportba sorolhatók: vagy az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége (Központi Szövetség), vagy az Ausztriai Magyar Független Kultúregyesületek Csúcsszerve (Csúcsszerv) égisze alatt működnek, esetleg mindkettőtől függetlenül tevékenykednek. Míg a két esernyő szervezet és tagegyesületeik az ausztriai magyarság hivatalosan elismert képviselőjeként rendszeres állami támogatásban részesülnek, addig a tőlük független csoportosulások nem számíthatnak közvetlen anyagi támogatásra; elsődlegesen tagdíjból, a rendezvényeken szedett belépők árából, szerencsés esetekben pályázati pénzekből tartják fenn magukat.

A *Központi Szövetség* bécsi tagegyesületei¹²⁰ közül a legrégebbi az 1918-ban alakult, jelenleg mintegy 320 főt számláló *Szent István Egylet*, amely kizárólag karitatív jellegű tevékenységét a bécsi magyar katolikus egyházközösséghez tartozva 1921-ben kezdte meg. Az 1930-as évek óta szervezésükben kerül megrendezésre a bécsi társadalmi élet egyik kiemelkedő eseménye a Szent István Bál, amelynek bevételéből ösztöndíjat működtetnek a Kárpát-medencében kisebbségi sorban élő fiatalok tanulmányainak elősegítésére. Az *Egylet* támogatásában működik az 1964-ben bejegyzett, ma 120 tagdíjfizetőt számláló *Széchenyi István Cserkészcsapat*, amely kéthetente tartott foglalkozásai és nyári táboroztatásai során komoly erőfeszítést tesz az Ausztriában élő magyar származású gyermekek és fiatalok nyelvi és nemzeti nevelése érdekében. A bécsi magyarok a *Szent István Egyletet* a belépés szelektív kritériumai miatt az „arisztokrácia szervezeteként” tartják számon és az ausztriai magyarság társadalmi tagoltságának példaként említik. Az *Egylet* „idősek csoportjába” tartozó tagjainak magyarságtudata többségében (már) nem jár együtt aktív anyanyelvhasználattal; találkozóikon – néhány sztereotip magyar mondattól eltekintve – a társalgás többségében németül folyik.

Szinte közhelyszerű az a megállapítás, miszerint emigráns környezetben a vallásos szervezetek mutatnak a legnagyobb kontinuitást (vö. Borbándi, 1985). A *Római Magyar Katolikus Lelkészség* elődjét még Mária Terézia hívta életre 1772-ben, hogy a

¹²⁰ Az ismertetésre kerülő bécsi tagegyesületeken kívül Ausztria négy nagyvárosában működnek még a Központi Szövetséghez tartozó szervezetek. Ezek felsorolásszerűen a következők: Graz: *Római Katolikus Magyar Lelkészség, Christina Hungaria, Magyar Egyetemisták és Akadémikusok (Főiskolások) Klubja*. Linz: *Római Katolikus Magyar Lelkészség, Felső-Ausztriai Magyarok Kultúregyesülete*, 80. sz. „Árpád” *Cserkészcsapat*. Innsbruck: *Római Katolikus Magyar Lelkészség, Innsbrucki Magyar Egyetemisták és Akadémikusok (Főiskolások) Szövetsége, Magyar Diákkotthon Egyesület*. Salzburg: *Salzburgi Magyar Kör*. Mivel a dolgozat a migrációs eredetű közösségek közül a Bécsben és környékén élő diaszpóra tanulmányozására korlátozódik, részletes ismertetésükre itt nincsen mód.

császári udvarnál szolgáló magyar dísztestőrség, továbbá más alkalmazottak lelki gondozásban anyanyelvükön részesülhessenek. A lelkestség élén mindig magyar nyelvű lelki pásztor állt. Jelenleg a regisztrált hívók száma 1300 körüli, a plébánián különböző hitéleti csoportok működnek. A vasárnapi magyar nyelvű szentmiséken 100-150 ember fordul meg, amelyet gyakran követ piknik jellegű informális együttlét. A *Lelkesység* világiakból álló képviselőtestületében – a gyülekezet összetételét tükrözően – az anyaországból érkezett bevándorlókon kívül vajdaságiak és erdélyiek egyaránt megtalálhatók. A lelkesység keretében 1977 óta működő *Liszt Ferenc Énekkar* a különböző ausztriai magyar intézmények közül talán egyedülként a Kárpát-medencei magyarok „gyűjtőhelye”, amelyben az anyaországból származókon kívül vajdasági, erdélyi és felvidéki magyarok egyaránt megtalálhatók. A kórus a vallási ökumenizmus jegyében működik; a katolikusok mellett reformátusok, evangélikusok, baptisták és unitáriusok is énekelnek benne.

Az 1958-ban létrejött *Kerkai Jenő Magyar Egyházzociológiai Intézet* egyházi vonatkozású könyvtárként és információs központként szolgál, valamint részt vesz az ausztriai magyarsággal kapcsolatos kutatásokban is (Emmerich, 2000:77-82).

A ma „*Europa*”-*Club* néven ismert szervezet 1964-ben túlnyomórészt huszonéves ötvenhatos menekültek alapításaként „*Europa*” *Jugend-, Kultur-, und Sportverein* néven (magyar megfelelő nélkül) jött létre. Az alapítóközösség tagjai Ausztriában élő, főként felsőfokú végzettségű, magyar nemzetiségű, osztrák állampolgároknak vallják magukat. Az *Europa Club* legfőbb jellemzőjének tagjai azt tekintik, hogy „szellemi vektora mindig is az 1956-os forradalom eszméihez való okvetlen ragaszkodás volt.”¹²¹ Az egyesület 1967-76 között *Integratio* címmel kétnyelvű folyóiratot jelentetett meg. A szervezetben már röviddel az 1971-es újjászervezését követően felmerült az 1956-os magyarok népcsoporttá nyilváníttatásának gondolata, valamint a különböző egyesületek összefogásának, tevékenységeik összehangolásának szükségessége. A *Club* jelenleg évente 15-20 különböző rendezvényt tart, amelyre alkalmanként 750 meghívót postáznak. Az 1989-es rendszerváltás óta különböző bécsi magyar egyesületekkel és a magyar állam intézményeivel (Nagykövetség, Collegium Hungaricum) közösen rendezi meg a nemzeti ünnepek megemlékezési műsorait.

¹²¹ 35 év a magyarság szolgálatában – A bécsi „Europa”-club rövid krónikája: www.europaclub.at.

A *Kaláka-Klub – Ausztriai Magyarok Gazdasági Érdekközössége* 1983-ban alakult az ország egész területére kiterjedt tagkörrel. Az egyesület fő célja, hogy az elsősorban önálló kisiparos és vállalkozó tagjainak adatait tartalmazó „szaknévsor” rendszeres megjelentetésével megismertessék szolgáltatásaikat az Ausztriában élő magyarokkal, akik – az alapító tagok előzetes feltevése szerint – szívesebben fordulnak majd egy magyar anyanyelvű szakemberhez (Karácsonyi, 2000:90-4). Bár az egyesület évkönyve – a magyar név- és ünnepnapokat tartalmazó kalendárium mellett a legváltozatosabb szakmák képviselőinek „itt magyarul is beszélnek” című jegyzékével – 1984 óta rendszeresen kiadásra kerül, a *Kaláka* nem érte el az alapítók által kijelölt célját. Jelenleg más szervezetekkel együtt kulturális események szervezéséből veszi ki a részét.

A *Központi Szövetség* 15 tagszervezete közül a legfiatalabb a szakmai alapon szerveződött, jelenleg kiépülőben lévő *Semmelweis Orvosi Társaság*, amely – a Kalákához hasonlóan – a Bécsben dolgozó magyar orvosok szakmai és érdekvédelmi szervezetének funkcióját hivatott ellátni. Fő tevékenysége tagjainak szakmai továbbképzése magyar és német nyelvű előadások formájában.

A *Központi Szövetség* további tevékenységei magukba foglalják az 1980. óta kéthavonta megjelenő *Bécsi Napló*,¹²² 1985 óta pedig a három nyelvű (horvát, magyar, német) *Őrség* naptár kiadását is. Kisebbségi magyar vendég-együttesek felléptetésével 1995-től a *Szövetség* működteti a *Bécsi Magyar Színház*-at. A *Bécsi Magyar Iskola* 1987 szeptemberétől kezdte meg működését; a heti ill. kéthetenkénti magyaroktatásban részt vevő óvodások és iskolások száma 100 fő körül mozog. A *Szövetség* kezdeményezésére órarenden kívül heti két órában folyik magyar nyelvoktatás az 1996/97-es tanév óta öt bécsi és egy mödlingi iskolában is.

A *Központi Szövetséget* a múltban eredő, de máig ható politikai törésvonalak¹²³ választják el a másik esernyőszervezettől, az 1983-as alapítású *Ausztriai Magyar Független Kultúregyesületek Csúcyszervétől* (*Csúcyszerv*). Tagegyesületei a *Bécsi Sport- és Kultúregyesület*, valamint az 1896-os alapítású *Bécsi Magyar Munkásegylet* főleg népszerű nótaesteket, szüreti mulatságokat és egyéb táncos-zenés programokat szervez. A *Csúcyszerv* által szervezett programokat más magyar egyesületek tagjai a „munkásosztály összejövetelének” nevezik, a rendezvényeit látogatókat pedig politikailag megbízhatatlannak tartják.

¹²² A lap elődje a *Bécsi Magyar Híradó* 1957-től 22 évfolyamot ért meg.

¹²³ A szembenállás hátteréről bővebben: Deák Ernő: Az Ausztriai Magyarok és a Központi Szövetség.

Mindkét csúcsszervezettől függetlenül működik a keresztény egyházak közül az *Evangelikus Egyház Magyar Lelkigondozó Szolgálat*, amely bár már 1956-ban részt vett a magyar menekültek lelki gondozásában, egyházi elismerésére 1962-ig kellett várni. A gyülekezet jelenleg havi egy istentiszteletet tart magyarországi lelkész vezetésével. A *Lelkigondozó Szolgálat* és a vele szoros együttműködésben tevékenykedő *Bornemisza Péter (Kulturális) Társaság*¹²⁴ közös kiadványa a *Másokért Együtt*¹²⁵ egyházi és kulturális értesítő 1956 óta jelenik meg. A *Bornemisza Társaság* 1965 óta a bécsi magyar kulturális életnek meghatározó tényezőjeként irodalmi estek és nagyszabású rendezvények szervezőjeként szerzett hírnevet magának,¹²⁶ és vált a kárpát-medencei magyarság és a nyugati magyar emigráció íróinak és művészeinek találkozóhelyévé. A fellépések és előadóestek mindig mindenki számára nyitottak, belépőjegy- vásárlásával látogathatóak voltak.

Az *Erdélyi Magyarok Ausztriai Egyesülete* (EMAE) az 1986/87-es erdélyi menekülthullám ausztriai letelepedése idején alakult az újonnan érkezettek integrálódásának elősegítésére. A menekültek érdekvédelmét ellátó szervezet alapító tagjai eredetileg ötvenhatos menekültek voltak, ám az újonnan érkezettek hamarosan „átvették, magukénak fogadták, a maguk képére formálták”¹²⁷ a mára már 2000 tagot számláló, saját zászlóval rendelkező, erősen Bécs központú szervezetet. Évente három nagyszabású rendezvényük: a februári farsangi bál, a csíksomlyói búcsú „kicsinyített mása” pünkösdkor, valamint az őszi szüreti bál. A bécsi magyar egyesületek közül egyedülként néptánc-előadásokat szerveznek, összejöveteleikre erdélyi előadókat hívnak. Az egyesület negyedévenként megjelenő lapjának új neve (a *Közleményeket* felváltva) *Erdélyi Szemmel*, célja „egyrészt a kulturális értékek továbbadása és a nyelv őrzése, másrészt kapcsolattartás egymással, Erdély-jel és az összmagyarsággal.”¹²⁸

A szintén független *Vajdasági Kultúregyesület* 1991-ben jött létre, főleg azzal a szándékkal, hogy a jugoszláv háború elől Bécsbe menekülőket segítse. A táncos-zenés

¹²⁴ A *Társaság* más szervezetektől való függetlenségét gyakran hangsúlyozták, mint pl. a következőkben: „[A Bornemisza Péter Társaság] osztrák mivolta azt jelenti, hogy az egyesület semmiféle ausztriai magyar megmozdulásban nem vesz részt, és semminemű tagságot nem vállal országon kívül - lásd budapesti Magyarok Világszövetsége - vagy nem osztrák - lásd bécsi magyar nagykövetség kulturális intézménye - szervezetben.” (A kölcsönös bizalom jegyében - Beszélgetés Szépfalusi Istvánnal 1994) www.bornemisza.at/tort.htm#III

¹²⁵ A lap internetes verziójának címe: www.bornemisza.at

¹²⁶ A *Társaság* hagyományos értelemben vett egyesületi klubéletet nem folytatott, ui. tagság híján a társaságba nem lehetett belépni.

¹²⁷ Az egyesület honlapja: www.hhrf.org/omae/toerten.htm

¹²⁸ www.hhrf.org/omae/toerten.htm

közösségi összejöveteleket részben a Jugoszláviából vendégmunkásként Ausztriába érkező, az országban már több évtizede letelepedettek, részben pedig az 1990-es évek elején érkezett fiatal férfiak, esetleg családjuk látogatják. A *Kultúregyesület* megítélése a bécsi magyarok körében ambivalens, melynek fő oka nem a vajdasági regionális identitásnak az anyaországtól alapvetően eltérő voltában keresendő, hanem az egyesületi tagok idősebb generációjának politikai orientációjával magyarázható; többen a *Központi Szövetség*gel szemben álló, a rendszerváltás előtti magyar kormány által is támogatott *Csúcsszerv* tagegyesületeiben tevékenykedtek.

Összegzőképpen elmondható, hogy a bécsi magyar diaszpóra egy rendkívül aktív és jól szervezett egyesületi életet működtet, amelynek meghatározó részét „egy konzervatív értékrendet képviselő alapállás jellemez” (Péter, 2005:36). A nagy számban működő szervezetek nagyobb hányada vegyes – tehát egyszerre tudományos, kulturális, művészeti és politikai – programot képvisel. Meglepő, ugyanakkor, hogy az egyesületek rendkívül sokszínű, különböző témák iránt érdeklődő hallgatóságát kielégítő műsortervében semmilyen nyelvhasználat, illetve kétnyelvűséggel kapcsolatos előadás vagy beszélgetés nem szerepel.

4.1.3. A vizsgált csoportok részvétele a „bécsi magyar életben”

Mint az már említésre került, a különböző migrációs hullámok tagjai eltérő fontosságot tulajdonítanak az egyesületi életben való részvételnek, és ebből adódóan más-más formában és eltérő gyakorisággal vesznek részt programjaikon. Ötvenhatos adatközlőim az „általuk” alapított egyesületekbe tömörülnek. Ezek a szervezetek képezik a helyi magyar élet gerincét; állami támogatásban részesülnek, és ellátják a bécsi magyarság hivatalos képviseletét az országon belül és kívül egyaránt. Ebbe a vizsgálati csoportba tartozó beszélgető partnereim különböző intenzitással ugyan, de részt vesznek a szervezéssel járó munkában, illetve viszonylag nagy rendszerességgel látogatják a különböző programokat. A „bécsi magyar életben” való részvétel többségében feltételezi a keresztény egyházak magyar nyelvű szent miséinek/istentiszteleteinek több-kevesebb rendszerességgel történő látogatását is.

Azt, hogy az *ötvenhatos menekültek* egy része milyen kiemelkedő fontosságot tulajdonít a közösségi alkalmaknak, jól szemlélteti az a tény is, hogy sokuk számára ezek a társadalmi szervezetek jelentik a magyar nyelvhasználat szinte egyetlen színterét Ausztriában, ui. nem ritka, hogy családtagjaikkal a többségi nyelven kommunikálnak.

Érdekes tehát, hogy az egyesületi részvétel körükben független az otthoni nyelvhasználatától. Feltehetően éppen ezzel magyarázható, hogy ennek a nyelvhasználati szintérnek a jelentősége ennyire felértékelődik, és mindent megtesznek azért, hogy az államnyelvet távol tartsák a közösségi alkalmaktól.

Figyelemre méltó, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező alapító-, illetve törzstagok gyermekei nem ritkán semmilyen vagy csak nagyon minimális magyar nyelvű kompetenciával rendelkeznek, annak ellenére, hogy szüleik évtizedeken keresztül időt és fáradságot nem kímélve tevékenykedtek a „bécsi magyarság ügyéért”. Az érintettek szerint ennek fő oka a vegyes házasságban keresendő; a fiatalon Ausztriába került és ott iskolázott férfiak többsége osztrák feleséget választott magának, így a családi kommunikáció nyelvét automatikusan a német vált. (A vegyes házasságokhoz kapcsolódó nyelvi jelenségeket részletesen a *„Nyelvhasználat a családban”* című részben tárgyalom.)

Hasonló fontosságot tulajdonítanak a szervezett magyar életnek az 1980-as években *Erdélyből érkezett migránsok* is, akik többségében az ötvenhatos menekültek által létrehozott intézményrendszerrel párhuzamosan (és sokszor azzal szemben¹²⁹) alakították ki saját egyleteiket. Körükben a tudományos (történelmi, politikai stb.) előadások helyett inkább a folklorisztikus (népzene, néptánc), valamint a színházi-irodalmi előadások és a zenés báli együttlétek (pl. csíksomlyói búcsú) örvendenek igazán nagy népszerűségnek. Az egyesületek értelmiségiekből álló központi magja családjában is különösen nagy hangsúlyt fektet a „tisztá magyar nyelv” használatára. Többen éppen az anyanyelv intergenerációs átadásának kudarca miatt kérdőjelezzik meg az ötvenhatos menekültek szervezeti/vezetői legitimációját. A kivándorlásukat követő évtizedben az erdélyi migránsok gyermekei alkották a cserkészlet és a magyar iskola tömegbázisát, és a cserkészlet vezetői (őrsvezetők) is részben közülük kerültek ki. Az Erdélyből érkezők a keresztény egyházi összejövetelek fő tömegbázisát képezik.¹³⁰

¹²⁹ A különböző migrációs hullámok egymás mellett élését és a közöttük lévő kapcsolat hiányát egyik erdélyi adatközlőm így fogalmazza meg: „A több generációs hullámban érkezett menekültek nem is tarcsák egymással a kontaktust és nem is próbálkoznak [...] a régebbieknél kéne próbálkozni, hogy a fiatalabbakat befogadják és magukhoz édesgessék”. (WG1-8EF-4)

¹³⁰ Az „erdélyiek” és „nem-erdélyiek” közötti szimbolikus konfliktus – többek között – a római katolikus egyház szertartásainak kialakítása kapcsán is megnyilvánult; az Erdélyből származó hívek a szent misék befejezésekor minden héten szerették volna elénekelni az erdélyi himnuszt. A kérésre válaszul a magyarországiak a magyar himnusz eléneklését tartották volna szükségesnek ugyanezen az alkalmakon. Az egyházi képviselőtestület elé vitt ügyben – a résztvevők kompromisszumhiánya miatt – a döntést a pap mondta ki, aminek értelmében a himnuszok eléneklésére csak ünnepi alkalmakkor kerülhet sor, akkor viszont az erdélyi és a magyar himnusz mellett a katolikus egyház hivatalos énekét, az ún.

Az erdélyiekkel ellentétben, az 1980-as évek magyarországi hullámához tartozók legfeljebb hallomásból ismerik a bécsi magyarság több tucat szervezetének bármelyikét, és évente maximum 1-2 alkalommal látogatják a magyar állam kulturális intézményének (Collegium Hungaricum) egyes rendezvényeit. Az egyház, amely az intézményes színterek között az ötvenhatos és az erdélyi csoportok számára az egyik legfontosabb nyelvfenntartó és identitásörző szerepet tölt be, ezt a funkcióját nagyon korlátozott mértékben képes ellátni az újabb magyarországi bevándorlók körében; esetükben ui. egyértelműen kimutatható (a Bécsben folyó) anyanyelvi hitélet iránti érdeklődés hiánya.

Az emigráns szervezetek munkájával szemben tapasztalható „közömbösség” alapvető oka a kivándorlás körülményeinek különbségeiben keresendő; az ötvenhatosok és az erdélyiek menekülteként érkeztek Ausztriába, és a politikai-gazdasági helyzetből adódóan évekig (előbbieknél évtizedekig) nem volt lehetőségük az otthoniakkal való kapcsolattartásra. Erre a kiszakítottságra adott természetes válaszreakcióként értékelhető a kisebbségi intézményrendszer létrehozása, amelynek fő célja az „otthonosság” (személyek, nyelv, szokások stb. révén) megteremtése idegen környezetben (vö. Tosi, 1999:327). Ezzel szemben az 1980-as évek végén Magyarországról érkezettek migrációs motivációi más típusúak voltak; egyesek felsőfokú tanulmányokat folytatni jöttek, mások előzőleg megismert osztrák partnerrel kívántak házasságot kötni, többen magyar cég kiküldöttjeként érkeztek családjukkal, esetleg konkrét osztrák állásajánlatra érkeztek.

Alapvetően a kivándorlási motivációkból vezethetők le az adatközlők által ismertetett további okok: az etnikai identitás tartalmának eltérő volta, a generációs különbségek, az eltérő kulturális érdeklődés és a szervezetek 1980-as évek végi politikai túlfűtöttsége. Többen az otthonnal való gyakori kapcsolattartás lehetőségei miatt (kis földrajzi távolság, határok szabad átjárhatósága) szükségtelennek tartják a szervezetek alapvető közösségteremtő funkcióját, míg mások úgy gondolják, hogy az anyaországi kulturális programok színvonala meghaladja az egyesületek által kínált programokét. A következőkben néhány magyarországi származású adatközlő véleményét teszem közre:

„Van tudomásunk más szervezetről is, de nincs semmilyen kapcsolatunk velük. Tudod, szerintem ma nem a magyarokat kell itt összetartani. Szóval én nem, én nem hiszem, hogy én bárhová is beférnék. Az ötvenhatosok közé, vagy nem tudom hová mennék én itt be? Az ötvenhatos, az szerintem egy masszív, betonból vannak [nevet].

// Feleség: és ők össze is tartanak. //

„pápai himnusz” is együtt éneklük a hívek. A himnuszokkal kapcsolatos konfliktus megoldásának a pap nagy teret szentelt egyik vasárnapi prédikációját követően.

Ők összetartanak, de őnekik van mire föl. Én megértem és TELJES mértékben tiszteletben tartom, amit ők maguknak szerveznek, csak csinálják. De MA, nem ilyen, ilyen, ilyen körökbe kéne ezt csinálni, hanem van két ország és így kellene, ilyen egymásba.” (WG1-8MF-4)

„Mindig úgy láttam ezt a dolgot, hogy egy idegen országban élsz, ha itt akarsz maradni, muszáj ezt a társadalmat felépíteni magadban. (...) Egész egyszerűen, abban az országban, ahol élsz, ott fel kell venni az ottani életformát, az annyit jelent, hogy valahol el kell szakadni a magyar □□ az nem azt jelenti, hogy belül nem úgy érzem, hogy magyar vagyok, de egész egyszerűen nem lehet úgy élni. De a magyar kluboknak és minden olyan szervezetnek, amelyik külföldön működik van egy olyan, hogy mondjam – mi az a szó rá, amikor messze vagy a hazádtól, az az érzés □□ honvágy. Ezek a klubok valahol mindig a honvágyat építik fel. És igazából Ausztria nincs olyan messze Magyarországtól, hogy ez a honvágy igazából szükségeltetik. Mert ha úgy tetszik, akkor most beülök és fél óra alatt Magyarországon vagyok. Ilyen szempontból egy amerikai magyar, vagy egy ausztrál magyarnak több szüksége van erre, biztos vagyok benne, de nekem elérhető Magyarország. □□ Sokkal inkább arra volt szükségem, hogy itt az emberekkel kapcsolatot teremtsék. Itt sem vagyok egyébként klubtag, Ausztriába sem kötöttem le magamat klubokba meg ide-oda.” (WG1-8MF-6)

„Hát, nem is érdeklődtem. Nem érdeklődtem utánuk, mert én nem érek rá, meg én, én nekem nincs rájuk szükségem. Én nem érzem magamat kisebbségnek attól, hogy nem járok szervezetbe. [nevet] vagy vagy vagy vagy, igen, én nem nekem nincsen kisebbségi érzésem. Nincs arra szükségem, hogy a magyarságomat még külön így erősítsem.” (WG1-8MN-5)

„Ezeknek a [szervezeteknek Cs.R.] vezetői, ezek mind ötvenhatos magyarok, szinte kivétel nélkül, tehát teljesen ők uralják itt a pályát, ha lehet így mondani. □□ Ott nem lehet semmit sem csinálni. Bármivel odamegy az ember, bármit szeretne újítani, minden le van stoppolva, nem, ezt mi jobban tudjuk. Mi régebb óta itt vagyunk, mi ismerjük az osztrákokat. Reménytelen. Te leszel a székhordó. De ha odamegyek székhordónak, de azt mondom, hogy mégse így kéne, meg úgy kellene, ez nem fog funkcionálni.” (WG1-8MN-9)

A hivatalos szervezetektől való távolságtartás azonban nem jelenti a közösségi élettől való teljes visszavonulást; az ötvenhatosok által „vendégmunkásoknak / gazdasági menekülteknek” nevezett csoport tagjai inkább (nem bejegyzett és nem támogatott) kisebb-nagyobb baráti társaságokba tömörülnek. Az itteni nyelvhasználat viszont alapvetően különbözik az egyesületekétől, hiszen formalitásának foka jelentősen alacsonyabb.

Ez alól egyedüli kivételként a *Semmelweis Orvostársaság* említhető, amelynek helyzete több szempontból is atipikusnak mondható: egyrészt a bécsi magyar intézményrendszeren belül az egyedüli szakmai szervezet, másrészt az egyedüli olyan hivatalosan bejegyzett egyesület, amelyet főként az 1980-as évek végén érkezett magyarországi magyarok alapítottak.

A második és harmadik generáció jelenléte a bécsi magyar szervezetek közül főként a két már említett intézményre, a Magyar Iskolára és a cserkészetre korlátozódik. Évek óta különösen nagy érdeklődés mutatkozik az anyanyelvet oktató foglalkozások iránt. Bár elvileg lehetőség nyílna a fiatalok érettségiig tartó anyanyelvi nevelésére is, a

gyakorlatban a diákoknak csak egy kis töredéke jut el idáig; a lemorzsolódás 13-14 éves korban a legnagyobb.

Hasonló tendencia mutatkozik a cserkészletben is – a cserkészek szinte kivétel nélkül látogatják a Magyar Iskola foglalkozásait is – a gyermekek többsége 14 éves korban búcsút vesz a szervezettől. Ennek oka főként az intézmény képzési struktúrájában keresendő; azok, akik ekkor nem vállalják a több éves, komoly megmérettetésekkel járó cserkészvezető-képzőt, nem maradhatnak a szervezet kötelékében. Szülőként vagy egykori cserkészként érintett adatközlőim szerint ennek a szervezeti szabálynak a megváltoztatása több tucat érdeklődő fiatal további néhány évre megtarthatna a cserkészlet kötelékében.

A diákok családi hátterére vonatkozóan elmondható, hogy az ötvenhatosok unokái és az erdélyi menekültek gyermekei mellett a 1990-es évek második fele óta itt dolgozó munkavállalók, és az Ausztriába férjhez ment édesanyák járatják ide gyermekeiket. Az 1980-as évek második felében érkezettek gyermekei – feltehetően a szülőknek a különböző magyar szervezetektől való távolmaradásának köszönhetően – úgy tűnik, nem tanulták a magyar nyelvet semmilyen szervezett formában és a bécsi magyar egyesületi élethez semmilyen kapcsolódásuk nincs.¹³¹

Függetlenül a családi migráció okától és idejétől, a második és harmadik generációs fiatalok nem érdeklődnek a szüleik, illetve nagyszüleik által létesített egyesületek programjai iránt. Újabb alapítások hiányában pedig a bécsi magyar szervezetek kontinuitása az első generációsok kiöregedését követően nagy valószínűséggel nem biztosítható. A szervezett alkalmak közül egyedül a havi rendszerességgel – erdélyiek kezdeményezésre – megrendezésre kerülő, alkalmanként kb. 100 gyermek és 80-120 felnőtt érdeklődőt vonzó *táncház*¹³² örvend nagy népszerűségnek; az érdeklődők köre azonban rendkívül heterogén; a migránsok különböző csoportjain kívül Ausztriában tanuló magyar egyetemisták és osztrákok is jelen vannak.

¹³¹ Az intézmények munkájában részt vevő oktatóktól származó információk megegyeznek a saját adatközlőim kijelentéseivel; azok a második generációs interjúpartnereim, akiknek szülei az 1980-as évek második felében érkeztek Ausztriába még csak rövid időre sem vettek részt a bécsi szervezetek egyikében sem.

¹³² A Bécsi Magyar Táncházról további információ a következő honlapon található: <http://www.viennahu.com/modules.php?name=News&file=article&sid=33> (utoljára látogatva: 2006. 11.06.)

4.2. Az egyesületi élet főbb jellemzői Burgenlandban

A Burgenlandban működő magyar egyesületek fő jellemzői közül az adott településhez, valamint a helyi egyházközösséghez való kötődésüket emelhetjük ki. Ennek fő okaként a tartományban élő magyarság különböző felekezeti hovatartozását említhetjük, amely még a második világháborút követő évtizedekben is nagy hatással volt az emberek mindennapjaira. A különböző vallási háttér akadály volt például a magyar kisebbségen belüli házasságkötésnek; egy őriszigeti evangélikus fiatal inkább egy szintén evangélikus (német anyanyelvű) osztrákkal lépett frigyre, mint a szomszéd községből származó alsóőri katolikussal vagy felsőőri magyarral (vö. Baumgartner, 1989; Szoták, 2002, 2003, 2006). A helyi magyarság felekezeti heterogenitása a szervezeti életben is visszatükröződik; az egyesületek jelentős része az egyházközösség keretein belül, gyakran a papok/lelkészek, illetve azok feleségeinek kezdeményezésére jöttek létre. Példaként említhető az őriszigeti evangélikus lelkész szervezte 12 főből álló *Asszonykórus*, a felesége által alapított *Őriszigeti Néptáncegyüttes*, valamint a felsőőri *Református Egyházközösség Gyülekezeti Kórusa*, illetve a *Református Ifjúsági Olvasókör*. A csoportok szereplése azonban nem korlátozódik a vallási ünnepekre; településeiket helyi, országos, alkalmanként külföldi rendezvényeken is megjelenítik.

A burgenlandi magyar kisebbség körében a mai napig elsősorban a nagy múltra visszatekintő, a népi kultúrát megjelenítő, hagyományápoló egyesületek a legnépszerűbbek. Az általam vizsgált települések közül mindegyik rendelkezik legalább egy – amatőr résztvevőkből álló – néptánc- és népzeneccsoporttal, énekkarral vagy színjátszó csoporttal. Ezeket a rendezvényeket a falu apraja-nagyja egyaránt látogatja, korra és iskolai végzettségre való tekintet nélkül. (A három település által létrehozott egyesületek további fontos jellemzője a társadalmi tagolódás és a politikai jelleg hiánya.) Bár a fiatalabb generációk aránya a különböző egyesületekben – részben a környékről való nagy mértékű elvándorlás, az eltérő érdeklődés és az alacsony születési számok miatt – nem ideális, a bécsiekhez hasonló utánpótlás-gondokkal nem kell küzdeniük. Különösen nagy jelentősége van ebből a szempontból a Felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnáziumnak, amely folyamatosan „bocsátja ki” a néptánc, népzene és színjátszás iránt érdeklődő 10-18 év közötti fiatalokat.

A különböző helyi szervezetek népszerűségében minden bizonnyal az is szerepet játszik, hogy Óriszigeten és Alsóőrben a fenti egyesületek jelentik a civil szerveződés egyedüli formáit; azonos profilú, német nyelvű struktúrák nem léteznek.

A zárt falusi közösségekben élő lakosság sokáig kizárólag a településen belül alakította ki hagyományait. A szomszédos falvak azonos tevékenységi körű egyleteket hoztak létre, amelyek tagjai kizárólag helybéli lakosok közül kerültek ki. Az utóbbi évtizedekben ez a teljes zártság – főként a fiatalabb generáció körében – ugyan sokat oldódott, az egyes egyesületek vezetőinek elmondása szerint azonban a községek bizonyos fokú „távolságtartó magatartása” (akár egymással, akár idegenekkel szemben) a mai napig is érzékelhető.¹³³

A felekezeti elkülönülés feloldására és a nagy számú településen szétszórva élő magyar közösség összefogására tett első kísérlet a felsőöri székhelyű, ám többségében alsóöri alapítókból álló *Burgenlandi Magyar Kultúregyesület* (BMKE) 1968-ban történő létrehozásával vette kezdetét.¹³⁴ A mai napig a legnagyobb (több mint 600 tagot számláló) szervezet¹³⁵ rendkívül sokrétű feladatot végez. Hagyományápoló tevékenységét az égisze alatt működő különböző csoportok¹³⁶ (*Virgonc Néptáncsoport, Őrszigeti Magyar Néptáncgyűttes, Szeberényi Lajos Citerazenekar, Színjátszókör, Énekkör*) révén fejt ki.

Nyelvápólással kapcsolatos aktivitása különböző témájú előadások szervezésében, saját kiadványok szerkesztésében és rendszeres kiadásában (*Őrség, Őrségi Füzetek, Őrvidéki Hírek, Hírhozó, Cooltura*) nyilvánul meg. Nyelvoktatással kapcsolatos munkájuk az iskolai nyelvtanítást igyekszik megkönnyíteni. A kezdeti nehézségekről és feladatokról így vallanak:

„A burgenlandi magyartanítás egyik alapvető gondja az volt, hogy olyanoknak kellett a nyelvet tanítani, akik maguk az iskolában sosem tanulták. A Kultúregyesület a magyar nyelv iskolai oktatásának segítéséért felvette a kapcsolatot a szombathelyi főiskolával, amelynek keretein belül lehetőséget kaptak a magyart tanító pedagógusok szakmai továbbképzésre. Ezen túl

¹³³ Ez az „oldódás” a színjátszó- és a néptáncsoportokat érintette; a fiatalabb generáció tagjai esetenként szívesen csatlakoztak a szomszédos település egyesületéhez. Ugyanakkor a burgenlandi fiatalok mellett megjelentek az erdélyi, illetve magyarországi „tagok” is; a táncosoknak többségében egy-egy anyaországi együttes szolgáltatja a talpalávalót és a koreográfiákat is a határ túl oldaláról érkezők tanítják be. Az idősebbek által látogatott egyesületeket ez a tendencia nem jellemzi. A három felekezet egymáshoz való közeledésének szimbolikus megnyilvánulása az évente egy alkalommal megrendezett ökomenikus imadélután, amelyet a három település lelkésze együtt celebrál.

A vezetők szerint a lakosság „távolságtartása” abban nyilvánul meg, hogy rendezvényeiket általában csak a településen élők látogatják, és ritkán látni a nézők soraiban a szomszéd községekben élő magyarokat.

¹³⁴ Alapító okiratukban – többek között – a következőket nyilvánították ki: „Az egyesület kulturális és társasági egyesület. Politikai és vallási célkitűzése nincsen. Tehát pártokon kívül áll, politikamentes, semmiféle vallási közösséghez nincs kötve és nem törekszik anyagi nyereségre. Az egyesület tevékenységi tere Burgenland szövetségi tartomány egész területét öleli fel.” (Lévai, kézirat)

¹³⁵ A szervezet legfiatalabb fiókegyesülete a három őrségi településtől északra fekvő Felsőpulyán alakult meg 2004-ben *Közép-burgenlandi Magyar Kultúregyesület* néven.

¹³⁶ Az egyes csoportokról bővebb történeti ismertető a BMKE honlapján (www.bukv.at), valamint Szoták (2002; 2006) cikkeiben található.

állandó harcot folytatott az Egyesület azért is, hogy a magyar nyelv tanítására magyarországi tanárokat is lehessen alkalmazni. Mára ez is megvalósult. De tankönyvek, szótárak, lexikonok, kézikönyvek, magyar szépirodalmi művek, hangzóanyagok, videofilmek beszerzésével és odaajándékozásával is lehet az iskolai magyartanítást segíteni.”¹³⁷

A BMKE nyelvi kínálata a növekvő érdeklődésnek köszönhetően az utóbbi két évben tovább bővült; az egyesület irodájában hetente két csoportban magyar nyelvű óvodai foglalkozásokat, kéthetente pedig iskolásoknak szóló nyelvi gyakorlatot tartanak. A közelmúltban kezdték meg a kezdő és haladó magyar nyelvtanfolyamok szervezését is. 2004-től az egyesület a tartományban magyart tanítók számára havi rendszerességgel *Pedagógus Fórumot* működtet, amelynek keretében lehetőség nyílik a tanítási tapasztalatok cseréjére és a hiányzó oktatási segédanyagok kidolgozására. A BMKE 1971. óta szervez egyhetes nyári gyermektáborokat a Balaton környékén.

A fent felsorolt programokon kívül a *Burgenlandi Magyar Kultúregyesület* évről-évre megrendezi a naptári évhez kötődő rendezvényeit, valamint a helyi hagyományos programjait,¹³⁸ amelyen az egyesülethez tartozó különböző csoportok, valamint meghívott előadók ünnepi műsorral lépnek fel.

A BMKE nemcsak kulturális, hanem érdekvédelmi szervezetként is működik. Az 1976-os *Népcsoporttörvény* életbe lépését követően az osztrák parlament az Egyesületet a magyar kisebbség egyedüli képviselőjeként ismerte el, azáltal a BMKE az 1979-ben megalakult magyar *Népcsoporttanácsba* – a kisebbségi ügyekkel foglalkozó Kancellária tanácsadó szervébe – négy tanácsost küldhetett.¹³⁹

A falu határait és a vallási hovatartozást átlépő másik szervezet az 1990-ben alapított *Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája*,¹⁴⁰ amely – bár a helyi magyarság számára szervez magyar nyelvű programokat – a népszerű osztrák népfőiskolai szervezet részeként működik. Sokrétű tevékenységük magába foglalja nyelvtanfolyamok szervezését, hagyományörző csoportok működtetését, nemzetközi nyári szabadegyetem rendezését, népzenei CD-k és helytörténeti kiadványok megjelentetését. A kezdőknek, haladóknak és anyanyelvű hallgatóknak szóló magyar nyelvtanfolyamaik rendkívül népszerűek. (2005-ben 16 tanfolyamot indítottak.) 2005.

¹³⁷ <http://www.bukv.at/magyar.html>

¹³⁸ Ezek az alábbi kategóriák egyikébe sorolhatók: magyar nemzeti ünnepek (márc. 15., aug. 20., okt. 23.), jeles ünnepnapok (anyák napja, farsang, „szent karácsony éccakája” stb.) és a helyi hagyományos rendezvények (mesemondó- és versmondó verseny, tarka zenés est, évfordulók stb.).

¹³⁹ Ekkor a magyar Népcsoporttanács nyolc főből állt. Ebből négy fő a BMKE küldötte volt, egy a katolikus egyházé, egy az evangélikus egyházé, egy fő a szocialista párté (SPÖ), egy pedig a néppárté (ÖVP) (Szoták, 2002:9-10).

¹⁴⁰ <http://www.vhs-burgenland.at>

óta a népfőiskola akkreditált ECL nyelvvizsgahelyként működik, ahol a vizsgázók a németen és az angolon kívül magyar nyelvből is számot adhatnak tudásukról.¹⁴¹

4.2.1. Az Alsóőrben működő magyar egyesületek tevékenysége

A 724 lelket számláló kis falu aktív közösségi életet tudhat magáénak. Elsőként 1904-ben gyakorlati céllal hozta létre saját *Önkéntes Tűzoltóegyletét*, amely igény esetén rendszeres bevetésre kerül a szomszédos településeken is, emellett minden nagyobb községi eseményen egyenruhában képviselteti magát. Szintén a múlt század első felében – az akkori katolikus plébános kezdeményezésére – alakult a csak férfiakból álló *Alsóőri Dalárda*. „Párját” az *Alsóőri Női Énekkart* csak 1971-ben alapították. A tagok számának fogyatkozása miatt az elmúlt években a két énekkart *Alsóőri Kórus* néven összevonták.

Hasonlóan lokálpatrióta célokat szolgált az 1964-ben alapított *UFC-Unterwart* sportegyesület, amelynek labdarúgócsapatában 1985 után egy gyakorlott magyarországi játékost is bevettek, amelynek hatására a csapat magasabb osztályba került.

A sportegyesülettel szinte egy időben hozták létre az *Alsóőri Otthon* (1965) nevű, az Őrvidék néprajzi hagyományainak emléket állító gyűjteményt, amely az idők folyamán igazi helytörténeti falumúzeummá alakult. Az egyesületként működő kezdeményezésnek központi pénzforrásokat is sikerült megmozgatnia, és „abban különbözött az előbbiektől, hogy nemcsak a község lakóit, de az idegenforgalmat is igyekezett sajátos művelődési eszközeivel szolgálni” (Éger – Szesztay, 2002:109).

Az 1970-es években szerveződött a település néptánc együttese, amely 1980-ban a *Virgonc* nevet vette fel. A Kárpát-medence egész területéről gyűjtött táncokkal a fiatalok nagy sikert aratnak a különböző fesztiválokon. A fellépésekkel járó kiadásokat a csoport fenntartója a BMKE állja. Jelenleg a Virgoncnak nyolc felnőtt táncosa van, de az érdeklődésre való tekintettel egy kisiskolásokból álló újabb csoport is megkezdte a próbákat.

Az 1980-as években az *Alsóőri Magyar Színjászó Egyesület* megalakulásával a már előzőleg is működő helyi színjátszás szervezeti kerete „professzionizálódott”; az egyesület¹⁴² jogi személyként immár különböző támogatásokban is részesülhet. (Az országban működő más kisebbségi csoportokhoz hasonlóan legfőbb anyagi forrást a

¹⁴¹ 2006. őszéig kilencen jelentkeztek a megmérettetésre, és mindannyian sikeres vizsgát tettek.

¹⁴² Az itt ismertetett egyesületekben tevékenykedők mindannyian társadalmi munkában végzik feladatukat; csupán a *Burgenlandi Magyar Kultúregyesület*, valamint az alsóőri *Magyar Média és Információs Központ* alkalmaz(hat) egy-egy főállású munkatársat.

rendszeres állami támogatás jelent, amely alkalmanként Európai Unió és illetve magyarországi pályázati összegekkel is kiegészülhet.) A felnőttek évente, a gyermekek két évente adnak elő magyar szerzők által írt darabokat.¹⁴³

A település legfiatalabb, ugyanakkor legismertebb intézménye a 2000-ben megnyitott *Magyar Média és Információs Központ*, amelynek elődjét az *Őrvidéki Magyar Intézet* a faluban két évtizedig szolgáló katolikus pap hozta létre. Az egykori községi könyvtárból mára Ausztria legnagyobb magyar nyelvű könyvtárává tartalmazó intézet lett, ahol a magyar nyelvű kultúra ápolását a könyvtári funkciók mellett az irodalmi estek, kiállítások és tudományos tanácskozások¹⁴⁴ is szolgálják.

A megfigyelés során egyértelművé vált, hogy az Ausztriában élő magyarság heterogén összetétele önszerveződő egyesületi életében is megmutatkozik. Elsősorban a kisebbségi csoportok létrejöttének különböző körülményeiben, az ezzel együtt járó eltérő igényekben, valamint területi elhelyezkedésükben keresendő annak oka, hogy az emigráns és az őshonos magyarság szervezetei élesen elkülönülnek egymástól. Ezzel egyidejűleg az emigráns magyarság is erősen rétegzett képet mutat; a kivándorlás időpontja és oka, a kibocsátó terület, a politikai beállítottság, valamint a társadalmi és vallási hovatartozás mentén további alcsoportokra bontható.

Mind az emigráns mind pedig az őshonos magyarság számára komoly anyagi teherként jelent az állam „adminisztratív protekcionizmus”-sal (Kelemen, 2001:73) jellemezhető támogatási rendszere, amelyben sokszor csak utólag döntenek el, hogy mit is támogatnak az éves keretösszegekből. Kelemen szerint „a gyakorlatban ez azt jelenti, hogy egy intézmény anyagi erőforrásai felhasználására kényszerül (amennyiben van neki) – abban a reményben, hogy azt utólag majd visszakapja. A támogatások preferenciái viszont évről-évre változnak.” (ibid.)

Az egyesületek működése sem Bécsben, sem Burgenlandban nem mentes a konkurencia- és a hatalmi harctól; „minden szervezet a másik tevékenységét figyelemmel kíséri, akár az elutasítás, akár az együttműködés formájában.”¹⁴⁵ (Péter, 2005:36)

¹⁴³ Legnépszerűbben a népszínművek. Az elmúlt évtized előadásaiából: Falusi verebek (1987); Az Anyós (1988); Az elevenholt házaspár (1993); Hej, de szép a lakodalom (1996); A kis cukrászda (2000); A mama (2004).

¹⁴⁴ 2003-ban a MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság kihelyezett ülésének Alsóőr volt a helyszíne. Az évente megrendezésre kerülő konferenciák kapcsán gyakran ellátogatnak a faluba ismert politikusok, híres művészek és tudósok.

¹⁴⁵ Viszonylag új keletű az a kezdeményezés, amelynek keretében az összes Ausztriában működő magyar szervezet (az őshonos és a migráns eredetű magyarság által létrehozottak egyaránt) programját központilag Excel táblázatba foglalva naprakész módosításokkal kör-email-en terjesztik.

V. INTÉZMÉNYESÍTETT MAGYAROKTATÁS AUSZTRIÁBAN

Az alábbi fejezet áttekintést igyekszik nyújtani a kisebbségpolitika mindenkori kulcskérdésének, a kisebbségi anyanyelvi oktatásnak az Ausztriában¹⁴⁶ élő magyar kisebbség szempontjából releváns aspektusairól. A kisebbségi oktatási rendszerek helyzetét vizsgálva igyekszem választ találni arra a kérdésre, hogy milyen célok és törekvések vezérlik az anyanyelvi oktatás megteremtésében, illetve megőrzésében egyfelől az államot, mint az oktatás irányvonalainak kijelölőjét, másfelől a helyi magyar szervezeteket, mint a kisebbségi érdekvédelem artikulálóját. Továbbá, milyen mértékben képes betölteni a kisebbségi oktatás elsődleges funkcióit – az anyanyelv megőrzését, a nyelvi kompetencia fejlesztését, a kisebbségi identitás kialakítását/megerősítését stb. – az Osztrák Köztársaságban élő magyarok két csoportjának az őshonos burgenlandi és a migrációs eredetű bécsi magyarságnak a körében?

Először az osztrák kisebbségi oktatás néhány általános jellemzőjének felvázolására teszek kísérletet. Ezt követően az őshonos burgenlandi magyarságot érintő kisebbségi oktatás jogi szabályozásának ismertetésére, és annak gyakorlati megvalósulására, majd pedig a bécsi migrációs eredetű diaszpóra anyanyelvi oktatásáért „felelős” főbb intézmények számbavételére, munkájuk bemutatására kerül sor.

5.1. Az osztrák kisebbségi oktatás általános jellemzői

Mint arra már a *Kisebbségpolitika Ausztriában* című fejezetben rámutattam, az Osztrák Köztársaságban az alapfokú anyanyelvi oktatás biztosításának elve, mint a kisebbségi jogok egyik sarkalatos pontja végigvonul az alkotmányszintű szabályozások

¹⁴⁶ Az osztrák oktatási rendszerről röviden: Ausztriában az óvodai képzés nem képezi az oktatás szerves részét, bár több iskola kínál iskola-előkészítő évet (Vorschulstufe) a hat éveseknek. Az alapfokú oktatás – továbbiakban *elemi iskola* – négy osztályos (Volksschule). Az 5-8. osztályt általában nem tekintik az alapfokú oktatás részének, hanem a középfokú oktatáshoz (Sekundarschule) sorolják. A négyéves (5-8. oszt.) alsó középiskolába, – továbbiakban *polgári iskolába* (Hauptschule) – jár az elemi befutó diákok 70 százaléka. Ebbe az iskolatípusba főleg azok jelentkeznek, akik a későbbiekben szakiskolában (Berufsschule) kívánják folytatni tanulmányaikat, bár létezik átjárás a gimnáziumba is. Az elemi iskolát befejezők 30 százaléka a nyolc osztályos gimnáziumban (Allgemeinbildende Höhere Schule) tanul tovább, amelynek csak a felső négy évfolyamát nevezzük „Gymnasium”-nak. (Létezik külön humán- és reáltagozata.) A 12. osztályt követően az érettségizettek egy része szakmát tanul, más részük a felsőoktatásban folytatja tovább tanulmányait. Az iskolakötelezettség 6 éves kortól 15 éves korig tart (Kozma, 2005:101).

mindegyikén. A kisebbségi oktatás¹⁴⁷ fontosságát hivatott illusztrálni az a tény is, hogy bár konkrét szabályozása nem szövetségi, hanem tartományi szinten történik, az ország három legnagyobb kisebbségének (magyar, horvát, szlovén) anyanyelvi iskoláztatási lehetőségeiről szóló törvényeit az alkotmányszintű szabályozások körébe emeli a törvényalkotó. A *Karintiai kisebbségi iskolatörvény*¹⁴⁸ (1959/101) a helyi szlovénok, a *Burgenlandi kisebbségi iskolatörvény* (1994/641) elsősorban a tartományban élő magyarok és horvátok, de érintőlegesen a romák különböző oktatási szinteken és intézményekben történő oktatását is szabályozza.

Az elmúlt másfél évtized fontos változásokat hozott a kisebbségi oktatás területén. Az 1990-es években a viszonylag tömörszerűen élő nemzeti kisebbségek oktatási jogai kiszélesedtek. Ez a pozitív fordulat a speciális tantervi keretek modernizálásával – különösen az 1988-as és 1995-ös változtatásokkal – együtt a kisebbségi oktatás minőségének javításához vezetett.

Egy másik tendencia a hat őshonos kisebbség jogállásának egységesítése irányába mutat. Ez a folyamat az oktatási jogok területén is megnyilvánul; a hatályos burgenlandi kisebbségekre vonatkozó iskolatörvény nagyban hasonlít a karintiai szlovénekre vonatkozó szabályokra (Györi Szabó, 2000:15). Annak ellenére, hogy ezek a rendelkezések az osztrák Államszerződésben még nem nevesített, csak később elismert kisebbségekre is kiterjednek, érezhető, hogy az eredetileg kompakt

¹⁴⁷ A kisebbségi oktatás jogi hátterének részletesebb ismertetése a *Volksgruppenreport* című dokumentumban található (2001:71-83.).

¹⁴⁸ A szlovének jogait biztosító, területi elvre épülő 1955-ös államszerződés 7. cikke alapján a karintiai tartományi parlament meghatározott egy 35 településből álló kétnyelvű zónát, amely egyben a kisebbségi oktatási rendszer földrajzi övezetét is jelenti. Az 1959/101-es Karintiai Kisebbségi Iskolatörvény a területi elv szellemében az osztrák oktatási rendszerbe beillesztve szabályozta a kétnyelvű zónában található elemi és középiskolai oktatási intézményekben folyó anyanyelvi oktatást. A törvény életbe lépésével eltörölték az addig kötelező kétnyelvű képzést, és a szülők döntésére bízta, hogy szlovén nyelvű képzésben is kívánják-e részesíteni gyermeküket. Ennek következtében az 1960-as években a kétnyelvű zónában tanuló gyermekeknek – az addigi 100%-kal szemben – mindössze 20%-a vette igénybe a kétnyelvű képzést, és arányuk az 1980-as évekig folyamatosan csökkent. (Mindez annak ellenére történt, hogy a törvény a kisebbségi nyelv oktatásának számos módozatára lehetőséget nyújtott.) A kedvezőtlen trend az 1990-es évek elején fordult meg az 1966. óta változatlanul érvényben lévő speciális tanterv többszöri módosításával. A vonatkozó jogszabályok a kétnyelvű zónán belül az alsó középiskolában (felső tagozat 5-8. osztály) és a gimnáziumban is lehetővé teszik a kizárólag kisebbségi nyelven folyó oktatást, de a gyakorlatban a kis számú érdeklődőnek a szlovént idegen nyelvként, vagy választható tantárgyként oktatják. Az elemi oktatásban részt vevők kb. 25%-os arányához képest megdöbbentő az adat, miszerint az 1996/97-es tanévben a kétnyelvű zónákban a gyerekek 5,5%-a tanulta a szlovént. (Kivételt képez ez alól a Klagenfurtban 1957. óta működő állami szlovén nyelvű gimnázium, ahol a szlovén az oktatás nyelve.) A tartomány fővárosában kétnyelvű, öt éves képzési idejű kereskedelmi szakközépiskola is működik. Szlovén nyelvű felnőttképzést az állam nem biztosít, az oktatás a szlovén kulturális szervezetek és a katolikus egyház szervezésében folyik. A felnőtt-képző szervezetek irodalmi, történelmi, művészeti és nyelvi kurzusokat tartanak, közülük több – a mezőgazdaságban felülreprezentált szlovén kisebbség igényeit kielégítendő – az agrárképzésre specializálódott (Györi Szabó, 2000:3-11).

településszerkezetű, tömbszerűen élő nemzeti kisebbségek jelenlétére kidolgozott kisebbség-politikai koncepció kevésbé állja meg a helyét egy nagyvárosi környezetben. Ez érezhető a bécsi diaszpórában élő csehek, magyarok, és szlovákok kisebbségi anyanyelvi oktatása során felmerülő problémákban.¹⁴⁹

Figyelemre méltó, hogy a kisebbségi oktatás törvényi szabályozásában bekövetkezett reneszánsz ellenére a kisebbségi oktatáspolitikával és oktatáskutatással foglalkozó diskurzus jelentéktelen; a témában született publikációk történeti-leíró jellegűek, és nem mutatnak túl az egyes kisebbségeket (főként a szlovénokat és a horvátokat) érintő jogszabályok deskriptív ismertetésén. Fokozottan igaz ez a megállapítás az ausztriai (különösen a bécsi) magyarokra vonatkozóan; a burgenlandi oktatásüggyel kapcsolatos kérdések elemzése – Győri Szabó (2000) történeti-összehasonlító tanulmánya és Szoták (2003, 2004) leíró jellegű publikációitól eltekintve – hiányzik. Szükség lenne továbbá a magyar kisebbség speciális helyzetét figyelembe vevő, kisebbségi anyanyelvi oktatással kapcsolatos pedagógiai- és tantárgymódszertani publikációkra.

Az őshonos kisebbségek oktatásával kapcsolatos tudományos érdektelenség háttérben több ok húzódik meg. Ez részben a csoportok viszonylag kis létszámával magyarázható; a 2001-es census alkalmával Ausztria lakosságának alig több mint egy százaléka százalék vallotta magát – a köznapis érintkezésben használt nyelv alapján – a hat kisebbség valamelyikéhez tartozónak. Másrészt a kisebbségkutatásban tapasztalható hangsúlyeltolódással is indokolható (vö. Nelde, 1994:33-4); Ausztriára nézve is nagyon helytálló *Kozmának* az a megállapítása, hogy „az iskolai esélyegyenlőtlenség irodalma megváltozott; mára feltöltődött a bevándoroltak (...) kutatásával. Benne a szegénység, a nyelvi hátrányok és a társadalmi depriváció hatásai fonódnak össze az iskolai esélyegyenlőtlenséggel” (2005:12). Valóban, az utóbbi időben az oktatásfejlesztési kutatások Ausztriában (is) – az osztrák terminológiában „új-kisebbségek”-nek nevezett – bevándorlók (főként Törökországból és a volt Jugoszlávia területéről érkező

---

¹⁴⁹ Ausztria az 1921-ben Csehszlovákiával megkötött Brünni szerződésben (BGBl. 1921/163) vállalta a Bécsben élő kisebbség anyanyelvi jogainak biztosítását. Jelenleg az 1872. óta működő Koménusz Iskolaszövetség keretein belül folyik a két tannyelvű (német-cseh, német-szlovák) oktatás az óvodától az érettségiig bezárólag. Az 1999/2000 tanévben a magániskolát összesen 230 tanuló látogatta.

másodgenerációs fiatalok) nyelvi problémáival foglalkoznak¹⁵⁰ (vö. Binder, 2002; Fiala-Sulzbacher, 2005; Lichtenberger, 1995; Seebauer, 2004).

5.2. Kisebbségi magyaroktatás Burgenlandban

5.2.1. Jogi szabályozás

Burgenlandban – a tartomány Ausztriához való csatolása (1921) ellenére – egészen 1937-ig a magyar iskolatörvények voltak érvényben. Ez idő alatt a nagy tradícióval rendelkező magyar és horvát iskolák jelentős többségét továbbra is a katolikus egyház működtette, az oktatás nyelvét az iskola fenntartója, többségében az egyház alkalmazásában álló helyi lelkész határozta meg. Ennek következtében a felekezeti iskolákban főleg magyarul és horvátul folyt az oktatás. A német nyelvű állami iskolák ugyanakkor a kisebbségek asszimilálásának eszközeiként szolgáltak (Baumgartner, 1993).

A kisebbségi oktatást új alapokra helyező, 1937-ben született *Tartományi iskolatörvény* azonban mindössze egy évig volt hatályos, ugyanis Ausztria Németországhoz való csatolása következtében a tartomány önállósága teljesen megszűnt. A törvény hatályát a második világháborút követően, 1945-ben azonban ismét visszaállították (Győri Szabó, 2000:12-13). A rendelkezés ismételt bevezetésével párhuzamosan államosították az egyházi iskolákat, ami mindkét kisebbség esetében komoly konfliktusokkal járt. Az előírások értelmében az oktatás típusától függetlenül minden tanulónak – tehát a kisebbségi csoporthoz tartozónak is – képesnek kellett lennie arra, hogy németül is ki tudja fejezni magát szóban és írásban egyaránt.

Az 1937-es törvény a kisebbségi nyelvhasználatot csak az elemi iskola (az általános iskola első négy osztálya) szintjén szabályozta, és a kisebbségi lakosság településen belüli számarányától függően három féle iskolatípus létrehozását tette lehetővé. *Egynyelvű nemzetiségi iskolákat* ott lehetett működtetni, ahol a lakosság aránya meghaladta a 70 százalékot. A törvény minden tantárgy tekintetében *kétnyelvű oktatást* a 30 százalék feletti aránynál biztosított. Amennyiben a kisebbség számaránya nem érte el a 30 százalékot, úgy a német tannyelvű iskola maga dönthetett arról, hogy *szabadon választható tantárgyként* kíván-e kisebbségi nyelvet tanítani. Az 1937-es

¹⁵⁰ Bécsben az 1997/98-as tanévben az általános iskola első négy osztályába járó tanulóknak (Volksschule) 30,7%-a, a felső tagozatba járóknak 36,4%-a volt nem német anyanyelvű (BMUK, Informationsblätter des Referats für Interkulturelles Lernen 1999. Nr. 2. In: Seebauer, 2004:7).

iskolátörvény értelmében a kisebbségi nyelvek oktatása a három féle iskolatípusban a következőképpen valósulhat meg. Az egynyelvű nemzetiségi iskolák az adott kisebbségi nyelven oktatnak minden tantárgyat, egyidejűleg előírt óraszámban az államnyelvet is tanítják idegen nyelvként. A kétnyelvű oktatás mindkét nyelv tananyaként való részvételét jelenti az oktatási folyamatban; többségében a tantárgyak mindegyikét mindkét nyelven előadják. A harmadik – fokozatilag a leggyengébb – módzat a kisebbségi nyelv idegen nyelvként való, fakultatívan választható tanítását tűzte ki célul.

A törvény adta lehetőséggel (horvát-német kétnyelvű oktatás, valamint a horvát, mint szabadon választható tantárgy) elsőként a burgenlandi horvátok tudtak élni, ugyanis az 1955-ös *Államszerződés* egyedül őket ismerte el a tartományban hivatalos nemzeti kisebbségként. A burgenlandi magyarok kisebbségi anyanyelvű oktatásának területén csak az 1976-os népcsoporttá nyilvánítást követően állt be pozitív fordulat. A jogszabály értelmében ekkor négy településen, Felsőpulyán (Oberpullendorf), Felsőőrön (Oberwart), Alsóőrön (Unterwart) és Öriszigeten (Siget in der Wart) kerülhetett sor a magyar nyelvű oktatás bevezetésére.

A burgenlandi kisebbségi oktatás törvényi kereteinek megváltoztatására még évtizedekig várni kellett. 53 évvel az előző szabályozást követően, 1995-ben született meg, majd utoljára 2002-ben módosították a *Burgenlandi óvodatörvényt*,¹⁵¹ amely az óvodákban, bölcsődékben és napközi otthonokban történő kétnyelvű nevelést szabályozza. Felsőőrön, Alsóőrön, Öriszigeten, valamint Felsőpulya igazgatási körzetében a törvény a magyart kötelezően „második óvodanyelvként” írja elő. A tartomány más óvodáiban a magyar abban az esetben biztosítandó, amennyiben a szülők legalább 25 százaléka igényt tart rá, függetlenül attól, hogy a szülők a magyar népcsoporthoz tartoznak-e. A rendelkezés heti minimum kilenc órában határozza meg azt az óraszámot, amit a kisebbség nyelvén tartott foglalkozásokra kell fordítani. A törvény előírja, hogy az óvónők mindkét nyelvből két éven belül sikeres nyelvvizsgát tegyenek.

1994-ben látott napvilágot a mai napig érvényben lévő *Szövetségi kisebbségi iskolatörvény*¹⁵², amely az osztrák *Államszerződés*ben (1955) még nem megnevezett kisebbségekre – tehát a horvátokon kívül a magyarokra és a romákra – is kiterjed és az egységesítés irányába mutat. Különösen jelentős ez a törvény abból a szempontból is, hogy a Burgenlandban élő magyar nemzetiségű, de osztrák állampolgároknak az

¹⁵¹ Burgenlandi óvodatörvény LGBL. Nr. 63/1995; LGBL. Nr. 47/1996; LGBL. Nr. 55/1999; LGBL. Nr. 32/2001.

¹⁵² Kisebbségi oktatási törvény BGBl. Nr. 641/1994 (módosítva BGBl. Nr. 136/1998).

anyanyelvi oktatáshoz való jogát (a tanítás nyelveként vagy kötelező tantárgyként) az alkotmány szintű szabályozás rangjára emelte (bek. 1. § 1.) Az iskolatörvény az óvodától az érettségiig minden iskolatípusra vonatkozóan átfogóan rendelkezik az anyanyelvi képzésről. A törvény legfontosabb új elemei:

- Megszűnt a népszámlálási eredményeken alapuló százalékos feltétel. Ezáltal a tartomány területén bárhol lehetőség nyílik a horvát és magyar nyelvű oktatás bevezetésére, ez nem korlátozódik a kisebbségek által lakott területekre. Azokon a településeken, ahol már az 1937-es törvény alapján kétnyelvű iskolák működtek, ott mindenféle feltétel nélkül folytathatják működésüket, míg más helyeken csak minimális számú diák jelentkezése esetén (bek. 2. Alapelvek Meghatározása).
- A kisebbségi oktatás igénybevétele, vagy az attól való távolmaradás a szülő joga. A magyar/horvát nyelvoktatás történhet kötelező óraként vagy választott tantárgyként¹⁵³ egyaránt (bek. 1. § 1.(2)).
- A kisebbségi nyelvet beszélő gyermekeknek lehetőségük nyílik anyanyelvük oktatási intézményben történő elsajátítására az óvodától az érettségivel bezárólag az oktatás minden szintjén és iskolatípusában (Bericht, 2000:96).
- A törvény az elemi iskolákra vonatkozóan két fajta kisebbségi oktatást tesz lehetővé: a kétnyelvű (magyar/német, vagy horvát/német) oktatáson kívül engedélyezi a csak kisebbségi nyelvű (csak magyar/horvát) iskolák/osztályok létrehozását és működését is.¹⁵⁴ Utóbbi esetben heti hat tanórán kötelező a német nyelv tanítása (bek. 2. § 3.).
- Kidolgozták a kétnyelvű óvodákban és általános iskolákban/osztályokban oktató tanárok és óvónők képzésének és továbbképzésének módozatait. A kétnyelvű tanintézetek leendő oktatói az Eisenstadti Pedagógiai Akadémián

¹⁵³ Az osztrák oktatási rendszerben a szabadon választott tantárgynak két formája létezik: az úgynevezett *Freigegegenstand*, amikor a tanuló osztályzatot kap az adott tantárgyból, illetve az úgynevezett *Unverbindliche Übung*, amikor a kurzus teljesítésének feltétele a rendszeres jelenlét, értékelésre viszont nem kerül sor.

¹⁵⁴ A tantervi előírásokban megfogalmazott célok összecsengnek a tartomány önmeghatározásában az utóbbi évtizedek óta fontos szerepet játszó narratívákkal, miszerint Burgenlandban a „kezdetektől fogva” jelen volt az etnikai és nyelvi sokszínűség. A tartományban élő többségi társadalomban napjainkban megjelenő, a kétnyelvűséggel kapcsolatos pozitív nézetek elsősorban pragmatikus színezetűek; amelyekben a magyar nyelv presztízsének növekedése érhető tetten. A kétnyelvűséggel kapcsolatos diskurzusokban elsősorban a „határokon átnyúló gazdasági kapcsolatok felélénkítése”, a „szakmai előmenetel megkönnyítése”, és „az Európai Unió csatlakozás” hívószavai uralkodnak.

(Tanítóképző Főiskola) történő tanulmányaik során külön magyar és/vagy horvát nyelvi képzésben és óvodai/iskolai gyakorlaton vesznek részt. Az óvodapedagógusi vagy tanítói diplomával már rendelkezőknek a nyelvi és speciális módszertani tárgyakból kiegészítő vizsgát kell tenniük (bek. 5.).

- A tartományi iskolatanácson belül a kisebbségi csoportok ügyeiért felelős osztályt hoztak létre. A szakfelügyelők hatáskörét minden iskolatípusra vonatkozóan megállapították (bek. 7. § 15.).
- A szülők kérhetik a kétnyelvű bizonyítvány kiállítását iskolás gyermekeik számára (bek. 2. § 5.).
- A kisebbségi osztályok és csoportok létszámkorlátai a következőképpen alakulnak: az osztályok összlétszámát 20 főben maximálták. Az elemi iskolában önálló osztály indításához 7, külön csoportéhoz 5 fő jelentkező szükséges. Felső tagozatban és szakmunkásképzőben 9 fővel indul kisebbségi osztály, 5 fővel pedig csoport. A nyolc osztályos gimnázium első négy évfolyamán az alsó létszámküszöb 12 fő (Mühlgaszner, 2002:5).

Az iskolatörvényekhez hasonlóan a kisebbségi oktatás tantervi kerete is ritkán változott az elmúlt fél évszázad során. Az 1937-es tartományi iskolatörvény után először az 1966-ban életbe lépett ún. *Schulorganisationsgesetz*¹⁵⁵ (Iskolatörvény) alakította át az elemi oktatásban, az alsó középiskolákban, valamint a gimnáziumokban használt tanterveket. Ezt követően 1988-ban, 1995-ben, majd 1998-ban oktatási miniszteri rendelet formájában került sor a tanterv módosítására. A változások az alábbiakat érintik (Győri Szabó, 2000:16):

- A magyar-német és a horvát-német kétnyelvű iskolákban/osztályokban a tanrend a kisebbségi és többségi nyelv „lehetőség szerinti” (nach Möglichkeiten in annähernd gleichem Ausmaß) egyforma alkalmazását írja elő.
- A kisebbségi nyelvet idegen nyelvként oktató iskolákban a magyar, illetve a horvát nyelv órakerete megegyező.
- Heti 1 alkalommal magyar illetve horvát felzárkóztató nyelvórát biztosítanak az arra rászoruló tanulók részére.

¹⁵⁵ Lehrpläne für Minderheiten-Volksschulen und für den Unterricht in Minderheitensprachen in Volks- und Hauptschulen in den Bundesländern Burgenland und Kärnten, BGBl. 1966/118, in der Fassung zuletzt BGBl. II 1998/309).

A kisebbségi tantervek keretszabályozásként működnek, így viszonylag tág teret biztosítanak a tanárok számára a jogszabályban megjelölt célok eléréséhez. A kisebbségi anyanyelvi nevelés alapvető célja az előírások szerint a tanulói kétnyelvűség kialakítása és fejlesztése. Az 1998-as tantervi módosítások nagyobb hangsúlyt helyeznek a helyi dialektusok figyelembe vételére, a kisebbségi identitástudat erősítésére, valamint a kettős kulturális kötődés kialakítására (Bericht, 2002:50).

5.2.2. Az alsóőri elemi iskola múltja és jelene

Az első alsóőri iskola létrehozásának időpontja nem ismert, – de a falu lakói szerint – a településnek már akkor is volt iskolája, amikor erre a hatóságok még nem kötelezték. Az írott források először 1696-ban tesznek említést a település egyosztályos tanodájáról. Az évszázadok folyamán az iskolának mindig fontos szerepe volt abban, hogy a falu megőrizte magyar jellegét. A magyaroktatás sikeresen túlélte már a 18/19. századi németesítési törekvéseket is.¹⁵⁶

A terület Ausztriához való csatolása ellenére, egészen 1938-ig megmaradt a magyar tannyelv az egyház fennhatósága alatt álló iskolában.¹⁵⁷ Az Anschluss után (1938) a nemzeti szocialisták államosították a burgenlandi iskolákat és az elemi oktatás nyelvét a németet tették. Ezzel egyidejűleg az alsóőri gyerekeket átirányították a szomszédos, német többségű vasvörösvári (Rotenturm an der Pinka) iskolába. Az átmenetiség hét éves időszakát követően az elemi iskolások ismét a falu iskoláját látogathatták és a magyar nyelvű oktatást is sikerült visszaállítani. Az iskola élén 1946-tól egészen az 1960-as évekig egy tősgyökeres alsóőri állt. A pedagógus elhivatottsága ellenére, a hiányzó magyar nyelvű tankönyveknek (is) köszönhetően a tanítás a gyakorlatban kétnyelvűvé vált (vö. Somogyi, 2004:193). (A magyarországi tankönyvek használata nem volt engedélyezve, az osztrák

¹⁵⁶ Valószínűleg fontos szerepe volt ebben annak is, hogy a falu népességéhez viszonyítva mindig jelentős volt a papok és a tanítók száma. A kis faluban jelenleg is öt tanár él, akik részben helyben, részben pedig a környék iskoláiban magyar nyelvet, illetve nyelven (is) oktatnak.

¹⁵⁷ Ugyanakkor, a trianoni békeszerződés következményeként 1921-ben az újonnan létrejött tartományban megszüntették a felsőlövői evangélikus gimnáziumot, amely addig az egyedüli magyar jellegű középiskolaként működött. Bár az őrvideki fiataloknak engedélyezték a határ menti, magyarországi települések (Sopron, Kőszeg, Szombathely) iskoláinak látogatását, ettől kezdve csak sokkal nagyobb nehézségek árán lehetett a magyar nyelvű középiskolákba eljutni, mint előtte (Éger és Szesztay, 2002:97-8). (1920. előtt a helyi elemi iskolát végzettek közül az értelmiségi pályára készülők három intézményben tanulhattak tovább anyanyelvükön a később Ausztriához csatolt nyugat-magyarországi területen: (1) a kismartoni állami reálgimnáziumban, (2) a nagymartoni alreálgimnáziumban és a (3) a felsőlövői reálgimnáziumban.)

állam pedig nem adott ki magyar nyelvű iskolai könyveket.¹⁵⁸) Az ötvenes évek közepén, a szovjet csapatok kivonulását követően a *szülők kérésére* (!) egymás után szüntették meg a magyar nyelvű iskolákat a Felső-Örségben,¹⁵⁹ ám Alsóőr ekkor még nem csatlakozott a kezdeményezéshez.

Az anyanyelvi oktatás helyzete paradox módon azt követően javult valamelyest, hogy 1962-ben törvényileg megszüntették a szülők tannyelv választásának jogát. Bár ebben a jogszabályban a tanítás nyelvét a németet határozták meg, a döntés értelmében a legalább harminc százalékos nemzetiségi aránnyal rendelkező településeken a többségi és a kisebbségi nyelvet fele-fele arányban kell oktatni. Ez az intézkedés az addig kizárólag kisebbségi nyelven tanító horvát és szlovén iskolákat hátrányos helyzetbe hozta, a magyarok számára ugyanakkor előrelépést jelentett, mert az alsóőri oktatás ezzel válhatott hivatalosan is kétnyelvűvé¹⁶⁰ (Éger és Szesztay, 2002:100).

Az 1971-es közigazgatási reform, amely Alsóört és a szomszédos német nyelvű Németciklényt (Eisenzicken) egyesítette negatív hatással volt az anyanyelvi oktatás jövőjére, ui. a településen élő német anyanyelvű gyerekeket is az alsóőri óvodába, az 1990/91-es tanévtől kezdődően pedig a falu iskolájába írták be (Racz, 1994:152). A németciklénnyel szülők azonban feleslegesnek ítélték meg a magyar nyelv tanulását, és – hosszú viták után – végül 1993-ban átírták gyermekeiket a felsőőri német nyelvű iskolába.

Az osztrák iskolarendszer megváltozása – amelynek keretében az addigi nyolc osztályos általános iskolai oktatást a négy éves váltotta fel – újabb negatív fordulatot hozott a falu tanodájának életében; 1972-ben a két felsőbb osztályt áthelyezték Felsőörbe, ahol már teljesen németül folyt a tanítás. Időközben aztán Alsóörön is egyre inkább teret nyert a német nyelv, az óvodai és iskolai foglalkozások az államnyelven folytak rövid magyar magyarázatokkal. (Kivételt egyedül a heti három magyar nyelv- és irodalom óra jelentett.) Fontos szerepe volt ebben annak is, hogy a régi pedagógusgárda nyugállományba vonulását követően a frissen diplomázott tanárok már nem az anyanyelvükön végezték tanulmányaikat, és továbbképzésük is megoldatlan maradt

¹⁵⁸ Kivételt képezett ez alól a második, harmadik és negyedik osztályosok számára 1954-ben megjelent magyar olvasókönyv, amelyet az 1968-ban kiadott első magyar irodalmi szöveggyűjtemény követett. A többi tantárgyat kizárólag német nyelvű könyvekből oktatták.

¹⁵⁹ Felsőpulyán erre 1955-ben, Felsőörben 1956-ban került sor.

¹⁶⁰ 1920. előtt a helyi elemi iskolát végeztek közül az értelmiségi pályára készülők három intézményben tanulhattak tovább anyanyelvükön a később Ausztriához csatolt nyugat-magyarországi területen: (1) a kismartoni állami reálgymnáziumban, (2) a nagymartoni alreálgymnáziumban és a (3) a felsőlövői reálgymnáziumban.

egészen az 1980-as évekig, amikor is a Burgenlandi Magyar Kultúregyesületnek sikerült megállapodnia a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolával. Éger és Szesztay szerint „anyanyelvünk háttérbe szorulása miatt az alsóöri szülők többnyire sohasem tiltakoztak, sőt – bizonyos esetekben – azt hallgatólagosan támogatták is” (2002:102). Ennek egyik fő oka az volt, hogy a társadalmi-gazdasági folyamatok hozadékaként az alacsony presztízszű kisebbségi nyelvnek a továbbtanulásban (illetve a későbbi munkavállalásban) semmilyen jelentősége nem volt. Már az elemi iskola első négy osztályát követően nagyon beszűkültek a választási lehetőségei annak, aki a magyar nyelv tanulását legalább idegen nyelvként szerette volna folytatni. Ezt jelentősen enyhítette az 1992-ben létrehozott Felsőöri Kétnyelvű Gimnázium, amely működése óta jó hírnévre szert tett.

Az 1990-es évek pozitív fordulatot hoztak nemcsak a magyar nyelv megítélésének kérdésében, hanem az iskolai tanerő alakulásában is. Az 1989/90-es tanévben került átadásra 37 fős tanuló létszámmal az újonnan épített iskola, amelyben az óvoda is helyet kapott. Két magyarországi tanítónő is bekapcsolódott az oktatásba, és egy magyarul anyanyelvi szinten beszélő felsőöri származású igazgatót neveztek ki az iskola élére.¹⁶¹ Rajtuk kívül további két helyi tanító oktatja a jelenleg (2006/7 tanév) mindössze tizenhárom főt számláló „diáksereget”. A falu egyik legnagyobb problémája – a környező településekhez hasonlóan – a népesség folyamatos fogyása, aminek következtében a tanulói létszám is állandóan zsugorodik, ezáltal az oktatási intézményeket időről-időre a bezárás fenyegeti.¹⁶²

5.2.3. Magyaroktatás Burgenland elemi és polgári iskoláiban

A 2006/2007-os tanév statisztikái szerint¹⁶³ Burgenland szerte az elemi és a polgári iskolákban összesen 1985 diák tanul magyarul (**9. ábra**). A tanulók vagy a törvény által *kétnyelvűnek*¹⁶⁴ nevezett (valójában *két tannyelvű*) oktatás keretében, vagy *idegen*

¹⁶¹ Az osztrák tanügyi rendszerben a községeknek nincsen önállóságuk, az igazgatókat, tanítókat és óvónőket a tartományi iskolatanács nevezi ki.

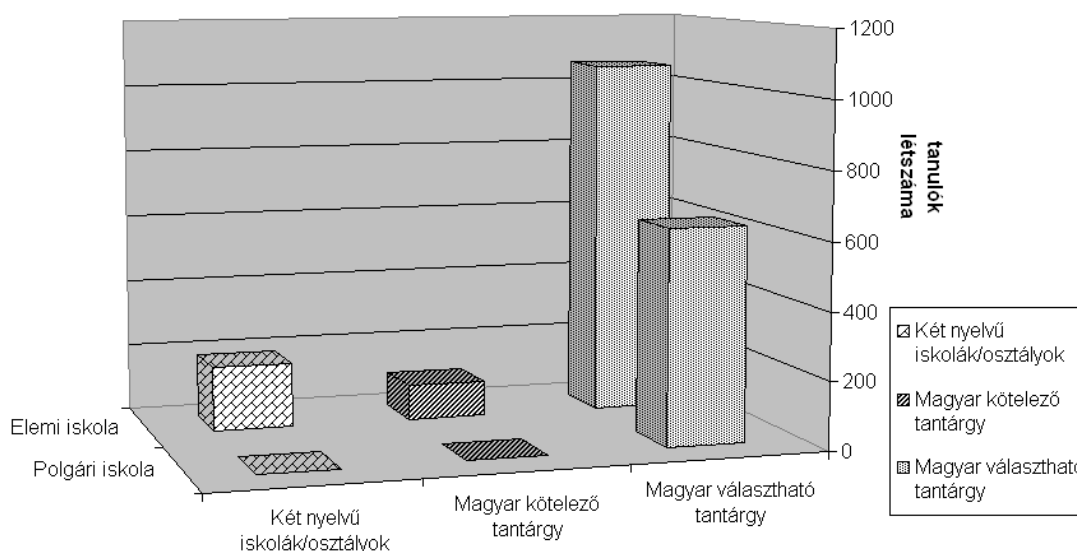
¹⁶² Az öriszigeti kétnyelvű óvoda 2005-ben az óvodáskorú gyermekek rendkívül alacsony létszáma (2 fő) miatt öt évre bezárta kapuit. Ugyanott, az elemi iskola első négy osztályát (összevont) mindössze 8 gyermek látogatja.

¹⁶³ Az adatokat Ludwig Baliko, a Burgenländischer Landesschulrat munkatársa bocsátotta rendelkezésemre.

¹⁶⁴ Mivel a kisebbségi oktatási törvény szövege, a témával kapcsolatos publikációk és az oktatási intézmények megnevezései egyöntetűen a „kétnyelvű” (zweisprachig) kifejezést használják, – a terminológiai félreértések elkerülése végett – én is ezt a jelzőt alkalmazom. Ugyanakkor, az oktatás ezen típusára a „két tannyelvű” megjelölés – minden iskolai tantárgy két nyelven történő tanítása miatt – megfelelőbb lenne.

nyelvként sajátítják el a magyar nyelvet. Előbbi esetben a magyar a tanítás (egyik) nyelveként jelenik meg (Unterrichtssprache); ugyanis a tantárgyak nagy részét mindkét (német és magyar) nyelven oktatják. Utóbbi esetben a magyar nyelvóra lehet kötelező vagy szabadon választott (osztályozással, illetve osztályozás nélkül záródó) tantárgy.

A tartományban jelenleg csupán két településen (Örsziget és Alsóőr) működik kétnyelvű elemi iskola, amelyet összesen 23 kisdíák látogat. További hat elemi iskola működtet kétnyelvű osztályokat összesen 167 tanulóval. Tehát a magyart tanuló diákoknak csupán egy töredéke vesz részt a kétnyelvűség kialakítása, illetve fenntartása szempontjából előnyösebb kétnyelvű oktatásban. A kétnyelvű elemi iskolákon/osztályokon kívül további négy elemi iskolában 103 diáknak kötelező tantárgy a magyar nyelv.

9. ábra: A magyarul tanulók száma a magyar nyelv oktatásának típusa szerint Burgenland elemi és polgári iskoláiban (7-14 év) a 2006/7-es tanévben.

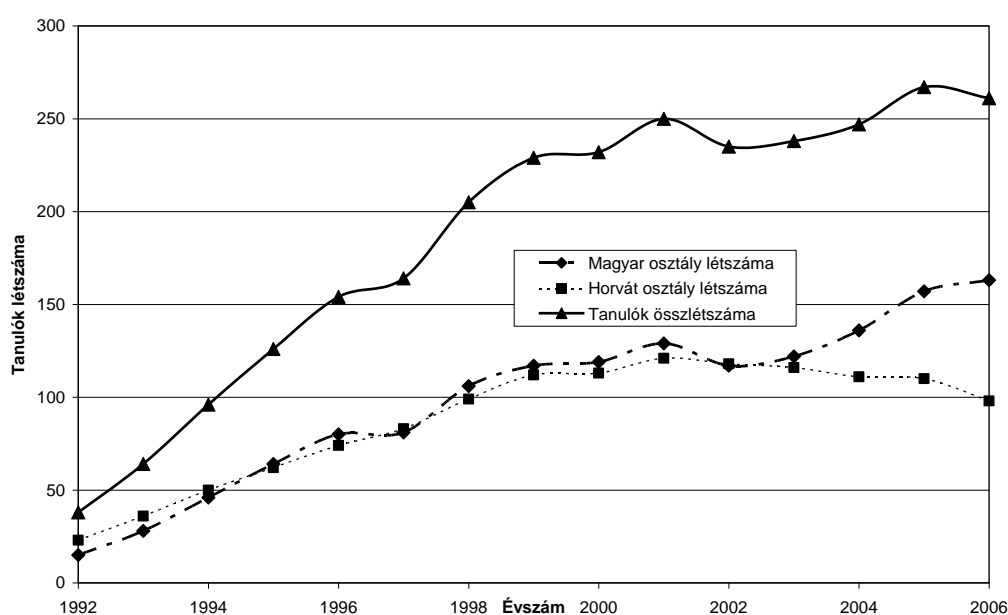
Jóval magasabb azoknak az elemi iskolásoknak a száma, akik szabadon választott tantárgyként – többségében iskolai osztályzat nélkül – tanulják a magyar nyelvet. A 2006/2007-os tanévben 60 elemi iskola 1061 tanulója jelentkezett a magyar oktatás szabadon választott formájára.

Amint azt az **9. ábra** is mutatja, a magyar nyelv iránti érdeklődés érezhetően csökken az elemi iskola első négy osztályát követően. A tartományban nem működik kétnyelvű polgári iskola (5-8 osztály), és a magyart csak választott tantárgyként (tehát nem kötelezően) oktatják minden intézményben. Az idei tanévben 631 fiatal tanul magyarul a 22 polgári iskola egyikében.

5.2.4. A Felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium

A Kétnyelvű Gimnázium kapuinak 1992-ben történő megnyitásával az országban élő magyarok régi álma válhatott valóra; létrejött az első és máig egyetlen olyan önálló közép fokú közoktatási intézmény, amelyben a magyart nemcsak idegen nyelvként oktatják, hanem a tanítás nyelveként is használják.¹⁶⁵ Az Ausztriában egyedülálló gimnázium a tartományban élő két népcsoport középiskolai oktatási igényeit igyekszik kielégíteni: a diákok a nyolc osztályos gimnáziumi képzés keretében, évfolyamonként két párhuzamos osztályban magyar-német, illetve horvát-német kétnyelvű oktatásban részesülnek.

10. ábra: A Felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnáziumban tanuló diákok létszámának alakulása (1992-2006).

Az eredetileg kísérleti jelleggel beindított program sikerét bizonyítja az iskola iránt folyamatosan növekvő érdeklődés, amelyet jól illusztrál a tanulók létszámának állandó emelkedése; az intézménybe beiratkozottak száma¹⁶⁶ az eltelt 14 év alatt majdnem meghétszereződött. Az érdeklődés mindkét népcsoport esetében növekszik az alapítás óta, ennek mértéke azonban eltérő: a horvát tagozat kezdetben magasabb

¹⁶⁵ A burgenlandi iskolák tantervébe az 1980-as évektől kezdődően került be újra intenzívebben a magyar nyelvoktatás. Az 1981/82-es tanévben a felsőlövői (Oberschützen) gimnáziumban indult magyar tagozat. A felsőpulyai gimnáziumban 1987-ben indították el a két nyelvű „pannon” osztályt, amelyben a diákok heti három tanórán idegen nyelvként tanulják a magyar vagy a horvát nyelvet. Önálló kétnyelvű gimnázium azonban 1992-ig nem létezett.

¹⁶⁶ A Felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnáziumban tanuló diákok létszámával kapcsolatos statisztikai adatokat Martin Zsifkovics, az iskola igazgatója bocsátotta rendelkezésemre.

létszámát a magyar tagozat létszáma már a negyedik tanévben (1995/96) felülmúlta. A magyar tagozat Magyarország Európai Unió taggá válásának évében, a 2004/05-ös tanévtől kezdődően jelentős létszám-előnyre tett szert, amelyet azóta is tart.

„A kétnyelvűség mindig előny!!!” hirdeti az iskola honlapja.¹⁶⁷ Külső megjelenítésében az intézmény a kétnyelvűséggel kapcsolatos pozitív nézetek közül főként a *szocio-ökonómiai*, a *szocio-kulturális* és a *lingvisztikai* megközelítéseket ötvözi. A pragmatikus színezetű szocio-ökonómiai beállítottság az idegen nyelv megtanulása révén kedvezőbb munkalehetőséget és a szakmai előmenetel megkönnyítését ígéri. A szocio-kulturális szempont a diákok alkalmazkodóképességének fejlesztését tűzi ki célul. Végül a lingvisztikai megközelítés a hatékony kommunikáció és gyakorlati ismeretek megszerzésének szükségességét tartja elsődlegesnek (vö. Mihály, 2006).

Az oktatás a német, a matematika, az informatika és az idegen nyelvek kivételével minden tantárgyból két nyelven zajlik. A magyar nyelvet külön tantárgyként a gimnáziumi oktatás nyolc éve során heti négy órában tanulják a diákok. Az előírások szerint a tanítás során a magyar nyelv arányát évfolyamonként fokozatosan kell növelni. A diákok egymástól nagyban eltérő nyelvi kompetenciájából adódóan a többségi és a kisebbségi nyelv fele-fele arányban történő oktatása megvalósíthatatlan lenne.

A tanulók rendkívül heterogén nyelvi-családi háttérből adódóan,¹⁶⁸ a gimnázium *kiválasztási gyakorlata* némileg eltér a kétnyelvű iskolákban megszokott európai gyakorlattól; a tantestület a jelentkezőtől nem vár el sem valamely tantárgyban elért kiemelkedő eredményt, sem pedig az új nyelv ismeretének magas fokát. A szelekció – megfelelő elemi iskolai bizonyítvány esetén – egy felvételi elbeszélgetés során történik, ahol a követelményt a „minimális szintű magyar nyelvtudás”¹⁶⁹ jelenti. Valójában az iskola vezetésének célja, hogy a kisebbségi nyelv iránt érdeklődők lehetőleg mindannyian megkezdhesék tanulmányaikat az intézményben.

¹⁶⁷ <http://www.bg-oberwart.at>

¹⁶⁸ A gimnáziumot látogató diákok az alábbi csoportok egyikébe sorolhatók: (1) az ausztriai magyar népcsoport tagjai. Közöttük egyaránt megtalálhatók a magyarul beszélők és a nyelvet nem ismerők; (2) osztrák szülők német anyanyelvű gyermekei; (3) Magyarországról, Erdélyből, vagy a Vajdaságból különböző időpontokban Ausztriába kivándorolt, magyar anyanyelvű szülők gyermekei; (4) magyar anyanyelvű fiatalok, akik naponta ingáznak Nyugat-Magyarország valamely településéről.

¹⁶⁹ A „minimális szintű magyar nyelvtudás” operatív fogalomként értelmezendő. Amennyiben a felvételiző az iskolai magyar nyelvoktatás semmilyen formájában nem részesült még, úgy köteles a Burgenlandi Magyarok Népfőiskolájának (vagy más nyelviskolának a) szervezésében egy fél éves előkészítő tanfolyamra járni.

5.2.5. A kétnyelvű oktatás gyakorlati megvalósulása

Mind a kisebbségi iskolatörvénynek, mind pedig a tantervi előírásoknak komoly hiányossága, hogy egyikük sem definiálja a „kétnyelvű oktatás” mibenlétét. Ennek mellőzése a gyakorlatban oda vezet(het), hogy a tanár vagy a programban részt vevő diákok nyelvi szintje határozza meg, hogy a magyar/horvát nyelv valójában milyen szerephez jut az oktatás során. A jelenleg érvényben lévő tanterv a többségi és a kisebbségi nyelv tanórán belüli arányával kapcsolatos elvárásait két utalás formájában fogalmazza meg; egyrészt a *„lehetőség szerinti egyforma alkalmazását”* (nach Möglichkeiten in annähernd gleichem Ausmaß), másrészt a *„kisebbségi nyelvnek a többségihez való fokozatos hozzáférést”* (progressiv einschleifend) írja elő. A fenti alapelveknek a betartását nagyban megnehezíti, hogy egy osztályon/csoporton belül a tanulók anyanyelvi kompetenciája rendkívül heterogén; a kisebbségi anyanyelvet egyáltalán nem beszélők, valamint a nyelvet otthon rendszeresen használók nem ritkán egyaránt megtalálhatók ugyanazon osztályon/csoporton belül (Zsifkovics, 2006).

A tanulók egymástól nagyban különböző tudásszintje a differenciált oktatás képességét várja el a tanártól. Sajnos az érvényben lévő tanterv nem nyújt segítséget a tanároknak a kétnyelvű oktatás módszertani kérdéseivel kapcsolatban sem (Racz, 1994:152). További terheket ró az oktatóra a korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló tankönyv- és oktatási segédeszköz-állomány; az oktatási anyagok jelentős részét – az oktatás szinte minden szintjén – a tanárok maguk kénytelenek előállítani, illetve a meglévőket a tanulók különböző tudásszintjéhez adaptálni (Mühlgaszner, 2002:7-10). A különböző tantárgyakat oktató tanárok sokszor német nyelvű tankönyvekből tanítanak, amelyeket magyar nyelvű fordítással, illetve magyar tankönyvekből vett kiegészítésekkel látnak el. A magyar nyelvet tanító pedagógusok a tartományi iskolatanács által összeállított tankönyvlistáról „választhatnak” könyvet, amelyen jelenleg az osztrák tankönyvkiadó gondozásában 1990-ben megjelent három kötetes, „Te is tudsz, értesz, tanulsz magyarul?” című szerepel.

A tanárokkal szemben állított követelmények magukba foglalják a szaktantárgy ismeretén kívül mind a német, mind pedig a kisebbségi nyelv magas fokú ismeretét, ugyanis adott tantárgy kétnyelvű oktatása egy tanórán belül, ugyanazon tanár által valósul meg. A kétféle szakmai kompetencia elvárásának ellentételezését szolgálja az a közelmúltban bevezetett – a tanárok szerint szimbolikus összegű – fizetési pótlék, amelyből a kétnyelvű oktatásban részt vevő pedagógusok részesülnek.

A törvény szerint¹⁷⁰ csak olyan tanár oktathat a kétnyelvű programban, aki az előírt speciális végzettséggel rendelkezik, és a záróvizsgát/államvizsgát mindkét nyelven sikeresen letette. A követelmény gyakorlati megvalósítása – különösen az elemi iskolát meghaladó szinteken – a tanárképzés hiányosságai miatt szinte lehetetlen. Az az ideális eset, amikor a két szakos tanár egyik szaktárgya az idegen nyelv nagyon ritka. A felsőöri gimnáziumi tanárok fele az országban egyetlen magyartanár-képesítést is adó Bécsi Egyetem Finn-Ugor Intézetében szerezte diplomáját. Az oktatók másik fele Magyarországon szerzett diplomával rendelkezik, illetve ausztriai egyetemi tanulmányai alatt, vagy azt követően magyarországi részképzésen vett részt.

Egyelőre nem megoldott a kisebbségi anyanyelv oktatását bármilyen módon végző tanintézetek külső (oktatási minisztérium, esetleg iskolatanács általi stb.) minősítése sem. A tanárok szerint a tudásszint mérésére megoldást jelenthetne a meghatározott szintű és típusú nyelvvizsgák (pl. ECL) letételének kötelezettsége. Ez ellen szól azonban a megmérettetés viszonylag magas költségvonzata, és a nyelvvizsgák presztízsének viszonylagos hiánya Ausztriában.¹⁷¹

5.2.6. Kisebbségi anyanyelv oktatás vagy idegen nyelv oktatás?

A magyarországi rendszerváltásnak, a határokon átnyúló gazdasági kapcsolatok felélénkülésének, majd az ország Európai Unió tagságának hatására érezhetően nőtt a magyar nyelv presztízse Burgenlandban. Ez a változás az elmúlt másfél évtizedben a magyar nyelvet tanulók létszámának növekedésében is megnyilvánult. Ugyanakkor, a magyar nyelv iránti érdeklődés elsősorban a többségi társadalom, nem pedig a tartományban élő magyar népcsoport körében növekedett (Miksa, 1998; Balikó, 2002).¹⁷² Ennek köszönhetően a burgenlandi népcsoportok anyanyelvi oktatásának lehetőségein javítani kívánó kisebbségi iskolatörvény (1994) valódi célját csak részben tudja betölteni, ugyanis a törvény a gyakorlatban a „magyar mint idegen nyelv” oktatásának szabályozásaként funkcionál.¹⁷³

¹⁷⁰ LDG 1984, Art. 1. Abs. 3

¹⁷¹ Ausztriában a nyelvvizsga-bizonyítvány megszerzésére tett kísérlet közel sem olyan elterjedt, mint Magyarországon. A bizonyítvány megléte sem a közoktatás különböző formáiban és szintjein, sem pedig a munkavállalás során nem jelent előnyt.

¹⁷² Az 1991/92-es tanévben az elemi iskolában magyart tanulók 93 százaléka idegen nyelvként kezdte el elsajátítani a nyelvet (Wedral, 1993:268).

¹⁷³ Amennyiben a kétnyelvű oktatásban részt vevő magyar anyanyelvű diákok számát a helyi horvát kisebbséggel hasonlítjuk össze meglepő eredményt kapunk; a 31 horvát-német kétnyelvű elemi iskolával szemben mindössze két magyar-német működik. Százalékban kifejezve, a 2001/2002-es tanévben az elemi iskolába járók 3,13 százaléka tanult magyarul, míg 13,22 százaléka horvátul (Mühlgaszner, 2002:6).

Bár a jogi keret lehetővé tenné az anyanyelven történő oktatást az óvodától az érettségiig, a kizárólag kisebbségi nyelven folyó tanításra nincsen igény a tartományban (ez a kisebbségi csoportok mindegyikére igaz). A tankötelezettség ideje alatt magyarul tanulók létszámát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a törvény adta lehetőségeket nem sikerül kihasználni; a kétnyelvű oktatásban részt vevők száma minimális (a 2001/2002-es tanévben az elemi iskolába járók 3,13 százaléka). Ennek okát Gombos és az érintettek abban látják, hogy „az érvényesülés szempontjából a magyar nagyobb, illetve a német nyelv kisebb szerepét nem fogadnák el a szülők” (Gombos 1995 In: Györi Szabó, 2000:17). Ugyanakkor, a magyar nyelv tanulása szabadon választott tantárgyként a legnépszerűbb.

5.3. (Kisebbségi?) magyaroktatás Bécsben

A burgenlandi kisebbségi oktatással szemben a Bécsben és környékén élő migrációs eredetű magyar diaszpóra esetében de jure kisebbségi oktatásról nem beszélhetünk, ugyanis a tartományban hiányzik a kisebbségi anyanyelvi oktatás törvényi szabályozása. Különösen figyelemre méltó ez a jogi diszkrepancia akkor, amikor a magyar kisebbség mindkét csoportja deklaráltan ugyanazzal a jogállással rendelkezik. A magyar anyanyelvi oktatás szabályozását Bécsben az 1976-os Népcsoporttörvény látja el, amely nem külön jogokat deklaráló nyelvtörvény, hanem a magyar egyesületek által szervezett, az anyanyelvmegőrzést céljaul kitűző programokra pályázati lehetőséget biztosító és a szervezési költségek nagy részét finanszírozó támogatási forma¹⁷⁴ (Vörös, 2002:57).

A jelenlegi gyakorlat szerint a magyar nyelv oktatására a Kancellária Hivatal által rendelkezésre bocsátott forrásokkal a helyi magyarság különböző szervezeteit összefogó és azok hivatalos képviselőjét ellátó egyik esernyőszervezet, az Ausztriai Magyarok Központi Szövetsége (Központi Szövetség) rendelkezik. Az osztrák fővárosban a Központi Szövetség működteti az anyanyelvi oktatás két fő intézményét; a Bécsi Magyar Iskolát (BMI) és a cserkészetet.¹⁷⁵ Az előbbieken kívül létezik még a

¹⁷⁴ Ugyanakkor, a Népcsoporttörvény nem tiltja a kisebbségi nyelven is oktató tanintézetek létrehozását (sőt finanszírozásához is hozzájárul), amint azt a Bécsben élő tízezer fős cseh kisebbség által alapított kétnyelvű (cseh-német) Koménusz magániskola sikeres működése is mutatja.

¹⁷⁵ Természetesen magyar nyelvtanulásra egyéb intézményekben is lehetőség nyílik, ám mivel ezek nem a bécsi magyar szervezetek fennhatósága alatt működnek, ezek ismertetésétől a disszertáció szabta terjedelmi korlátok miatt el kell tekintenünk. (Ezek közé tartozik pl. a Collegium Hungaricum, a Bécsi Egyetem Finn-Ugor Intézete, valamint a különböző népiskolák és nyelviskolák.)

Projekt Hungaricum nevet viselő, a Városi Iskolatanács által kezdeményezett nyelvoktatási program is, amely azonban a másik két intézménytől minden szempontból függetlenül működik.

Az anyanyelvoktatás működési kereteivel kapcsolatban nagyban eltér az állami források elosztásáért felelős Központi Szövetség vezetőségének véleménye a Bécsi Magyar Iskolában oktató tanítókétól. Míg az előbbiek a jelenlegi helyzethez ragaszkodva a magyar egyesületi életbe integrálva képzelik el a magyaroktatás jövőjét, addig a BMI gyakorló tanárai az érintett szülők egy részével karöltve az osztrák közoktatási rendszeren belüli, két tannyelvű (német-magyar) osztály(ok) létrehozásával – évfolyamonként mintegy 20 diákkal – felmenő rendszerben való működtetésével látják biztosítva az intézmény és a magyar nyelv jövőjét. Erdélyi adatközlőim egy harmadik utat javasolnak: egy kizárólag magyar tannyelvű oktatási intézmény létrehozását. A magyaroktatással kapcsolatos különböző nézetek az egyes migrációs hullámok képviselőihez is köthetők; a Központi Szövetség létrehozói és működtetői az 1956-os migránsok közül kerültek ki, míg az intézmény oktatói az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején érkeztek Ausztriába.

5.3.1. A Bécsi Magyar Iskola

Az „iskola” megnevezés félrevezető lehet egy olyan civil szervezet esetében, amely az osztrák fővárosban élő, különböző időpontban érkezett migrációs hullámok első, második, esetleg harmadik generációjának hétvégenkénti anyanyelvi nevelését tűzi ki célul. A rendszeresen működő hétvégi magyar iskola gondolata először az 1970-es években merült fel, de a kezdeményezést először 1985-öt követően – a nagy számú erdélyi menekülthullám megérkezésekor – koronázta siker. Ennek fő oka az volt, hogy a magyar oktatás iránt „az 56-os menekültek körében akkorra már nem sok érdeklődés mutatkozott. Ugyanakkor, kedvezően hatott az a tény, hogy az erdélyi menekültek jobbára fiatalok vagy fiatal házaspárak lévén elégséges számú gyermekkel járultak hozzá az oktatás megkezdéséhez.” (Deák, 1998:8) 1987 őszén, amikor a Bécsi Magyar Iskola elődje 23 tanulóval megnyitotta kapuit élére egy erdélyi pedagógus-házaspár állt. Kezdetben az oktatás előbb kettő, majd három korcsoportban folyt.

Az oktatás 1997-ben az óvodás csoport megindításával vált teljes körűvé. A tanulók ma már felmenő rendszerben az óvodától egészen az érettségiig részt vehetnek a magyar oktatásban. Jelenleg a tanítás öt korcsoportban folyik: az óvodások

(3-6 évesek), a 7-10 év közöttiek, a 11-13 évesek, a 14-16 évesek, valamint a 17-18 éves középiskolások külön csoportot alkotnak.

A tanításra minden második hét szombatján, három tanórán kerül sor. 2004. évtől kezdődően a kis iskolások részére bevezették a heti oktatást. Ugyanez a kísérlet a nagyobbak körében érdektelenség miatt zátonyra futott. A tandíj összegét 100 Euróban állapították meg tanévenként, de rászorultság esetén az órák minimális hozzájárulással is látogathatók.

A tanulók létszáma az iskola megalakulása óta folyamatosan növekszik. Az első éveket követően az 1990-es évek közepéig 40-50 beiratkozott diákja volt az iskolának, az 1990-es évek második felében már 70-80-an látogatták a magyar tanítást évente. 2002 óta a tanulni vágyók száma 80-100 fő között mozgott. Az 2005/2006-os tanévet 100 diák kezdte meg (Koleszár, 2005:2).¹⁷⁶

Az oktatás helyszíne és a tanári gárda összetétele is több ízben változott az iskola fennállása óta. Jelenleg öt, pedagógus diplomával rendelkező szakember foglalkozik a gyermekekkel. Az oktatók mindegyike gyakorló pedagógusként, magyar szakos tanárként (általános iskolában vagy gimnáziumban) dolgozott hazájában mielőtt Ausztriába érkezett. Másodgenerációs gyermekek tanításában a Bécsi Magyar Iskolában és saját családjukban tettek szert gyakorlatra. A tanárnők Magyarországról, Erdélyből és a Felvidékről érkeztek. Mindannyian nagy lelkesedéssel és kitartással végzik munkájukat. A hétvégi iskola mellett intézményes kereteken belül vagy magánoktatás formájában mindannyian magyart tanítanak anyanyelvként, illetve idegen nyelvként.

A nyelvoktatás az Oktatási Minisztérium adományának köszönhetően magyarországi nyelvtan és irodalomkönyvek segítségével történik. A különböző csoportok a 2003-ban megjelent „Hétszínvirág” című olvasókönyvből és munkafüzetéből tanulnak.¹⁷⁷ Ezt a tananyagot egészítik ki a pedagógusok különböző saját készítésű munkalapokkal, játékokkal, mondókákkal, versekkel és dalokkal. A tanórák felépítése minden korcsoportban azonos: a nyelvtanórát irodalom és történelem – esetenként fogalmazás óra – követi. A gyermekek osztályzatot nem kapnak, tudásukról többnyire a karácsonyi- és évzáróünnepség keretében adnak számot.

¹⁷⁶ Az intézmény szerény publicitását tekintve a növekedés egészen meglepő. A tanulók „toborzása” főként szájhagyomány útján terjed, valamint a Bécsi Naplóban évente egy-két alkalommal megjelentetett rövid újságcikkek révén. Érdekes módon az iskola működéséről az 1980-as évek végén Ausztriába érkezett adatközlőim egyike sem tudott.

¹⁷⁷ Burai Lászlóné – Dr. Faragó Attiláné: Hétszínvirág, Apácai Kiadó, Celldömölk, 2003.

5.3.2. Cserkészzet

Más nyugat-európai és tengeren túli országokhoz hasonlóan, a Bécsi székhelyű 71. számú *Széchenyi István Cserkészcsapat*¹⁷⁸ – a három Ausztriában működő cserkészcsapat egyikeként – kiemelkedő anyanyelvmegtartó szerepet játszik a magyar származású fiatalok körében. Az 1961. óta folyamatosan működő, jelenleg 120 főt számláló szervezet a Külföldi Magyar Cserkészszövetség tagja. A felnőtt korú vezetőkön kívül mintegy 50 (6-14 éves) korú gyermek vesz részt – Mókus, Papagáj, Napsugár, Béka stb. őrökbe rendezve – a kéthetente szombaton délutánonként tartott magyarságismereti és népi hagyományok foglalkozásokon, amelynek során az oktatók a szóbeli kommunikáció fejlesztésére fektetik a hangsúlyt. Az ünnepi műsorokon, táborozásokon és közös kirándulásokon való aktív részvétel nagyban segíti a közösség kialakulását. A cserkészcsoporthoz vezetői főként azok közül az Erdélyi első generációs fiatalok közül kerültek ki, akik kisgyermekként érkeztek Ausztriába. Feladatukat társadalmi munkában látják el.

A cserkészoktatásra járó 6-14 éves korú gyermekek, amennyiben a későbbiekben is a szervezet kötelékében szeretnének maradni, 14 évesen őrsvezető-vizsgát tehetnek. A megmérettetés során magas szintű magyar nyelvtudást várnak el a jelölttől, ui. történelmi, földrajzi, nyelvtani, irodalmi ismereteiről anyanyelvén kell számot adnia. A vizsgára nem jelentkezők ezt követően többségében lemorzsolódnak és kikerülnek a cserkészzet kötelékéből.

Az cserkészfoglalkozásokat, valamint a BMI óráit látogató gyermekek családi-nyelvi háttere meglehetősen heterogén; viszonylag magas az erdélyi menekültek gyermekeiként Ausztriában születettek aránya. Megtalálhatók továbbá olyan harmadik generációs fiatalok is, akiknek nagyszülei 1956-os menekülteként érkeztek az országba. A harmadik csoportot a Magyarországról érkezett munkavállalók, vagy Ausztriába házasodottak gyermekei alkotják. A magyar oktatásnak ebben a két formájában nem vesznek részt olyan osztrák gyermekek, akik nem tartoznak a bécsi magyar népcsoporthoz. A foglalkozások látogatásának mindkét esetben feltétele a magyar nyelvtudás.

¹⁷⁸ A cserkészcsapatról bővebb információ a <http://www.net.hu/szentistvan/cserk.html> honlapon található.

5.3.3. Projekt Hungaricum

Az előző két kezdeményezéstől eltérően, a Projekt Hungaricum elnevezésű nyelvoktatási programot nem a kisebbségi magyar szervezetek, hanem egy állami intézmény, a Bécsi Városi Iskolatanács idegen nyelvi referatúrája működteti. Az 1995/96-os tanévben beindult magyar nyelvoktatási program elsősorban a bécsi magyar népcsoporthoz tartozó gyermekek magyar tanítását szolgálja, ugyanakkor német anyanyelvű tanulók is részt vehetnek benne. A magyar nyelv oktatása a főváros különböző pontjain található négy elemi iskolában folyik; a gyermekek különböző iskolákból és kerületekből keresik fel a magyar tanításra kijelölt tanintézeteket. Az első négy osztályba járó tanulók órarenden kívül, a délutáni órákban, heti egy alkalommal két tanóra keretében tanulnak magyarul. Bár a szabályozás az osztályozásra is lehetőséget adna, a diákok értékelés nélküli, szabadon választható tantárgyként tanulják a magyart. A növekvő érdeklődés hatására az 1999/2000-es tanévben 150 kisdíák vett részt a programban. A projekt keretében középiskolai szinten azonban mindössze egy iskolában nyílik lehetőség a magyar nyelv tanulására.

A Projekt Hungaricum a nyelvtanítás során a szóbeli kifejezőképesség fejlesztésére fekteti a hangsúlyt. A program oktatási céljait az alábbiakban fogalmazza meg: „Az anyanyelvi oktatás alaptantervben lefektetett céljainak megfelelően a magyar anyanyelvű, vagy a magyart második nyelvként tanuló diákoknak lehetőségük nyílik nyelvismeretük megőrzésére és továbbfejlesztésére, valamint kultúrájuk egyes elemeinek játékos- és tevélyes formában történő megismerésére, összekapcsolva ezeket az értékeket új kulturális környezetükkel.”¹⁷⁹

Összegzés

A magyarok által legnagyobb számban lakott tartományok eltérő kisebbségpolitikai koncepciójából adódóan Burgenlandban és Bécsben alapvetően más szervezeti formában kerül sor a kisebbségi csoportokhoz tartozók anyanyelvi oktatására. Míg a burgenlandi szabályozás lehetőséget ad a közoktatás keretein belül a magyaroktatás különböző módozataira (csak kisebbségi nyelvű, kétnyelvű, nyelvoktató), addig Bécsben részben a törvényi szabályozás anomáliái miatt, részben pedig a kisebbségi csoport hivatalos képviselőjének preferenciája miatt a kisebbségi anyanyelvi oktatásnak csak a leggyengébb formája az ún. nyelvoktató módozat valósul meg.

¹⁷⁹ <http://www.lehrerweb.at/ssr/europabuero/hungaricum.html>

Az oktatás különböző törvényi szabályozása és szervezeti kerete ellenére a burgenlandi és a bécsi magyar kisebbség iskoláskorú tagjai anyanyelvüket intézményi keretek között, többségében a nyelvoktató típusú kisebbségi nyelvoktatás keretében sajátítják el. A heti átlagos óraszám Burgenlandban kettő-három, Bécsben másfél-két tanóra. Ilyen alacsony óraszám mellett hosszú távon – optimális esetben (motivált diák, felkészült tanárok, megfelelő tananyag stb.) – esetleg az érzelmi kötődésen alapuló közösséghez tartozás tudata alakítható ki, illetve az anyanyelv iránti érdeklődés kelthető fel, ám az anyanyelv magas szintű elsajátítására és a nyelvcsere folyamatok visszafordítására az ilyen szűkre szabott óraszám önmagában nem alkalmas.

További fontos különbség, hogy Burgenlandban a magyaroktatás az iskolai órarendbe ágyazottan történik, így a diákok saját iskolájukban tanulhatják anyanyelvüket. Ezzel szemben Bécsben a tanórák a hivatalos tanítási időn kívülre (délutánra, vagy hétvégére) esnek és a diákok többségének egy erre a célra kijelölt külön intézménybe kell eljutnia. Ebből adódóan komoly áldozatokat kíván diáktól és szülőtől egyaránt a magyar órán való részvétel (városon belüli nagy távolságok, iskolások szállítása, egyéb iskolai és családi programokkal való egyeztetés szükségessége stb.).

Jelentős eltérés mutatkozik a magyart bármilyen formában oktató iskolák száma között is; míg az ország legkeletibb tartományában több tucat állami közoktatási intézményben jelentkezhetnek a diákok kisebbségi magyar nyelvi oktatásra, addig a fővárosban mindössze öt iskolában tanulhatnak magyarul. Különösen szembeötlő ez az aránytalanság akkor, ha a tartományban élő magyar anyanyelvűek számának különbségeit tekintetbe vesszük. Az utolsó census (2001) adatai szerint Burgenlandban 6641 fő, Bécsben 15435 fő vallotta magát magyar köznyelvűnek.

Az iskolai anyanyelvórák alacsony száma mellett az oktatás formája, a számonkérés módja (illetve annak hiánya) sem előnyös a kétnyelvű oktatás céljának – a magas fokú balansz kétnyelvűség kialakításának (Bartha, 1999:208) – elérése szempontjából. Burgenland mindössze tíz elemi iskolájában oktatják kötelező nyelvként a magyart, a többiben csak választható tantárgy formájában. Bécsben hasonló a helyzet; a Bécsi Magyar Iskola és a cserkészeti diákjai kivétel nélkül, a Projekt Hungaricum tanulóinak abszolút többsége nem osztályzattal záruló tantárgy keretében tanul magyarul. Amennyiben a diákok nem kötelező tantárgyként tanulnak magyarul, és

nincsenek teljesítménykényszernek kitéve, több gyakorló tanár szerint félő, hogy ez a kisebbségi nyelv presztízisének csökkenéséhez vezet.

Végezetül, bár örömteli tény a magyar nyelvet tanulni vágyók számának növekedése mindkét tartományban, Burgenlandban a kisebbségi magyaroktatás keretében valójában idegen nyelvoktatás folyik, hiszen a tanulók jelentős része vagy a többségi társadalom tagjai közül kerül ki, vagy – bár felmenői révén a magyar népcsoporthoz tartozik – a kisebbségi nyelvet nem volt lehetősége az elsődleges szocializáció során elsajátítani. Az őshonos népcsoport körében nem mutatkozik igény a kisebbségi oktatási törvényben biztosított lehetőségek maradéktalan kihasználására. Ezzel szemben a fővárosban de jura kisebbségi oktatásról nem beszélhetünk, bár a helyi magyar egyesületek által szervezett intézményekben a magyar népcsoport tagjai oktatják a magyar népcsoport tagjait.

VI. A NYELVHASZNÁLAT MINDENNAPI GYAKORLATA

1. Nyelvválasztási szabályok a migrációs eredetű bécsi diaszpórában és az őshonos alsóőri közösségben

A nyelvcserére és nyelvmegtartásra vonatkozó kutatások központi témája a nyelvválasztás, amelyet „a társalgás alapkódjának kijelölése”-ként (Bartha, 1999:88) definiálhatunk. Azt a jelenséget értjük ezen, amikor a kommunikációs aktus során a kétnyelvű személy az általa beszélt nyelvek közül kiválasztja az adott helyzetben számára megfelelőt (Borbély, 2001:111). A választás azonban nem véletlen döntés eredménye, hanem szabályszerűséget követ; az adott kétnyelvű beszélőközösségben uralkodó normákra és elvárásokra utal (Hoffmann, 1991:177). Ezeknek a szabályszerűségeknek a feltérképezésére teszek kísérletet akkor, amikor azokat a változókat próbálom megragadni, amelyek a bécsi, illetve az alsóőri magyarok különböző csoportjainak kétnyelvű elrendezésében meghatározzák a nyelvválasztást. Ennek során elsősorban a két helyszínen résztvevő megfigyeléssel gyűjtött adataimra támaszkodom, ui. a két nyelv közötti választás szimbolikus, illetőleg szituációhoz kötött szerepének vizsgálatára az interjú kevésbé alkalmas, hiszen a magyart, mint a társalgás alapkódját – a kutatás eredeti céljának megfelelően – a terepmunkás határozta meg (vö. Bartha, 1993:121). Arra a kérdésre keresem a választ, hogy a fenti kétnyelvű közösségekben milyen szabályok vezérlik az egyéni és a közösségi nyelvi repertoár¹⁸⁰ működését.

A kétnyelvű közösségekben többnyire valamiféle funkcionális elkülönülés figyelhető meg a nyelvek között; pl. bizonyos tevékenységek egyik, míg más aktivitások a másik nyelvhez kötődnek. Ez az elkülönülés ugyanakkor általában nem tekinthető teljesen statikusnak – különösen igaz ez a megállapítás a nyelvcseré folyamatát átélő *instabil (átmeneti)* kétnyelvűségben élő közösségekre (Fishman, 1968; Gal, 1979:2). Bartha megfogalmazásában „a beszélők vagy beszélői csoportok

¹⁸⁰ „Nyelvi repertoáron egy közösség szociálisan szignifikáns interakcióiban a közösség tagjai számára rendelkezésre álló nyelvi források összességét értjük. A nyelvi források magukba foglalják mindazon nyelveket, nyelvjáráásokat, regisztereket, stílusokat és nyelvfordulatokat, amelyek a csoport beszédében vagy más kommunikációs modalitásaiban (pl. írásban) előfordulnak” (Gal, 1987:286).

különbözőképpen értelmezhetik és újraalkothatják a nyelvek „munkamegosztására”, a beszédalternatívák közötti választásra vonatkozó szabályokat” (1999:88-89).

A kétnyelvűséggel foglalkozó, különböző kutatásokban előforduló, a nyelv választást befolyásoló tényezőket Grosjean a következőkben foglalta össze:

1. a beszélgetés résztvevői (nyelvi jártasság, nyelvi előny/ben részesítés/, társadalmi-gazdasági státusz, életkor, nem, foglalkozás, iskolázottság, etnikai hovatartozás, a beszélő beszédaktusainak előtörténete, kapcsolatok minősége, bizalmasság, a kapcsolat határfoka, a nyelvekhez fűződő érzések/attitűdök, külső hatások);
2. a szituáció (helyszín/környezet, egy nyelvű(ek) jelenléte, a formális kapcsolat mértéke, a bizalmasság foka);
3. a beszélgetés tartalma (téma, szókincs típusa);
4. a beszélgetés, mint szociális interakció funkciója (a társadalmi státusz emelése, a társadalmi különbségek, valaki kizárása, felkérés vagy parancs) stb. (Grosjean, 1982:136 idézi Borbély, 2001:118).

1.1. A beszélgetés résztvevői

1.1.1. A nyelv választás nemzetiségen alapuló szabálya

A bécsi adatközlők esetében a társalgás alap kódjának kijelölésében elsődleges rendezőelvnek az interakcióban részt vevő partnerek *személye* mutatkozott, különös tekintettel azok *nemzetiségére*. A nyelv választás legfőbb szabályát az adatközlők így fogalmazták meg: „*aki magyar, azzal magyarul beszélünk*”. Értelmezésük szerint a „magyarság” a magyar származással egyenértékű „adottság”; tehát magyarnak az minősül, aki Magyarországról vagy a Kárpát-medence magyarlakta területeiről érkezett Ausztriába, illetve, aki magyar szülők gyermekeként Ausztriában született. Feltehetően személyes tapasztalataikból kiindulva, interjúpartnereim az első- és másodgenerációs migránsokat tekintik „magyar”-nak, a harmadik generációra már nem terjesztik ki a magyar identitás elsőbbségéhez kapcsolódó elvárást; az anyanyelv ismeretét és aktív használatát. Hasonló a helyzet a vegyes házasságba született gyermekekkel is, különösen amennyiben az anya a többségi társadalom tagja.

A fenti alapszabályt bécsi interjúpartnereim kötelező érvényűnek tekintik önmagukra nézve, a döntést pedig elsősorban a nemzetiség és az anyanyelvhasználat szétválaszthatatlan kapcsolatával magyarázzák – „*magyar ember magyar emberrel*

magyarul beszéljen”. A beszélgetőpartnerrel való közös csoport-identitás kinyilvánításának igényén kívül, a nem balansz kétnyelvűek nyelvválasztása kompetencia-okokkal is magyarázható; hiszen ők – amikor csak lehetőségük nyílik rá – domináns nyelvüket (anyanyelvüket) részesítik előnyben. Ugyanakkor, ez a szempont vezérli alapvetően a balansz kétnyelvűek egymás közötti kommunikációját is, még akkor is, ha pl. mindketten kisgyermekként kerültek Ausztriába.

A második generációsok nyelvválasztását is alapvetően a kommunikációs partner nemzetiségi hovatartozása vezérli; a magyar nyelvű alapkód azonban a résztvevők kompetenciájának és a témának függvényében adott esetben akár többször is módosulhat a társalgás során.

„Akiket úgy két nyelvet tudó barátoknak, ismerősöknek nevezünk, azokkal magyarul szoktunk egymás között beszélgetni.” (WG2-N-6)

„Az azért elég furának tűnik, ha két magyar németül beszél egymással. Kivéve, hogyha gyakorolják a nyelvet. Akkor megérteném, de így, csak úgy, azt nem.” (WG2-F-4)

1.1.2. A nyelvválasztás csoport-hovatartozáson alapuló szabálya

Bár az alsóőri kétnyelvű közösség nyelvválasztási szokásai több ponton is eltérnek a bécsi magyarok kódválasztási mintáitól, a társalgás alapkódjának kijelölésében elsődleges rendezőelvnek itt is a kommunikációs partner személye, különösen pedig annak származása bizonyult; *„Attú függ, hogy honnan gyűtt.”* Mivel az adatközlők a falut tekintik elsődleges kommunikációs egységnek, *a partner településhez fűződő „kötődése”* alapján határozzák meg annak *csoport-hovatartozását*. In-group csoporttagnak a helyi származású – alsóőri születésű, és neveltetésű – alsóőriek számítanak. A magyar többségű falu népességének eredeti összetételéből adódóan bár „igazi” alsóőrinek elsősorban a *„magyar ajkúakat”* (akiknek szülei is magyar nyelvűek) tekintik, a lokális identitásra még a faluban élő, magyar rokoni köteléssel rendelkező (általában eredetileg beházasodott) *„német ajkúak”* is igényt tarthatnak. Külön elbírálás alá esnek azonban az alsóőri csoporttagsággal nem rendelkező ún. *„idehúzódtak”*; azok a településen telket vásárolt osztrákok (*„németek”*), valamint Magyarországról és Erdélyből betelepült *„magyarok”*, akik rokoni kötődések nélkül költöztek a településre.¹⁸¹

¹⁸¹ Ebbe a „halmazba” tartozik még a faluban élő néhány román, indiai, szerb stb. bevándorló család is, akik többnyire csak átmeneti állomáshelyüknek tekintik Alsóört. A bevándorlók és menekültek legújabb

A nyelvválasztással kapcsolatban feltett kérdések megválaszolásánál az adatközlők szisztematikusan különbséget tesznek a fenti csoportok között. Legegyszerűbben a csoporttagsággal nem rendelkező személyekhez kötődő nyelvválasztás fogalmazható meg; a helyiek az Alsóőrben élő „németekkel” a többségi nyelven kommunikálnak, az ott élő „magyarokkal” – kompetenciájuk függvényében – „jobban az írás után”, illetve „magyarországiasan, a szép magyar lesz beszélve”.

Mivel a nyelvválasztást befolyásoló további tényezők csak az alsóőri in-group tagsággal rendelkezőkkel folytatott kommunikáció során kerülnek figyelembe vételre, a továbbiakban ezeket ismertetem.¹⁸² A nyelvválasztást legerősebben a kommunikációs partner különböző tulajdonságai befolyásolják (Gal, 1979:118,125), amelyek közül kiemelkedő fontosságú annak kora, nyelvi kompetenciája, illetve a kisebbségi nyelvel szembeni attitűdje. Mivel ezek a faktorok együttesen határozzák meg a beszélők között már szokásként rögzült nyelvhasználati szabályokat, a megfelelő választás minden esetben a kommunikációs partnerek személyes ismeretségét feltételezi.

„De ez nem olan, hogy most gondolkodnom kell, hogy kivel, hanem ez már bennem van, az ember már ismeri a népeket és akkor nem köll nagyot gondolnom, hanem az magától adatik, hogy evvel németül, evvel magyarul beszélek.” (A1961-F-5)

„Mert ezt már ismeri, és mindjárt úgy fel van állítva. Man stellt sich quasi auf denjenigen ein <az ember szinte rááll a másik nyelvhasználatára>, nem? De ez már, hogy mondjam, ez már úgy érzés. Instinktiv <ösztönösen>, hogy mondják ezt? Ez már az érzésben van, itt már nem gondolkodik, hanem ezeket, mert szokás, hogy ez ez, ez az. És ezzel magyarul, azzal meg németül.” (A1956-F-8)

A három változó közül Alsóőrben a kor tekinthető a legmeghatározóbbnak. A faluban élő legidősebb generáció tagjai (az 1920-as, illetve 1930-as évek elején születettek) a hasonló korúakkal, valamint gyermekeik generációjával való kommunikáció során szinte kizárólag a magyar nyelvet, unokáik, esetleg dédunokáik generációjával többségében a magyar, részben viszont a német nyelvet használják. Kisebbségi nyelvi dominanciájuk miatt a nyelvhasználati színterek mindegyikén a magyar nyelvet részesítik előnyben.

A legidősebbek nyelvválasztását azonban nagyban befolyásolja egykori foglalkozásuk, valamint családi-nyelvi háttérük is; azok, akik maguk is vegyes

---

tagjaival a helyieknek nagyon korlátozott szociális kapcsolataik vannak. Személyes találkozósaik során a német nyelvet használják.

¹⁸² A szomszédos Óriszigeten, valamint Felsőőrben (Alszeg, Felszeg) élő magyarokkal folytatott kommunikáció az alsóőriekkel megegyező mintát követi.

házasságból származnak, vagy aktív korukban nem mezőgazdasági munkát végeztek, és ezáltal a kötelező magyar nyelvű iskoláztatást meghaladó képesítéssel rendelkeztek, illetve rendszeres munka-kapcsolatba kerültek a szomszéd településen élő többségi nyelvi beszélőkkel, valamint a német nyelvű államigazgatás különböző szerveivel, gyakrabban és szívesebben választják a német nyelvet, mint azok a faluban élő idős emberek, akik földműveléssel foglalkoztak, egynyelvű magyar házasságból származnak, vagy kizárólag elemi iskolai végzettséggel rendelkeznek.

„Az ilyen öregek mint én, vagy a kicsit fiatalabbak, vagy még öregebbek, hát azok azért jobban beszélnek magyarul.” (A1927-N-12)

„Mi mindig magyarul. Az a kor, mind az én korom, akkor, ha mi egybe voltunk, mi mindig magyarul beszélünk. Ha ide eljöttek, vagy mink valahová elmentünk, ott nem lett németül beszélve. Csak akkor lett németül beszélve, ha itt meg olyan egy volt közte, aki nem tudott magyarul. hát akkor mindenki németül, mert már az én generációmiban is sokan tudtak németül.” (A1927-N-11)

„Alsóórben ÉN csak, CSAK magyarul szólítok meg, még a kicsiket is. Mondom, ezt én én ismerek itt a faluban mindenkit, és és azon nem nem gondolkozok most, hogy hogy szólítsam, lássa, hogy erről még nem beszélgettem, erről még nem is gondolkodtam soha, hogy hogy szólítom.” (A1956-F-8)

„Én csak magyarul szólítom meg őket. Az iskolás gyerekeket, ha elmennek [...] Ha „Grüss Gott!” <Jó napot!> köszönnek. Megkérdezem tőlük, hogy „kinek a fia vagy?” „Jó fiú vagy, mert köszönsz, de magyarul nem tudsz?” A legtöbbje azért mégis beszél a magyar nyelvet, legalább annyit, hogy „Jó napot!” (A1931-F-10)

A középkorúak (az 1950-es, 1960-as évek szülöttei) nyelvválasztási mintái mutatják a legnagyobb változatosságot. Általánosságban elmondható, hogy a szüleik generációjához tartozó falubeliekkel magyarul beszélnek, viszont egymás közötti interakcióik során leggyakrabban a mindkét nyelvből merítő ún. „vegyes beszéd” hallható. Gyermekeik kortársaival vagy csak a többségi nyelvet, vagy a gyakori kódváltásokkal tarkított kontaktusváltozatot alkalmazzák, a partner kisebbségi nyelvi kompetenciájának függvényében.

„Attól függ kivel beszélek. A korától függ. Ha idősebb magyarul, ha fiatalabb németül.” (A1957-N-7)

„Ahogy adatik. A szomszédasszonyommal □□□ magyar-német, fél-fél. Egyik se [nevet].” (A1956-F-8)

„Na de úgy mondjuk, akik háború után születtek, azok jobban már mind németül.” (A1927-N-11)

Az *unokák* generációjának tagjai (az 1970-es évek elejétől születettek) a falun belül legfeljebb nagyszüleikkel beszélnek a magyar nyelvet. Szüleikkel és azok kortársaival többségében az államnyelvet, néha a vendégnyelvi elemekkel tarkított kisebbségi nyelvet használják. A fiatalok egymás között – magyar nyelvi kompetenciájuktól függetlenül – jelöletlen helyzetekben a többségi nyelvet választják. Ez a nyelvválasztási minta azokra a fiatalokra is jellemző, akik a Felsőőri Kétnyelvű Gimnázium egykori diákjaiként közel kiegyenlített kétnyelvűeknek tekinthetők, és – saját bevallásuk szerint – határozottan pozitív attitűddel rendelkeznek a magyar nyelvvel szemben, valamint munkahelyükön, és egykori magyarországi osztálytársaikkal a nyelvet továbbra is használják. És bár az iskolai képzés nagyban hozzájárult az egyén magyar nyelvi kompetenciájának növeléséhez, valamint azoknak a falun kívüli színtereknek a bővüléséhez, ahol a beszélő a magyart is választja, a magyar nyelven is történő iskoláztatás közösségi szinten nem változtat a gimnáziumi képzést megelőzően már kialakult nyelvválasztási mintákon; a fiataloknak sem a családi nyelvhasználatára, sem pedig az alsóőri nyelvhasználati színterekhez kötődő nyelvválasztási szokásaira nincsen hatással. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy míg az alsóőri in-group kommunikáció során a magyar nyelv helyi változata számít normának, addig a fiatalok középiskolai tanulmányaik során a sztenderd magyar nyelvet sajátítják el, amit viszont az alsóőri nyelvhasználati színtereken – a közösségi értékrenddel azonosulva – nem találhatnak helyénvalónak.

- Melyik nyelvet használod a veled egykorú alsóőri barátaiddal?
- „*Németet, akkor is, ha azok is tudnak magyarul. Mert ez már úgy van.*”
- Kikkel beszélsz magyarul a faluban?
- „*Öregekkel, csak öregekkel. Ötventől fölül körülbelül.*” (A1985-F-1)

„*Hát értenyi biztosan sokan értenek. Hát mondjuk a mostani 30-25 évesek, azért még értenek magyarul, csak má nemigen beszélnek. Beszéni má □□□ ő így a a □□□ kocsmákba, vagy ha az ember valahová megy, vagy társaságba, vagy ilyen ünnepségeken a fiatalok összeállnak, 20 éves, 25 éves már csak németül szól a a konverzáció.*” (A1961-F-6)

A kommunikációban részt vevők kora alapján azonban önmagában nem lehet teljes biztonsággal előre jelezni a nyelvválasztást; fontos szerepet játszik ebben a partnerek *nyelvi kompetenciája, identitása*, valamint a kisebbségi nyelvvel szembeni *attitűdjük* is. E tekintetben adatközlőimet a tudatos alkalmazkodás jellemzi, elsősorban azonban a kisebbségi nyelvet nem, vagy csak alig beszélők irányába; azokhoz, akik „*töretten beszélnek a magyart*” az államnyelven szólnak. Fordított irányban, a kisebbségi

nyelv felé irányuló közelítő alkalmazkodás (Bartha, 1999:102) manapság szinte egyedüli példáját a Magyarországról származó katolikus pappal, esetleg az „öregszülőkkel” folytatott kommunikáció jelenti. Ennek a nyelvi viselkedésnek az oka a faluban végbemenő fokozatos nyelvcserevel magyarázható; míg Alsóőrben nem találunk olyan beszélőt, aki az államnyelvi kompetencia valamilyen szintjével ne rendelkezne, addig a kisebbségi nyelv ismerete már nem feltételezhető automatikusan az itt élőkről.

„Aki nem tanúta, meg nem is akargya megtanúni, avve németül.” (A1964-N-4)

„Meg ha az ember ismeri már jobban egymást, akkor tudja. Ha tud magyarul, akkor biztos magyarul, de ha törötten, vagy nehezen beszél, akkor már csak jobban németül.” (A1961-F-6)

„Látom, hogy a társaság hogyan van, a társaság után kell mennem. És azokhoz illeszkedem, mondjuk úgy mindjárt.” (A1957-N-7)

„Igen, mert hát mégis a német nyelvvel többet foglalkozunk, könnyebben tudunk beszélni németül, mint magyarul, nem? Úgy van.” (A1979-N-3)

Az alsóőriek nyelvválasztását többnyire a szimmetria jellemzi, ez alól a családi kommunikáció egyes interakciói – különösen az unoka-nagyszülő, esetenként a szülő-gyermek viszonylatában – jelenthetnek csak kivételt.

Alsóőri adatközlőim tisztában vannak a magyar nyelvnek a településen – valamint Burgenland-szerte – történő generációs visszaszorulásával, amely az 1980-as évek elejére-közepére vált a helyiek számára is kézzel fogható valósággá. Az adatközlők jelentős része ezt megváltoztathatatlan tényként fogadja el, amely akár a magyar nyelv teljes kihalásához is vezethet.

„A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején, akkor csak magyarú lett beszéve. Az öregszüleimmé, a faluba, ha bevásányi mentem. Hogyha a faluba mozogtam, hát ott magyarú beszéltem, mindig csak magyarú. Furcsa lett vóna, hogyha németü, akkor le kellett állítani vóna magamat. Most úgy minthogyha teveled most egyszer csak angolul beszélnék. Tehát itt magyar vót. (...) Gondolom, úgy a nyolcvanas években, szerintem. Vagy má korábban is kezdett.” (A1964-N-4)

„Az egész fiatalok, azok nem is veszik olyan komolyan, mert azok így-úgy is németül beszélnek. Meg én gondolom, hogy nehéz lesz fetartani, ha egyszer a mi generációnk kihal. Akkor már nehéz lesz fenntartani a magyart, mert akkor már többnyire németül beszélnek. Úgy gondolom, én nem tudom.” (A1927-N-11)

„Mondom az öregek már mind ehaltak, a fiatalokkal meg már az ember jobban mind németül. Az ember néz körös-körül majd minden házba.” (A1927-N-11)

Az egyéni kétnyelvűséggel kapcsolatos narratívákat megvizsgálva megállapítható, hogy az alsóőri magyar anyanyelvű lakosság kétnyelvűsödésének kezdete a nemzeti szocializmus időszakához köthető; ekkor került sor a német tannyelv bevezetésére, és a „nyelvileg kevert” osztályok mesterséges létrehozására. Ennek megítélése különböző a megkérdezettek körében:

„Az első és második osztályt csak magyarul, a harmadik osztálytól kezdve, a Hitler idő alatt össze lettünk keverve a vörösvári diákokkal, úgy, hogy a 3. 4. osztály Vörösváron járt iskolába Alsóőrből, az ötödik-hatodik fordítva és a hetedik-nyolcadik megint fordítva, hogy a német nyelvet megtanuljunk ott velük. A német nyelv kötelező volt, hát az ügyis közismert, na meg hát köllött is, akkor volt a változás a nácizmus alatt, de én nem nem gondolnám, hogy az hátrányunk volt, sőt inkább előnyünk, mert német nyelv nélkül nem tudtunk volna semmire se menni. (...) Édesapám volt akkor a polgármester, és ő mindig mondta, hogy „tanuljátok a német nyelvet, mert jól tudjátok fogyni használni. Igaza is volt, mer az máig is köll, mert megkövetelik.” (A1931-F-10)

„De azt is kell mondani, hogy a gyökere már ott volt a Hitler időbe, mert akkor itt bezárták az iskolát. És például apám, az harmincegyes, azok Vörösvárra kerültek, és egy Steiner nevezetű tanárjuk volt, és ott már bele lett ötte valami beléjük, hogy ez nem jó, vagy én nem tudom mi is. Hogy ki lettek irtva a cigányság, a zsidóság itt, talán féltek is más lenni, mint, hogy különb lenni a körüllevő faluknál, hogy ők is akartak ippenolyanok lenni, mint a más falu. Nem akartak különb lenni, mert talán veszélybe érezték akkor magukat. Hát talán az is hozzájárult egy kicsit □□□ de talán, mondom ott lett vetve az a mag.” (A1964-N-4)

A későbbi évtizedekben – különösen pedig a második világháborút követően – a tágabb gazdasági-társadalmi-politikai kontextus változásának hatására a társadalmi esély és státus nyelvévé egyre inkább a többségi nyelv vált. A két nyelv a falusi és a városi szimbolikus értékrendszer ellentétét világította meg, ahol a német nyelv használata azon beszélők nyelvi stratégiájában vált egyre hangsúlyozottabbá, akik egyre kevésbé kötődtek a paraszti életformához.

1.1.3. Nyelvválasztás a többségi társadalom tagjainak jelenlétében

A nyelvválasztásnak a nemzetiséghez és a csoport-hovatartozáshoz kötődő szabálya mindkét vizsgálati helyszínen érvényét veszíti, amikor a kommunikációs partnerek között a többségi társadalom tagja(i) is jelen van(nak). A megkérdezettek egyöntetű véleménye szerint a társaságon belül már egyetlen, a többségi csoporthoz tartozó személy jelenléte is az államnyelv választását indokolja (vö. Zelliger, 2001:176; Gal, 1979:124). A kisebbségi nyelv használata „a nyelvet nem ismerők társaságában betartandó elemi udvariassági szabálynak” (Szépfalusi, 1992:131), annak megsértése

pedig „illetlenségnek”¹⁸³ minősül a bécsi diaszpóra és az alsóőri őshonos magyarság általam vizsgált minden csoportjában az interjúpartnerek korától, iskolai végzettségétől illetve egyéb szociológiai paramétereitől függetlenül. Megfigyeléseim szerint Alsóőrben még az anyanyelv-domináns legidősebb generáció tagjai is önmagukra nézve kötelezőnek tartják ezt a nyelvhasználati normát.

„Mert szerintem az ő egyetlen dolog, hogyha valaki ott van, és olyan nyelven beszélnek, amit az nem ért. Kellemetlen volt és szerintem (hosszabb szünet) én ilyet nem csinállok.” (WG1-8MN-5)

„Német nyelvű vendégeink voltak és anyukám hozzánk magyarul szólt, ami szerintem kicsit udvariatlan volt.” (WG2-N-6)

„Vegyes társaságban természetesen a magyarul beszélő ismerősökkel is németül beszélünk. Ez természetes. Azt udvariatlannak találom. Nem zárhatjuk ki azt az egy embert, mert mi beszéljük az ő nyelvét, ő nem beszél a mienket.” (WG1-56MN-3)

„Csak a feleség jelenlétében mindig németül, hogy ne érezze magát rosszul.” [Az adatközlő osztrák menyéről beszél, akinek jelenlétében fiával és feleségével is németül beszél] (WG1-8EF-8)

„Ha Alsóőriek vannak, akkor CSAK csak magyarul. Ha például négyen ülünk alsóőriek, vagy öt, bejön hozzánk egy vörösvári németül beszélő, egy obersdorfi, egy örállási, akkor én vagyok az első, aki, hogy ne az az érzése legyen, hogy, mert ő vendégünk, nehogy az az érzése legyen, hogy mi őrá beszélünk, akkor beszélünk németül is. De viszont úgy magunk közt, egy-két szót mondunk magyarul is. S akkor én legtöbbször szokom mondani, hogy miről beszélünk, ha közben az ő jelenléte alatt, ha egy két-három szót váltanunk, hogy akkor mondom nekik, hogy miről volt a szó. szerintem, ha ők a vendégek, akkor valahogy kötelesek vagyxxx mert nem lehet oszt úgy lezárni, hogy mink csak, csak [...]” (A1931-F-10)

„Automatikusan, ahogyan, ahogyan adja magát, nem? Hogyha közöttünk áll egy, aki aki talán egy ilyen német, akkor ottan beszélünk németül, különben ottan magyarul-németül keverve. Automatikusan az egyiktől ottan mondjuk az is előfordul, hogy együtt kérdezi itten valamit németül, egyszer csak ismeri, hogy ez tud itten magyarul, automatikusan onnan beszél vele magyarul tovább. Amíg aztán a mások azt mondja, hö-hö, én is itt vagyok. Akkor, akkor át kell állani.” (A1946-F-9)

Bár a nyelvi viselkedésnek ezt a típusát a kétnyelvű beszélőközösségben teljes konszenzus övezi, néhány évtizeddel ezelőtt Alsóőrben a többségi beszélő bekerülése a családba – a mai helyzettel ellentétben – nem jelentette automatikusan a többségi nyelv használatát. A faluba beházasodott német anyanyelvű fiatalasszonyok egészen a hetvenes évek végéig elsajátították házastársuk és a falu nyelvét, és azt a mindennapi kommunikáció során használták is (vö. Gal, 1979:142-4).¹⁸⁴ (Erről bővebben A

¹⁸³ „Nem szeretik az osztrákok, ha előttük más nyelven, most nem speciel magyar, más nyelven beszélnek. Az osztrák mindig azt hiszi, hogy róla beszélnek, valami olyat, amit nem szabad, hogy megtudjon”.

¹⁸⁴ A magyar nyelv elsajátításának mértéke nagyban függött a „befogadó” család megélhetési formájától, valamint attól, hogy az új feleség önálló otthonba, vagy a férj szüleinek házába költözött-e. A magyar

nyelvhasználat a családban című alfejezetben olvasható.) A nyelvi alkalmazkodás mintáinak megváltozása egyértelműen a közösségben végbemenő társadalmi és nyelvi változások jeleként értelmezhető (Hoffmann, 1991:182).

„Ahogy a nyelv által lehet csak kommunikálni, akkor azok, akik beházasodtak, mint édesanyám, azok meg voltak szorulva, mert különben nem értettek volna semmit se. És az öregek csak főleg magyarul tudta, hát németül egy kicsint. És mondjuk egy német ha családtag lett egy magyar családba, annak valahogy meg kellett tanulni, mert különben mit csináljon szegény, semmit ért, ja? Az rossz volna, nem?” (A1961-F-5)

A kisebbségi kétnyelvűség különböző szituációiban szintén a többségi nyelv választásáról számol be kutatásaiban többek között Borbély (1996:147) a kétegyházi román, McClure és McClure (1988) a vingárdi szász, Horváth (2003) az erdélyi magyarok, Gumperz (1982) a Gail völgyi ausztriai szlovének, Gal a felsőőri magyar (1979:166) és Horvath a großwarasdorfi (Burgenland) horvát közösségben (2004:113).

Etnikailag vegyes nagyvárosi környezetben ez a nyelvválasztási szabály nagyban korlátozza a magyar nyelv használatának lehetőségeit, hiszen rendkívül kevés azoknak a kommunikációs helyzeteknek a száma, amelyben a magyar kisebbség tagjai a többségi csoport képviselői nélkül vannak jelen. Érdekes azonban, hogy a kódválasztásnak ezt a szabályát még az egyébként erős purista ideológiákat valló bécsi adatközlők is magától-értetődő normaként fogadják el.¹⁸⁵ Horváth ennek magyarázatát a kétnyelvűség társadalmi kontextusában véli felfedezni, ahol a kétnyelvűség érvényben lévő gyakorlatai „a hatalmi és többnyire politikai jellegű viszonyulások eredménye”, ám „nem kizárólag és nem folyamatosan akként tudatosul a társadalom szintjén.” (2003:5) A szociológus szerint a Bourdieu-i egységesített nyelvpiaci modell keretein belül értelmezett szimbolikus elnyomásnak az a jellegzetes vonása, hogy „a nyelvi dominanciával párhuzamosan kitermeli a dominanciának az alárendeltek által elfogadott normáit.” (ibid. 6) (vö. Heller, 1995; Gal, 1999:166)

A többségi beszélők „jelenlétét” különböző módon definiálják az egyes migrációs hullámok tagjai. Az 1980-as évek (magyarországi és erdélyi egyaránt)

---

nyelv magas szintű elsajátításának abban az esetben volt a legnagyobb a valószínűsége, ha a fiatalasszony a szülőkkel egy háztartásban élve, velük együtt a mezőgazdaságban dolgozott.

¹⁸⁵ Mindössze egy második generációs, vegyes házasságban élő adatközlő (WG2-N-8) célzott arra, hogy a többségi társadalom tagjainak jelenlétében alkalmazott „nyelvválasztási szabály” korlátozhatja a magyar nyelv használatát a közösségen belül, ugyanis pl. vegyes házasságban élők esetében a „magyar felek” sohasem használhatják kizárólag anyanyelvüket egymással akkor, amikor családjaik találkoznak. Nagycsaládos anyaként pedig ritkán van lehetősége arra, hogy szintén vegyes házasságban élő, második generációs gyermekkori magyar barátnőivel azok férje és gyermekei nélkül találkozzon. Így aztán a családi találkozások közös nyelve többnyire a német.

migránsai és a második generációhoz tartozó adatközlők értelmezése szerint csak akkor „szükséges” a nyelvváltás, amikor a többségi nyelv egynyelvű beszélője aktívan részt vesz a társalgásban. Másként vélekednek erről az 1956 óta Ausztriában élő informátoraim, akik szerint a többségi nyelv használata már akkor is indokoltá válik, amikor egy nem magyar anyanyelvű egyén tartósan a beszélgetés hallgatójává válik, vagy pl. elhalad a beszélők mellett.

Az ötvenhatosok nyelvválasztással kapcsolatos elgondolásainak központi elemét a magán- és a közsféra szétválasztásának szükségessége képezi. Értelmezésükben az anyanyelv használatának lehetséges helyszínei a magán szféraként értelmezett család, a magyar egyesületek összejövetelei, az egyházi élettel kapcsolatos aktivitások stb., míg a közterületek és a közhivatalok az államnyelv használatának territóriumai még akkor is, ha a kommunikációban nem vesz részt egynyelvű többségi beszélő. Ezt a gondolkodásmódot illusztrálja a következő interjú-betét:

„Utcán inkább németül. És pedig azért van ez, hogy nehogy azt gondolja az osztrák, hogy most valami olyat mondunk, amit ő nem ért meg és most mondunk valamit és a □□□ Szóval BI-ZA-LOM (hangsúlyosan, lassan) szempontjából inkább akkor németül beszélünk, hogy ő hallja, hogy miről van szó, hogy nem őt szidjuk vagy mittudomén. Van olyan eset, hogy feszültség, vagy valami van. És akkor most én magyarul beszélek és akkor azt gondolja az a német vagy osztrák, hogy őt szidjuk. Mindig alkalmazkodunk megfelelően az adott helyzethez. Ha hivatalos vagy ilyen helyen vagyunk, akkor nem beszélünk [magyarul, Cs.R.], csak ha nagyon szükséges egy szó.” (WG1-56MF-10)

Több ötvenhatos nő adatközlőm említette, hogy lakásuk falain kívül mindig németül beszélt házastársával és gyermekeivel még akkor is, ha otthon kizárólag a magyar volt a családn nyelv. Az államnyelv választásának „kényszeréről” vallott különböző felfogások ütközését jól illusztrálja az alábbi két példa. Egy második generációs négy gyermekes édesanya saját, otthonon kívüli nyelvválasztását hasonlítja össze ötvenhatos menekült édesanyjával:

„Sokszor gondolom, hogy ez okos-e vagy nem, mert az én édesanyám velünk, hogy ha az utcán mentünk mindig németül beszélt, mert mindig azt mondta, hogy az fontos, hogy a többiek is megértsenek minket. És ebbe van valami, de én □□□ tehát □□□ hogyha, hogyismondjam a játszótéren vagyunk, vagy ülünk a vagy megyünk valahol, akkor én mindig magyarul beszélek velük. Hogyha aztán közelebb jönnek hozzánk olyan emberek, akiket ismerek, például a játszótéren, akiket ismerek, és akik osztrákok, akkor át szoktam váltani a németre, mert azt aztán udvariatlannak tartanám. Ameddig idegenek vannak, addig nem zavar, és addig nem tartom zavarónak, hogy én magyarul beszélek velük.” (WG2-N-8)

A nyolcvanas évek migránsai közül többen felfigyeltek az ötvenhatos menekülteket jellemző nyelvválasztásnak erre – a megfigyelők számára szokatlan –

aspektusára. Egy Magyarországról érkezett asszony a következőképpen hasonlítja össze a két különböző időszakban kivándoroltak nyelvi viselkedésének ezt a szeletét, miközben egyértelműen elhatárolja magát „a nyelvüket megtagadó” ötvenhatosoktól:

„A rendszerváltással nagyon sok magyar került ki Ausztriába és természetesen ők nem tagadják meg a nyelvüket, mert én szintén ötvenhatossal mentem együtt villamoson és metrón és rám szólt, hogy „egy kicsit halkabban.” Meg időnként, mikor nagyon a szembe lévő fülelt, akkor németül válaszolt vissza. És hát erősen kinevettem, hogy, hogy, hogy hát ne haragudj, de én nem fogok veled németül beszélni, és hogyha téged ez zavar, akkor ne szóljunk egymáshoz itt a villamoson. De én nem vagyok hajlandó más nyelven beszélni a villamoson se, és engem nem érdekel, hogy megnéznék, vagy odafigyelnek, hogy milyen nyelven beszélek. És a a a később jött magyarok, azok megfigyelem bárhol, hogy teljesen halál nyugiban nyíltan, őszintén nem érdekli őket hol vannak, ha ő a barátnőjével van ott, akkor ő vele magyarul beszél, akárhol van. Buszon, villamoson, orvosnál, mindegy hol”. (WG1-8MN-9)

A többségi társadalom tagjainak jelenlétében az államnyelv választása átmenetileg felfüggeszti a kisebbségi beszélőkkel már szokásként rögzült nyelvhasználati szabályokat. És bár a fent ismertetett két nyelvválasztási szabály közül – egyfelől, „a magyarokkal magyarul beszélünk” maximája, másfelől az „osztrákok jelenlétében nem illik magyarul beszélni” előírása – szinte kivétel nélkül a második kerül ki győztesen, egyes bécsi megkérdezettek számára a két elvárás ütközése a kommunikációs aktuson belül alig feloldható feszültséget teremt. Mivel a korábban kölcsönösen elfogadott és szokásként rögzült kód (Grosjean, 1982:136) megváltoztatása (különösen családtagok között vagy közeli barátok/ismerősök esetében) a beszélők számára természetellenes szituációnak tűnik, spontán megnyilatkozásaikban előfordulhat, hogy „automatikusan” visszatérnek a jelöletlen helyzetekben is használt kisebbségi nyelvhez, megsértve ezáltal a többségi nyelv választását megkívánó elvárást.¹⁸⁶ A „konfliktus” feloldását többnyire a spontán elhangzottak azonnali többségi nyelvre történő lefordítása jelenti. Az alábbi két idézet két erdélyi származású nőtől származik. (Egyikük kettő, másikuk tizenhat éves kora óta él Bécsben.)

¹⁸⁶ Ez alól egyedüli kivételt a családi kommunikáció speciális helyzetei jelenthetnek. Egy középkorú alsóöri interjúpartnerem német nyelvű sógornője jelenlétében is néha „automatikusan” magyarra vált, amikor testvérével beszél: „Másik öcsém felsőöri, felesége horvát □□□ anyanyelve van. Nem úgy van, hogy □□□ édesanyja horvát, édesapja is, de ő, már ő sem tudja a horvát nyelvet. Őt SOSEM érdekelte a magyar, ő még egy SZÓT SEM tanult meg. És ott sajnos az öcsémnek van két lánya, egyik sem tud magyarul egy szót sem. De ő házasodott, talán 17-18 éve és elköltözött Felsőőrbe, és ő is beszélt pont úgy, hogyha jött, hazajött Alsóőrbe a szüleimhez csak magyarul, vagy hogyha énhozzám jön, csak mi magyarul beszélünk, de odahaza ott egy szót se. Az én sógornőm, a sógorasszonyom az olyan is, hogyha sokszor csak mi ketten együtt vagyunk, és akkor csak egyszer elkezdünk magyarul, akkor már oly mérgesen megnéz, persze mert nem érti. És én mindig mondom neki, hogy „tanulj meg magyarul, már ideje lenne, hogyha csak megtanulnál”. Ő neki nem kell, mondja.” (A1956-F-8)

„Vegyes társaságnál is van úgy, hogy inkább lefordítja az ember németre, de ott akkor is magyarul mondja. Persze ő is tud németül. Mi egymás között akárhogy is, de magyarul beszélünk.” (WG1-8EN-1)

„Magyarul beszélő barátokkal mindig magyarul. Ha egy osztrák van a társaságba, beleesünk abba a csapdába, hogy ha valami eszembe jut, gyorsan magyarul mondom. Le kell állni, mert nem illik, nem érti meg. Aztán persze gyorsan elmondom németül is.” (WG1-8EN-2)

Egy másik megoldással családi környezetben találkoztam; ilyenkor a szülő metanyelvi kommentárral vezeti be az új kód választását.¹⁸⁷ Majd a magyar nyelvű kommunikációs aktust követően – amelynek során fizikailag némileg eltávolodik a társaságtól – esetleg néhány szóban összefoglalja németül is az elhangzottakat.

1.1.4. A résztvevők nyelvi kompetenciája

A nyelvválasztást a beszélőnek, illetve partnerének nyelvtudása is nagyban befolyásolja. Adott nyelv ismerete mindig viszonylagosan merül fel; a beszélő vagy a birtokában lévő nyelveknek az ismeretét méri össze, vagy saját nyelvi kompetenciáját kommunikációs partnerével hasonlítja össze (vö. Borbély, 2001:120-2). Általában elmondható, hogy „a társalgás alapködjé többnyire az, amelyen a beszédpartnerek kommunikatív kompetenciájának összege a legnagyobb” (Hamers és Blanc, 1989, idézi Bartha, 1999:122). Adatközlőim e tekintetben mindkét helyszínen alapvetően az „alkalmazkodást” és „az együttműködő magatartást” tartják követendőnek (vö. Bartha, 1999:98-105).

Előfordulhatnak azonban kivételek is. Erős nemzeti identitással rendelkező, első generációs bécsi adatközlők esetében az interakcióban részt vevő partner(ek) *nemzetisége* (magyarsága) adott esetben nagyobb súllyal eshet a latba, mint a kommunikációs partner valós nyelvi kompetenciája. Erdélyi interjúpartnereim – a közösségi elvárásoknak megfelelően – automatikusan azt feltételezik egy második generációs magyar származású gyermekről, vagy fiatalról, hogy jól beszél szülei nyelvét, és ezért a kisebbségi nyelven szólítják meg. Fültanúja voltam már több olyan szituációnak is, amikor a beszélgetést magyarul folytatták még akkor is, amikor a társalgás során nyilvánvalóvá vált, hogy a gyermek csak alig, vagy egyáltalán nem beszélt magyarul. Ez a nyelvi *aszimmetria* – a kölcsönösség elvének a megsértése – azonban csak akkor fordulhat elő, ha a megszólított egy-két generációval fiatalabb a kommunikációt kezdeményezőnél.

¹⁸⁷ A szülő röviden elnézést kér a német nyelvű jelenlévő(k)től, amiért egy adott dolgot „gyorsan” magyarul szeretne megbeszélni gyermekével.

Bécsben a kommunikációban részt vevő partnerek nyelvi kompetenciája ellenkező előjellel is meghatározóvá válhat a nyelvválasztásban: „*nyelvgyakorlási céllal*” az egyik családtag gyengébb nyelve (többnyire a német) is lehet a kommunikáció közös nyelve. Ez a nyelvválasztási stratégia kizárólag családtagok között alkalmazott, többnyire a többségi nyelvet már „perfektül” beszélő gyermek próbálja így tanítani szüleit azok kifejezett kérésére, vagy az államnyelvet bármely okból jobban beszélő házastárs igyekszik társát ily módon „megtanítani németül”. Általában kizárólag rutin jellegű kommunikációs szituációkban működőképes, annak meghaladásakor a résztvevők felfüggesztik előzetes megállapodásukat és visszatérnek a szokásos kód használatára. Ez a kísérleti jellegű nyelvhasználati mód többnyire a családok Ausztriába érkezését követően kerül kipróbálásra és az általam tanulmányozott esetek mindegyikében tiszavirág életűnek bizonyult. (Alsóőrben a nyelvgyakorlási célzatú nyelvválasztás ismeretlen az őshonos magyarság körében.)

[A gyerekek. Cs.R.] *„Soha nem beszéltek velem, még csak véletlenül sem németül. A feleségem igen, mert az csak izé, az csak egy ilyen praktikussági dolog volt, hogy most beszéljünk minden reggel németül, hogy tanuljam, hogy gyakoroljam, mert látta, hogy nem megyek egyről kettőre a semmiféle tanfolyamon. Hát mondtam, jó, hát akkor beszéljünk. És akkor onnantól kezdve nem beszélgettünk. Izé. Állandóan ettem, hogy ne kelljen beszélni. [nevet] És akkor valamit meg kellett mondani, akkor azt eldadogtam ott és alig vártam, hogy ő már menjen dolgozni, én meg a gyerekekkel foglalkozhassak. Egy pár hónapig csináltuk ezt, de hát mondom, megszűnt a kettőnk közti kapcsolat. Hát én nem vagyok hajlandó, nem □□□ én nem vagyok annak a híve”.* (WG1-8MF-8)

„Az tény és valóság, hogy a fiatalok hamarabb megtanulnak németül. És hát a szülőknek nehezebben megy, mert már idősebb korosztályok, egész nap dolgoztak, nem tudtak leülni még könyvvel és tanuljanak. És akkor mindig mondták a szüleink, hogy na akkor ezután németül beszéljünk, hogy gyakoroljunk, na hát az annyi volt! Két mondat után megint magyarra váltottunk.” (WG1-8EN-2)

A nyelvválasztásnak ezzel a „nyelvpedagógiai színezetű” stratégiájával a bajorországi Burg Kastl-ben található magyar-német kétnyelvű gimnáziumban is találkozottam. Bármelyik nyelv kölcsönös gyakoroltatása barátságot és előzetes megállapodást feltételezett a résztvevő diáktársak között. Bár alkalmazása az iskolai közegben is inkább csak a rutin jellegű kommunikációs aktusokra korlátozódott, összességében a kísérlet sikeresebbnek bizonyult, mint a bécsi családok esetében. A diákok saját kezdeményezésén alapuló nyelvválasztási stratégia az iskola nyelvpolitikai koncepciójának ismeretében nyeri el értelmét, amely mindkét nyelv magas fokú ismeretét szorgalmazza (Csiszár, 2004:58).

1.2. Téma

Bár a nyelvválasztás során az interakcióban részt vevő partnerek személye mutatkozott a legdominánsabb rendezőelvnek, az alapkód kijelölésében az osztrák fővárosban élők esetében a *téma* is szerepet játszott (vö. Hoffmann, 1991:178-9). A téma szerinti nyelvválasztás azonban minden esetben a kisebbségi anyanyelv háttérbe szorulását és az államnyelv preferenciáját jelentette. Különösen azokra az esetekre vonatkozik ez, amikor az adatközlő bizonyos ismereteket az államnyelven szerzett meg és ennek magyar nyelvre történő átültetéséhez hiányzik a megfelelő szókincse, így könnyebben tudja magát kifejezni német nyelven:

„Nézd, bizonyos dolgokat én is lehet hogy neked is könnyebben mondanék el németül □□□ valahogy nem tudom, egyszerűbben jön a számra. Van olyan téma, vagy van olyan helyzet, vagy én nem is tudom, hogy □□□ Hát mondjuk a szakmai kérdések, a zenébe.” (WG1-8MF-4)

A beszélgetés tartalma, mint a nyelvválasztást befolyásoló tényező leginkább (de nem kizárólag) az Ausztriában iskolázódott kétnyelvűek egymás közötti kommunikációja esetében, főként pedig az iskolai tantárgyakkal, esetleg munkahelyi-szakmai kérdésekkel kapcsolatban merül fel. Másodgenerációs magyar származású fiatalok személyes- és telefonbeszélgetéseinek gyakori fűltanújaként úgy ítélem meg, hogy a témaválasztás adott esetben felülírhatja a szokásként rögzült nyelvhasználati szabályokat; még akkor is, ha a fiatalok közötti szokásos kommunikáció nyelve többnyire a magyar, iskolai feladataikkal kapcsolatos tennivalóikat gyakran németül beszélik meg.

Ugyanakkor néhány, Ausztriában iskolázott, első- illetve másodgenerációs adatközlőm arról számol be, hogy az iskolai tantárgyakhoz kötődő témakörök egymás közötti megvitatása csak a „nemzetiségen alapuló” nyelvválasztási szabálynak alárendelve merül fel, és még akkor sem érvényteleníti a szokásos nyelvválasztási alapszabályt, ha a szakkifejezések csak németül állnak a kommunikációban részt vevők rendelkezésére. Interjúpartnerem szerint a hallgató ilyenkor magyar alapnyelvű, de a szokásosnál jóval gyakoribb kódváltással tarkított beszédnek lehet fűltanúja.

„Azt tudom, hogy például a bátyám csak egy évvel idősebb, mint én, és hogyha valami iskolai probléma, probléma? (kérdő hangsúllyal) szóval, hogy ha valamit nem egészen értettem meg, vagy valamiben segített, akkor a szakkifejezéseket biztos, hogy németül mondta, de a kötőszöveget magyarul. De hát jól van a szakkifejezéseket később is németül kellett az iskolában.” (WG2-N-6)

„Négyszemközt sohasem beszéltünk németül. Amikor volt a Kurvendiskussion, <integrálszámítás> akkor németül mondtuk, de a kérdéseket magyarul tettük fel egymásnak. Csak azok a szakszavak. Nem is lett volna értelme, hogy belekeverjem magyarul, mert én németül vizsgáztam.” (WG1-8MN-3)

Megfigyeléseim szerint – Béctől eltérően – Alsóőrben az interakció témája csak az egyházi élethez, különösen pedig a liturgiához kapcsolódó nyelvhasználati szintéren befolyásolja a nyelvválasztást.

1.3. Helyszín

A társalgás alapkódjának kijelölését a kommunikáció helyszíne is befolyásolta. Nagyvárosi környezetben adatközlőim az idegeneket automatikusan németül szólítják meg (mint ahogyan őket is németül szólítják meg), és csak később, amennyiben a kommunikációs partnerről (akcentusáról, nevéről stb.) kiderül, hogy magyar, akkor váltanak át a társalgás során a kisebbségi nyelvre. Sokszor azonban ki sem derül, hogy az interakció résztvevői mindketten magyarok voltak (vö. Zelliger, 2001:176).

„Mondjuk az utcán, vagy egy bárban, vagy akárhol. A megismerkedésnél németet, mert hát ugye Ausztriában élünk és az a logikus, hogy mindenkit először németül szólítasz meg. Ha bemutatkozik, és mondja, hogy Gipsz Jakab, és akkor általában magyarul folytatom a beszélgetést.” (WG1-8MF-1)

Az osztrák fővárosban viszonylag kevés olyan helyszín adódik, amely automatikusan a magyar nyelv választását indukálja. Ezek közé kizárólag a különböző magyar szervezeteknek, illetve a külképviseletnek otthont adó épületek tartoznak (Theresianum, Pasmuseum, Swedenplatz-on található Magyar Otthon, Magyar Nagykövetség, Collegium Hungaricum). Az itt szervezett különböző programokon adatközlőim automatikusan magyarul szólítják meg az ismeretlen jelenlévőket is. Hasonlóképpen, ilyen alkalmakkor a kisebbségi nyelv kizárólagos választását várják el a résztvevőktől és a szervezőktől egyaránt. A magyar állam által működtetett – tehát nem az emigráns szervezetek közé tartozó – Collegium Hungaricum-ot gyakran éri kritika a német nyelven tartott rendezvényei miatt. Az intézmény alkalmazottjai szerint a többségi nyelv választását a létesítmény funkciója indokolja; amely elsődleges feladatának a magyar kultúra osztrák fővárosban történő megjelenítését tekinti. Ezzel szemben az adatközlők a Collegium-ban, mint magyar intézményben indokolatlannak, sőt nagybolónak és nevetségesnek tartják a többségi nyelv használatát. Érvelésüket azzal is alátámasztják, hogy egyrészt a német nyelvű előadások színvonala többségében

nagyon alacsony, másrészt a hallgatóság köreiben szerintük csak magyarok foglalnak helyet. Bár ennek az észrevételének többségében a rendezvényeket látogató idősebb generáció adott hangot (néhány esetben a magnó lekapcsolását kérve), itt egy Bécsben született fiatalember kendőzetlenül őszinte megjegyzését idézem:

„Arra emlékszem, hogy németül volt és baromira szenvedélyes volt, mert az egész ott németül ment, pedig szerintem mindenki a teremben tudott magyarul és szerintem még én voltam az, aki a legrosszabbul tudott magyarul mindenki között, de ott elszenvedtek németül. Meg az a nő, aki kérdezett tőle, az egy újságíró volt, és az is olyan rosszul beszélt németül. Még az, aki vezeti a Collegium Hunga Hungaricumot az rettenetesen tud németül, szerintem. És most minek kell, hogy az még [...] és jobban jártunk volna, ha magyarul adták volna az egészet elő. Egy kicsit szenvedélyes volt. De ezt nem is tudom, hogy miért csinálják.” (WG2-F-5)

Alsóőrben a helyszín hatása a kódválasztásra elhanyagolhatónak tekinthető (vö. Gal, 1979:124). Ugyanazon beszélőkkel folytatott kommunikáció nyelve változatlan marad az interakció helyétől függetlenül; az egymással szokásosan magyar nyelvet használó kommunikációs partnerek a kisebbségi nyelv mellett döntenek akkor is, ha pl. az utcán, a községházán, vagy a szomszédos kisváros áruházában találkoznak. Hasonlóan tesznek az egymással a többségi nyelven kommunikálók is, a magyar egyesületek összejövetelein éppúgy a németet választják a kommunikáció nyelvének, mint a templomban. Béccsel ellentétben, Alsóőrben nincsenek olyan pszichológiai helyszínek, amelyek automatikusan a kisebbségi nyelv választását idéznék elő.

A nyelvválasztás személyközpontú szabályának elsődlegessége miatt, a formalitás fokának megváltozása nem vonja maga után automatikusan az interakció nyelvének megváltoztatását. Az adatközlők kommunikációs partnereikkel ugyanazt a nyelvet választják a formalitás magasabb fokát megkívánó helyzetekben, mint privát kapcsolataikban (vö. Gal, 1979:125). A helyi jegyzővel, illetve a polgármesterrel hivatalos ügyben folytatott megbeszélés nyelve nem különbözik egy informális eseményen megválasztott kódtól. Ebben természetesen fontos szerepe van a település méretének és tradicionális jellegének is; az alacsony lélekszámból adódóan az interperszonális kapcsolatokban az informális, személyes jelleg dominál. A csoport kevésbé formalizált struktúrájából adódóan a faluközösség privát kapcsolatokkal többszörösen átszőtt kapcsolathálóból áll, ahol ugyanazok a személyek több különböző szerepben jelennek meg (pl. a polgármester szomszéd, rokon, iskolatárs stb. is egyben) és ezek közül a szerepek közül a helybéliek – különösen az idősebb generáció tagjai – az informális kapcsolatokat tartják elsődlegesnek.

- Melyik nyelvet használja a községházán, ha hivatalos ügyeit intézi?

-, „*Én csak magyarul beszélek velük. A főjegyző is beszél magyarul perfekt, a segédjegyző az az idősebbik bátyámnak az unokája, és a Bernadett az meg szomszéd lány, vagy fiatalasszony a múzeum mellett. Az is már □□□ szóval az édesapja budapesti □□□ én még nem beszéltem egy szót se velük németül.*” (A1931-F-10)

1.4. Az interakció funkciója

Kétnyelvű környezetben az egyes nyelvek különböző funkciókat hordoznak, így adott nyelv választása befolyásolhatja a szociális interakció funkcióját, és alkalmas lehet pl. felkérés, parancs vagy a társadalmi különbségek kifejezésre juttatására, a csoportszolidaritás kifejezésére, esetleg valakinek a társalgásból való kizárására. A bécsi migráns közösség általam vizsgált csoportjaiban a magyar nyelv választásához a kisebbséghez fűződő szolidaritás kifejezése és a társaságból való kizárás kapcsolható. Egy tipikusnak mondható megállapítás így hangzik: „(...) *hogya valami olyat akarok mondani, amit a többieknek nem kell hallani, akkor beleszólunk magyarul, de különben németül*” (WG1-56MF-2). A fiatalabb adatközlők szinte kivétel nélkül említik a kisebbségi nyelvnek, mint barátokkal, testvérekkel vagy szülőkkel „*titkos nyelvként*” (pl. WG2-F-2) való használatát, amellyel szándékaik szerint módosíthatják a csoporthatárokat. Ugyanakkor, a „játék” kimenetele nem mindig a résztvevők szándéka szerint alakul; a „leleplezésekről” szinte minden családnak megvan a maga története:

„*Tehát én aztán, amikor má olyan nagyobb gyerek voltam, olyan 15-16 éves koromban, akkor már csakazértis magyarul beszéltem, mert azt nagyon jónak tartottam (nevet), hogy kint az utcán engem nem ért senki. És akkor én a barátnőimmal mindig magyarul beszélünk. Tehát, mert mi élveztük azt, hogy minket nem ért senki. Azt gondoltuk, hogy □□□ mert aztán volt olyan helyzet, hogy aztán visszaszóltak magyarul az emberek, hogy ők értenek.*” (WG2-N-8)

Az államnyelv bizonyos helyzetekben történő választását a kisebbségi kétnyelvűség szakirodalmában gyakorta a *társadalmi státusz kifejezésének* funkciójával hozzák összefüggésbe (Grosjean, 1982:136). Erre vonatkozóan bécsi adatközlőim csak indirekt utalásokat tettek, kizárólag más személyekre vonatkozó kritikai észrevételek formájában; a német nyelv szerintük indokolatlan helyzetekben történő választása elítélendő, hiszen ennek egyedüli célja a beszélő társadalmi státuszának növelése – a megfelelő többségi nyelvi kompetencia demonstrálása által – a hallgatóság előtt. Ilyenkor a kritika egyaránt érheti a kommunikáció résztvevőivel kapcsolatos, a téma,

vagy a helyszín indukálta nyelvválasztás szabályainak megsértését.¹⁸⁸ A német nyelv „nem megfelelő helyzetben” történő használatára vonatkozó hasonló megjegyzésekkel burgenlandi megfigyeléseim, illetve a faluban élőkkel készített beszélgetéseim során nem találkoztam.

Alsóőrben a kisebbségi nyelv a *csoportszolidaritás* alkalmi kifejezésén túl a falu határain kívül – különösen a fiatalok között – egyfajta *titkos nyelvként* is funkcionál. A magyar nyelv két további funkciót hordoz; a faluban élők az *ima* és a *veszekedés* nyelvével asszociálják.

„Pörűnyi ígyis- úgyis magyarul.” (A1964-N-4)

„Az is a furcsa most, hogy ha most például elmegyünk valahová, a diszkóba, és hogyha nem akarjuk, hogy a másikkak megértsenek, akkor magyarul beszélnek. De hogyha nem kell, akkor németül. Szóval kicsit furcsa, nincsen olyan, hogy ekkor úgy beszélünk, ekkor úgy, de azt mondom, hogy legtöbbször németül, mégis.” (A1985-F-1)

2. Nyelvhasználati szinterek

A nyelvválasztás szociolingvisztikai vizsgálata leggyakrabban az ún. *színterek* (domainek) elemzésével történik. A szinterek jelentősége abban rejlik, hogy a tipikus helyszínek, résztvevők és témák modellálásával többé-kevésbé előre jelezhetővé válik a kétnyelvű közösségen belüli nyelvválasztás. A Fishman (1972) nevéhez kötődő szociológiai megközelítés kiindulópontja, hogy a beszélők nyelvi viselkedése, így kódválasztása is absztrakt módon megragadható és szabályokkal leírható jelenség.¹⁸⁹ A szerző legtöbbet idézett munkája (Who speaks, what language to whom and when?) szerint három fő változó összjátéka határozza meg az adott helyzetnek megfelelő nyelvhasználatot: ki beszél, kihez és mikor. A közösségenként változó számú és eltérő jellegű *szociolingvisztikai színtereket* (sociolinguistic domain) Fishman (1972:19) olyan társadalmi-kulturális képződményeknek tekinti, amelyek intézményesült formában, implicit szabályok szerint rögzítik egy-egy szituációtípus jellegzetes vonásait;

¹⁸⁸ Az alábbi rosszálló megjegyzés „Az ausztriai magyartanítás jelene és jövője – módszerek, koncepciók és perspektívák” című, Bécsben tartott (2003. okt. 9-10.) konferenciát követően, négy szemközti beszélgetésünkön hagyta el az egyik résztvevő száját: „Jellemző. Olyan szépen, „brav” <=>ügyes(en)> [írónikusan] módon elbeszélgettünk egymással németül! Pedig a magyar tanítás volt a téma, szinte mindenki magyar volt és a programokat a Finn-ugor Intézetben és a Collegium Hungaricumban tartottuk.”

¹⁸⁹ A szintérrel, mint általános elemzési kerettel már az emigráns németek nyelvhasználatát vizsgáló Schmidt-Rohr munkáiban is találkozhatunk (1932 Idézi: Hoffmann 1991:178).

prototipikus résztvevőit, helyét és témáját a hozzájuk tartozó nyelvi kóddal együtt (idézi: Borbély, 2001:116).¹⁹⁰

A kétnyelvűségkutatással foglalkozó szakemberek között széles körben elterjedt a szintér fogalmának használata, amelynek meghatározása azonban kutatónként nagy eltéréseket mutat.¹⁹¹ A leggyakrabban alkalmazott **nyelvhasználati szintér** (*language domain*) megnevezés leginkább olyan módszertani rendezőelvet jelöl, amely a nyelvhasználati interjúk és kérdőívek egy-egy kérdéscsoportjára vonatkozik; a terepmunkás a vizsgálat részeként a tipikus beszédesemények, konkrét beszédpartnerek és az interakció helyének megjelölésével tudakolja meg kétnyelvű adatközlőinek nyelvválasztási szokásait. Mivel a *nyelvhasználati szintér* fogalmának értelmezési tartománya tágabb az eredeti, általános leírási keretként szolgáló fishmani szociolingvisztikai szintér koncepciójánál, Bartha indokoltnak tartja a két fogalompár megkülönböztetését (1999:93).

2.1. A bécsi nyelvhasználati szinterekhez és partnerekhez kapcsolódó nyelvek

A nyelvhasználati szinterek nagy fokú társadalmi beágyazottsága miatt a társadalmilag releváns szinterek típusa és száma közösségenként változik.¹⁹² Kutatásom szempontjából az osztrák fővárosban élő magyar kisebbség esetében az alábbi nyelvhasználati szinterekhez és partnerekhez kapcsolható nyelvválasztást dolgoztam fel: a *házastárssal*, illetve a *gyermekekkel* folytatott kommunikáció nyelve; az adatközlők nyelvválasztása a *magyar egyesületek összejövetelein*, valamint a *templomban*; a *munkahelyen (iskolában)*, a *lakóhelyen (szomszédokkal)* és az *orvos-beteg* kommunikációban. Az intim nyelvhasználat szinterei közül az *ima*, a *bevásárlási lista/feljegyzések*, *káromkodás*, *álom* és a *számolás* során az adatközlők által választott

¹⁹⁰ A klasszikus értelemben vett szintérelemzés alkalmazhatóságának korlátját éppen általános jellege adja; a táblázat „nyelv” rubrikájába szinterenként többnyire csak *egyetlen* elem kerülhet, holott a valóságban atipikus elrendezésekkel is számolni kell. Bartha kritikai észrevétele a módszerrel szemben kiterjed még a kétnyelvű helyzetben gyakran előforduló kódváltás jelenségére is; a nyelvhasználati szinterek szerinti nyelvválasztást ábrázoló táblázat nem képes kezelni azt a szituációt, amikor a társalgás alapkódját a gyakori kódváltások miatt lehetetlen megállapítani (1993:62-63).

¹⁹¹ Kiss értelmezésében a nyelvhasználati szintér „az azonos nyelvhasználatot eredményező beszédhelyzeteket” (1995:68) jelöli. A szerző a fogalmat a nyelvhasználatot befolyásoló nyelvi és nyelven kívüli kontextus egy részét képezve az interakciós és a beszélőközösségi kontextusnak nevezett fogalomkör közé helyezi el (ibid. 65-67).

¹⁹² Borbély (2001) a kétegyházi románok nyelvhasználatát kutatva kilenc, Clyne (1982) az ausztráliai közösségek vizsgálatánál tizennégy, Csernicskó (1998) a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatát vizsgálva tizenöt releváns nyelvhasználati szintert különböztetett meg.

nyelv után tudakozódtam. (Az intim nyelvhasználat egyes típusai az *ima* kivételével később kerülnek tárgyalásra.)

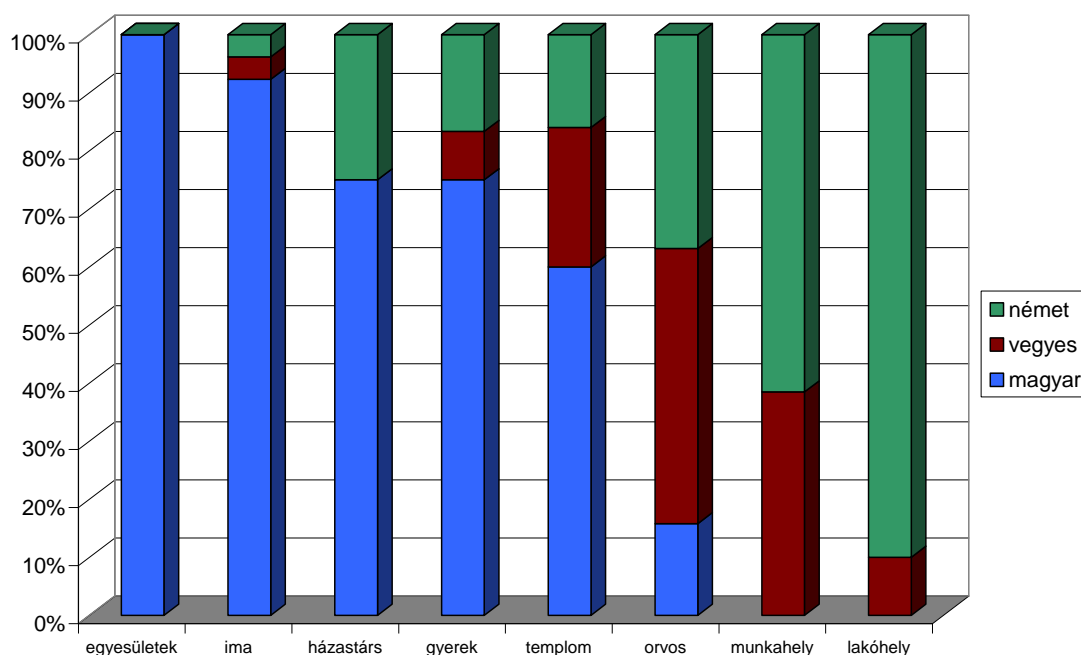
A **11. ábra** oszlopdiagrammjainak tanúsága szerint a magyar nyelv a fent felsorolt nyolc kommunikációs helyzet közül hat esetben van jelen önállóan is, két szintéren (munkahely, lakóhely) pedig csak a német nyelv egyidejű használatával. A különböző szinterekre jellemző nyelvválasztási arányokat csökkenő sorrendbe rendezve megállapíthatjuk, hogy amennyiben csak a kérdésre felelő (illetve értékelhető feleletet adó)¹⁹³ adatközlők válaszait tekintjük kiindulóponttúl, a bécsi magyar közösségben a **magyar egyesületek összefövetelei** képezik a kisebbségi nyelv kizárólagos territóriumát (100%). Egyformán igaz ez a kijelentés a bécsi magyarok általam vizsgált csoportjaira; a rendezvényeket kisebb-nagyobb rendszerességgel látogatók (a teljes minta 70%-a) formális és informális beszédhelyzetekben egyaránt csak az anyanyelv használatát tartják elfogadhatónak. Ugyanakkor, a szervezeti életben való részvétel arányait az egyes csoportokra lebontva (**12. ábra**), megállapíthatjuk, hogy az újabb magyarországi bevándorlók, különösen pedig a második generációhoz tartozók nagyon csekély jelentőséget tulajdonítanak (létszámban és gyakoriságban egyaránt) a szervezett összefövetelek ezen tradicionális formáinak, a programok látogatói főként az ötvenhatos magyarok és az erdélyi migránsok közül kerülnek ki.

A négy csoport adatait együttesen megjelenítő oszlopdiagrammsor tanúsága szerint az anyanyelv-használat elterjedtségének sorrendjében a második helyen az *ima* áll; az önmagukat vallásosnak tartók 84,6%-a kizárólag a magyar nyelvet használja az intim nyelvhasználatnak ezen a szintjén. Az Istennel folytatott személyes (nem ritualizált) kommunikáció ismét különböző szerepet tölt be a vizsgált csoportokhoz tartozók mindennapjaiban (**13. ábra**); az önmagukat vallásosnak nem tartók – tehát nem imádkozók – aránya kiemelkedően magas az 1980-as években Magyarországról érkezők esetében. (Azok, viszont, akik közülük imádkoznak, kivétel nélkül magyarul teszik ezt.) A vallásosak aránya az erdélyi adatközlők között a legmagasabb (100%), ők mindannyian kizárólag a magyar nyelvet jelölték meg az imádkozás nyelvüül. Úgy

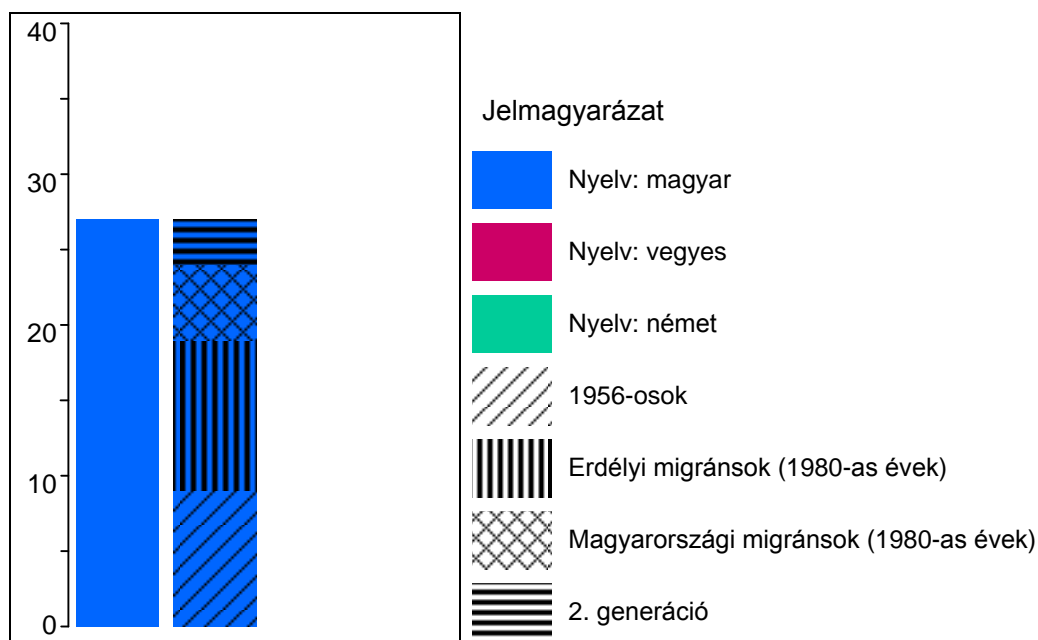
¹⁹³ A válaszadók aránya a nyolcból hét esetben nem tette ki a 100%-ot. Különösen magas a nem releváns válaszadók aránya az egyesületi összeföveteleket, valamint a családi kommunikációt érintő kérdések, továbbá a templomi szertartások és az ima alkalmával használt nyelv esetében. (Tehát a bécsi minta egészen belül magas a házastárssal, gyermekkel nem rendelkezők, egyházi és egyesületi összeföveteleken részt nem vevők stb. aránya.) A választ nem adók (illetve a kérdés szempontjából nem releváns választ adók) értékeinek oszlopdiagramban történő ábrázolása a függelékben megtalálható.

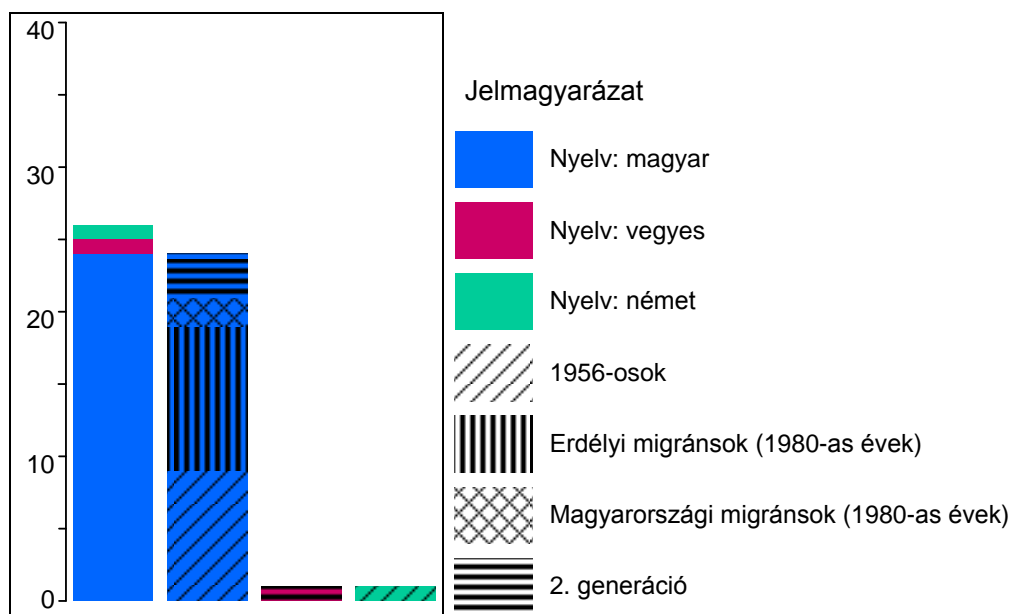
tűnik, az anyanyelv a második generációnál is fontos szerepet tölt be e tekintetben, a vallásosak (a minta 50%-a) vagy anyanyelvükön, vagy mindkét nyelven imádkoznak.

11. ábra: A bécsi nyelvhasználati szinterekhez és partnerekhez kötődő nyelvválasztási arányok 40 adatközlőtől nyert adatok alapján

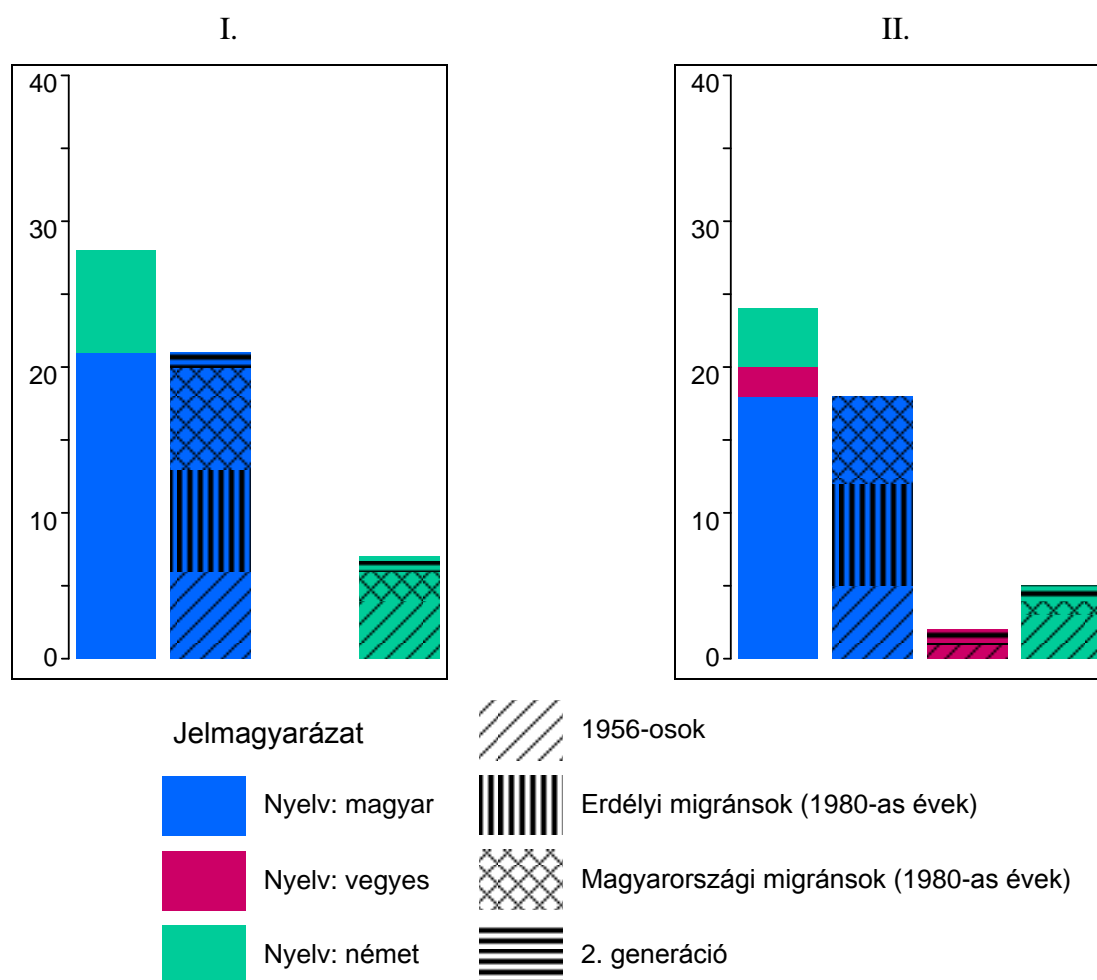

12. ábra: A magyar egyesületek programjait látogatók összetétele a vizsgált csoportok függvényében

13. ábra: Az imádkozók által használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében

A *nukleáris családon belüli kommunikáció* két fajtájában – a házastársak egymás közötti és a *szülő-gyermek közötti kommunikáció* esetében – szintén fontos szerepet tölt be a kisebbségi anyanyelv, bár az előzőekhez képest mindkét esetben érzékelhetően nagyobb az államnyelv jelenléte. A családosi és gyermekes adatközlők válaszait figyelembe véve, elmondható, hogy a mintában részt vevők két harmada mindkét kommunikációs helyzetben a magyar nyelvet használja. A *házastársak közötti kommunikáció* nyelve mindegyik vizsgálati csoportban a partner anyanyelvétől, illetve annak nyelvtudásától függ. A mintában szereplő magyar anyanyelvű házaspárok (egy ötvenhatos pár kivételével) mindannyian a magyart, míg a vegyes házasságban élők a németet választották közös nyelvüknek. (A házassági kommunikációban ún. „vegyes” – tehát mindkét – nyelvet használók nem szerepelnek a mintában. Ennek fő oka, hogy az osztrák házastársak nem beszélnek magyarul.) Az Erdélyből származók kivételével a vizsgálati csoportok mindegyikében találkozhatunk exogám házasságokkal is.

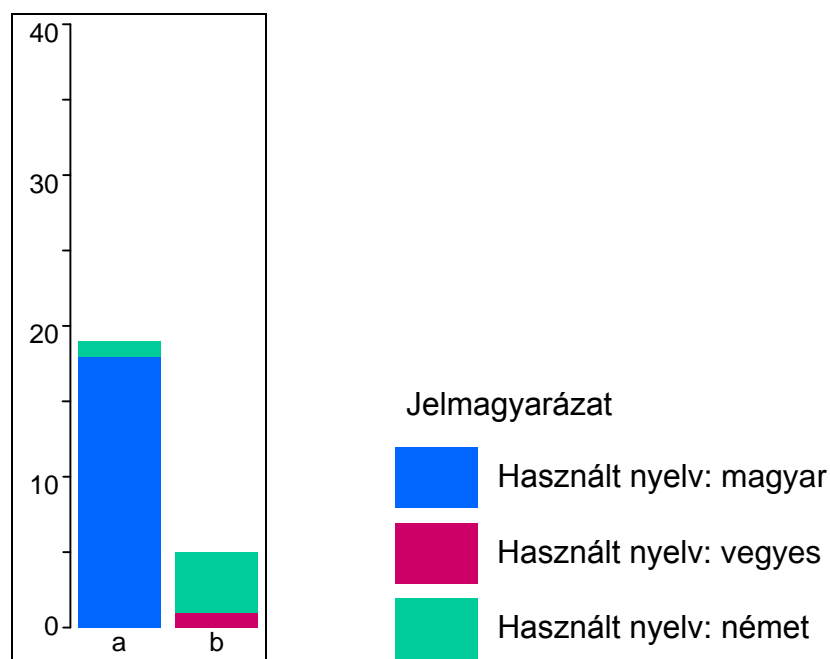
14. ábra: A házastárssal (I.) és a gyermekekkel (II.) használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében

A házastársak közötti kommunikációhoz hasonlóan, a megkérdezettek 75%-a magyarul beszél gyermekeivel.¹⁹⁴ Ismét kizárólag erdélyi adatközlőimről mondható el, hogy a gyermekekkel folytatott kommunikációjukban csak a magyar nyelvet használják. Az 1980-as évek magyarországi migránsai szintén nagy arányban anyanyelvükön beszélnek gyermekeikkel. Az 1956-ban emigráltak csoportjában – saját bevallásuk szerint – mindhárom nyelvhasználati módozat előfordult, de erős a polarizáció a csak magyart, illetve csak németet használók között. Amint az a **14. ábrán** látható, a második generációs szülők (számuk mindössze két fő) vagy mindkét nyelvet, vagy csak a németet használják gyermekeikkel.

A **gyermekekkel használt nyelvet** többségében a házastársak között használt nyelv határozza meg; amennyiben a szülők közötti nyelv magyar (**15. ábra a oszlop**), az

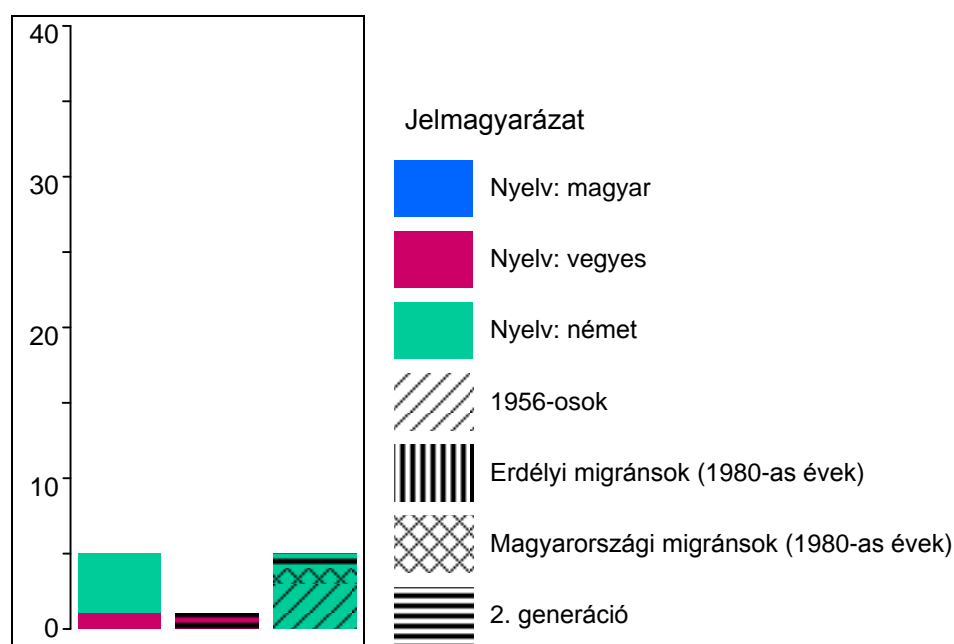
¹⁹⁴ A (még) gyermektelenek aránya a minta 40%-át alkotja.

adatközlők 78%-a anyanyelvén szól gyermekeihez. Abban az esetben, ha a házastársak kommunikációja németül zajlik, a magyar anyanyelvű szülő vagy a németet, vagy mindkét nyelvet használja gyermekeivel (**15. ábra b** oszlop). (Ilyenkor a magyar nyelv egyedül nem jelenik meg a szülő-gyermek kommunikációban.)

15. ábra: A szülők közötti kommunikáció nyelvének és a gyermekekkel használt nyelvnek az összefüggései.

A mintában nem nyert egyértelmű megerősítést az a feltevés, miszerint a **vegyes házasságokban** a kisebbségi nyelv (**16. ábra**) átadásának nagyobb a valószínűsége abban az esetben, amikor az édesanya anyanyelve a kisebbségi nyelv. A bécsi megkérdezettek között összesen öt vegyes házasságban élő személy szerepelt; a négy édesanya és egy édesapa közül mindössze egyetlen másodgenerációs édesanya (tehát az első generációhoz tartozó anyák egyike sem) használja otthon a német mellett a magyart is négy gyermekével. A családi kommunikáció különböző aspektusaival és a szakirodalomnak a témával kapcsolatos megállapításaival – különös tekintettel a vegyes házasságok és a nyelvcserre kapcsolatára – a **Nyelvhasználat a családban** című alfejezetben részletesen foglalkozom.

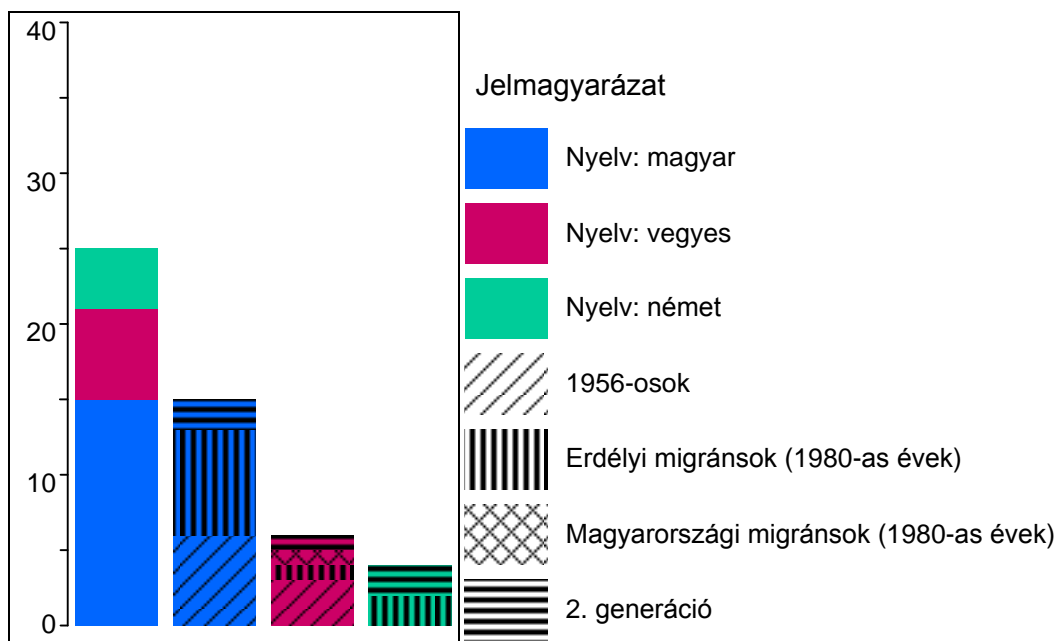

16. ábra: Vegyes házasságban élő magyar szülők nyelvhasználata gyermekeikkel

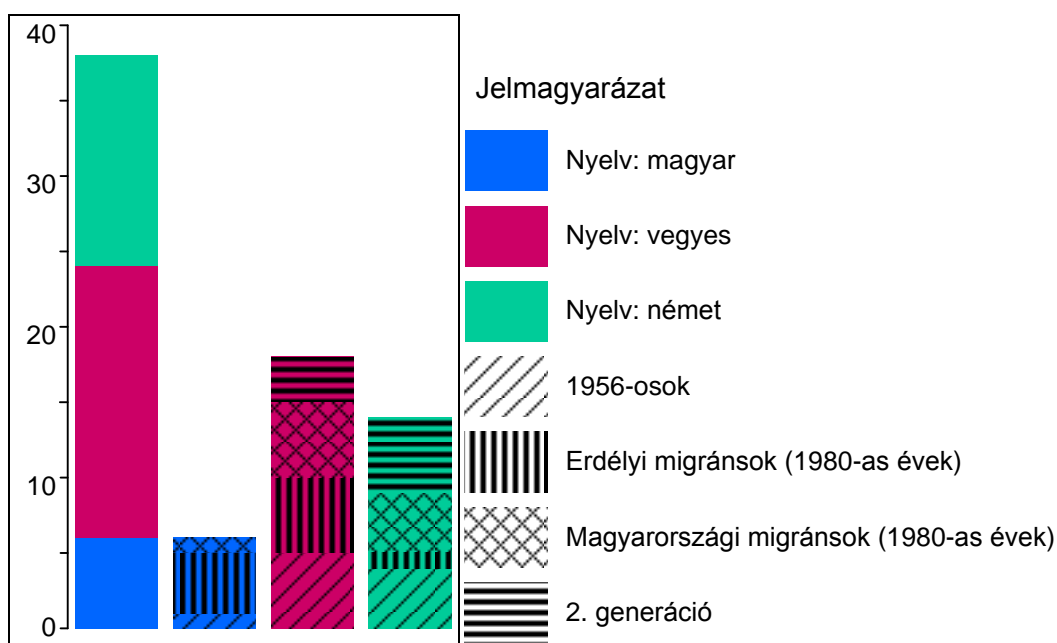
A *templomban* járó adatközlők 60%-a kizárólag magyar nyelvű, 15 %-a magyar és német nyelvű szertartásokat egyaránt, 10%-a pedig csak többségi nyelvű egyházi szertartásokat látogat (**17. ábra**). A százalékos megoszlás oka elsősorban nem a magyar nyelvű egyházi szertartások iránti igény viszonylagos hiányában, hanem leginkább a magyar kisebbségnek a fővároson belüli szétszórt településstruktúrájában keresendő; a magyar nyelvű mise látogatása sokak számára több órás utazást tenne szükségessé. Ezen kívül, a protestáns felekezetekhez tartozók számára – a katolikusokkal ellentétben – csak havonta, esetleg két havonta biztosított a magyar nyelvű liturgián való részvétel, így a „közbe eső” időben alkalmanként német nyelvű istentiszteleteket is látogatnak. A baptista gyülekezet tagjai részére egyáltalán nincs magyar nyelvű liturgia.

Jelen van még a magyar nyelv az *orvos-beteg kommunikációban* is. Az adatközlők 15%-a csak magyar nyelvű orvoshoz jár, míg további 45%-uknak legalább egy magyar nyelvű orvosa is van. A megkérdezett személyek jelentős része többnyire azért fordul magyar orvoshoz is, mert szaktudását magas szintűnek találja, illetve szívesebben, esetenként könnyebben mondja el panaszát anyanyelvén. A magyar nyelven is praktizáló (magyarországi és erdélyi) orvosok felkeresését azok Bécs-szerte viszonylag magas száma is lehetővé teszi. A **18. ábra** tanúsága szerint minden vizsgálati csoportba tartozó adaközlőnek van magyar orvosa is, ugyanakkor nincsen

olyan második generációs megkérdezett, akinek csak magyar orvosa lenne. A magyar orvosok választása a legmagasabb az 1980-as évek erdélyi migránsainak körében.

17. ábra: A templomi szertartások során használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében

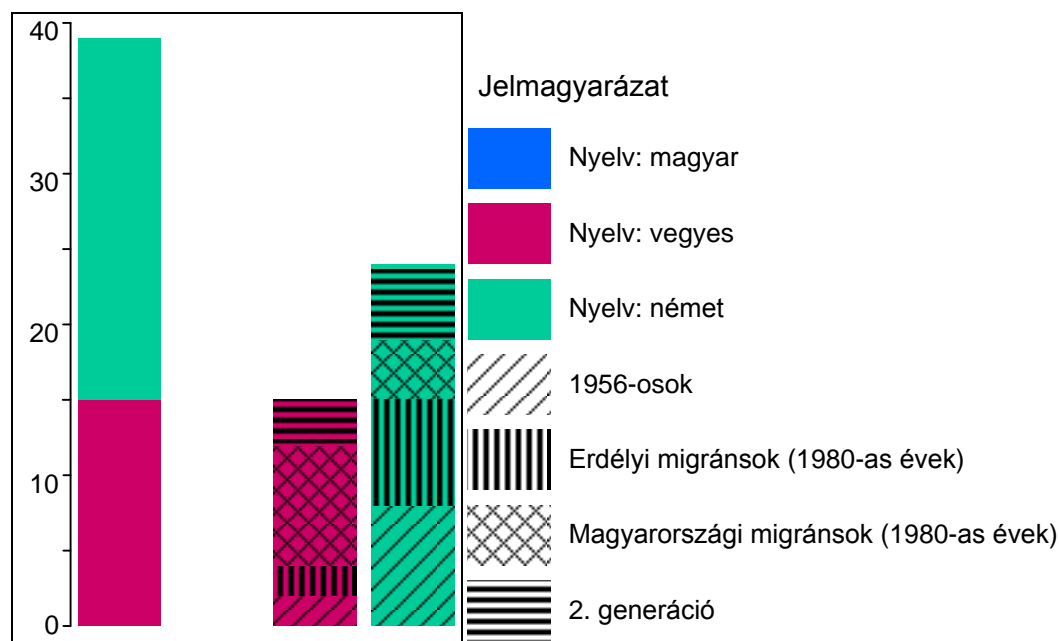
18. ábra: Az orvossal folytatott kommunikációban használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében.

A *munkahely/iskola* és a *lakóhely* jelentik azt a két nyelvhasználati színteret, ahol a kisebbségi nyelv csak az államnyelvvel együtt jelenik meg. A dolgozók (tanulók) 37,5%-ának van lehetősége arra, hogy a német mellett a magyart is rendszeresen használja munkatársaival, főnökével, vagy ügyfeleivel. (Iskolába járók esetében osztálytársaival és/vagy tanáraival.) A formális nyelvhasználatot indukáló beszédhelyzetek közül kiemelkedő jelentőséggel bír a munkahelyi anyanyelvhasználat, amely nagymértékben hozzájárulhat a kisebbségi nyelv presztízsének felemelkedéséhez. A kisebbségi nyelvnek a bourdieu-i „külső piacon” való megjelenése révén a kétnyelvűség tényleges hasznát eredményező kulturális tőkeként jelenik meg (vö. Horváth, 2003:12). Az adatközlőimmal folytatott beszélgetések azt mutatják, hogy az első generáció részéről minden esetben meglévő „kínálat” leginkább az 1980-as évek második felében Magyarországról érkezettek esetében találkozott a társadalmi szintű „kereslettel”.¹⁹⁵

Az anyanyelv *munkahelyi* használatának lehetősége a vizsgált csoportok közül leginkább a Magyarországról érkezettek számára adatott meg (**19. ábra**); a magyar nyelv használata náluk jelenik meg leggyakrabban akár a kollégákkal, a főnökkel vagy az ügyfelekkel folytatott kommunikáció során. Különösen azoknak a többségében felső fokú végzettséggel rendelkező személyeknek sikerült anyanyelv-ismeretükből és a két ország között akkoriban jelentősen felélénkülő kereskedelmi-kulturális kapcsolatokból profitálnia, akik már kiutazásukat megelőzően is magas szintű német nyelvtudással rendelkeztek; ők azok, akik pl. tolmácsként, osztrák-magyar vegyes vállalat alkalmazottjaként, magyar cégek kiküldöttjeként, orvosként, vagy akár egy kisebb osztrák cég logisztikusaként a német munkanyelv mellett rendszeresen használják a magyart is.

A második generáció esetében sem ritka, hogy különböző szintű tanulmányaik során osztálytársaikkal esetleg tanáraikkal rendszeresen használják/használták a magyar nyelvet. Többen említették, hogy munkahelyi felvételi elbeszélgetéseik alkalmával feltették nekik a kérdést, hogy a világnyelvek mellett ismernek-e valamilyen kelet-Európában beszélt nyelvet is.

¹⁹⁵ Ötvenhatos megkérdezetteim között egy személy hangsúlyozta, hogy munkájában a kezdetektől fogva rendszeresen használt magyar nyelvtudásának; banki alkalmazottként ügyfeleinek jelentős része az 1956-os menekültek közül került ki (WG1-56MF-2). Egy, az egészségügyből nyugdíjba vonult adatközlőm akkor kezdte el – több évtizedes kihagyás után – használni a magyar nyelvet munkahelyén (főnökével és pácienseivel), amikor erdélyi származású orvos praxisába került. (WG1-56MN-9). Erdélyi informátoraim munkahelyi környezetben a magyar nyelvet szinte kivétel nélkül csak röviddel megérkezésüket követően, első munkába állásuk alkalmával tudták használni; nagyobb csoportokat alkotva főleg az építőiparban foglalkoztatták őket, ahol honfitárs-kollégáikkal magyarul kommunikáltak. Némileg eltérő a Bécsben élő, nagy számú erdélyi (fog)orvostársadalom helyzete, akik sikeresen profitálnak a kiterjedt magyar anyanyelvű klientúrájából.

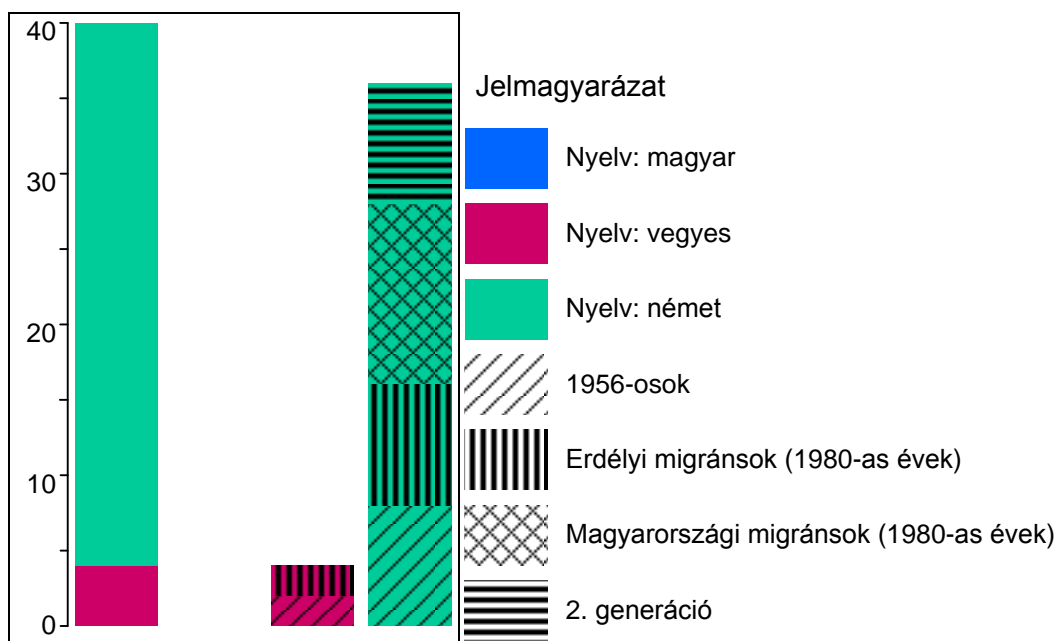

19. ábra: A munkahelyen használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében

A nyolc kommunikációs helyzet közül a német nyelv leginkább a *lakóhelyi* kommunikáció esetében dominál. Ez alól egyedüli kivételt azok, a város különböző részein, speciálisan az ötvenhatos magyar menekültek részére épített negyedek – adatközlőim szavával és a hivatalos német kifejezéssel élve „Ungar Siedlung”-ok¹⁹⁶ – képezik, ahol a lakóközösség egy része még mindig magyar. Az itt élő, első generációs ötvenhatos, illetve erdélyi kivándorlók az egymás közötti érintkezés nyelveként a magyart használják (**20. ábra**). Összességében a válaszadók mindössze 10%-ának van lehetősége a főváros többségi lakókörnyezetében anyanyelvét szomszédjaival, illetve a környéken lakókkal is használni.

¹⁹⁶ Az ún. Ungar Siedlung egyik legismertebb példája Bécs huszonegyedik kerületében található. Az 1960-as évek elején, 62 menekült család számára épített állami bérlakásokból álló kisebb telepet az 1990-es években az önkormányzat a bentlakóknak értékesítette. Bár a lakóközösség egy része kicserélődött, mintegy 70%-uk még mindig magyar. Érdekes, hogy az 1980-as évek végén több erdélyi család is ideköltözött.

20. ábra: A lakóhelyen használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében

2.2. Az alsóőri nyelvhasználati színterekhez és személyekhez kapcsolódó nyelvek

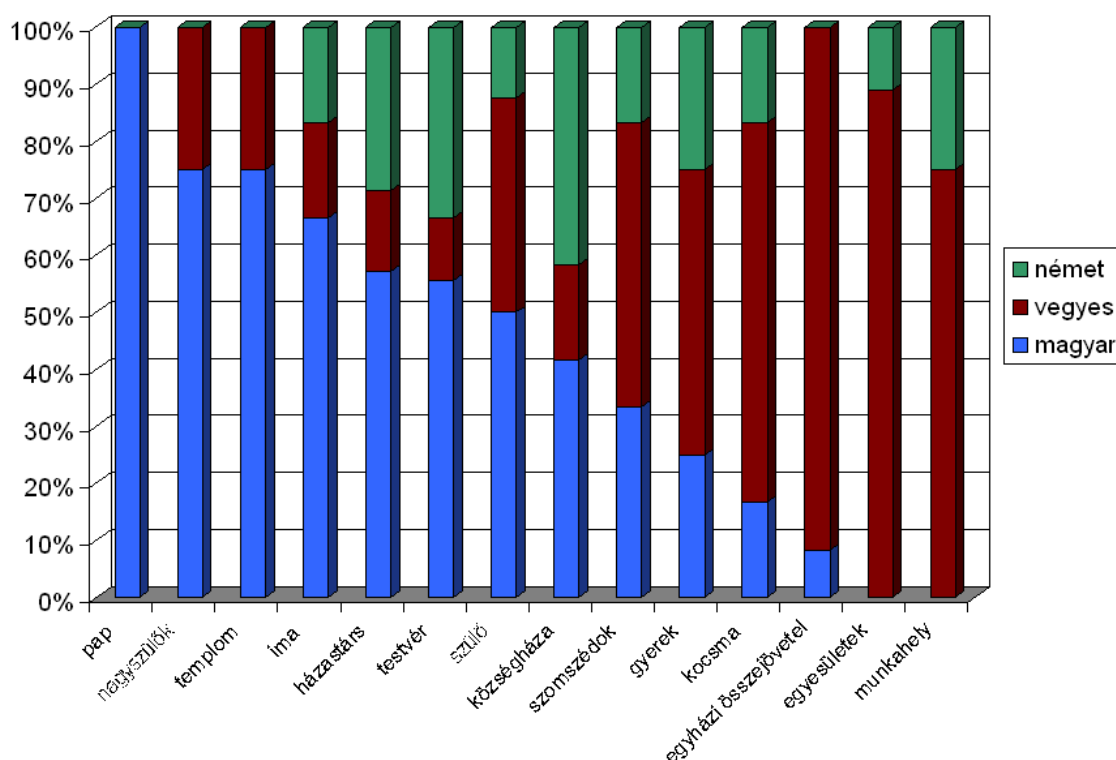
Az Alsóőrben élő adatközlők esetében a kis falusi közösség mindennapjaiban szerepet játszó nyelvhasználati színterekhez és partnerekhez kapcsolódó nyelvválasztást az interjúkból származó adatok alapján dolgoztam fel. A **21. ábra** 14 oszlopdiagramján ábrázolt adatok az alábbi négy nagyobb tematikus blokk egyikébe sorolhatók: *család* (a nagyszülőkkel, szülőkkel, házastárssal, testvérrel, gyermekkel folytatott kommunikáció nyelve); *egyház* (szent mise, ima, pappal való kommunikáció, egyházi összejövetelek nyelve); *lakóhely*¹⁹⁷ (nyelvhasználat a községházán, a kocsmában és a szomszédokkal folytatott kommunikáció során); *munkahely*.

A magyar nyelv használatának gyakorisága alapján sorrendbe rendezett kommunikációs helyzeteket tanulmányozva¹⁹⁸ (**21. ábra**) azt tapasztaljuk, hogy az anyanyelv kizárólag a katolikus pappal folytatott kommunikációban élvez kizárólagosságot. Adatközlőim szerint ennek több évtizedes hagyományai vannak; az ok elsősorban abban keresendő, hogy a papok többsége Magyarországról érkezett, és

¹⁹⁷ A faluban sem üzlet, sem posta, sem pedig orvosi rendelő nem működik. A megkérdezettek a szomszédos települések egyikébe járnak e célból, ahol mindhárom szintéren és kommunikációs helyzetben kizárólag a többségi nyelvet használják.

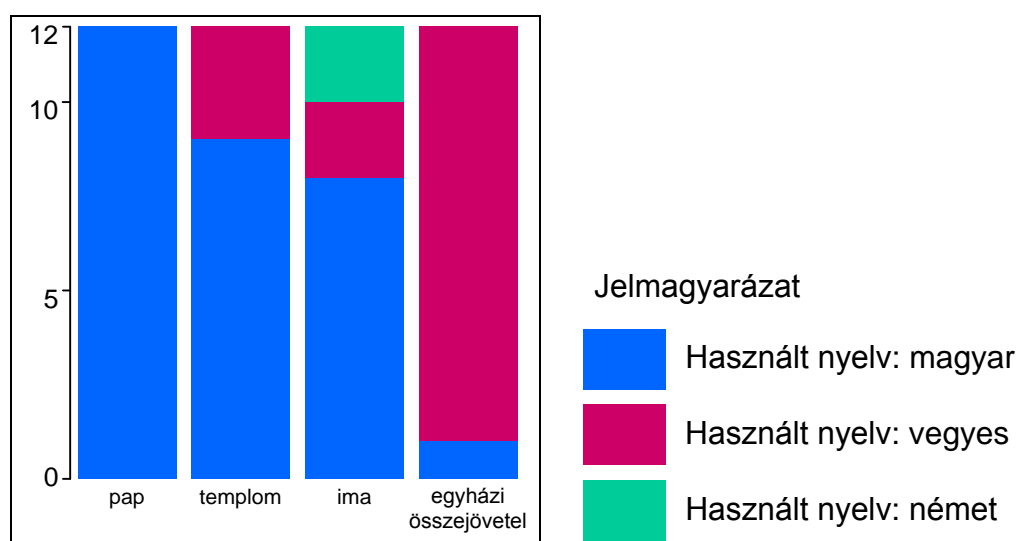
¹⁹⁸ Az egyes kategóriákon belül – a bécsi mintához hasonlóan – itt is a releváns válaszadóktól nyert adatokat tekintem 100%-nak. A választ nem adók (illetve a kérdés szempontjából nem releváns választ adók) értékeinek oszlopdiagramban történő ábrázolása a **Függelékben** megtalálható.

bármilyen jól is beszél(t) németül, őt a helybéliek mindig magyarul szólították meg.¹⁹⁹ Az **egyházhoz kötődő színtereket** és kommunikációs helyzeteket együttesen megvizsgálva, megállapítható, hogy a magyar nyelv mindegyikben jelen van, aránya azonban különösen a templomi szertartás és az ima nyelveként jelentős (**22. ábra**). A megkérdezettek egyöntetű véleménye szerint a magyar nyelvnek jelenleg leginkább az egyházhoz kötődő színtereken sikerül ellenállnia a többségi nyelv nyomásának. Ugyanakkor, az egyház által szervezett összejövetelek és más informális együttlétek (pl. mise utáni beszélgetések) alkalmával a magyar nyelv elsőbbsége megszűnik, az adatközlők inkább mindkét nyelv együttes használatával élnek. Ennek oka a *Nyelvválasztás* című részben már említett megfigyelés, miszerint a kódválasztás – talán az egyházhoz kötődő színterek kivételével – elsősorban a beszélőnek és kommunikációs partnerének különböző jellemzőitől függ. Ezek közül a legfontosabbak az életkor, az anyanyelvi kompetencia, és a magyar nyelvvel szembeni attitűdök.

21. ábra: Az alsóöri nyelvhasználati színterekhez és partnerekhez kötődő nyelvválasztási arányok 12 adatközlőtől nyert adatok alapján

¹⁹⁹ A jelenlegi – Magyarországról származó – bencés szerzetes kb. másfél éve teljesít szolgálatot a településen. Német nyelvi kompetenciája – saját bevallása szerint is – szerény. A faluban öt megelőzően három évtizedig lelki pásztori feladatokat ellátó szerzetes (Fr. Galambos Iréneus) bár doktorátussal is rendelkező német-magyar szakon végzett bölcész volt, a falu lakói kizárólag magyarul szólították meg.

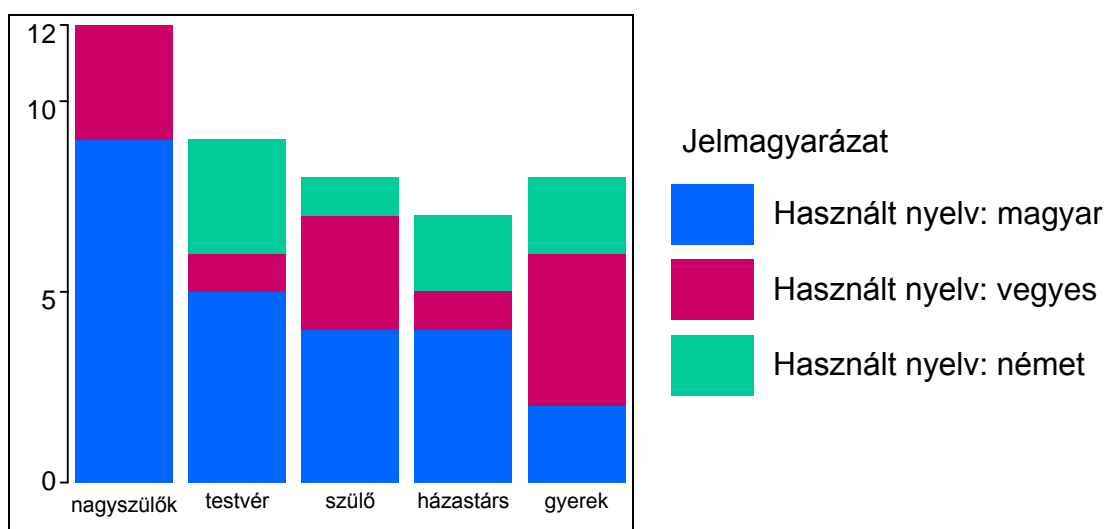
22. ábra: Az egyházhoz kötődő színterek és kommunikációs helyzetek Alsóőrben

Az anyanyelv a *családi* szférában is eltérő hangsúllyal van jelen; leginkább a nagyszülőkkel, legkevésbé a gyermekekkel folytatott kommunikációban dominál (23. ábra). Mivel a nyelvválasztást ebben az esetben leginkább a kommunikációs helyzetben részt vevők kora határozza meg, jól érzékelhető az egyes generációk nyelvhasználati preferenciája; a legidősebbek magyar nyelvű házastársaikkal és gyermekeikkel csak magyarul, unokáikkal viszont két nyelven beszélnek. A középkorúak a náluk idősebbekkel a magyart, a velük egyidősekkal és a fiatalabbakkal általában mindkét nyelvet használják. A mintában szereplő legfiatalabb generáció tagjai nagyszüleikkel és szüleikkel többnyire – különböző arányban, de – mindkét nyelvet, testvéreikkel és kortársaikkal szinte kizárólag az államnyelvet használják. A családi kommunikációban a magyar nyelv jelenlétét Alsóőrben leginkább a többgenerációs együttélés biztosítja.

A *vegyes házasság* minden generáció esetében a német nyelv fokozott használatával jár együtt a családi kommunikáció különböző viszonylataiban. Míg a vegyes házasságban élő, vagy abból származó idősebb adatközlők a magyar *mellett* használták a németet a családtagokkal folytatott interakciókban, addig ma a „vegyes nyelvet” a többségi nyelv váltotta fel a szülők közötti, valamint a szülő-gyermek kommunikáció során egyaránt, függetlenül attól, hogy az édesanya, vagy az édesapa –e a magyar nemzetiségű.

A *lakóhely*hez kötődő színtereken és kommunikációs helyzetekben (24. ábra) ugyanaz a generációs megoszlás érvényesül, mint amit a családdal kapcsolatban már

ismerttettem. Az idősebbek a *kocsmában*, a *szomszédokkal való kommunikáció* során, illetve a *községházán* hivatalos ügyeiket intézve inkább a magyart részesítik előnyben, de csak abban az esetben, ha a kommunikációs partner „nyelvi háttere” (életkor, anyanyelvi kompetencia, pozitív attitűdök a magyar nyelvvel szemben) ezt lehetővé teszi. Ellenkező esetben „vegyes nyelven” kommunikálnak. A középkorú generáció szintén a kommunikációs partner fenti adottságainak függvényében választ nyelvet. A fiatalabbak csak az idősebbek jelenlétében beszélnek a fent felsorolt színtereken magyarul is. Míg a bécsi magyar közösségben a magyar egyesületek összejövetelei a kisebbségi nyelv kizárólagos territóriumát képezik, addig a burgenlandi Alsóőr pezsgő *egyesületi életében* a magyar nyelv csak a némettel együtt van jelen még az informális alkalmakkor is. (Figyelemre méltó, hogy míg az egyházi rendezvényeken bár nagyon kis mértékben, de szerepel a magyar nyelv önállóan is, és a többségi nyelv nem jelenik meg egyedül, a különböző „világi” egyesületek összejövetelein a kisebbségi nyelv már csak a többségi nyelvvel karöltve jelenik meg.)

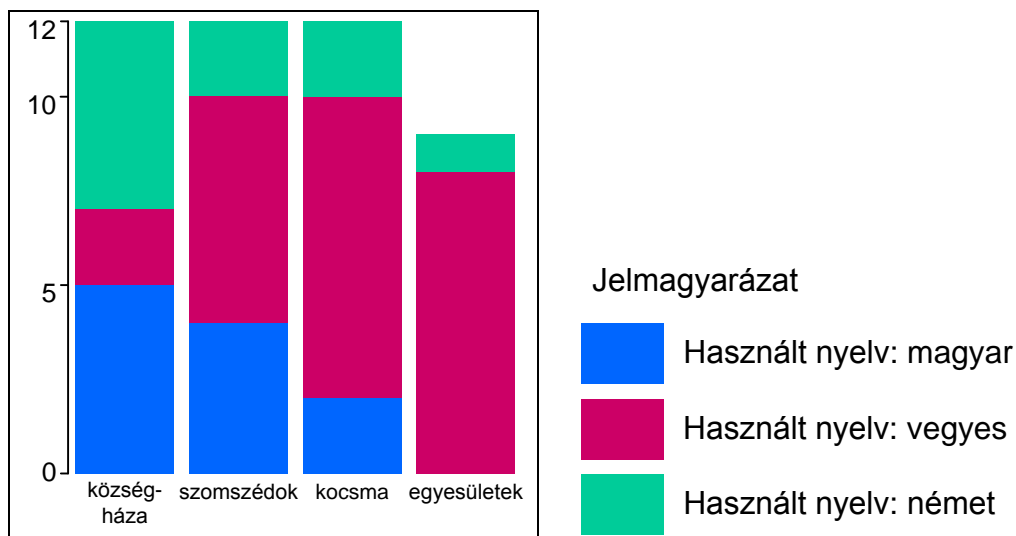

23. ábra: A családhoz kötődő színterek és kommunikációs helyzetek Alsóőrben

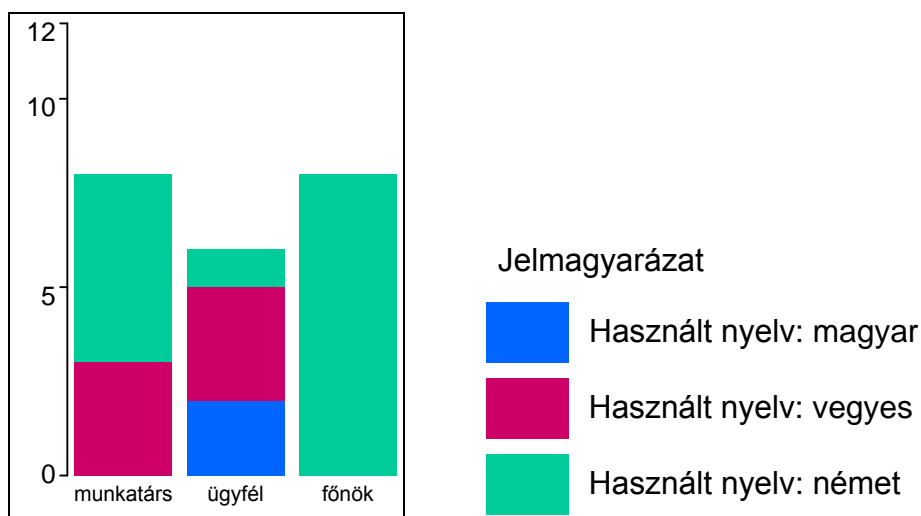
Amint az a 25. ábrán látható, a *munkahelyen*²⁰⁰ a német mellett az ügyfelekkel és a munkatársakkal folytatott interakciókban is megjelenik a magyar nyelv. A kisebbségi nyelv használatára különösen a szolgáltatások területén dolgozóknak (hivatalnok, egykori kisiparos, bolti eladó) van szükségük. Munkatársaikkal általában azok használják a magyar nyelvet, akik osztrák cégek alkalmazásában Ausztriában vagy

²⁰⁰ A három legfiatalabb adatközlő a Felsőőri Kétnyelvű Gimnázium egykori tanulójaként az iskolában is használta a nyelvet tanáraival és magyarországi osztálytársaival.

Magyarországon dolgoznak. Munkaadójával azonban mindenki kizárólag németül beszél.

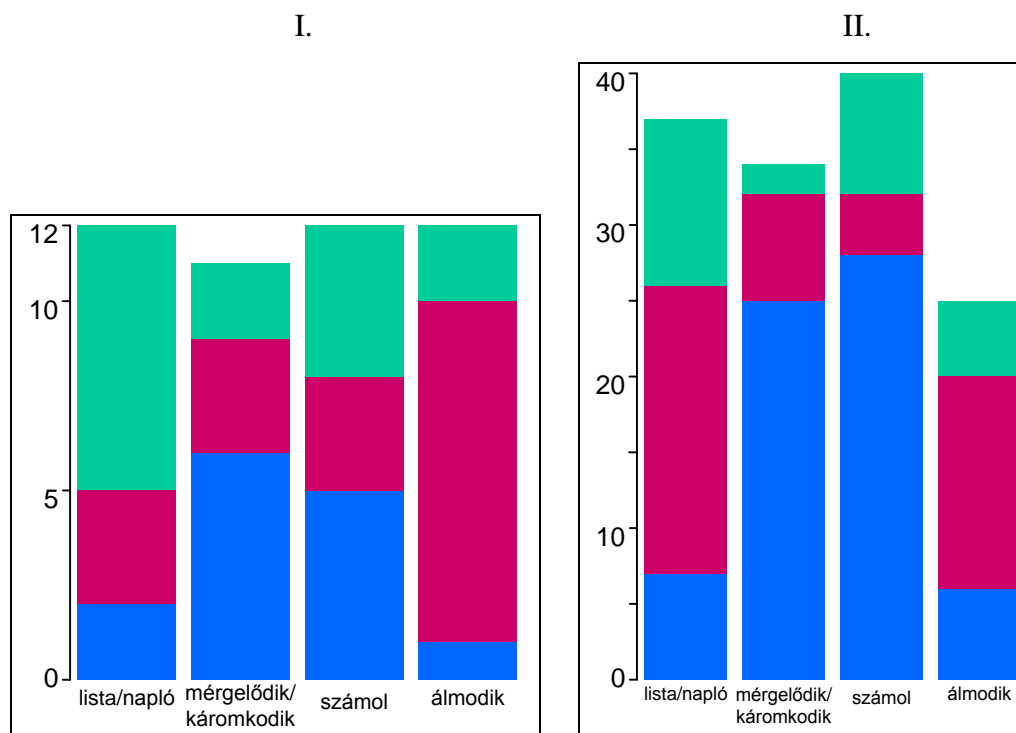
24. ábra: A lakóhelyhez kötődő szinterek és kommunikációs helyzetek Alsóőrben

25. ábra: A munkahelyhez kötődő szinterek és kommunikációs helyzetek Alsóőrben

2.3. Intim nyelvhasználat

Zelliger szerint a vernakuláris nyelvváltozat a nyelvhasználatnak a valóságos beszélőpartnert nem igénylő eseteiben nyilvánul meg leginkább (2001:178). Az intim nyelvhasználat körébe tartozik többek között annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az adatközlő milyen nyelven számol, álmodik, káromkodik, valamint, hogy milyen nyelvet használ pl. a bevásárlási lista elkészítéséhez.

26. ábra: Intim nyelvhasználat az alsóöri (I.) és a bécsi (II.) adatközlők körében²⁰¹

A 26. ábra tanúsága szerint az intim nyelvhasználat különböző szinterei közül – a fent már tárgyalt imádkozástól eltekintve – a magyar nyelv a **káromkodás/mérgelődés** nyelveként van legerősebben jelen a vizsgált csoportok mindegyikében. Az ekkor használt nyelv után érdeklődve, az adatközlők általában hosszan kifejtették a magyar nyelvben rejlő stiláris lehetőségeket a némettel szemben. Figyelemre méltó, hogy a második generációs bécsi adatközlők esetében egyedül a mérgelődés nyelve jelenti azt az intim nyelvhasználati módozatot, amelyben a német nyelv nincsen önállóan jelen.²⁰²

A német nyelv jelenléte az intim nyelvhasználat egyes esetei közül leginkább a **bevásárlási lista/határidő napló** elkészítését érintette; az adatközlők többsége – a bécsi és alsóöri mintában egyaránt – mindkét nyelvet igénybe veszi ehhez a tevékenységhez.

²⁰¹ Az intim nyelvhasználat eredményeinek kisebb vizsgálati csoportokra bontásának ábrázolása a függelékben megtalálható.

²⁰² „Hát figyelj ide! Így káromkodni, mint, ahogy a magyarba lehet, keress még egy ilyen nyelvet. [nevet] Ez a realitás. De ezt tudják az osztrákok is.” (WG1-80MF-4)

„Hát az irodába, ha valami a számítógéppel van, és mérgelődnöm kell, akkor nem nagyon használok csúnya szavakat, de akkor leginkább a német kifejezéseket használom. A gyerekekkel csak magyarul szoktam haragudni, talán ezért is van egy olyan fázisuk a gyerekeknek, amikor a magyar nyelvet nem annyira szeretik, mert azon szidom őket, hogyha rosszak.” (WG2-N-8)

Míg az alsóőrieknél a feljegyzések nyelve leginkább a megkérdezett korától függ (a kor előrehaladtával nagyobb a magyar nyelv valószínűsége), addig Bécsben pl. kivándorlási hullámtól függetlenül az alapvető élelmiszerek nevei többségében magyarul, egyéb tárgyak megnevezései többnyire németül kerülnek feljegyzésre.

A *számolás*²⁰³ azon a nyelven történik, amilyen nyelven az adatközlő gyermekkorában azt az iskolában elsajátította (vö. Zelliger, 2001:179); a nyelvhasználat ebben az esetben Alsóőrben a korral, Bécsben az adatközlőnek a kivándorlaskori életkorával korrelál. A migrációs diaszpóra tagjai közül többen megjegyezték, hogy a számoknak a magyartól eltérő írásmódja („fordított írása”) még több évtizednyi német nyelvterületen eltöltött idő után is képes gondot okozni. A fiatalon Ausztriába került interjúpartnerek, valamint a második generáció tagjai a rendelkezésre álló idő függvényében végzik el „gyorsan németül” vagy „lassabban magyarul” számolási, valamint feljegyzési feladataikat.

Az álmok nyelve a valódi kommunikációs helyzeteket modellálja, ezért a résztvevők valós anyanyelvétől, az *álom* helyszínétől, vagy annak témájától függ.

2.4. Média

A médiahasználat során felmerülő „nyelvválasztás” nagyban különbözik a nyelvhasználati színterek tipikus elrendezéseitől, hiszen ebben esetben nem beszélhetünk kétirányú interakciós helyzetről, amelyben a partnereknek mérlegelniük kell, hogy melyik nyelvet használják. Ugyanakkor, a válaszok fontos információval szolgálhatnak az adatközlők anyaországgal kapcsolatos érdeklődéséről, és a sztenderd magyar nyelvnek való „kitettségük” mértékéről. Fontos megjegyezni azonban, hogy az egyes médiumok „nem választása” mögött sokszor azok beszerzésével járó nehézségek, nem pedig az adatközlők érdektelensége áll.

²⁰³ A számolás nem tekinthető minden esetben intim nyelvhasználatnak (pl. pénztárosként, magántanárként stb.) Adatközlőim hangsúlyozták, hogy a számolás (és a káromkodás) esetében a beszélő nyelvválasztását gyakran befolyásolja a jelen lévő személyek anyanyelve; többségi anyanyelvű személy esetében a megkérdezett németül számol (vagy mérgeződik).

„De ez a számolás is olyan, hogy van, amikor nem tehetem meg, hogy magyarul számolok. Mert jobban járok, ha németül számolok. Amikor pénzt számolsz osztrákkal vagy némettel. Fontos dolog, hiszen mindketten akarjuk tudni, hogy mennyi és én hirtelen váltok egy kódra, amit te nem ismersz.” (WG1-80MF-4)

„Számolni mindenki csak az anyanyelvén tud. Milyen nehéz volt mindig megfordítani a számokat. Húsz év távlatából sem tudom feldolgozni. Borzasztó idegen nyelv.” (WG1-80EF-9)

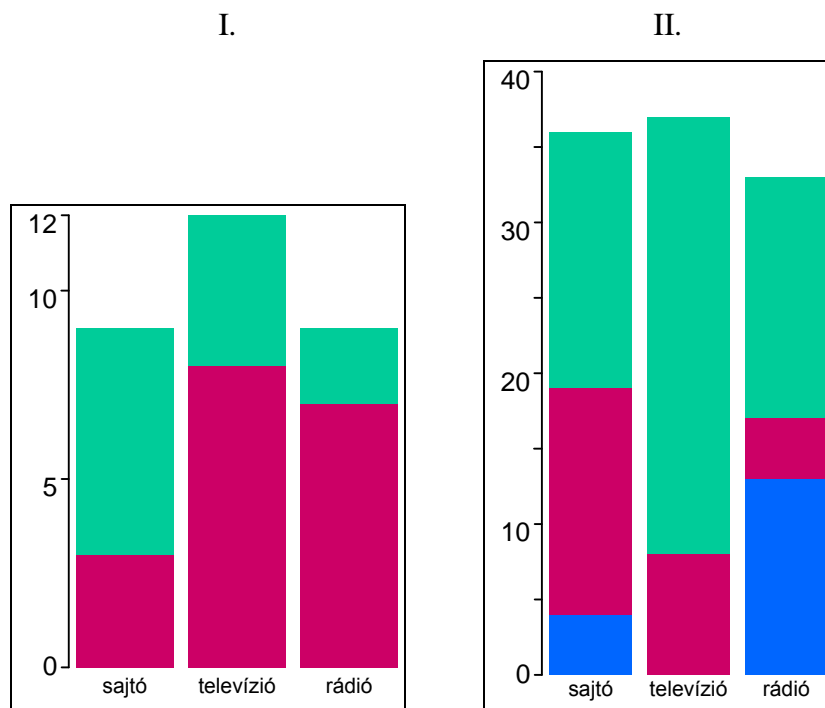
Részben talán az elérhetőség egyszerű és költségtakarékos módja miatt a legnépszerűbb a magyar **rádióműsorok** hallgatása. Az 1980-as évek óta Ausztriában élők nagy többsége előszeretettel hallgatja akár naponta is a Kossuth Rádió adásait, különös tekintettel a hírműsorokra. Érdekes, hogy körükben a gyakori magyar nyelvű rádiózás egyáltalán nem, vagy csak nagyon ritkán párosul a német nyelvű adók meghallgatásával. Az ötvenhatosok között a legszerényebb az anyanyelvi rádiózás iránti érdeklődés, ők egyértelműen a német nyelvű adásokat részesítik előnybe. Az alsóőriek utazás közben (az autóban) hallgatják a zenei adók kínálatát, itt a rádiózás az idősebb generációra kevésbé jellemző.

A magyar nyelvű **televízió műsorok** megtekintése – kevés kivétellel – nem jellemző bécsi adatközlőimre. (Ötvenhatos interjúpartnereim közül senki nem rendelkezik otthonában magyar nyelvű televízió csatornával.) Ennek oka sokak számára a szateliten fogható Duna Televízió bevezetésének költségvonzatával magyarázható. Burgenlandban mindenki számára hozzáférhetőek a magyar nyelvű programok (M1, M2, Duna TV); alkalmankénti megtekintésük egyénektől függően a hírekre, valamint a zenei műsorokra (pl. kívánságműsor, népzenei folklórest stb.) korlátozódik. Fontos megjegyezni, hogy az osztrák állami televízió által Burgenlandban sugárzott magyar nyelvű műsort az adatközlők legfeljebb hallomásból ismerik, rendszeresen azonban nem nézik. Mindkét helyszínen élőkről elmondható, hogy néhányan az általánosan rendelkezésre álló, rendkívül bőséges idegen nyelvi kínálat jelenléte, mások szabadidejük korlátozottsága miatt nem, vagy csak kevésbé érdeklődnek az anyanyelvi televíziózás iránt.

A magyar nyelvű **sajtótermékekkel** való ellátottság jóval kedvezőbb képet mutat a fővárosban, mint Alsóőron. Az őshonos magyarság tagjai közül esetleg azok olvasnak alkalmanként magyar sajtótermékeket, akik rendszeresen utaznak Magyarországra. Érdeklődésükre inkább a vicclapok, magazinok és regionális újságok (pl. Vas Népe) tarthatnak számot. A bécsi mintában a magyar sajtótermékek iránti legnagyobb érdeklődés a nyolcvanas évek magyarországi magyarjainak részéről tapasztalható, ugyanakkor az ötvenhatos magyarok „megelőzik” az erdélyi magyarokat a magyar nyelvű újságok olvasásában. Különösen népszerűek a különböző napilapok internetes verziói, amelyet nem csak a fiatalabb nemzedék olvas szívesen. A többség magyarországi látogatások alkalmával szerzi vagy szerezteti be kedvenc

sajtótermékeit²⁰⁴ ui. a napilapok rendszeres járatása a postaköltség aránytalanul magas részaránya miatt megfizethetlenné teszi a szolgáltatást. Magyar sajtótermékek megvásárlására Bécsben nincsen lehetőség. A Collegium Hungaricum könyvtára viszont rendkívül széles, helyben olvasható kínálattal rendelkezik.

27. ábra: Magyar nyelvű médiahasználat az alsóőri (I.) és a bécsi (II.) adatközlők körében²⁰⁵

A második generációs adatközlők médiafogyasztása elhanyagolható. A kijelentés egyaránt vonatkozik sajtótermékek olvasására, a magyar nyelvű televízió műsorok megtekintésére és a rádióműsorok hallgatására. Amennyiben mégis a különböző programok „fültanúivá” válnak, az Bécsben csak az egy háztartásban élő szülők révén történik. Ugyanakkor, magyarországi tartózkodásuk során szívesen megtekintik a helyi tévéműsorokat, és az utazás során népszerű körökben a zenei adók (pl. Danubius, Sláger rádió) hallgatása is.

Alsóőrben a fiatalabb nemzedéknek kizárólag azok a tagjai érdeklődnek alkalmanként a magyar nyelvű média bármilyen formája iránt, akiknek személyes anyaországi kapcsolatai vannak, illetve a Felsőőri Kétnyelvű Gimnáziumba járnak.

²⁰⁴ Legtöbb említést az alábbi sajtótermékek kaptak: Magyar Nemzet, Népszabadság, Lúdas Matyi, Nők Lapja, Élet és Irodalom, Heti Világgazdaság.

²⁰⁵ A médiahasználat eredményeinek kisebb vizsgálati csoportokra bontásának ábrázolása a **Függelékben** megtalálható.

2.5. Nyelvi revitalizációs folyamatok a migráns eredetű bécsi diaszpóra különböző csoportjaiban

A magyar nyelvnek a – fentiekben ismertetett – különböző bécsi nyelvhasználati színtereken történő használata az adatközlők jelentős részénél időről-időre kiegészül a magyarországi nyelvhasználati színtereken történő anyanyelvi nyelvhasználattal. Bár a magyar nyelvterülettel való kapcsolat gyakorisága, intenzitása és formája egyénenként nagy eltéréseket mutat, rendkívül fontos szerepet tölt be a kétnyelvű egyének anyanyelvi nyelvhasználatának és nyelvi készségeinek megtartásában. Amint arra „a magyar szervezeti élet újabb tendenciái” című részben már utaltam, a földrajzi közelségnek és egyéb társadalmi/gazdasági/politikai folyamatoknak köszönhetően az anyaországgal való kapcsolattartás gyakorisága és intenzitása az elmúlt másfél évtizedben közösségi méreteket öltött. A bécsi magyarok körében „víkend magyarságnak” nevezett jelenség következményei már nemcsak az egyéni *nyelvmegtartás* (language retention) elősegítéséhez járulnak hozzá, hanem közösségi szinten is a nyelvcserét lassító ellenerőnek tekinthetők.

A „víkend magyarság” kifejezés egyrészt az osztrák fővárosban élő magyarság anyaországi kapcsolatainak erősödő intenzitását takarja (gyakran töltik hétvégéiket Magyarországon), másrészt azt, a Bécsben élő magyarok bizonyos csoportjaiban a rendszerváltást követően elterjedt életvezetési változást is jelenti, aminek következtében – a vendégmunkásokhoz hasonló módon – megosztják a hét különböző napjait Ausztria és Magyarország között. Ez a jelenség leginkább az Erdélyből származó migránsokra vonatkozik, akik hétvégéiket és szabad idejük nagy részét az osztrák határhoz közel fekvő, az 1990-es években vásárolt nyugat-magyarországi házukban töltik. Meglepő módon, erdélyi adatközlőim, vagy családtagjaik szinte mindegyike rendelkezik egy kisebb magyarországi lakással, vagy falusi házikóval, ahol heti rendszerességgel – egy informátorom kifejezésével élve – „megteremtik a maguk magyar kis világát”. Ismeretségi körömbé néhány olyan erdélyi család is tartozik, akik gyermekeiket a soproni kétnyelvű gimnáziumba, illetve magyarországi egyetemekre járatják. A megkérdezettek évente általában 1-3 alkalommal utaznak haza Erdélybe.

A 2-4 havonta történő *bevásárló turizmuson* és *rokonlátogatásokon* kívül – amelyet minden adatközlőm megjelölt hazalátogatása okának – a Magyarországra történő utazások célja és gyakorisága viszonylag jól elkülöníthető mintákat mutat az

egy- vizsgálati csoportokban. Az ötvenhatos interjúpartnerek közül többen évente 1-2 alkalommal gyógykezelésre utaznak a jól ismert termálfürdők egyikébe. Ennél több időt csak azok a nyugdíjasok töltenek az Óhazában, akik valamilyen ingatlant vettek, vagy örököltek.²⁰⁶ A nyolcvanas évek magyarországi migránsai közül többen megtartották kivándorlásuk előtt vásárolt otthoni lakásukat, vagy nyaralójukat, ahová „kétlaki életet élve” időről-időre visszatérnek. Csoportjukban a munkájukkal kapcsolatos magyarországi kiküldetések sem ritkák. A második generáció általam vizsgált csoportja átlagban három-négy havonta látogat Magyarországra, főként család- illetve rokonlátogatási céllal. A szülők nélkül utazók – érdeklődéstől függően – alkalmanként discoba, színházba, informális baráti összejövetelekre (pl. szilveszterezni) is ellátogatnak. A kiterjedtebb magyarországi baráti körrel rendelkezők²⁰⁷ gyakrabban és hosszabb időt töltenek szüleik hazájában (nyári vakáció, túra stb.).

2.6. Nyelvi revitalizációs folyamatok az őshonos alsóőri kisebbség körében

Bár úgy tűnik, a Magyarországgal való kapcsolattartás intenzitása Alsóőr lakóinak körében nemcsak kisebb, mint a bécsi diaszpórában, de kevésbé körülhatárolható tendenciákat is mutat, mégsem hagyható teljesen figyelmen kívül a kétnyelvű egyének anyanyelvi nyelvhasználatának és nyelvi készségeinek megtartása szempontjából. A Magyarországra történő egyéni utazások egyik fő funkciója – 1-2 havi rendszerességgel – a már említett bevásárló turizmus. Egyedülállónak számít a faluban az az adatközlő, akinek szombathelyi utazásaiban fontos szerephez jut a „tudatos nyelvápolás”; gyermekeit magyar nyelvű bábszínház-előadásra és játszóházba viszi.

A magyarországi személyes kapcsolatok hiánya – a bécsiekkel szemben – Burgenlandban jól érzékelhető; a középkorúak, valamint az idősebb generáció tagjai sem rokoni, sem baráti kötődésekről nem tudnak beszámolni. A különböző helyi egyesületek által szervezett kirándulásokon, fellépéseken, nyári egyetemen kívül, a magyar nyelvterülettel való kapcsolattartás leggyakrabban a munkahelyhez, illetve az iskolához kötött: a faluból azok utaznak a legtöbbször Magyarországra, akik osztrák cég

²⁰⁶ Egy ötvenhatos adatközlő fia Magyarországra ment dolgozni, ott telepedett le és alapított családot (gyermekai a budapesti osztrák iskolába járnak). Egy másik ötvenhatos interjúpartnerem nyugdíjazását követően alföldi szülővárosában vállalt néhány évre német tanári állást.

²⁰⁷ A második generációhoz tartozók számára általában két lehetőség van a szülőktől független magyar nyelvű kortárskapcsolatok kialakítására; vagy a cserkészlet által szervezett programok révén, vagy azonos korú unokatestvére(ke)n keresztül sikerül magyar nyelvű baráti társaságba bekerülni.

alkalmazottaiként a határmenti települések egyikében dolgoznak,²⁰⁸ vagy oda rendszeresen kiküldetésbe járnak, illetve, akik a Felsőöri Kétnyelvű Gimnázium diákjaiként Magyarországról átjáró osztálytársaikat, barátaikat látogatják meg.

Jelmagyarázat (a 22-26. táblázatokhoz):

- M/N: az adatközlő elmondása szerint mindkét nyelvet kb. azonos gyakorisággal használja az adott nyelvhasználati szintén / kommunikációs partnerrel.
- N(M); M(N): az adatközlő elmondása szerint bár mindkét nyelvet használja az adott nyelvhasználati szintén / kommunikációs partnerrel, a zárójelbe tett nyelvet ritkábban.
- [N]; [M]: A [ ] már nem aktív nyelvhasználati színteret jelöl. (Az adatközlő elvált, nyugdíjba ment stb.)
- * A ( )-be tett szám, az adatközlő kivándorlása idején betöltött életkorát jelenti. A második szám az adatközlő aktuális életkorát jelenti (az interjú idején).

²⁰⁸ A faluból többen járnak naponta egy alsóöri lakos tulajdonában lévő szombathelyi vegytisztítóba dolgozni. Mások egyes bankok, illetve nagyobb osztrák cégek Nyugat-dunántúli kirendeltségein végzik munkájukat.

22. táblázat: Első generációs ötvenhatos adatközlők nyelvválasztása különböző nyelvhasználati szinterek és kommunikációs partnerek szerint (Bécs)

Nyelvhasználati szinterek	Nem	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Férfi	Nő	Nő	Férfi
	Kor*	(2) 52	(8) 58	(9) 59	(15) 65	(16) 66	(17) 67	(19) 69	(20) 70	(20) 70	(30) 80
	Kódszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>CSALÁD</i>											
Házastárs		[N]	N	M	M	M	M	M	[M]	[N]	N
Gyerek		N	N	M	M	M	M	N(M)	M	N	
Unoka			N			M	M	N	M		
Szülő		M	M/N								
Nagyszülő											
Testvér		M/N									
<i>MUNKAHELY (ISKOLA)</i>											
Munkatársak (Osztálytársak)			N	N	[N]	[N]	[N]	[N]		[N]	[N]
Főnök (Tanár)			N	N	[N]	[N]	[N]	[N]		[N(M)]	
Ügyfél		N	N(M)					[N]		[N(M)]	[N]
<i>LAKÓHELY (szomszédok)</i>											
		N	N	N	N	M/N	M/N	N	N	N	N
<i>MAGYAR EGYESÜLETEK ÖSSZEJÖVETELEI</i>											
		M	M	M	M	M	M	M	M		M
Ausztriában élő magyar nyelvű, de németül is jól tudó ismerősök		M	M(N)	M	M	M	M	M	M	M	M
<i>EGYHÁZI ÉLET</i>											
Mise/istentisztelet		N(M)	M	M	M	M	M	M	M/N		M/N
Ima		M	M	M	M	M	M	M	M	N	M
Egyházi összejövetel			M	M	M	M	M	M	M		
<i>MÉDIA</i>											
Sajtó		N	N	M/N	M/N	N	N	M/N	M	N	M/N
TV		N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
Rádió		N	N	N	N	N	N	M	M	N	M/N
<i>ORVOS</i>											
		N	N	N(M)	N(M)	N/(M)	N(M)	N	M	N	N(M)
<i>INTIM NYELVHASZNÁLAT</i>											
Bevásárlási lista/határidő napló		N	N	M/N	M/N	M/N	M/N	M/N	M	N	M/N
Mérgelődik / káromkodik		M	N	M	M	M	M	M/N	M		M
Számol		N	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Álmodik					M/N		M/N	M/N		N	

23. táblázat: Első generációs 1980-as években Erdélyből kivándorolt adatközlők nyelvválasztása különböző nyelvhasználati szinterek és kommunikációs partnerek szerint (Bécs)

Nyelvhasználati szinterek	Nem	Nő	Nő	Férfi	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Férfi	Nő
	Kor*	(2) 21	(17) 33	(25) 34	(27) 44	(30) 49	(32) 51	(38) 52	(39) 53	(41) 60	(45) 65
	Kódszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
CSALÁD											
Házastárs					M	M	M	M	M	M	
Gyerek					M	M	M	M	M	M	M
Unoka						M	M	M	M		M
Szülő	M	M									
Nagyszülő											
Testvér	M	M									
MUNKAHELY (ISKOLA)											
Munkatársak (Osztálytársak)	N(M)	N	N(M)	[N]	N	N	N	N	N	[N]	
Főnök (Tanár)	N	N	N	[N]	N	N	N	N	N	[N]	
Ügyfél											
LAKÓHELY (szomszédok)	N	N	N(M)	N	N	N	N	N	N	M/N	N
MAGYAR EGYESÜLETEK ÖSSZEJÖVETELEI	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Ausztriában élő magyar nyelvű, de németül is jól tudó ismerősök	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
EGYHÁZI ÉLET											
Mise/istentisztelet	M	M	M/N	M	M	M	M	N	N	M	M
Ima	M	M	M	M	M	M	M	N(M)	N(M)	M	M
Egyházi összejövetel		M	M/N	M	M	M	M	N	N	M	M
MÉDIA											
Sajtó	N	N	M/N	M	N	M	N	N	N	M(N)	
TV	N	N	N	N	N	M	M(N)	M(N)	M(N)	M/N	
Rádió	N(M)	N	N	M/N	M	M	N	N	N	M	M
ORVOS	N	N(M)	M	M	N(M)	N(M)	N(M)	N(M)	N(M)	M	M
INTIM NYELVHASZNÁLAT											
Bevásárlási lista/határidő napló	N(M)	M/N	N	M/N	M	M	N	M/N			M
Mérgelődik / káromkodik	M	M/N	M	M	M	M			M		
Számol	N(M)	N	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Álmodik	M/N		M/N	M/N	M/N	M/N	M/N	M	M	M	M

24. táblázat: Első generációs 1980-as években Magyarországról kivándorolt adatközlők nyelvválasztása különböző nyelvhasználati szinterek és kommunikációs partnerek szerint (Bécs)

Nyelvhasználati szinterek	Nem	Férfi	Nő	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Férfi	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Nő
	Kor*	(9) 29	(10) 24	(15) 28	(18) 31	(21) 37	(24) 37	(31) 50	(32) 48	(35) 49	(35) 52	(38) 52	(45) 58
	Kódszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>CSALÁD</i>													
Házastárs					M	N	N	M	[M]	[M]	[M]	M	[M]
Gyerek					M	N			M	M	M	M	M
Unoka													
Szülő		M	M	M									
Nagyszülő													
Testvér		M	M	M									
<i>MUNKAHELY (ISKOLA)</i>													
Munkatársak (Osztálytársak)		N	M/N	M	N	N	N(M)	[N]		M	M/N	M	M/N
Főnök (Tanár)		N	M/N	M	N	N	N	[N]		M	M	M	M
Ügyfél				M/N	N	M/N		[N]	N	M/N	N(M)	M/N	M/N
<i>LAKÓHELY (szomszédok)</i>		N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
<i>MAGYAR EGYESÜLETEK ÖSSZEJÖVETELEI</i>			M	M				M	M	M			
Ausztriában élő magyar nyelvű, de németül is jól tudó ismerősök		M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
<i>EGYHÁZI ÉLET</i>													
Mise/istentisztelet			M/N										
Ima			M						M				
Egyházi összejövetel													
<i>MÉDIA</i>													
Sajtó		N	N	M/N	N(M)	N(M)	M/N	M/N	N	M/N	N(M)	M	N
TV		N	N	N	M/N	N	N	N	N	N	N(M)	M/N	N
Rádió		N		M	M	N	N	M	M	M	M	M	M
<i>ORVOS</i>		N(M)	M(N)	N	N	N	N(M)		M(N)	N	M/N	M	
<i>INTIM NYELVHASZNÁLAT</i>													
Bevásárlási lista/határidő napló		M/N	M/N	M/N	M/N	N	N	M	M	M/N	M(N)	M(N)	N
Mérgelődik / káromkodik		M/N	M	M	M	N	M/N	M	M	M/N	M	M	
Számol		M	M	M	M	M	N	M	M	M	M	M	M
Álmodik		N	M/N	M	M/N	N	N		M	M	M	M	

25. táblázat: Második generációs adatközlők nyelvválasztása különböző nyelvhasználati szintek és kommunikációs partnerek szerint (Bécs)

Nyelvhasználati szintek	Nem	Nő	Férfi	Férfi	Férfi	Férfi	Nő	Férfi	Nő
	Kor*	13	15	18	19	23	23	34	37
	Kódszám	1	2	3	4	5	6	7	8
<i>CSALÁD</i>									
Házastárs							M		N
Gyerek									M/N
Unoka									
Szülő		M	M	M	M	N; M/N	M	M/S	M
Nagyszülő									
Testvér		M	M	M	M		M		M/N
<i>MUNKAHELY (ISKOLA)</i>									
Munkatársak (Osztálytársak)		N(M)	N	M/N	N	N	N	N	N
Főnök (Tanár)		N	N	N(M)	N	N	N	N	N
Ügyfél							N	N	N(M)
<i>LAKÓHELY (szomszédok)</i>		N	N	N	N	N	N	N	N
<i>MAGYAR EGYESÜLETEK ÖSSZEJÖVETELEI</i>					M		M		M
Ausztriában élő magyar nyelvű, de németül is jól tudó ismerősök		M	M	M	M	M	M	M	M
<i>EGYHÁZI ÉLET</i>									
Mise/istentisztelet		N	N		M		M		M/N
Ima			M		M		M		M/N
Egyházi összejövetel					M		M		M/N
<i>MÉDIA</i>									
Sajtó				N	N(M)	N		N	M/N
TV		N(M)	N	N	N	N	M/N	N	N
Rádió					M/N	N		N	N
<i>ORVOS</i>		N	N(M)	N(M)	N	N	N	N	N(M)
<i>INTIM NYELVHASZNÁLAT</i>									
Bevásárlási lista/határidő napló			N	N		N	M	M/N	M/N
Mérgelődik / káromkodik		M	M	M		N(M)	M	M	M/N
Számol		N	N	N	M/N	N	M/N	N	M/N
Álmodik			M/N		M/N	N(M)	M/N		

26. táblázat: Alsóöri adatközlők nyelvválasztása különböző nyelvhasználati szinterek és kommunikációs partnerek szerint

Nyelvhasználati szinterek	Nem	Férfi	Nő	Nő	Nő	Férfi	Férfi	Nő	Férfi	Férfi	Férfi	Nő	Nő
	Kor*	22	24	28	43	46	46	50	51	61	76	80	80
	Kódszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
CSALÁD													
Házastárs			N		M	M		N	M/N	M	M	[M]	[M/N]
Gyerek					M(N)	M/N		N	M/N	N	M	M	N(M)
Unoka											M/N	M	N(M)
Szülő		M/N	M/N	N	M	M	M	N(M)	M	[M]	[M]	[M]	[M/N]
Nagyszülő		M	M	N(M)	M	M	[M]	[M/N]	[M]	[M]	[M]	[M]	[M/N]
Testvér			N	N	M	M	M	N	M/N	M	M		
MUNKAHELY (ISKOLA)													
Munkatársak (Osztálytársak)		N	N	N/M	N	N(M)	N	M/N	N	[N]			
Főnök (Tanár)		N	N	N	N	N	N	N	N	[N]			
Ügyfél		M		M	N/M	N		M/N	M/N		[M(N)]		
LAKÓHELY													
Szomszédok		N	M/N	M/N	M/N	M	M	N	M/N	M(N)	M	M	M/N
Kocsmá		M/N	M/N	N	M	M(N)	M/N	M/N	M/N	M/N	M	M/N	N
Községháza		N	N	N	M	M	M/N	N	M/N	M	M	M	N
MAGYAR EGYESÜLETEK ÖSSZEJÖVETELEI		M/N	M(N)	N	M/N	M(N)	M/N		M/N	M/N	M/N		
EGYHÁZI ÉLET													
Mise/istentisztelet		M	M	M/N	M	M	M	M/N	M	M	M	M	M/N
Ima		M	M	M/N	M	M	M	N	M/N	M	M	M	N
Egyházi összejövetel		M/N	M/N	M/N	M/N	M/N	M/N	M/N	M/N	M/N	M/N	M	M/N
Pap		M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
MÉDIA													
Sajtó		N(M)	N	N	N	N(M)	N	N	N		M/N		
TV		N(M)	N	N	N/M	N/M	N(M)	N	N	M/N	M/N	N(M)	N(M)
Rádió		N(M)	N(M)	N	N/M	N(M)	N(M)	N	N(M)		M/N		
INTIM NYELVHASZNÁLAT													
Bevásárlási lista/határidő napló		N	N	N	M/N	M/N	N(M)	N	N	N	M	M	N
Mérgelődik káromkodik		M/N	M/N	N	M	M		N	M/N	M	M	M	M
Számol		N	M/N	N	M	M	M(N)	N	M/N	M	M	M	N
Álmodik		M/N	M/N	N	M/N	M/N	M/N	N	M/N	M/N	M/N	M	M/N

Összegzés

A nyelvhasználati színterekhez és a különböző kommunikációs partnerekhez kötődő nyelvválasztás elemzésének részleges összefoglalásaként elmondható, hogy – bár a kétnyelvűségi helyzetből adódóan mindkét vizsgálati helyszínen a kisebbségi nyelv funkcionális visszaszorulásának lehetünk tanúi – a bécsi és az alsóőri magyarok általam vizsgált csoportjai között a nyelvcseré folyamatában lényeges eltérések mutatkoznak. Alsóőrben a kisebbségi nyelv – az egyes generációktól függetlenül – leginkább az egyházi élettel kapcsolatos helyzetekben (templom, ima) képes még megőrizni pozícióját. (A faluban élő kétnyelvűek csak a pappal folytatott kommunikáció során használják kizárólag a magyar nyelvet.) A vallással kapcsolatos aktivitások képezik azt az egyedüli nyelvhasználati színteret, amelyben a magyar nyelv intézményes formában még jelen van. Jóval gyengébb a kisebbségi nyelv helyzete a családi kommunikáció különböző viszonylataiban; a kisebb presztízsű magyar nyelv leginkább a nagyszülőkkel, legkevésbé pedig a gyermekekkel folytatott kommunikáció esetében hallható. A nyelvválasztási preferenciák generációs megoszlása a családon kívüli tipikus beszédseményekre (szomszédok, összejövetel, kocsma stb.) is jellemző; a kisebbségi nyelv elsősorban az idősek által és az idősekkel használt nyelvként van jelen a közösségben. Mindkét nyelvnek azonos színtereken való használata a középkorúak, míg a többségi nyelv preferálása a fiatalok nyelvhasználatának fő jellemzője. A fentiek alapján elmondható, hogy az Alsóőrben élő őshonos magyarság körében az anyanyelv visszaszorulása egy alulról felfelé tartó ún. *latin típusú* nyelvcserében nyilvánul meg, amelynek során a nyelv az informális helyzetekből szorul ki legkorábban, és a formális helyzetekben marad meg a legtovább.

A bécsi migrációs eredetű diaszpóra összesített adatait tartalmazó oszlopdiagram tanúsága szerint a helyi magyar egyesületek összejövetelei jelentik a kisebbségi nyelvhasználat kizárólagos territóriumát. Szintén jó pozíciója van az anyanyelvnek az ima, valamint a nukleáris családon belüli kommunikáció mindkét típusában (a házastársak egymás közötti és a szülő-gyermek közötti kommunikáció esetében). Ugyanakkor, az egyes vizsgálati csoportok adatait külön-külön figyelembe véve fontos különbségeket állapíthatunk meg. Jól látható, hogy a magyar nyelv minden szintéren (a munkahelyet kivéve) és minden kommunikációs partnerhez kapcsolódóan legerősebben a homogén csoportot képező, Erdélyből származó migránsok körében van

jelen. Az 1956-os menekültekről – a csoport nagy mértékű polarizációja miatt – nehéz általános érvényű kijelentést tenni: egyik részük az erdélyiekével, másik az őshonos alsóőri közösség nyelvhasználatával mutat hasonlóságot. Közülük különösen a vegyes házasságban élőkre jellemző, hogy a főként formális nyelvhasználatot megkívánó egyesületi élethez és az egyházi domainekekhez kapcsolódó anyanyelv jelenti a kisebbségi nyelvhasználat szinte egyedüli színterét. Az 1980-as évek Magyarországnak migránsai kevés kivétellel nem vesznek részt a formális nyelvhasználatot megkívánó bécsi színtereken, ugyanakkor munkájuk, és aktív anyaországi kapcsolataik révén Bécsen kívül többségüknek lehetősége nyílik az anyanyelv-használat ezen módozataira is. A második generáció körében tapasztalható funkcionális visszaszorulás a fokozatos nyelvcsere jegyeit viseli magán; a kisebbségi nyelv a hivatalos nyelvhasználati területekről tűnik el elsőként, az anyanyelv a családban, az intim szférában képes legtovább megőrizni szerepét.

3. Nyelvhasználat a családban

A kisebbségi anyanyelv átörökítésében kulcsfontosságú szerep hárul a családra, mint a legfontosabb szocializációs ágensre, ahol a gyermek az adott kétnyelvű közösség, valamint az azt körülvevő tágabb társadalmi környezet nyelvhasználati szabályait és azok helyes alkalmazását elsajátítja (vö. Réger, 2002 [1990]:11; Kiss, 1995:86). Egyúttal a család – mint intim szféra – azt a nyelvhasználati színteret is jelöli, „amelyben a beszélők a külvilág kontrollja nélkül elméletileg szabadon dönthetnek a nyelvhasználatról” (Bartha, 1993:71, vö. Egger, 1994:65-6). A kisebbségkutatással foglalkozó szakemberek szerint azonban a 20. században bekövetkezett társadalmi-gazdasági folyamatok hatására a többségi környezetben élő őshonos eredetű kisebbségi család egyre kevésbé képes ezt az elsődleges nyelvi szocializációs feladatát ellátni. Ez a tendencia pedig a kisebbségi nyelvátadás lehetőségeinek beszűküléséhez vezet (pl. Imre, 2002:69-94; Borbély, 2002; Szarka, 1999:4). Hasonló a helyzet a migrációs eredetű diaszpórák esetében is; kivételnek számítanak azok a közösségek, ahol a nyelvváltás három generációt meghaladó idő alatt zajlik le. Sőt, olyan dokumentált esetet is ismer a szakirodalom, ahol már az „első generációs” szülők sem adják tovább anyanyelvüket gyermekeiknek, így a nyelvcsere két generáció alatt lezajlik (vö. Hoffmann, 1991:188).

A nyelvhasználati színterekhez és partnerekhez kötődő nyelvválasztás vizsgálatánál már megállapítottuk, hogy a két nagy vizsgálati csoport egyesített adatai szerint a kisebbségi nyelv családon belüli használata Bécsben az egyesületek, Alsóőrben pedig az egyházhoz kötődő, formálisabb nyelvhasználatot megkövetelő színtereket követi. Láttuk, hogy míg a migrációs diaszpóra esetében a nukleáris családon belüli magyar nyelvű kommunikáció két iránya (házastársak közötti, szülő-gyermek) ugyanolyan arányban van jelen (mindkét esetben az adatközlők 75%-a), addig az őshonos kisebbség esetében a különböző családtagokkal folytatott kommunikáció nyelve rendkívül nagy eltéréseket mutat: a magyar nyelv leginkább a nagyszülőkkel (75%), legkevésbé pedig a gyermekekkel (25%) folytatott kommunikációban jelenik meg.

A családi nyelvhasználatra összpontosítva arra keresem a választ, hogy milyen tipikus kommunikációs elrendezések figyelhetők meg a tagok között a vizsgálat látóterébe került családok esetében, továbbá, hogy ezek a modellek miképpen járulnak hozzá a közösségben a nyelvcsere, illetve a nyelvmegtartás folyamatához. Vajon az Ausztriában élő magyarok különböző csoportjaiban mennyire képes a család betölteni a

kisebbségi anyanyelv megőrzésében neki szánt fontos szerepét? Tapasztalhatók-e jelentős eltérések e tekintetben a bécsi magyarok különböző csoportjai, illetve az Alsóőrben élő²⁰⁹ magyarok között?

A terepmunka során gyűjtött információkat felhasználva a családi kommunikáció különböző modelljeinek létrehozására tesztek kísérletet. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezek az elrendezések (i) minden esetben a *prototipikus nyelv választást* modellezzik, tehát *jelöletlen* helyzetekre vonatkoznak,²¹⁰ azt mutatják meg, hogy a család tagjai otthoni környezetükben, közvetlen családtagjaik jelenlétében általában melyik nyelvet használják egymással folytatott kommunikációjukban; és (ii) bár a különböző modellek hasznos és rengeteg tanulsággal járó elvonatkoztatások, a gyakorlat sokszínűségét teljes egészében mégsem képesek megragadni.

3.1. Házastársak közötti kommunikáció

A házastársak közötti kommunikáció során a nyelv választást leginkább az határozza meg, hogy a társak nyelvi kompetenciájának összege melyik nyelv esetében nagyobb. Különösen igaz ez a megállapítás a vegyes házasságban élőkre, ahol – az osztrák partner magyar nyelvi kompetenciájának hiányában – a házastársak közös nyelvénél szinte automatikusan a német válik. Az általam vizsgált mintában (és interjúpartnereim ismeretségi körében) a vegyes házasságban élők – egy kivétellel²¹¹ – mindig az államnyelvet választották.

Az első generációs magyar anyanyelvű adatközlők jelöletlen helyzetekben minden esetben magyarul beszélnek egymással függetlenül attól, hogy mikor vándoroltak ki Ausztriába, illetve, hogy az anyaországból, vagy Erdélyből származnak-e. (A fenti „szabály” alól bécsi interjúpartnereim között egy kivételre leltem.²¹²)

²⁰⁹ A disszertáció során az „alsóőri”, illetve „Alsóőrben élő magyarok” kifejezést kizárólag a településen élő őshonos magyarok különböző szempontú jellemzésére alkalmazom. (Az interjúalanyok kiválasztásában is fontos kritériumnak tekintettem a helyi születést és nevelkedést.) Amennyiben a faluban élő, Magyarországról, vagy Erdélyből betelepültek nyelvi viselkedésére vonatkozóan tesztek különböző megállapításokat, azt külön jelzem.

²¹⁰ Hiszen, amint arra a *Nyelv választási szabályok a migrációs eredetű bécsi diaszpórában és az őshonos alsóőri közösségben* című alfejezetben már rámutattam, az ún. *jelölt* helyzetekben a kétnyelvű kommunikációs partnerek nyelv választása a résztvevő(k), a helyszín, a téma stb. függvényében módosul(hat).

²¹¹ Ebben az esetben a vegyes házasság ellenére a magyar vált a házastársak közötti kommunikáció nyelvénél. A férj 1956-ban hagyta el Magyarországot, későbbi felesége – bár magyar kötődése nem volt – már megismerkedésük előtt is vonzódott a magyar népi kultúrához és nyelvhez (az egyetem magyar szakának hallgatója volt).

²¹² Az 1956-ban Magyarországról elmenekült gyermektelen házaspár, a feleség „egyik napról másikra jött döntésének” hatására németül beszél egymással, mióta Ausztriában élnek. A férj nagyon neheztel

Alsóőrben a házastársak magyar anyanyelve önmagában még nem jelent biztosítékot arra nézve, hogy egymás között is a kisebbségi nyelvet használják; az anyanyelv és a ténylegesen használt nyelv összefüggésében – a nyelvválasztás más színtereihez hasonlóan – a *kor*²¹³ a legmeghatározóbb változó a burgenlandi kis faluban. Az 1950-es évek második felétől kezdődően született párok egymással általában vagy az általuk „vegyesnek” nevezett kevert nyelvet, vagy a német nyelvet beszélik. Szüleik generációjában (az 1920/30-as évek szülöttei) az azonos alaphelyzet – mindkét fél magyar anyanyelvű és alsóőri születésű is egyben – a magyar nyelv házastársak közötti használatát eredményezte. Gyermekeik házassága esetében (kb. az 1970 után születettek) már egyöntetűen a német nyelv használatos. Egy 1931-es születésű férfi így szól a feleségével használt nyelvről:

„Áprilisban lesz 52 éve, hogy együtt vagyunk. Egy szót, egy szót nem beszéltünk mi még egymással németül. Mi ezt természetesnek lássuk, hogy ez úgy van. De egy szót se, még azt se, hogy komm her <komm her = gyere ide>, vagy micsoda. Az nem jön ki a számon. Az viszont van, hogy az unokámnak, vagy a lányunknak mondjuk németül, hogy gyere ide, vagy mit tudom én, ha éppen úgy csúszik ki.” (A1931-F-10)

Vegyes házasság esetén – a bécsiekhez hasonlóan – ma a házastársak közötti kommunikáció nyelve kizárólag a német. A többségi nyelv kizárólagos használata a házastársak között egészen az 1970/80-as évekig nem volt ilyen automatikus. Ezt megelőzően a faluba feleségnek érkezett német nyelvű asszonyok kevés kivétellel jól elsajátították férjük nyelvét,²¹⁴ és ezt alkalmazták is a családi kommunikáció különböző viszonylataiban.²¹⁵ Ugyanakkor, az 1910/20-as években született, fiatal alsóőri házaspárok is már mindkét nyelvet használták egymással abban az esetben, ha mind a feleség, mind pedig a férj vegyes házasságból származott.

---

feleségére emiatt, a nyelvválasztás gyakori konfliktusok forrása a családban. A férj Ausztriában élő magyar rokonaitól megtudtam, hogy a feleség a náluk tett látogatások során is ragaszkodik a német nyelvhez, annak ellenére, hogy ők (mint vendéglátók) – alacsonyabb német nyelvi kompetenciájuk miatt – anyanyelvüket részesítenék előnyben. A feleség a vendégség során is csak németül válaszol beszélgetőpartnereinek magyarul feltett kérdéseire.

²¹³ Az egyes generációk pontos meghatározásának és egymástól való elkülönítésének nehézségei éppen a fokozatos nyelvcserre jellegéből adódnak. A nyelvválasztási szokások széles körű megváltozása nem köthető egyetlen történelmi eseményhez, illetve jogi szabályozáshoz sem, ebből adódóan csak hozzávetőlegesen határozhatók meg.

²¹⁴ A magyar nyelv minél gyorsabb és alaposabb elsajátításához az újonnan jövők szervezett segítséget is kaptak, ui. a plébános számukra külön magyar tanfolyamot tartott.

²¹⁵ Olyan német nyelvű fiatalemberekről, akik házasságkötés miatt költöztek a faluba nincsen sem szakirodalmi, sem pedig az adatközlőktől származó információk.

„Itt sokan vannak, akik idegen faluból, hogy tiszta németek voltak, jól tudnak magyarul. Azok mind megtanultak magyarul. (...) Az az asszony [az adatközlő a szomszéd házra mutat] is nem innétvalósi, az is jól tud magyarul, de nem beszélt az sohasem. De a másíak, valamelyiken meg sem tudni, hogy ő valaha németül beszélt. Mindenegyk nem, ollíknak elejbe üt az a német szó.” (A1927-N-11)

„Az apósom az igazi magyar bajszos ember volt. Az anyósom az meg Bad Tatzmansdorfból származott. De ott igazba úgy volt, hogy az apósom magyarul beszélt, az anyósom meg németül jobban. De ő megtanult itt magyarul Felsőőrbe jól. De hát azok úgy beszéltek jobban, papa hát az magyarul, mama meg németül válaszolt. Megértették. Náluk mind a kettő bent volt, minden egyik.” (A1927-N-12)

3.2. Szülő-gyermek kommunikáció

A bécsi és az alsóőri kétnyelvű közösségek családi kommunikációját vizsgálva egymástól alapvetően eltérő elrendezésekkel találkoztam. A kutatás során feltárt különböző kétnyelvű szocializációs és kommunikációs mintákat négy szempontcsoport figyelembe vételével csoportosítottam:

- a szülők anyanyelve;
- a szülők által választott nyelv a gyermekeikkel való kommunikáció során;
- a gyermekek által választott nyelv a szülőkkel történő interakciók alkalmával;
- a házastársak egymással való kommunikációjának szokásos nyelve.

A fenti négy változónak, vagyis a nukleáris családot alkotó családtagok nyelvválasztási stratégiájának függvényében a mintában különböző családtípusok különböztethetők meg. Az így kapott modellek abban térnek el a Harding és Riley (1986), valamint Romaine (1995) által felállított kategóriáktól, hogy a szülők nyelvi státusán, a szülői nyelv(ek) és a közösségben használt domináns nyelv viszonyán, valamint a szülők által alkalmazott kommunikatív stratégián kívül (vö. Bartha, 1999:169) további két fontos szempontot is figyelembe vesz: a gyermekek nyelvválasztását a szüleikkel való családi kommunikáció során, továbbá a házastársi kommunikáció nyelvét.

Az egyes típusok ismertetésénél – a könnyebb átláthatóság miatt – különbséget teszek a között a két helyzet között, amikor (I.) mindkét szülő anyanyelve a kisebbségi nyelv (magyar), illetve amikor (II.) a vegyes házasságban élő szülők közül az egyik anyanyelve a kisebbségi nyelv (magyar), a másiké a közösség domináns nyelve (német).

3.3. Családi nyelvhasználat magyar anyanyelvű szülők esetében

I.) Magyar anyanyelvű szülők esetében a családi kommunikáció különböző fajtáit a **27. táblázat** az alábbiakban foglalja össze:

27. táblázat: A családi kommunikáció különböző fajtái magyar anyanyelvű szülők esetében

	családon belüli kommunikáció	beszélt nyelv	családn nyelv
1.	szülők → gyermek:	→ magyar	<i>a magyar mint családn nyelv</i>
	gyermek → szülő:	→ magyar	
	szülők egymás között:	→ magyar	
2.	szülők → gyermek:	→ magyar	<i>a magyar mint aszimmetrikus családn nyelv</i>
	gyermek → szülő:	→ német	
	szülők egymás között:	→ magyar	
3.	szülők → gyermek:	→ magyar/német	<i>kevert családn nyelv</i>
	gyermek → szülő:	→ magyar/német	
	szülők egymás között:	→ magyar/német	
4.	szülők → gyermek:	→ német	<i>magyar mint a házastársak nyelve</i>
	gyermek → szülő:	→ német	
	szülők egymás között:	→ magyar/német	

3.3.1. A magyar mint családn nyelv

Ebbe a kategóriába azok a családok sorolhatók, amelyekben az azonos anyanyelvű szülők gyermekükkel és egymással is csak a saját anyanyelvükön kommunikálnak, és ezt a nyelvet használják a gyermekek is a szülőkkel folytatott interakcióikban. A családban használt kisebbségi nyelv eltér a közösség domináns nyelvétől. Ezt az elrendezést a szakirodalom Romaine (1995) elnevezése óta „*nem domináns otthoni nyelv közösségi támogatottság nélkül*” (valamint az eset első dokumentálója révén *Haugen-féle család*) néven ismeri, és az emigráns, valamint őshonos kisebbségi kétnyelvűség egyik sajátosságának tekinti. Fent felsorolt jellemzői miatt a továbbiakban erre a kommunikációs típusra, „*a magyar mint családn nyelv*” kifejezéssel hivatkozom (**27. táblázat 1. modell**).

Kisebbségi helyzetben ez a típus kedvez leginkább a nyelvmegőrzésnek, hiszen a gyermekek is aktív nyelvhasználókká válnak, és kompetenciájuk lehetőséget teremthet számukra a kisebbségi anyanyelv későbbi használatára, esetleg továbbadására. Ugyanakkor, a magyarnak családn nyelvként való használata szükséges, de nem elégséges

feltétele az anyanyelvi repertoár teljes körű kialakulásának, ugyanis a családi kommunikáció során gyakran csak az informális regiszterek épülnek ki.

Bartha (2002) a New Brunswick-i magyar közösségben a szülői attitűdöknek és a családi kommunikációs stratégiáknak a gyermekek individuális kétnyelvűségével való kapcsolatát elemezve a szülői nyelvi viselkedésnek ezt a típusát *autoritatív stratégiának* nevezi. A megnevezés onnan ered, hogy a szülő akkor is a kisebbségi nyelvet használja, ha ez a kódváltás interakcionális szabályainak sorozatos megsértésével és tekintélyközpontú nevelési elvek érvényesítésével jár.

Az általam vizsgált minta részben igazolja a szerző megfigyeléseit; a *magyar mint családnyelv* stratégia alkalmazásakor előfordul, hogy a szülők különböző kényszerítő körülményekkel élnek a nyelvi nevelés során. Erről tanúskodik egy értelmiségi erdélyi kétgyermekes édesapával készített interjú következő részlete:

„Az emberek általában igyekeznek megtartani szépen beszélni magyarul. Inkább a gyerekeknél □□□ nálunk is volt egy ilyen fázis. Oda kellett figyelni. Ha németül mondták, leállt a beszélgetés □□□ ez hogy' is van magyarul? Itt a négy falon belül németül beszélni nem volt szabad. Negyedik-ötödik osztály körül át-átváltottak németre, nem úgy kint, amikor közöttünk voltak, hanem, amikor kettesben voltak. Volt büntetés is; TV-től való eltiltás □□□ amivel meg lehetett húzni nekik a csíkot.” (WG1-8EF-7)

Egy Ausztriában felnőtt erdélyi származású lány – aki jelenleg vezető pozíciót tölt be a cserkészetben és más magyar szervezetben is – így emlékszik vissza a családi kommunikációs norma megsértésével járó büntetésre:

„Szüleim hallgatóztak az ajtóba és jöttek be, ütötték a fejünket, hogy „magyarul beszéljétek lányok!” A szülő mennyire figyel oda. A neveléstől függ. Az ember mennyire neveli bele a gyerekébe, hogy fontos az, hogy tudjon magyarul, hogy magyar társasághoz tartozzon, a népe történetét tudja”. (WG1-8EF-9)

Ugyanakkor, több első- és második generációs adatközlő elmondása szerint a magyar családnyelv hosszú távú fenntartásához nem kellett semmiféle büntetéshez folyamodniuk ui. a gyermekek számára ez jelentette a természetes helyzetet, és nem tettek kísérletet a „családi nyelvpolitika” megváltoztatására.

„A gyerekeim itt nőttek fel, mi otthon mindig magyarul beszéltünk és beszélünk most is, sőt meg sem próbáltak németül beszélni, de ők is □□□ valahogy egy ellenállást tapasztaltam □□□ szívesen választják ketté ők is. Hogy otthon magyar legyen a szó (...)” (WG1-8MF-10)

„Én énrólam tudom, hogy én ezt nem próbáltam meg, vagy legalábbis nem hiszem, hogy megpróbáltam volna. És a Zoliról sem emlékszem, hogy ezt megpróbálta. Szerintem azt, még azt

senki sem kérdőjelezte meg, hogy otthon magyarul beszéljünk és az egyszerűen □□□ és ha már egyszer nekem van gyerekem, akkor én is megpróbálok vele magyarul beszélni, mert akkor a rokonokkal hogy beszél különben magyarul?” (WG2-F-2)

A migrációs eredetű diaszpóra mindegyik hullámában találhatók olyan családok, akik e szerint a kommunikációs elrendezés szerint élik mindennapjaikat; a nyelvi viselkedés szempontjából erősen polarizált ötvenhatos kivándorlók közül különösen az önmagukat politikai menekülteknek vallókat jellemzi ez a stratégia. Szintén nagyon elterjedt kommunikációs módozatnak találtam az 1980-as években Magyarországról kivándoroltak között is. Az általam vizsgált erdélyi családoknak pedig mindegyike ebbe a modellbe illeszthető. Ők a magyar családnyelv használatát a bécsi magyarok közösségén belül önmagukkal azonosítják; tipikusan és szinte kizárólag az erdélyiekre jellemző nyelvhasználatnak tekintik. Ezt támasztják alá a következő interjúrészletek.

„Az erdélyi családokban otthon csak magyarul beszélnek.” (WG1-8EF-4)

/Az Erdélyi családokban Cs.R./ „(...) Jobban figyelnek arra, hogy az a gyerek tényleg tanuljon meg magyarul, mert a magyarországi magától értetődőnek veszi, mivel úgylát hétvégén megyünk haza. Bennük van, hogy amit tiltottak, annál jobban csinálja az ember. Egyetlen túlélésünk az volt, hogy magyarul beszélünk.” (WG1-8EN-6)

Jóval ritkább a magyar mint családnyelv alkalmazása az őshonos kisebbség körében. Ez a múltban rendkívül elterjedt kommunikációs minta manapság az idősebb nagyszülői korosztály és középkorú gyermekeik családi kommunikációjára a legjellemzőbb. Azokban a családokban, ahol a gyermekek az 1960-as évek végén, illetve az 1970-es évek elejét követően születtek – a faluban kivételnek számító egy helyi családtól eltekintve – már nem találkozhatunk ezzel a modellel. A fiatalabb generáció közül az a néhány család alkalmazza ezt a kommunikációs mintát, akik Magyarországról, valamint Erdélyből érkeztek a közösségbe.

„Sajnos a szüleim már meghaltak, édesanyám még csak most két éve, de hogyha én a szüleimhez elmentem, mi nem laktunk egy házba, de itt Alsóőrben is voltak szüleim, és én a szüleimhez elmentem, CSAK □□□ akkor eszembe sem jött volna, hogy ott németül beszéltem. Mondom, nálam az az elképzxxx, elképzél □□□ Hogy mondják Unvorstellbar <Unvorstellbar =elképzelhetetlen>? Hogy én a szüleimmel németül.” (...) „Két öcsém van. Mind a kettő, mind a kettőnek van felesége, mind a kettő, mind a két feleség nem tud egy szót sem. És ő is beszélt pont úgy, hogyha jött, hazajött Alsóőrbe a szüleimhez csak magyarul, vagy hogyha énhozzám jön, csak mi magyarul beszélünk, de odahaza ott egy szót se.” (A1956-F-8)

3.3.2. A magyar mint aszimmetrikus családn nyelv

A második esetben a szülők szintén kisebbségi nyelven beszélnek egymással, és gyermekeiket is így szólítják meg, ám a gyermekek a szülőkkel szembeni kommunikációjukban az államnyelvet választják. A gyermekek a nyelvválasztásukban megnyilvánuló *aszimmetria* miatt – bár kiváló passzív nyelvismeretre tehetnek szert – többségében nem válnak aktív nyelvhasználókká, így a későbbiekben a kisebbségi anyanyelv továbbadójává sem (vö. De Houwer, 1999:75) (**27. táblázat 2. modell**).

Ez a szituáció többnyire a *magyar családn yelvi* elrendezésből alakul ki a gyermek iskolába kerülésének ideje táján. A többségi nyelvben egyre növekvő kompetenciával párhuzamosan a gyermek kísérletet tesz arra, hogy megváltoztassa a családban addig érvényben lévő kommunikációs normákat; áttér a többségi nyelvre, és ezt részesíti előnyben szüleivel szembeni kommunikációjában is. Egyes családokban ez a stratégia – leginkább a szülők közbelépésének köszönhetően – csak átmenetileg funkcionál, és a gyermek visszatér az anyanyelv használatára (**27. táblázat 1. modell**), míg más esetekben a helyzet állandósul. Az aszimmetrikus családn yelvi stratégia egyaránt kialakulhat fokozatosan vagy hirtelen.

Ez a nyelvcsere irányába mutató modell viszonylag elterjedt az ötvenhatos migránsok között, és kisebb arányban, de találkozhatunk vele az 1980-as évek második felében Magyarországról érkezett magyar családoknál is.

A magyar mint aszimmetrikus családn yelvi modell a szülők és gyermekek kommunikációjában viszonylag ritkán fordul elő az alsóöri kétnyelvű beszélőközösségben. Ez az elrendezés leginkább a nagyszülők/dédnagyszülők és unokák nyelvi viselkedésére jellemző (vö. Gal, 1979:110).

„Aztán, amikor a kislány annyira volt, hogy kezdett beszélni, az nem is tudott magyarul beszélni. De akkor a mamám odament, a mama megértette, de a mama nem tudta neki mondani németül, aztán mindig akkor a mama mindig mondta neki, én nem értelek. Akkor mindig jött énhozzám, hogy hogyan mondja a nagymamának. (...) Én mindig magyarul, most is. Pedig ő igen szépen beszél magyarul, azért ő inkább németül beszél most is énvelem. Én is megértem, meg ő is megérti.” (A1927-N-11)

3.3.3. Kevert családn nyelv

Ebbe a kategóriába azok a családok sorolhatók, ahol a családtagok egymással minden viszonylatban mindkét nyelvet használják; a szülők egymás közötti kommunikációjuk során éppúgy keverik és váltogatják a nyelveket, mint a

gyermekkel való interakció során (**27. táblázat 3. modell**). A Bartha által *interakció-központú stratégiának* nevezett modellben általában a téma határozza meg az aktuális nyelv választást. „A téma szerinti választás stratégiája minden olyan kétnyelvű helyzetben természetes, amikor a beszélő az egyes nyelveket eltérő kontextusokban sajátította el, így egy-egy adott fogalom mentális szótárbeli reprezentációja vagy csak az egyik nyelven létezik, vagy ha mindkettőn, másik nyelvi előhívása hosszabb időt venne igénybe” (2002:126).

„Minden esetre a szüleimmel beszélek, az □□□ nagyon sokszor előfordul, hogy elkezdi magyarul beszélni, utána nem jut egy szó eszembe, akkor németül mondom, és akkor németül beszélgetünk tíz percig, és akkor megint egy magyar jön, és akkor megint magyarul. Tehát egy óra folyamán tizenöt-ször változik a nyelv. Ez legtöbbször így volt, hogy □□□ egy részt németül, egy részt magyarul beszélgettünk. (...) Szülők, ha egymással beszélnek, akkor is egyszer németül egyszer magyarul, de azt hiszem többször még magyarul. Jól tudnak, már akkor is perfekt tudtak. Ők nagyon jól beszélnek németül és nincs probléma vele, hogy magyarul vagy németül beszéljenek.” (WG1-56MF-2)

Az általam vizsgált mintában két családnál találkoztam ezzel a nyelvhasználati stratégiával; egyik esetben a sváb származású szülők titokban már Magyarországon is németül beszéltek egymással, amit aztán 1956-os kivándorlásuk „legalizált”. Ausztriába kerülve gyermekükkel azért kezdtek el németül beszélni, hogy mielőbb megtanulja a többségi nyelvet.²¹⁶ A másik esetben az 1980-as években feleségként Ausztriába kerülő fiatalasszony növekvő némettudásával párhuzamosan – az osztrák apa határozott kérésére – egyre nagyobb arányban használta a németet azóta már felnőtt gyermekével. Az egy évtizede bekövetkezett válás ellenére az egyedül álló édesanya azóta is kevert nyelvet beszél fiával.²¹⁷

Úgy tűnik, a stratégia működőképességének feltétele; a szülők magas államnyelvi kompetenciáján kívül, a többségi nyelvhez fűződő pozitív attitűdök és az a meggyőződés, hogy a többségi nyelv megfelelő ismerete rendkívül fontos az egyén számára.

A bécsi mintával ellentétben ez a kommunikációs módozat viszonylag elterjedt a burgenlandi Alsóőrben. Az ötvenes korosztályhoz tartozó megkérdezettek és azok

²¹⁶ „Mert mi nem voltunk olyan magyar otthonokba, vagy ilyesmi, ahol, ahol voltak olyan (???), ahol csak magyarul beszéltek. Menekülttáborok. Ahol a magyarok együtt voltak, ott csak magyarul beszéltek. Édesapám azt mondta, nem, mi saját lakásunk van és te menj a német iskolába és tanulj meg, mert az a jó. Mert, ha nem tudod a nyelvet, akkor □□□ mert most is vannak ismerőseim, akik magyarok és még mindig nem tudnak németül. Ötvenhat óta.” (WG1-56MF-2)

²¹⁷ „Mamával elvileg inkább a magyart használtam. De van akkor is, amikor németül szoktunk néha beszélni, úgyhogy most most nem mondanám azt, hogy állandóan csak magyarul beszélünk, de de legfőképp. (...) Vagy amihez kedvünk van elvileg, mert tudjuk úgy is, hogy a hogy a mondat közben tudjuk a szavakat vagy a cserélni, hogy mi kell bele. Tudjuk úgy is beszélni, hogy egy fél mondat magyar egy fél mondat német. És megértjük egymást és anyámmal is úgy van. úgyhogy az se gond”. (WG2-F-5)

rokonai közül többen ezt a nyelvhasználati módozatot követik nukleáris családjukban, abban az esetben, ha az anyanyelvnek az átlagos beszélőnél fontosabb szerepet tulajdonítanak. A magyar nyelv jelenléte a középkorú és annál fiatalabb megkérdezettek családjában – a nagyszülőkkel folytatott kommunikáció kivételével – feltételezi a kisebbségi nyelvvel szembeni pozitív attitűdöt és a szülőknek a helyi közösséggel szembeni – többnyire a társadalmi munkának különböző formáiban is megnyilvánuló – elkötelezettségét. A Felsőöri Kétnyelvű Gimnázium egykori tanulójának válasza arra a kérdésre, hogy milyen nyelvet használ a szülőkkel folytatott kommunikációs során így hangzik: „Kevert, egyszer magyarul, egyszer németül.” (A1985-F-1)

3.3.4. A magyar mint a házastársak nyelve

A negyedik elrendezésben a kisebbségi nyelv kizárólag a házastársak közötti kommunikációban használatos, minden más családi relációban kizárólag a többségi nyelv a norma. Ebből következően, erre a családmoddellre hivatkozva a későbbiekben *a magyart, mint a házastársak nyelvét* fogom használni. A nyelvi szocializációnak ez a típusa biztosan egygenerációs kisebbségi nyelvhasználatot eredményez, hiszen a gyermekek otthon nem sajátítják el szüleik anyanyelvét (27. táblázat 4. modell).

Ezzel a családi kommunikációs mintával kizárólag ötvenhatos családoknál találkoztam, akik így szerettek volna mielőbb „beilleszkedni” új osztrák környezetükbe, esetleg megkímélni gyermekeiket a kétnyelvűség negatív következményeitől. Ebben a modellben a szülők közötti kommunikációnak két válfaja ismeretes; az egyik esetben a házastársak a kisebbségi anyanyelvükön kommunikálnak egymással a gyermekek előtt, míg a másikban a gyermekek jelenlétében csak az államnyelvet használják, és „este, amikor már a gyerekek lefeküdtek, a hálósobában magyarul suttognak.”

Tudomásom van több olyan esetről is, amikor a szülők hivatalos személyek (főképpen pedagógusok, esetleg menekültügyi hivatalnokok) tanácsára tértek át a kisebbségi nyelvről az államnyelvre, hogy gyermekeik számára megkönnyítsék a többségi nyelv megtanulását és későbbi iskolai, illetve munkahelyi előmenetelét (vö. Romaine, 1999:61-73; Szépfalusi, 1992:125). A nyelvvesztés – közösségi szinten pedig a nyelvcseré – irányába mutató tényező jelenlétére az ausztráliai bevándorlási politika kapcsán Kovács (2005:75) is felhívja a figyelmet.

Alsóörben a családi nyelvhasználatnak ez a módozata ismeretlen.

3.4. Családi nyelvhasználat a vegyesházasságokban

II.) A vegyes házasságok létrejöttének háttérében objektív és szubjektív tényezők egyaránt állhatnak; a közösség kis létszáma sok esetben nem teszi lehetővé az endogám házasságok létrejöttét, ugyanakkor az exogám kapcsolatok nagy arányú megnövekedése a közösség értékrendszerében bekövetkező változást is jelezheti (vö. Gal, 1978). A vegyes házasságok során a családban használt nyelv(ek) kiválasztásában Siguan (1980) szerint a legmeghatározóbb faktor a házaspár lakóhelye; ui. hosszú távon a párok többsége ezt választja a kommunikáció közös nyelveként. A szerző további fontos tényezőnek tekinti, hogy (1) milyen a két nyelv egymáshoz viszonyított presztízse; (2) a beszélők milyen mértékben szolidárisak a kisebb presztízssű vagy a közösségben kevésbé használatos nyelvvel szemben; illetve (3) miként alakulnak a közösségben a nemi szerepviszonyok. A szakirodalomban konszenzus mutatkozik abban a tekintetben is, hogy a családon belül a legmagasabb presztízssű nyelvnek van a legnagyobb esélye a túlélésre (Mougeon-Beniak, 1992:296-97).

A nemzetközi és a magyar szakirodalom az etnikai exogámiát egyaránt, mint a nyelvcsere egyik meghatározó faktorát tartja számon (pl. Fasold, 1984:18; Appel & Muysken, 1987:35; Clyne, 1981:67,105; Romaine, 1994:54. Edwards, 1994:10). A vegyes házasság és a gyermekekkel használt nyelv kérdésének tárgyalásakor ugyanakkor fontos megválaszolásra váró kérdés, hogy melyik házastárs képviseli a többségi nyelvet. Az európai és angolszász kultúrkörben általában nagyobb az esély a kisebbségi nyelv átadására, ha annak hordozója az anya. Ugyanakkor, ennek ellenkezőjére is találhatunk példát; Siguan (1980) szerint azonos feltételek esetén a nyelvátadásban az apa anyanyelve a döntő. Mirnics a szerb-magyar házasságokat vizsgálva szintén arra a következtetésre jutott, hogy „általában a gyermeket az anya is az apa nyelvén fogja tanítani és iskoláztatni, még akkor is, ha magyar nyelvi kultúrája és fogalomgazdagsága esetleg jóval nagyobb, mint a férjéé” (1994:123-4).

A vegyes házasságok általam vizsgált eseteiben – amikor az egyik szülő anyanyelve a kisebbségi nyelv (magyar), a másiké a közösség domináns nyelve (német) – a családi kommunikációnak leggyakrabban az alábbi két elrendezésmódja²¹⁸ figyelhető meg a mintában:

²¹⁸ Egy második generációs adatközlő családi szocializációs mintája nem illeszthető be teljes mértékig a fenti kategóriák egyikébe sem. A családi adottságok miatt a szituáció leginkább a **27. táblázat 4. modelljéhez** hasonlít, – az interjúpartner szülei különböző anyanyelvűek, mindketten a gyermek

28. táblázat: A családi kommunikáció különböző fajtái vegyes házasságok esetében

	családon belüli kommunikáció	beszélt nyelv	családnyelv
5.	szülő1 (magyar anyanyelvű) → gyermek:	→ magyar	„egy személy-egy nyelv” elve
	szülő2 (német anyanyelvű) → gyermek:	→ német	
	gyermek → szülő1:	→ magyar	
	gyermek → szülő2:	→ német	
	szülők egymás között:	→ német	
6.	szülő1 (magyar anyanyelvű) → gyermek:	→ német	német családnyelv
	szülő2 (német anyanyelvű) → gyermek:	→ német	
	gyermek → szülő1:	→ német	
	gyermek → szülő2:	→ német	
	szülők egymás között: →	→ német	

3.4.1. Az „egy személy-egy nyelv” elve

Az **28. táblázat 5. modellje** megegyezik a szakirodalomban *Ronjat-féle* család néven ismert kétnyelvű szocializációs modellel, ahol a különböző anyanyelvű szülők mindegyike saját anyanyelvén kommunikál gyermekével születése óta. A családban a nyelvi szocializáció a *Grammont* formának²¹⁹ nevezett *egy személy-egy nyelv elve* (Romaine, 1995:183, Döpke, 1992) alapján folyik, amikor is a gyermek mindkét szülővel azok anyanyelvén kommunikál. Ebben a modellben az egyik szülő nyelve megegyezik a környezet nyelvével, amely egyben a szülők között használt közös nyelv is.

Általában tudatos tervezést és kölcsönös megállapodást feltételez ennek a stratégiának az alkalmazása, hiszen a többségi nyelvet beszélő osztrák szülő a legritkább esetben rendelkezik olyan magyar nyelvi kompetenciával, ami lehetővé tenné, hogy a családon belül ne jöjjenek létre ún. „kommunikációs szigetek” (Kim, 1993:59), amelyek a német nyelvű családtagnak a kommunikációból való állandó kizárását eredményeznék. Komoly erőfeszítéssel jár az *egy személy-egy nyelv elvének* megvalósítása annak a második generációs (ötvenhatos szülők gyermeke) adatközlőmnek is, aki négy gyermekét így próbálja/próbálta meg kétnyelvűen

---

születése óta saját anyanyelvüket (anya: magyar, apa: svéd) beszélik a fiúkkal és a szülők egymás között a környezet nyelvét (német) beszélik – azzal a különbséggel, hogy a szülők anyanyelvének egyike sem egyezik meg a környezet nyelvével. Adatközlőm a családi adottságoknak köszönhetően háromnyelvűként nőtt fel. A szakirodalom ezt az elrendezést a *két nem domináns otthoni nyelv közösségi támogatottság nélkül* esetének, illetve az *Elwert-féle család* kétnyelvű szocializációs modelljének nevezi.

²¹⁹ Ez az elrendezés Jules Ronjatnak egy Grammont nevű nyelvész barátjáról kapta a nevét, akinek tanácsára Louis fiúk francia-német kétnyelvűvé válása során a szülők következetesen alkalmazták az egy szülő-egy nyelv elvét; miszerint az apa és rokonsága a gyermekkel csak franciául, az anya pedig kizárólag németül beszélt.

felnevelni. A magyarul nem beszélő férj ugyanis igényli, hogy a jelenlétében elhangzottakat a feleség a megnyilatkozást követően azonnal németre fordítsa.

Bár mindegyik migrációs hullámhoz tartozó családban (erdélyiek kivételével) van példa a Grammont-formula alkalmazására, a stratégia az 1980-as évek második felében (és még később) Magyarországról kivándorolt személyekre a legjellemzőbb. Adatközlőim véleménye szerint csak abban az esetben lehet ezzel a kommunikációs formával találkozni, ha a szülők közül az anya beszéli a kisebbségi nyelvet. Bár sem az interjúalanyok között, sem pedig kiterjedt ismeretségi körükben nem sikerült olyan vegyes házasságot találni, amelyben az apa kisebbségi anyanyelve a családon belül átadásra került volna, az anya kisebbségi anyanyelve sem garantálja a magyar nyelv következő generációnak történő továbbadását. A bécsi mintában szereplő négy vegyes házasságban élő feleség közül mindössze egy másodgenerációs édesanya használja a német mellett a magyart is a gyermekeivel történő kommunikációban.

Az alsóöri őshonos lakosság vegyes házasságot kötött tagjai esetében nincsen olyan család, amely az egy személy-egy nyelvét alkalmazná gyermekei nyelvi nevelése során, függetlenül attól, hogy az apa vagy az anya képviseli-e a kisebbségi nyelvet. (Ugyanezt a megfigyelést tette 1973-ban Gal (1979:107) felsőöri terepmunkája során.)

3.4.2. Német családn nyelv

Az utolsó modell (**28. táblázat 6. modell**) esetében a szülő-gyermek, gyermek-szülő, valamint a szülő-szülő nyelvválasztásának viszonylatában egyaránt csak a többségi nyelv használatos. Ez a családi kommunikációs típus nem is tekinthető kétnyelvű nevelési formának, hiszen a gyermek nem kerül kapcsolatba a kisebbségi nyelvvel. Ez az elrendezés a kisebbségi nyelv egygenerációs nyelvvé válását eredményezi és elterjedése a legrövidebb úton közösségi nyelvcseréhez vezet.

Bartha – a már hivatkozott New Brunswick-i kutatása során – azt a kommunikációs stratégiát, amikor a szülők kizárólag a többségi nyelven beszélnek gyermekeikkel *integratív stratégiának* nevezte el. A szerző megfigyelései szerint az angol nyelv választása „összefügg a szülők saját nyelvtanulási előtörténetével, sokszor nehézségével. [...] olyan szülők alkalmazzák, akik többsége nagyon jól, de mások számára is jól érzékelhető akcentussal beszél angolul” (2002:126).

A német családn nyelv kizárólagos használata kétségtelenül az ötvenhatban érkezett, a többségi társadalomból házastársat választó személyek esetében a

legelterjedtebb,²²⁰ de nem ismeretlen az 1980-as évek magyarországi migránsainak esetében sem. Gyakori előfordulása miatt adatközlőim a vegyes házasságot egyöntetűen a német családnyelvnek a 6. számú modellben leírtak szerinti használatával azonosítják.

„Az 56-os második generáció egyáltalán nem is beszél magyarul. Apuka tevékeny, de a gyerekek nem beszélnek. Vegyes házasság, nem volt odafigyelés.” (WG1-8EF-7)

Alsóőrben jelenleg a német családnyelv jelenti a vegyes házasságra adott „nyelvi választ”: Az exogám házasság nyelvi hatása után érdeklődve a tipikus felelet így hangzik: *„A vegyes házasságban már csak németül.”* (A1985-F-1) A középkorú és annál fiatalabb magyar anyanyelvű szülők – anyák és apák egyaránt – gyermekeikkel is a többségi nyelvet használják az exogám házasságokban.

(...) „kezdődtek a vegyes házaspárok is. A vegyes házaspárnál én előttemi generációnál lehet mondani, hogy azok megtanultak még magyarul, ha törötten is beszélte, megérteni biztos megértette legtöbbje, persze biztos volt egy-kettő, aki nem. Legtöbbje az megtanult és a □□□ mennél fiatalabbak lettek, annál kevesebben tanulták meg a magyar nyelvet. Inkább az itteni család átvette a német a németet. (...) Vagy a most nem kell a fiatalasszony, vagy a fiatalember, akár az egyike német, az ő könnyen ööö, hogy mondják? Magának könnyen csinálta, és nem hajlandó volt, vagy nem hajlandó megtanulni azt a nyelvet, [a magyart] amit a házastársa tud.” (A1961-F-6)

„A fiataloknál most már nagyon nehéz, mert majd minden második házaspárnak vagy német a férje, vagy német felesége van, na most akkor már a gyerekek is.” (A1927-N-12)

A legidősebb nagyszülői generáció (80 éves kor körüliek) fiatalsága idején a többségi nyelvű házastársnak nemcsak magyarul kellett megtanulnia, de a nyelvet – a magyar anyanyelvű anyóssal, illetve apóssal egy háztartásban élve – házastársa szülein és annak rokonain kívül saját gyermekeivel is használnia kellett. Olyan esetekről is tudomásom van, ahol a faluban élő német anyanyelvű édesanya a mai napig főként magyarul beszél immár középkorú gyermekeivel:

„Én édesanyámmal is magyarul beszélek főleg, mert hát mondom mindent megért, meg hát beszélni is tud. Német ajkú, de már itt él, majdnem 50 évig. És hát már alsóőrinek látom, vagy úgy.” (A1961-F-5)

Ugyanakkor, már a 19. század elején is kisebb elvárást támasztottak a magyar nyelv családon belüli kizárólagos használatával kapcsolatban az újonnan érkezett német nyelvű családtaggal szemben, amennyiben alsóőri új családjában jövendőbelijének

²²⁰ Hasonló megállapítást tesz Kontra is, amikor kijelenti, hogy „az ötvenhatosok gyerekei annyira sem tanultak meg magyarul, mint az öregamerikások gyerekei – itt nem a nyelvtudás szintjére, hanem egy adott csoport magyarul megtanuló hányadára kell gondolni” (1990:25).

egyik szülője maga is vegyes házasságból származott. Ebben az esetben a fiatalasszony férje szüleivel és saját gyermekeivel a magyar mellett a németet is használ(hat)ta.

3.5. A szülői stratégiák szerepe a gyermeki kétnyelvűségben

A fenti hat modell keretében alkalmazott kommunikációs stratégiák különböző mértékben járulnak hozzá a gyermeki kétnyelvűség kialakulásához és fenntartásához, azon keresztül pedig a közösségi kétnyelvűség stabilitásához. A nyelvi input mennyisége és intenzitása szempontjából a két szélsőséget az első, illetve az utolsó elrendezés képviseli. Legjobb eredménnyel *a magyar, mint családnyelv* (1. modell) esetében számolhatunk; ez a stratégia a leghatékonyabb a nyelvcserével szemben. L1 elsajátítására L2 környezetben *német családnyelv* választása esetén (6. modell) egyáltalán nincs lehetőség. A kétnyelvűség vegyes házasságban is sikeresen kialakítható és szintén hozzájárulhat a közösségi kétnyelvűség fenntartásához, amennyiben a szülők közül a kisebbségi anyanyelvvel rendelkező saját nyelvét használja gyermekével és azok is így beszélnek hozzá (vö. De Houwer, 1999). Azokban a családokban viszont, ahol a kommunikáció során kizárólag a szülők használják aktívan a kisebbségi anyanyelvet akár gyermekeikkel (2. modell), akár egymás között (3. modell), a gyermek legfeljebb passzív kétnyelvűvé válhat (a 3. modell esetében csak akkor, ha legalább „fültanúja” lehet szülei magyar nyelvű beszélgetéseinek).

Kétnyelvű környezetben a szülők által alkalmazott nyelvválasztási stratégiák nemcsak a gyermekek kétnyelvű nyelvi készségeire, de azok családon kívüli nyelvi gyakorlatára is hatással vannak. Azok a migráns adatközlőim, akik kisgyermekként kerültek Ausztriába, vagy már ott születtek és családjukban a magyar családi nyelvként funkcionált, a különböző nyelvhasználati színtereken sokkal gyakrabban választották a magyar nyelvet, mint az egyéb nyelvi stratégiát alkalmazó családokban felnőtt interjúpartnereim. Hasonló következtetésre jutott Bartha (2002:128) is az általa vizsgált amerikai-magyar közösségben; míg az *autoritativ* nyelvi stratégia keretében nevelkedett gyermekek az amerikai magyar élettel kapcsolatos nyelvhasználati színterek mindegyikén (helyi közösségi rendezvények, cserkészet, egyházi összejövetelek) a magyar nyelvet választották, az *integráló modell* szerint felnőttek ugyanezek a színtereken a többségi nyelvet preferálták.

3.6. A testvérek egymás közötti kommunikációja

Megfigyeléseim és az interjúk tanúsága szerint, a testvérek akkor használják legnagyobb valószínűséggel L1-et egymás közötti interakcióik során, amikor otthon a *magyar, mint családnyelv funkcionál*; a szülők nemcsak egymással és gyermekeikkel használják anyanyelvüket, hanem a gyermekek is ezt a nyelvet választják a szülőkkel való kommunikáció során. Amennyiben a szülők a többségi nyelven érintkeznek egymással, illetve a gyermekek a szüleikkel is a domináns nyelvet használják – mint az a többi elrendezésben fennáll – rendkívül kicsi az esélye annak, hogy a testvérek a kisebbségi nyelvet fogják használni egymás között.

Ugyanakkor, a magyar családnyelv (1. modell) sem garantálja automatikusan az anyanyelv használatát a testvérek között. Gyakori eset, hogy a gyermekek a többségi nyelven növekvő nyelvi kompetenciájukkal párhuzamosan iskolás korba érve – még ha átmenetileg is, de – inkább a többségi nyelvet részesítik előnyben otthon is (Kim, 1993:36). Ez fordulópontot jelenthet a családi nyelvválasztási szokásokban (vö. Bartha, 2002:124-5); a gyermekek gyakran kísérletet tesznek arra, hogy megváltoztassák a családban addig érvényben lévő kommunikációs normákat; szüleikkel és testvéreikkel a továbbiakban az államnyelvet használják (2. modell: a *magyar, mint aszimmetrikus családnyelv*).

Kielhöfer és Jonekeit megfigyelései szerint a kétnyelvű gyermekek „gyengébb”²²¹ nyelve különösen a 6 és 12 életév között szorul vissza látványosan, és ebben az időszakban a legnagyobb az esélye annak, hogy a gyermekek a kisebbségi nyelv használatát végképp feladják. A szülők jelentős része ilyenkor a gyermeki viselkedés (sok gyermek egyszerűen nem hajlandó megszólalni az adott nyelven) és az egyre dominánsabbá váló környezeti nyelv nyomásának engedve feladja addigi konzekvens nyelvi nevelési elveit (1998:65-66). Ennek a gyakori jelenségnek köszönhetően a szerzőpáros szerint „a kétnyelvűség relatív birtoklásáról csak a pubertáskor után beszélhetünk. A gyengébb nyelvet „a nyelvelsajátításnak ennek a kritikus időszakán” át kell segíteni. Ebben az életkorban a gyermekek nem csak nagyon könnyen tanulnak nyelveket, de ugyanolyan könnyen – akár véglegesen – el is felejtik.” (ibid. 66)

²²¹ A szerzőpáros a kétnyelvű gyermekek domináns nyelvét „erős nyelvnek” (starke Sprache), a nem dominánsat „gyenge nyelvnek” (schwache Sprache) nevezi. A kétnyelvű egyént körülvevő társadalomban használt nyelvre a „környezeti nyelv” (Umgebungssprache) kifejezést használja.

Zelliger felső-ausztriai magyarok között végzett kutatása során szintén megállapította, hogy a gyermekek óvodai, iskolai közösségbe kerülve „egyre jobban „rászoknak” a németre,” (...) „és ez a továbbiakban az otthoni kommunikációra is áttérjed. Ettől fogva legfeljebb a szülők jelenlétében, az ő kifejezett elvárásuk alapján beszélnek magyarul egymás között” (2001:175). A jelenséget egyik interjúpartnerem szavaival illusztrálva:

„Minden gyerek megpróbálja, hogy egymás között németül beszéljen. Minden ismerősnél. A kérdés, a szülő hogy áll ehhez a dologhoz. Megmagyarázni, megszerettetni.” (G1-8EF-1)

Fontos szerepet játszik a gyermekek egymás közötti nyelvválasztásában nyelvi kompetenciájuk is, amelyben – a szülők által alkalmazott azonos kommunikációs stratégiák ellenére is – nagy különbségek lehetnek ugyanazon családon belül. A gyermekek születési sorrendje gyakran korrelál anyanyelvi kompetenciájukkal: a születési sorrendben hátul állók már kevésbé sajátítják el a kisebbségi nyelvet, mint idősebb testvéreik (Zelliger, 2001:180). A fiatalabb testvérek nagyobb valószínűséggel használják a domináns nyelvet egymás között is (vö. Dorian, 1977). Szépfalusi ennek okát egyrészt az iskolaélmény döntő hatásában, másrészt a szülők növekvő közömbösségében látja (1992:142). Ugyanakkor, a testvérek egymástól eltérő kapcsolati hálói, valamint az eltérő anyanyelvű (esetleg eltérő értékrendet képviselő) szülőkkel való azonosulás különböző mértéke is hozzájárulhat ahhoz, hogy az egyik gyermek szívesebben és jobban beszél magyarul, mint testvére(i) (vö. Fodor, 2005).

3.7. Egyéb családtagok jelenlétének szerepe a gyermeki kétnyelvűség kialakításában és fenntartásában

Kétnyelvű környezetben a gyermekek első nyelvi kompetenciájára jelentős hatást gyakorol a kisebbségi nyelvben egynyelvű családtagok és rokonok huzamosabb jelenléte a családban (vö. Zelliger, 2001:175). Dorian (1977) – a nagyszülők kiemelkedően fontos szerepe miatt – „nagymama jelenségnek” nevezi azt a helyzetet, amikor a szülei nyelvét otthon nem elsajátító gyermek a nagyszülőhöz vagy más rokonokhoz fűződő erős érzelmi kötődése hatására tanulja meg a kisebbségi nyelvet.

Az alsóőri gyermekek és fiatalok nyelvi fejlődésében – különösen több generáció együttélése esetén – mindig rendkívül fontos szerepet játszott a nagyszülők, esetleg dédnagyszülők jelenléte. Kiemelkedő jelentősége van ennek manapság, hiszen a

legfiatalabb generáció legfeljebb a nagyszülői generáció tagjaival használja, vagy tőlük hallhatja a magyar nyelv alsóőri változatát. Bár egyre gyakoribb, hogy a nagyszülők németül is megszólítják unokáikat, valamint hogy a fiatalok kizárólag az államnyelvet választják az „öregszüleikkel” folytatott kommunikáció során, a gyermekek nekik köszönhetően legalább receptív magyar nyelvtudásra szert tehetnek. (A magyar nyelv jelenlétét továbbá az is biztosítja, hogy a nagyszülők a gyermekek szüleivel többnyire a vegyes nyelvet használják, így legalább fűtanúi lehetnek a kisebbségi nyelvhasználatának.)

„A dédnagyszüleim nem is beszéltek németül, velük úgy is csak magyarul tudtunk beszélni. És ezért valahogy így alakult, hogy meg is maradt. (...) Szüleimmel nem annyira, de a nagyszüleimmel szoktam azért még magyarul beszélni.” (A1983-N-2)

„Szülőkkel kevert: egyszer magyarul, egyszer németül. És a a nagyszülőkkel csak magyarul, mert azok nem tudnak. Tudnak németül, de nem jól, szóval.(...) Az egész család tud magyarul. Hogyha mindenki összejön, szóval karácsonykor, akkor úgy van, hogy a nagyszülőkkel magyarul beszélek, a másikkal meg németül és így.” (A1985-F-1)

Az ötvenhatban kivándoroltak esetében – a sokáig fennálló utazási tilalom miatt – a nagyszülők ilyen irányú szerepéről az unokák magyar nyelvelsajátításában nem beszélhetünk. Hasonló okok miatt nem valósulhatott meg eleinte az erdélyi nagyszülők kiutaztatása sem, amit később anyagi okok is gátoltak. Az 1980-as években Magyarországról kivándoroltak közül viszont többen is beszámoltak arról, hogy magyar nyelvtudásukat nagyszüleiknek köszönhetik, akik évente akár több hónapot is eltöltöttek az osztrák fővárosban.

3.8. A családi kommunikáció különböző modelljeinek megítélése a közösségen belül

A fent ismertetett családi kommunikációs modellek közül a bécsi kétnyelvű magyar közösségben annak a legnagyobb a presztízssértéke, amely leginkább hozzájárul a családtagoknak, különösen pedig a gyermek(ek)nek a magas szintű magyarnyelvtudásához. Magyar anyanyelvű szülők esetében a *magyar családnyelv* kizárólagos használata, vegyes házasságnál pedig az *egy személy-egy nyelv elve* az a stratégia, amely ennek az elvárásnak eleget tesz.

A csoportnormától való eltérés esetén a fővárosban gyakran megfigyelhető volt, hogy az adatközlő szülők a kutatóval szemben különböző háritási stratégiákat

alkalmaztak: néhányan már az interjúra sem vállalkoztak (vagy már a megkereséskor visszautasítottak, vagy a megbeszélte időpont előtt lemondták a találkozót), mások tabuként kezelték a gyermekeik magyar nyelvtudására, illetve a családi kommunikáció különböző irányaira vonatkozó kérdéseket, ismét mások pedig hosszú magyarázatokba kezdtek a kisebbségi nyelv családi elsajátításának problémáival és akadályáival kapcsolatban, esetleg igyekeztek az ilyen jellegű kérdéseket „rövidre zárni.”

Az anyanyelv átadásáról szólva – függetlenül az adott család „sikerére” vagy „kudarca” – a szülők hangsúlyozták, hogy a kétnyelvűség kialakítása, különösen pedig megőrzése nagy erőfeszítéseket igényel (vö. Hoffmann, 1991:45). A kétnyelvűvé válás – a laikus véleményekkel ellentétben – nem egy magától értetődő folyamat, hanem szorgalmat, erőpróbát, akaraterőt és türelmet igénylő feladat. (Kim, 1993:247; Lloyd, 1999:5) A siker zálogának interjúpartnereim az „egyszerre csak egy nyelven beszélni” maximáját (ez megfelel a két legnagyobb presztízsértékű modell stratégiájának), valamint a szülői nyelvhasználat következetességét tekintették²²² (Kim, 1993:251).

De Houwer (1999:83-5) szerint a kétnyelvűség különböző aspektusaival kapcsolatos szülői elképzelések nagyban meghatározzák a kétnyelvű nevelés folyamatát és végeredményét. Az általa felsorolt faktorok közül a bécsi magyar minta szempontjából különös jelentőséggel bír a szülőnek az a meggyőződése, hogy befolyásolni képes gyermeke nyelvi viselkedését (impact belief). Amennyiben ez a meggyőződés nagyon szilárd (strong impact belief), a szülő úgy gondolja, hogy tudatos és következetes nyelvi viselkedésével egyrészt mintául szolgál gyermekének, másrészt büntetéssel vagy jutalmazással előmozdíthatja a gyermektől elvárt nyelvi viselkedés kialakulását. De Houwer hangsúlyozza, hogy a kisgyermekkor aktív kétnyelvűség kialakulásához – több egyéb tényező jelenléte mellett – nélkülözhetetlen ennek a hatás-meggyőződésnek valamilyen fokú jelenléte.

A kisebbségi nyelvet gyermekeiknek átadó szülők ennek a meggyőződésüknek a következő módon adtak hangot. A megnyilatkozások kulcsszavai az „odafigyelés” és a „tudatosság”:

„Legkisebb sejt a család. Tudatosan megőrizni, odafigyelni. Kicsit oda kell rá figyelni.”
(WG1-8EF-7)

²²² A szülők több ízben hangot adtak csalódottságuknak, hogy minden következetességük ellenére gyermeküket nem sikerült balansz-kétnyelvűvé nevelni (Fries, 1998:136-7; 140).

A családi kommunikációs stratégiák kialakításában, illetve azok megindoklásában alapvető különbségek figyelhetők meg a migrációs eredetű diaszpóra különböző hullámainál. A magyar családnyelv kizárólagos használata magától értetődő *természetesség és morális kötelezettség* az ötvenhatosok csoportjában az erős magyar identitású – egy a nyolcvanas évek óta Ausztriában élő tanárnő kifejezésével élve „keményvonalas” – családok, és az Erdélyből származó családok mindegyike számára. Számukra – Szépfalusi szavaival élve – „az anyanyelv használata hitvallástétel lehet” (1992:123).

A vegyes házasságban élők többsége *kompromisszumként*, esetenként önfeladásként értékeli a kialakult kommunikációs helyzetet; a gyermekek nem kielégítő, esetleg egyáltalán nem létező magyar nyelvtudását a házastárs hozzáállásával, a kellő tudatosság hiányával (Piller, 2002:253), illetve a rendelkezésre álló idő szűkösségével magyarázza.

Az 1980-as években Magyarországról érkezettek körében találkoztam azzal a jelenséggel, hogy a szülők egy „családi nyelvpolitika” keretében *megtervezték* gyermekeik nyelvi jövőjét (vö. „private language planning” Piller, 2002:246, illetve „planned affair”, „planned bilingualism in the family” Grosjean, 1982:169, 173), és kialakítandó kétnyelvűségüket a gyermek jövőjébe történő befektetésként értékelték. Emellett a magyar nyelv gyermekeknek történő továbbadását – magyar anyanyelvű szülők esetén – természetes nyelvi viselkedésnek tartották.

A burgenlandi Alsóőrben nemcsak a családban alkalmazott kommunikációs minták térnek el nagyban a bécsi diaszpóra egyes csoportjaiban használtaktól, hanem természetesen a szülőknek és a nagyszülőknek a gyermekek nyelvi nevelésével kapcsolatos elképzelései is különböznek a két vizsgálati színhelyen. Alapvető különbség, hogy a kétnyelvűség kialakításával kapcsolatban Alsóőrben semmilyen morális elvárást nem fogalmaznak meg sem a szülővel/nevelővel, sem pedig a gyermekekkel szemben. A nyelvi nevelés eszköztárából pedig hiányzik az autoritatív nyelvi stratégia.

Bár a magyar nyelv – különösen pedig a Magyarországon használt állami változat – egyre növekvő hasznosságát és szépségét adatközlőim közül többen is hangsúlyozták, elsődleges fontosságúnak a német nyelv megfelelő elsajátítását tekintik.²²³ A középkorú generáció fő törekvése gyermekei nevelésekor arra irányult,

²²³ A középkorú, valamint annál idősebb adatközlők mindegyike megemlítette, hogy a helyi, kizárólag magyar nyelvű elemi oktatást követően átmeneti nehézségei támadtak a felsőbb osztályokban (más

hogy az államnyelvi kompetencia hiánya ne vezethessen gyermeke(i) iskolai kudarcához, valamint ne állhasson későbbi társadalmi-gazdasági mobilitása útjában (vö. Dixon, 1991:242; Williamson, 1991:76). A helyi iskola tanítóinak elmondása szerint a szülők manapság is időről-időre hangot adnak annak az elvárásuknak, hogy a magyartanítás nem menjen a német „rovására”. Jól tükrözi a faluban érvényben lévő nyelvi viselkedési normákat annak a helybéli fiatalasszonynak a beszámolója, aki Alsóőrben (őshonos lakosként) szinte egyedülként a magyart használja két kis gyermekével (9, 6 évesek):

„Meg akkor csodálkoznak, hogy a gyerekeinkkel magyarú beszélünk: „Mit? Magyarú is tudnak a gyerekek?” [Az adatközlő utánozza a falubeliek csodálkozást kifejező intonációját.] Meg úgy evótam Zsófive mikor még kicsiny vót bevásáronyi, akkor még itt vót az az egy bót. Aztán alsóörve találkoztam ott hát főleg. „Ja, magyarú?” Hát mondtam, mondtam ezek miért szólítanak meg? Hát hogyan beszénék én különben evvel a gyerekekkel? Mit beszéljek vele? Hogyan? Nem értem. Az öregek megszólítottak, ja, hogy olyan csodákozva, hogy „ja, magyarul beszélsz vele? Hát mondtam, mit kő azon csodálkoznyi, vagy mért olyan különös az? Nem úgy közvetlenül mondták meg, de lehetett látni rajtuk, hogy talán gondolják, hogy na, most ez a gyerek milyen tehetetlenül fog beszényi németül, nem?” (A1964-N-4)

A gyermekek nyelvi nevelésének eme fő szempontja a magyar nyelv családi szférából való fokozatos kiszorulásához vezetett. Mivel a német nyelv ismerete már évtizedekkel ezelőtt is nagy presztízzsel bírt az idősebb (mai nagyszülői) generáció körében, ők sem ítélték el gyermekeiknek az unokákkal szembeni nyelvi gyakorlatát. A nyelvhasználat – sok bécsi családdal szemben – az adatközlők szerint soha nem volt családi konfliktust kiváltója.

Ugyanakkor magyar nyelvnek az elsődleges szocializációs színterről történő fokozatos kiszorulását nagyban „támogatta” az előző fejezetekben részletesen elemzett tágabb társadalmi-gazdasági-politikai környezet, valamint a 20. század közepén uralkodó deficit-orientált kétnyelvűségi diskurzus jelenléte.

„Annyit megtanultak az unokák is magyarul, hogy megértették a nagyszülőket. Meg ahol nem értették meg, ott meg a nagyszülő is tudott annyit németül. Abból nem volt vita sehol Alsóörbe.” (A1957-N-7)

„Amikor a lányom járt iskolába, akkor már, akkor már kezdtek itt németül tanítani, mert akkor köteles volt a német tanulás. De hát, hogyan mondjam, olyan sokat mégse tudtak. De akkor azok már mindenhogyan jobban kezdtek németül beszélni, mert ünekik igen nagyon nehéz volt iskolába, nem? Hogy mentek Felsőörbe, mind a lányom is ment Felsőörbe, azután meg Grazba

---

településen) egynyelvűvé váló tanítás során. A legidősebbek az alsóöri népiskola elvégzése után (1-2 évig) a szomszédos községek kizárólag német nyelvű iskoláiba jártak, hogy az államnyelvet is elsajátítsák.

ment iskolába, hát üneki nehéz volt, nem? De hát ő ölég jó feje volt, hát tudta továbbítani, de hát mégis nehéz volt neki. Aztán hát így a gyerekeknek mind nehéz volt. Akkor, mikor az én lányom már férjhez ment, akkor azok a gyerekekkel németül kezdtek beszélni, hogy könnyebb legyen, nekik, mint ünekik volt. Akkor kezdődött ez, mikor a, az a generáció kezdte, hogy németül kezdtek el beszélni odahaza is. (...) Mi akkor láttuk, hogy az én lányomnak nehezebb volt, mint az unokánknak, mert az nem tudott németül. Hát akkor beláttuk aztat, hogy jobb, hogyha németül beszélnek, mint magyarul. aztán azért nem volt itten vita.” (A1927-N-11)

„Ez is jól beszél magyarul, csak ő nem beszél a gyerekekkel, hogy a gyerekeknek könnyebb legyen iskola. Ja hát vannak olyanok is, akik beszélnek magyart is a gyerekeikkel, de nagyon keves. Volt olyan, hogy a gyerekeknek magának nem volt rá interessze < Interesse=érdeklődés >, hogy magyarul tanuljon.” (A1931-F-10)

4. A társadalmi szervezetek²²⁴ mint a kisebbségi nyelvhasználat színterei

Kisebbségi kétnyelvűségi helyzetben a különböző társadalmi szervezetek a formális nyelvhasználatnak szinte egyedüli színterét képezik (Bartha, 2001:123; Zellinger, 2001:177). A nyelvhasználaton túlmutatóan tudásközvetítő és identitáspolitikai szerepet is betöltenek, melynek fontosságát Szarka a következőkben foglalja össze: „az egyéni és közösségi kétnyelvűség – a többségi nyelvvel szembeni egyenlőtlenségi helyzetben – és a magyar műveltség csak a magyar intézmények révén képes megtartani a magyar identitást, a többes etnikai identitásszerkezeten belül a magyar azonosságtudat elsőbbségét vagy egyenrangúságát” (Szarka, 2005:15).

Ebben a részben arra keresem a választ, hogy a bécsi magyar migránsok, valamint az alsóőri őshonos magyarok által létrehozott társadalmi szervezetek milyen mértékben képesek betölteni ezt a sokrétű feladatukat, és mennyiben járulnak hozzá a kisebbségi nyelv megőrzésének sikeréhez.

A bécsi nyelvhasználati színterekhez és partnerekhez kapcsolódó nyelvválasztásnak az előbbiekben már ismertetett elemzése azt mutatta, hogy a kisebbségi nyelv jelenlétének aránya a magyar egyesületek összefüggéseiben a legnagyobb; a különböző profilú szervezetek programjain több-kevesebb rendszerességgel részt vevők 100%-a rendeli a magyar nyelvet az egyesületi élethez. Ez bizonyult továbbá a fővárosban az egyetlen olyan nyelvhasználati színtérnek, amelyben az adatközlők szerint a többségi nyelv egyáltalán nem jut szerephez.

A magyar nyelv kizárólagos használatának²²⁵ jelentősége részben abban rejlik, hogy az anyanyelv használata nem csak a tagok közötti informális kommunikációra terjed ki, hanem azokra a formális helyzetekre is, amelyekben „a kommunikáció nyelve minőségileg különbözik az otthon használt nyelvtől” (Zellinger, 2001:177). Az egyesületek által szervezett programok (különböző témájú tudományos előadások, szórakoztató műsorok stb.), valamint az azokat irányító testületek hivatalos

²²⁴ A „magyar társadalmi szervezetek” megnevezésen a magyar migránsok által létrehozott, valójában több külön álló, de egymással is szoros kapcsolatot tartó intézményt értek, amely magába foglalja a kulturális egyesületeket, a keresztény egyházak különböző felekezeteit, a cserkészetet valamint a Bécsi Magyar Iskolát.

²²⁵ Ez a megállapítás csak az általam vizsgált három, migrációs eredetű csoport által létrehozott intézményekre vonatkozik. Adatközlőim megfigyelése szerint a második világháború körüli időkben kivándorolt, arisztokrata származású, ma már idős emberek egymás között is a többségi nyelvet helyezik előtérbe. „Néhány ex-arisztokrata. Lehet hallani, hogy ők egymás között németül beszélnek. Másokra nem jellemző.” (WG1-56MF-69)

megbeszélései (értekezletek, közgyűlések stb.) egyaránt magyar nyelven zajlanak.²²⁶ A szervezeteknek a tagok, illetve a potenciális érdeklődő közönség felé irányuló kommunikációjának (hírlevelek, meghívók, műsorismertetések stb.) a nyelve szintén magyar. (Ez alól egyedüli kivételt az elektromos médiában való megjelenésük jelent, ui. többségük kétnyelvű honlapot működtet.) Az *Ausztiai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége* által kéthavonta kiadott *Bécsi Napló* cikkeiben a magyarországi sztenderdet tartja irányadónak. Az egyesületek alapító tagjaival és jelenlegi vezetőivel folytatott beszélgetések tanúsága szerint, szervezeteiket ez a nyelvhasználati forma jellemzi már létrejöttük óta.

Alapvetően más eredményt hozott az Alsóőrben működő különböző egyesületeknek a résztvevő megfigyeléssel történő tanulmányozása, valamint az adatközlőktől az interjúk során nyert információ. A magyar nyelv viszonylagos dominanciája itt a katolikus egyházhhoz kötődő formális kommunikációs helyzetre korlátozódik.²²⁷ A civil alapítású szervezetek életében a magyar nyelv csak a némettel együtt van jelen még az informális alkalmakkor (próba, résztvevők kötetlen beszélgetései a fellépések szüneteiben stb.) is:

„Nagyon vegyes. Azt látom én is a csoportomban, hogy ha magyar, hogyha színjátszó egyesületünk, mi □□□ Alsóőri Magyar Színjátszóegyesület is a nevünk, ja? És csak magyar darabokat játszunk, már a gyerekekkel is, mert van egy gyerekcsoportunk is, de hogyha úgy szünet van, vagy előkészülés, mert a szerepek magyarul lettek megtanulva és a próbák magyarul is szaladnak, de úgy van itt egy csoport, ott egy csoport. Itt csak németül lesz beszélve, ott vegyes. Ahogy ők is, alsóőri alsóőrivel csak magyarul. Hogyha van, aki nem túl gyakran beszél a magyart, ott akkor már fiatalabb studentok <Student=egyetemista>, akik egyetemre, ők talán vegyesen, aztán más meg csak németül.” (A1956-F-8)

„Már nagyon keverten. Hát régebben, még az a generáció, ahol én kezdtem táncolni, ez most már 25 éve, akkor még magyarul beszélünk, de most már a kezdeti generációból csak ketten-hárman vagyunk még, és a második-harmadik hozzácsatlakozás után, azok már jobban a németet beszélnek egymással. Van Pinkaföről is, és Erdélyből egy, akinek a szülei idehúzódtak és most hát burgenlandi. (...) Also, mink férfiak inkább jobban magyarul, a lányok jobban, vagy a fiatalasszonyok, azok jobban németül. Azok már a fiatalabbak.” (A1961-F-6)

²²⁶ A mintegy heti rendszerességgel megrendezett tudományos előadások a történettudomány, politológia, szociológia, és irodalomtudomány témakörébe sorolhatók. Figyelemre méltó, hogy sem a szervezetek programjain, sem pedig az egyesületek által kiadott publikációkban (hírlevél, évkönyv stb.) – beleértve a *Bécsi Napló* hasábjait is – nem esik szó a magyar nyelvhasználatról, a nyelv és identitás kapcsolatáról, vagy pl. kétnyelvű családi nevelésről.

²²⁷ A liturgián és a rituális imaszövegeken, valamint a pappal történő kommunikáción kívül az egyház által nyújtott különböző „szolgáltatásokon” is egyre erősebb a német nyelv szerepe. A temetések, esketések, keresztelek, első áldozások, béralkozások a családok kérésére kétnyelvűek. (Amennyiben a család tagjai értenék is a kisebbségi nyelvet, a meghívottak között bizonyára akadnak kizárólag németül beszélők is.) A faluban élő német ajkúak egyre magasabb száma miatt, az eddig kizárólag magyar nyelven folyó szent misék mellé bevezették a német nyelvű liturgiát is. Jelenleg a vasárnapi ún. nagymise magyarul, a szombati ún. előesti mise németül folyik.

Az érdeklődők felé irányuló írásbeli kommunikációban – a támogatást biztosító Kancellária Hivatal elvárására is – a *Magyar Média és Információs Központ* honlapja kétnyelvű ismertetést ad a községben működő egyesületekről. A színjátszó egyesület szereplését hirdető plakátok többségében szintén két nyelven kerülnek nyomtatásra. Egyéb, a nyelvhasználat nagyobb fokú formalitását igénylő helyzetekben az államnyelv már teljesen kiszorította a kisebbségi nyelvet, így a megbeszélések és a tagok közötti írásbeli kommunikáció nyelve a német.²²⁸

Az osztrák fővárosban élő adatközlőim mindannyian természetesnek és helyénvalónak tartják, hogy a magyar szervezetek mindegyikében kizárólag magyar nyelvű kommunikáció folyik, hiszen fő feladatuknak a nyelv használatát és megőrzését tekintik. *„Hát akkor az a lényege ugyé, hogy valamilyen magyar ő évforduló, összejövétel, előadás, bármi legyen. Hát azért megyünk oda, hogy akkor magyar szót halljunk. Hát, akkor szerintem ez nagyon, ez-ez nem lenne logikus, hogy miért beszéljünk egymással németül, hogyha azért megyünk oda, hogy magyar szót halljunk.”* – jelentette ki egy adatközlőm (WG1-8EN-2) hangot adva ezzel a többiek véleményének is.

Hasonlóan magától értetődő – még az idősebb generáció tagjainak is – a „vegyes nyelv” használata a burgenlandi kis falu közösségi alkalmakkor. Még ha a legidősebbek anyanyelvüket is részesítik előnybe ezeken az eseményeken, nem fogalmaznak meg a magyar nyelv használatára vonatkozó elvárásokat másokkal szemben. A nyelvválasztás irányítására, illetve befolyásolására esetenként egy-egy fiatalabb, erős magyar identitással rendelkező tag tesz kísérletet. Próbálkozását esetleg akkor koronázhatja átmeneti siker, ha a társaságban a közösséghez nem tartozó, magyar anyanyelvű személy is jelen van (pl. magyarországi rendező, tánctanár, koreográfus, zenészek stb.). Egy harmincas éveit közepén járó táncost idézve: *„Én megpróbáltam megfordítani a dolgot. Az erdélyi fűvel erősödött a magyar front.”* A szomszédos Órisziget evangélikus lelkészének kijelentése, miszerint *„megpróbáljuk megtartani a kétnyelvűséget!”* jól jellemzi a burgenlandi magyarság szellemi vezetőinek (tanárok, egyesületi vezetők, lelkészek stb.) néha szélmalomharcnak tűnő igyekezetét. Ugyanakkor, azzal is tisztában vannak, hogy ennek megvalósítása – nemcsak a fiatalabb generáció egyre gyengébb magyar nyelvű kompetenciájának köszönhetően, hanem a

²²⁸ 2007. januárjában a községházán összegyűlt egyesületek vezetői németül referáltak a (szintén helybéli) polgármesternek a naptári évre tervezett programjaikról.

magyar nyelv szimbolikus értékének hiányából adódóan is – a közösség részéről egyre komolyabb akadályokba ütközik.

Bár az egyesületek tevékenysége csak magyar elemekből építkezik – a *Virgonc Táncegyesület* tagjai népviseletbe öltözve Kárpát-medencei táncokat adnak elő, a *Magyar Színjátszó Egyesület* repertoárján kizárólag magyar nyelvű népszínművek szerepelnek, az *Alsóőri Kórusban* magyar népdalokat és egyházi énekeket énekelnek – a kisebbségi nyelv aktív használata csak a színjátszók esetében jár kötelezően együtt a közösségi alkalmakon való részvétellel. Ez részben praktikus okokkal magyarázható; a burgenlandi kis falu egyesületi élete – Béccsel ellentétben – nem küzd komoly utánpótlási gondokkal. A nyelvcsereének ebben a fázisában a legfiatalabb generáció magyar nyelvi kompetenciája a népdalok, rövid versek, vagy táncok betanulásánál többet már nem tesz lehetővé. Ugyanakkor, az a tény, hogy a magyar egyesületi életben való részvétel, nem kívánja meg automatikusan az anyanyelv ismeretét, azzal is magyarázható, hogy az alsóőri közösségben a nyelv jelenleg az etnikai identitásnak csak egyik, láthatóan nem is legmeghatározóbb alkotóelemét jelenti (vö. „optional view” Crystal, 2000:119-125).

Alsóőrrel ellentétben, Bécsben – a kisebbségi nyelv kizárólagos használata miatt – *a magas szintű magyar nyelvtudás a programokon való részvétel feltétele*. A kisebbségi anyanyelv ismerete azonban nemcsak a kulturális egyesületek programjain való részvételhez szükséges, hanem elengedhetetlen a cserkészlet és a Magyar Iskola honismereti és nyelvi óráinak látogatásához is. A cserkészcsapat vezetőjének férje a gyermekek nyelvismeretének szükségességéről így nyilatkozik:

„A cserkészlet az nagyon lényeges szerepet töltött itt be. A cserkészmozgalom az elvárta azt, hogy ő akit cserkészletbe beadnak, aki a magyar cserkészcsapathoz elmegy, az magyarul beszéljen. Tehát a szülőnek otthon beszélni kellett. Voltak esetek, ahol ahol a szülő elhozta a gyereket a cserkészletbe, hogy tanítsuk meg magyarul. Mondtuk, hogy vigye haza, tanítsa meg magyarul, és amikor tud magyarul, akkor hozza vissza. Nem is kell mondanom, hogy ez rendszerint nem vált be. A szülő az fogta és elvitte. Vagy azt csinálta, hogy fogta és elvitte a gyereket a nagymamához három hónapra, ahol a gyerek a szünidő alatt megtanult és akkor valamennyire már tudott. De mindig hangsúlyoztuk azt a kedves szülőnek, hogy, ha nem beszél odahaza a csemetéjével magyarul, akkor a cserkészletben kéthetente két óra, vagy három óra az smafu. Az alatt nem lehet.” (WG1-56MF-6)

A kizárólag kisebbségi nyelven folyó szervezeti élet hosszú távon valóban csak a szelektív nyelvi „felvételi kritériumok” érvényesítésével tartható fenn. Ugyanakkor, ennek az elvárásnak a közösségen belül, különösen a második, esetleg a harmadik generációra nézve hosszú távú következményei lehetnek; elsődleges anyanyelvi

szocializáció híján (vagy annak nem megfelelő szintje esetén) a gyermek, majd a későbbi fiatal gyakorlatilag már nem tud bekapcsolódni a bécsi magyar közösségi életbe, így kívül marad az etnikai közösség kapcsolati hálóján, és távol marad a nyelvhasználat informális és formális színtereitől egyaránt.

Az oktatók viszont úgy látják, hogy a családban elsajátított „nyelvi alapok” megléte híján nagyon valószínűtlen, hogy a gyermekben a későbbiekben bármilyen érdeklődés mutakozzon a szervezett magyar élet iránt. Tapasztalataik szerint azok a gyermekek, akik nem használják aktívan a magyar nyelvet a családban, többségében szüleik hirtelen jött döntésének következményeként – főleg az iskolába kerülést követően – kezdik el látogatni a cserkészet vagy a Magyar Iskola foglalkozásait. A tanítók és cserkészvezetők egybehangzó véleménye szerint, ezek a gyerekek nem tudnak helytállni az órákon és néhány alkalom után lemorzsolódnak. A sikertelenség oka azonban csak részben keresendő a nyelvi kompetencia nem megfelelő szintjében, a gyermeki motiváció hiánya és a szülői motiváció „tisztázatlansága” ilyen esetben éppúgy felelőssé tehető a kudarcért.

Jól illusztrálja mindezt egy ötvenhatban kivándorolt kétgyermekes édesanya esete, aki vegyes házasságban élve gyermekeivel csak németül beszélt, ám azok 8, illetve 10-11 éves korában elhatározta, hogy „ismét” a magyart teszi a családi kommunikáció nyelvévé. (Fiával annak három éves koráig az édesapa távollétében főként magyarul beszélt, lánya születésekor a családnyelv viszont már német volt.) Miután a családban használt nyelv megváltoztatására tett kísérlete otthon gyermekei ellenállásába ütközött, úgy döntött, hogy szervezett keretek között taníttatja őket magyarul:

„A másik kísérlet volt az, hogy elvittem a Boltzmanngasseban van, vannak ö hogy mondják azt, Pfadfinder <= cserkész > és ott akartam őket hagyni. Mert ott biztos megtanultak volna megint □□□ A fiam belejött volna, a lányom, aki egyáltalán nem tanult magyarul, az meg megtanult volna. De az istennek se akartak ott maradni. Mindig bőgve fogadtak, hogy ott ők nem maradnak”. (WG1-56MN-9)

A bécsi magyaroktatás mindkét hivatalos intézményében az oktatók erős purista ideológiák működtetése révén igyekeznek a magyar nyelv kizárólagosságát biztosítani a foglalkozásokon. „Azért jöttél ide, hogy itt most gyakorold a magyart!” (WG1-8EN-2) – hangzik a gyakori oktatói figyelmeztetés. A „tisztá magyar” beszéd fontosságának folyamatos hangsúlyozásával, a németül hangzottak figyelmen kívül hagyásával, vagy a német kifejezések magyarra fordításával, valamint a helyes formák

jutalmazásával igyekeznek a gyermekek „nyelvkeverésének” gátat szabni. Egy Ausztriában nevelkedett erdélyi származású cserkészvezető szavaival élve:

„Nem értjük, amit németül mond. Ha az ember rászoktassa őket, hogy a cserkészeten mindig magyarul beszélünk, akkor attól függetlenül, hogy a hét másik felében, vagy otthon is németül beszélnek, a cserkészeten attól függetlenül magyarul fognak. Kicsi koruktól fogva beléjük is neveljük, hogy otthon úgy beszélsz, ahogy akarsz, de ha cserkészetre jössz, akkor magyar vagy.”
(WG1-8EN-1)

A nyelvi nevelés és folyamatos kontroll ellenére a kisgyermekek foglalkozáson kívüli kommunikációja (pl. órák előtt, szünetben stb.) gyakori kódváltással, esetenként egynyelvű német megnyilatkozásokkal tarkított. Egy másik cserkészvezető szavaival élve (interjún kívüli közlés): *„A gyerekek nyomják a németet cserkészeten is.”* Ugyanakkor, a tanítók úgy látják, hogy idővel és a gyermek életkorának előrehaladtával sikerül szokásként kialakítani a gyakori kódváltástól mentes beszédre való törekvést.

A diákok anyanyelvi tudásukról, nyelvi fejlődésükről a különböző ünnepekhez kötődő (karácsony, anyák napja, tanévzáró ünnepély stb.) nyilvános szereplések alkalmával szüleik és más érdeklődők előtt adnak számot. Legjobbjaik a kulturális szervezetek nemzeti ünnepekhez kötődő műsorain is fellépnek (vers, ének, tánc stb.).

5. Vendégnyelvi elemek: kódváltás és lexikai kölcsönzés

A dolgozatnak ebben a részében kísérletet teszek a kétnyelvű beszélők nyelvi viselkedésének sajátosságai közül a kódváltásnak és a vele szoros kapcsolatban álló lexikai kölcsönzésnek a szakirodalmi ismertetésére. Ezt követően saját kutatásom eredményeit bemutattva arra keresem a választ, hogy az adatközlők különböző csoportjai milyen attitűddel rendelkeznek a jelenséggel kapcsolatban, illetve a kódváltásnak és a kölcsönzésnek milyen funkciói és milyen típusai fordulnak elő egyrészt a magnetofonon rögzített szociolingvisztikai interjúkban, másrészt a résztvevő megfigyeléssel gyűjtött természetes beszédben.

5.1. Kódváltás, kódválasztás, kölcsönzés, interferencia, kódkeverés

A kétnyelvű beszélők nyelvi viselkedésének kutatásakor a szakirodalom a kódválasztás és a kódváltás jelenségeit helyezi a vizsgálatok középpontjába. Bár mindkettő a kétnyelvűség-kutatás „klasszikusan értelmezett problémakörébe tartozik”, a szakirodalomnak mindkét jelenségre vonatkozó „megállapításai alkalmazhatóak [...] az egynyelvű beszélők nyelvváltozataira is” (Bartha, 1992:19). A fenti kijelentést támasztja alá a Nyelvészeti Kifejezések Szótára¹ is, amely szerint a kódváltás „vmely kódról/nyelvváltozatról másikra történő váltás,” amely magába foglalja „pl. a tájnyelvről a köznyelvre, a beszéltről az írott nyelvre vagy egyik nyelvről a másikra” történő váltásokat. A kódváltást Gumperz is az egynyelvűek köznyelvi beszédében előforduló nyelvjárási váltásokhoz hasonlítja (1982:69).

Többszínű kontextusban kódváltáson (code-switching²²⁹) két vagy több nyelv ugyanazon megnyilatkozáson vagy diskurzuson belüli váltakozó használatát értjük²³⁰ (Grosjean, 1982:145). A kódváltás, mint a választott alapkódtól való eltérés (vö. Gumperz, 1982 idézi Bartha, 1999:122) azonban nehezen különíthető el a **kódválasztástól** (nyelvválasztástól), hiszen mindkét esetben kódalternációval állunk szemben. Bartha a nyelvválasztást a kétnyelvűség közösségi aspektusának tekinti, szemben a kódváltással, amelyet inkább a „kétnyelvű egyének interakcióinak sajátosságaiként” tart számon (1999:89).

²²⁹ A kódváltás megnevezésére a „code-switching” kifejezésen kívül az angol nyelvű szakirodalomban a következő megnevezésekkel is találkozhatunk: „code-mixing”, „language alternation”, „code-change”, „code-copying”.

²³⁰ Auer (1998a:1) és Kiss (1995:210) is nagyon hasonlóan határozzák meg a jelenséget, amikor két vagy több nyelv elemeinek (az ún. kódoknak) ugyanazon beszédaktuson belüli egyidejű használatként definiálják.

Gyakran felmerül a kódváltás és a **kölcsönzés**²³¹ (borrowing) elkülöníthetőségének kérdése is. A megkülönböztetés fő kritériumainak leggyakrabban a *használati gyakoriságot* (Myers-Scotton, 1990) és a *fonológiai integráltságot* tekintik. Poplack és Sankoff (1984) – a spanyol-angol kétnyelvű hárlemi Puerto Rico-iakat vizsgálva – a kölcsönzés szinkroniáját szintén e két tulajdonságban ragadta meg.²³² A szerzőpáros szerint, amennyiben a beszélőközösség rendszeresen használja a másik nyelv bizonyos szavait/kifejezéseit, a jelenséget kölcsönzésnek tekinthetjük. Amennyiben ez csak ritkán, pl. egyetlen beszélőnél fordul elő, kódváltással állunk szemben (1984:99). Arra a kérdésre azonban nem kapunk választ munkájukból, hogy az „elterjedtség” a gyakorlatban miként mérhető.

Kontra is úgy véli, hogy a szinkrón elemzés korlátai miatt a használati gyakoriság alapján a kódváltás nem különíthető el a kölcsönzéstől. „Milyen gyakorinak kell lennie egy szónak ahhoz, hogy kiérdemelje a kölcsön szó minősítést?” – teszi fel a kérdést a *Fejezetek a south bend-i magyar nyelvhasználatból* című munkájában (1990:93). Az empirikus kutatás feldolgozása során elképzelhető, hogy a korpuszban egy adott szó csak egyszer fordul elő. Ez azonban még önmagában nem cáfolja a közösségen belüli elterjedtség hiányát, hiszen lehet, hogy a témából adódóan a beszélőnek nem volt alkalma több ízben használni a kifejezést (ibid.).

A kódváltás és a kölcsönzés közötti különbségtétel másik kritériuma a *fonológiai integráltság*. Amennyiben adott nyelvi elem hangtanilag hasonul az őt befogadó nyelvi környezethez, kölcsönzésről beszélünk, ha elkülönül tőle kódváltással állunk szemben. A kölcsönzött alak igazodik a befogadó nyelv fonológiájához, morfológiájához és szintaxisához (Mackey, 1970; Grosjean, 1982). Romaine egy további kritériumot emel ki, amikor a két fogalom közötti különbségtételt a *beszélő nyelvi kompetenciájától* teszi függővé. A szerző úgy véli, a kódváltás magasabb szintű

²³¹ Grosjean (1982:292) a kétnyelvűek nyelvhasználatát vizsgálva megkülönbözteti a beszédbeli kölcsönzést (speech borrowing) és a nyelvi kölcsönzést (language borrowing). Különbségtételének alapja szintén az elterjedtség; az előbbi jelenség az egyes beszélők, az utóbbi egy nagyobb közösség szintjén érvényesül. Grosjean megkülönböztetésével kapcsolatban a Mackey által feltett kérdés – Kontrához hasonlóan – ismét az, hogy miként állapítható meg, hogy egy szó mikor teszi meg a beszédbeli kölcsönzéstől a nyelvi kölcsönzésig vezető hosszú utat? (1970:201)

²³² A (1) használati gyakoriságon és (2) a szintaktikai beépülésen kívül a szerzőpáros vizsgálja még a kölcsön szó (3) elfogadhatóságát, továbbá, azt is, hogy (4) létezik-e a kölcsön szónak befogadó nyelvi megfelelője (Poplack és Sankoff, 1984). A két fő tulajdonság alapján – használati gyakoriság, integráció – a szerzők a kölcsönzés két fajtáját különböztetik meg az alkalmi kölcsönzést (nonce borrowing) és a meghonosodott kölcsönzést (established borrowing).

kompetenciát feltételez mindkét nyelvben, mint a kölcsönzés, amely az egynyelvű kompetenciával rendelkezők megnyilatkozásainak sajátja (1989:114).

A fenti támpontok ellenére az egyszavas kódváltások és kölcsönzések megkülönböztetése a gyakorlatban komoly akadályokba ütközik²³³ (Borbély, 2001:196; Bartha, 1999:120; Treffers-Daller, 1992:144). Sankoff szavaival élve: „ha egy nyelv egyetlen szava a másik nyelv mondatában jelenik meg, azt tarthatjuk kódváltásnak, de éppúgy lehet kölcsönzés is.” (1986:3 idézi: Bartha, 1993:94). Gumperz és Hernández Chávez (1975:158), továbbá Bartha (1993:95; 1999:121) úgy vélik, hogy kommunikatív szempontból nem indokolt a szigorú választóvonal meghúzása kódváltás és kölcsönzés között, hiszen mindkettő alkalmazható kommunikatív stratégiaként, különböző társadalmi jelentéseket is kifejezve.²³⁴

Hasonló terminológiai problémát vet fel a kódváltás és az **interferencia** közötti kapcsolat. Haugen (1950) a kétnyelvű nyelvhasználat vizsgálata során – történeti megközelítést alkalmazva – megkülönbözteti a kódváltást, az interferenciát és az integrációt. A fogalmi triád szoros kapcsolatban áll egymással; az interferencia a kód-elkülönítési folyamat közbülső lépcsőfokaként értelmezendő, amely a kódok változtatott használata (kódváltás), és Lx-ből származó szavak Ly-beli integrációja (integráció) között található. Grosjean (1982:299) szerint az interferencia (a szerző kifejezésével élve: interlingvális deviancia) Lx-nek Ly-ra tett olyan hatása, amely a beszélő szándékától függetlenül jön létre. Grosjean úgy látja, hogy a kódváltás éppen a tudatosság hiányában tér a kölcsönzéstől, amelyeket viszont a beszélő akarata által irányított jelenségeknek tekint.²³⁵ Romaine (1989:50) – visszatérve a weinreich-i (1953) megközelítéshez – gyűjtőfogalomként használja a kifejezést; interferencia névvel illetve minden olyan nyelvi jelenséget, amely abból adódik, hogy a beszélő mindennapjai során két vagy több nyelvet használ.

²³³ Gardner-Chloros a kölcsönzés és a kódváltás szinte elválaszthatatlan kapcsolatát a következőképpen fogalmazta meg humoros formában: „A kölcsönző egy főállásban dolgozó kódváltás” (1987:102).

²³⁴ „Szociolingvisztikai megközelítésben a kölcsönölemek használata is jelölhet egy olyan beszédmodot, amely által a beszélő egyszerre utal az érintkező nyelvek közösségi szerepeire, a kontextusra és az abban megjelenő partnerekre, valamint arra a társadalmi szabályegyesítésre, amely egy adott kontaktushelyzetet jellemez.” (Bartha, 1999:121)

²³⁵ Bár a beszélő szándéka, illetve annak hiánya a két fogalom közti különbségtétel során számos problémát vet fel, vannak vizsgálatok, amelyek azt mutatják, hogy a kódváltás bizonyos formái nem tudatosak. Bloom és Gumperz (1968) kísérletében az adatközlők nagyon meglepődtek, amikor szembesítették őket saját kódváltásukkal.

A szakirodalomban a kódváltás gyakran a **kódkeverés** (code-mixing) szinonimájaként jelenik meg.²³⁶ A dolgozat során az utóbbi fogalmat a Borbély által használt értelemben alkalmazom; a kódkeverést olyan kétnyelvűségi beszédstratégiának tekintem, amelyben „a beszélő megnyilatkozásai során úgy keveri a két nyelvet, hogy azok elemei nemcsak jelentéstani, hanem mondattani és prosódiai szempontból is egységet alkotnak, bár az egyes kódok hangtanilag nagyrészt megőrzik sajátosságaikat” (Borbély, 2001:188). Ilyenkor a hallgatónak szinte lehetetlen megállapítani, hogy melyik nyelvet hallja.

5.2. A kódváltás vizsgálatának megközelítései

A kódváltás tanulmányozásának egyik fő elméleti megközelítése a jelenséget a társadalom összefüggésrendszerében vizsgálja, ebből következően az elemzés az interakció szintjén valósul meg. A kódváltást társadalmi oldalról vizsgáló munkák közös jellemzője, hogy a jelenséget olyan kommunikatív stratégiaként értelmezik, amely nyelvi és társadalmi információt egyaránt hordoz magában (Borbély, 2001:188). A kutatás középpontjában a kódváltás okai és funkciói állnak. Gumperz (1982) a jelenség vizsgálatakor a kétnyelvű identitás kifejezésének fontosságát hangsúlyozza. A választott alapkódtól való eltérés a társalgás során minden esetben egy „fordulópontot” jelez; azt a helyet, ahol – indítéktól függetlenül – a kontextusban valamilyen változás következett be (vö. Gal:1979:9-10). Az egyes nyelvváltozatokhoz/nyelvekhez fűződő szimbolikus asszociációkból adódóan a csoportthatárok a „mi kódunk” és az „ő kódjuk” változtatásával módosíthatók. Myers-Scotton (1993) is kiemelkedő jelentőséget tulajdonít az interperszonális viszonyoknak. A kódváltást a különböző társadalmi identitások folyamatos (újra)tárgyalási eszközének tekinti, amely úgy valósul meg, hogy a beszélő a kommunikáció során eldönti, hogy a különböző társadalmi identitásokat kifejező *jelölt* (marked language) vagy *jelöletlen nyelvet* (unmarked language) választja-e. Gal (1988:247 idézi Wardhaugh, 1995:89) megközelítésében „a kódváltás társalgási stratégia, amelyet a csoportthatárok kijelölésére, áthágására vagy lerombolására használnak; arra, hogy megteremtsék, előhívják, vagy megváltoztassák az interperszonális viszonyokat a velük járó jogokkal és kötelezettségekkel együtt.” Milroy

²³⁶ Poplack a „kódkeverés” műszót használja összefoglaló megnevezésként a kölcsönzésre és a mondaton belüli kódváltásra (1988:222). Myers-Scotton a kódkeverés fogalmával kapcsolatban a legnagyobb problémát abban látja, hogy „rendszeretlen káoszt sugall” (1988:158).

és Li Wei (1995) valamint Li Wei (1995;1998) a *társadalmi kapcsolatok*²³⁷ (social network) segítségével magyarázzák a kódváltást. Heller (1992;1995) és Jorgensen (1998) pedig a *hatalmi viszonyok* tükröződéseként értelmezik a jelenséget. Heller a kódváltást²³⁸ – Bourdieu (1977) nyomdokaiban járva – „a szimbolikus erőforrások igénybevételének és kiaknázásának eszközéül tekinti, amelynek célja a másfajta szimbolikus vagy materiális javakhoz való hozzáférés biztosítása, vagy éppen megakadályozása” (1992:124 fordítás: Cs. R.).

A jelenség vizsgálatának másik, szűkebb nyelvészeti megközelítése arra keresi a választ, hogy a kódváltást milyen általános és nyelvspecifikus szabályok vezérik. A kutatásnak ez az iránya a kódváltás grammatikai kényszereit vizsgálja a mondat szintjén történő elemzéssel. A kódváltás előfordulásának lehetőségeit számba vevő megkötések²³⁹ közül legismertebb a Poplack (1980) nevéhez fűződő ún. *szabadmorféma kényszer* (free morpheme constraint), és *ekvivalencia kényszer* (equivalence constraint) szabályok. Az első szerint nem fordulhat elő kódváltás a szótő és a toldalék (idiomatikus kifejezések, köszönés, bocsánatkérés) között. A második törvény azt mondja ki, hogy a mondaton belül csak ott lehetséges a kódváltás, ahol az egyik nyelv szintaktikai szabályai sem sérülnek.

A kódváltás nyelvészeti elemzése igyekszik választ találni arra a kérdésre is, hogy a kódváltásnak létezik-e saját grammatikája. A kutatók véleménye megoszlik e tekintetben; Sankoff és Poplack (1980) az önálló kódváltás-grammatika megléte mellett érvel, míg Grosjean szerint a két nyelv lexikonjának különállása miatt erről nem beszélhetünk (1982, 328-330).

5.3. A kódváltás típusai

A kódváltás előfordulási helyét tekintve (1) *mondaton kívüli* (extrasentential), (2) *mondatok közötti* (intersentential), valamint (3) *mondaton belül* (intrasentential) típusokat szoktak megkülönböztetni (Poplack, 1980). Poplack (1989) a kódváltás egyes típusai és a beszélő nyelvi kompetenciája között szoros összefüggést vél felfedezni. Véleménye szerint, a mondaton kívüli kódváltás jár a legkisebb szintaktikai

²³⁷ A társadalmi kapcsolatok és a nyelvhasználat összefüggéseit Gal is több helyen tárgyalja *Language Shift* című könyvében (1979:14-6; 131-151).

²³⁸ Heller (1992) a kódváltást és a kódváltást két szorosan összefüggő jelenségnek tekinti, az előbbit az utóbbi egy részjelenségének tartja.

²³⁹ Ilyen pl. Belazi és munkatársai (1994) által megalkotott, az univerzális grammatikán alapuló elmélet az ún. „funkcionális fej kényszer” (functional head constraint).

kötöttségekkel, éppen ezért a legkisebb másodnyelvi kompetenciát igényli a beszélő részéről. A mondatok közötti váltás a mondat- vagy a tagmondat határán fordulhat elő, így az előzőnél magasabb fokú nyelvismeretet vár el a beszélőtől. A kódváltás harmadik fajtája ugyanazon a mondaton belül fordul elő. Mivel a két nyelv elemeinek egymás mellettsége egyik nyelv szintaktikai szabályait sem sértheti, a beszélőnek ebben az esetben kell leginkább tisztában lennie mindkét nyelv szabályaival. A kódváltás és a nyelvi kompetencia közötti összefüggést Nortier (1989 idézi: Treffers-Daller, 1992:144) is megerősítette a holland-marokkói arab kódváltás vizsgálatakor.

A kódváltás érinthet (1) egyetlen szót, (2) egy kifejezést/állandósult szókapcsolatot, de akár (3) egy vagy több mondatot is (Grosjean, 1982:146).

Blom és Gumperz nevéhez fűződik a *helyzetnek megfelelő/szituatív* (situational) és a *metaforikus* (metaphorical) kódváltás fogalmainak megalkotása (1972:424-426). Az előbbi esetben a külső szituációban (pl. résztvevő, beszédhelyzet, téma stb.) történő változás indukálja a kódváltást. A metaforikus kódváltás esetében viszont „a választás bizonyos társadalmi értékek bekódolására szolgál” (Wardhaugh, 1995:92). Az egyik nyelv egy „mi” típusú szolidaritás kifejezésére alkalmas (főként a csoporton belül és informális tevékenységek esetén), míg a másik nyelv „ők” kódként funkcionálva a csoporton kívüli, formálisabb kommunikáció esetén alkalmazandó. A különbségtétel módja nagyban hasonlít az Oksaar (1977 idézi Kontra, 1990:14) által létrehozott *kontextuális* (kontextual) és *szituatív* (situational) kódváltás típusaihoz. A kontextuális kódváltás a beszélő nyelvi ismereteitől, a két nyelvben vagy nyelvváltozatban való jártasságától, nyelvi repertoárjától, a két nyelvhez fűződő attitűdjeitől (emocionális és presztízs motívumoktól) irányított kódváltást jelent. A szituatív kódváltást ezzel szemben a mindenkori kommunikációs helyzet nem nyelvi körülményei váltják ki.²⁴⁰

A kódváltásban részt vevő nyelvek szerepétől függően a jelenség két típusa különböztethető meg; a *bázisváltogató/bázisváltó kódváltás* és a *bázistartó kódváltás*. *Bázisváltogató/bázisváltó kódváltás* esetén „az a nyelv, amely az adott (hosszabb) beszédmegnyilvánulás nyelvtani szerkezetét meghatározza, azaz a bázisnyelv a társalgás során – egyszer vagy többször, ideiglenesen vagy véglegesen – megváltozik” (Lanstyák, 2000:9). „A bázistartó kódváltás esetében a bázisnyelv a társalgás során

²⁴⁰ A társalgás alapkódjának rövidebb-hosszabb időre történő megváltoztatása lehet tudatos döntés eredménye, ám bekövetkezhet „véletlenszerűen” is, pl. fáradtság, stresszhelyzet, felfokozott érzelmi állapot esetén.

(legalább egy ideig) nem változik, a másik nyelvből az ún. vendégnyelvből csupán vendégnyelvi betétek (rendszerint elszigetelt szavak vagy szószerkezetek) kerülnek át (Lanstyák, 2000:10).”

5.4. A kódváltásban érintett két nyelv viszonya

A kódváltásban részt vevő nyelvek elnevezése a folyamatban betöltött szerepükre utal. A mondat „keretének” nyelvét, azt a nyelvet, amely grammatikai szempontból alapvetően meghatározza az adott mondat, illetve hosszabb megnyilatkozás szerkezetét (Lanstyák, 2000:8; Németh, 2001) *bázisnyelv*nek (base language); *(be)fogadó nyelv*nek (host language); *átvevő nyelv*nek (recipient language) vagy *mátrix nyelv*nek (matrix language) nevezik. Azt a nyelvet, amelynek elemei a bázisnyelvbe ékelődnek be, a szakirodalom a *vendégnyelv* (guest language), *beágyazott nyelv* (embedded language), vagy *átadó nyelv* (donor language) kifejezésekkel illeti.

Joshi (1985:192 Idézi: Kovács, 2001:66-7) a kódváltás irányát aszimmetrikusnak és egyirányúnak tartja. Megállapítása szerint X nyelvről Y nyelvre történő váltás sokkal gyakoribb, mint annak fordítottja. Hiszen éppen az aszimmetria megléte teszi lehetővé a fogadónyelv és az átadó nyelv közötti különbségtételt. A kódváltás irányának egyoldalúsága jól megfigyelhető mind az emigráns kétnyelvűség mind pedig az őshonos kétnyelvűség esetében (vö. Hasselmo, 1972:264; Stenson, 1990: 169; Halmari, 1997:69-75). Ugyanakkor Woolford (1983), Bentahila és Davies (1998) a kódváltás kétirányúságára hoz fel példákat.

5.5. A vendégnyelvi elemek jelenlétével kapcsolatos attitűdök

Adatközlőimnek a kódváltással és a vele szoros kapcsolatban álló nyelvi jelenségekkel (különösen a kölcsönzés és a kódkeverés) kapcsolatos attitűdjét a nyelvhasználati interjú során a következő kérdésekkel igyekeztem megtudakolni: „*Mi a véleménye arról, ha valaki magyar beszédje során német kifejezéseket használ?*” Az általános megfogalmazáson kívül a kérdést – a beszélgetés későbbi részében – személyessé is tettem: „*Előfordult-e Önnel, hogy miközben magyarul beszélt német szavakat/kifejezéseket használt? Amennyiben igen, általában milyen helyzetekben fordult elő?*” Mivel laikus adatközlőim nem tesznek különbséget a kétnyelvű beszélők

nyelvi viselkedésének a nyelvészek által megkülönböztetett kategóriái között,²⁴¹ indokoltabbnak tartom a nyelvi attitűdjeiket elemző részben – Lanstyákhhoz (2000) és Borbélyhoz (2001) hasonlóan – a „kódváltás” és a „kölcsonzés” megnevezések helyett összefoglalóan a „vendégnyelvi elemek” (esetleg „vendégszavak”) kifejezés használatát. Ez a megnevezés jobban tükrözi interjúpartnereimnek a kétnyelvű nyelvhasználattal kapcsolatos véleményét, amely az általuk „felismerhetően” német nyelvű szavak/kifejezések magyar nyelvbeli előfordulásával kapcsolatos.

Bécsben a megkérdezettek jelenséggel kapcsolatos véleménye *ellentmondásokkal terhes*. Egyfelől verbálisan *elítélik* a gyakori nyelvváltásokkal tarkított megnyilatkozásokat, másfelől viszont saját bevallásuk szerint nagy részük – különböző okokból és különböző szituációkban, de – *használja* azokat. Adatközlőim többsége a német (valamint más nyelvű) nyelvi elemektől mentes, „tisztá magyar beszédet” tartja követendő normának, az idegen nyelvű elemekkel tarkított nyelvet olyan negatív jelzőkkel illetik, mint pl. „keverék nyelv”, „kutyulék nyelv”, „nyelvi mix”, „vegyes mischmasch” (Mischmasch = zagyvalék, összevisszaság), „magyar-német hablaty.”²⁴² Grosjean meggyőződése, hogy ennek hátterében az egynyelvű beszélők kódváltással kapcsolatos negatív attitűdjei állnak, amelyek a kétnyelvűekre is hatással vannak (1982:147). Hiszen hiába kezeli a szakirodalom szinte axiómaként azt a megállapítást, hogy „a kódváltás azóta létező jelenség, amióta a nyelvek kontaktusba kerültek egymással” (Borbély, 2001:186), az egynyelvűek kódváltással szembeni negatív beállítódását – az érintett nyelvektől függetlenül – számos nyelvész dokumentálta már (Kontra, 1990:2 Bartha, 1999:116; Wardraugh, 1995:94; Borbély, 2001:188,194). A kétnyelvűségben élők anyanyelvi nyelvhasználatát megbélyegzők nincsenek tisztában azzal a nyelvészeti ténnyel sem, hogy a kontaktusváltozatok fő jellemzője éppen az, hogy a kétnyelvű beszélők egy másik nyelvből kölcsönöznek bele elemeket.

²⁴¹ A megkérdezettek a „kódváltás”, a „kölcsonzés” és a „kódkeverés” leíró nyelvészeti indokoltan különböző fogalmaira egyaránt leginkább a „nyelvkeverés”, „nyelvváltoztatás” kifejezéseket alkalmazzák. Adatközlőim éppúgy „nyelvkeverésként” értelmezik, pl. a morfológiai és/vagy szintaktikai integráltságot mutató kölcsönzéseket, mint az azt nélkülöző kódváltást. Számukra a fő kritérium a „felismerhetően német” lexikai, illetve szintaktikai egység.

²⁴² Fontos azonban megjegyezni, hogy adatközlőim nem csak a kontaktusnyelvekre vonatkozóan fogalmazták meg ezt a negatív értékítéletet. Többen párhuzamot vontak az angol elemek szerintük indokolatlanul gyakori használatával az Ausztriában használt német, illetve a Magyarországon beszélt magyar nyelvben. A nyelvhasználatnak ezt a módját – a gyakori kódváltásokkal terhelt ausztriai magyarhoz hasonlóan – szintén helytelenítették.

Az idegen nyelvi elemek jelenlétét (bármely nyelvben) interjú partnereim közül többen a nyelv zeneiségének megsértéseként értelmezik, amely a beszélő részéről nemcsak „illetlenség és tiszteletlenség a saját anyanyelvével szemben” (WG1-8MN-9), de a hallgató számára szinte „fizikai fájdalomként”²⁴³ (WG1-8EN-1) is jelentkezhet. A gyakori váltások elkerülésének indoklásaként a leggyakrabban elhangzott mondat: „*ha magyarul beszélünk, akkor beszéljünk magyarul, ha németül, akkor németül.*”

Adatközlőim a többségi nyelvi elemek használatának egyik fő okát a beszélő figyelmének és tudatos erőfeszítésének hiányában látják. A gyakori váltásokkal tarkított beszéd használatát a megkérdezett értelmiségiek közül többen az *iskolázottság alacsonyabb fokával*, vagy annak hiányával is magyarázzák. Véleményük szerint csak megfelelő szintű iskolai végzettség mellett érhető el a nagy önkontrollt igénylő „tisztá beszéd”. Egyesek úgy gondolják, hogy ennek a beszédmódnak a közösség által nem elfogadott módon történő alkalmazása a beszélő alacsony nyelvi kompetenciájáról árulkodik mindkét nyelven. Az idegen nyelvű szavak és kifejezések használata mögött ugyanakkor a beszélőnek az a vágya is állhat, hogy másodnyelvi kompetenciáját bemutatva, sőt „fitogtatva” a referenciacsoportján belül *növelje saját presztízsét*. Bár a nyelvhasználó mindkét esetben vét a nyelvi tisztaság ellen, a második esetet az adatközlők szigorúbban ítélik meg, ugyanis azt a kisebbségi csoport irányába mutató szolidaritás feladásaként értékeli; hiszen a beszélő a német kifejezésekkel tarkított megszólalásával a többségi csoporthoz való tartozási vágyát nyilvánította ki.

„Az a véleményem, hogy illetlenség és tiszteletlenség. a saját anyanyelvével szemben. Ez egy nagyon gyakori hiba. Rengetegen beleesnek, le kell róla szokni. Ez önfegyelem kérdése. Amikor ide kikerül valaki, akkor először csak magyarul beszél, aztán tud németül, aztán megtanul egy □□□ ez mindannyiunkkal megesik, velem is megesett. Én kétszer-háromszor csináltam, és láttam azt a lesújtó tekintetet, ahogy rám néztek. És akkor megfogadtam, hogy inkább nyökögök, inkább elhallgatok, de többet soha véletlenül se mondok bele németül semmit a szövegembe. (...) Nem, nem, nem ezt annyira megfegyveltem magam, hogy ez tisztán fegyelem kérdése. Hogy nagyon sok ismerősöm van, aki lusta, ugyanúgy lusta. Úgyis érti, mert hát ő is már itt van ennyi éve, meg annyi éve. És hát most mit küszködjek azzal, hogy jujj, hogy is hívják ezt magyarul [íronikus hanglejtés]? Meg fél órát pluszba beszéljünk azért, és és □□□ akkor inkább belemondja németül. És én ki szoktam javítani a az olyan ismerősöket, akik így beszélnek velem, és rájuk szoktam szólani, hogy tiszteld annyira az anyanyelvedet, hogy mondd végig egyvégtében magyarul és ha nem tudod, akkor inkább álljál meg. És vagy csak rá szoktam szólani, hogy ha nem vennéd észre, én értek ám magyarul is! És akkor gyorsan hagyta és kigondolta, hogy hogy is mondják.” (WG1-8MN-9)

²⁴³ Az alábbi idézet az interjúalanyok sorában nem szereplő erdélyi beszélgető-társamtól származik: „Egy olyan nyelvi mix alakul ki, hogy az ember fülét még csáskánnyal sem tudnák úgy bántani, ahol minden második, sőt talán egy szó van lassan minden mondatban, azáltal, hogy lemondtak mindenféle anyanyelvi hatásról.”

„Primitív emberek belekevernek angol, német szót, akik ezzel mutatják a felsőbbrendűséget. Idegen nyelvből megtanult valamit és igyekszik azt a saját nyelvébe belegyömöszölni. Azért, hogy kitűnjön. A gyerekeim sem tartják helyén valónak a keverést, amikor magyarul beszélnek. Ha németül, akkor CSAK németül.” (WG1-8EF-9)

„Hát én mindig azon a véleményen voltam, hogy az ember magyar, akkor beszéljen magyarul. az idegen kifejezéseket akkoriban sem nagyon szerettem, és én is megpróbálom magyar kifejezéseket használni, amikor magyarul beszélek. Ugyanúgy, nem szeretem, ha valaki németül beszél, és angol kifejezéseket sző bele a német mondatába. És természetesen, hogy ha nehezebb esik az embernek, vagy nem ismeri azokat a szavakat, kifejezéseket, akkor muszáj valamit mondani, de sokan elhagyják magukat és amelyik könnyebb azt mondják ki először azt a szót. Biztos, hogy nehéz. □□□ Tehát én könyvelés szempontjából, ő én németül tanultam meg könyvelni, előtte nem tudtam, és azt sem tudtam, hogy hogy vannak azok a szavak magyarul. Mert egyébként nekem semmi közöm hozzá, hogy ki hogy beszél, mindenki beszéljen úgy, ahogy könnyebb, vagy ahogy akar. Én megpróbálom egy nyelven beszélni, ha lehet.” (WG1-8MN-5)

„Keveri. Egyik nyelvet sem tudja rendesen. Számomra BORZASZTÓ, mikor hallom az embereket és keverik a szavakat. Nem tudom, hogy akarattal csinálják, vagy véletlenül? Én ezeket a vegyes salátákat nem tudom, hogy hova tegyem. Nem szeretem keverni. VAGY az egyik nyelvet, VAGY a másikat □□□ Elslamposodik. Ezt helytelen volt kimondani.” (WG1-56F-3)

Ugyanakkor, a német nyelvi elemek magyar beszédben történő használatának megítélése számos tényezőtől függ. A változók egy része a kétnyelvű beszélő különböző tulajdonságaival kapcsolatos. A kétnyelvű személy *kora* fontos szerepet játszik abban, hogy ezt a beszédmódot a hallgatók elfogadhatónak tartják-e: a gyermekek „nyelvkeverésével” szemben jóval elfogadóbbnak mutatkoztak, mint a felnőttek esetében. Adatközlőim ezt azzal indokolják, hogy a gyermekekkel ellentétben, a felnőttektől elvárható a nyelvek szétválasztásához szükséges figyelem összpontosítása. Többek szerint külön elbírálás alá esnek „az igazi kétnyelvűek”, vagyis a vegyes házasságba születettek; esetükben a többségi nyelvnek való fokozott kitettség már csak nehezen, vagy egyáltalán nem ellensúlyozható az egyén tudatos erőfeszítésével.

A beszélő korán kívül *migrációs háttere* is befolyásolja nyelvhasználatának megítélését. A legszigorúbb elvárások az első generációs, felnőtt korban Ausztriába vándoroltakkal szemben fogalmazódnak meg. Interjúpartnereim szerint esetükben semmi nem indokolja a többségi nyelv magyar közegben való használatát; kompetenciájuk az anyanyelvükön kell, hogy a legnagyobb legyen, és (magyar) etnikai identitásuk is megkérdőjelezhetetlen. A második generáció tagjai közül többen megfogalmazták ezt az elvárásukat, szüleikkel, illetve családjuk felnőtt barátaival kapcsolatban.

„Elmagyarosítottak német szavakat. Laufenoltam <laufen = futni>. Olyan hibák és olyan emberek, akikről tudom, hogy tudják, de lehet, hogy így könnyebb. Akkor oké, ha a gyerek kétnyelvű, a szülő egyik fele magyar, másik német, és ha azok keverik a két nyelvet. □□□ Nem tudom min múlik. Még gyerekeknél oké. Úgy fáj a fülbe és birizgálja az ember agyát. Olyanoknál, akik tudják másképp is, csak nem veszik az energiát. Én ki szoktam javítani.” (WG1-8EN-1)

„Vannak baráti kör anyukámtól. Ott is egy nő, aki Münchenben élt, és akkor, néha-néha belekeveri a német szavakat, amiket mond. És akkor azt mondja a benzinkút helyett, hogy tankstelle <Tankstelle = benzinkút>, meg ilyeneket. De ő neki simán kéne beszélni a magyart, és nem vagyok benne biztos, hogy nem azért csinálják, hogy kicsikét megjátsszák magukat, hogy külföldön élnek, és most már úgy csinálnak, mintha nem tudnák a nyelvet. Nekem néha az az érzésem. Mert az az ismerős rendszeresen hazajár Magyarországra, akkor miért felejtene el a magyart?” (WG2-F-5)

A jelenség megítélését befolyásolja az interakcióban részt vevő személyek nyelvi kompetenciája is; egynyelvű magyarok jelenlétében többen értelmetlennek, sőt illetlennek tartják az idegen szavak használatát. A hallgató egyrészt úgysem érti az üzenetet, másrészt felmerülhet benne a szolidaritás hiánya a beszélő részéről. Több női adatközlőm beszámolt arról, hogy családjában (Magyarországon, illetve Erdélyben) tudatosan kerül a német szavak használatát, éppen a „külföldön élő magyarok otthoni affektálásának” sztereotípiáját elkerülve.

„Mondhatnám úgy magyarul, hogy megvetem azokat, akik kicsit kint vannak külföldön és hazamennek és teszik, hogy nem tudnak. Ott annyira vigyázok, hogy német szót ne használjak. Nem szeretem ezt, ha magyarul beszélünk, akkor magyarul beszélünk. A fiúnk 14 éves volt, amikor kijöttünk, soha nem kever ő sem bele, pedig ő PERFEKT a németben. Ő vezetőállásban is van, meg minden. Az nem igaz, aki azt mondja, hogy „kint voltam tíz évet” és nem tudnak.” (WG1-8EN-7)

A társalgás alapkódjától való eltérés más elbírálás alá esik a *magánszférában*, mint a *közsférában*. A formalitás magasabb fokán álló beszédeseményekkor, valamint professzionális beszélőktől és közszereplőktől adatközlőim feltétlenül elvárják a kódok változtatásának mellőzését, míg informális szituációkban könnyebben felmentik ez alól az elvárás alól a „hétköznapi embereket”.

„Attól függ, hogy teszi ezt, a hétköznapi beszédben, vagy pedig, hogyha mit tudom én a kormány részéről.” (WG-56MF-10)

„Erről nekem az a véleményem szóval én nem vagyok egy ember, aki □□□ én nem vagyok egy beszélő, én □□□ én nem vagyok egy szónok. Ha valaki kimegy a tv-be, vagy sok ember eléáll és beszél, attól elvárom azt, hogy ilyeneket ne csináljon.. Megbocsájthatatlannak tartom, ha valaki nyilvánosan sok emb(töredékes), nagyközönség előtt egy ilyen, egy ilyen lerombolt nyelvet beszél, használ. (...) Az biztos, hogy nem tesz jót a nyelvnek, önmagának, ha ezt így használják.” (WG1-8MF-4)

Az interjúk tanúsága szerint, a német kifejezések használatát a magyar beszédben a bécsi magyarok leginkább három esetben tartják elfogadhatónak. (1) Egyrészt olyan *helyi közterületek, épületek* (Strasse, Platz, Stephansdom stb.) és *intézmények megnevezései* (Krankenkasse, Arbeitsamt stb.) esetében, amelyek ausztriai életükkel kapcsolatosak, és úgy érzik, hogy ezek használata jobban kifejezi annak helyi sajátosságait, mint a magyar megfelelője. (Ilyenkor a német kifejezést használják akkor is, ha ismerik a magyar megnevezést). A német szavak használata magyar beszédben – egy interjúpartnerem kifejezésével élve – „bocsánatos bűnnek számít” (2) *nyelvi hiány* esetében is; olyan kifejezéseknél, amellyel ausztriai életük során találkoztak először, és az addig nem szerepelt szókincsükben. Különösen jellemző ez a munkával és a tanulással kapcsolatos szakkifejezésekre, amelyek magyar megfelelőjét többnyire nem ismerik. (3) Végül a *nyelvi lapszus* is „mentségül” szolgálhat adott kifejezés többségi nyelven való használatára.

„Otthon is tudatosan figyeltem rá, hogy a román jövevényszavakat ne keverjek. (...) Van mikor nekem is becsúszik németül. Szakkifejezések. Mi egymás között beszélgetünk. Jobb megértés kedvéért. Nem is azért mert nem tudja a magyar kifejezést, hanem pontosítás végett, jobb érthetőség kedvéért.” (WG1-8EF-4)

„Amikor a tudatosságtól eltekintünk ööö a feleségemmel vannak dolgok, amiket, ha nem is németül beszélünk meg, de keverjük a németet. Keverjük a magyar beszédet némettel, mert olyan fogalmak, olyan □□□ olyan témák jönnek szóba, amihez a magyar szókincsünk nincsen meg. Illetőleg, amiket Magyarországon én mint gyermek még nem tanultam. Amire Magyarországon nem volt szükségünk.” (WG1-56F-4)

„Természetes, mert én is használlok. Mert van olyan szó, amit egyszerűen soha nem □□□ például a Krankenkasse-t, <Krankenkasse = betegbiztosító> vagy a Pensionsversicherung-ot <Pensionsversicherung = nyugdíjbiztosítás> az életben nem említettem odahaza. Azokkal otthon nem foglalkoztam, tehát ezt itt tanultam meg. Biztos, hogy tudnám, de nekem már jobban □□□, mert az SZTK-hoz nekem semmi közöm, de a Krankenkassé-hoz igen. De a vonathoz van közöm, és sohasem mondanám azt, hogy Zug, <Zug=vonat> mert számunkra az egy teljesen idegen kifejezés. Szóval zavarban vagyok, mikor meg kell kérdezni a Südbahnhof-on, hogy □□□ na, ezt már Südbahnhof-nak mondom, mert az nekem nem Déli Pályaudvar. Mert a Déli Pályaudvar, az Budapesten van. És itt, hogyha megy a vonat, akkor honnan megy? A West Bahnhof-ról, mert ez West Bahnhof és nem pedig a Nyugati Pályaudvar. Szóval, ez, □□□ mert a nyugatit agyban én odateszem a nyugati térre Budapesten. És a Déli Pályaudvart a Baross térre, nem? (...) Hülyeségnek tartanám, hogyha én valakinek azt mondanám, hogy elmegyek az István templomba. És mindenki nézne, hogy hova? Mer az Stephansdom.” (WG1-8MF-8)

„Hát azt mi is csináljuk, mert az egy olyan □□□ Hát mit csináljunk, ha nem jut eszünkbe az? □□□ Nem jó, de így segítxxx □□□ segítjük magunkat, hogy ki tudjuk fejezni magunkat. Így van.” (WG1-56MN-1)

A többségi nyelvből származó elemek magyar beszédben történő használatának elutasításával egyidejűleg az adatközlők egy csoportja tényként kezeli a bécsi magyarság nyelvhasználatának ezt a jellegzetességét, és az államnyelv állandó jelenlétével magyarázza. Úgy érzik azonban, hogy mindez nem menti fel a beszélőket az alól, hogy anyanyelvük használata során törekedjenek az idegen elemek számát a minimálisra csökkenteni, vagy lehetőség szerint használatukat teljesen kiküszöbölni.

„Ha németül beszélünk, akkor beszéljünk németül. És kifejezéseket csak akkor használjunk idegen kifejezést, hogyha nem tudom másként kifejezni, vagy nincs arra szó. (...) Megmondom én, olyan közel vagyunk egymáshoz ez a két nyelv, hogy ez majdnemhogy természetes. De ez mindig így is volt. Ahol emberek nem vegyülve □□□ az nem nem, hanem így egymás szomszédságába élnek. Meg vegyülve is vannak. Hát hány magyarnak van felesége német? Felxxx és fordítva. Úgyhogy ez természetesen, hogy egy □□□ és mindennapi életben, hogyha ilyen helyzet áll fenn, hogy német meg magyar, vagy milyen □□□ akkor melyik szó jut gyorsabban eszébe az embernek. Úgyhogy nálam is van úgy, hogy nem találom hirtelen, amit, mondtam, hogy többet beszélek magyarul és szívesebben, de sokszor a magyar nem jut az eszembe.” (WG1-56F-10)

„Jobb, mintha nem tudja megmondani, hogy mit akar, mondom én. És az is a kérdés, hogy kívül beszélget az ember. Ha olyannal beszélgetek, aki nem tud németül, annak hiába mondok német kifejezéseket, azokat úgysem érti. Megpróbálok azért úgy, hogy a magyarba ki tudjam még magam fejezni.” (WG1-56F-2)

„Minden kisebbség valamit azért beleépít az adott ország nyelvéből. Az erdélyiek a románból, a kárpát-aljaiak az ukránból, a vajdaságiak a szerbből.” (WG1-8MN-3)

„Hogyha valaki, mint én itt él és néha nem jutnak eszébe a magyar szavak, ciki, de de de végül is, mit tegyen szegény?” (WG2-F-7)

„Annak ugyanaz az esete, mint az enyém, mert én is sajnós keverem mind a kettőt. Ha nem jut eszembe a kifejezés, akkor használok, használom a német szavakat. Hát ez sajnós, ha ha az ember hosszabb ideig itt van, és nem foglal(töredékes) □□□ Én ezt a Szépéknél látom, hogy ők esténként vagy magyar előadásokon vannak, akkor olvasnak rendszeresen magyar újságot, magyar rádiót is hallgatnak, és ezáltal olyan szép □□□ sokkal szebben megmaradt az ő kifejezésük.” (WG1-56N-9)

„Hát, most nem azt mondom, hogy valami jó, de ha így ki tudja fejezni legalább magát, az nem rossz. De □□□ arra kéne dolgozni, vagy nem tudom én, arra kéne ööö azt kéne □□□ megpróbálni elérni, hogy minél kevesebbet kelljen a másik nyelvet pótlásnak használni. Vagy pótlásként használni.” (WG2-F-2)

A bécsi diaszpóra különböző migrációs hullámainak kódváltással, kölcsönzéssel és kódkeveréssel kapcsolatos attitűdjeit összehasonlítva megállapítható, hogy mind a négy vizsgálati csoportban megtalálhatók a kódváltás gyakori alkalmazását a beszédhelyzetre való tekintet nélkül elítélők, valamint azok is, akik a fent ismertetett változóktól függően, „relativizálva” ítélik meg a többségi nyelv jelenlétét az

anyanyelvben, és azt a többségi nyelvi környezet velejárójának tekintik. A megkérdezettek közül azonban nem volt egy személy sem, aki a kódalternációval tarkított beszédet pozitív jelzőkkel illette volna.

Némi hangsúlybeli különbségek azonban mégis felfedezhetők a vizsgált csoportok között. A jelenség elutasítása az erdélyi adatközlők részéről bizonyult a legerősebbnek. Fokozottan igaz ez a megállapítás azokra a megkérdezettekre, akik valamilyen kiemelt pozíciót töltenek be a helyi magyar közösségben (cserkész, erdélyi magyar szervezet stb.) A jelenség okát interjú partnereim a leggyakrabban a beszélő morális (lustaság), intellektuális (tudatlanság), vagy szociális (sznobéria) defektusával indokolták (Haugen, 1977:94 In: Kontra, 1990:2). A többségi nyelvből származó elemek elutasítása háttérben általában a hangsúlyozott magyarságtudat és az annak megfelelő „tisztá” magyar nyelvhasználat húzódik meg. A kisebbségi létben „edzett” bevándorlók számára az anyanyelv értéként tételeződik, amelynek fenntartása és továbbadása morális kötelezettségként fogalmazódik meg a csoporton belül (vö. Gereben, 1999:220; Csepeli, 1992:21-30). Büszkék tevőleges elkötelezettségükre, amely – véleményük szerint – megkülönbözteti őket az anyaországból érkező, Ausztriában élő migránsok más csoportjaitól.²⁴⁴

A mintában az ellenkező pólust az 1956-ban kivándoroltak nagyobb csoportja képviseli. Egyrészt ők fűzték a legtöbb megengedő kritériumot az idegen nyelvi elemek anyanyelvi beszédben történő használatához, másrészt közülük „ismerték be” a legtöbben, hogy adott körülmények között maguk is alkalmazzák a nyelvhasználatnak ezt a módját. Ennek okát többen az ötven éve tartó államnyelvi „kitettségükkel”, a német családnyelvvel (a házastárssal és a gyermekekkel használt nyelv), a német kapcsolati hálók dominanciájával, és az ebből következő alacsonyabb anyanyelvi kompetenciájukkal magyarázzák. Nem elhanyagolandó tényező azonban az sem, hogy a vizsgált első generációs csoportok közül az 1956-ban kivándoroltak körében a legalacsonyabb a kivándorlás kori átlagéletkor, ezért iskoláztatásuk többségében

²⁴⁴ „Az erdélyiekből nem halt annyira ki a nyelv használata gyakorlása, a kultúrájának a megőrzése, mint a magyarországiaknál. Ez valószínűleg egy védekezési reflex, ami kialakult a román éra alatt, a diktatúra alatt. Hogy akármennyire kemény volt az elnyomás mi ugyanúgy használtuk, mintha semmi nem történt volna. Mi otthon használtuk. Folyóirat, írott média minimális volt. Volt egy-kettő, de azok azt írták, amit kellett. Visszavezethető a magyarországi politikára, ahol a □□□ magyarságérzet, öntudat sokkal gyengébb a magyarországiaknál, mint a határon túli magyaroknál. Valószínűleg ez itt, osztrák környezetben is így van. A megmaradásnak a megvédéséből alakult ki ez még otthon, és úgy látszik □□□ én se gyerekfejjel jöttem ki, de ez már valószínűleg akkor is így lenne □□□ hogy ez már annyira erősen beleivódott generációról-generációra, szerintem már a génekbe is, hogy emiatt mondhatom ezt, □□□ tehát bátran jelenthetem ki, és már Trianon óta eltelt hetven év, és annyira erősen átöröklődött.”

Ausztriában történt. Egyidejűleg, a kibocsátó és a befogadó országok életszínvonalbeli különbsége az ötvenhatosok kivándorlása idején volt a legnagyobb, ezért ők találkozhattak a legtöbb olyan kifejezéssel, amelyeknek magyar nyelvű megnevezései akkor még nem léteztek. Legalább ilyen fontos ok azonban, hogy az ötvenhatosok jelentős része hangsúlyozza leginkább kettős identitását, és ennek vélhetőleg nyelvhasználatában is igyekszik „hangot adni.” Ugyanakkor az ötvenhatosok csoportjából néhányan jóval szigorúbb – az erdélyiekhez hasonló – elvárásokat támasztanak/támasztának a bécsi magyar közösség tagjainak nyelvhasználatával szemben.

A vélemények legnagyobb heterogenitásával az 1980-as évek magyarországi migránsai körében találkozhatunk; a jelenségtől történő teljes elzárkózástól egészen annak tényszerű tudomásulvételéig minden vélemény képviseltette magát. Úgy tűnik, ebben a csoportban az idegen nyelvi elemek jelenlétének tolerálása esetleg – bizonyos kötöttségekkel történő – elfogadása azokra jellemző inkább, akik határozottan pozitív beállítottsággal rendelkeznek a német nyelvvel és az osztrák életformával szemben, ugyanakkor nagyon aktív kapcsolatot tartanak fenn Magyarországgal is, és magyar identitásukat semmilyen szempontból nem érzik veszélyeztetve. Közülük többen kijelentették, hogy a két nyelvből merítő nyelv a nyelvi humor és változatos nyelvi játékok forrása is egyben, használatát családi, vagy baráti körben szívesen alkalmazzák (vö. Németh, 2001). A megkérdezettek másik csoportja, a kódváltást és a kölcsönzést elutasítók a német nyelvhez fűződő ambivalens viszonyukról, (a kisgyermekként Ausztriába kerültek esetében) szüleik hasonló értékrendjéről, vagy a csoportszolidaritásnak a kódváltásban megnyilvánuló megkérdőjelezéséről számoltak be.

A másodgenerációs adatközlők kétnyelvű nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdjei szintén nagy változatosságot mutatnak. A megkérdezettek egy részét csak az egynyelvűekkel folytatott kommunikáció során zavarja, ha kódot váltani kényszerül ui. az államnyelvi kifejezések használatával anyanyelvi kompetenciájának hiányosságait fedi fel.²⁴⁵ A megfelelő magyar nyelvű kifejezés híján a beszélő hosszú és bizonytalan kimenetelű körülírásokba kényszerül bocsátkozni.

- Miért zavar, ha nem jut eszedbe a magyar szó?

- „Hát, mert hogyha nem jut eszembe egy szó, és akkor helyette németül kell mondani, az olyan furcsán hangzik mindig □□ és akkor mindig meg kell kérdezni, mi az a szó.”

- Az zavar téged?

²⁴⁵ Elmondásuk szerint a jelenséggel viszonylag gyakran szembesülnek az egynyelvű magyar családtagjaikkal, rokonaikkal történő találkozások során.

- „Hát zavar, mert □□□ mert zavar.”
- Vagy szerinted azt zavarja, akivel beszélgetsz?
- „Hát, gondolom azt is zavarja, de azt mondjuk kevésbé, mert azt □□□ hát lehet, hogy azt is zavarja, de főleg engem, mert nem tudom elmagyarázni, nem tudok valamit elmondani. És akkor körbebeszélek, körbe kell beszélni, és akkor ott dumálok egy jó fél órát, □□□ és akkor semmi értelme sincs.” (WG2-F-2)

Ugyanezek a válaszadók megengedettnek tartják a nyelvek „keverését” a kétnyelvűekkel folytatott kommunikáció során. A kódalternáció praktikus aspektusa, hogy minimális erőfeszítést igényel a (kompetens) beszélő részéről, és gondolatait kontrolálatlanul öntheti szavakba anélkül, hogy a sikeres kommunikációt akadályozná.

A második generációsok másik csoportját alkotók szigorúbb elvárásokat támasztanak önmagukkal szemben is ui. elmondásuk szerint a német szavak és kifejezések használatát más, Ausztriában született magyar származású ismerőseikkel is kerülik. A jelenség okaként a fentiekben már ismertetett morális, szociális, intellektuális defektusok egyikét említik. Másodgenerációs interjúpartnereim egy része beszámolt arról, hogy gyakran kijavítják a nyelvi tisztaság ellen vétő családtagjaikat.

- „Nem emlékszem rá, hogy a szüleink ránk szóltak volna, inkább most van fordítva, hogy anyukám keveri és mi szólunk rá. [nevet]
- Téged zavar?
- „Igen, azért mert megértem amit mond, de engem zavar, □□□ olyan szinten, hogy ha magyarul beszélünk, akkor beszéljünk magyarul. Meg hát a másik az, hogy ő az, aki Magyarországról kijött és bennünket megtanított magyarul beszélni, akkor most ő □□□ [nevet] miért keveri? Nem tudom, engem zavar. Hogy meg tudom-e indokolni, nem tudom. De ez ez zavar.” (WG2-F-2)

„Mindig én szólok rájuk, hogy ne azt mondjátok, hogy ÁJRÓ, hanem, hogy EURÓ. Ne azt mondjátok, hogy HANDY, hanem mondjátok azt, hogy MOBIL, és így tovább.” (WG1-80MN-2)

Ismerve a vizsgálatban részt vevő második generációhoz tartozó kétnyelvűek nyelvi életrajzát, úgy tűnik, hogy a kétnyelvű nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdjeik szoros összefüggést mutatnak családi nyelvhasználatukkal, különösen pedig szüleiknek a kódváltással és kölcsönzéssel kapcsolatos beállítódásával. Határozottan liberálisabbak a kódváltás és kölcsönzés megítélésében a vegyes házasságból származók, illetve azok, akiknek szülei maguk is kétnyelvűként nőttek fel (vö. Csiszár, 2004:62). Ugyanakkor, a gyakori kódalternáció ellenében hat a helyi hétvégi magyar iskola, illetve cserkészlet foglalkozásainak rendszeres látogatása (különösen azok munkájában bármilyen pozíció betöltése), valamint a kiterjedt magyar nyelvű kapcsolati háló megléte.

A burgenlandi Alsóőrben élő magyarok körében a kódváltással és kölcsönzéssel kapcsolatos attitűdök jóval egységesebbek a Bécsben tapasztaltaknál. A

vendégnyelvi elemek használatát a megkérdezettek *mindennapi nyelvi gyakorlatuk részének tekintik*, és az egymás közötti – a faluban élő, és más burgenlandi magyarokkal folytatott – kommunikációban *természetesnek vélik*. Az általuk beszélt kontaktusváltozathoz fűződő semleges attitűdök jól tükröződnek nemcsak a témához kapcsolódó viszonylag rövid metanyelvi kommentárookban, hanem a semleges „kevert”, illetve „vegyes nyelv” megnevezésekben is. A gyakori kódváltásokkal és kölcsönzésekkel tarkított beszédmód alkalmazását és megítélését egyik vizsgált generáció esetében sem övezik morális megfontolások:

„Hát ez itt Unterwarton oké [nevet] Jó, mert például, ha □□□ én nem ítélem el, mert ha például a nagyszüleimmel beszélek magyarul, én is belekeverem a németet végülis.” (A1983-N-2)

„Ha mind a ketten értik, akkor nem zavar.” (A1979-N-3)

„Hát én nem ítélem azt meg, mert a fiatalok azok jobban németül beszélnek, mint magyarul. Oszlán hát valamelik nem bírja annyira, akkor az belemondja a németet, nem? De én azt nem tartom rossznak.” (A1927-N-11)

„Sokat keverünk. Úgy van, hogy veszünk egy német szavat, és csinálunk belőle egy magyart.” (A1957-N-7)

- *„Meg nagyon kevertük, még most is egy kicsint keverek ám. Méghozzá, ha magyarul nem tudok tovább, akkor hát egy kicsint németül bele, de ezt többen csinálják itt nálunk.*
- *És ez zavarja Kati nénit?*
- *„Nem sehogyan se.” (A1927-N-12)*

A vendégnyelvi elemek jelenléte – praktikus szempontból – legfeljebb a Magyarországról érkező magyarokkal kommunikálva okozhat megértési problémát.

„Talán már úgyis fetűnt, hogy mi ha magyarul is beszélünk ő sok német szót magyarosan mondjuk. Also, egy példa. Hűtőládára nem mondjuk, hűtőláda, hanem, hogy Kühlschrank. Tedd bele a Kühlschrankba. Also, a német szót magyarosan áttesszük és azért ilyen □□□ magyarul beszélünk, de mi ilyen mikor a magyar szót nem tudom hirtelen a német szót lefordítva. Nem jut eszünkbe, nem is tudjuk talán, de megérti mindenki. Csak mondjuk magyar hozzáfigyel, egy magyar származású magyar, aki talán nem tudja olyan pontosan, az természetesen nehezebben érti meg. Sajnos a szókincsünk nem olyan nagy, és azáltal hogy elkezdenénk csak németül, inkább így ilyen kevert.” (A1961-F-6)

Az adatközlők közül mindössze egy fiatalasszony ítélte el verbálisan a vendégnyelvi elemek túlzott használatát, amelynek okát – a bécsi magyarok egy csoportjához hasonlóan – a beszélő figyelmének és tudatos erőfeszítésének, valamint megfelelő magyar nyelvű kompetenciájának hiányában véli felfedezni. A helybéliek

szerint a faluban szinte ő az egyedüli édesanya, aki két iskoláskorú gyermekével otthon is kizárólag magyarul beszél.²⁴⁶

„Ja, nekem is előfordul az, hogy nekem is belekeverednek német szavak, de törekszem, hogy ne forduljon elő, és a másoknál, hogyha ha másoknál hallom, az úgy van, azt úgy látom, hogy legalábbis, ha mi egymás között itt a térségben vagyunk. Hogy ez má hozzátartozik, hogy belekeverik a német szavat, míg magam törekszem, hogy minél kevesebbet, a német szavakat használjam a magyarban. Az hogy nemigazán zavar, de □□□ hogyha valaki egy mondatba egy szót németül használ, az engem nem zavar, azt talán nem is hallom. De hogyha valaki folyton keveri, hogy meg egyszerű szavakat németül mond, amit magyar végződéssel, az kellemetlen valahogyan. Valami példát szerettem volna mondani, de most nem jut eszembe. Azt hogy „mentem”, azt ott németül mondja, de aztat kellene neki magyarul tudni. De úgy, hát úgy olyan röndetlenül beszének. De az szokás dőga. Meg hogyha valaki ügyel arra, hogy hát most mi is ez magyarul, inkább lassabban mondja meg azt a mondatot, de akkor gondoljon utána, az többet ér. Mert én azt magamnál is tudom, magamról is tudom, hogy akartam mondani minden áron azt magyarul, de nem jutott az a szó eszembe, aztán attú fogve igyekeztem jobban, hogy ha magyar mondatot kezdek, vagy magyarul is beszélek valakivel, akkor magyar szavakat is használok. □□□ mert mennél többet beszél magyarul, az magától adatik, anélkül, hogy hogy az fáradságos.” (A1964-N-4)

5.6. Kódváltások és kölcsönzések interjúhelyzetben

A bécsi magyarokkal készített nyelvhasználati interjúkban előforduló kódváltásokról – tehát a fejezet elméleti részében ismertetett definíció értelmében: a fonetikai-fonológiai, morfológiai és szintaktikai integráltságot egyaránt nélkülöző nyelvi elemekről – összefoglalóan elmondható, hogy számuk alacsonynak tekinthető: a 40 interjú összesen 112 kódváltást tartalmazott. A magnószalagon rögzített korpusz fő jellemzője az egyszavas kódváltások jelenléte. Az összes kódváltás 82,2%-a egyetlen szót érintett, a fennmaradó 17,8%-a pedig egy-egy kifejezést vagy állandósult szókapcsolatot. A kódváltás azonban egy adatközlőnél sem terjedt ki egy egész mondatra.

A **29. táblázat** adatai szerint vizsgálati csoportjainkban a kódváltások átlagos előfordulásai az ötvenhatosok és az 1980-as évek magyarországi migránsai körében hasonló nagyságrendet mutatnak (4,00 illetve 4,16). A második generáció az elsőnél jóval kisebb mértékben alkalmazta a kódváltást az interjúk során (átlag: 2,25). Az erdélyi adatközlők korpusza pedig gyakorlatilag mentes a kódváltástól (átlag: 0,41).

²⁴⁶ A család életformája annyiban is atipikusnak mondható, hogy nemcsak gyakori kapcsolatot ápolnak Magyarországgal, hanem a hét nagy részét a házaspár mindkét tagja – felváltva – bécsi munkahelyén tölti.

29. táblázat: A kódváltások és kölcsönzések átlagos előfordulása a bécsi minta egyes csoportjaiban

A vendégnyelvi elemek típusai	Bécsi minta				Alsóőri minta
	Ötvenhatosok (M56)	Erdélyiek (E80)	Magyarorszá- gi migránsok (M80)	Második generáció (G2)	Alsóőriek (A)
Kódváltások	4,00	0,41	4,16	2,25	10,0
Lexikai kölcsönzések	4,70	1,10	1,83	4,75	4,4

Amennyiben a bizonyos fokú integráltságot mutató kölcsönszavak előfordulását tekintjük, megállapíthatjuk, hogy átlagos előfordulásuk – az 1980-as évek magyarországi migránsainak csoportja kivételével – bár magasabb a kódváltásokénál, így is viszonylag alacsonynak tekinthető. Úgy tűnik, az adatközlők szívesebben alkalmaznak integrált lexikai egységeket, aminek hátterében egyrészt az ehhez szükséges másodnyelvi kompetencia megléte, másrészt az adatközlők jelentős részének a formális szituációkra jellemző német nyelvű vendégelemekkel szembeni fenntartása mutatkozik meg. A kölcsönzésekkel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a magyar megnyilatkozásokban a német szavaknak csak a morfológiai és szintaktikai integráltsága figyelhető meg. A fonetikai-fonológiai integráltság hiánya – a Borbély (2001:224) által vizsgált kétegyházi románok szókölsönzéseikhez hasonlóan – a többségi nyelv ismeretével és széles körű használatával indokolható.

Különösen szembetűnő a második generáció nyelvi viselkedése; egyrészt jóval kevesebbszer alkalmazták a kódváltás stratégiáját az első generáció két csoportjához képest, másrészt viszont „élen jártak” a lexikai kölcsönzések – pl. a jelentéskölcsönzés, tükörfordítás – alkalmazásában. Ez egyeseknél az erős magyar identitással, másoknál inkább a kompetencia-hiányból adódó fokozott nyelvi elővigyázatossággal magyarázható; az adatközlők, hogy elkerüljék a laikus beszélő által német eredetűnek érzett kifejezéseket, inkább az átvevő nyelv rendszeréhez alakították az L2 beli nyelvi elemeket, és csak akkor használtak német nyelvű kifejezést, amikor a nyelvi kompetencia hiánya, vagy a nyelvi lapszus azt kifejezetten indokolta.

Az 1980-as évek magyarországi migránsai által használt lexikai kölcsönzések – különösen a kódváltásokhoz képest – alacsony számának oka abban rejlik, hogy sokan a kódváltást csak az ausztriai magyarok kétnyelvű beszédjellegzetességeinek, vagy a

német nyelv ausztriai állami nyelvváltozatának illusztrálására (izolált lexikai elemekként) használták.

Első generációs erdélyi adatközlőim rendkívül ritkán alkalmazták a kétnyelvűek nyelvi viselkedésének sajátosságaiként számon tartott kódváltást és lexikai kölcsönzést. Ennek fő oka elsősorban erős kisebbségi identitásukban, valamint a nyelvhasználati színterek tárgyalása során már ismertetett revitalizációs aktivitásaikban keresendők. Egyes adatközlők esetében szerepet játszhat ebben a másodnyelvi kompetenciának az anyanyelvihez képest jóval alacsonyabb szintje is.

Ugyanakkor – az erdélyi interjúpartnereim csoportjától eltekintve – a vizsgálati csoportok mindegyikében viszonylag nagy szórással találkozhatunk mindkét jelenség esetében, ami feltehetően a csoportokon belüli többségi nyelvi elemekkel kapcsolatos véleményeknek az előzőekben már tárgyalt polarizációját tükrözi. Ez a nyelvi viselkedés mind a kivándorlás idejétől, mind pedig az adatközlő korától függetlennek tűnik. Az interjú során a legtöbb kódváltást alkalmazó ötvenhatos adatközlő összesen 20 alkalommal élt ezzel a kétnyelvű beszédstratégiával, ugyanakkor a csoporton belül öt fő egyáltalán nem használta a két nyelvet váltakozva ugyanazon a megnyilatkozáson belül.

A szociolingvisztikai interjúkban előforduló kódváltások és kölcsönzések többnyire összhangban állnak a beszélőknek a megkérdezés során verbálisan kifejtett értékrendjével; egyrészt a vendégszavak száma elenyésző a beszélgetések időtartamához képest, másrészt a kódalternációnak főként azok a típusai fordulnak elő, amelyeket az adatközlők elfogadhatónak tartanak (pl. nyelvi lapszus, nyelvi hiány). Egyértelműen megfigyelhető a beszélőknek azon igyekezete, hogy a német kifejezés használata helyett inkább – az egynyelvűekre is jellemző – más kompenzációs megoldást válasszanak; pl. általánosítással (Schaufeli, 1992:119), vagy körülírással (Kontra, 1990:102) próbálják helyettesíteni a keresett magyar nyelvi elemet.²⁴⁷ Ez az alacsonyabb nyelvi kompetenciával rendelkezőkre jellemző nyelvi bizonytalanság a beszédtempó lelassulásában, hezitációkban, elhallgatásokban nyilvánul meg (vö. Lanstyák, 2000:6). Előfordul, hogy az adatközlő töredékesen hagyja a már megkezdett mondatot, és az üzenetet megpróbálja úgy átfogalmazni, hogy sikeresen elkerülje a keresett L1 belüli nyelvi elemet (avoidance technique).

²⁴⁷ Ennek a jelenségnek az egyik válfaja a Borbély (2001:200) által *közelítésnek* nevezett nyelvi viselkedés, amelynek során a kétnyelvű beszélő megkezdte ugyan a kódváltást, de nem fejezi be, hanem inkább kimondja a kisebbségi nyelvű megfelelőjét.

„Mert az egész □□□ az egész sztorimnak a tulajdonképpen □□□ a hogy is mondjam □□□ Egy mondatban úgy lehet összefoglalni, hogy a □□□ HAZAÉRZET. Tehát én úgy patriotizmust, meg ilyesmit nem érzek.” (WG2-F-5)

„Ő sokkal olvasssxxx □□□ olvasattxxx □□□ olvasóóóxxx □□□ OLVASOTTABB. Tehát ő sokat olvas magyarul is, azt tudom. Többet, mint én.” (WG1-80M-1)

„Hiányzik ez a □□□ hiányzik, azért □□□ az ilyen kötöttség hozzá, mint anyanyelvhez, vagy apanyelvhez. Szóval azért az is más, hogyha □□□ hogy tulajdonképpen egy nyelvhez hogyan fűződsz a szülőkön keresztül, végül is.” (WG2-F-7)

Az interjúhelyzetben előforduló kódváltások és kölcsönzések alacsony számának oka több tényezőnek is köszönhető. Az alacsony előfordulások aránya feltehetően a vizsgálat *módszertanában* keresendő; mivel a kérdésfeltevések során a sztenderd magyar nyelvet használtam, – mintegy megadva a kommunikáció bázis nyelvét – interjúpartnereim úgy érezhették, hogy egy kétnyelvű, de az ő beszélőközösségükhöz nem tartozó – közkeletű sztereotípiák szerint a nyelvi helyességet reprezentáló – nyelvessel beszélgettek (vö. Kontra, 1990:14; Kovács, 2001:113). Bár a beszélgetés megkezdése előtt lehetővé tettem számukra a német nyelv tetszés szerinti használatát, (és adatközlőim tisztában voltak vele, hogy jól beszélnek németül) normatív viselkedésükkel valószínűleg megpróbáltak alkalmazkodni az én sztenderd magyar beszédemhez, és mivel a beszélgetés során nem állt be változás a kommunikáció körülményeiben, számukra nem tűnt indokoltnak – néhány kivételtől eltekintve – a társalgás alapkódjának rövidebb-hosszabb időre történő megváltoztatása (Auer, 1984; 1998).

A kódváltás kerülése a *situáció formalitásával* is magyarázható; a magnetofonon való rögzítés az adatközlők hétköznapi beszédjétől némileg eltérő nyelvhasználatot csalt ki, amit a kutató előzetes személyes ismertsége, és a nyitott kérdések megfogalmazása (vö. Clyne, 1987:749) sem tudott teljes mértékben kompenzálni. A fenti tényezők mellett az interjú műfaja is viszonylag kevés lehetőséget biztosít a két nyelv váltakozó használatára.

Annak okát, hogy a vizsgálatban részt vevők igyekeztek kerülni a kódváltást Gumperz (1982:69) abban látja, hogy a kétnyelvűek nem használják a kódváltásos stílust azokkal a kétnyelvűekkel, akiknek nem ismerik az egyéni háttérét és attitűdjeit, és igyekeznek interferenciától mentesen, a retorikai normáknak megfelelően beszélni.²⁴⁸

²⁴⁸ Hasonló megfigyelést tett Oksaar (1977:252 idézi: Kontra, 1990) is, amikor megjegyezte, hogy a svédországi észtek a racionálisról a normatív kódra váltottak, amikor a beszélgetés hallgatóságához a nyelvközösséghez nem tartozó észtek csatlakoztak.

Amennyiben ismeretlenekkel használnának kódváltásokat, fennállna a veszély, hogy félreértik őket.

A jelenséggel kapcsolatos attitűdbeli különbségek a két nagy vizsgálati csoport között a kódváltások és a kölcsönzések mennyiségi előfordulásának különbségeiben is megnyilvánulnak. Az alsóőri adatközlőkkel készített nyelvhasználati interjúkban előforduló vendégnyelvi elemek száma a bécsi mintához képest jóval magasabb; a 12 interjú összesen 123 kódváltást és 56 kölcsönzést tartalmazott. További eltérés a magnószalagon rögzített interjúk két csoportja között, hogy az alsóőri korpuszban az egész mondatra kiterjedő kódváltások jelenléte az összes kódváltás 13%-át alkotja, míg a bécsi mintában egy adatközlő sem alkalmazta a kódváltásnak ezt a fajtáját. A kódváltások átlagos előfordulása 10,00 a lexikai kölcsönzéseké 4,4 (**29. táblázat**).

Fontos azonban kiemelni, hogy nagy eltérések találhatók ez egyes adatközlők között a vendégnyelvi elemek használatának gyakoriságát illetően.²⁴⁹ A csoporton belül a kódváltások és kölcsönzések száma, azoknál az adatközlőknél a legalacsonyabb, akik rendszeres kapcsolatot tartanak, vagy tartottak Magyarországgal és a magyar nyelv anyanyelvi változatával. (Ide tartoznak pl. a Felsőőri Kétnyelvű Gimnáziumban érettségizett diákok, vagy az a nyugdíjas, aki a Dunántúl különböző városaiban gyakran vállal fordítási-tolmácsolási feladatokat.) A vendégnyelvi elemek alkalmazása azonban úgy tűnik, hogy sem az illető korával, nemével, sem pedig iskolai végzettségével nincsen összefüggésben.

5.7. A kódváltás funkciói a nyelvhasználati interjúkban

A kódváltás különböző típusainak ismertetésénél a beszélő feltételezett indítékát és a jelenség funkcióját vettem alapul.

(1) A nyelvhasználati interjúkban a kódváltás kétségtávol leggyakoribb módja, amikor a kétnyelvű személy azért vált át az egyik nyelvről a másikra, mert a társalgás alapnyelvén *átmenetileg nem hívható elő*, vagy a *mentális lexikonból hiányzik* egy adott lexikai elem magyar nyelvi reprezentációja. A kódváltást ilyen esetekben többnyire hosszabb szünet, vagy metanyelvi kommentár előzi meg (pl. „ezt most nem tudom magyarul”; „most megint németül jut eszembe”; „ezt most németül kell mondanom” stb.).

²⁴⁹ A leggyakrabban kódot váltó adatközlő 41, a legritkábban 1 alkalommal fordult ehhez a kétnyelvű beszédstratégiához. A kölcsönzések esetében is nagy szórás tapasztalható; az egy interjún belüli kölcsönzések legmagasabb száma a mintában 13. Ugyanakkor, volt olyan adatközlő, aki egy alkalommal sem kölcsönzött a többségi nyelvből.

„Talán akkor, hogy ha, ha, hogy mondják □□□ ezt most nem tudom magyarul. □□□ Die Artikel. Der die das <Die Artikel = a névelők>. Azt néha eltévesztem, de csak akkor, ha nagyon gyorsan kell beszélnem, és nem sokat gondolkodok.” (WG1-56MF-2)

„A másik kísérlet volt az, hogy elvittem a □□□ Boltzmannngasse-ban van, vannak ööö hogy mondják azt □□□ Pfadfinder <Pfadfinder = cserkész>. És ott akartam őket hagyni.” (WG1-56MN-9)

„Később a fiam nem volt az a típus, aki ezt úgy külön megtanulja. Ezt most németül kell mondanom. Olyan schüchtern <schüchtern = félénk> volt egy kicsit és nem volt □□□ (töredékes mondat). Most a felesége tanul magyarul.” (WG1-56MF-2)

„Ez attól függ, hogyha ez egy magyar ember, aki Magyarországon él, és □□□ hogy mondjam □□□ most megint németül jut eszembe ununterbrochen <ununterbrochen = folyamatosan> német kifejezéseket használ, azt nem tartom indokoltnak.” (WG1-80MF-6)

„De többféle különböző ööö Bildungsniveau <Bildungsniveau = képzettségi szint> □□□ képzettségi szintűek voltak. Az is hatott erre, hogy mennyire beszél nyelvjárást vagy nem.” (WG1-80MN-12)

„Látom, már nálad is kezdődik a sprachlicher Verfall <sprachlicher Verfall = nyelvi romlás>.” (WG2-F-2)

„Mindig hallottam, hogy ha a magyarok összejönnek, nem ööö, hogy mondják öö nehmen keine Rücksicht <nehmen keine Rücksicht (auf etw.)= nincsenek tekintettel (vm-re)>. Igen? □□□ hogy másnyelvűek vannak, és nem értik. Teljesen mindegy nekik.” (WG1-56MN-1)

„Az operában dolgozni, az egy olyan hogy mondjam ö Beamter <Beamter = tisztviselő > állás.” (WG1-80MF-6)

„Mi az, hogy Gewalt <Gewalt = erőszak>?” (WG2-F-7)

- „Most sem tudom. Überbrücken <überbrücken = áthidalni>?” [kérdő hangsúllyal]
- Áthidalni.

- „Igen, áthidalni ezeket a □□□ [...]. Mert azért én is tudom a szavakat, csak nem jutnak eszembe főleg.” (WG2-F-2)

„Volt két olyan öö Auffanglager. <Auffanglager = befogadótábor, menekülttábor>” (WG1-56MN-1)

„Ritka, ritkaság, mert nincs is meg a a hogy mondják? a Notwendigkeit <Notwendigkeit = szükség>?” (A1961-F-5)

„De eztet kixxx ö kixx ö rausfiltrieren <rausfiltrieren = kiszűrni> hogy kiszűrni, eztet nehéz, hogy ezt kinek küldök kényelvűen és egy nyelvűen.” (A1956-F-8)

„Mert aztán egyszercsak megakadok, aztán nem tudok momentan □□□ lássa, momentan <momentan = most, jelenleg>. Jelenleg, nem? Akkor van, hogy eszembe gyut.” (A1927-N-12)

(2) A kódváltás másik oka az idézés. Megfigyeléseim szerint a kényelvűek önkéntelenül is kódot váltanak, amikor valakit azon a nyelven idéznek, amelyiken a kijelentés elhangzott. Ilyenkor a beszélő úgy érzi, így rekonstruálta legélethűbben a

felidézett szituációt. Csernicskó (2004) arról számol be, hogy a kódváltás számos típusa közül Kárpátalján az idézés fordul elő a leggyakrabban. Borbély (2001:203-4) kétegyházi román beszélőktől származó korpuszában szintén nagyon gyakori típusnak számít.

„Vagy mindig azt mondja, amikor fizet, hogy „mit Bankomat möchte ich zahlen,” <ich möchte mit Bankomat zahlen = hitelkártyával szeretnék fizetni> ami teljesen rossz szórend.” (WG1-80MN-2)

„Odamegyek, köszönök neki, mondom Servus.” (WG1-56N-5)

„A csehekre azt mondja, hogy der falsche Böhm <der falsche Böhme = a hamis cseh>.” (WG1-56M-10)

„Eleinte is mikor a templomban itten vót a doktor Galambos, az olyan szépen hozta mindig, aszongya die der deutschen Sprache nicht mächtig sind, sage ich es auf ungarisch. <die der deutschen Sprache nicht mächtig sind, sage ich es auf ungarisch = azoknak, akik a német nyelvben nem járatosak, magyarul mondom.>” (A1946-F-9)

„Az a szó is esett, habts nix zum Reden, seids in der Minderheit. <habts nix zum Reden, seids in der Minderheit (Ihr habt nichts zum Reden, ihr seid in der Minderheit) = nem lehet szavatok, kisebbségben vagytok>.” (A1931-F-10)

„Menjetek betyárok, reds dejcs! <reds dejcs! (redet deutsch!)= beszéljete németül>! Nem? Beszéljete németül! Mit beszéltek?” (A1961-F-6)

„Az iskolás gyerekeket, ha elmennek, ha Grüss Gottot <Grüss Gott! = Jó napot! Adjon Isten!> köszönnek, megkérdezem tőlük, hogy kinek a fia vagy?” (A1931-F-10)

A nyelvhasználati interjúkban az idézésnek azzal a rendkívül gyakori formájával találkoztam, amikor a beszélő vagy a magyarok kétnyelvű nyelvhasználatának tipikus jellemzőit, vagy az osztrákok nem sztenderd nyelvhasználatának bizonyos jellegzetességeit *illusztrálja* különböző német kifejezések használatával. Ebben a speciális esetben az adatközlő nem feltétlenül egy adott személy által elmondottakat idézi, hanem általánosságban utánozza a különböző fonológiai, morfológiai esetleg szintaktikai jellegzetességeket.

„Most látom azt, hogy valamelyik másik gyerek odajön és esetleg magyar gyerekek is vannak az ismeretségi körben, akkor hallom, hogy hogy beszélnek. Elég vegyesen. Es akkor ezt én is szoktam korrigálni náluk. Mert én azt mondom, ha magyarul beszélünk, akkor ne übenezzük az aufgabét, ahogy ők szokták mondani. A legnevetesegebb módja az, amikor magyar nyelvi szerkezetben minden szót szinte németül használ, de már nem jut eszébe, hogy az aufgabe az feladat, és az üben az gyakorolni.” (WG1-80MF-10)

„Mert mindig szoktunk röhögni, hogy azt mondják, hogy Essbesteck <Essbesteck = evőeszköz>.” (WG2-F-5)

„Ich habe gehabt. Itt ebből lett a hobikopt.” (WG1-56MF-4)

„Mondhatod azt, hogy Sahne <Sahne = tejszín>, de akkor néznek rád, hogy az Schlagobers²⁵⁰ <Schlagobers = tejszín>. De van tizenhatezer ilyen példa.” (WG1-80MF-6)

„Hűtőládára nem mondjuk, hogy hűtőláda, hanem, hogy Kühlschranks <Kühlschranks = hűtőszekrény>. Tedd bele a Kühlschranksba!” (A1961-F-6)

(3) A kétnyelvű beszélők gyakran azért váltanak át egyik kódról a másikra, hogy a számukra legmegfelelőbb szót vagy kifejezést használhassák. A *kitöltés*nek (filling) nevezett váltás hátterében nem a nyelvi kompetencia hiánya, vagy memória-zavar áll, hanem sokkal inkább arról van szó, hogy a beszélő úgy érzi, hogy az általa használt kifejezés valamilyen okból kifejezőbb, mint annak magyar megfelelője (vö. Grosjean, 1982:151). A német lexikai egység előnybe részesítésének többnyire az az oka, hogy az átadó nyelv kifejezését a kétnyelvű egyén „találóbbnak,” „tömörebbnek” (magyarul esetleg csak körülírással adható vissza ugyanaz a jelenség), esetleg hangzásra érdekesebbnek tartja. A német megnevezés választása különösen gyakori az ausztriai élettel összefüggő intézmények, hivatalok, illetve tipikusnak tartott osztrák jelenségek esetében.

„Egy Volkshochschule <Volkshochschule = TIT szerű felnőttképző intézmény> tanfolyamra jártam heti kétszer másfél órában egy fél évet.” (WG1-80MN-9)

„Azt mondom, Heimat ist Heimat <Heimat ist Heimat = a haza az haza>.” (WG1-80MN-11)

„Ha ez nem lett volna, akkor muszáj lett volna valami nevet felvenni. Ez nálunk engedélyezett. Künstlername <Künstlername = művésznév>, egészen egyszerűen.” (WG1-80MF-6)

„Gyerekekkel magyar. Ez Prinzip <Prinzip = elv>.” (WG1-80MN-9)

„Végigolvastam a riportot és szívem szerint „würde gern bearbeiten” <würde gern bearbeiten = szívesen átdolgoznám>. Lehetséges?” (WG1-80MF-6)

„Hasonló dolog van, hogy az apjával, aki waschechte <waschechte = igazi, „kiköpött”> magyar, németül beszél.” (WG2-F-7)

„Azt azért elmondhatom, hogy az osztrákok ilyenek. Gemütlich <gemütlich = kedélyes>. Így teljesen. Megkérdezik, hogy hogy van az ember, ha a kocsí nem indul be, akkor esetleg segítenek, de már nem hallgatják meg, amit mondani akar az ember.” (WG1-80MN-11)

„Egy unokám van csak, az meg ebbe a zweisprachigébe <zweisprachig(es)(Gymnasium) = kétnyelvű (gimnázium)> megy.” (A1926-N-12)

²⁵⁰ Az adatközlő itt a német nyelv németországi és ausztriai állami változatának különbségeit illusztrálja a „tejszín” szó segítségével.

(4) A kódváltás az üzenet *pontosításának*, *nyomatékosításának* funkcióját is betöltheti. A korpuszban ennek csak az az esete fordult elő, amikor a kisebbségi nyelven elhangzott szót, vagy az üzenet kulcsszavát a beszélő a többségi nyelven is megismételte.

„*Es noch dazu* <noch dazu = ráadásul, ezen kívül> *nem lehet általánosítani, de bizonyos mértékig* □□□ *az osztrák és német viszony sohasem volt* □□□ *problémamentes. És ezért nem nagyon szeretik, ha német kifejezéseket használ az ember Ausztriába.*” (WG1-80MF-6)

„*Azt mondják, kérem, hagyd inkább, mert nem beszélsz jól dialektet. Mert az, hogy mondják, az kellemetlen. Peinlich* <peinlich = kellemetlen>. *Igen? Peinlich* <peinlich = kellemetlen>.” (WG1-56MN-1)

„*Fél évig különleges tanulók voltunk. Itt úgy hívják Sonderschülerin* <SonderschülerIn = magán tanuló>.” (WG1-80MF-6)

„*A Kindergarten* <Kindergarten = óvoda>, *az óvodában csak magyarul.*” (A1957-N-7)

„*De őneki a sprit* <Sprit = benzin> *meg drága, a benzin.*” (A1926-N-12)

(5) A kódváltásnak két olyan esetével találkoztam, amelyeket a *megváltozott szituáció* váltott ki a beszélőkből. Mindkét esetben egy harmadik személy átmeneti (telefonos illetve személyes) „jelenléte”, illetve az előzőekben rövid ideig használt államnyelv okozták a nyelvi orientáció elbizonytalanodását. Az adatközlők német nyelvű töltelékelemekkel, társalgási jegyekkel (discourse marker) vezették be magyar nyelvű kérdéseiket.

„*Na, schön.* <na, schön = na, rendben> □□□ *Mire is kíváncsi?*” (WG1-56F-2)

[Az interjú egy bécsi étteremben zajlott, ahol a pincér megismételte és megköszönte a rendelést, majd eltávozott az asztaltól. Adatközlőm az előzőleg használt nyelven kezdte meg beszélgetésünket.]

„*Also* <also = tehát>. *Akkor hol is tartottunk?*” (WG1-56N-3)

[Az adatközlőt otthonában a beszélgetés ideje alatt telefonon keresték. A magyar nyelvű, de szintén Bécsben élő unokahúgtól a magyar telefonbeszélgetés lezárásaként – tipikusan bécsiesen – Pá-pá, bussi köszönéssel búcsúzott.]

Adatközlőim a kódváltások előfordulásának gyakorisága, valamint a nyelvhasználat rendszeressége és időbelisége között is látnak összefüggést. Elmondásuk szerint sokkal gyakrabban „keresik a szavakat”, vagy váltanak át egyik nyelvről a másikra, miután hosszabb időn át a másik nyelvet használták (pl. magyarországi nyári szabadságról való visszatérést követően). A kódváltásnak azt a speciális típusát, amikor a beszélgetés azon a nyelven folytatódik, amelyre a beszélő előzőleg röviden átváltott

(Stolt, 1964 idézi Saunders, 1982:86) *kiváltásnak* vagy *kötésnek* nevezzük. Ezt nagyban megkönnyítheti a Clyne (1967, 1987:755, 1992:27 idézi Bartha, 1993:126) által *hívószónak* (trigger words) nevezett lexikai elemek előfordulása, ui. ezek a beszélőt önkéntelenül is kódváltásra sarkallják. A hívószavak lehetnek egy, vagy több szavas kódváltások, „integrálódott kölcsönszavak, kétnyelvű homofónok, tulajdonnevek stb.” (Bartha, 1993:127).

„*Ich bin gestanden. Ez völlig falsch* <völlig falsch = teljesen helytelen>, □□ *de Ausztriában ezt hallod.*” (WG1-80M-6)

5.8. Kódváltások természetes beszédben

A nyelvhasználati interjúkban előforduló, valamint a részt vevő megfigyeléssel gyűjtött természetes beszédben fellépő kódalternációk között mennyiségi és minőségi különbségek egyaránt fellelhetők. A szakirodalomban dokumentált esetekhez hasonlóan, bécsi és alsóőri adatközlőim nagy része interjúhelyzetben jelentősen kevesebb német nyelvű elemet használt, mint a formalitás alacsonyabb fokán álló kommunikációs helyzetekben (vö. Reményi, 1991. Borbély, 2001). A fent tárgyalt módszertani megfontolásokon kívül ez főként abból adódik, hogy a kontaktusváltozatot beszélők egymás között érvényes kommunikációs normái eltérnek az egynyelvűekkel szemben alkalmazottakétól; amennyiben a pszicho-szociális helyzet megengedi, az egymással folytatott beszélgetéseik során a másik nyelvet is igénybe veszik: átváltanak, vagy kölcsönöznek belőle (Grosjean, 1982:308). Megfigyeléseim szerint a kódváltás és a kölcsönszavak gyakori használata, mint a csoporton belüli legitim nyelvhasználati norma az erdélyi adatközlőkön kívül minden csoportra jellemző. Ugyanakkor, mind a második generációhoz tartozó adatközlők, mind az ötvenhatosok, mind pedig a nyolcvanas évek magyarországi migránsai körében találhatunk olyan adatközlőket, akik saját csoportjukon belül is kerülnek a gyakori kódalternáció használatát.

A szituációnak a vendégiszavak előfordulási gyakoriságára kifejtett hatását vizsgálva, három bécsi adatközlőm egyenként 20-20 perces beszédét rögzítettem interjúhelyzetben, illetve informális szituációban (családi vacsorán, valamint baráti beszélgetések során) majd a hangfelvételeket a kódváltás és a kölcsönzés mennyiségi előfordulása szempontjából elemeztem.

30. táblázat: Kódváltások és lexikai kölcsönzések száma formális és informális szituációban három adatközlőtől származó hangfelvételek alapján

	WG2-F-2		WG2-N-8		WG1-80MF-6	
	interjú	társalgás	interjú	társalgás	interjú	társalgás
Kódváltás	3	11	0	0	11	6
Lexikai kölcsönzés	5	14	2	1	6	12
Vendégsszavak összesen	8	25	2	1	17	18

Amint azt a **30. táblázat** adataiból láthatjuk, a szituáció formalitásának változása a WG2-F-2 kódszámú beszélőnél okozott legnagyobb módosulást a vendégsszavak számában. Míg a 16 éves, másodgenerációs fiatalember a nyelvhasználati interjú kiválasztott részében összesen nyolcszor használt L2 beli elemet, addig egy családi vacsora alkalmával ez a szám 25-re növekedett. A másik két adatközlőnél nem tapasztalhatunk alapvető változást a vendégnyelvi betétek számát illetően. Érdekes azonban, hogy az első generációs 37 éves férfi adatközlő (WG1-80MF-6), aki 24 éves kora óta él Ausztriában, interjúhelyzetben nagyságrenddel több vendégelemet használt, mint a másik két második generációs megkérdezett. Az ötvenhatos politikai menekültek gyermekeként Ausztriában született 37 éves nő adatközlő (WG2-N-8) pedig szituációtól és beszédpartner(ek)től függetlenül kerülte a német nyelvi elemek használatát beszédében. A fenti példák arra világítanak rá, hogy a szituáció formalitása a kétnyelvű beszélők többségénél befolyásolja a többségi nyelvi elemek használatát (a nagyobb formalitás korlátozza azt), ugyanakkor bizonyos beszélőknél nincs hatással rá. Másrészt, úgy tűnik, hogy a gyakori kódváltásokkal és kölcsönsszavakkal tarkított megnyilatkozások használata elsősorban nem az országban eltöltött időtől, tehát a másodnyelvnek való kitettség hosszától, hanem sokkal inkább a beszélő egyéb szubjektív tulajdonságaitól (etnikai identitás erőssége, családban használt nyelv, kivándorlás motivációi, egyéni preferenciák stb.) függ.

Természetes beszédhelyzetben a kódváltásnak a nyelvhasználati interjúkban előforduló – fent már tárgyalt – típusain kívül további funkciói is felismerhetők voltak. Megfigyelésem szerint, a kódváltás mint a csoporton belül általánosan használt beszédstratégia alkalmas *mindkét nyelv ismeretének egyidejű demonstrálására*, így adott helyzetben *presztízshordozó*vá válik; hiszen az L1 és L2 nyelveket egyaránt magas szinten beszélők képesek csak rugalmasan élni a kódváltás nyújtotta lehetőségekkel. Tapasztalatom szerint a kódváltásnak ezzel a presztízsfunkciójával inkább az első generációsok (ötvenhatosok és a nyolcvanas évek magyarországi migránsai) körében

találkozhatunk. A kódváltást a bécsi magyarok a *szolidaritás*, a *bizalmasság*, az *autoritás* kifejezésére, valamint a *társalgásból való kizárásra* is használják. Két nyelv ugyanazon megnyilatkozáson belüli váltakozó használata az 1980-as években kivándoroltak és a második generáció körében nagyon gyakran a *nyelvi humor* és a *nyelvi játékok* forrása (vö. Hinnenkamp, 2002; Stolen, 1992). A kódváltásnak ezzel a szakirodalomban is viszonylag ritkán említett funkciójával erdélyi adatközlőim esetében nem találkoztam.

Bécsben a kódváltásnak a Borbély (2001: 213-5) által *fordításnak* nevezett funkciójával az általam megfigyelt beszédhelyzetek közül – a szerzőhöz hasonlóan – a pedagógiai színezetű szituációkban (a cserkészlet és a Bécsi Magyar Iskola foglalkozásain, valamint családi informális beszélgetések alkalmával) találkoztam. Ilyenkor a nevelő, illetve a szülő célja egyrészt az általa elmondottak egyértelművé tétele, másrészt a jelenlévő, főként másodgenerációs gyermekek, fiatalok szókincsének (főként szakszókincsének) bővítése.

Az előbbiekhöz hasonlóan eljárva, két alsóőri adatközlőm 20-20 perces beszédét rögzítettem interjúhelyzetben, illetve informális szituációban (kerti beszélgetés) majd a hangfelvételeket a kódváltás és a kölcsönzés mennyiségi előfordulása szempontjából összehasonlítottam.

31. táblázat: Kódváltások és lexikai kölcsönzések száma formális és informális szituációban két adatközlőtől származó hangfelvételek alapján

	A1926-N-11		A1926-N-12	
	interjú	társalgás	interjú	társalgás
Kódváltás	7	15	20	37
Lexikai kölcsönzés	4	12	14	19
Vendégszavak összesen	11	27	34	56

Amint az a **31. táblázatban** szereplő adatokból megállapítható, a szituáció formalitásának és a kommunikációs partner személyének módosulása mindkét beszélőnél alapvető változást eredményezett a vendégszavak számában; a faluban érvényes in-group csoporttagokkal használt kommunikációs normának megfelelően, a két idős hölgy a vendégnyelvi elemekkel sűrűn átszőtt kontaktusnyelvet használta egymással. Bár mindketten a faluban élő legidősebb generáció tagjai (mindketten 1926-ban születtek), Anna néni láthatóan jóval kevesebb vendégnyelvi elemet használ beszédében, mint Lincsi néni. Ennek oka elsősorban a két asszony különböző nyelvi

életrajzában, és ezzel szoros összefüggést mutató eltérő magyar nyelvi kompetenciájában keresendő. Míg Anna néni magyar anyanyelvű szülők házasságából származik, a helyi magyar nyelvű elemi iskolának csak a kötelező osztályait végezte, és a nyelvhasználati szinterek mindegyikén anyanyelvét részesíti előnybe az államnyelvvel szemben, addig Lincsi néni vegyes házasságba született, középiskolai tanulmányait német nyelven végezte, szintén vegyes házasságba született férjével mindkét nyelvet, gyermekeivel és unokájával viszont szinte kizárólag a német nyelvet használja. Lincsi néni a különböző nyelvhasználati szintereken jóval gyakrabban választja a németet, mint Anna néni, és saját bevallása szerint német nyelvi kompetenciája nagyobb („de hát én meg jobban beszélek már németül”).

A kódváltás jelöltségét illetően, mindkét vizsgálati csoport kétnyelvű nyelvhasználatában a jelölt és jelöletlen kódváltások váltakozó jelenléte figyelhető meg. A kódváltás két fajtájának viszonylag kiegyensúlyozott előfordulása miatt, esetükben nem indokolt, sem pl. a Kanadára jellemző angol-francia jelölt váltások dominanciájáról (Heller, 1995:158 idézi: Bartha, 1999:104; Heller, 1992; Heller, 1999), sem pedig pl. az Egyesült Államok dél-nyugati élő mexikóiak körében megfigyelt, többségében jelöletlen kódalternáció elsődlegességéről beszélni.

A két vizsgálati helyszínen alapvető különbség figyelhető meg a kódváltásban részt vevő nyelvek szerepét illetően. Természetes beszédben – az interjútól eltérő módon – az Alsóőrben előforduló kódváltások többsége *bázisváltogató kódváltás*, amelynek során a bázisnyelv a társalgás során több ízben, akár hosszabb időre is megváltozik. A migrációs eredetű diaszpóra körében a kódváltásnak mind a *bázisváltogató*, mind pedig a *bázisstartó* típusával találkozhatunk. Ugyanakkor, a bázisnyelvet hosszabb ideig megtartó, csupán vendégnyelvi betéteket tartalmazó megnyilatkozások megfigyeléseim szerint inkább jellemző a bécsi magyarokra, mint a rendkívül gyakori, több mondatra kiterjedő, esetenként végleges bázisváltogatás. Ezt tűnik megerősíteni Laakso-nak az a megállapítása, miszerint a Bécsben élő finnekre és magyarokra nem jellemző a rendkívül gyakori kódalternáció.²⁵¹ Hasonló megfigyelést tett kutatói ösztöndíja ideje alatt (2003) a bécsi magyarok kétnyelvűségét tanulmányozó Dávid Ágnes (ELTE) germanista is.²⁵² Bázisváltogató kódváltásnak informális családi

²⁵¹ Johanna Laakso „Nyelvi kontaktusok és többnyelvűség” című előadásán elhangzott megállapítás (2004. januárjában) a Bécsi Egyetem Finn-ugor Intézetében.

²⁵² Dávid Ágnes személyes közlése.

és baráti környezetben voltam fültanúja; ezekben az esetben a kommunikáció résztvevői szokványosan mindkét nyelvet használták egymás között.²⁵³

A kétnyelvű közösségekben lejátszódó nyelvcsere folyamatok egyik indikátora, hogy a közösség tagjai, valamint az őket tanulmányozó nyelvészek tisztában vannak-e azzal, hogy a kétnyelvű beszélők melyik nyelvet beszélnek (Fishmann, 1966:426). Bécsi adatközlőim nincsenek az előrehaladott nyelvcsereének abban a fázisában, hogy ennek megállapítása problémát jelentene akár számukra, akár a közösségen kívül állók számára. Kevésbé egyértelmű a helyzet Alsóőrben, ahol a gyakori bázisváltogató kódváltás miatt nem minden esetben egyértelmű sem a beszélők, sem pedig a hallgatók számára, hogy melyik nyelv tölti be a bázisnyelv, illetve a vendégnyelv szerepét.

5.9. A kódváltás iránya az empiria tükrében

A kölcsönzéssel és a kódkeveréssel kapcsolatos attitűdök feltérképezésénél alkalmazott kérdést „megfordítva” is feltettem adatközlőimnek („*Mi a véleménye arról, ha valaki német beszédje során magyar kifejezéseket használ?*”, „*Előfordult-e Önnek, hogy miközben németül beszélt magyar szavakat/kifejezéseket használt? Amennyiben igen, általában milyen helyzetekben fordult elő?*”), azzal a céllal, hogy megtudakoljam véleményüket a folyamatban részt vevő nyelvek szerepeinek stabilitását illetően. Az adatközlőktől nyert válaszok teljes mértékben megerősítik a részt vevő megfigyelés által nyert adatokat; a kódváltás iránya a bécsi magyarok közösségében aszimmetrikus; a magyar a bázis nyelv, a német pedig a vendégnyelv szerepét tölti be.

A magyar nyelvnek a vendégnyelv szerepére vonatkozó fenti kérdésemet a megkérdezettek abszolút többsége mindkét vizsgálati helyszínen indokolatlannak és értelmetlennek tartotta. Sokak szerint az ausztriai kétnyelvű környezet csak L1-ről L2-re történő váltást teszi egyedül elképzelhetővé és kommunikatív szempontból indokolttá. Azok a bécsi válaszadók, akik nem utasították el a kérdést, L1 elemeinek L2-ben történő használatát leginkább a minimális nyelvi kompetenciával rendelkező kezdő nyelvtanulók ismervének tekintették.

²⁵³ A bázisváltogató kódváltásnak mindössze néhány esetben voltam fültanúja. A kommunikációs helyzet résztvevői egyes házasságból származó második generációs fiatalok voltak, akik különböző tanulmányaikkal és az egyetemi élettel kapcsolatos témákat beszéltek meg. Egy másik esetben kisgyermekként Ausztriába került ötvenhatos magyar férfi adatközlőmnek a szüleivel folytatott néhány perces konverzációját hallottam, aki szüleivel kivándorlásuk óta felváltva használja mindkét nyelvet.

5.10. A lexikai kölcsönzések típusai interjúhelyzetben és természetes beszédben

Bár az állandósult kontaktushatás következményeként a kölcsönzés a nyelv bármely szintjén megjelenhet, a következőkben a – kódváltás és a kölcsönzés összefüggései szempontjából – leginkább döntő szerepet játszó lexikai kölcsönzések különböző típusait veszem számba, a nyelvhasználati interjúkból és a résztvevő megfigyeléssel gyűjtött példákkal illusztrálva.

A lexikai kölcsönzés legáltalánosabb meghatározása Haugentől (1950:212 idézi: Bartha, 1999:119) származik, aki a jelenséget „egy nyelv elemeinek egy másik nyelvbéli reprodukciójára tett kísérlet”-ként definiálta. Szerinte a kölcsönzés folyamata három féleképpen valósulhat meg: (1) az átadó nyelvi elemek egyszerű *átvételével* (importation); (2) a befogadó nyelv elemeivel való *helyettesítéssel* (substitution); illetve (3) az előző két folyamat kombinációjával.

Kontra (1981:14) az első esetet (1) *direkt kölcsönzésnek* nevezi; ilyenkor a *kölcsönszónak* (loanword) nevezett lexémák morfémahelyettesítés nélkül, részleges, vagy teljesen hiányzó fonemikus helyettesítéssel kerültek be az átadó nyelvből az átvevő nyelvbe. Haugen második kategóriája (2) esetében *indirekt kölcsönzésről* beszélünk, ilyenkor nem kerül be idegen morféma az átvevő nyelvbe, hanem helyette *tükörszavak*, *tükörkifejezések* (calque), vagy *jelentéskölcsönzések* (semantic loan) alakulnak ki. Ezek a szóképzleti egységek az átadó nyelv szavainak hatására jönnek létre az átvevő nyelvben, többé-kevésbé követve a modellként szolgáló szavak alaki szerkezetét. A tükörszavak jellemzői; (a) van német nyelvbéli modelljük; (b) a magyarországi sztenderdben kódolt formájukban nem használatosak; (c) német morfémaikat nem tartalmazzák; (d) fordítás útján jönnek létre. Jelentéskölcsönzésnek az indirekt kölcsönzés azon esetét tekintjük, amikor az átadó nyelvi elem hasonló hangalakban él az átvevő nyelvben is, de nem ugyanabban a jelentésben. Minél nagyobb a két nyelv közötti fonológiai, szemantikai hasonlóság, annál nagyobb az esély a jelentéskölcsönzés megjelenésére (Romaine, 1989:57). A lexikai kölcsönzés harmadik fajtája (3) az ún. *hibrid kölcsönzés* (*részfordítás*, *részleges kölcsönzés*, Zellinger, 2001:181) során „az átvevő nyelvi replica az átadó nyelvi modellnek részben morfémaikat átvétele, részben pedig helyettesítése révén jön létre.” (Kontra, 1981:14)

Direkt kölcsönzések²⁵⁴

- „Annak a nőnek komoly problémái vannak *pszühis*”. (psychisch = pszichésen, lelkileg)
- „Mit kértek a *hohceitre*?” (Hochzeit = esküvő)
- „Akkor *rettungot* hívtak, nem?” (Rettung = mentő)
- „Amikor a *krankenkasszától* megjött a papír, ültem is be a kocsiba”. (Krankenkasse = betegbiztosító)
- „Te főzted?” „Ica is, én is, *hálbe-hálbe* csináltuk.” (halbe-halbe = felesben)
- „Staackmanngasse 15, *doppel á, doppel n*. Van ott egy magyar *zidlung*.” (doppel „á” = két „á”-val; Siedlung = telep). (WG1-56MN-5)
- „A *zingerstrasszén* most csak ünnepeken, régebben minden vasárnap a székelyhimnuszt énekelték.” (Singerstrasse = Singer utca) (WG1-56MF-10)
- „A legszebb az vót, hogy mindig más *partnerinem* vót.” (Partnerin = partnernő) (A1931-F-10)
- „Mert én mindig a német misére megyek, mert nekem van evvel a *Kreislauffal*, aztán reggel olyan nem jó.” (Kreislauf = vérkeringés) (A1927-N-11)
- „De én még nem hattam, de egyszer jött valaki, aki megnézte a *fernztét*, aztán talált három magyar *szendert*.” (Fernseh = televízió; Sender = adó) (A1927-N-12)

Indirekt kölcsönzések**Tükörszavak/tükörkifejezések:**

- „Ez egy általános külföldi probléma, hogy a külföldiek nagy része nem tud *pontra beszélni*.” (etwas auf den Punkt bringen = a lényeget kifejezni) (WG1-80MF-6)
- „Nagyon kellemes volt, ahogy *fölvettek*.” (aufnehmen = itt: fogadni/fogadtatásban részesíteni vkt) (WG2-N-6)
- „A nagy vállalatokban félnek a *munkavevők* demonstrációitól.” (Arbeitnehmer = munkavállaló)
- „*Tülkérdeztél*.” (ich bin überfragt worden = nem tudom a választ a kérdésre)

²⁵⁴ A direkt kölcsönzések alábbi példái egy főként ötvenhatosokból álló, egész napos rendezvény során hangzottak el. Az indirekt kölcsönzések és a hibrid kölcsönzések fent felsorolt példamondatainak nagy részét szintén részt vevő megfigyeléssel gyűjtöttem. Azokban az esetekben, ahol a példák a nyelvhasználati interjúkból származnak, a mondat végén – az adatközlő zárójelbe tett kódszámával – külön jelzem.

- „A gyógyszertől majd *kiesik* a hajad.” (ausfallen = itt: kihullani)
- „Nehogy *rossz benyomást kapjál*, csak addig tévézek, amíg eszek.” (einen schlechten Eindruck bekommen = rossz benyomást szerezni)
- „Igen, hideg van, de a lappok csak ilyenkor kapcsolják be a fűtést, és *csukják be a* legfelső *gombot* az ingükön.” (den Knopf zumachen = begombolni)
- „Mostanában sokan *át szállnak* a fafűtésre.” (umsteigen = itt: átállni)
- „Az én *előnevem* az Katalin.” (WG2-N-1) (Vorname = keresztnév)
- „Hát, szerintem túl *visszatartó*.” (zurückhaltend = visszahúzódó, visszafogott)
- „Nincsen meg a *kiképzésük* hozzá. (Ausbildung = képzettség)
- „Ott van a tej az asztalon. Kérsz? Nem, mert az már *vajas tej*.” (Buttermilch = kb. aludttej)
- „Igen, az azért van úgy a számlán, mert először rosszul *tippelték be*, aztán kijavították.” (eintippen = beütni, begépelni)
- „Él egy ilyen *visszavont* életet.” (zurückgezogenes Leben = visszavonult élet) (WG2-F-7)
- „Egymással csak magyarul beszéltünk odahaza is, és akkor egy-egy megkezdjük németül, és akkor *speciál* (spezial = különleges) téma van, és akkor egyszer csak, talán ő is egy *szekundát* (Sekunde = másodperc, pillanat) nem *hallgat hozzá* (zuhören = figyelni), mert másról beszél, és akkor mondja magyarul.” (A1956-F-8)
- „Akkor próbálkozik az *írás után* beszélni.” (nach der Schrift = ahogy írják/sztenderd nyelven (nem tájszólásban)) (A1957-N-7)
- „Vagy a most nem kell a fiatalasszony, vagy a fiatalember, akár az egyike német, az ő könnyen ő, hogy mondják? *Magának könnyen csinálta*. (für sich etwas leicht machen = megkönnyíteni magának a dolgot.) És nem hajlandó volt, vagy nem hajlandó megtanulni azt a nyelvet, amit a házastársa tud.” (A1961-F-6)
- „Mert mi végül is így, a mi családukban inkább úgy van, hogy □□□□ hogy *fölemelik* (aufwerten = felértékelni) a magyart.” (A1983-N-2)

Jelentéskölcsönzés:

- „Azt hallottam, hogy az *organizáció* szörnyű volt.” (Organisation = szervezés)
- „Jó, de ő annyira *populáris*, hogy bármit megtehet.” (popular = népszerű)
- „Most mit siessek, ha az *ordináció* csak négy után kezdődik?” (Ordination = rendelés)
- „Van még abból a *szirupból*, amit szoktatok inni?” (Sirup = szörp)
- „Nem tudom, hogy tudtak bemenni a koncertre, amikor nem is volt *kártyájuk*.” (Karte = belépőjegy)
- „A nyáron is mentek *vándorolni*?” (wandern = túrázni)
- „Nem eszem még egy csokit, mert vigyáznom kell a *figurámra*.” (Figur = alak)
- „Olyan jó kis *dokumentációt* láttam a tévében.” (Dokumentation = dokumentumfilm)
- „Magyarországi és utódállambeli magyar szakos bölcsészdiplomát a tanszék évente 3-5 esetben szokott *nosztrifikálni*.”²⁵⁵ (Nostrifikation = honosítás)
- „Úgy tudom, már *pragmatizálták*.” (Pragmatisieren = véglegesíteni)
- „A *batériával* kapcsolatban pedig az a helyzet, hogy fel kell tölteni. Elmentünk az *elemeshez*, kaptunk egy Leihbatterit, és azzal megyünk, amíg fel nem töltik.” (Batterie = itt: autó akkumulátor, elem; Leihbatterie = kölcsön akkumulátor)
- „Kérjél légszi nekem is egy *terminust* az orvostól, ha elmész?” (Termin = időpont)

Hibrid kölcsönszó/részfordítás:

- „Kinek adhatok *Benefizkonzertjegyet*?” (Benefizkonzert = jótékonyági koncert)
- „Meg itt se, nem beszélnek már a *burgszínházban* se rendesen németül.” (Burgtheater = várszínház) (WG1-56MF-10)
- „A *bálgórá* kb. 30 főből áll.”²⁵⁶ (Ballkommitté = a bált szervező bizottság)
- „Hát meg az is jó neki itt Alsóőrben, hogy *kétsprachig* az óvoda.” (zweisprachig = kétnyelvű) (A1927-N-12)

²⁵⁵ Szépfalusi (1991:110).

²⁵⁶ A Szent István Egylet weboldala: <http://www.net.hu/szentistvan/bemu.html>

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Ausztriában élő magyar közösségek nyelvhasználati szokásainak tanulmányozása a szociolingvisztika és a kulturális antropológia módszereit ötvöző, három éven át tartó terepmunkával valósult meg. Az empirikus adatgyűjtés a migrációs eredetű bécsi diaszpóra és a burgenlandi őshonos kisebbség körében a *passzív megfigyelés*, a *részt vevő megfigyelés*, a *nyelvhasználati interjú* és a *kötetlen beszélgetés* módszereinek kombinációjával készült. A disszertációban feldolgozásra kerülő, magnetofonon rögzített nyelvi korpusz összesen 52 nyelvhasználati interjúból áll. Mivel az adatközlők kiválasztásakor a szociológiai és a statisztikai értelemben vett reprezentativitás nem volt biztosítható, az értelmezett mintavétel módszerével dolgoztam. Az élőnyelvi anyagokon kívül az elemzésbe bevonásra kerültek a vizsgált közösségekhez kötődő különböző elsődleges és másodlagos írott nyelvi szövegek is.

Az Ausztriában élő migrációs eredetű bécsi diaszpóra, valamint a burgenlandi őshonos magyarság nyelvi helyzetének vizsgálatakor a disszertáció nyelvkörnyezettani szempontokat érvényesített; minden olyan változó és kölcsönhatásának felderítését feladatául tűzte ki, amely egy nyelv és beszélőinek kapcsolatát befolyásolja. A szórványmagyarság és a diaszpóra nyelvi és nyelvhasználati kérdéseinek vizsgálatát a dolgozat elsőként a tágabb társadalmi kontextus felől közelítette meg. A **kisebbségjogi szabályozás** részletes elemzése során rámutattam, hogy Ausztriában „kisebbségpolitika” kifejezésen csak az osztrák állampolgárságú, az országban több évszázada élő, a lakosság alig több mint egy százalékát alkotó, jelenleg hat, őshonosként elismert (burgenlandi és bécsi magyarok, burgenlandi horvátok, karintiai és stájerországi szlovének, bécsi csehek, romák, bécsi szlovákok) kisebbséggel kapcsolatos különböző intézkedések összességét értik. Az ország lakónépességének tíz százalékát meghaladó, különböző kibocsátó országokból származó migrációs eredetű diaszpóra tagjai (pl. vendégmunkások, politikai és gazdasági menekültek stb.) ugyanakkor nem élhetnek az őshonos kisebbségeket megillető jogokkal.

A jelenleg érvényben lévő kisebbségpolitikai instrumentumokban a kisebbségi anyanyelv szerepét körüljárva megállapítottam, hogy a nyelvhasználattal kapcsolatos rendelkezések nem sorolhatók be a nyelvtörvények valamely „tisztá” típusába, hanem különböző koncepciók ötvözetének tekinthetők. Az 1919-es *St. Germain-i államszerződés* (STGBI. Nr. 303/1920) kisebbségi nyelvi vonatkozású részei ún.

cenzusos nyelvtörvények; a kisebbségi jogok csak abban az esetben érvényesíthetők, amennyiben a közösség lélekszáma eléri a törvényben meghatározott minimális beszélőszámot. Az 1955-ös *Államszerződés* (BGBl. Nr. 152/1955), valamint a jelenlegi kisebbségi szabályozás központi elemét képező *Népcsoporttörvény* (BGBl. Nr. 396/1976) a *területi korlátozás* elvét alkalmazza, amelynek értelmében a kisebbségi csoportok csak az általuk tradicionálisan lakott terület(ek)en élhetnek kisebbségi jogaikkal. A gyakorlatban ez az elv ugyanakkor felemás módon érvényesül; ui. bár oktatási és hivatali nyelvhasználati jogaikkal valóban nem élhetnek az általuk tradicionálisan lakott területeken kívül, kisebbségi társadalmi szervezeteik, illetve sajtótermékeik azon kívül is részesülhetnek állami támogatásban. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az állam minden esetben *közösségi*, *nem* pedig *egyéni* jogokat biztosít a kisebbségi csoport tagjainak. Nehezíti továbbá a kisebbségpolitikára vonatkozó általános érvényű kijelentések megfogalmazását az országos, tartományi és önkormányzati szinten megvalósuló *egység hiánya*.

A kisebbségi anyanyelvhez (Volksgruppensprache) kapcsolódó szabályozás a jelenlegi kisebbségpolitika központi magját alkotja. A „népcsoport” (az őshonos kisebbség osztrák terminológiája) meghatározásának egyik fő komponense a némettől eltérő anyanyelv megléte. Figyelemre méltó, hogy a jogalkotó a kisebbségi nyelvet teszi meg az identitás fő elemévé egy olyan korszakban, amelyben az őshonos kisebbségek tagjainak jelentős része nyelvileg már asszimilálódott. Az állami támogatások megszerzésének is feltétele a kisebbségi anyanyelv ápolására tett kísérlet, illetve annak – a Kancelláariahivatalhoz benyújtott pályázatok útján történő – deklarálása (Bericht, 2002). Ebből adódóan Vörös szerint a Népcsoporttörvény „nem is annyira jogokat, mint inkább lehetőségeket biztosít a nyelvközösség tagjainak arra, hogy az e nyelvhez kötődő kulturális identitásuk megerősítéséhez lehetőséget (főként az állam által garantált anyagi támogatást) kapjanak” (Vörös, 2002:56). Sajnos a támogatási rendszer gyakorlati igénybe vétele – különösen az előfinanszírozási rendszerhez szükséges saját erőforrások hiánya, valamint a támogatási preferenciák gyakori változása miatt – a kisebbségi egyesületek számára gyakran áthidalhatatlan nehézségekbe ütközik (Kelemen, 2001:73).

A kisebbségi anyanyelvhasználattal kapcsolatos állami elgondolások megnyilvánulnak a népszámlás során alkalmazott kérdésfeltevésben is. Ausztriában – más államok gyakorlatától eltérő módon – jelenleg nem a megkérdezett nemzeti hovatartozására, vagy anyanyelvére kérdezik rá, hanem arra a nyelvre, amelyet az egyén a

szűkebb-tágabb környezettel való kommunikáció során leggyakrabban használ. Könnyű belátni, hogy többségi környezetben, gyakorisági alapú definíciót alkalmazva az államnyelv megadása nagyobb valószínűséggel várható. A kiértékelés során viszont a választ az anyanyelvvél azonosítják, és a kisebbségeknek szánt kormányzati támogatások megállapításánál a nemzeti hovatartozás mércéjének tekintik (vö. Szépfalusi, 1992:397).

A kompenzációs jelleg a hiánya a támogatási rendszer gyakorlati megvalósulásán kívül leginkább a közszolgálati médiumokkal kapcsolatos szabályozásban érvényesül. Az Ausztriában élő kisebbségeknek a tömegkommunikációs médiumokon belüli marginális pozíciója a kisebbségpolitikát érő kritika egyik legtöbbet hangoztatott pontja (Purkarthofer – Rainer – Rappl, 2005:2). A műsorszolgáltatás gyakorisága és időtartama a kisebbségi anyanyelv megőrzése szempontjából gyakorlati jelentőséggel nem bír, az anyanyelven történő információszerzés lehetősége legfeljebb gesztus értékű funkcióval rendelkezik. Egyidejűleg jelentős különbségek állapíthatók meg az egyes kisebbségeknek szóló műsorszolgáltatás gyakoriságában is.

A kisebbségi politika mindenkor kulcskérdésének az **anyanyelvi oktatásnak** az elemzése során bemutattam az elmúlt másfél évtizednek azokat a pozitív változásait, amelyek a tömbszerűen élő nemzeti kisebbségek oktatási jogainak kiszélesedésében, valamint a speciális tantervi keretek modernizálásában (1988,1995) nyilvánultak meg. Sajnálatos módon, az eredetileg kompakt településszerkezetű nemzeti kisebbségek jelenlétére kidolgozott kisebbség-politikai koncepció kevésbé állja meg a helyét egy nagyvárosi környezetben, ami a bécsi diaszpórában élő csehek, magyarok, és szlovákok kisebbségi anyanyelvi oktatása során felmerülő problémákban válik nyilvánvalóvá.

Az őshonos és migráns magyarok által legnagyobb számban lakott tartományok eltérő kisebbségpolitikai koncepciójából adódóan, Burgenlandban és Bécsben alapvetően más szervezeti formában kerül sor a kisebbségi csoporthoz tartozók anyanyelvi oktatására. Míg a Burgenlandban érvényes *Szövetségi Kisebbségi Iskolatörvény* (BGBl. Nr. 641/1994) az óvodától az érettségiig minden iskolatípusra vonatkozóan átfogóan rendelkezik az anyanyelvi képzésről, valamint lehetőséget ad a közoktatás keretein belül a magyaroktatás különböző – csak kisebbségi nyelvű, kétnyelvű, nyelvoktató – módzataira, addig Bécsben részben a törvényi szabályozás anomáliái miatt, részben pedig a kisebbségi csoport hivatalos képviseletének

preferenciája miatt a kisebbségi anyanyelvi oktatásnak csak a leggyengébb formája az ún. nyelvoktató módozat valósulhat meg.

Sajnálatos, hogy a törvény által biztosított lehetőségeket az ország legkeletibb tartományában élő magyar kisebbségnek nem sikerül maradéktalanul kihasználnia. Ennek elsődleges okát Gombos és az érintettek abban látják, hogy „az érvényesülés szempontjából a magyar nagyobb, illetve a német nyelv kisebb szerepét nem fogadnák el a szülők” (Gombos 1995 In: Györi Szabó, 2000:17). A kisebbségi anyanyelv közösségen belüli alacsony presztízséből adódóan a tanulók jelentős része vagy a többségi társadalom tagjai közül kerül ki, vagy – bár felmenői révén a magyar népcsoporthoz tartozik – a kisebbségi nyelvet nem volt lehetősége az elsődleges szocializáció során elsajátítani. A magyar nyelvi kompetencia megfelelő szintjének hiánya miatt a kisebbségi magyaroktatás keretében valójában idegen nyelv oktatás folyik, a nyelv tanulása szabadon választott tantárgyként a legnépszerűbb. Ezzel szemben, bár a fővárosban de jure kisebbségi oktatásról nem beszélhetünk, a helyi magyar egyesületek által szervezett intézményekben (Bécsi Magyar Iskola, cserkészet) – egyre növekvő érdeklődés mellett – a magyar népcsoport tagjai oktatják a magyar népcsoport tagjait.

A törvényi szabályozás eltérő voltából adódóan Burgenlandban a magyaroktatás az iskolai órarendbe ágyazottan történik, míg Bécsben a tanórák a hivatalos tanítási időn kívülre esnek, és a diákok többségének egy erre a célra kijelölt külön intézménybe kell eljutnia. Az órákon való részvétel – a városon belüli nagy távolságok, valamint az egyéb iskolai és családi programokkal való egyeztetés szükségessége miatt – komoly áldozatokat kíván diáktól és szülőtől egyaránt.

Jelentős eltérés mutatkozik a két tartományban a magyart bármilyen formában oktató iskolák száma között is; míg az ország legkeletibb tartományában több tucat állami közoktatási intézményben jelentkezhetnek a diákok kisebbségi magyar nyelvi oktatásra, addig a fővárosban a Bécsi Városi Iskolatanács által működtetett *Projekt Hungaricum* keretében mindössze öt erre a célra kijelölt iskolában tanulhatnak magyarul. Különösen szembeötlő ez az aránytalanság akkor, ha a tartományban élő magyar anyanyelvűek számának különbségeit tekintetbe vesszük.

A kisebbségi anyanyelvoktatás törvényi szabályozásával kapcsolatban összefoglalásként elmondható, hogy Burgenlandban a jelenleg érvényben lévő törvényi keretek a nyelvmegőrzés, Bécsben viszont a nyelvcsere irányában hatnak. A jogi szabályozás gyakorlati megvalósulása azonban egyik helyszínen sem teszi

önmagában lehetővé a kisebbségi nyelv magas szintű elsajátítását és a nyelvcseré folyamatok visszafordítását. Az oktatás formája, a szűkre szabott óraszám és a számonkérés módja nem járul hozzá a kisebbségi oktatás céljának eléréséhez; a magas fokú balansz kétnyelvűség kialakításához (Bartha, 1999:208) Optimális esetben (motivált diák, felkészült tanárok, megfelelő tananyag, taneszközök stb.) is legfeljebb az érzelmi kötődésen alapuló közösséghez tartozás tudata alakítható ki a tanulóknál, illetve az anyanyelv iránti érdeklődés kelthető fel bennük.

A kutatás tárgyát képező ausztriai magyar közösségek nyelvhasználatának tanulmányozása nem nélkülözte az egyes csoportokra jellemző **nyelvkönyezettani sajátosságok** feltárását, különös tekintettel azokra a faktorokra, amelyek a nyelvcseré és nyelvmegőrzés dinamikája szempontjából meghatározó jelentőségűnek bizonyultak.

A 2001. évi népszámlálás Ausztria-szerte összesen 40583 környezetében magyarul (is) **beszélő** személyt mutatott ki. A census adatai szerint Burgenlandban 6641, Bécsben 15435 fő vallotta magát magyar köznyelvűnek. A két helyszínen élő magyar közösség összlétszáma alapján a magyarok az országban élő legnépesebb őshonos kisebbségnek tekintők. Amennyiben az őshonos és a migráns eredetű magyarok adatait különválasztva vesszük figyelembe, a fővárosi diaszpóra létszáma – a burgenlandi horvátokat és a stájerországi, illetve karintiai szlovéneket követve – a harmadik legnagyobb kisebbségi csoportot, míg a burgenlandi magyaroké az ötödiket alkotja. Az ausztriai magyar népcsoport összetételében az utóbbi évtizedekben jelentős változások körvonalazódtak, amely egyrészt az Osztrák Köztársaság területén élő *magyar ajkúak számának növekedésében*, másrészt a magyar népcsoport *őshonos jellegének megváltozásában* nyilvánult meg. A létszámnövekedés – főként a folyamatos utánpótlás miatt – azonban csak a Burgenlandon kívül élő, bevándorolt magyar diaszpórát érinti, különösen pedig a fővárost, ahol jelenleg a magyarok 38,03%-a lakik (a közeli alsó-ausztriai vonzáskörzetet is hozzászámolva arányuk 57,95%). Egyidejűleg a burgenlandi magyarság által tradicionálisan lakott településeket (Alsóőr, Felsőőr, Őrisziget, Felsőpulya) a korfa-struktúrából adódó természetes fogyás sújtja. Bár a demográfiai tényezők a magyarság egyik csoportjában sem kedvezőek, a burgenlandi magyar lakosság *reprodukciós képessége és családstruktúrája* különösen kedvezőtlenül befolyásolja a csoport fennmaradását (Cserján, Győri és Szabó, 1999).

A beszélők száma azonban csak a kisebbség **területi koncentrációjával** és **elhelyezkedésével** együttesen értelmezhető. A vegyes lakosságú egykori császárvárosban a magyarok szétszórtnak, más etnikumok között élnek, a százezres nagyságrendű török, szerb, horvát, bosnyák csoportokéhoz képest arányuk csekély. Alsóőr ugyanakkor egy tömbben élő, magyar nyelvű többségi népességgel (71,4%) rendelkezik, bár a magyarok a tartományon belül itt is kisebbséget alkotnak. A **település típusa** szintén alapvetően különböző kontextust teremt a két vizsgálati helyszínen; a „legmagyarabb falu”-nak nevezett Alsóőr lakói egy 724 főt számláló kis településen, míg Bécsé egy másfélmilliós fővárosban élnek mindennapjaikat. Az őshonos magyarság tradicionális települései az ország kevésbé fejlett és iparosodott keleti határvidéken találhatók.

Alsóőr földrajzilag periférikus helyzetéből adódóan a régiót a munkalehetőségek hiánya jellemzi; amely lakóit ingázásra, illetve a környék végleges elhagyására kényszeríti. A második világháborút követően, az addig viszonylag érintetlen, többé-kevésbé zárt nyelvszigeteket alkotó, mezőgazdaságból élő burgenlandi magyar települések hagyományos társadalmi és gazdasági struktúrájára megváltozott; az 1950-es években kezdődő iparosodás következményei negatívan hatottak a kisebbségi létforma és anyanyelv megőrzését elősegítő tényezőkre. Mindezek következtében a **társadalmi mobilitás** és a **gazdasági státus** megszerzése a többségi nyelv ismeretéhez kötötté vált. Mindezek következtében a **település típusa és nagysága önmagában semleges faktornak tekinthető**.

Iskolázottság tekintetében a magyar köznyelvűek képzettségi mutatói Burgenlandban jelentősen alacsonyabbak a fővárosban élőkénél, ugyanakkor illeszkednek a helyi nem magyar anyanyelvű lakosság értékeihez. Ennek okai egyrészt az eredetileg mezőgazdaságból élő vidék társadalmi struktúrájában, másrészt a történelmi körülményekben keresendők; az 1920-as években a magyar ajkú értelmiség áttelepült Magyarországra, ezáltal a burgenlandi magyarság „csonka társadalommá” vált, amelynek negatív hatása a mai napig érvényesül. Ezzel szemben a Bécsben élő migrációs diaszpóra körében a felsőoktatásban végzettek száma kiemelkedően magas. A kutatás eredményei szerint az Ausztriában élő magyarok esetében a **magasabb iskolai végzettséget a nyelvmegtartás irányába ható erőként** értelmezhetjük.

Fontos szerepe van a kisebbségi csoportokon belüli **házasodási szokások** alakulásának is. A vizsgált közösségeken belül az etnikai exogámia elsősorban az őshonos magyarságra, valamint az ötvenhatos menekültek egy jelentős csoportjára, míg

az endogámia az erdélyiekre jellemző. **A vegyes házasság az ausztriai magyarok körében a nyelvcsere egyik meghatározó faktorának tekinthető.**

Az adatközlők **nemének** a nyelvcsere-nyelvmegőrzés dinamikájára kifejtett hatása tekintetében elmondható, hogy **az ausztriai magyar beszélők kétnyelvű nyelvi viselkedése nem tekinthető nem-specifikusnak**; a nők esetében sem a presztízsformák és változatok iránti, a férfiakénál nagyobb fogékonyságát, sem pedig az anyának az intergenerációs nyelvátadásban és nyelvmegőrzésben játszott, a férfiakétól eltérő szerepét nem sikerült dokumentálni. (A kutatásban részt vevő családok esetében az exogámia a kisebbségi nyelv átadásának megszakadásával járt együtt, függetlenül attól, hogy melyik házastárs képviselte a kisebbségi nyelvet.)

Eredetüket tekintve az Ausztriában élő magyarok két fő csoportra oszthatók: Alsóőr lakóinak elődjait a magyar királyok még a X-XII. században telepítették le határvári feladatok ellátására, amiért a település lakói kismanes rangot kaptak. Az őshonos népcsoport az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés és annak területi rendelkezéseit korrigáló Sopron-környéki népszavazás alapján 1921-ben került osztrák fennhatóság alá. A magyarok másik csoportját a zömmel Bécsben, valamint a tartományi székhelyeken élő, különböző időszakokban kimenekült vagy kitelepült diaszpóra alkotja, amely jelentősen gyarapodott a Kárpát-medence utódállamaiból érkezőkkel.

Az elemzés tárgyát a helyi magyarság két legnépesebb huszadik századi migrációs hulláma – az 1956-os forradalom idején, valamint az 1980-as évek végén Ausztriában letelepedett csoportok első és második generációja – képezte. A különböző hullámok tagjai **eltérő szociológia jellemzőkkel és kivándorlási motivációval** rendelkeznek. Az ötvenhatos menekülteknek nemcsak a száma volt sokszorososa az azt megelőző migrációs hullámoknak, de társadalmi összetételük is nagyban eltért a korábban érkezőkétől; bár körükben minden társadalmi réteg képviseltette magát, kiemelkedően magas volt a szellemi foglalkozásúak, a fiatalok és a férfiak aránya. Heterogén kivándorlási indítékaik ellenére, a menekülés mindnyájuk számára a visszavonhatatlanság erejével hatott. A rendszerváltás körüli években Ausztriába érkezett magyarok sem képeztek homogén közösséget; két legnagyobb csoportjukat az Erdélyből és a Magyarországról érkező migránsok alkották. Míg az Erdélyből tömegesen 1985-88 között érkező politikai és gazdasági menekültek között rendkívül magas volt a kisgyermekes családok, az értelmiségiek és a szakmunkások aránya, addig

Magyarországról a menedékjogot kérőkön kívül egyre többen kiküldöttként, munkavállalóként, tanulmányi, illetve házasságkötési céllal érkeztek.

A migrációval kapcsolatos fő jellemzőknek a nyelvcsere folyamatára kifejtett hatásáról megállapítható, hogy az Ausztriában élő magyarok általam vizsgált csoportjai esetében **a befogadó országban eltöltött idő hossza és a nyelvcsere folyamatának sebessége között nincsen automatikus megfelelés.** A kivándorlás időpontja csak az egyén további jellemzőivel (családi kommunikáció típusa, magyar szervezeti életben való részvétel intenzitása, etnikai identitás erőssége, anyaországgal való kapcsolattartás gyakorisága stb.) együtt fejt ki hatását. **A kivándorlás okával kapcsolatosan beigazolódott az a feltevés, miszerint a kényszerítő körülmények hatására hazájukat elhagyók tudatosan igyekeznek a nyelvcserét feltartóztatni.** Hasonlóan helytállónak bizonyult az a hipotézis is, amely szerint a kisebbségi sorsból érkező (erdélyi) adatközlők csoportjában hatékonyabb nyelvmegőrzési stratégiák figyelhetők meg, mint az anyaországi migránsok körében.

Kialakulásuk eltérő körülményeinek köszönhetően, a Burgenlandban és a Bécsben élő magyar kisebbség évtizedeken keresztül **különböző jogállású csoportokat** alkotott. A burgenlandi magyarság – az 1955-ös Államszerződésben (BGBl. Nr. 152/1955) már őshonos kisebbségként megnevezett burgenlandi horvátokkal és karintiai/stájerországi szlovénokkal szemben csak – 1976-ban vált hivatalosan elismert őshonos kisebbséggé. A bécsi magyarok kisebbséggé nyilvánítására migrációs eredetük miatt – több mint egy évtizedes lobby tevékenységet követően – csak 1992-ben kerülhetett sor. A kisebbségi jogok kivívásában mindkét helyszínen rendkívül fontos szerepet játszottak a helyi magyarság által létrehozott ún. esernyőszervezetek (a bécsi székhelyű Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége, valamint a felsőőri Burgenlandi Magyar Kultúregyesület) amelyek az osztrák állam felé jelenleg is képviselik az ausztriai magyarság érdekeit.

A többségi társadalom és a helyi magyarság kapcsolata a vizsgált közösségek kialakulásának különbözősége miatt eltérően alakult. Bécsben a magyarokról alkotott kép alapját máig elsősorban az Osztrák-Magyar Monarchia idején közösen megélt történelem, az akkori gazdasági-kulturális-politikai összetartozáson alapuló egyfajta sorsközösség alkotja. Részben ennek köszönhetően, a migrációs eredetű diaszpóra minden vizsgálati csoportja alapvetően pozitív, vagy semleges fogadtatásról, illetve az osztrák társadalomba való zökkenőmentes beilleszkedésről számolt be. A magyar menekültek érkezésekor

országszerte kivételesnek számító együttérzés és segítőkészség azonban csak 1956-ban jellemezte a befogadó társadalmat. Kvantitatív jellemzői és nagy fokú társadalmi beágyazottsága miatt a bécsi magyar diaszpóra „láthatatlan etnikumnak” tekinthető.

Az örvidéki őshonos magyarság lakóhelyét mindig az etnikai, nyelvi és vallási sokszínűség jellemezte ui. a területen élő német, horvát, roma népcsoportok együttélése több évszázados múltra tekint vissza. A mai Burgenland és Nyugat-Magyarország által határolt területen a régióban uralkodó társadalmi, gazdasági és politikai keretfeltételektől függően a többnyelvűség dinamikája több ízben változott; a magyar nyelv hol megerősödött, hol pedig a német előretörése következtében háttérbe szorult. A két nyelvcsoporthoz addigi békés egymás mellett élését kedvezőtlenül befolyásolta a határmódosítás utáni fiatal Burgenland politikai klímája, amelyen a nemzeti szocialista időszak magyar-ellenes beállítottsága tovább rontott.

A földrajzi közelség és ebből adódóan az anyaországgal való kapcsolattartás lehetősége ma egyértelműen a nyelvmegőrzés irányába mutató tényezőnek tekinthető a bécsi migráns diaszpóra minden hulláma esetében. Burgenlandban viszont a több évtizedes elzártságnak és a hiányzó személyes kapcsolatoknak köszönhetően a földrajzi közelség nyelvmegőrző hatása minimálisan érvényesül. Bár a rendszerváltást követően létrejött kétoldalú kereskedelmi kapcsolatoknak köszönhetően egyre többen tekintik a magyar nyelvtudást a munkapiacon kamatoztatható „tőkének”, a magyar nyelv presztízsének a növekedése kizárólag a magyarországi sztenderd változatot érinti, és nem jár együtt a kisebbségi anyanyelv funkcióinak és használatának bővülésével. Alsóőrben a Magyarországhoz fűződő viszony ambivalens jellegéhez nagyban hozzájárult **a két ország eltérő társadalmi-gazdasági berendezkedése**; a fogyasztói társadalomban és pluralista demokráciában élő ausztriai magyarok hosszú évtizedeken keresztül nem tudtak „felnézni” anyaországukra. Mindezt **a nyelvcseré irányába mutató erőként** értékelik a megkérdezettek is.

A nyelvhasználat mindennapi gyakorlata című fejezet a nyelvcserére és a nyelvmegőrzésre vonatkozó kutatások központi témáját a **kódválasztás/nyelvválasztás** és **kódváltás** jelenségeit helyezte a vizsgálódás középpontjába. Ebben a részben kapott helyet a kisebbségi kétnyelvűség kialakítása és fenntartása szempontjából kiemelkedő jelentőségű nyelvhasználati színtereknek, a család és a kisebbségi társadalmi szervezetek nyelvi gyakorlatának ismertetése is.

A társalgás alapkódjának kijelölésében mindkét helyszínen elsődleges rendezőelvnek az interakcióban részt vevő partnerek személye mutatkozott. Bécsben a kódválasztás nemzetiségen alapuló szabályát az adatközlők így fogalmazták meg: „*aki magyar, azzal magyarul beszélünk*”. Értelmezésük szerint a „magyarság” a magyar származással egyenértékű „adottság”; tehát magyarnak az minősül, aki Magyarországról vagy a Kárpát-medence magyar lakta területeiről érkezett Ausztriába, illetve, aki magyar szülők gyermekeként Ausztriában született. A fenti alapszabályt bécsi interjúpartnereim kötelező érvényűnek tekintik, a döntést pedig elsősorban a nemzetiség és az anyanyelvhasználat szétválaszthatatlan kapcsolatával magyarázzák.

A beszédpartnerrel való közös csoport-identitás kinyilvánításának igényén kívül, a nem balansz kétnyelvűek nyelvválasztása kompetencia-okokkal is magyarázható; hiszen ők – amikor csak lehetőségük nyílik rá – domináns nyelvüket (anyanyelvüket) részesítik előnyben. Ugyanakkor, ez a szempont vezérli alapvetően a balansz kétnyelvűek egymás közötti kommunikációját is, még akkor is, ha pl. mindketten kisgyermekként kerültek Ausztriába. A második generációsok nyelvválasztását is alapvetően a kommunikációs partner nemzetiségi hovatartozása vezérli; a magyar nyelvű alapkód azonban a résztvevők kompetenciájának és a témának függvényében akár többször is módosulhat a társalgás során.

A nyelvválasztás elsődleges rendezőelvének Alsóőrben is a **kommunikációs partner** személye, különösen pedig annak **származása** bizonyult; „Attú függ, hogy honnan gyött.” Mivel az adatközlők a falut tekintik elsődleges kommunikációs egységnek, a partner településhez fűződő „kötődése” alapján határozzák meg annak csoport-hovatartozását. In-group csoporttagnak a helyi származású – alsóőri születésű, és neveltetésű – alsóőriek számítanak. **A nyelvválasztást legerősebben a kommunikációs partner különböző tulajdonságai befolyásolják** (Gal, 1979:118,125), amelyek közül kiemelkedő fontosságú annak **kora, nyelvi kompetenciája**, illetve a **kisebbségi nyelvvel szembeni attitűdje**. Mivel ezek a faktorok együttesen határozzák meg a beszélők között már szokásként rögzült nyelvhasználati szabályokat, **a megfelelő választás** minden esetben **a kommunikációs partnerek személyes ismeretségét feltételezi**.

A három változó közül Alsóőrben a kor tekinthető a legmeghatározóbbnak. A faluban élő *legidősebb generáció* tagjai (az 1920-as, illetve 1930-as évek elején születettek) a hasonló korúakkal, valamint gyermekeik generációjával való

kommunikáció során szinte kizárólag a magyar nyelvet, unokáik, esetleg dédunokáik generációjával többségében a magyar, részben viszont a német nyelvet használják. A legnagyobb változatosságot a *középkorúak* (az 1950-es, 1960-as évek születési) nyelvválasztási mintái mutatják. Ők a szüleik generációjához tartozó falubeliekkel magyarul beszélnek, egymás közötti interakcióik során viszont leggyakrabban a mindkét nyelvből merítő ún. „*vegyes beszéd*” hallható. Gyermekeik kortársaival vagy csak a többségi nyelvet, vagy a gyakori kódváltásokkal tarkított kontaktusváltozatot alkalmazzák, a partner kisebbségi nyelvi kompetenciájának függvényében. Az *unokák* generációjának tagjai (az 1970-es évek elejétől kezdődően születettek) a falun belül legfeljebb nagyszüleikkel beszélnek a magyar nyelvet. Szüleikkel és azok kortársaival többségében az államnyelvet, néha a vendégnyelvi elemekkel tarkított kisebbségi nyelvet használják. A fiatalok egymás között – magyar nyelvi kompetenciájuktól függetlenül – jelöletlen helyzetekben a többségi nyelvet választják.

A kommunikációban részt vevők kora alapján azonban önmagában nem lehet teljes biztonsággal előre jelezni a nyelvválasztást; fontos szerepet játszik ebben a partnerek *nyelvi kompetenciája, identitása*, valamint a kisebbségi nyelvvel szembeni *attitűdjük* is. E tekintetben adatközlőimmet a tudatos alkalmazkodás jellemzi, elsősorban azonban a kisebbségi nyelvet nem, vagy csak alig beszélők irányába; azokhoz, akik „*töretten beszélnek a magyart*” az államnyelven szólnak. Fordított irányban, a kisebbségi nyelv felé irányuló közelítő alkalmazkodás (Bartha, 1999:102) manapság szinte egyedüli példáját a Magyarországról származó katolikus pappal, esetleg az „*öregszülőkkel*” folytatott kommunikáció jelenti. Ennek a nyelvi viselkedésnek az oka a faluban végbemenő fokozatos nyelvcserevel magyarázható; míg Alsóőrben nem találunk olyan beszélőt, aki az államnyelvi kompetencia valamilyen szintjével ne rendelkezne, addig a kisebbségi nyelv ismerete már nem feltételezhető automatikusan az itt élőkéről.

A nyelvválasztásnak a nemzetiséghez és a csoport-hovatartozáshoz kötődő szabálya Bécsben és Alsóőrön egyaránt érvényét veszíti, amikor a kommunikációs partnerek között a többségi társadalom tagja(i) is jelen van(nak). A megkérdezettek egyöntetű véleménye szerint a társaságon belül már egyetlen, a többségi csoporthoz tartozó személy jelenléte is az államnyelv választását indokolja (vö. Zelliger, 2001:176; Gal, 1979:124). A kisebbségi nyelv használata „a nyelvet nem ismerők társaságában betartandó elemi udvariassági szabálynak” (Szépfalusi, 1992:131), annak megsértése pedig „illetlenségnek” minősül a bécsi diaszpóra és az alsóőri őshonos magyarság

általam vizsgált minden csoportjában az interjúpartnerek korától, iskolai végzettségétől illetve egyéb szociológiai paramétereitől függetlenül.

Bár a nyelvi viselkedésnek ezt a típusát a kétnyelvű beszélőközösségben teljes konszenzus övezi, néhány évtizeddel ezelőtt Alsóőrben a többségi beszélő bekerülése a családba – a mai helyzettel ellentétben – nem jelentette automatikusan a többségi nyelv használatát. A faluba beházasodott német anyanyelvű fiatalasszonyok egészen a hetvenes évek végéig elsajátították házastársuk és a falu nyelvét, és azt a mindennapi kommunikáció során használták is (vö. Gal, 1979:142-4; Kelemen, 2001:71).

Alapvető különbségek érzékelhetők a többségi beszélők jelenlétének definiálásában az egyes migrációs hullámok között. Az 1980-as évek (magyarországi és erdélyi egyaránt) migránsai és a második generációhoz tartozó adatközlők értelmezése szerint csak akkor „szükséges” a nyelvváltás, amikor a többségi nyelv egynyelvű beszélője aktívan részt vesz a társalgásban. Ezzel szemben ötvenhatos informátoraim szerint a többségi nyelv használata már akkor is indokoltá válik, amikor egy nem magyar anyanyelvű egyén tartósan a beszélgetés hallgatójává válik, vagy pl. elhalad a beszélők mellett. Az ötvenhatosok nyelvválasztással kapcsolatos elgondolásainak központi elemét a magán- és a közszféra szétválasztásának szükségessége képezi. Értelmezésükben az anyanyelv használatának lehetséges helyszínei a magán szféraként értelmezett család, a magyar egyesületek összejövetelei, az egyházi élettel kapcsolatos aktivitások stb., míg a közterületek és a közhivatalok az államnyelv használatának territóriumai még akkor is, ha a kommunikációban nem vesz részt egynyelvű többségi beszélő.

A nyelvválasztást a beszélőnek, illetve partnerének nyelvtudása is nagyban befolyásolja. Adott nyelv ismerete mindig viszonylagosan merül fel; a beszélő vagy a birtokában lévő nyelveknek az ismeretét méri össze, vagy saját nyelvi kompetenciáját kommunikációs partnerével hasonlítja össze (vö. Borbély, 2001:120-2). Általában elmondható, hogy „a társalgás alapkódja többnyire az, amelyen a beszédpartnerek kommunikatív kompetenciájának összege a legnagyobb” (Hamers és Blanc, 1989, idézi Bartha, 1999:122). **Adatközlőim e tekintetben mindkét helyszínen alapvetően az „alkalmazkodást” és „az együttműködő magatartást” tartják követendőnek** (vö. Bartha, 1999:98-105).

Előfordulhatnak azonban kivételek is. Erős nemzeti identitással rendelkező – különösen erdélyi és ötvenhatos – első generációs bécsi adatközlők esetében az interakcióban részt vevő partner(ek) *nemzetisége* (magyarsága) adott esetben nagyobb

súllyal eshet a latba, mint a kommunikációs partner valós nyelvi kompetenciája. Ez a nyelvi *aszimmetria* – a kölcsönösség elvének a megsértése – azonban csak akkor fordulhat elő, ha a megszólított egy-két generációval fiatalabb a kommunikációt kezdeményezőnél.

Bécsben a kommunikációban részt vevő partnerek nyelvi kompetenciája ellenkező előjellel is meghatározóvá válhat a nyelvválasztásban; „*nyelvgyakorlási célzattal*” az egyik családtag gyengébb nyelve (többnyire a német) is lehet a kommunikáció közös nyelve. Ez a nyelvválasztási stratégia kizárólag családtagok között alkalmazott, az alacsonyabb idegen nyelvi kompetenciával rendelkező személy külön kérésére. Általában kizárólag rutin jellegű kommunikációs szituációkban működőképes, annak meghaladásakor a résztvevők felfüggesztik előzetes megállapodásukat és visszatérnek a szokásos kód használatára (vö. Csiszár, 2004:59).

Bár a nyelvválasztás során az interakcióban részt vevő partnerek személye mutatkozott a legdominánsabb rendezőelvnek, az alapkód kijelölésében az osztrák fővárosban élők esetében a **téma** is szerepet játszott (vö. Hoffmann, 1991:178-9). **Bécsben a téma szerinti nyelvválasztás többségében a kisebbségi anyanyelv háttérbe szorulását és az államnyelv preferenciáját jelentette.** Bécsből eltérően, **Alsóőrben az interakció témája csak az egyházi élethez, különösen pedig a liturgiához kapcsolódó nyelvhasználati színtéren befolyásolja a nyelvválasztást.**

A nyelvválasztást befolyásoló tényező lehet a kommunikáció helyszíne is. **Az osztrák fővárosban kizárólag a különböző magyar szervezeteknek otthont adó épületek jelentik azokat a helyszíneket, amely automatikusan a magyar nyelv választását indukálják.** Közösségi alkalmakkor adatközlőim a kisebbségi nyelv kizárólagos választását várják el a résztvevőktől és a szervezőktől egyaránt. **Alsóőrben a helyszín hatása a kódválasztásra elhanyagolhatónak tekinthető** (vö. Gal, 1979:124); ugyanazon beszélőkkel folytatott kommunikáció nyelve változatlan marad az interakció helyétől függetlenül. A helyszínhez hasonlóan – a nyelvválasztás személyközpontú szabályának elsődlegessége miatt – **a formalitás fokának megváltozása nem vonja maga után automatikusan az interakció nyelvének megváltoztatását.** Az adatközlők kommunikációs partnereikkel ugyanazt a nyelvet választják a formalitás magasabb fokát megkívánó helyzetekben, mint privát kapcsolataikban (vö. Gal, 1979:125).

Az **interakció funkcióját** tekintve, a bécsi migráns közösség általam vizsgált csoportjaiban **a magyar nyelv választásához a kisebbséghez fűződő szolidaritás**

kifejezése és a társaságból való kizárás kapcsolható. Alsóőrben a kisebbségi nyelv a csoportszolidaritás alkalmi kifejezésén túl a falu határain kívül – különösen a fiatalok között – egyfajta titkos nyelvként is funkcionál. Ezen kívül a magyar nyelv két további funkciót hordoz; a faluban élők az *ima* és a *veszekedés* nyelvével asszociálják.

A nyelvhasználati szinterekhez és a különböző kommunikációs partnerekhez kötődő nyelvválasztás elemzése során megállapítottuk, hogy – bár a kétnyelvűségi helyzetből adódóan mindkét vizsgálati helyszínen a kisebbségi nyelv funkcionális visszaszorulásának lehetünk tanúi – a bécsi és az alsóőri magyarok általam vizsgált csoportjai között a nyelvcseré folyamatában lényeges eltérések mutatkoznak. Alsóőrben a kisebbségi nyelv – az egyes generációktól függetlenül – leginkább az egyházi élettel kapcsolatos helyzetekben (templom, ima) képes még megőrizni pozícióját. (A faluban élő kétnyelvűek csak a pappal folytatott kommunikáció során használják kizárólag a magyar nyelvet.) A vallással kapcsolatos aktivitások képezik azt az egyedüli nyelvhasználati színteret, amelyben a magyar nyelv intézményes formában még jelen van. Jóval gyengébb a kisebbségi nyelv helyzete a családi kommunikáció különböző viszonylataiban; a kisebb presztízsű magyar nyelv leginkább a nagyszülőkkel, legkevésbé pedig a gyermekekkel folytatott kommunikáció esetében hallható. A nyelvválasztási preferenciák generációs megoszlása a családon kívüli tipikus beszédeseményekre (szomszédok, összejövétel, kocsma stb.) is jellemző; a kisebbségi nyelv elsősorban az idősek által és az idősekkel használt nyelvként van jelen a közösségben. Mindkét nyelvnek azonos szintereken való használata a középkorúak, míg a többségi nyelv preferálása a fiatalok nyelvhasználatának fő jellemzője. A fentiek alapján elmondható, hogy **az Alsóőrben élő őshonos magyarság körében az anyanyelv visszaszorulása egy alulról felfelé tartó ún. latin típusú nyelvcserében nyilvánul meg, amelynek során a nyelv az informális helyzetekből szorul ki legkorábban, és a formális helyzetekben marad meg a legtovább.** Ugyanakkor **nem igazolódott be a hipotézisünk, miszerint az alsóőri magyaroknak több nyelvhasználati szintéren kínálkozik lehetőség anyanyelvük használatára, mint a fővárosban élő diaszpóra tagjainak.**

A bécsi migrációs eredetű diaszpóra összesített adatait tartalmazó oszlopdiagram tanúsága szerint a helyi magyar egyesületek összejövetelei jelentik a kisebbségi nyelvhasználat kizárólagos territóriumát. Szintén jó pozíciója van az

anyanyelvnek az ima, valamint a nukleáris családon belüli kommunikáció mindkét típusában (a házastársak egymás közötti és a szülő-gyermek közötti kommunikáció esetében). Ugyanakkor, az egyes vizsgálati csoportok adatait külön-külön figyelembe véve fontos különbségeket állapíthatunk meg. Jól látható, hogy a magyar nyelv minden szintéren (a munkahelyet kivéve) és minden kommunikációs partnerhez kapcsolódóan legerősebben a homogén csoportot képező, Erdélyből származó migránsok körében van jelen. Az 1956-os menekültekről – a csoport nagy mértékű polarizációja miatt – nehéz általános érvényű kijelentést tenni: egyik részük az erdélyiekével, míg másik az őshonos alsóőri közösség nyelvhasználatával mutat hasonlóságot. Közülük különösen a vegyes házasságban élőkre jellemző, hogy a főként formális nyelvhasználatot megkívánó egyesületi élethez és az egyházi domáinokhoz kapcsolódó anyanyelv jelenti a kisebbségi nyelvhasználat szinte egyedüli színterét. Az 1980-as évek Magyarországnak migránsai kevés kivétellel nem vesznek részt a formális nyelvhasználatot megkívánó bécsi színtereken, ugyanakkor munkájuk, és aktív anyaországi kapcsolataik révén Bécsen kívül többségüknek lehetősége nyílik az anyanyelv-használat ezen módozataira is. **A második generáció körében tapasztalható funkcionális visszaszorulás a fokozatos nyelvcsere jegyeit viseli magán; a kisebbségi nyelv a hivatalos nyelvhasználati területekről tűnik el elsőként, az anyanyelv a családban, az intim szférában képes legtovább megőrizni szerepét.**

Az Ausztriában élő magyarság társadalmi szervezeteiben – a különböző egyesületekben és az egyházban, – **valamint a családban megvalósuló, a kisebbségi nyelv megtartására irányuló közösségi aktivitások bizonyos fókig kompenzálják az emigráns kétnyelvűséggel járó nyelvi jelenségeket – az anyanyelv visszaszorulását és L2 fokozatos előtérbe kerülését – így a nyelvcsere ellenében kifejtett közösségi tevékenységnek tekinthetők.**

Az osztrák fővárosban élő adatközlőim a **magyar szervezetek** fő feladatának a kisebbségi nyelv használatát és megőrzését tekintik, így a kizárólag magyar nyelvű kommunikációt természetesnek és helyénvalónak tartják. *A magas szintű magyar nyelvtudás* nemcsak a kulturális egyesületek felnőtteknek szóló programjain való részvétel *feltétele*, hanem elengedhetetlen a gyermekek anyanyelvi nevelését feladatának tekintő társadalmi szervezetekben (a cserkészlet és a Magyar Iskola) is. **Indokolt tehát**

nyelvmegőrzési stratégiákról beszélni egy olyan közösség esetében is, amely többé-kevésbé saját döntésének következményeként él egy másik állam keretein belül.

A különböző migrációs hullámok tagjai más-más formában és eltérő gyakorisággal vesznek részt a kisebbségi szervezetek programjain. *Ötvenhatos* adatközlőim a helyi magyar élet gerincét képező, általuk alapított egyesületekbe tömörülnek, részt vesznek a szervezéssel járó munkában, és rendszeresen látogatják a különböző programokat. Ez többségében feltételezi a keresztény egyházak magyar nyelvű szent miséinek/istentiszteleteinek látogatását is. A társadalmi szervezetek jelentőségének ilyen nagy mértékű felértékelődése azzal magyarázható, hogy sokak számára ez jelenti a magyar nyelvhasználat szinte egyetlen színterét Ausztriában. (A felsőfokú végzettséggel rendelkező alapító-, illetve törzstagok gyermekei nem ritkán semmilyen vagy csak nagyon minimális magyar nyelvű kompetenciával rendelkeznek, annak ellenére, hogy szüleik évtizedek óta aktívan tevékenykedtek a „bécsi magyarság ügyéért”.)

Hasonló fontosságot tulajdonítanak a szervezett magyar életnek az 1980-as években *Erdélyből érkezett migránsok* is, akik többségében az ötvenhatos menekültek által létrehozott intézményrendszerrel párhuzamosan, illetve sokszor azzal szemben alakították ki saját egyleteiket. Az értelmiségiekből álló egyesületi vezetők azonban családjaikban is nagy hangsúlyt fektetnek a „tisztá magyar nyelv” használatára. Többen éppen az anyanyelv intergenerációs átadásának kudarca miatt kérdőjelezik meg az ötvenhatos menekültek szervezeti/vezetői legitimációját. A kivándorlásukat követő évtizedben az erdélyi migránsok gyermekei alkották a cserkészlet és a magyar iskola tömegbázisát, és a cserkészlet vezetői is részben közülük kerültek ki. Az Erdélyből érkezők a keresztény egyházi összefogvetelek fő tömegbázisát képezik.

Velük ellentétben, az *1980-as évek magyarországi hullámához tartozók* alig ismerik a bécsi magyarság több tucat szervezetének bármelyikét, és évente 1-2 alkalommal látogatják elsősorban a magyar állam kulturális intézményének (Collegium Hungaricum) egyes rendezvényeit. Többen az otthonnal való gyakori kapcsolattartás lehetőségei miatt szükségtelennek tartják a szervezetek alapvető közösségteremtő funkcióját. Az egyház, amely az intézményes színterek között az ötvenhatos és az erdélyi csoportok számára az egyik legfontosabb nyelvfenntartó és identitásőrző szerepet tölt be, ezt a funkcióját – az anyanyelvi hitélet iránti érdeklődés hiánya miatt – nagyon korlátozott mértékben képes ellátni az újabb magyarországi bevándorlók körében.

Az emigráns szervezetek munkájával szemben tapasztalható „közömbösség” alapvető oka a kivándorlás körülményeinek különbségeiben keresendő; az ötvenhatosok és az erdélyiek menekülteként érkeztek Ausztriába, és a politikai-gazdasági helyzetből adódóan évekig (előbbieknél évtizedekig) nem volt lehetőségük az otthoniakkal való kapcsolattartásra. Erre a kiszakítottságra adott természetes válaszreakcióként értékelhető a kisebbségi intézményrendszer létrehozása, amelynek fő célja az „otthonosság” megteremtése idegen környezetben (vö. Tosi, 1999:327). Az 1980-as évek végén Magyarországról érkezettek migrációs motivációi alapvetően más típusúak voltak; döntéseik hátterében többnyire a karrier-előmenetellel, valamint a magánélettel kapcsolatos dolgok álltak. A hivatalos szervezetektől való távolságtartás nem jelenti a közösségi élettől való teljes visszavonulást; inkább (nem bejegyzett és nem támogatott) kisebb-nagyobb baráti társaságokba tömörülnek, amelyekben a nyelvhasználat formalitásának foka az egyesületekénél jelentősen alacsonyabb.

A *második és harmadik generáció* jelenléte a bécsi magyar szervezetek közül főként a Magyar Iskolára és a cserkészetre korlátozódik, amelynek látogatói az ötvenhatosok unokái és az erdélyi menekültek gyermekei. Az 1980-as évek második felében Magyarországról érkezettek gyermekei – feltehetően a szülőknek a különböző magyar szervezetektől való távolmaradásának köszönhetően – többségében nem tanulták a magyar nyelvet semmilyen szervezett formában, és a bécsi magyar egyesületi élethez semmilyen kapcsolódásuk nincs.

Függetlenül a családi migráció okától és idejétől, a második és harmadik generációs fiatalok nem érdeklődnek a szüleik, illetve nagyszüleik által létesített egyesületek programjai iránt. Újabb alapítások hiányában pedig a bécsi magyar szervezetek kontinuitása az első generációsok kiöregedését követően nagy valószínűséggel nem biztosítható. A szervezett alkalmak közül a fiatalok körében egyedül – az erdélyiek kezdeményezésre alakult – a *táncház* örvend nagy népszerűségnek.

Béccsel ellentétben, Alsóőrön magától értetődő a „vegyes nyelv” használata – még a legidősebb generáció tagjainak is – a burgenlandi kis falu közösségi alkalmakor. A kisebbségi nyelv viszonylagos dominanciája a katolikus egyházhoz kötődő formális kommunikációs helyzetekre korlátozódik. A civil alapítású szervezetekben a magyar nyelv csak a némettel együtt van jelen még az informális alkalmakkor is. A „*megpróbáljuk megtartani a kétnyelvűséget*” kijelentés jól jellemzi a burgenlandi magyarság szellemi vezetőinek – néha szélmalomharcnak tűnő – igyekezetét. **Az a**

tény, hogy a magyar egyesületi életben való részvétel nem kívánja meg automatikusan az anyanyelv ismeretét, azzal is magyarázható, hogy az alsóőri közösségben a nyelv jelenleg az etnikai identitásnak csak egyik, láthatóan nem is legmeghatározóbb alkotóelemét jelenti (vö. „optional view” Crystal, 2000:119-125).

A kisebbségi anyanyelv átörökítésében kulcsfontosságú szerepet betöltő nukleáris családok kétnyelvű kommunikációs elrendezéseit vizsgálva megállapítást nyert, hogy a szülők anyanyelve, a szülő-gyermek, illetve gyermek-szülő kommunikációja során választott nyelv(ek), valamint a házastársak egymással való kommunikációjának szokásos nyelve(i) alapján, az Ausztriában élő magyar közösségben különböző elrendezésekkel találkozhatunk. A fenti változók függvényében kialakított családtípusok nagyban eltérnek egymástól abban a tekintetben, hogy a kétnyelvű családi kommunikáció során milyen szerepet tölt be a kisebbségi nyelv, és így az egyes kommunikációs elrendezések mennyiben járulnak hozzá a nyelvmegtartás, illetve a nyelvcseré folyamatához a közösségen belül. Amint azt láttuk, az egyes típusok előfordulásának gyakoriságában nem elhanyagolható különbségek tapasztalhatók egyfelől a migrációs eredetű bécsi diaszpóra egyes vizsgálati csoportja másfelől az őshonos alsóőri kisebbség között.

Kisebbségi helyzetben az ún. **magyar mint családnyelv** (azonos anyanyelvű szülők gyermekükkel és egymással is csak a saját anyanyelvükön kommunikálnak, és ezt a nyelvet használják a gyermekek is a szülőkkel folytatott interakcióikban) típusa kedvez leginkább a nyelvmegőrzésnek, hiszen a gyermekek aktív nyelvhasználókká válnak, és kompetenciájuk lehetőséget teremthet számukra a magyar nyelv későbbi használatára, esetleg továbbadására. Ennek a stratégiának az elterjedtsége azonban nagyban eltér a migrációs eredetű és az őshonos magyar kisebbség köreiben. A bécsi migrációs diaszpóra minden hullámában találhatók olyan családok, akik e szerint a kommunikációs elrendezés szerint élik mindennapjaikat; a nyelvi viselkedés szempontjából erősen polarizált ötvenhatos kivándorlók közül az önmagukat politikai menekülteknek vallókat, valamint az erdélyi migránsok egész csoportját, és a magyarországi kivándorlók jelentős részét ez a stratégia jellemzi. Ugyanakkor, ez a kommunikációs minta a burgenlandi Alsóőrben jelenleg csak az idősebb nagyszülői korosztály és középkorú gyermekeik családi kommunikációjára jellemző.

A kétnyelvűség – megfelelő feltételek mellett – vegyes házasságban is sikeresen kialakítható; a szakirodalomban **egy személy-egy nyelv** elveként ismert elrendezés szintén hozzájárulhat a gyermekek magas szintű magyarnyelv-tudásához, és a közösségi kétnyelvűség fenntartásához (vö. Romaine, 1995:183, Döpke, 1992). Ez a kommunikációs stratégia Bécsben főként az 1980-as évek második felében Magyarországról kivándorolt személyekre jellemző. A burgenlandi őshonos magyarság vegyes házasságot kötött tagjai esetében viszont nincsen olyan család, aki gyermekei nyelvi nevelése során ezt a módszert alkalmazná.

A nyelvi input mennyisége és intenzitása szempontjából a másik szélsőséget a **német mint családnyelv** elnevezésű modell képviseli, hiszen itt a nukleáris családon belül minden kommunikációs viszonylatban csak a többségi nyelv használatos. Ez az elrendezés a kisebbségi nyelv egygenerációssá válását eredményezi, közösségi szinten pedig nyelvcseréhez vezet. A német családnyelv kizárólagos használata az ötvenhatos menekültek vegyes házasságban élő tagjai között a legelterjedtebb, de nem ismeretlen az 1980-as évek magyarországi migránsainak körében sem. Alsóőrben pedig jelenleg ez a kommunikációs gyakorlat jelenti a vegyes házasságra adott automatikus „nyelvi választ”.

A két szélső pólus között átmenetet képeznek azok az elrendezések, amelyekben kizárólag a szülők használják aktívan a kisebbségi nyelvet, akár gyermekeikkel (a **magyar mint aszimmetrikus családnyelv**), akár egymás között (**magyar mint a házastársak nyelve**). Ilyenkor a gyermekek legfeljebb passzív kétnyelvűvé válhatnak (vö. De Houwer, 1999:75). A nyelvcseré irányába mutató fenti modellek mindegyike viszonylag elterjedt az ötvenhatos migránsok egyik csoportjában. Az alsóőri adatközlők családjában – a német mint családnyelv modellen kívül – leginkább a **kevert családnyelv** elrendezéssel találkozhatunk, ahol a családtagok egymással minden viszonylatban – gyakran „keverve és váltogatva” – mindkét nyelvet használják.

Ugyanakkor a kétnyelvű környezetben a szülők által alkalmazott nyelvválasztási stratégiák nemcsak a gyermekek – és azon keresztül az egész közösség – kétnyelvű készségeire, de azok családon kívüli nyelvi gyakorlatára is hatással vannak. Azok a migráns adatközlőim, akik kisgyermekként kerültek Ausztriába, vagy már ott születtek és családjukban a magyar családi nyelvként funkcionált, a különböző nyelvhasználati színtereken sokkal gyakrabban választották a magyar nyelvet, mint az egyéb nyelvi stratégiát alkalmazó családokban felnőtt interjúpartnereim (vö. Bartha, 2002:128).

A gyermeki kétnyelvűség kialakításában és fenntartásában a szülők és a gyermek(ek) által alkalmazott kommunikációs stratégián kívül fontos szerepe van a kétnyelvűség különböző aspektusaival kapcsolatos **szülői elképzeléseknek** (vö. De Houwer, 1999:83-5) éppúgy, mint a **testvér-testvér kommunikációnak** (vö. Kim, 1993:36; Zelliger, 2001:180; Dorian, 1977), valamint az **egyéb családtagok** (többségében egynyelvű nagyszülők, vö. Dorian, 1977) huzamosabb jelenlétének. Ezen tényezők összessége, a családot körülvevő tágabb társadalmi-gazdasági-politikai kontextusba ágyazva, az aktuálisan uralkodó kétnyelvűségi diskurzussal karöltve együttesen határozza meg a kétnyelvű nevelés kimenetelét.

Amint arra a disszertációban több ízben rámutattam, a nyelvcsere és a nyelvmegőrzés egymással ellentétes irányú folyamata egyidejűleg is jelen van a vizsgált kétnyelvű csoportokban. A fent ismertetett közösségi szinten történő intézményes formáin kívül **egyéni szinten is történnek kísérletek a nyelvi revitalizációs folyamatok megindítására. A magyarországi változattal és annak beszélőivel való rendszeres kapcsolattartás jelentősen hozzájárul a kétnyelvű beszélők fokozott anyanyelvi kitettségéhez, ezáltal L1 szerepköreinek és színtereinek bővüléséhez.** Bár a magyar nyelvterülettel való kapcsolat gyakorisága, intenzitása és formája egyénenként nagy eltéréseket mutat, **rendkívül fontos szerepet tölt be az osztrák fővárosban élő kétnyelvű egyének anyanyelvi nyelvhasználatának és nyelvi készségeinek megtartásában.** A magyar nyelvnek a különböző bécsi nyelvhasználati színtereken történő használata az adatközlők jelentős részénél időről-időre kiegészül a magyarországi nyelvhasználati színtereken történő anyanyelvi nyelvhasználattal. A földrajzi közelségnek és egyéb társadalmi/gazdasági/politikai folyamatoknak köszönhetően az anyaországgal való kapcsolattartás gyakorisága és intenzitása az elmúlt másfél évtizedben közösségi méreteket öltött. A „*víkend magyarságnak*” nevezett jelenség következményei már nemcsak az egyéni nyelvmegtartás elősegítéséhez járulnak hozzá, hanem közösségi szinten is a nyelvcsere lassító ellenerőnek tekinthetők. A kifejezés arra, a Bécsben élő magyarok bizonyos csoportjaiban a rendszerváltást követően elterjedt életvezetési változásra utal, aminek következtében – a vendégmunkásokhoz hasonló módon – megosztják a hét különböző napjait Ausztria és Magyarország között. Ez a jelenség leginkább az Erdélyből származó migránsokra

vonatkozik, akik hétvégéiket és szabad idejük nagy részét az osztrák határhoz közel fekvő, az 1990-es években vásárolt nyugat-magyarországi ingatlanjaikban töltik.

A bevásárló turizmuson és rokonlátogatásokon kívül – amelyet minden adatközlőm megjelölt hazalátogatása okának – a Magyarországra történő utazások célja és gyakorisága viszonylag jól elkülöníthető mintákat mutat az egyes vizsgálati csoportokban. Az ötvenhatos interjúpartnerek közül többen gyógykezelésre utaznak a jól ismert termálfürdők egyikébe. A nyolcvanas évek magyarországi migránsai közül többségében megtartották kivándorlásuk előtt vásárolt ingatlanjaikat, ahová „kétlaki életet élve” időről-időre visszatérnek. Csoportjukban a munkájukkal kapcsolatos magyarországi kiküldetések sem ritkák. A második generáció általam vizsgált csoportja átlagban három-négy havonta látogat Magyarországra, főként család- illetve rokonlátogatási céllal. A kiterjedtebb magyarországi baráti körrel rendelkező fiatalok gyakrabban és hosszabb időt töltenek szüleik hazájában.

A Magyarországgal való kapcsolattartás intenzitása Alsóőr lakóinak körében nemcsak kisebb, mint a bécsi diaszpórában, de kevésbé körülhatárolható tendenciákat is mutat. A családi és rokoni kapcsolatok hiánya miatt, a Magyarországra történő egyéni utazások egyik fő funkciója az egyre ritkuló bevásárló turizmus. A falu lakóinak körében a magyar nyelvterülettel való kapcsolattartás leggyakrabban a munkahelyhez, illetve az iskolához kötött: a faluból azok utaznak a legtöbbször Magyarországra, akik osztrák cég alkalmazottaiként a határ menti települések egyikében dolgoznak, vagy oda rendszeresen kiküldetésbe járnak, illetve, akik a Felsőőri Kétnyelvű Gimnázium diákjaiként Magyarországról átjáró osztálytársaikat, barátait látogatják meg.

A dolgozat utolsó része a kétnyelvű beszélők nyelvi viselkedésének sajátosságai közül a **kódváltásnak** és a vele szoros kapcsolatban álló **lexikai kölcsönzésnek** a szakirodalmi ismertetésén kívül bemutatta az adatközlők attitűdjeit a jelenséggel kapcsolatban. Megvizsgálta továbbá a vendégnyelvi elemek funkcióit és típusait a magnetofonon gyűjtött szociolingvisztikai interjúkban és a résztvevő megfigyeléssel gyűjtött természetes beszédben.

Bécsben a megkérdezetteknek a vendégnyelvi elemek jelenlétével kapcsolatos véleménye **ellentmondásokkal terhes**; egyfelől verbálisan **elítéli** a gyakori nyelvváltásokkal tarkított megnyilatkozásokat, másfelől – saját bevallásuk szerint – többségük **használja** azokat. Adatközlőim a „tisztá magyar beszédet” tartják követendő

normának, a többségi nyelvi elemek használatának fő okait a beszélő *morális* (figyelem és tudatos erőfeszítés hiánya), *intellektuális* (iskolázottság alacsony foka, mindkét nyelvben alacsony kompetencia), vagy *szociális* (sznobéria) *defektusával* magyarázzák (vö. Haugen, 1977:94 In: Kontra, 1990:2). Bár a nyelvhasználó mindegyik esetben vét a nyelvi tisztaság ellen, a beszélő presztízsenek növelésére tett kísérletet adatközlőim szigorúbban ítélik meg, ugyanis azt a kisebbségi csoport irányába mutató szolidaritás feladásaként értékelik.

Ugyanakkor, a német nyelvi elemek magyar beszédben történő használatának megítélése számos tényezőtől függ. A változók egy része a kétnyelvű beszélő különböző tulajdonságaival kapcsolatos. Fontos szerepet játszik a kétnyelvű személy **kora**; a gyermekek „nyelvkeverésével” szemben jóval elfogadóbbnak mutatkoztak, mint a felnőttek esetében. Külön elbírálás alá esnek a vegyes házasságba születettek; esetükben a többségi nyelvnek való fokozott kitettség már csak nehezen, vagy egyáltalán nem ellensúlyozható az egyén tudatos erőfeszítésével. A beszélő **migrációs háttere** is befolyásolja nyelvhasználatának megítélését. A legszigorúbb elvárások az első generációs, felnőtt korban Ausztriába vándoroltakkal szemben fogalmazódnak meg. További változó az interakcióban részt vevő személyek **nyelvi kompetenciája**; egynyelvű magyarok jelenlétében többen értelmetlennek, sőt illetlennek tartják az idegen szavak használatát. A társalgás alapkódjától való eltérés más elbírálás alá esik a **magánszférában**, mint a **közsférában**; a formalitás magasabb fokán álló beszédeseményekkor, valamint professzionális beszélőktől és közszereplőktől adatközlőim feltétlenül elvárják a kódok váltogatásának mellőzését.

Az interjúk tanúsága szerint, a német kifejezések használatát a magyar beszédben a bécsi magyarok leginkább három esetben tartják elfogadhatónak: (1) ausztriai életükkel kapcsolatos *közterületek*, *épületek* és *intézmények megnevezése*kor; (2) *nyelvi hiány* (különösen a munkával és a tanulással kapcsolatos szakkifejezések), valamint (3) *nyelvi lapszus* esetén.

A bécsi diaszpóra különböző migrációs hullámainak kódváltással, kölcsönzéssel és kódkeveréssel kapcsolatos attitűdjeit összehasonlítva megállapítható, hogy mind a négy vizsgálati csoportban megtalálhatók a kódváltás gyakori alkalmazását a beszédhelyzetre való tekintet nélkül elítélők, valamint azok is, akik a fent ismertetett változóktól függően, „relativizálva” ítélik meg a többségi nyelv jelenlétét az anyanyelvben, illetve azok, akik azt a többségi nyelvi környezet természetes

velejárójának tekintik. Némi hangsúlybeli különbségek azonban mégis felfedezhetők a vizsgált csoportok között.

A jelenség elutasítása az **erdélyi adatközlők** részéről bizonyult a legerősebbnek. (Fokozottan igaz ez a megállapítás azokra a megkérdezettekre, akik valamilyen kiemelt pozíciót töltenek be a helyi magyar közösségben.) Háttérében általában a hangsúlyozott magyarságtudat és az annak megfelelő „tisztá” magyar nyelvhasználat húzódik meg; a kisebbségi létben „edzett” bevándorlók számára az anyanyelv értéként tételeződik, amelynek fenntartása és továbbadása morális kötelezettségként fogalmazódik meg a csoporton belül (vö. Gereben, 1999:220; Csepeli, 1992:21-30). A megkérdezettek büszkék tevőleges elkötelezettségükre, amely – véleményük szerint – megkülönbözteti őket az anyaországból érkező, Ausztriában élő migránsok más csoportjaitól.

A mintában az ellenkező pólust az **1956-ban kivándoroltak** nagyobb csoportja képviseli. Ennek okát többen az ötven éve tartó államnyelvi „kitettségükkel”, a német családnnyelvvvel (a házastárssal és a gyermekekkel használt nyelv), a német kapcsolati hálók dominanciájával, és az ebből következő alacsonyabb anyanyelvi kompetenciájukkal magyarázzák. Nem elhanyagolandó tényező azonban, hogy a vizsgált első generációs csoportok közül az 1956-ban kivándoroltak körében a legalacsonyabb a kivándorlás kori átlagéletkor. Egyidejűleg, a kibocsátó és a befogadó országok életszínvonalbeli különbsége kivándorlásuk idején volt a legnagyobb, ezért ők találkozhattak a legtöbb olyan kifejezéssel, amelyeknek magyar nyelvű megnevezései akkor még nem léteztek. Ez a csoport hangsúlyozza leginkább kettős identitását, amelynek vélhetőleg nyelvhasználatában is igyekszik „hangot adni.” Ugyanakkor az ötvenhatosok csoportjának másik része – főként az önmagukat politikai menekültnek vallók – az erdélyiekhez hasonló elvárásokat támasztanak/támasztának a bécsi magyar közösség tagjainak nyelvhasználatával szemben.

A vélemények legnagyobb heterogenitásával az **1980-as évek magyarországi migránsai** körében találkozhatunk. Az idegen nyelvi elemek jelenlétének tolerálása esetleg – bizonyos kötöttségekkel történő – elfogadása azokra jellemző inkább, akik határozottan pozitív beállítottsággal rendelkeznek a német nyelvvel és az osztrák életformával szemben, ugyanakkor nagyon aktív kapcsolatot tartanak fenn Magyarországgal is, és magyar identitásukat semmilyen szempontból nem érzik veszélyeztetve. A megkérdezettek másik csoportja, a kódváltást és a kölcsönzést elutasítók a német nyelvhez fűződő ambivalens

viszonyukról, (a kisgyermekként Ausztriába kerültek esetében) szüleik hasonló értékrendjéről, vagy a csoportszolidaritásnak a kódváltásban megnyilvánuló megkérdőjelezéséről számoltak be.

A **második generációs adatközlők** kétnyelvű nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdjei szintén nagy változatosságot mutatnak. A megkérdezettek egy részét csak az egynyelvűekkel folytatott kommunikáció során zavarja, ha kódot váltani kényszerül ui. az államnyelvi kifejezések használatával anyanyelvi kompetenciájának hiányosságait fedi fel. Ugyanezek a válaszadók megengedettnek tartják a nyelvek „keverését” a kétnyelvűekkel folytatott kommunikáció során, hiszen előnye, hogy a (kompetens) beszélő részéről minimális erőfeszítést igényel, aki így kontrolálatlanul öntheti szavakba gondolatait anélkül, hogy a sikeres kommunikációt akadályozná. Az Ausztriában születettek másik csoportjába tartozók szigorúbb elvárásokat támasztanak önmagukkal szemben is; elmondásuk szerint a német szavak és kifejezések használatát kerülik más, Ausztriában született magyar származású ismerőseikkel. Gyakran kijavítják a nyelvi tisztaság ellen vétő családtagjaikat is.

A másodgenerációsok kétnyelvű nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdjei nyelvi életrajzuk ismeretében nyernek értelmet, amely szoros összefüggést mutat egyrészt a nukleáris családban alkalmazott nyelvi stratégiával, különösen pedig szülőknek a kódváltással és kölcsönzéssel kapcsolatos beállítódásával. Határozottan liberálisabbak a kódváltás és kölcsönzés megítélésében a vegyes házasságból származók, illetve azok, akiknek szülei maguk is kétnyelvűként nőttek fel (vö. Csiszár, 2004:62). Ugyanakkor, a gyakori kódalternáció ellenében hat a helyi hétvégi magyar iskola, illetve cserkészlet foglalkozásainak rendszeres látogatása, valamint a kiterjedt magyar nyelvű (különösen magyarországi/erdélyi) kapcsolati háló megléte.

A burgenlandi Alsóőrben élő magyarok körében a kódváltással és kölcsönzéssel kapcsolatos attitűdök jóval egységesebbek a Bécsben tapasztaltaknál. A vendégnyelvi elemek használatát a megkérdezettek mindennapi nyelvi gyakorlatuk részének tekintik, és az egymás közötti – a faluban élő, és más burgenlandi magyarokkal folytatott – kommunikációban természetesnek vélik. Az általuk beszélt kontaktusváltozathoz fűződő semleges attitűdök jól tükröződnek a témához kapcsolódó rövid metanyelvi kommentárookban. A gyakori kódváltásokkal és kölcsönzésekkel tarkított beszédmód alkalmazását és megítélését egyik vizsgált generáció esetében sem övezik morális megfontolások.

A jelenséggel kapcsolatos attitűdbeli különbségek a két nagy vizsgálati csoport között a kódváltások és a kölcsönzések mennyiségi előfordulásának különbségeiben is megnyilvánulnak. Az alsóőri adatközlőkkel készített nyelvhasználati interjúkban előforduló vendégnyelvi elemek száma a bécsi mintához képest jóval magasabb. További eltérés a magnószalagon rögzített interjúk két csoportja között, hogy az alsóőri korpuszban az egész mondatra kiterjedő kódváltások jelenléte az összes kódváltás 13%-át alkotja, míg a bécsi mintában egy adatközlő sem alkalmazta a kódváltásnak ezt a fajtáját.

A **nyelvhasználati interjúkban** előforduló, valamint a részt vevő megfigyeléssel gyűjtött **természetes beszédben** fellépő kódalternációk között mindkét vizsgálati helyszínen mennyiségi és minőségi különbségek egyaránt fellelhetők. Bécsi és alsóőri adatközlőim nagy része interjúhelyzetben jelentősen kevesebb német nyelvű elemet használt, mint a formalitás alacsonyabb fokán álló kommunikációs helyzetekben (vö. Reményi, 1991. Borbély, 2001). Az adatgyűjtés módszertani okain kívül ez főként abból adódik, hogy a kontaktusváltozatot beszélők egymás között érvényes kommunikációs normái eltérnek az egynyelvűekkel szemben alkalmazottakétól; amennyiben a pszichoszociális helyzet megengedi, az egymással folytatott beszélgetéseik során a másik nyelvet is igénybe veszik: átválnak, vagy kölcsönöznek belőle (Grosjean, 1982:308). A kódváltás és a kölcsönszavak gyakori használata, mint a csoporton belüli legitim nyelvhasználati norma az erdélyi adatközlőkön kívül minden csoportra jellemző.

Ugyanakkor, bizonyos beszélőknél a formalitás foka nincs hatással a többségi nyelvi elemek használatára. Úgy tűnik, a gyakori kódváltásokkal és kölcsönszavakkal tarkított megnyilatkozások használata elsősorban nem a másodnyelvnek való kitettség hosszától, hanem sokkal inkább a beszélő egyéb szubjektív tulajdonságaitól (etnikai identitás erőssége, családban használt nyelv, kivándorlás motivációi, egyéni preferenciák stb.) függ.

A nyelvhasználati interjúkban a – beszélő feltételezett indítékától és a jelenség **funkciójától** függően a – kódváltás alábbi típusai különböztethetők meg: (1) *adott lexikai elem a társalgás alapnyelvén átmenetileg nem hívható elő, vagy hiányzik a mentális lexikonból*; (2) *idézés*; (3) *kitöltés* (a „legmegfelelőbb” szó vagy kifejezés használata); (4) *az üzenet pontosítása, nyomatékosítása*; (5) *megváltozott szituáció*. Természetes beszédben a fenti funkciók továbbiakkal egészülnek ki: (6) *mindkét nyelv ismeretének egyidejű demonstrálására*, (7) *szolidaritás, bizalmasság, autoritás kifejezése*; (8) *társalgásból való kizárás*; (9) *nyelvi humor, nyelvi játékok*; (10) *fordítás*.

A kódváltás jelöltségét illetően, mindkét vizsgálati csoport kétnyelvű nyelvhasználatában a **jelölt** és **jelöletlen kódváltások** váltakozó jelenléte figyelhető meg.

Alapvető különbség figyelhető meg a kódváltásban részt vevő nyelvek szerepét illetően a fővárosi migráns diaszpóra és az őshonos kisebbség között. Természetes beszédben – az interjútól eltérő módon – az Alsóőrben előforduló kódváltások többsége **bázisváltogató kódváltás**, amelynek során a bázisnyelv a társalgás során több ízben, akár hosszabb időre is megváltozik. A migrációs eredetű diaszpóra körében a kódváltásnak mind a bázisváltogató, mind pedig a **bázistartó** típusával találkozhatunk. Ugyanakkor, a bázisnyelvet hosszabb ideig megtartó, csupán vendégnyelvi betéteket tartalmazó megnyilatkozások inkább jellemzőek a bécsi magyarokra, mint a rendkívül gyakori, több mondatra kiterjedő, esetenként végleges bázisváltogató.

A kétnyelvű közösségekben lejátszódó nyelvcsere folyamatok egyik indikátora, hogy a közösség tagjai, valamint az őket tanulmányozó nyelvészek tisztában vannak-e azzal, hogy a kétnyelvű beszélők melyik nyelvet beszélnek (Fishman, 1966:426). Bécsi adatközlőim nincsenek az előrehaladott nyelvcserenek abban a fázisában, hogy ennek megállapítása problémát jelentene akár számukra, akár a közösségen kívül állók számára. Kevésbé egyértelmű a helyzet **Alsóőrben**, ahol **a gyakori bázisváltogató kódváltás miatt nem minden esetben egyértelmű sem a beszélők, sem pedig a hallgatók számára, hogy melyik nyelv tölti be a bázisnyelv, illetve a vendégnyelv szerepét.**

A kódváltás folyamatában részt vevő nyelvek szerepeinek stabilitását illetően, az adatközlőktől nyert válaszok teljes mértékben megerősítik a részt vevő megfigyelés által nyert adatokat; **a kódváltás iránya mind a bécsi mind pedig az alsóőri magyarok közösségében aszimmetrikus; a magyar a bázis nyelv, a német pedig a vendégnyelv szerepét tölti be.**

Összefoglalóan elmondható, hogy az Ausztriában élő magyar közösségek nyelvkörnyezeti és nyelvhasználati jellemzőinek tanulmányozásakor rámutattunk arra, hogy a vizsgált közösségek más-más ponton helyezkednek el “a nyelvcsere képzeletbeli dimenziója mentén” (Borbély, 2000a:46). Ugyanakkor, fontos kiemelni azt a tényt is, hogy a kétnyelvűségi szakirodalomban széles körben elterjedt őshonos-emigráns dichotómia az ausztriai magyar közösségekben csak bizonyos korlátozásokkal állja meg a helyét; ui. a migráns kétnyelvűségben élő bécsi magyarság kiválasztott csoportjai sem tekinthetők – a kétnyelvű nyelvhasználat szempontjából sem – homogén

---

közösségnek. Az egyes csoportok között a különbség nemcsak abban áll, hogy a nyelvcsere folyamatában a kisebbségi egynyelvűségből a váltakozó dominanciájú kétnyelvűségi fázisokon keresztül az út *különböző sebességgel* vezet a többségi nyelven való egynyelvűségbe, hanem abban is, hogy ez *a nyelvcsere különböző formáiban* (latin típusú, valamint fokozatos nyelvcsere) nyilvánul meg. Ebből következően a nyelvcsere megfékezésére és visszafordítására irányuló nyelvpolitikai döntéseknek különös körültekintéssel kell beavatkozni a közösségek nyelvi és nyelven kívüli folyamataiba.

SUMMARY OF RESEARCH FINDINGS

The main orientation of the dissertation has been to offer a number of key insights into the linguistic situation of the Viennese diaspora of migratory origin and the autochthonous Hungarian minority of Burgenland living in Austria by considering language-ecological aspects and exploring all the variables that affect the relationship of a language and its speakers. This approach necessarily required the examination of the wider social context of the bilingual situation under consideration.

During the detailed analysis of the **minority law regulations** I have pointed out that in Austria, the expression “minority policy” is understood as the collection of various measures in connection with only six minority groups that are, at the moment, recognised as autochthonous (the Hungarians /in Vienna and Burgenland/; the Croats /in Burgenland/; the Slovenes /in Carinthia and Styria/; the Czechs /in Vienna/; the Roma; the Slovaks /in Vienna/), the members of which are Austrian citizens, and have been living in the country for several centuries, constituting just slightly more than one percent of the population. At the same time, diaspora members of migratory origin of various sending countries that constitute over ten percent of Austria’s population (for example, guest workers, political and economic refugees, etc.) are not entitled to the same rights as autochthonous minorities.

Exploring the function of minority mother tongue in the currently effective instruments of minority policy, I have concluded that the regulations connected to language use cannot be classified as one of the “pure” types of language laws, but they should be viewed as a mix of various concepts. Parts of the *1919 St. Germain State Treaty* (STGBI. Nr. 303/1920) connected to minority language – the so-called *census-based language laws* – can only be enforced when the number of the community members reaches the minimum number of speakers specified by the law. The *1955 State Treaty* (BGBI. Nr. 152/1955), and the *Ethnic Group Act* (BGBI. Nr. 396/1976) that constitute the central part of the current minority policy, practise the principle of territorial restriction, according to which minority groups can only use their minority rights in areas(s) that have traditionally been inhabited by them. However, in practice this principle emerges in an asymmetrical way; viz. although ethnic minorities cannot use their educational and official language use rights outside the areas traditionally inhabited by them, minority organisations and their press products may receive state support outside this. At the same time, it is very important to emphasise that the state, in every case, secures *collective, not individual, rights* for the members of the minority group. Another factor that complicates formulating generally valid statements in connection with minority policy is the lack of unity at the national, regional and local level.

Regulations connected to the minority mother tongue (Volksgruppensprache) constitute the core of the current minority policy. One of the major components of defining the “ethnic group” (Volksgruppe – the Austrian terminology for autochthonous minority), is the existence of a mother tongue different from German. It is noteworthy that lawmakers define minority language as one of the major elements of identity in an

era when a large number of most autochthonous community members has already assimilated linguistically. Attempts made to protect and promote the minority mother language is also a condition for securing state support, more precisely the declaration thereof in the form of applications presented to the Federal Chancellery's Department (Bericht, 2002). Consequently, according to Vörös, the *Ethnic Group Act* "assures, not so much the rights, but rather the possibilities for members of the Hungarian language group to receive a chance (mainly financial support granted by the state) to strengthen their cultural identity connected to this language" (Vörös, 2002:56). Unfortunately, the practical use of this support system – especially due to the lack of resources necessary for the pre-financing system and to the frequent change of support preferences – usually poses insurmountable difficulties for the minority associations (Kelemen, 2001:73).

State conceptions connected to the use of minority mother tongue are demonstrated in the way the questions are phrased during census. In Austria – differing from the practice of other states – informants are currently not asked about which ethnic minority they belong to or what their mother tongue is, but about the language that the person most frequently uses during communication with his/her narrow or wide environment. It is easy to see that, in a majority environment, using a definition based on frequency, the mention of the official language of the state can be expected with more probability. However, during statistical evaluation, the answers are identified as the mother tongue, and this is considered to be the benchmark of ethnic minority in the process of allocating state support to minority groups (cf. Szépfalusi, 1992:397).

The lack of any compensating factors, apart from the practical manifestation of the support system, mainly emerges in the regulations connected to the civil media. The marginal position of minorities living in Austria within the mass communication media is one of the most frequently stressed points of criticism concerning minority policy (Purkarthofer – Rainer – Rappl, 2005:2). The frequency and duration of programmes provided does not have any practical importance from the point of view of minority mother tongue maintenance, the possibility of information gathering in the mother tongue at best possesses the function of a gesture showing good will. At the same time considerable differences can also be noticed in the frequency of programmes targeting different minorities.

During the analysis of **mother tongue instruction**, which is the all-time key question of minority policy, I have demonstrated the positive changes of the last one-and-a-half decades which are manifested in the widening of the educational rights of ethnic minorities living in one block and in the modernisation of the special curricula framework (1988, 1995). Idiosyncratically, the minority policy concept – which was originally developed to suit the presence of the compact settlement system of ethnic minorities – does not stand its ground in the context of a large city, which becomes apparent in the problems that emerge in connection with the minority mother tongue instruction of Czechs, Hungarians and Slovaks living in the Viennese diaspora.

Due to the different minority policy concepts of the provinces that are most heavily populated by autochthonous and migrant Hungarians, the mother tongue

instruction of people belonging to minority groups is carried out in fundamentally different organisational forms in Burgenland and in Vienna. While in Burgenland the prevailing *Federal Minority School Act* (BGBl. Nr. 641/1994) provides comprehensive regulation connected to mother tongue instruction from kindergarten to the secondary school leaving exam, including all types of schools, and it provides an opportunity for the different methods of Hungarian instruction – minority tongue only, bilingual, language instruction – within the bounds of civil education, in Vienna, partly due to the anomaly of legal regulations, and partly owing to the preferences of the official organisations representing the minority groups, only the weakest form of minority mother tongue instruction – the so-called language instruction method can be realised.

Unfortunately, the opportunities provided by law cannot be completely capitalised on by the Hungarian minority living in the easternmost provinces of the country. The principal reason for this is seen by Gombos and the people concerned in the fact that “parents, from the point of view of ambitions, would not accept the bigger role of Hungarian and the smaller role of German” (Gombos 1995 In: Győri Szabó, 2000:17). Due to the low prestige of the minority mother tongue within this community, a large part of the pupils consists of people who are either members of the majority society, or of people who did not have the chance to learn the minority language in the process of primary socialisation – even though, based on their antecedents, they belong to the Hungarian ethnic minority. Due to the lack of an appropriate level of Hungarian language competence, within the framework of minority Hungarian instruction, in practice Hungarian is frequently taught as a foreign language, and studying the language is most popular as an optional subject rather than it being taught as a compulsory subject. Contrary to this, even though we cannot talk about *de jura* minority instruction in the capital, members of the Hungarian ethnic minority instruct other members of the Hungarian ethnic minority in the institutions organised by the local Hungarian associations (Hungarian School of Vienna, scouts) creating a gradually increasing interest.

Due to the different nature of legal regulation, Hungarian instruction in Burgenland is embedded in the school timetable; while in Vienna these lessons are outside the official time of instruction and the majority of the pupils have to go to a different institution specifically designated for this purpose. Attending the classes – due to large distances within the city and the necessity to co-ordinate these with other school and family programmes, etc. – requires serious sacrifices on behalf of both the pupils and the parents.

A significant difference can be observed in the two provinces between the number of schools teaching Hungarian in any form; while in the easternmost province of the country pupils can apply for minority Hungarian language instruction in several dozen different institutions of public education; in the capital they can only learn Hungarian in five specifically designated schools, within the framework of “Projekt Hungaricum”, which is operated by the Viennese City School Council. This disproportion is especially salient if we consider the differences in the number of Hungarian mother tongue speakers living in the province.

To summarise the position relating to the legal regulation of minority mother tongue instruction, it can be concluded that the currently operative legal

framework in Burgenland points in the direction of language maintenance, while in Vienna it points in the direction of language shift. However, the practical manifestation of legal regulation in itself does not make high level acquisition of the minority tongue or the reversing of the language shift processes possible in either setting. The form of instruction, the low number of lessons, and the currently used methods of assessment do not facilitate the process of reaching the objectives of minority instruction, or of forming a high level balanced bilingualism (Bartha, 1999:208). Even in an optimal case (motivated students, well-prepared teachers, suitable materials, facilities, etc.) the most that can be achieved is a sense of belonging to the community based on emotional ties formed in the students, and/or an awakening of interest in their mother tongue.

The study of the language use of Hungarian communities in Austria, constituting the main body of this research, revealed **the language ecological** characteristics of the different groups, with special attention paid to the factors that are of determinative importance with regard to the dynamics of language shift and language maintenance.

According to the 2001 census in Austria, altogether there are 40,583 people who **speak** Hungarian in their environment. According to the data of this census, in Burgenland 6,641, and in Vienna 15,435 people declared themselves to be speakers of the Hungarian language. Based on the total headcount of the Hungarian communities living in both settings, Hungarians can be considered as the most populous of the autochthonous minorities living in the country. If we take the data of autochthonous Hungarians and Hungarians of migratory origin into consideration separately, the headcount of the diaspora of the capital – following the Croats and the Slovenians – is the third most populous minority group, while the Hungarians in Burgenland are in fifth place. There have been significant changes in the composition of the Hungarian ethnic group in Austria in the last decades, which manifest themselves on the one hand in an *increase of Hungarian speakers* living in the territory of the Republic of Austria, and on the other hand in the *modification of the autochthonous nature of the Hungarian ethnic group*. However, the increase of headcount – mainly due to continuous new arrivals – only concerns the immigrant Hungarian diaspora living outside Burgenland, particularly the capital, where 38.03% of the Hungarians reside at the moment (including the region of the nearby Lower Austria, their ratio is 57.95%). At the same time, the settlements traditionally inhabited by Burgenland Hungarians (Alsóőr, Felsőőr, Őrsziget, Felsőpulya) are afflicted by natural shrinkage due to the nature of the age structure. Although the demographic factors are not favourable in the case of either of the Hungarian groups, the *reproductive ability* and the *family structure* of the Hungarian population living in Burgenland affect the survival of the group particularly unfavourably (Cserján, Györi és Szabó, 1999).

However, the number of speakers can only be interpreted by considering **the territorial concentration and location** of the minority. In Vienna, where the population is mixed, Hungarians are scattered, living among other ethnic groups, and their ratio is very low compared to the Turkish, Serbian, Croatian, and Bosnian groups

that count hundreds of thousands of people; whereas Alsóőr has a Hungarian language majority population (71.4%), living in one block, although Hungarians still only constitute a minority within the province. The **type of settlement** also creates a fundamentally different context in the two examined settings; residents of the so-called “most Hungarian village” of Alsóőr live their everyday lives in a small settlement counting 724 inhabitants, while those of Vienna live in a capital of one-and-a-half million people. The traditional settlements of the autochthonous Hungarians can be found in the least developed and least industrialised eastern border region of the country.

Due to the geographically peripheral location of Alsóőr, the region is characterised by lack of job opportunities, which forces the inhabitants to commute, or to finally leave the area. After the Second World War, the traditional social and economic structure of the Hungarian settlements – up to that point constituting a relatively untouched, to a greater or lesser degree closed, language island living off agriculture – changed in Burgenland; the consequences of industrialisation beginning in the 1950s adversely affected the factors that facilitate the maintenance of the minority way of life and the mother tongue. As a result of the above factors, the acquisition of **social mobility and economic status** became attached to the knowledge of the majority language. As a consequence of the above facts, the **type and size of the settlement in themselves can be considered as neutral factors**.

In terms of **educational level**, the qualification indicators of Hungarian speakers in Burgenland are considerably lower than those of the ones living in the capital; at the same time, they match the standard of the local non-Hungarian mother tongue population. The reasons for this can be found on the one hand in the social structure of the traditionally agricultural region, and on the other hand in historical circumstances; during the 1920s, the Hungarian-speaking intellectuals resettled in Hungary, thus the Hungarian community in Burgenland became a diminished community, with its negative affects still felt today. Contrarily, within the migratory diaspora living in Vienna, the number of people with tertiary education is prominently high. According to the findings of the research, in the case of both Hungarian groups living in Austria, **a higher educational level** can be interpreted as **a force working in the direction of language maintenance**.

The development of marriage practices within the minority groups also play an important role. Within the examined communities, ethnic exogamy is mainly characteristic of the autochthonous Hungarians, and of a significant group of the 1956 refugees; while the Transylvanians can be characterised by endogamy. **Mixed marriages within the circles of Hungarians living in Austria can be considered as one of the determinative factors of language shift**.

Regarding the effect that the **sex** of the informants has on the dynamics of language shift and language maintenance, we can conclude that the bilingual language behaviour of Hungarian speakers in Austria cannot be considered sex-specific; in the case of women, neither the predisposition towards prestige forms and changes – higher than that of men – , nor the different role of the mother in the process of inter-generational language transmission and language maintenance, can be documented. (In the case of the families

participating in the research, exogamy resulted in the break of minority language transmission, irrespective of which spouse represented the minority language.)

As regards to their **origin**, the Hungarians living in Austria can be divided into two major groups: the antecedents of the inhabitants of Alsóőr were settled there by the Hungarian kings in the 10-12th centuries to provide borderguarding functions, in exchange for which the inhabitants of the small settlement received the rank of gentry. The autochthonous ethnic group came under Austrian control in 1921, based on the Sopron-region census which aimed to amend the provisions of the Trianon Peace Treaty and its territorial regulations after the First World War. The other group of Hungarians is mainly made up of a diaspora living in Vienna and other provincial capitals, who immigrated or escaped there in different periods, which has been augmented considerably by arrivals from the successor states of the Carpathian Basin.

This analysis is based on a study of the two most populous 20th century migration waves of local Hungarians – the first and second generations of groups who settled in Austria around the time of the 1956 revolution, and in the second half of the 1980s. Members of the different waves can be characterised by different **sociological features** and **migratory motivation**. In the case of the 1956 refugees, not only was their number many times the size of previous migration waves, but the social profile also differed from the ones who had arrived previously; although within their circles all social strata were represented, the ratio of intellectuals, young people and men was prominently high. Contrary to their heterogeneous migratory motivations, the escape was seen as an irreversible process by all of them. The Hungarians arriving in Austria around the year of the system change did not form a homogenous community either, their two biggest groups are made up of immigrants arriving from Transylvania and from Hungary. While, among the political and economic refugees arriving in masses from Transylvania between the years 1985 and 1988, the ratio of families with young children, intellectuals and skilled labourers was very high, an increasing number of people from Hungary – apart from the ones applying for refugee status – arrived as a delegate, an employee, or with the purpose of studying or getting married.

About the effects that the main features connected to migration have on the process of language shift, we can conclude that, in the case of the examined groups of Hungarians living in Austria, **there is no automatic correlation between the length of time spent in the receiving country and the speed of the language shift process**. The effect of the time of immigration on language shift cannot be isolated from other factors concerning each individual (the type of family communication, the intensity of participation in the life of Hungarian associations, the strength of ethnic identity, the frequency of keeping in touch with the mother country, etc). **In terms of reasons for immigration, the premise that people who leave their homeland under coercive circumstances consciously attempt to stop language shift has been verified. The hypothesis that, within the group of (Transylvanian) informants who already come from a minority background, more effective language maintenance strategies can be observed than in the case of immigrants arriving from Hungary has also been proved to be right.**

Due to the different circumstances of their development as communities, the Hungarian minorities living in Burgenland and in Vienna constituted **groups of different legal status** for decades. The Hungarians in Burgenland – unlike the Croats in Burgenland and the Slovenes in Carinthia/Styria, who were defined as autochthonous minorities by the *1955 State Treaty* (BGBl. Nr. 152/1955) – became an officially recognised autochthonous minority in 1976. Due to their migratory origin, the declaration of the Viennese Hungarians as a minority – as a result of their lobbying activities lasting over a decade – was finally achieved in 1992. During the process of achieving minority rights in both settings, extremely important roles were played by the so-called umbrella organisations, set up by local Hungarians (the Vienna-based Central Union of Hungarian Associations and Organisations in Austria and the Felsőőr-based Hungarian Cultural Alliance of Burgenland), which still currently represent the interests of Hungarians in Austria towards the Austrian state.

Owing to the different development of the examined communities, the **relationship of the majority society and the local Hungarians** evolved in a different way. In Vienna, the picture formed about Hungarians is still principally based on the shared history during the era of the Austro-Hungarian Monarchy, and on a special kind of community of fate based on the previous economic-cultural-political sense of togetherness. Due partly to this, all the examined groups of the diaspora of migratory origin reported a basically positive or neutral reception, and a smooth integration into Austrian society. However, the receiving society was characterised throughout the country by exceptional feelings of sympathy and willingness to help only in 1956, at the time of the arrival of the Hungarian refugees. Due to its quantitative features and its high level social integration, the Viennese Hungarian diaspora can be considered as an “invisible ethnic group”.

The social environment of the autochthonous border area Hungarians has always been characterised by ethnic, linguistic and religious variety, viz. the coexistence of German, Croatian, and Roma ethnic groups goes back several centuries in the area. In the territory bordered by present-day Burgenland and Western Hungary, the dynamics of multilingualism have changed on several occasions depending on the social, economic and political framework prevalent in the region; the Hungarian language gained strength at times, and at others it was forced into the background due to the strengthening of the German language. The peaceful coexistence of the two language groups was adversely affected by the political climate of young Burgenland after the border modification, which was further worsened by the anti-Hungarian attitude of the national socialist era.

Geographical proximity and the consequent possibility of keeping in touch with the mother country can be considered as factors that nowadays clearly point in the direction of language maintenance in the case of every wave of the Viennese migrant diaspora. However, in Burgenland, due to isolation for decades and to the lack of personal relationships, the language maintenance effect of geographical proximity is found only to a minimal degree. Although, owing to bilateral commercial relations established after the system change, an increasing number of

people view Hungarian language knowledge as a “capital” that can be utilised on the job market, the increase in the prestige of the Hungarian language only applies to the standard version spoken in the mother country, and it does not affect the use of minority mother tongue. The different social-economic structures of the two countries contributed to a particularly large extent in Alsóőr to the ambivalent nature of the relationship with Hungary; the Hungarians living in Austria’s consumer society and pluralist democracy cannot “look up to” their mother country.

The chapter entitled “The everyday practice of language use” opened the floor for the empirical research results. The examination of the language use practices of the Hungarian communities living in Austria has materialised after three years of fieldwork using a combination of sociolinguistic and cultural anthropological methods, such as passive observation, participant observation, sociolinguistic interview and informal conversation. The language corpus elaborated in the dissertation consists of 52 sociolinguistic interviews recorded on tape. Apart from the recorded material, various primary and secondary written records connected to the examined communities have also been included in the analysis.

This part of the work put the phenomena of code/language choice into the focal point of the research with regard to the principal topics of language shift and language maintenance. Also discussed in this chapter are the language practices in settings of special interest in terms of establishing and maintaining minority bilingualism: the family and organisations established by minority group members.

In the designation of the basic code of conversation in both settings, the primary principle was based on the conversation partner participating in the interaction. In Vienna **the rule of language choice based on nationality** was defined by the informants as follows: “If it’s a Hungarian person, we speak Hungarian”. According to their interpretation, “being Hungarian” is the equivalent “quality” of having Hungarian origins, therefore all people are considered to be Hungarian who arrived in Austria from Hungary or from the Hungarian-speaking territories of the Carpathian Basin, or were born in Austria as children of Hungarian parents. My interview partners in Vienna consider the above rule obligatory, and they explain their decision mainly based on the **inseparable connection between nationality and mother tongue use.**

Apart from the need to express a common group-identity with the conversational partner, the language choice of non-balanced bilinguals can also be explained by competence-reasons, as they – whenever it is possible – prefer their dominant language (their mother tongue). At the same time, the communication between balanced bilinguals is determined by the same consideration, even if, for example, they both arrived in Austria as young children. The language choice of second-generation migrants is also largely determined by the nationality of the individual with whom they are interacting. However, the Hungarian base language may change several times during the conversation, depending on the competence of the participants and the topic.

In Alsóőr the main principle of language choice proved to be the identity of the **conversational partner**, especially their **origin**: “It depends on where they come from.” As the informants consider the village as a primary communicational unit, they determine the partner’s group-identity according to his/her “ties” with the settlement. People of local origin – born, raised and living in Alsóőr – are considered to be members of the in-group. **The language choice is strongly influenced by the various qualities of the communicational partner** (Gal, 1979:118,125), out of which of special importance are the **age, language competence** and **minority language attitude**. As the combination of these factors determines the – usually fixed – rules of language choice among the interlocutors, **the appropriate choice presupposes the personal acquaintance of the communicational partners in each case**.

Out of the three variables, in Alsóőr age could be considered the most determinative. Members of *the oldest generation* living in the village (people born in the 1920s or at the beginning of the 1930s), when communicating with their peers and with the generation of their children, use the Hungarian language almost exclusively, while with the generation of their grandchildren, and perhaps great-grandchildren, they use mainly the Hungarian but also partly the German language. The greatest variety is shown by *middle-aged people* (born in the 1950s and 1960s) in terms of language choice patterns. They speak Hungarian to the village people belonging to their parents’ generation, whereas during their interaction with each other one will most frequently hear a so-called “mixed speech” which draws from both languages. With the peers of their children they use either the majority language or the contact variety, characterised by frequent code-switching, depending on the minority language competence of the partner. Members of *the grandchildren’s generation* (born from the beginning of the 1970s onwards) speak the Hungarian language inside the village only with their grandparents. With their parents and their parents’ peers, they mainly use the official language of the state, sometimes the minority language interspersed with guest language elements. With each other, the young people choose the majority language – independent of their Hungarian language competence – in unmarked situations.

However, language choice cannot be predicted with complete certainty based purely on the age of the participants in the communication; *the partner’s language competence, identity* and their *minority language attitude* play very important roles, too. In this respect, my informants could be characterised by conscious conformity, mainly towards people who do not or hardly speak the minority language, they address people who “speak broken Hungarian” in the official language. Vice versa, nowadays practically the unique example of the approximating conformity towards the minority language (Bartha, 1999:102) is the communication with the Catholic priest of Hungarian origin, and possibly with the grandparents. The reason for this language behaviour can be explained with the gradual language shift taking place in the village. While a speaker who does not possess some degree of competence in the official language of the state cannot be found in Alsóőr, knowledge of the minority language cannot be presumed automatically for the people living there.

The language choice rule tied to nationality and group-belonging, loses its validity both in Vienna and in Alsóőr when, among the communication partners, members – or a member - of the majority society are also present. According to the unanimous opinion of the interviewees, the presence of even one member belonging to the majority group justifies the choice of the official language (cf. Zelliger, 2001:176; Gal, 1979:124). The use of the majority language “is considered a basic polite rule in the company of people not familiar with the minority language” (Szépfalusi, 1992:131) and its violation is viewed as “impropriety” by all the groups of the Viennese diaspora as well as the autochthonous Hungarians of Alsóőr, irrespective of the age, education or any other sociological parameters of my interview partners.

Although this type of language behaviour is accepted by total consensus within the bilingual speech community, some decades ago in Alsóőr the arrival of a member of the majority language group in the family – as opposed to the situation today – did not automatically mean the use of the majority language. German-mother-tongue young women who came to the village as wives learned the language of their husbands and the village up to the end of the late seventies, and they also used it as means of everyday communication (cf. Gal, 1979:142-4; Kelemen, 2001:71).

Basic differences can be felt among the various migration waves when defining the presence of majority language speakers. According to the informants belonging to the migrants of the 1980s (both Hungarian and Transylvanian) and the second-generation, language-switching is only “necessary” when the monolingual speaker of the majority language actively participates in the conversation. Contrarily, according to my 1956 migrant informants, the use of the majority language becomes justified when a non-Hungarian-mother-tongue person becomes a permanent listener of the conversation, or, for example, walks past the speakers. The basic element connected to the concept of the 1956 migrants’ language choice is constituted by the necessity of *distinction between private and public spheres*. In their view, the possible settings for the use of the mother tongue are the family, the meetings of Hungarian associations and activities connected to the life of the church, which are defined as private sphere. Whereas public spaces and public offices are territories of the use of the official language of the state, even if no monolingual majority language speaker participates in the communication.

The choice of language is also greatly influenced by the language competence of the speaker and his partner. Knowing a certain language always arises relatively, the speaker sizes up either his/her own knowledge of the different languages or he/she compares his/her own language proficiency and that of the interlocutor (Borbély, 2001:120-2). It can be generally concluded that “the basic code of conversation is mostly the one in which the total of the communicative competence of the partners is the highest” (Hamers and Blanc, 1989, quoted by Bartha, 1999:122). **In this respect my informants on both locations mainly regard “conformation” and “co-operative behaviour” as principle rules to follow** (cf. Bartha, 1999:98-105).

Exceptions, however, may occur. In the case of first generation Viennese informants who possess very strong national identity – especially Transylvanian and 1956 political refugees – the nationality (Hungarianness) of the partners participating in the

interaction counted much more than their actual language competence. This language asymmetry – the violation of the principle of reciprocity – can only occur if the addressee is one or two generations younger than the person initiating the communication.

In Vienna, the language competence of the partners participating in the communication may become determinative in the choice of language in a different way, for example, with the aim of “*language practice*” the weaker language (mainly German) of one of the family members may become the common language of communication. This strategy of language choice may only be applied within the family, on the specific request of the person with the lower foreign language competence. In general, it only functions in routine situations of communication; when this is exceeded, the partners usually waive their previous agreement and return to the use of the usual code (cf. Csiszár, 2004:59).

Although in the process of language choice the most dominant principle seems to be the identity of the partners participating in the interaction, when choosing the basic code, the **topic** also played an important role in the case of people living in the Austrian capital (Hoffmann, 1991:178-9). **In Vienna, the language choice based on the topic mainly means that the minority mother tongue is overshadowed in preference to the official language of the state. In Alsóór– differing from Vienna – the topic of the interaction influences the language choice only when the language use setting is connected to the life of the church, especially to liturgy.**

The setting of the communication may also be a factor that influences the language choice. In the Austrian capital, the buildings housing various Hungarian organisations represent the only settings that automatically induce the choice of the Hungarian language. During community occasions, my informants expect the exclusive choice of the minority language from the participants and the organisers as well. **In Alsóór, the influence of the setting on the language choice can be considered negligible** (Gal, 1979:124); the language of communication remains unchanged when speaking to the same partners, irrespective of the setting of the interaction. Similarly to the setting – due to the primary rule of individual-centred language choice – **a change in the degree of formality does not automatically result in the change of the language of the interaction.** The informants choose the same language to use with their communication partners in situations that require a higher degree of formality as in their private relationships (Gal, 1979:125).

As regard to the **function of the interaction**, in the groups of migrant Viennese communities examined, **the choice of the Hungarian language can be connected to expressing solidarity towards the minority group and exclusion from the community.** In Alsóór, beyond the occasional expression of solidarity with the group, the minority language functions as a kind of secret language outside the village – especially among young people. In addition, the Hungarian language fulfils two further functions; the people living in the village associate it with the language of prayer and quarrels.

During the analysis of the **language choice connected to various domains and to different communication partners**, it has been concluded that – even if we can witness the functional restriction of the minority language on both examined locations –

the groups of Hungarians examined show significant differences in the process of language shift in Vienna and in Alsóőr. In Alsóőr, the minority language – irrespective of the different generations – is able to keep its position mainly in situations connected to ecclesiastical life (church, prayer). (Bilingual people living in the village use the Hungarian language exclusively only during communication with the priest.) Activities connected to religion constitute the only domain in which the Hungarian language is still present in its institutional form. The position of the minority language is much weaker in the different relations of family communication; the lower prestige Hungarian language can be heard mostly during communication conducted with grandparents and least frequently with children. The generational distribution of language choice preferences is also characteristic of typical acts of communication outside the family (neighbours, functions, pub, etc.); the minority language is present in the community as a language used primarily by old people and when addressing old people. Using both languages in similar settings is characteristic of middle-aged people, while preference of the majority language is the main characteristic of the language use of young people. Based on the above mentioned facts we can conclude that, **within the autochthonous Hungarian community living in Alsóőr, the restriction of the mother tongue is manifested in a bottom-to-top language shift (Latin type), during which the declining language is suppressed from informal situations at the earliest stage and becomes restricted to elevated ritual contexts.**

According to the bar chart showing aggregate data about the **Viennese diaspora**, the functions of the local Hungarian associations represent the exclusive territory of the use of the minority language. The mother tongue also has a very strong position with respect to prayers and both types of communication within the nuclear family (in the cases of communication between the spouses and between parents and children). At the same time, considering the data of the different examined groups separately, we can determine important differences. It can be seen very clearly that the Hungarian language is present in every domain (except the work place), and in connection with every communication partner in its strongest form within the group of migrants of Transylvanian origin, who constitute a homogenous group. It is difficult to make generally valid statements about the 1956 refugees – due to the great polarisation of this group; one part of them, mainly who consider themselves as political emigrés, shows similarities with the language use of the Transylvanian community, and the other part with that of the autochthonous Alsóőr community. 1956 migrants living in mixed-marriages can be especially characterised by the fact that for them practically the only domain of the minority language use is represented by club life that requires mainly formal language use, and by the mother tongue connected to church domains. Migrants of 1980s Hungary – with very little exception – do not participate in the Viennese domains that require formal language use and, at the same time, due to their jobs and to their active connections with the mother country outside Vienna, the majority of them have the opportunity for these types of mother tongue use. **The functional restriction observed within the second generation bears the signs of a gradual language shift; the minority language disappears first of all from the official language use areas,**

and the mother tongue is able to maintain its role within the family and the intimate sphere for the longest time.

As I have pointed out on several occasions in my dissertation, the process of language shift and language maintenance – which work in opposite directions – coexists in the examined bilingual groups. Apart from the previously mentioned institutional forms at the community level, there are **attempts** being made **on the individual level to initiate the process of language revitalisation. Keeping in touch frequently with contemporary Hungarian, and with the speakers thereof, contributes significantly to the increased mother tongue exposure of the bilingual speakers, and thus to the expansion of the roles and the domains of the L1.** Although the frequency, intensity and way of keeping in touch with people living in Hungarian language territories show great individual differences, they have an **extremely important role in the maintenance of mother tongue language use and language skills of bilingual individuals living in the Austrian capital.** The use of the Hungarian language in various Viennese domains, for a significant part of the informants, is complemented by the mother tongue language use in the domains of language use in Hungary from time to time. Due to the geographical proximity and other social/economical/political processes, the frequency and the intensity of keeping in touch with the motherland have become much more prevalent in the last one-and-a-half decades. The consequences of the phenomenon of the so-called “weekend Hungarians” contribute not only to the promotion of the individual language maintenance, but they are also considered to be anti-forces slowing down the language shift at the community level. This expression refers to the lifestyle (that became prevalent after the system change) of certain groups of Hungarians living in Vienna, as a result of which – similarly to guest workers – they divide the different days of the week between Austria and Hungary. This phenomenon characterises mainly the migrants of Transylvanian origin, who spend their weekends and the major part of their free time at their property in Western-Hungary, near the Austrian border, which they bought during the 1990s.

Apart from shopping trips and visiting relatives – that all of my informants indicated as reasons for going home – the aim and the frequency of trips to Hungary show relatively easily distinguishable patterns in the various examined groups. Most of my interview partners from the 1956 migrant group travel to one of the well-known thermal baths for medical therapy. The majority of the migrants from 1980s Hungary have kept their property that they bought before their immigration, and they return there from time to time, living a life on “both sites”. Within their group, it is not uncommon to find business trips to Hungary connected to work. The examined group of the second generation normally travel to Hungary once every three to four months, mainly with the purpose of visiting family and relatives. Young people who have an extensive group of friends in Hungary visit the country of their parents more often, and stay for longer periods than other groups.

The intensity of keeping in touch with Hungary, among the inhabitants of Alsóőr is not only lower than that of the Viennese diaspora, but it also shows

tendencies that are less easily defined. Due to the lack of family connections, one of the major functions of individual journeys to Hungary is the now less and less popular shopping tourism. Among the inhabitants of the village, keeping in touch with the Hungarian language territory is mainly connected to the workplace or the school; the people who travel to Hungary the most frequently from the village are the ones who, as employees of an Austrian company, work in one of the settlements along the border or visit these places regularly on business, and students of the Felsőőr Bilingual Secondary School, who go to visit their classmates and friends commuting from Hungary.

Social activities aimed at retaining the minority language within the social organisations of the Hungarians living in Austria (the different associations and the church), **and in the family, to a certain extent compensate the language phenomena that accompany emigrant bilingualism – the restricted use of the mother tongue and the gradual coming to the fore of the L2 – and therefore can be considered activities developed to counter the language shift.**

My informants living **in the Austrian capital** regard the use and the maintenance of the minority language as the main task of the **Hungarian organisations**, and therefore consider the exclusively Hungarian communication natural and proper. A high level of knowledge of the Hungarian language is the condition of participation not only in the programmes organised by cultural associations for adults, but it is also indispensable in social organisations that view the mother tongue instruction of children as their task (the scouts and the Hungarian School). **It is therefore legitimate to talk about language maintenance strategies in the case of a community that lives within the boundaries of another state as a consequence to a greater or lesser extent their own decision.**

Members of the different migration waves participate in the programmes of the minority organisations in different ways and with varying frequency. My 1956 informants are conglomerated in associations that form the backbone of the local Hungarian life founded by themselves; they participate in the work connected to organising the activities of the associations, and visit the different programmes regularly. This generally presupposes participation in the Hungarian-language holy services of the Christian church. The substantial appreciation of the importance of social organisations can be explained by the fact that, for a lot of people, this represents the only domain of the use of the Hungarian language in Austria. (The children of university-educated founding and regular members often possess no, or only very minimal, Hungarian language competence, even though their parents have been working actively for decades for the “cause of the Viennese Hungarians”.)

Migrants who arrived from Transylvania in the 1980s also attach great importance to organised Hungarian life; they have formed their own associations parallel to or often in opposition to the already existing social institutions founded by the 1956 refugees. However, the leaders of these associations, who are intellectuals, stress the importance of the use of “the pure Hungarian language” within their families as well. A majority of them question the legitimacy of the organisations/leaders of the

1956 refugees based on their failure in the inter-generation transmission of the mother tongue. In the decades following their immigration, it was the children of the Transylvanian emigrants who constituted the main body of the scouts and the Hungarian school and some of the Boy Scout leaders came from their circles. People arriving from Transylvania also constitute the main body of Christian church functions.

In contrast to them, Hungarian people belonging to the wave of the 1980s hardly know any of the several dozen organisations of the Viennese Hungarians, and only visit different events mainly organised by the Hungarian state institution (Collegium Hungaricum) once or twice a year. Most people consider the basic community-creating function of these organisations unnecessary because of the possibilities of keeping in touch with the motherland frequently. The church, which has one of the most important roles among the institutional domains for language and identity maintenance among the 1956 and the Transylvanian groups, can only fulfil this function in a very limited way within the groups of the new Hungarian immigrants – due to the lack of interest for the mother tongue religious services.

The main reason for this “indifference” that can be observed towards the work of immigrant organisations is to be found in the differences in the circumstances of the immigration; the 1956 and Transylvanian migrants arrived in Austria as refugees and, due to the political-economical situation, they did not have the opportunity to keep in touch with people at home for years (or decades in the case of the former group). The creation of the minority institutions can be seen as a natural reaction to this uprootedness, the main objective of which is the creation of “home” in a foreign environment (Tosi, 1999:327). The migratory motivations of the people arriving from Hungary at the end of the 1980s were of principally different types; in the background of their decisions we can mainly find factors connected to career/promotion or their private lives. Keeping a distance from the official organisations does not mean that they withdraw from community life, they prefer to form (non-registered and non-subsidised) groups of different sizes for friends, where the degree of formality of the language use is considerably lower than in the associations.

The presence of the second and third generations in the Viennese Hungarian organisations is mainly restricted to the Hungarian School and the scouts, the attendees of which are the grandchildren of the 1956 refugees and the children of the Transylvanian immigrants. The majority of the children of people who arrived from Hungary in the second half of the 1980s – presumably as a result of the non-appearance of their parents in the different Hungarian organisations – have not learned the Hungarian language in any organised form and they do not have any connection with the life of the Viennese Hungarian associations.

Irrespective of the reasons for, and the time of the family migration, young members of the second and third generations do not show interest in the programmes of the associations created by their parents or grandparents. Due to the lack of new formations, the continuity of the Viennese Hungarian organisations – in the period after the dying out of the first generation – very probably cannot be guaranteed. Among the

organised events, within the circles of the young people, the only popular one is the dance-house movement, founded on the initiative of the Transylvanians.

In contrast to Vienna, **in Alsóőr**, the use of the “mixed language” is self-evident – even for the members of the oldest generation – during the community events of the small Burgenland village. The relative dominance of the minority language is restricted to the formal communication situations that are connected to the Catholic Church. In the civil organisations, the Hungarian language is only present together with the German, even in informal situations. The expression “we are trying to maintain bilingualism” characterises the efforts of the intellectual leaders of the Hungarians living in Burgenland that may occasionally seem like wishful thinking. **The fact that participation in the life of the Hungarian associations does not automatically require the knowledge of the mother tongue, can partly be explained by the phenomenon that, in the Alsóőr community, language is seen as only one – and obviously not the most determinative - factor of the ethnic identity at the moment** (cf. “optional view” Crystal, 2000:119-125).

During the examination of the communication arrangements in nuclear bilingual families, which are of key importance in the transmission of the minority mother tongue, it has been concluded that we can find different arrangements within the Hungarian community living in Austria, based on the mother tongue of the parents, the language(s) chosen during the parent-child and child-parent communication, and the habitual language(s) of communication used between the spouses. The family types developed in the light of the above variables differ greatly from one another in the function the minority language fulfils in the communication of the bilingual family. They also differ in the extent the different communication arrangements contribute to the process of language maintenance and language shift within the community. As we have seen, differences can be observed in the frequency of the occurrence of the various types; on the one hand within the various groups of the Viennese diaspora, and on the other the autochthonous Alsóőr minority.

In minority situations, the so-called **Hungarian as a family language** type – when parents sharing the same mother tongue, and use this exclusively during communication with their children and with each other, and this language is used by the children too during their interactions with their parents – **promotes language maintenance the most.** Children become active users of the language and their competence may open the opportunity for them for the future use, or possibly transmission, of the Hungarian language. The incidence of this strategy differs significantly within the circles of the Hungarian minority of migratory and autochthonous origin. In every wave of the Viennese migratory diaspora, families can be found who live their everyday life according to this communication arrangement. This strategy characterises the part of the – from the language behaviour point of view heavily polarised – group of the 1956 migrants who consider themselves political refugees, the whole group of Transylvanian migrants, and a significant part of Hungarian migrants. At the same time, in Alsóőr in Burgenland, this communication

pattern, at the moment, is only characteristic of the family communication of the elderly grandparents' generation and their middle-aged children.

Bilingualism – under appropriate conditions – can also be successfully established within mixed marriages; this arrangement, known in the literature as the **“one person-one language”** formula, can also contribute to the children's high level of knowledge of the Hungarian language and to the maintenance of community bilingualism (cf. Romaine, 1995:183, Döpke, 1992). This communication strategy in Vienna is mainly typical of people who emigrated from Hungary in the second part of the 1980s. In the case of the members of the indigenous Hungarian-speaking community of Burgenland living in mixed marriages, we cannot find a single family that uses this strategy in the process of their children's language instruction.

With regard to the quantity and the intensity of the language input, the other extreme is represented by the model called **German as a family language**, in this case only the majority language is used in every communication interaction within the nuclear family. This arrangement results in the minority language becoming one-generational, and in language shift on the community level. The exclusive use of German as a family language is most prevalent among the members of the 1956 migrants living in mixed marriages, but it is not unknown within the circles of the migrants of 1980s Hungary. However, in Alsóőr, this communication practice represents the automatic “language response” to mixed marriages at the moment.

In between these two extremes, the transition is represented by the arrangements where the minority language is used actively by the parents only, speaking either to their children (**Hungarian as an asymmetrical family language**), or to each other (**Hungarian as a spouse language**). In this case, children may at best become passive bilinguals (cf. De Houwer, 1999:75). Each of the above models, pointing in the direction of language shift, is relatively prevalent in the more or less assimilated groups of the 1956 migrants. In the families of the Alsóőr informants – apart from the German as a family language model – we can mainly see the arrangement called **mixed family language**, where the family members use both languages with one another in every relation, with frequent “mixing and shifting”.

At the same time, the **language choice strategies applied by the parents in a bilingual environment can affect not only the bilingual skills of the children** – and thus those of the whole community – **but also their language practice outside the family**. Migrant informants who arrived in Austria as young children, or were born there, and Hungarian was functioning in their families as a family language, choose the Hungarian language much more frequently in different domains than my interview partners who were brought up in families using other language strategies (cf. Bartha, 2002:128).

Apart from the communication strategy applied by the parents and their children in the process of forming and maintaining child bilingualism, **parental beliefs** connected to the different aspects of bilingualism play a very important role too (cf. De Houwer, 1999:83-5). **Sibling-sibling communication** (cf. Kim, 1993:36; Zelliger, 2001:180; Dorian, 1977) as well as the long-term presence of **other family members** (mainly monolingual grandparents, cf. Dorian, 1977) are not to be underestimated

either. The totality of all these factors, embedded in the wider social-economical-political context surrounding the family, hand in hand with the currently dominant bilingual discourse, determine the outcome of the bilingual upbringing.

The last part of the dissertation presents an overview of the specialised literature connected to **code-switching** and the closely related **lexical borrowing**, which are two major characteristics of language behaviour of the bilingual speakers. In addition, it shows the attitude of the informants towards these phenomena. It also examines the functions and types of various elements of the guest language in the tape-recorded sociolinguistic interviews as well as in the natural speech production collected by participant observation.

In Vienna, the opinion of all informants on the presence of elements of the guest language is full of **contradictions**; on the one hand, verbally, they condemn the utterances filled with frequent language switches; on the other – according to their own admission – the majority of them use these. My informants consider the use of “pure Hungarian speech” as an example to be followed, and they explain the main reasons for the use of elements of the majority language with the speaker’s moral (lack of attention and conscious effort), intellectual (low educational level, low competence in both languages) or social (snobbery) deficiencies (cf. Haugen, 1977:94 In: Kontra, 1990:2). Surprisingly, even though the language user made mistakes in language purity, my informants felt very negatively about any attempt made to enhance the prestige of the speaker, because they view it as abandoning solidarity towards the minority group.

At the same time, **the judgement of the use of German language elements in Hungarian speech depends on several factors**. Some of the variants are connected to the different qualities of the bilingual speaker. The **age** of the bilingual person plays an important role; people are much more understanding towards “language mixing” in the case of children than of adults. Children of mixed couples enjoy special consideration, in their case increased exposure to the majority language can only be counterbalanced with great difficulty, or not at all, using the individual’s conscious efforts. The **migratory background of the speaker** also influences the judgement of his language use. The strictest expectations have been expressed towards first generation emigrants, who arrived in Austria as adults. Another variant is the **language competence of the people** participating in the interaction; in the presence of monolingual Hungarians, a lot of people consider the use of foreign words to be meaningless, even impolite. Deviating from the basic code of the conversation is viewed differently in the **private sphere** and in the **public sphere**; my informants definitely expect the avoidance of code-switching in the cases of speech acts that require a higher degree of formality, and also from professional speakers and public figures.

According to the findings of the interviews, Hungarians living in Vienna think that the use of German expressions in Hungarian speech is acceptable in three cases: (1) when naming public spaces, buildings and institutions connected to their life in Austria; (2) linguistic gap (especially technical terms in connection with their jobs and studies); and (3) in the case of language lapse.

Comparing the attitudes of the different migration waves of the Viennese diaspora towards code-switching, borrowing and code-mixing, it can be concluded that people who disapprove of the frequent use of code-switching, irrespective of the communication situation, can be found in all four examined groups. We can also find people who judge the presence of the majority language in the mother tongue “relatively”, depending on the previously mentioned variants, as well as people who consider this as a natural consequence of the majority language environment. Even so, certain differences of emphasis can be discovered among the examined groups.

The rejection of the phenomenon proved to be the strongest among the **Transylvanian informants**. (This statement is particularly true for the informants who hold some kind of prominent position within the local Hungarian community.) Behind this, we can usually find an accentuated sense of Hungarian national identity and a consequent “pure” language use. For the emigrants who are “used to” living as a minority, the mother tongue is a value, the maintenance and the transmission of which is expressed as a moral obligation within the group (cf. Gereben, 1999:220; Csepeli, 1992:21-30). The informants are proud of their active commitment, which – in their opinion – distinguishes them from other groups of migrants living in Austria who have arrived from the motherland.

The opposite extreme of the pattern is represented by a big group of the **1956 migrants**. Many of them explain the reason for this by their fifty-year-long “exposure” to the official language of the state, by German as a family language (the language used with the spouse and the children), by the dominance of the German relationship network, and by their consequent lower mother tongue competence. However, a factor that cannot be neglected is that, among the examined first generation groups, the average migration age is the lowest within the group of the 1956 migrants. At the same time, the difference in the standard of living between the sending country and the receiving country was the biggest at the time of their migration, thus they are the most likely group to have come across a large number of expressions for which Hungarian versions did not yet exist at that time. This is the group that emphasises their double identity the most, and they probably wish to “voice” this in their language use as well. At the same time, the other part of the 1956 migrant group – mainly the ones who consider themselves to be political refugees – have or would have expectations similar to those of the Transylvanians towards the language use of the members of the Viennese Hungarian community.

The greatest heterogeneity of opinions can be found within the **migrants from the 1980s Hungary**. Tolerance, or possible acceptance – with certain restrictions – of the presence of foreign language elements is characteristic mainly of people who possess a definitely positive attitude towards the German language and the Austrian way of life; at the same time they maintain a very active relationship with Hungary, and they do not feel that their Hungarian identity is endangered in any way at all. The other group of informants, the ones rejecting code-switching and borrowing, talked about their ambivalent relationship with the German language, (in the case of people who arrived in Austria as young children) about the similar set of values of their parents, or about the questioning of group solidarity that manifests itself in code-switching.

Attitudes of **second generation informants** towards bilingual language use also show great variety. One part of the informants is disturbed by being forced to switch the code only during communication with monolingual people, because by using expressions in the official language of the state, they expose the imperfections of their mother tongue competence. The same group of informants consider the “mixing” of languages permissible during communication with bilinguals, because the advantage of this is that, on behalf of the (competent) speaker, it only requires minimal effort, and thus he/she can put his/her thoughts into words freely, without impeding successful communication. People belonging to the other group of Austrian-borns have very strict expectations towards themselves as well; by their own admission, they avoid the use of German words and expressions with their acquaintances who are of Hungarian origin born in Austria. They often correct the members of their own families who make mistakes in language purity.

Attitudes of **second generation migrants** towards bilingual language use can be understood based on the knowledge of their linguistic history, which shows very strong connections, on one hand with the language strategy applied within the nuclear family, and especially with the parents’ attitudes towards code-switching and borrowing. Distinctly more liberal in their judgement concerning code-switching and borrowing are children of mixed couples, and people whose parents were brought up as bilinguals (cf. Csiszár, 2004:62). At the same time, the local weekend Hungarian School acts as a force against frequent code alternation, as does regular attendance of scout sessions, and the existence of an extensive network of Hungarian language relationships (especially from Hungary/Transylvania).

Attitudes within the circles of Hungarians living in Burgenland in Alsóőr towards code-switching and borrowing are much more homogenous than our Viennese examples. The informants consider the use of guest language elements as part of their everyday language practices, and they feel it is natural during communication with each other – with other Hungarians living in the village or in Burgenland. The natural attitudes towards the contact variety spoken by them are well reflected in the brief meta-language comments connected to the topic. The use and judgement of the way of speaking interspersed with frequent code-switching and borrowing are not surrounded by moral considerations in the case of the examined generation.

Differences in attitude towards the phenomenon between the two major examined groups are also manifested in the differences in the quantitative incidence of borrowings. In the language use interviews made with the Alsóőr informants, the number of guest language element occurrences is much higher compared with the Viennese sample. A further difference between the two groups of interviews recorded on tape is that in the Alsóőr corpus the presence of sentential code-switching constitutes 13% of all the code-switchings, while in the Viennese sample none of the informants applied this type of code-switching.

Both quantitative and qualitative differences can be found, in both examined settings, between the code alternations occurring in **language use interviews** as well as

in **natural speech** collected using participant observation. In interview situations, the majority of my Viennese and Alsóőr informants used considerably less German language elements than in communication situations that require a lower degree of formality (cf. Reményi, 1991. Borbély, 2001). Apart from the methodological reasons of data collection, this is mainly due to the fact that the communication norms valid among speakers who use the same contact variety differ from the ones applied with monolingual speakers; if the psycho-social situation allows, during conversations with each other, they make use of the other language, switch to it or borrow from it (Grosjean, 1982:308). The frequent use of code-switching and lexical borrowing as a legitimate norm of language use within the group is characteristic of every group except that of the Transylvanian informants.

At the same time, in the case of some speakers, the degree of formality does not affect the use of majority language elements. Apparently, the use of utterances interspersed with frequent code-switching and lexical borrowing does not principally depend on the length of exposure to the second language, but more importantly on various subjective factors of the speaker (the strength of ethnic identity, language used in the family, motivation for immigration, other preferences, etc.).

In the sociolinguistic interviews – depending on the presumed intention of the speaker and the **function** of the phenomenon – the following types of code-switching can be distinguished: (1) the lexical item cannot be recollected in the basic language of communication temporarily, or it is missing from the mental lexicon; (2) quotations; (3) filling (the use of the “most appropriate” word or expression); (4) making the message more specific, more emphatic; (5) situational change. In natural speech the above mentioned functions are complemented with the following: (6) simultaneous demonstration of the knowledge of both languages; (7) expression of solidarity, familiarity and authority; (8) exclusion from the communication; (9) linguistic humour or word play; (10) translation.

In terms of the markedness of code-switching, in the bilingual language use of both examined groups, the alternating presence of both **marked** and **unmarked code-switching** can be observed.

As far as the function of the languages participating in code-switching is concerned, basic differences can be observed between the migrant diaspora of the capital and the autochthonous minority. In natural speech – differently from the interviews – the majority of code-switching occurring in Alsóőr is **base-alternating** code-switching, during which the basic language can change several times, even for longer periods of time during the conversation. In the circles of the diaspora of migratory origin, we can observe both the base-alternating and the **base-maintaining** type of code-switching. At the same time, utterances only containing guest language fragments that maintain the base language for a longer period of time, are more characteristic of the Viennese Hungarians, than the phenomenon of particularly frequent base alternation that incorporates several sentences and may occasionally represent a complete switch of language.

One of the indicators of language shift processes occurring in bilingual communities is whether the members of the community, and the linguists examining them, are aware of which language is spoken by the bilingual speakers (Fishman, 1966:426). My Viennese informants are not in the phase of advanced language shift where the determination of this would pose a problem either for themselves or for people living outside the community. The situation in **Alsóór** is less certain, where **due to the frequent base-alternating code-switching, it is not always obvious either for the speakers or the listeners, which language fills the function of the base language and which is the guest language.**

Concerning the stability of the functions of the languages participating in the process of code-switching, the answers received from the informants fully confirm the data received during the participant observation. **The direction of code-switching is asymmetrical both in the case of the Viennese and the Alsóór Hungarian communities; where Hungarian fills the role of the base language and German is the guest language.**

To sum up, it can be said that while studying the language ecological factors and the language use of Hungarian minorities living in Austria we have pointed out that the examined communities are to be found at various points “along the conceptual dimension of language shift” (Borbély, 2000a:46). At the same time, it is also important to emphasise the fact that the autochthonous/immigrant dichotomy that is frequently found in the specialised literature concerning bilingualism, only stands its ground in the case of Hungarian communities living in Austria, with certain restrictions, viz. the selected groups of the Viennese Hungarians living in migrant bilingualism can not be considered as a homogenous community – from the point of view of bilingual language use. The difference between certain groups is found not only in the fact that, during the language shift process, the speed of change from minority monolingualism, through the bilingual phase of alternating dominance, to majority monolingualism varies, but is also manifested in the different forms of language shift (Latin type and gradual language shift). Consequently, language policy decisions that aim to slow down and reverse language shift should be made with great care and foresight since they obviously have an effect on the language and extra-linguistic processes of communities.

BIBLIOGRÁFIA

- Appel, René & Mysken, Pieter** (1987). *Language Contact and Bilingualism*. Edward Arnold, London.
- Auer, Peter** (1999). From codeswitching via language mixing to fused lects: Towards a dynamic typology of bilingual speech. *The International Journal of Bilingualism*. 3/4 309–22.
- Auer, Peter** (szerk.) (1998a). Introduction: Bilingual Conversation revisited. In: Auer, Peter (szerk.). *Code-switching in conversation. Language, interaction and identity*.
- Auer, Peter** (szerk.) (1998b). *Code-switching in Conversation: language, interaction and identity*. Routledge, London – New York.
- Auer, Peter** (1984). *Bilingual Conversation*. John Benjamins. Amsterdam/Philadelphia.
- Autochtone Minderheiten** – Willkommen im 10. Bundesland, dem „Minderheiten-Bundesland“ der Grünen. <http://www.10bl.gruene.at/auto/slowaken2htm> (utolsó megtekintés: 2006.10.20.)
- Az 1920. évi népszámlálás I. kötet**. Demográfiai adatok. Magyar statisztikai közlemények. Új Sorozat. 69. kötet. Budapest, 1923. 286-297.
- Baker, Colin & Jones, Sylvia Prys** (1998). *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Multilingual Matters, Clevedon.
- Baker, Colin** (2006). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. (4. kiadás) Multilingual Matters, Clevedon.
- Balikó, Ludwig** (2002). *Die Auswirkungen des Minderheitenschulgesetzes auf den Ungarischunterricht an den Pflichtschulen im Burgenland*. (Kézirat)
- Bárdi Nándor – Éger György** (szerk.) (2000). *Útkeresés és integráció: Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989-1999*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 549-594.
- Bartha Csilla** (2006). Nyelv, identitás és kisebbségek. A nemzeti/etnikai identitás fogalmának értelmezései a szociolingvisztikában és egy országos kutatás tükrében. *Érték és Valóság*. A Friedrich Ebert Alapítvány budapesti képviselőjének időszakos kiadványa. Friedrich Ebert Stiftung, Hetedik füzet/2006:57-84.
- Bartha Csilla** (2002). Nyelvhasználat, nyelvmegtartás, nyelvcsere amerikai magyar közösségekben. In: Kovács Nóra-Szarka László (szerk.). *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 111-136.
- Bartha Csilla** (1999). *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bartha Csilla** (1993a). Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítései. kandidátusi értekezés, Budapest (Kézirat).
- Bartha Csilla** (1993b). „Mindég csak magyarul beszélünk ALL THE TIME” – Magyarok lenni „túl a Kecegárdán”. *Magyar Nyelvőr*. 1993/4:491-495.
- Bartha Csilla** (1992). A nyelvek közötti érintkezés univerzáléi: Néhány adalék a kódváltás kérdésköréhez. In: Laczkó Krisztina és Kozocsa Sándor (szerk.). *Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára*, Budapest. 19-28.

Bauböck, Rainer – Baumgartner, Gerhard – Perchining, Bernhard – Pinter, Karin (szerk.) (1988). ... und raus bist du! Ethnische Minderheiten in der Politik, Verlag für Gesellschaftskritik, Wien.

Bauman, James A. (1980). A guide to issues in Indian language retention. Washington: Center for Applied Linguistics.

Baumgartner, Gerhard (2000). Die burgenländischen Sprachminderheiten 1945-1999. In: Widder, Roland (szerk.). Geschichte der österreichischen Bundesländer seit 1945. Burgenland. Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar. 15-53.

Baumgartner, Gerhard (1995). 6 x Österreich. Geschichte und aktuelle Situation der Volksgruppen. Ursula Hemetek, Initiative Minderheiten. Drava Verlag, Klagenfurt, Celovec.

Baumgartner, Gerhard (1993). Prolegomena zum Sprachverhalten ungarischsprachiger Burgenländer. In: Holzer, Werner (szerk.). Trendwende? Sprache und Ethnizität im Burgenland, Passagen Verlag, Wien.

Baumgartner, Gerhard – Müllner, Eva – Münz, Rainer (szerk.) (1989). Identität und Lebenswelt – Ethnische, religiöse und kulturelle Vielfalt im Burgenland. Eisenstadt.

Baumgartner, Gerhard (1989). „Idevalósi vagyok” – „Einer, der hierher gehört”. Zur Identität der ungarischen Sprachgruppe des Burgenlandes. In: Baumgartner, Gerhard – Müllner, Eva – Münz, Rainer (szerk.). Zur Identität und Lebenswelt. Ethnische, religiöse und kulturelle Vielfalt im Burgenland / Identitás és életkörülmények. Etnikai, vallásos és kulturális sokféleség Burgenlandban / Identitet i okolnosti žitka. Etnička, vjerska i kulturna šarolikost u Gradišću. Prugg, Eisenstadt. 69-85.

Baumgartner, Gerhard (é.n.). Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében. (előadás lejegyzett változata)

Bayer, Anton (1957). Die ungarischen Flüchtlingslager in Österreich. In: *Integration*. Europäische Forschungsgruppe für Flüchtlingsfragen. Ungarnhilfe 1956/57 Nr.2.

Beatens Beardsmore, Hugo (1982). Bilingualism: Basic Principles. Clevedon, Tieto Ltd.

Bécsi Napló. 2002. November/December

Beke György (1995). Peremvidékek magyarsága. Horvátország, Szlovénia, Ausztria, Moldva. Szenci Molnár Társaság, Budapest.

Bentahila, Abdelâi – Davies, Eirlys, E. (1998). Codeswitching: An unequal partnership? In: Jacobson, Rodolfo (szerk.). Codeswitching Worldwide. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 106. Mouton de Gruyter, Berlin. 25-49. (Idézi: Kovács, 2001)

Bericht der Republik Österreich gemäß Artikel 25 Abs. 1 des Rahmenübereinkommens zum Schutz nationaler Minderheiten. Wien, am 30. Juni 2000. [http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2._framework_convention_\(monitoring\)/2._monitoring_mechanism/3._state_reports_and_unmik_kosovo_report/1._first_cycle/1PDF_1st_SR_Austria_German.pdf](http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2._framework_convention_(monitoring)/2._monitoring_mechanism/3._state_reports_and_unmik_kosovo_report/1._first_cycle/1PDF_1st_SR_Austria_German.pdf) (utolsó megtekintés: 2007.04.13)

Bericht gemäß 15. Abs. 1 der Europäischen Charta der Regional- oder Minderheitensprache. Wien, am 1. Oktober 2002.

Binder, Susanne (2002). Schule und Migration. Einblick in die Praxis des interkulturellen Lernens. *SWS-Rundschau*. 2002/4. 422-440.

- Bindorffer Györgyi** (2001). Kettős identitás – Etnikai és nemzeti önzonosságtudat Dunabogdányban. Új Mandátum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László** (szerk.) (2005). A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Blommaert, Jan** (szerk.) (1999). Language Ideological Debates. Language, Power and Social Process 2. Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
- Blom, Jan-Peter – Gumperz, John** (1972). Social meaning in linguistic structures: code-switching in Norway. In: Gumperz, John – Hymes, Dell (szerk.). Directions in Sociolinguistics. Holt, Rinehart and Winston, New York. 407-434.
- Bodó Csanád** (2005). Hungarian in Austria. In: Fenyvesi Anna (szerk.). Hungarian Language Contact outside Hungary - Studies on Hungarian as a minority language. John Benjamins Publishing Company, Impact: Studies in Language and Society 20. Amsterdam. 241-263.
- Bodó Csanád** (2001). Nyelvi változások a nyelvcseré és nyelvvesztés folyamatában. *Magyar Nyelvőr*. 2001/2 169-179.
- Borbándi Gyula** (1985). A magyar emigráció életrajza 1945-1985. Európai Protestáns Szabadegyetem, Bern.
- Borbély Anna** (2003). A nyelvcseré kutatásának módszerei. In: Tóth Szergej (szerk.). Nyelvek és kultúrák találkozása. XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus Kiadványai III. Officina Press Kft., Szeged. 106-110.
- Borbély Anna** (2002). A kisebbségi nyelv megőrzésének lehetőségei a magyarországi románoknál. In: Osváth Anna – Szarka László (szerk.). Anyanyelv, oktatás – közösségi nyelvhasználat a 20. század végén. Kisebbségek Közép-Kelet-Európában sorozat, VIII. Gondolat Kiadói Kör-MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 95-113.
- Borbély Anna** (2001). Nyelvcseré – szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében. MTA Nyelvtudományi Intézet, Élőnyelvi Osztály, Budapest.
- Borbély, Anna** (2000a). A kisebbségi nyelv megőrzését elősegítő faktorok Méhkeréken. In: Borbély Anna (szerk.). Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében. XX. Élőnyelvi konferencia előadásai. Budapest. 45-55.
- Borbély, Anna** (2000b). A nyelvmegőrzést és a nyelvcserét befolyásoló demográfiai és társadalmi faktorok. *Valóság*. 6:36-47.
- Borbély Anna** (1996). Nyelvválasztási szokások a magyarországi románok kétegyházi közösségében. In: Annales. (1996) 71-111.
- Bornemisza Társaság** <http://www.bornemisza.at> (utolsó megtekintés: 2007.01.30)
- Bourdieu, Pierre** (1977). The economics of linguistic exchanges. *Social Science Information*. 16/6:645-68.
- Brat Paulson, Christina – Chen Pow Chee – Connerty, Mary C.** (1993). Language renaissance: A conceptual overview of language revival, revitalisation and reversal. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Vol.14. No.4, 275-286.
- Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich**. Jahrgang 2000. Ausgegeben am 20. Juli 2000. 229. Verordnung: Amtssprachenverordnung-Ungarisch.

Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. Jahrgang 2000. Ausgegeben am 21. Juni 2000. 170. Verordnung: Topographieverordnung-Burgenland.

Burgenlandi Kultúregyesület <http://www.bukv.at> (utolsó megtekintés: 2007.01.16)

Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája <http://www.vhs-burgenland.at> (utolsó megtekintés: 2007.01.16)

Burgenländische Ungarn (2001). Burgenländisches Jahrbuch, Österreichische Volksgruppenzentrum, Eisenstadt.

Burgenländisches Kindergartengesetz, LGBI. Nr. 63/1995. in der Fassung der Gesetze LGBI. Nr. 47/1996, 55/1999 und 32/2001.

Burgenländisches Landesarchiv (szerk.) (1996). 1956 und das Burgenland. Heft 75, Eisenstadt.

Burgenländisches Landesschulgesetz, LGBI. Nr. 40/1937.

Burgenländisches Pflichtschulgesetz, LGBI. Nr. 36/1995.

Busch, Brigitte - Kogoj, Claudia - Peissl Arbeitsgruppe Medien. <http://www.univie.ac.at/linguistics/verbal/sprachenenquete/ag5PDF> (utolsó megtekintés: 2006.06.28.)

Busch, Brigitte (1999). Der virtuelle Dorfplatz. Minderheitenmedien, Globalisierung und kulturelle Identität. Klagenfurt/Celovec.

Campbell, Lyle - Muntzel, Martha C. (1992). The Structural Consequences of Language Death. In: Dorian, Nancy C. (szerk.) (1992 [1989]). Investigating Obsolescence. Studies in Language Contraction and Death. 2. kiadás. 181-96.

Clyne, Michael (1987): Constraint on code switching: how universal are they? *Linguistics*. 25, 739-764.

Clyne, Michael (1982). Multilingual Australia. River Seine Publications, Melbourne.

Clyne, Michael (1981). Deutsch als Muttersprache in Australien: Zur Ökologie einer Einwanderersprache, Franz Steiner, Wiesbaden.

Colin, Baker – Jones, Sylvia Prys (1998). Encyclopedia of Bilingualism & Bilingual Education. Multilingual Matters, Clevedon.

Crystal, David (2000). Language death. Cambridge University Press.

Csepeli György (1992): Nemzet által homályosan, Budapest, Századvég.

Cserján Károly (2005). Magyar identitás Ausztriában. In: Kovács Nóra (szerk): Tanulmányok a diaszpóráról, Gondolat-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2005. 41-48.

Cserján Károly – Győri Vilmos – Szabó Mátyás (1999). A magyar köznyelvet beszélő népesség demográfiai és társadalomgazdasági ismertetőjelei. Az 1991-es népszámlálás különkiértékelése Népcsoportok számára, akik a német, horvát, cseh ill. magyar köznyelvet jelölték meg, valamint a magyar állampolgárok számára, az Ausztriai Központi Statisztikai Hivatal által. Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet, Bécs (Kézirat).

Csernicskó István (2004). A magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről. *Magyar Tudomány*. 2004/4. 473-480

Csernicskó István (1998). A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján), Osiris Kiadó, Budapest.

- Csernicskó István – Váradi Tamás** (szerk.) (1996). Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. Tinta, Budapest.
- Csiszár Rita** (2004). A kétnyelvűség szociolingvisztikai dimenziói a bajorországi Európai Magyar Gimnáziumban (Kastl). *Kisebbségkutatás* 2004/1. szám, 13. évfolyam. 51-66.
- Csoknyai Péter – Galambos Ferenc Iréneusz - Kelemen László** (2001). Burgenland. In: Bihari Zoltán (szerk.) Magyarok a Világban - Kárpát-medence. Ceba Kiadó, Budapest.
- Dabas Rezső** (1984). „Burgenland” álarc nélkül. Történeti-földrajzi tanulmány az elrabolt nyugati végekről. Máthé GmbH, München.
- Dauenhauer, Nora Marks – Dauenhauer, Richard** (1998). Technical, emotional and ideological issues in reversing language shift: examples from Southeast Alaska. In: Grenoble, Lenore A. and Whaley, Lindsay J. (szerk.). Endangered languages: language loss and community response. Cambridge, CUP. 57-98.
- Davis, Lawrence M.** (1983). English Dialectology. An Introduction. University of Alabama Press, Alabama.
- De Houwer, Annick** (1999). Environmental factors in early bilingual development: the role of parental beliefs and attitudes. In: Extra, Guus –Ludo Verhoeven (szerk.) (1999). Bilingualism and Migration. Mouton de Gruyter, Studies on Language Acquisition 14, Berlin – New York. 75-95.
- Deák Ernő** (2006). Die ungarische Revolution in den österreichischen Medien. In: Forgó László (szerk.) Kaláka-Club Austria Évkönyv 2006. Bécs. 41-44.
- Deák Ernő** (2005a). Magyarok Ausztriában. In: Forgó László (szerk.) Kaláka-Club Austria Évkönyv 2005. Bécs. 37-45.
- Deák Ernő** (2005b). Mérleg és kitekintés. *Bécsi Napló*. XXVI. évf. 2. szám 1.
- Deák Ernő** (szerk.) (2004). Von Minderheiten zu Volksgruppen: 20 Jahre Wiener Arbeitsgemeinschaft. *Integratio*.
- Deák Ernő** (2000a). Die Wiener Ungarn in Geschichte und Gegenwart. In: Beheimatet in Österreich - zwanzig Jahre Zentralverband ungarischer Vereine und Organisationen in Österreich. Zentralverband Ungarischer Vereine und Organisationen in Österreich, Wien. 9-38.
- Deák Ernő** (szerk.) (2000b). Die Wiener Ungarn in Geschichte und Gegenwart. In: Maria Jahn-Brandenstein (szerk.). Beheimatet in Österreich – 1980-2000 Zwanzig Jahre Zentralverband ungarischer Vereine und Organisationen in Österreich. Sodalitas, Wien. 9-39.
- Deák Ernő** (2000c). „Kisebbségnek lenni nem sors, hanem feladat”. Az ausztriai magyar népcsoport. In: Blénesi Éva-Mandel Kinga (szerk.). Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Európában. Kisebbségek Kelet-Közép-Európában sorozat X. 51-57.
- Deák Ernő** (1998). Bevezetés. In: Koleszár Ildikó (szerk.). *Tíz éves a Bécsi Magyar Iskola*. Az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége, Bécs.
- Deák Ernő** (1997). Ungarische Mittelschulen in Österreich nach 1956. Zentralverband Ungarischer Vereine und Organisationen in Österreich, Wien.

Deák Ernő (1989). Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780-1918). Ausgewählte Materialien zum Städtewesen. Veröffentlichung der Kommission für Wirtschafts-, Sozial- und Stadtgeschichte, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.

Deák Ernő (1982). Die Ungarn in Wien: eine unsichtbare Volksgruppe? In: Ethnische Gruppen in der Bundeshauptstadt Wien, Integratio XV. Wien. 115-132.

Deák Ernő (szerk.) (1982). Ethnische Gruppen in der Bundeshauptstadt Wien. Symposium am 26. Oktober 1981. In: *Integratio*. 15. Wien.

Deák Ernő (é.n.). Az ausztriai magyarok és a központi szövetség. <http://www.geocities.com/thunsor/azausztriamagyarokrol.pdf> (utolsó megtekintés: 2007.04.16.)

Der Report des österreichischen Volksgruppenzentrums an die drei EU-Weisen.

<http://www.gfbv.it/3dossier/oevz/repoevz2.html> (utolsó megtekintés: 2006.12.20.)

Deréky Pál (1984). Magyarok Ausztriában és Nyugat-Németországban – Beszélgetés 26 fiatal értelmiségivel. Integratio, Bécs.

Die ausländische Wohnbevölkerung in Wien. <http://www.migranten.at/>

Dixon, R. M. W. (1991). The endangered languages of Australia, Indonesia and Oceania. In: Robins, Robert H. – Uhlenbeck, Eugenius M. (szerk.) Endangered Languages, Berg, Oxford. 229-256.

Dorian, Nancy C. (1998). Western language ideologies and small language prospects. In: Grenoble, Lenore A. and Whaley, Lindsay J. (szerk.). Endangered languages: language loss and community response. Cambridge, CUP. 3-21.

Dorian, Nancy C. (1981). Language death: the life cycle of a Scottish Gaelic dialect. Philadelphia. University of Pennsylvania Press.

Dorian, Nancy C. (1977). The problem of the semi-speaker in language death. *International Journal of the Sociology of Language*. 12:23-32.

Döpke, Susanne (1992). One Parent, One Language: An Interactional Approach. John Benjamins, Amsterdam.

Dövényi Zoltán (1997). Zeitliche und räumliche Aspekte der Migrationswellen in Ungarn 1918-1995. In: Seewann, Gerhard (szerk.). Migrationen und ihre Auswirkungen - das Beispiel Ungarn 1918-1995. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 36. Oldenburg Verlag, München. 7-33.

Dressler, Wolfgang Uwe (1988). Language death. In: Newmeyer, Frederick (szerk.). Linguistics: The Cambridge Survey. 4. köt. 184-92.

Dressler, Wolfgang Uwe (1981). Language shift and language death – a Protean challenge for the linguist. *Folia Linguistica*. 15:5-28.

Dujmovits, Walter (1995). Veränderungen und Ereignisse an Burgenlands Grenzen von 1991 bis 1995. Universität Wien, Diplomadolgozat, Wien.

Edwards, John (1994). Multilingualism. Penguin, London.

Edwards, John (1992). Sociopolitical aspects of language maintenance and loss: towards a typology of minority language situations. In: Willem Fase, Koen Jaspaert, and Sjaak Kroon (szerk.). Maintenance and loss of minority languages. Amsterdam: Benjamins. 37-54.

Edwards, John (1985). Language, society and identity. Oxford, Blackwell.

- Éger György – Szesztay Ádám** (2002). Alsóőr. In: Száz Magyar Falu Könyvesháza Sorozat. Botlik József (szerk.). Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht, Budapest.
- Éger György** (1991). A burgenlandi magyarság rövid története. Anonymus, Budapest.
- Eger, Reiner** (1981). Krisen an Österreichs Grenzen. Das Verhalten Österreichs während des Ungarnaufstandes 1956 und der tschechoslowakischen Krise 1968 – Ein Vergleich. Herold Verlag, Wien.
- Egger, Kurt** (1994). Sprachkontakt in Familie und Kindergarten in Südtirol. In: Holz, Werner – Pröll, Ulrike (szerk.). Mit Sprachen leben – Praxis der Mehrsprachigkeit. Verlag Drava, Klagenfurt/Celovec. 65-73.
- Emmerich, András** (2000). Ungarisches Kirchensoziologisches Institut. In: Deák Ernő (szerk.). Beheimatet in Österreich. Zwanzig Jahre Zentralverband ungarischer Vereine und Organisationen in Österreich. Zentralverband, Wien. 77-82.
- Erich, Renata** (1999). Probleme zugewanderter und nicht-österreichischer Roma in Österreich. In: Vera Klopčič-Miroslav Polzer (szerk.): Wege zur Verbesserung der Lage der Roma in Mittel- und Osteuropa. Beiträge aus Österreich und Slowenien. Braumüller, Wien.
- Europa Club** <http://www.europaclub.at> (utolsó megtekintés: 2007.02.04)
- EUROREGIOforum** + Newsletter, Oktober
2004.<http://www.euroregioforum.at/aktuell01.html> (utolsó megtekintés: 2006.05.10.)
- Fasold, Ralph** (1984). The Sociolinguistics of Society: Introduction to Sociolinguistics. (Language in Society 5) Oxford, Basic Blackwell.
- Fenyvesi Anna** (szerk.) (2005). Hungarian Language Contact Outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language. Impact – Studies in Language and Society 20. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Fenyvesi Anna** (1995). Language contact and language death in an immigrant language: The case of Hungarian. M.A. Thesis. In: University of Pittsburgh Working Papers in Linguistics.3. kötet 1-117.
- Fiala-Sulzbacher, Evelyn** (2005). Deine, meine, unsere Sprache(n). Sprachliche Frühförderung von Migrantenkinder.
http://www.eduhi.at/verein/sloelinz/pdf/Sprache_lernen.pdf (utolsó megtekintés: 2006.12.27.)
- Fishman, Joshua A.** (1997). In Praise of the Beloved Language – A Comparative View of Positive Ethnolinguistic Consciousness. Contributions to the Sociology of Language 76. Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
- Fisman, Joshua A.** (1991). Reversing language shift. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, Joshua A.** (1972). The relationship between micor- and macrosociolinguistics in the study of who speak what language to whom and when. In: Pride, John – Holmes, Janet (szerk.). Sociolinguistics: A Selected Reader. Penguin, Harmondsworth. 15-32.
- Fishman, Joshua A.** (1968). Sociolinguistic perspective on the study of bilingualism. *Linguistics*. 39:21-49.
- Fishman, Joshua A.** (1966a). Language loyalty in the United States: The maintenance and perpetuation of non-English mother tongues by American ethnic and religious groups. Mouton, The Hague.

- Fishman, Joshua A. – Nahirny, C. Vladimir** (1966b). Organisational and leadership interest in language maintenance. In: Joshua Fishman (szerk.). *Language loyalty in the United States: the maintenance and perpetuation of non-English mother tongues by American ethnic and religious groups*. Mouton, The Hague.
- Fodor Dóra** (2005). Nyelvi attitűd, nyelvválasztás és nyelvcsere egy aranyosgyéresi kétnyelvű családban. *Kisebbségkutatás*. 14 évf./2.szám 253-263.
- Forgács Erzsébet** (2003). A kódváltás, a transzfer, az interferencia és a mentális lexikon kérdéshez a magyar-német kétnyelvű beszélők megnyilatkozásaiban. *Modern Filológiai Közlemények*. 5. évf. 2. szám 20-41.
- Forró Tamás – Havas Henrik** (1988). *A láger*. Traiskirchen. Háttér Könyvkiadó, Budapest.
- Fries, S.** (1998). Different Phases: A Personal Case Study in Language Adjustment and Children's Bilingualism. *International Journal of the Sociology of Language*. 133: 129-141.
- Funk, Bernd – Christian** (2000) Einführung in das österreichische Verfassungsrecht. 10. Auflage, Leykam Kurzlehrbücher, Wien.
- Gaál Károly – Csoma Zsigmond** (szerk.) (1997). Kapcsolatok és konfliktusok Közép-Európa vidéki életében. Tanulmányok Gaál Károly 75. születésnapjára. Vas Megyei Önkormányzata, Szombathely.
- Gaál Károly** (szerk.) (1996). 1956 und das Burgenland - Berichte über die Hilfsaktionen für ungarische Flüchtlinge. Eine Dokumentation von Studenten des Fachhochschul-Studienganges „Internationale Wirtschaftsbeziehungen“ Amt der Burgenländische Landesregierung, Landesarchiv und Landesbibliothek, Eisenstadt.
- Gaál Károly** (1988). Aranymadár – a burgenlandi magyar falvak elbeszélőkultúrája. Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely.
- Gaál Károly** (1984). Kire marad a kisködmön? Adatok a burgenlandi uradalmi béresek elbeszélő kultúrájához. Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely.
- Gaál Károly** (1979). Südliche Dreiländerecke – Südburgenland, Komitat Vas, Slowenien. Prugg Verlag, Eisenstadt.
- Gaál Károly** (1969). Zum bäuerlichen Gerätebestand im 19. und 20. Jahrhundert – Forschungsergebnisse zur vergleichenden Sachvolkskunde und volkskundlichen Museologie, Böhlau Verlag, Wien.
- Gaál Károly** (1966). Spinnstubenlieder: Lieder der Frauengemeinschaften in den magyarischen Sprachinseln im Burgenland, Verlag Schnell & Steiner, München.
- Gal, Susan** (2006). Migration, Minorities and Multilingualism: Language Ideologies in Europe. In: Mar, Molinero, Clare – Stevenson, Patrick (szerk.) *Language Ideologies, Policies and Practices. Language and the Future of Europe*. Palgrave Macmillan, Hampshire – New York. 13-27.
- Gal, Susan** (1991a). Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio*. 1. évf. 1. sz. 66-76.
- Gal, Susan** (1991b). Kódváltás és öntudat az európai periférián. In: Kontra Miklós (szerk.): *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, Magyarságkutató Intézet, Budapest. 123-157.
- Gal, Susan** (1988). The Political Economy of Code Choice. In: Heller, Monica (szerk.) *Codeswitching: Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*. Mouton de Gruyter, Berlin. 345-67.

- Gal, Susan** (1987). Linguistic Repertoire. Ammon, Ulrich – Dittmar, Norbert – Mattheier, J. Klaus (szerk.) Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. First volume. Walter de Gruyter, Berlin. 286-292.
- Gal, Susan** (1979). Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria. New York-San Francisco-London, Academic Press.
- Gal, Susan** (1978). Peasant men can't get wives: language change and roles in a bilingual community. *Language in Society*. 7:1-16
- Galambos Ferenc Iréneusz** (1992). A nyelvtudomány és a népművészet szerepe a nemzeti kultúra megtartása és elmélyítése terén Burgenlandban. A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében 2. Budapest.
- Galambos Ferenc Iréneusz** (1991a). Hagyományörzés Alsóőrött. (Kiadó ismeretlen)
- Galambos Ferenc Iréneusz** (1991b). Mit jelent számomra a néphagyománnyal és népélettel való foglalkozás? Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára. (Kiadó ismeretlen)
- Gardner-Chloros, Penelope** (2005). Code-switching – An introduction. Blackwell, Oxford.
- Gardner-Chloros, Penelope** (1987). Code-switching in Relation to Language Contact and Convergence. In: Lüdi, Georges (szerk.). Devenir bilingue – parler bilingue. Actes du 2e colloque sur le bilinguisme. Université de Neuchâtel. 20-22 Septembre 1984. Linguistische Arbeiten 169. Max Niemeyer Verlag, Tübingen. 99-113. (Idézi, Kovács, 2001)
- Gärtner-Horvath, Emmerich** (1999). Die Situation der Roma in Burgenland. In: Vera Klopčič-Miroslav Polzer (szerk.). Wege zur Verbesserung der Lage der Roma in Mittel- und Osteuropa. Beiträge aus Österreich und Slowenien. Braumüller, Wien.
- George, Thomas** (1991). Linguistic Purism. Longman, London New York.
- Gereben Ferenc** (2005). Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata. Kisebbségkutatás Könyvek, Lucidus Kiadó, Budapest.
- Gereben Ferenc – Tomka Miklós** (2001). Vallásosság és nemzettudat – vizsgálódások Erdélyben. Teleki László Alapítvány – Corvinus Kiadó, Budapest.
- Gereben Ferenc** (1999). Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- Giles, Howard – Bourhis, Richard Y. - Taylor, Donald M.** (1977). Towards a theory of language in ethnic group relations. In: Giles, Howard (szerk.). Language, Ethnicity and Intergroup Relations. London, Academic Press. 307-48.
- Gottlieb, Leopold - Jeney, Maria** (1998). Die Ungarische Revolution 1956. Universität Wien, Diplomamunka.
- Göncz Lajos** (1999). A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban). Budapest, Osiris, MTA Kisebbségkutató Műhely, Fórum Könyvkiadó, Újvidék.
- Göncz Lajos** (1991). A vajdasági magyar-szerbhorvát kétnyelvűség pszichológiai kutatásai. In: Györi-Nagy Sándor – Kelemen Janka (szerk.). Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I-II. Széchenyi Társaság a Pszicholingva Nyelviskola Közreműködésével, Budapest. 88-99.
- Göncz, Lajos** (1985). A kétnyelvűség pszichológiája: A magyar-szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata. Fórum Könyvkiadó, Újvidék.

- Grenoble, Lenore A. – Whaley, Lindsay J.** (szerk.) (1998a). *Endangered languages: language loss and community response*. Cambridge, CUP.
- Grenoble, Lenore A. – Whaley, Lindsay J.** (1998b). Toward a typology of language endangerment. In: Grenoble, Lenore A. - Whaley, Lindsay J. (szerk.). *Endangered languages: language loss and community response*. Cambridge, CUP. 22-54.
- Grosjean, Francois** (1982). *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, Mass. Harvard University Press.
- Grubhofer, Franz** (1957). Der Beitrag Österreichs und des Auslandes für die Ungarnhilfe. In: *Integration. Europäische Forschungsgruppe für Flüchtlingsfragen. Ungarnhilfe 1956/57 Nr.2.* 83-86.
- Gumperz, John J.** (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gumperz, John J. és Hernández-Chavez, Eduardo.** (1975). Cognitive aspects of bilingual communication. In: Hernández-Chavez, E. – Cohen, A. – Beltrame, A.(szerk.). *El lenguaje de los chicanos*. Arlington VA. Center for Applied Linguistics. 154-163.
- Györffy László** (1998). Tiroli muskátli magyar erkélyen. 21 beszélgetés nyugati magyarokkal. Az Antall József baráti társaság évkönyvei, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Győri Szabó Róbert** (2000). A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Ausztriában. <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/0001/m000115.html> (utolsó megtekintés: 2006.12.20.)
- H. L.** (szerző ismeretlen) (2002). 2001. évi népszámlálás: Ausztriában magyarok az élen. *Bécsi Napló*, november-december, 1,3.
- Haarmann, Harald** (1986). *Language in Ethnicity: A View of Basic Ecological Relations*. Berlin – New York – Amsterdam, Mouton de Gruyter (Contributions to the Sociology of Language 44).
- Hallwachs, Dieter W.** Roma und Romani in Österreich. Romani Projekt. <http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/romani> (utolsó megtekintés: 2006.07.04.)
- Hallwachs, Dieter W. – Ambrosch, G. – Schicker, D.** (1996). Roman, seine Verwendung und sein Status innerhalb der Volksgruppe. Arbeitsbereich 1 des Projekts Kodifizierung und Didaktisierung des Roman. Verein Roma/Oberwart (Kézirat).
- Halmari, Helena** (1997). *Government and Codeswitching. Explaining American-Finnish*. Studies in Bilingualism Vol. 12. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia (Idézi: Kovács, 2001)
- Haltmayer, Josef** (1957). Die Ungarnhilfe der Caritas. In: *Integration. Europäische Forschungsgruppe für Flüchtlingsfragen. Ungarnhilfe 1956/57 Nr.2.* 111-117.
- Hamers, Josiane F. – Blanc, Michael** (1989). *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Harding, Edith – Riley, Philip** (1986). *The Bilingual Family: A Handbook for Parents*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Haslinger, Peter** (1997). Zur Frage der ungarischen Flüchtlinge in Österreich 1956/57. In: Seewann, Gerhard (szerk.). *Migrationen und ihre Auswirkungen – das Beispiel Ungarn 1918-1995*. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 36. Oldenburg Verlag, München. 147-162.

- Hasselmo, Nils** (1972). Code-switching as ordered selection. In: Firchow, E.S. – Grimstad, K. – Hasselmo, N – O’Neil, W. A. (szerk.). Studies for Einar Haugen. Presented by friends and colleagues. Mouton, De Hague, 261-280. (Idézi: Kovács, 2001)
- Haugen, Einar** (1972). The ecology of language. Stanford, Stanford University Press.
- Haugen, Einar** (1953). The Norwegian Language in America. Indiana University Press, Bloomington.
- Haugen, Einar** (1950). The analysis of linguistic borrowing. *Language*. 26. 210-231
- Heller, Monica** (2000). Bilingualism and Identity in the Post-Modern World. *Estudios de Sociolingüística*, 1 (2), 9-24.
- Heller, Monica** (1999). Linguistic Minorities and Modernity: A Sociolinguistic Ethnography. Longman, London – New York.
- Heller, Monica** (1995a). Code-switching and Politics of Language. In: Milroy, Leslie – Muysken, Pieter (szerk.). One Speaker, Two Languages: Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching, Cambridge University Press, Cambridge. 158-174.
- Heller, Monica** (1995b). Language choice, social institutions and symbolic domination. *Language in Society*. 24(3):373-405.
- Heller, Monica** (1992). The Politics of Codeswitching and Language Choice. *Multilingual and Multicultural Development*. 13/1-2. 123-142.
- Henke, Reinhold** (1988). Lebenlassen ist nicht genug – Zur Lage der Minderheiten in Österreich. Kremayr & Scheriau, Wien.
- Herczeg Petra** (2006). Die Sprache als Erbe – Aufwachsen in mehreren Sprachen. Wieser Verlag, Klagenfurt-Celovec.
- Herzog, Claudia** (1996) Die rechtliche Situation der Volksgruppen in Österreich. Diplomarbeit, Universität Wien.
- Hinnenkamp, Volker** (2002). Deutsch-türkische Code-Mixing und Fragen der Hybridität. In: Hartung, Wolfdietrich – Shethar, Alissa (szerk.). Kulturen und ihre Sprachen. Die Wahrnehmung anders Sprechender und ihr Selbstverständnis. Trafo Verlag, Berlin. Abhandlungen der Leibniz-Sozietät, Band 7. 123-143.
- Hintermann, Christiane** (2000). Die „neue“ Zuwanderung nach Österreich – eine Analyse der Entwicklung seit Mitte der 80er Jahre. 1-14. <http://www.demokratiezentrum.org/media/pdf/hintermann.pdf>
(utolsó megtekintés:2006.04.03)
- Hlavac, Jim** (2003). Second generation speech. Lexicon, code switching and morpho-syntax of Croatian English bilinguals. Lang, Bern-Wien.
- Hoffmann, Charlotte** (1991). An Introduction to Bilingualism, Longman, London-New York.
- Holzer, Werner** (szerk.) (1993). Trendwende? Sprache und Ethnizität im Burgenland, Passagen Verlag, Wien.
- Horváth István** (2003). Az erdélyi magyarok kétnyelvűsége: nyelvmentés és integráció között? *Erdélyi Társadalom*. 1:1: 7-24.
- Horvath, Peter Paul** (2004). Vereine und andere soziokulturelle Institutionen als Konstitutionsfaktor zweisprachigen Alltagslebens auf lokale Ebene – Gezeigt am Fallbeispiel der bilingualen Ortschaft Großwarasdorf. Diplomarbeit, Universität Wien.

Hrabovec, Emilia (szerk.) (2005). Die unbekannte Minderheit – Slowaken in Wien und Niederösterreich im 19. und 20. Jahrhundert, Lang Verlag, Wien.

Huss, Leena (1999). Reversing Language Shift in the Far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 31. Uppsala.

Impressum. Info-Blatt der Servicestelle Politische Bildung Nr. 4/Dezember 2004.

Imre Anna (2002). A család és az iskola szerepe a nemzetiségi nyelv megőrzésében. In: Osváth Anna – Szarka László (szerk.). Anyanyelv, oktatás - közösségi nyelvhasználat a 20. század végén. Kisebbségek Közép-Kelet-Európában sorozat, VIII. Gondolat Kiadói Kör-MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 69-94.

Imre Samu (1977). Der ungarische Dialekt der Oberen Wart. In: Triber, L. (szerk.). Die Obere Wart Oberwart. 301-8.

Imre Samu (1973a). Felsőőri tájszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Imre Samu (1973b). Az ausztriai magyar szórványok. In: Ortutay Gyula (szerk.). Népi kultúra – Népi társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest. 119-136.

Imre Samu (1971). A felsőőri nyelvjárás. Nyelvtudományi Értekezések 72. sz. Budapest.

Imre Samu (1942). Az é hangok állapota a felsőőri nép nyelvében. Magyar Királyi Ferencz József Egyetem, Nyelvtudományi Intézet, Kolozsvár.

Imre Samu (1940). Felsőőr helynevei. *Magyar Nyelv*. II:47-80.

Janich, Nina – Thim-Mabrey, Christiane (szerk.) (2003). Sprachidentität – Identität durch Sprache. Tübinger Beiträge zur Linguistik. Gunter Narr Verlag, Tübingen.

Járosi Katalin (2005). Nagyváros, politika és reprezentáció a Berlinben élő magyarok etnicitásának tükrében. In: Kovács Nóra (szerk.). Tanulmányok a diaszpóráról. Magyar világok. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 87-95.

Jaspert, Koen – Kroon, Sjaak (1989). Social determinants of language loss. In: I.T.L. 83-84; 75-98.

Jelentés az ausztriai magyarság helyzetéről (2001). A Határon Túli Magyarok Hivatalának Honlapja. <http://www.htmh.hu> (utolsó megtekintés: 2004.10.16)

Jodlbauer, Ralph (1996a). Die Burgenländer Kroaten In: Handbuch der mitteleuropäischen Minderheiten. Hsg. Robert Hinderling und Ludwig M. Eichinger, Gunter Narr Verlag Tübingen. 77-117.

Jodlbauer, Ralph (1996b). Die Kärntner Slowenen. In: Hinderling, Robert – Eichinger, Ludwig M. (szerk.). Handbuch der mitteleuropäischen Minderheiten. Gunter Narr Verlag Tübingen, 119-165.

Jones, Mari C. (szerk.) (2002). Language change: the interplay of internal, external and extralinguistic factors. Mouton de Gruyter, Berlin.

Jones, Mari C. (1998). Language Obsolescence and Revitalization: Linguistic Change in Two Sociolinguistically Contrasting Welsh Communities. Oxford, Claredon Press.

Jørgensen, J. N. (1998). Children's Acquisition of Code-Switching for Power-Wielding. In: Auer, Peter (szerk.). Code-switching in conversation. Language, interaction and identity. Routledge, London and New York. 237-258.

Joseph, John E. (szerk.) (1990). Ideologies of language. London, Routledge, 189-205.

Juhász László (1999) Burgenland: Várvidék – történelmi útikalauz, Antológia Kiadó és Nyomda, Lakitelek.

Karácsonyi Miklós (2000). Kaláka Club. In: Deák Ernő (szerk.). Beheimatet in Österreich. Zwanzig Jahre Zentralverband ungarischer Vereine und Organisationen in Österreich. Zentralverband, Wien. 90-94.

Kassai Iona (szerk.) (1995). Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. A 6. Élőnyelvi konferencia előadásai, MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztály, Budapest.

Kelemen László (2001). A burgenlandi magyar kisebbség helyzete és jövőképe. In: Kis nemzetek és nemzetiségek a harmadik évezred Európájában. Jakabffy Napok, Kárpát-medencei tudományos tanácskozás. Szatmárnémeti Kölcsey Kör. Szerkesztő és a kiadó neve ismeretlen, Szatmárnémeti.

Kerkai Jenő Egyházszociológiai Intézet (2002). Komponenten der Identität österreichischer Ungarn, 1-2. kötet, Wien (Kézirat).

Kielhöfer, Bernd –Jonekeit, Sylvie (1998) [1983]). Zweisprachige Kindererziehung, Stauffenberg, Tübingen.

Kienz, Heinz – Gehmacher, Ernst (1987) Antisemitismus in Österreich. Eine Studie der österreichischen demoskopischen Institute. (IFES, FESSEL&GfK, IfG, GALLUP, IMAS) Wien.

Kim, Yun-Bae (1993). Muttersprachenerziehung Koreanischer Kinder innerhalb der Familie in Deutschland – Pilotstudie über bilinguale Entwicklung zweier Kinder. Wie elterliches Sprachverhalten und pädagogische Maßnahmen drohendem Muttersprachverlust und den sich daraus entwickelnden Problemen vorbeugen können. Europäische Hochschulschriften (Reihe 11), Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main.

Kiss Jenő (1995). Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Kloss, Heinz (1966). German American Language Maintenance Efforts. In: Fisman, Joshua, A. (szerk.). Language loyalty in the United States. Mouton, The Hague. 206-252.

Kocsis Károly – Kocsis Károlyné Hodosi Eszter (1991). Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében. Tankönyvkiadó, Budapest. 74-79.

Kogoj, Cornelia (1998). Minderheiten und Medien in Österreich – Beschreibung eines kommunikativen Mißverhältnisses. Gesamtes Grundsatzreferat, Initiative Minderheiten.

Koleszár Ildikó (2005). Határon innen-határon túl – Tanévkezdés a Bécsi Magyar Iskolában. *Bécsi Napló*. szeptember-október, 2.

Kolonovits, Dieter (1999). Sprachenrecht in Österreich. Das individuelle Recht auf Gebrauch der Volksgruppensprachen im Verkehr mit Verwaltungsbehörden und Gerichten. Mainz Verlag, Wien.

Kontra Miklós – Váradi Tamás (1997). The Budapest Sociolinguistic Interview: Version 3. Working Paper in Hungarian Sociolinguistics. No. 2, December 1997. Linguistic Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest.

Kontra Miklós (szerk.) (1991). Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről. Magyarságkutató Intézet, Budapest.

Kontra Miklós (1990). Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.

- Kovács Nóra** (2005a). A Kárpát-medencén kívül élő magyarok kutatásának fogalmairól. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.). Tanulmányok a szórványról. Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 91-95.
- Kovács Nóra** (szerk.) (2005b). Tanulmányok a diaszpóráról. Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Kovács Magdolna** (2005). Az ausztráliai magyarok nyelvvesztése: a kódváltás és nyelvváltás összefüggései. In: Kovács Nóra (szerk.). Tanulmányok a diaszpóráról. Gondolat Kiadó - MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 74-87.
- Kovács Magdolna** (2001). Code-Switching and Language Shift in Australian Finnish in Comparison with Australian Hungarian. Åbo Akademis Förlag – Åbo Akademi University Press.
- Kovács Péter** (1996). Nemzetközi jog és kisebbségvédelem. Pro Minoritate Könyvek, Osiris Kiadó, Budapest.
- Kozma Tamás** (2005). Kisebbségi oktatás Közép-Európában. Felsőoktatási Kutatóintézet, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Krauss, Michael** (1992). The world's languages in crisis. *Language*. 68. 4-10.
- Križman, Mirko** (1996). Die slowenische Minderheit in der Österreichischen Steiermark (Radkersburger Winkel) In: Hinderling, Robert – Eichinger, Ludwig M. (szerk.). Handbuch der mitteleuropäischen Minderheiten. Gunter Narr Verlag Tübingen. 167-183.
- Krumm, Hans Jürgen** (szerk.) (1999). Schwerpunkt: Sprachenpolitik in Österreich. Studien Verlag, Innsbruck/Wien.
- Labov, William** (1972). Sociolinguistic Pattern, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Labov, William** (1971). The Study of Language in its Social Context. In: Fishman, Joshua A. (szerk.). Advances in the Sociology of Language. Vol. 1. Mouton, The Hague, 152-217.
- Ladstätter, Johann** (1993a). Volkszählung 1991: Umgangssprache im Burgenland. In: Holzer, Werner (szerk.). In: Holzer, Werner (szerk.). Trendwende? Sprache und Ethnizität im Burgenland, Passagen Verlag, Wien. 87-92.
- Ladstätter, Johann** (1993b). Volkszählung 1991: Umgangssprache (Endgültige Ergebnisse). *Statistische Nachrichten*. 9/1993 690-699.
- Lampert, Arthur W.** (1975). Culture and Language as Factors in Learning and Education. In: Wolfgang, Aaron (szerk.): Education of Immigrant Students. The Ontario Institute for Studies in Education, Toronto.
- Lanstyák István** (2005). A nyelvi tévhitekről – röviden. Fórum Társadalomtudományi Szemle 4:55-66.
http://www.foruminst.sk/publ/szemle/2005_4/szemle_2005_4_lanstyak.pdf
(utolsó megtekintés: 2007.03.30.)
- Lanstyák István** (2004). Nyelvi mítoszok és babonák. (avagy a magyar nyelvművelés demitizálásának felette szükséges voltáról való dialógus kezdete).
http://dragon.unideb.hu/~tkis/nyelvi_mitoszok.htm (utolsó megtekintés: 2007.03.30.)
- Lanstyák István** (2000a). A magyar nyelv Szlovákiában. Osiris Kiadó-Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest-Pozsony.

Lanstyák István (2000b). A magyar nyelv szlovákiai változatának jellemzői.

<http://www.gramma.sk/hu/szakirodalom/publikaciok/lanstyak/mnyszlvaltjzoi.doc>

(utolsó megtekintés: 2007.03.16)

Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella (szerk.) (1998). Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében: Különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűségre. Kalligram – Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, Pozsony.

Lebhart, Gustav – Münz, Rainer (1999). Migration und Fremdenfeindlichkeit – Fakten, Meinungen und Einstellungen zu internationaler Migration, ausländischer Bevölkerung und staatlicher Ausländerpolitik in Österreich. Institut für Demographie. Österreichischer Akademie der Wissenschaften, Wien.

Lee Wei (2000). Dimensions of bilingualism. In: Lee Wei (szerk.). *The Bilingualism Reader*. Routledge, London and New York.

Li Wei (1998). Banana split? Variations in language choice and code-switching patterns of two groups of British-born Chinese in Tyneside. In: Jacobson, Rodolfo (szerk.). *Codeswitching Worldwide. Trends in Linguistics. Studies and Monographs* 106. Mouton de Gruyter, Berlin.

Li Wei (1995). Code-switching, Preference Marking and Politeness in bilingual cross-generational talk: examples from a Chinese community in Britain. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 16/3. 197-214.

Li Wen Lang (1982). The language shift of Chinese-Americans. *International Journal of the Sociology of Language*. 38:109-24.

LePage, Robert B. – Tabouret-Keller, Andrée (1985). Acts of Identity: Creole-based Approaches to Language and Ethnicity. Cambridge, CUP.

Lichtblau, Albert (1987). Die „magyarischen“ Sprachgruppen in Burgenland und Wien unter besonderer Berücksichtigung der Volkszählungsergebnisse 1981. Studium an der Johann Kepler Universität Linz, Kézirat.

Lichtblau, Albert (1987). Die „magyarischen“ Sprachgruppen in Burgenland und Wien unter besonderer Berücksichtigung der Volkszählungsergebnisse 1981. Studium an der Johann Kepler Universität Linz, Kézirat.

Lichtenberger, Elisabeth (1995). Schmelztiegel Wien – das Problem der „neuen Zuwanderung“ von Ausländern. *Geographische Rundschau*. 1995/1 10-17.

Llyod, Linda (1999). Missing Linguistic Genes? *The Bilingual Family Letter*. 16 (2) 5-6; 8

Mackey, William (1970). Interference, integration and the synchronic fallacy. Georgetown University Monograph Series on Languages and Linguistics 23. Washington D.C. 195-227.

Mackay, William (1962). The description of bilingualism. In: Lee Wei (szerk.) (2000). *The Bilingualism Reader*. Routledge, London and New York.

Macnamara, John (1967). The bilingual's linguistic performance: a psychological overview. *Journal of Social Issues*. 23:56-77.

McClure, Erica – McClure, Malcolm (1988). Macro- and micro-sociolinguistic dimensions of code-switching in Vingard (Romania). In: Heller, Monica (szerk.) (1988). *Code-switching: Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*, Mouton de Gruyter, Berlin. 25-51.

- Messner Adél** (1998). Volksgruppenpolitik in Mitteleuropa – Dargestellt am Beispiel der ungarischen Volksgruppe in Österreich und der deutschen Volksgruppe in Ungarn, Universität Wien, Diplomarbeit.
- Mihály Ildikó** (2006). Európai áttekintés a két tannyelvű oktatás tapasztalatairól. *Új Pedagógiai Szemle*. 2006/05.
- Miksa Lajos** (1998). Burgenland – több német ajkú gyerek tanul magyarul, mint ahány magyar? *Köznevelés*. 1998/20 3.
- Milroy, Lesley – Li Wei** (1995). A Social Network Approach to Code-Switching: The Example of a Bilingual Community in Britain. In: Milroy, Lesley – Muysken, Pieter (szerk.). *One Speaker, Two Languages: Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching*, Cambridge University Press, Cambridge. 136-157.
- Milroy, Lesley** (1989 [1987]). *Observing and Analysing Natural Language. A Critical Account of Sociolinguistic Method*. Language in Society 12. Basil Blackwell, Oxford.
- Minderheitenschulgesetz für das Burgenland**, BGBl. Nr. 641/1994.
- Mirnics Károly** (1994). A kétnyelvűség a vajdasági vegyes házasságokban. In: *Regio*. 5/4:116-27.
- Mougeon, Raimond – Beniak, Edouard** (1992 [1989]). Language Contraction and Linguistic Change: the case of Welland French. In: Dorian, Nancy C (szerk.) *Investigating Obsolescence: Studies in Language Contraction and Death*. Cambridge University Press, Cambridge. 287-312.
- Muysken, Pieter** (2000). *Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mühlgaszner, Edith** (2002). *Minderheitenschulwesen im Burgenland zwischen Tradition und Vision*.
http://www.oebvhpt.at/erziehung_unterricht/archiv/05_02/muehlgaszner.pdf
(utolsó megtekintés: 2006.12.27.)
- Münz, Rainer – Zuser, Peter – Kytir, Josef** (2003). Grenzüberschreitende Wanderungen und ausländische Wohnbevölkerung: Struktur und Entwicklung. In: Fassmann, Heinz – Stacher, Irene (szerk.). *Österreichischer Migrations- und Integrationsbericht. Demographische Entwicklungen – sozioökonomische Strukturen – rechtliche Rahmenbedingungen*. Drava Verlag, Klagenfurt/Celovec. 19-60.
- Myers-Scotton, Carol** (2006). *Multiple Voices – An Introduction to Bilingualism*. Blackwell, Malden, Mass.
- Myers-Scotton, Carol** (1997) [1993]. *Duelling languages: Grammatical structure in code-switching*. Clarendon Press. Oxford.
- Myers-Scotton, Carol** (1995). *Social motivations for codeswitching. Evidence from Africa*. Oxford University Press.
- Myers-Scotton, Carol** (1993). *Social motivations for codeswitching: Evidence from Africa*. Oxford University Press, Oxford.
- Myers-Scotton, Carol** (1992). Code-switching as a mechanism of deep borrowing, language shift and language death. In: Brenzinger, Matthias (szerk.). *Language Death: Factual and Theoretical Explorations with Special Reference to East Africa*. Mouton de Gruyter. New York. 31-58.

Myers-Scotton, Carol (1990). Code-switching and borrowing: interpersonal and macrolevel meaning. In: Jacobson, Rodolfo (szerk.) *Codeswitching as a Worldwide Phenomenon*. Peter Lang, New York. 85-110.

Nádor Orsolya – Szarka László (2003) (szerk.). *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Nelde, Peter H. (1994). Sprachpolitische Überlegungen zur Konfliktneutralisierung in Europa. In: Holz, Werner és Pröll, Ulrike (szerk.). *Mit Sprachen leben – Praxis der Mehrsprachigkeit*. Drava Verlag, Klagenfurt/Celovec. 31-52.

Németh Andrea (2001). A kódváltás pragmatikai kérdései egy kétnyelvű közösségben. In: Fórum Kisebbségkutatás. <http://epa.oszk.hu/00000/00033/00008/nemeth.htm>

(utolsó megtekintés: 2007.03.20.)

Nyelvészeti Kifejezések Szótára.

<http://dali.lib.jgytf.u-szeged.hu/nemet/termleir.ph?id=305> (utolsó megtekintés: 2007.03.16)

Osztrák Statisztikai Hivatal Honlapja <http://www.statistik.at> (utolsó megtekintés: 2006.12.20.)

Österreichs Einstellung zu seinen ostmitteleuropäischen Nachbarn – Studien zum Fremdenfeindlichkeit öffentlichen Diskurs Österreichs während und nach der „Wende“ von 1989. Projektleiter: Ruth Wodak. (1993). Österreichische Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung, Wien.

Paál Vince (2003). Ausztria identitásai. In: Ábrahám Barna, Gereben Ferenc, Stekovic Rita (szerk.). *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. A Regionális és Kisebbségi Kultúrák Kutatóműhelyének kiadványai*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba. 76-88.

Pálházy László (2000). Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1991) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Péntek János (1996). Szociolingvisztikai dilemmák. *Korunk*. 1996. 9/36.

Péntek János (1995). A kollektív kétnyelvűség három típusa. *Kétnyelvűség*. 3.2:1-8.

Perchinig, Bernhard (2003). Integrationspolitische Dimension von MigrantInnenorganisationen – Anmerkungen zu Forschungsparadigmen und Forschungsfragen. In: Fassmann, Heinz – Stacher, Irene (szerk.). *Österreichischer Migrations- und Integrationsbericht. Demographische Entwicklungen – sozioökonomische Strukturen – rechtliche Rahmenbedingungen*. Drava Verlag, Klagenfurt/Celovec. 368-374.

Pesendorfer, Franz (1998). Ungarn und Österreich – tausend Jahre Partner oder Gegner. ÖBV Pädagogischer Verlag.

Péter Zoltán (2005). Helyváltoztatások és a habitus. A 20. századi magyar emigráns kulturális „mezők” Bécsben. Egy átfogó felmérés alapterve. In: Kovács Nóra (szerk.). *Tanulmányok a diaszpóráról*. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 30-41.

Peterseil, Walter (1994). Nationale Geschichtsbilder und Stereotypen in der Karikatur, Band I-II. Universität Wien, Doktori Disszertáció.

Piller, Ingrid (2002a). *Bilingual Couples Talk – The discursive construction of hybridity*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.

- Piller, Ingrid** (2002b). Passing for a native speaker: Identity and success in language learning. *Journal of Sociolinguistics* 6/2:179-206.
- Piller, Ingrid** (2001). Identity Constructions in Multilingual Advertising. *Language in Society*. 30 (2) 153-186.
- Piller, Ingrid**. "I always wanted to marry a cowboy": Bilingual couples, language and desire. 1-25. <http://pages.unibas.ch/anglist/people/teachers/piller> (utolsó megtekintés: 2006.12.04.)
- Poplack, Shana** (1988). Contrasting patterns of code-switching in two communities. In: Myers Scotton, Carol-Ury, William 1977. *Bilingual Strategies: The Social Functions of code-switching*. *International Journal of the Sociology of Language*. 13:5-20.
- Poplack, Shana és Sankoff, David** (1984). Borrowing: the synchrony of integration. *Linguistics*. 22: 99-135.
- Poplack, Shana** (1980). „Sometimes I'll start a sentence in English Y TERMINO EN ESPAÑOL”: towards a typology of code-switching. *Linguistics*. 18 (7/8): 581–618. T
- Preston, Dennis R. – Niedzielski, Nancy** (2000). Family values: The evidence from folk linguistics. In: Eliasson, Stig –Håkon, Ernst Jahr (szerk.). *Language and its Ecology. Essays in Memory of Einar Haugen*. Mouton de Gruyter, Berlin.131-159.
- Purkardhofer, Judit – Rainer, Maria – Rappl, Anita** (2005). *Medienlandschaft der autochthonen Minderheiten*. 72. Wiener Linguistische Gazette, Universität Wien, Institut für Sprachwissenschaft.
- Racz, Andreas** (1994). Die zweisprachige Volksschule in Unterwart/Alsóó. In: Holzer, Werner – Pröll, Ulrike (szerk.). *Mit Sprachen leben: Praxis der Mehrsprachigkeit*. Drava Verlag, Klagenfurt/Celovec. 147-159.
- Réger Zita** (2002) [1990]). *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció – nyelvi hátrány*. 2. kiadás, Soros Alapítvány – MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Rieger, Barbara** (2003). *Die Roma und Sinti in Österreich nach 1945*. Lang Verlag, Wien.
- Romaine, Suzanne** (2000). *Language in Society – An Introduction to Sociolinguistics*. (2. kiadás) Oxford University Press, Oxford.
- Romaine, Suzanne** (1999). Early bilingual development from elite to folk. In: Extra, Guus –Ludo Verhoeven (szerk.). *Bilingualism and Migration*. Mouton de Gruyter, *Studies on Language Acquisition* 14, Berlin – New York. 61-73.
- Romaine, Suzanne** (1995). *Bilingualism*. Blackwell (Language in Society) Oxford.
- Romaine, Suzanne** (1994). *Language in Society: An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford University Press, Oxford.
- Romaine, Suzanne** (1989). *Bilingualism*. Basil Blackwell, Oxford.
- Rottet, Kevin, J.** (2001). *Language Shift in the Coastal Marshes of Louisiana*. Peter Lang, New York.
- Samer, Helmut** (2001). *Die Roma von Oberwart. Zur Geschichte und aktuellen Situation der Roma in Oberwart*, Edition Lex Liszt 12.
- Sankoff, David – Poplack, Shana** (1980). A formal grammar for codeswitching. *Centro de Estudios Puertorriquenos. Working papers* 8:1-55 (Idézi: Borbély, 2001.)

Sarközi, Rudolf (1999). Lage und Organisation der Roma und Sinti in Österreich. In: Klopčič, Vera - Polzer, Miroslav (szerk.). Wege zur Verbesserung der Lage der Roma in Mittel- und Osteuropa. Beiträge aus Österreich und Slowenien. Braumüller, Wien.

Sasse, Hans Jürgen (1992). Theories of language death. In: Matthias Brenzinger (szerk.): Language Death: Factual and Theoretical Explorations with Special Reference to East Africa. New York, De Mouton de Gruyter. 7-30.

Schaufeli, Anneli (1992). A domain approach to Turkish vocabulary of bilingual Turkish children in the Netherlands. In: Fase, Willem – Jaspaert, Koen, Kroon, Sjaak (szerk.) 117-35.

Schieffelin, Bambi B. – Woolard, Kathryn A. – Kroskrity, Paul V. (szerk.) (1998). Language Ideologies – Practice and Theory. New York/Oxford, OUP.

Schliessleder, Wilhelm (1957). Das Zahlenbild der ungarischen Flüchtlinge in unseren Tagen. In: Integration. Europäische Forschungsgruppe für Flüchtlingsfragen. Ungarnhilfe 1956/57 Nr.2. 148-158.

Schmidl, Erwin A. (2003). Die Ungarnkrise 1956 und Österreich, Böhlau, Wien.

Schmidt-Rohr, Georg (1932). Die Sprache als Bildnerin der Völker. Jena Muttersprache, München.

Schneller, Erich (1994). Muttersprache Romanes – Die Sprachpraxis der burgenländischen Roma. In: Holz, Werner – Pröll, Ulrike (szerk.) Mit Sprachen leben – Praxis der Mehrsprachigkeit. Verlag Drava, Klagenfurt/Celovec. 1994. 55-61.

Schruiff, Franjo (1994). Volksgruppensprachen in der burgenländischen Verwaltung – unter besonderer Berücksichtigung der burgenländischen Kroaten. Holz, Werner – Pröll, Ulrike (szerk.). Mit Sprachen leben – Praxis der Mehrsprachigkeit. Verlag Drava, Klagenfurt/Celovec. 203-224.

Schulorganisationsgesetz: Lehrpläne für Minderheiten-Volksschulen und für den Unterricht in Minderheitensprachen in Volks- und Hauptschulen in den Bundesländern Burgenland und Kärnten, BGBl. 1966/118.

Seebauer, Renate (2004). Zur Sprachenvielfalt in Österreich – Historisches Vorverständnis und Multilingualität an Österreichs Schulen. Pädagogisches Akademie des Bundes, Wien. Kézirat.

Seifart, Frank (1998). Situation of the indigenous languages of Colombia, especially Chimila. Ogmios 9. 8-10.

Seper, Károly (1988). Alsóór történetéről – írásos emlékek és szájhagyomány. Unterwarter Heimathaus, Wien.

Seper, Karl (1976). Unterwarter Heimatbuch – Geschichte, Kultur und Wirtschaft einer südburgenländischen Gemeinde. Unterwarter Heimathaus.

Siguan, Michael (1980). Changement de langue dans le couple et dans la famille. In: Nelde, Hans P. (szerk.) Sprachkontakt und Sprachkonflikt, Franz Steiner, Wiesbaden. 283-85.

Sík Endre (2000). Kezdetleges gondolatok a diaszpóra fogalmáról és hevenyészett megfigyelések a diaszpórakoncepció magyar nézőpontból való alkalmazhatóságáról. In: Sík Endre – Tóth Judit (szerk.). Diskurzusok a vándorlásról. Migrációs Évkönyv, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 157-184.

Skutnabb-Kangas, Tove (1990). Nyelv, Oktatás és a Kisebbségek (Language, Literacy and Minorities – A Minority Rights Group Report), London.

- Somogyi László** (2004). A burgenlandi magyarság. Történelem-földrajz-településforma-etnikum-szociálökönómia. Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája, Oberschützen-Felsőlövő.
- Soritsch, Alois** (2001). Migrations- und Heiratsstrukturen bei Kärntner Slowenen. Aspekte des Kultur,- Kommunikations- und Sprachverhaltens. Literas Universitätsverlag, Wien.
- Sozan Mihály** (1985). A határ két oldalán. IUS, Párizs.
- Stanek, Eduard** (1985). Verfolgt, verjagt, vertrieben. Flüchtlinge in Österreich 1945-84. Europa Verlag, Wien.
- Statistik Austria**. Volkszählung 2001, Hauptergebnisse 1 – Österreich, Wien, 2002.
- Stenson, Nancy** (1990). Phrase Structure Congruence, Government, and Irish-English Code-Switching. In: Hendrick, Randall (szerk.). The Syntax of the Modern Celtic Languages. Syntax and Semantics 23. Academic Press Inc. San Diego. 167-197. (Idézi: Kovács, 2001)
- Stolen, Marianne** (1992). Codeswitching for Humour and Ethnic Identity: Written Danish-American Occasional Songs. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 13/1-2 215-28.
- Suppan, Alois** (1983). Die österreichische Volksgruppen. Verlag für Geschichte und Politik, Wien.
- Suppan, Arnold** (1983). Die österreichische Volksgruppen. Tendenzen ihrer gesellschaftlichen Entwicklung im 20. Jahrhundert, Verlag für Geschichte und Politik, Wien.
- Szántó Miklós** (1984). Magyarok Amerikában. Gondolat, Budapest.
- Szarka László** (1999) A közép-európai kisebbségek tipológiai besorolhatósága. *Kisebbségkutatás*. Budapest, 8. évf. 2. szám.
http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_1999_02/cikk.php?id=57
(utolsó megtekintés:2007.04.16)
- Szarka László** (2005). Kisebbség és kultúra. A kulturális intézmények szerepe a közösségépítésben. In: Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László (szerk.). A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Szatai Károly** (1992). Az örvidéki magyaroknál. *Kapu*. 1992/5. 59-60.
- Szeberényi Lajos** (1988). Örvidéki magyarok. Felsőőr (Őrségi Füzetek).
- Szegő, Johann** (1998). Ungarisches Wien – eine rotweißgrüne Spurensuche, Ueberreuter, Wien.
- Szépfolusi István** (szerk.) (2000). Találkozások Bécsben. A Bornemisza Péter Társaság vendégkönyve (1960-2000).
- Szépfolusi István** (1996a). Ahogy Bécsben megindultam. 1983-1955-1983. (1. kötet) Bethlen Kiadó, Budapest.
- Szépfolusi István** (1996b). Ahogy Bécsben megindultam. 1955-1956. (2. kötet) Bethlen Kiadó, Budapest.
- Szépfolusi István** (1995a). Murteri kövek – szembesülések, szempontok, alkalmak. Héttorony Kiadó, Budapest.

- Szépfolusi István** (1995b). Találkozások Európával. Bornemisza Péter Társaság (1960-1995). Magvető Kiadó, Budapest.
- Szépfolusi István** (1992. 2. bővített kiadás). Lássátok, halljátok egymást! – Mai magyarok Ausztriában. Magvető Kiadó, Budapest.
- Szépfolusi István** (1991) Magyarul beszélők a mai Ausztriában. In: Kontra Miklós (szerk.) Tanulmányok a határon túli kétnyelvűségről. Magyarságkutató Intézet, Budapest. 73-121.
- Szépfolusi István** (1980). Lássátok, halljátok egymást! Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern.
- Szoták Szilvia** (2006). Az identitás „morzsái”. Örvidéki civil szervezetek a magyar nyelv és kultúra fennmaradásáért. In: Bakó Boglárka – Szoták Szilvia (szerk.) (2006). Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 209-224.
- Szoták Szilvia** (2004a). A burgenlandi magyarság nyelvi jogai. In: P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit (szerk.) Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 29. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 278-291.
- Szoták Szilvia** (2004b). Veszélyeztetett nyelvek. A magyar nyelv Burgenlandban. *Kisebbségkutatás*. 1:37-51.
- Szoták Szilvia** (2003a). Az ausztriai kisebbségek nyelvi jogai – különös tekintettel a magyar kisebbségre. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.) Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Akadémia Kiadó, Budapest. 202-220.
- Szoták Szilvia** (2003b). Lokális identitásvizsgálat és interetnikus kapcsolatelemzés a burgenlandi Felsőpulyán /Oberpullendorf/. In: Bakó Boglárka (szerk.). Lokális világok. Stratégiai Kutatások Sorozat, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 259-283.
- Szoták Szilvia** (2003c). Nyelvtörvények és gyakorlat Burgenlandban. In: Szekszárdi Alkalmazott Nyelvészeti Füzetek 2. A MANYE XI. (pécsi) és XII. (szegedi) kongresszusa nemzetiségi és nyelvpolitikai tárgyú előadásaiából. Sorozatszerkesztő: Drescher J. Attila. Kiadja a MANYE megbízásából: Drescher J. Attila, Szekszárd-Pécs-Budapest. 151-161.
- Szoták Szilvia** (2002a). A magyar nyelvű kultúra jelenléte Felsőpulyán. *Kisebbségkutatás*. 2:432-37.
- Szoták Szilvia** (2002b). Magyar nyelvoktatás a burgenlandi Felsőpulyán. In: Nádor Orsolya-Szücs Tibor (szerk.) Hungarológiai Évkönyv. PTE BTK, Pécs. 133-137.
- Szoták Szilvia** (2002c). A Burgenlandi Magyar Kultúregyesület. *Nyelvünk és Kultúránk*. 2002/2. 80-97.
- Tátrai Infager Nóra** (2003). Der Sprachgebrauch der Ungarn in der Schweiz: Methoden zur Untersuchung der Mehrsprachigkeit. Cross Cultural Communication 9, Peter Lang. Frankfurt am Main/Wien.
- Tosi, Arturo** (1999). The notion of „community” in language maintenance. In: Extra, Guus – Verhoeven, Ludo (szerk.) (1999). Bilingualism and Migration. Mouton de Gruyter, Studies on Language Acquisition 14, Berlin – New York.
- Treffers-Daller, Jeanine** (1992). French-Dutch codeswitching in Brussels: social factors explaining its disappearance. *Multilingual and Multicultural Development*. 13/1-2. 143-156.

Trudgill, Peter (1997) [1992]). Bevezetés a nyelv és a társadalom tanulmányozásába. Fordítás. Szeged, JGYTF Kiadó.

Trudgill, Peter (1991). Language maintenance and language shift: preservation versus extinction. *International Journal of Applied Linguistics*. 1. 61-9.

Tsitsipis, Lukas D. (1998). A Linguistic Anthropology of Praxis and Language Shift - Arvanitika (Albanian) and Greek in Contact. Oxford Studies in Language Contact, Oxford, Clarendon Press.

Váradi Tamás (1998). From Cards to Computer Files: Processing the Data of the Budapest Sociolinguistic Interview. Working Paper in Hungarian Sociolinguistics. No.3, January 1998. Linguistic Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest.

Végh Antal – Bartha Bulcsu (szerk.) (1990). Burgerlandi magyarok közt. Új Idő Könyvek. Budapest.

Viikberg, Jüri (2002). Language shift among Siberian Estonians: pro and contra. In: Li Wei – Jean-Marc Dewaele – Alex Housen (szerk.). Opportunities and Challenges of Bilingualism. Mouton de Gruyter, Berlin, New York.

Viola Márta Sarolta (2003). Early bilingualism – My family. Case study. Szemináriumi dolgozat (kézirat) Universität Wien.

Visszanyert rokonszenv. *Magyar Nemzet*. 1990. július 17. 166. szám. 6.o.

Vogel Sándor (2001). A kisebbségi jogok kérdése Ausztriában. *Régió*. 2001. 12/3 190-221.

Volksgruppenreport (1996,1997,1998,1999). Österreichisches Volksgruppenzentrum, Wien.

Vörös Ottó (2002). Nyelvtörvények és nyelvhasználati valóság - főként a magyar nyelvhatár délnyugati térségében. In: Kontra Miklós – Hattyár Helga (szerk.). Magyarok és nyelvtörvények. Teleki László Alapítvány, Budapest. 53-59.

Waldrauch, Harald – Cinar Dilek (2003). Staatsbürgerschaftspolitik und Einbürgerungspraxis in Österreich. In: Fassmann, Heinz – Stacher, Irene (szerk.). Österreichischer Migrations- und Integrationsbericht. Demographische Entwicklungen – sozioökonomische Strukturen – rechtliche Rahmenbedingungen. Drava Verlag, Klagenfurt/Celovec. 261-282.

Wardhaugh, Ronald (1995). Szociolingvisztika. Oziris-Századvég, Budapest.

Wedral, Heinrich (1993). Wer nutzt das Angebot? Kroatisch und Ungarisch an Burgenlands Schulen. In: Holzer, Werner (szerk.). Trendwende? Sprache und Ethnizität im Burgenland. Passagen Verlag, Wien. 267-271.

Weinreich, Uriel (1953). Languages in Contact: Findings and Problems. Linguistic Circle, New York.

Wenninger, Andreas (1997). Ungarische Emigration 1956. Universität Wien, Diplomadolgozat.

Wie groß sind die einheimischen und die ausländischen Volksgruppen in Wien? Neue Details aus der VZ 2001. Pressekonferenz, 17. Oktober 2002.

<http://www.statistik.at/presse2002/download/2002209.doc> (utolsó megtekintés:200.03.23)

Williamson, Robert C. (1991). Minority Languages and Bilingualism: Case studies in Maintenance and Shift, Ablex, New Jersey, Norwood.

- Wodak, Ruth – de Cillia, Rudolf – Blüml, Karl – Andraschko, Elisabeth** (1989). Sprache und Macht- Sprache und Politik. Materialien und Texte zur politischen Bildung. Band 5, Österreichischer Bundesverlag, Wien.
- Woolard, Kathryn A. – Schieffelin, Bambi B.** (1994). Language Ideology. *Annual Review of Anthropology*. 23:55-82
- Woolford, Ellen** (1983). Bilingual code-switching and syntactic theory. *Linguistic Inquiry* 14/3. 520-536. (Idézi: Kovács, 2001)
- Wölck, Wolfgang** (2004). Sampling and interviewing: community profiles revisited. In: Nelde, Hans Peter (szerk.). Mehrsprachigkeit, Minderheiten und Sprachwandel – Multilingualism, Minorities and Language Change. Plurilingua, Asgard Verlag, St. Augustin. 167-171.
- Zelliger Erzsébet** (2005). A diaszpóra nyelvi változásai kicsiben és nagyban. In: Kovács Nóra (szerk.). Tanulmányok a diaszpóráról, Gondolat-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 49-56.
- Zelliger Erzsébet** (2004). Identitás és nyelv az emigrációban. In: Kozma István-Papp Richárd: Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében. Kisebbségek Kelet-Közép-Európában sorozat IX. 328-341.
- Zelliger Erzsébet** (2001). Nyelvi és nyelvhasználati kérdések a felső-ausztriai magyar diaszpórában. *Magyar Nyelv*. 3: 171-183.
- Zelliger Erzsébet** (2000). A magyar-magyar kapcsolatok nyelvi következményei a felső-ausztriai magyarok nyelvhasználatában. In: Borbély Anna (szerk.). Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében. 10. Élőnyelvi konferencia előadásai, Budapest. 247-252.
- Zelliger Erzsébet** (1996/97). Generációk az emigrációban. A felső-ausztriai szóránymagyarság néhány jellemzője. In: Bánki Judit (szerk.). Emlékkönyv B. Lőrinczy Éva hetvenedik születésnapjára. Linguistica Series A. Studia et Dissertationes, 21. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. 94-98.
- Zelliger Erzsébet** (1995). A magyar nyelv Ausztriában. *Magyar Nyelv*. 3:361-64
- Zierer, Brigitta** (1995). Politische Flüchtlinge in Österreichische Printmedien dargestellt am Vergleich des ungarischen Volksaufstandes 1956 und der Revolution in Rumänien 1989. Wien, Doktori disszertáció.
- Zsifkovics, Martin** (2006). Das zweisprachige Bundesgymnasium Oberwart – Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium Felsőőr – Dvojezična savezna gimnazija Borta. Prinzipien bilingualer Ausbildung. (Kézirat)
- Zsiga Tibor** (1991). Burgenland, vagy Nyugat-Magyarország? Burgenlandi Magyar Kultrúregyesület/Burgenländisch-Ungarischer Kulturverein, Oberwart.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretném kifejezni őszinte köszönetemet mindenek előtt témavezetőmnek, Bartha Csillának, hogy szakmai tanácsaival, megjegyzéseivel és javaslataival a disszertáció elkészítésének különböző fázisaiban segítségemre volt, és támogatására mindig számíthattam. Köszönettel tartozom Szépe György professzor úrnak is, hogy figyelmemet a téma felé fordította és a kérdőív kidolgozásában segítségemre volt.

Köszönet illeti továbbá mindazokat a bécsi és burgenlandi adatközlőket és informátorokat, akik bizalmukba fogadva megosztották velem a kétnyelvűséggel kapcsolatos gondolataikat és mindennapi tapasztalataikat. Önzetlen segítségük nélkül e munka nem születhetett volna meg.

Sokat köszönhetek férjemnek László Gábornak is, aki lehetővé tette számomra, hogy ez a munka elkészüljön, és a korrektúra során számos hasznos megjegyzést fűzött a készülő kézirathoz. Köszönettel tartozom még szüleimnek; édesapámnak, hogy már kisgyermek koromban felkeltette érdeklődésemet a nyelvek iránt, továbbá édesanyámnak, hogy doktori tanulmányaim során a legkülönbözőbb formákban támogatott.

Végezetül szeretném megköszönni Fejes Lászlóné Utsi Anettnek, hogy a szöveg formálásának technikai kérdéseiben és a szemléltető ábrák elkészítésében nélkülözhetetlen segítséget nyújtott.

FÜGGELÉK

A disszertációban előforduló táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Az adatközlők átlagéletkora (év)	21
2. táblázat: Az adatközlők átlagéletkora kivándorlásuk idején (év)	21
3. táblázat: Az adatközlők legmagasabb (befejezett) iskolai végzettsége	22
4. táblázat: A nemek aránya a mintában	22
5. táblázat: Az 1956-ban kivándorolt adatközlők főbb szociológiai jellemzői	23
6. táblázat: Az 1980-as évek végén Magyarországról kivándorolt adatközlők főbb szociológiai jellemzői.....	23
7. táblázat: Az 1980-as évek végén Erdélyből kivándorolt adatközlők főbb szociológiai jellemzői.....	24
8. táblázat: Második generációs adatközlők főbb szociológiai jellemzői.....	24
9. táblázat: Az alsóöri adatközlők főbb szociológiai jellemzői	25
10. táblázat: Az adatközlők ausztriai tartózkodásának hossza (év)	25
11. táblázat: Az etnolingvisztikai vitalitást meghatározó tényezők.....	55
12. táblázat: A kisebbségi nyelv és környezete közötti interakció tényezői Edwards szerint	57
13. táblázat: A közszolgálati televíziócsatornákon sugárzott kisebbségi műsorok főbb jellemzői.....	70
14. táblázat: A közszolgálati rádiócsatornákon sugárzott kisebbségi műsorok főbb jellemzői	70
15. táblázat: Az ausztriai népcsoportok számának alakulása a népszámlálások tükrében.....	75
16. táblázat: Az Ausztriában élő őshonos kisebbségek főbb jellemzői	85
17. táblázat: A magyar köznyelvűek számának alakulása tartományonként az utolsó négy népszámlálás tükrében (1971-2001).....	91
18. táblázat: Burgenland nemzetiségi összetételének és a magyarok számának alakulása (1900-2001)	95
19. táblázat: Burgenland egyes településeinek magyar lakossága az 1991-es és 2001-es népszámlálások tükrében.....	97
20. táblázat: A nyelvhasználattal kapcsolatos kérdésfeltevés változása az egyes népszámlálások során	99
21. táblázat: Alsóöri népességének változása a népszámlálási adatok alapján (1880-2001)	103
22. táblázat: Első generációs ötvenhatos adatközlők nyelvválasztása különböző nyelvhasználati szinterek és kommunikációs partnerek szerint (Bécs)	197
23. táblázat: Első generációs 1980-as években Erdélyből kivándorolt adatközlők nyelvválasztása különböző nyelvhasználati szinterek és kommunikációs partnerek szerint (Bécs)	198
24. táblázat: Első generációs 1980-as években Magyarországról kivándorolt adatközlők nyelvválasztása különböző nyelvhasználati szinterek és kommunikációs partnerek szerint (Bécs)	199
25. táblázat: Második generációs adatközlők nyelvválasztása különböző nyelvhasználati szinterek és kommunikációs partnerek szerint (Bécs)	200
26. táblázat: Alsóöri adatközlők nyelvválasztása különböző nyelvhasználati szinterek és kommunikációs partnerek szerint	201
27. táblázat: A családi kommunikáció különböző fajtái magyar anyanyelvű szülők esetében.....	208
28. táblázat: A családi kommunikáció különböző fajtái vegyes házasságok esetében	215
29. táblázat: A kódváltások és kölcsönzések átlagos előfordulása a bécsi minta egyes csoportjaiban	250
30. táblázat: Kódváltások és lexikai kölcsönzések száma formális és informális szituációban három adatközlőtől származó hangfelvételek alapján	259
31. táblázat: Kódváltások és lexikai kölcsönzések száma formális és informális szituációban két adatközlőtől származó hangfelvételek alapján.....	260

A disszertációban előforduló ábrák jegyzéke

1. ábra: Az adatközlők különböző csoportjai	20
2. ábra: Bécs lakossága a környezetben beszélt nyelv szerint (2001)	88
3. ábra: Az Ausztriában élő magyarok létszámának megoszlása tartományok szerint (1971-2001)	92
4. ábra: A magyarok létszáma az osztrák főváros egyes kerületeiben	93
5. ábra: Burgenland nemzetiségi összetételének és a magyarok számának alakulása (1900-2001)	95
6. ábra: Burgenland nemzetiségi összetételének és a magyarok számarányának alakulása (1900-2001)	96
7. ábra: Burgenland térképe a fontosabb magyar településnevekkel és földrajzi nevekkkel	101
8. ábra: Alsóőri népességének százalékos összetétele a népszámlálási adatok alapján (1880-2001)	104
9. ábra: A magyarul tanulók száma a magyar nyelv oktatásának típusa szerint Burgenland elemi és polgári iskoláiban (7-14 év) a 2006/7-es tanévben	144
10. ábra: A Felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnáziumban tanuló diákok létszámának alakulása (1992-2006)	145
11. ábra: A bécsi nyelvhasználati szinterekhez és partnerekhez kötődő nyelvválasztási arányok 40 adatközlőtől nyert adatok alapján	177
12. ábra: A magyar egyesületek programjait látogatók összetétele a vizsgált csoportok függvényében	177
13. ábra: Az imádkozók által használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében	178
14. ábra: A házastárssal (I.) és a gyermekekkel (II.) használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében	179
15. ábra: A szülők közötti kommunikáció nyelvének és a gyermekekkel használt nyelvnek az összefüggései	180
16. ábra: Vegyes házasságban élő magyar szülők nyelvhasználata gyermekeikkel	181
17. ábra: A templomi szertartások során használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében	182
18. ábra: Az orvossal folytatott kommunikációban használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében	182
19. ábra: A munkahelyen használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében	184
20. ábra: A lakóhelyen használt nyelv a vizsgált csoportok függvényében	185
21. ábra: Az alsóőri nyelvhasználati szinterekhez és partnerekhez kötődő nyelvválasztási arányok 12 adatközlőtől nyert adatok alapján	186
22. ábra: Az egyházhoz kötődő szinterek és kommunikációs helyzetek Alsóőrben	187
23. ábra: A családhoz kötődő szinterek és kommunikációs helyzetek Alsóőrben	188
24. ábra: A lakóhelyhez kötődő szinterek és kommunikációs helyzetek Alsóőrben	189
25. ábra: A munkahelyhez kötődő szinterek és kommunikációs helyzetek Alsóőrben	189
26. ábra: Intim nyelvhasználat az alsóőri (I.) és a bécsi (II.) adatközlők körében	190
27. ábra: Magyar nyelvű médiahasználat az alsóőri (I.) és a bécsi (II.) adatközlők körében	193

A nyelvhasználati interjú tematikus kérdéssora (Bécs)

- Mikor és milyen körülmények között került Ausztriába?

I. rész: Nyelvtudás fokával kapcsolatos kérdések

- Tudott már németül mielőtt Ausztriába érkezett?
- Milyen emlékei vannak azokból az időkből, amikor nem ismerte a nyelvet úgy, mint ma? (Kérem, ismertessen egy konkrét eseményt!)
- Milyen körülmények között és hogyan tanult meg németül?
- Hogyan értékeli most német nyelvtudását?
- Hochdeutschot, vagy inkább helyi tájszólást használ? Ha mindkettőt, mitől függ, hogy mikor melyiket?
- Hasonlítsa össze német és magyar nyelvtudását! (beszéd, írás, olvasás, megértés)
- Ha német anyanyelvű osztrákokkal beszél, Ön szerint észreveszik, hogy Ön nem (vagy nem csak) német anyanyelvű?
- Ön szerint az Ön magyar beszéde különbözik az otthoni emberek (magyarországi/erdélyi rokonok, barátok) beszédétől? Ha igen, tudna példákat mondani a különbségekre?
- És az otthoniak szerint? (Szerintük különbözik az ő beszédük az Önétől?) Ha igen, tudna példákat mondani a különbségekre?
- Ön szerint ha egy magyar ember beszél németül, azt általában fel lehet ismerni? Ha igen, miből?

II. rész: Kódváltással és nyelvhasználattal kapcsolatos kérdések

- Mi a véleménye arról, ha valaki magyar beszéde során német kifejezéseket használ?
- Előfordult már Önnel, hogy miközben magyarul beszélt, véletlenül német szavakat/kifejezéseket használt? Amennyiben igen, általában milyen helyzetekben fordult elő?
- Mi a véleménye arról, ha valaki német beszéde során magyar kifejezéseket használ?
- Előfordult már Önnel, hogy miközben németül beszélt magyar szavakat/kifejezéseket használt? Amennyiben igen, általában milyen helyzetekben fordul elő?
- Általában milyen nyelvet használ...
  - ... a családban házastársával/élettársával?
    - gyermekeivel?
    - unokáival?
    - szüleivel?
    - nagyszüleivel?
    - testvéreivel?
  - ... munkahelyén (az iskolában)?
    - munkatársaival (osztálytársaival)?
    - főnökével (tanáraival)?
    - ügyfeleivel?
  - ... lakóhelyén szomszédaival?
  - ... a magyar egyesületek, klubok összejövetelein?
  - ... Ausztriában élő, magyar anyanyelvű, de németül is jól tudó barátaival/ismerőseivel?
  - ... a misén/istentiszteleten?
  - ... amikor imádkozik?

- ... egyházi összejöveteleken?
- ... az orvosával?
- ... amikor bevásárlási listát készít magának/határidőnaplót vezet?
- ... amikor mérgelődik/káromkodik?
- ... amikor számol?
- Milyen nyelven álmodik?
- Megváltozott a kommunikáció megszokott nyelve családja/baráti köre valamely tagjával, mióta Ausztriában él? (pl. élettársával eredetileg magyarul beszélt, de egy ideje legfőképpen németül beszélnek egymással, vagy fordítva.) Ha igen, kivel és miért?
- Előfordultak valaha nézeteltérések a családban a nyelvhasználat miatt? Amennyiben igen, tudna egy konkrét eseményt említeni? (Ha Önöknél nem, esetleg ismerősei körében?)
- Amennyiben Ön hazájában is kétnyelvűként (magyar + másik nyelv) nőtt fel, van alkalma használni Ausztriában a másik nyelvét? Ha igen, hol, kikkel és mikor? Ha nem, miért nem?
- Ön szerint másként beszél kétnyelvű (német-magyar) ismerőseivel/barátaival, mint a csak egy nyelvet beszélőkkel?
- Szokott-e, és ha igen, milyen gyakran ....
  - a) magyar nyelvű rádióműsört hallgatni? Mit?
  - b) magyar nyelvű TV műsort nézni? Mit?
  - c) magyar nyelvű sajtót olvasni? Mit?
  - d) magyar nyelven írni? Mit?

III. rész: Beállítódással kapcsolatos kérdések

- Melyik nyelvet szereti jobban? (Miként kötődik egyik, illetve másik nyelvéhez?)
- Ön szerint hol beszélnek a legszebben magyarul? Miért?
- Ön szerint hol beszélnek a legszebben németül? Miért?

IV. rész: Beilleszkedéssel kapcsolatos kérdések

- Milyen magyar szervezettel/klubbal/egyházzal tart fenn kapcsolatot? Milyen rendszerességgel? (Milyen ausztriai magyar szervezeteket ismer? Mi a véleménye a munkájukról?)
- Milyen gyakran látogat haza (Magyarországra, vagy Erdélybe)? Mivel tölti otthon az időt? Milyen gyakran fogad otthonról látogatókat?
- Ön szerint változott az Ausztriában élő magyarok helyzete az elmúlt évtizedekben? Ha igen, miként?
- Megváltoztatta nevét, vagy annak írásmódját mióta Ausztriában él? (pl. hivatalos iratokban, telefonkönyvben, névjegykártyán, stb.) Ha igen, miért?
- Minek tekinti Önmagát?

A nyelvhasználati interjú tematikus kérdéssora (Alsóór)

I. rész: Nyelvtudás fokával kapcsolatos kérdések

- Hogyan és kitől tanult meg magyarul, illetve németül?
- Hasonlítsa össze német és magyar nyelvtudását! (beszéd, írás, olvasás, megértés)
- Hochdeutschot vagy inkább helyi tájszólást használ? Ha mindkettőt, mitől függ, hogy mikor melyiket?
- Ha német anyanyelvű osztrákokkal beszél, Ön szerint észreveszik, hogy Ön nem (vagy nem csak) német anyanyelvű?
- Ön szerint az Ön magyar beszéde különbözik a magyarországiak beszédétől? Ha igen, tudna példákat mondani a különbségekre?
- És a magyarországiak szerint?
- Ön szerint ha egy magyar ember beszél németül, azt általában fel lehet ismerni? Ha igen, miből?

II. rész: Kódváltással és nyelvhasználattal kapcsolatos kérdések

- Mi a véleménye arról, ha valaki magyar beszéde során német kifejezéseket használ?
- Előfordult már Önnel, hogy miközben németül beszélt, véletlenül magyar szavakat/kifejezéseket használt? Amennyiben igen, általában milyen helyzetekben fordult elő?
- Mi a véleménye arról, ha valaki német beszéde során magyar kifejezésekkel él?
- Előfordult már Önnel, hogy miközben magyarul beszélt német szavakat/kifejezéseket használt? Amennyiben igen, általában milyen helyzetekben fordul elő?
- Általában milyen nyelvet használ...
  - ... a családban...
    - házastársával/élettársával?
    - gyermekeivel?
    - unokáival?
    - szüleivel?
    - nagyszüleivel?
    - testvéreivel?
  - ... munkahelyén (az iskolában) ...
    - munkatársaival (osztálytársaival)?
    - főnökével (tanáraival)?
    - ügyfeleivel?
  - ... lakóhelyén ...
    - szomszédaival?
    - a kocsmában?
    - a községházán?
  - .... a magyar egyesületek, klubok összejövetelein?
  - ... a misén/istentiszteleten?
  - ... amikor imádkozik?
  - ... egyházi összejöveteleken?
  - ... a helyi pappal?
  - ... amikor bevásárlási listát készít magának/határidőnaplót vezet?
  - ... amikor mérgelődik/káromkodik?

- ... amikor számol?
- Milyen nyelven álmodik?
  - Kikkel beszél a faluban magyarul?
  - Továbbadják az itt élő szülők gyermekeiknek, unokáiknak a magyar nyelvet? Mitől függ ennek sikere?
  - Milyen nyelvet használnak a gyerekei/unokái, ha egymással beszélgetnek?
  - Megváltozott a kommunikáció megszokott nyelve családja/baráti köre valamely tagjával? (pl. élettársával eredetileg magyarul beszélt, de egy ideje legfőképpen németül beszélnek egymással, vagy fordítva.) Ha igen, kivel és miért?
  - Előfordultak nézeteltérések a családban a nyelvhasználat miatt? Amennyiben előfordult, tudna egy konkrét eseményt említeni? (Ha Önöknél nem, esetleg ismerősei körében?)
  - Milyen nevet adott gyermekeinek? (Hogy hívják az unokáit?)
  - Szokott-e, és ha igen, milyen gyakran ....
    - a) magyar nyelvű rádióműsort hallgatni? Mit?
    - b) magyar nyelvű TV műsort nézni? Mit?
    - c) magyar nyelvű sajtót olvasni? Mit?
    - d) magyar nyelven írni? Mit?

III. rész: Beállítódással kapcsolatos kérdések

- Melyik nyelvet szereti jobban?
- Ön szerint hol beszélnek a legszebben magyarul? Miért?
- Ön szerint hol beszélnek a legszebben németül? Miért?
- Ön szerint hol beszélnek Burgenlandban a legszebben magyarul?

IV. rész: Beilleszkedéssel kapcsolatos kérdések

- Részt vesz valamilyen helyi magyar szervezet/klub/egyház munkájában? Ha igen, melyikben és milyen rendszerességgel? (Mi a véleménye a munkájukról?)
- Milyen gyakran látogat Magyarországra? Mivel tölti ott az időt? Vannak magyarországi rokonai, ismerősei? Szoktak ők is látogatóba jönni?
- Ön szerint változott az Ausztriában élő magyarok helyzete az elmúlt évtizedekben? Ha igen, miként?
- Minek tekinti Önmagát?

Adatkarton

1. Neme: férfi ☐   nő ☐
  2. Kora: _____ év
  3. Anyanyelve(i) (az otthon nyelve/ elsőként megtanult nyelv/ amivel a beszélő azonosul):
_____
  4. Családi állapota:
egyedülálló ☐   házassági kapcsolatban élő ☐   elvált ☐   özvegy ☐
  5. Születési helye (ország): _____
  6. Házastársának/Élettársának anyanyelve: _____
  7. Házastársának/Élettársának származási országa: _____
  8. Édesapja anyanyelve: _____
  9. Édesanyja anyanyelve: _____
  10. Iskolai végzettsége: 1-7 osztály ☐   Általános iskola ☐   Szakmunkásképző ☐
Érettségivel záródó középiskola ☐   Egyetem/főiskola ☐
  11. Melyik országban és mely tanítási nyelven (esetleg nyelveken) végezte tanulmányait?

	Ország:	Nyelv:
óvoda	_____	_____
általános isk.	_____	_____
közép isk.	_____	_____
egyetem/főiskola	_____	_____
  12. Foglalkozása (amennyiben most nem dolgozik, mi volt előzőleg a foglalkozása?):
_____
- Bécsiekre vonatkozóan:
13. Melyik évben érkezett Ausztriába? _____
  14. Miért döntött úgy, hogy Ausztriába vándorol? _____
  15. Jelenlegi állampolgársága:
osztrák ☐   kettős : osztrák + _____ ☐   egyéb ☐: _____

Nyelvhasználati interjúk

Nyelvhasználati interjú egy 1956-os adatközlővel (Bécs)

kódszáma: WG1-56MF-2
az interjú időpontja: 2003. 11. 26.

Mikor és milyen körülmények között került Ausztriába?

Hát a szüleimmel, ☐☐☐ akkor 11 éves voltam és az édesapám azt mondta, hogy ez a lehetőség, menjünk ki, mert Magyarországon valószínű abban az időben, nincs olyan lehetőségem, hogy ☐☐☐ legalábbis énnekem ne legyen jövőm. És aztán így kijöttünk ötvenhat novemberben.

Ez azt jelenti, hogy hárman jöttek?

Hárman voltunk. Édesapám, édesanyám és én. Egy ismerősünknel laktunk ő egy évig, és utána már saját lakásunk volt.

Rögtön Ausztriába akartak jönni, vagy egy másik országba továbbmenni?

Nem. Itt Ausztriába akartunk maradni.

Az Ön jelenlegi állampolgársága?

Osztrák.

Tudott már németül mielőtt Ausztriába érkezett?

Nem, nem, egy szót se.

Milyen emlékei vannak azokból az időkből, amikor nem ismerte a nyelvet úgy, mint ma?

Hát az első év nagyon nehéz volt ugye, mert csak az iskolában ültem és nem értettem sokat. De a szüleim tudtak németül, és az talán megkönnyítette, hogy, hogy otthon aztán ők ők is inkább németül beszéltek eleinte. És aztán egy évet ugye elvesztettem az iskolából, aztán utána már normálisan ment.

A kijövetelük előtt is németül beszéltek otthon a szülei egymás között?

Nem, nem mertek. Hegyeshalomban majdnem mindenki tudott németül, de abban az időben nem mertek németül beszélni abban a világban. Milyen világ volt abban az időben? ☐☐☐ A Rákosi ☐☐☐ ötvenhat előtt.

És amikor átjöttek, akkor a család átállt a németre?

Hát, azért otthon magyarul is beszélgettünk, de hogyha muszáj volt, akkor németül, hogy nekem segítsenek az iskolai dolgokban.

És Ön is németül válaszolt a szüleinek?

Egy részt igen. Egy részt németül beszélünk, és hát egy részt magyarul. Amit nem tudtam németül, azt magyarul mondtam, és amit nem tudtam magyarul, azt németül.

És a szülők egymás között milyen nyelvet használtak?

Ööö azok is egyrészt magyar, egy részt németet, attól függ, hogy pont milyen [...] Hogyha azt akarták, hogy ne tudjam, hogy mit beszéljenek [nevet]eleinte, akkor németül beszéltek.

Milyen fogadtatásban részesültek az ötvenhatos magyarok? Hogy emlékszik vissza rá?

Itt Ausztriába, hát ott csak egyet mondhatok, nagyon jól, nagyon kedvesek voltak az osztrákok hozzánk. Nagyon sokat segítettek ööö mindenféle segítségben. Mondjuk talán nem is úgy pénzüleg, de ruhákba, lakásokat felajánlottak, úgyhogy nagyon, nagyon kitétek magukért. Talán jobban, mint most a mostani menekültekért.

Ön az iskolában is érezte ezt a pozitív hozzáállást?

Egyrészt igen, egyrészt nem. Egyrészt nem volt probléma, de voltak egyes iskolatársak, ugye, akik azt mondták, mit akarsz? magyar vagy? külföldi vagy? De nem volt olyan veszélyes. Később aztán a magyar nyelvet nagyon jól tudtam a munkámban használni, mert mivel hogy bankban dolgoztam ő azért mégiscsak jöttek sokan, akik magyarul beszéltek és nem tudtak németül, és akkor az azért rábeszélődő (?), vagy hogy mondják azt, hogy megtudták egymással, hogy ott van egy magyar, oda mehetsz, mert az segít rajtatok és nagyon sok magyar kuncsaftom volt.

Használta a munkahelyén a magyart a munkatársaival is? Esetleg a főnökével is?

Nem, csak a kuncsaftokkal. Más magyarok ott nem voltak.

Működtek már akkor is magyar egyesületek?

Voltak, igen, voltak. Hát a Hungarium (sic!), ahol most Ön tetszik lakni. A Collegium Hungarium (sic!) már egy idexxx, már volt egy darabja. Akkor a magyar evangélikus egyház, az itteni magyar evangélikus egyház nagyon segítette a magyarokat. Szépfalusi volt az, aki a menekültekre nagyon sokat tett, és nagyon sokat segítette a menekülteket.

Részt vettek valamelyik szervezet munkájában?

Ööö nem. Tulajdonképpen azért nem. Mi azért olyan családiasak voltunk itt. Itt Ausztriába is voltak nagyon sok rokonaink, és inkább családias dolgokat csináltunk. Szóval nem volt olyan, hogy egyesületbe mentünk. Az egyedüli, amit csináltunk, az a magyar evangélikusoknál voltunk aktívak.

Ha német anyanyelvű osztrákokkal beszél, Ön szerint észreveszik, hogy Ön nem (vagy nem csak) német anyanyelvű?

Nagyon nehezen. Majdnem nem, mert majdnem akcentfrei beszélek németül. Talán akkor, hogyha, ha, □□□□ hogy mondják, ezt most nem tudom magyarul. Die Artikel, der die das. Azt néha elxxx elxxx eltéveszttem, hogy der helyett die-t mondok, de az csak akkor, ha nagyon gyorsan kell beszélnem és nem sokat gondolkodok. Különben nem.

Kérem hasonlítsa össze német és magyar nyelvtudását!

Hát megmondom őszintén, magyarul jól beszélek még. Néha-néha hiányzanak egy-egy szavak. Írni, amit írok, azt is még jól le tudom írni helyesírási hiba nélkül, de azt hiszem a német nyelvben már jobb vagyok, mint a magyarba. Tehát ott nem kell annyira [...] Néha-néha magyar, ha magyarul beszélek egy-egy szó nem jut eszembe, akkor gondolkodnom kell, az osztrák, a német nyelvnél nem.

Hochdeutschot vagy inkább helyi tájszólást használ? Ha mindkettőt, mitől függ, hogy mikor melyiket?

Inkább bécsi dialektust, igen. [nevet] De tudok szépen is beszélni, ha akarok.

Miért, az nem szép?

De hát az is szép. De, hát van, aki azt mondja, hogy nehezebben érthető, ugye. Külföldieknek nehezebben érthető.

Ön szerint az Ön magyar beszéde különbözik az otthoni, magyarországi emberek beszédétől? Ha igen, tudna példákat mondani a különbségekre?

Nem, én nem hiszem, mert mi a Dunántúlon voltunk, ott a komáromi résznél, és és ott tulajdonképpen nem volt dialektus. Olyan szegedi, vagy ilyesmi dialektusokat Magyarországon nem beszélnek.

És a magyarországi rokonok, ismerősök szerint? Szerintük különbözik az ő beszédük az Önétől?

Nem. Nem. tulajdonképpen nem. Nem mondták. Hogyha hazamegyek Magyarországon a rokonokhoz, úgy beszélek velük magyarul, mint most önnel.

Milyen gyakran látogatnak Magyarországra?

Na jó, egy évben ööő évben ötször-hatszor biztos lemegyünk a feleségemmel. Nyaralni lemegyünk néha, aztán a rokonokat meglátogatni.

A magyarországi rokonok, ismerősök is szoktak látogatóba jönni?

Én saját magam nemigen kapok látogatókat, de a szüleimhez jönnek még a rokonok. Édesanyám testvére, azok jönnek azért egyszer egy hónapban.

Mi a véleménye arról, ha valaki magyar beszéde során német kifejezéseket használ?

Hogyha magyarul beszélek, és német szavakat mondok bele? Azt mondom jobb, mintha nem tudná megmondani, hogy mit akar, mondom én. És az is a kérdés, hogy kivel beszélget az ember. Ha olyannal beszélgetek, aki nem tud németül, annak hiába mondok német kifejezéseket, azokat úgysem érti. Tehát megpróbálom azért úgy, hogy a magyarba ki tudjam még magam fejezni.

Előfordult már Önnel, hogy miközben magyarul beszélt, véletlenül német szavakat/kifejezéseket használt?

Hát persze, ha nem jut eszembe magyarul. Vagy nem is tudom magyarul.

És ha megfordítom a kérdést, és úgy teszem fel, hogy mi a véleménye arról, ha valaki német beszéde során magyar kifejezésekkel él?

Nem tudom, hát azt nehéz megmondani. Minden esetre ha a szüleimmel beszélek, az nagyon sokszor előfordul, hogy elkezdünk magyarul beszélni, utána nem jut egy szó eszembe, akkor németül mondom, és akkor németül beszélgetünk tíz percig. És akkor megint egy magyar jön, és akkor megint magyarul beszélgetünk. Tehát egy óra folyamán tizenötször változik a nyelv.

Ez mindig így volt, mióta átjöttek Ausztriába?

Ez legtöbbször így volt, hogy □□□ egy részt németül, egy részt magyarul beszélgettünk. Mert mi nem voltunk olyan olyan magyar otthonokba, vagy ilyesmi, ahol, ahol ugye voltak olyan eklávok, ahol csak magyarul beszéltek. Menekülttáborok. Ott a magyarok együtt voltak. Ott csak magyarul beszéltek. És az édesapám azt mondta, nem, mi saját lakásunk van, és te menj a német iskolába és tanulj meg, mert ez a jövőd. Mert, ha nem tudod a nyelvet, akkor □□□ mert most is vannak ismerőseim, akik magyarok és még mindig nem tudnak németül.

És ők mióta vannak itt?

Azok is ötvenhat óta. Tehát nagyon [...] Tudnak németül, de nagyon érezni a magyar kifejezéseket meg a a magyar dialektust. Hogyha az elkezd németül beszélni, rögtön tudod, hogy magyar. Úgy, mint a Marika Röck. Az németül beszél, de magyar akcentussal.

Ön szerint ha egy magyar ember beszél németül, azt általában fel lehet ismerni? Ha igen, miből?

Persze, rögtön. Az akcentusa magyar.

És ha a szülei csak egymással beszélnek, akkor melyik nyelvet használják?

Ők is különben egyszer németül egyszer magyarul, de azt hiszem, azt hiszem többször még magyarul.

Hogyan értékeli a szüleinek a német nyelvtudását?

Jól, mert a szüleim már akkor is perfekt tudtak németül. Mert ugye úgy nőttek fel ott Hegyeshalomban, hogy az egy magyar, osztrák, német, vagy sváb, vagy nem tudom, ilyen enklávó, és ott mindenki tudott németül. És csak nekem pechem volt, hogy velem nem beszéltek akkoriban. És ők nagyon jól beszélnek németül és nincs probléma vele, hogy magyarul vagy németül beszéljenek.

Említette, hogy osztrák felesége van, ő tud valamennyit magyarul?

Picit igen. Sokat ért. Ő burgenlandi, és hogyha nem ért mindent, de hogyha beszélgettünk, akkor körülbelül mindig tudja, hogy miről beszélgettünk. És ugye vannak egyes szavak, vagy

mondatok, amiket ő is magyarul tud mondani. De legtöbbször csak hülyeségből mondja [nevet], vagy hogyha hülyéskedünk. Voltunk ővele is sokszor lenni Magyarországon, és akkor lenni ugye voltak olyan ismerősök, akik nem tudtak németül és akkor magyarul próbáltak vele beszélni. És akkor azér, azér kérdezősködött, hogy na ez mit jelent? Ez most mit mondtak? És akkor egyes szavak megmaradt rajta. De úgy, hogy odaült volna és magyarul tanult volna, azt nem.

A gyerekeivel általában milyen nyelvet használ?

Németül beszélünk. Sajnos akkoriban, amikor a fiam még született, mondjuk én voltam akkor 21-22, és annyira benn voltam a munkakörbe, mondom úgy, hogy a feleségem a fiúval sokat volt egyedül otthon. Én csak este, későn este jöttem haza a munkából, és hát ővele németül beszélünk, és akkor én azt sajnós, sajnós elmulasztottam, hogy a fiammal tényleg magyarul is beszéljek. De ő is olyan, hogy . □□□ egyes szavakkal, úgy, mint a mama, hogy egyes szavakat ért, és egyes szavakat mond is, és hogyha otthon vagyunk, mondjuk a nagyszüleinél, akkor, hogyha magyarul beszélünk, akkor néha ő is elmosolyog, mert azért egyésmást megért. De nem tanulta ő se.

És a későbbiekben nem próbálta meg esetleg megtanítani?

Megpróbáltam, de a fiam nem volt az a típus, hogy aszongya most még külön, aki ezt úgy külön megtanulja. Kicsit olyan □□□ hogy mondjam, most most németül kell mondanom □□□ olyan schüchtern <schüchtern = félénk> volt egy kicsit, és és □□□ nem volt [...] Most a a felesége az tanul magyarul. És most ez a második felesége nagyon helyes, meg minden, és azt mondta, hogy tudod mit, nekem ez a magyar nyelv nekem nagyon tetszik és most körülbelül egy negyed, vagy fél éve kezdett el könyveket, meg mindent. Mindig jön hozzám, hogy ezt most hogy mondják. Ez tetszik nekem nagyon, hogy legalább valaki a családba továbbvigye a nyelvet. Mert sajnós az unokám sem beszél magyarul. □□□ Ha most még egyszer elkezdhetném, akkor biztos magyarul tanítanám. Legalábbis annyira, hogy annyit tudjon beszélni, hogy megértse, megértjük egymást, és talán írásban is egy kicsit. Azért azt most csinálnám. Most volna időm. Ezen múlt akkor. Hogyha hazajöttem, örültem, hogy le tudtam feküdni, mert egész nap melóztam. Nem sokat kerestünk, a családot mégiscsak el kellett tartani. És akkor mégiscsak a feleségem törődött a gyerekekkel többet, mint én. Az unokát azt meg nem látom olyan gyakran, csak minden hónapban kétszer-háromszor látjuk úgy hétvégén, és akkor inkább úgy játszunk és hülyéskedünk, mint hogy magyarul tanuljunk.

Általában milyen nyelvet használ a szomszédaival?

Csak németet. Felénk nem laknak magyarok.

Általában milyen nyelvet használ az Ausztriában élő, magyar anyanyelvű, de németül is jól tudó barátaival/ismerőseivel?

Szóval olyanok, mint én, magyarok, de [...] Legtöbbször magyarul. Legtöbbször magyarul. Hogyha valahol társaságban vagyunk, akkor inkább nem, mert [...] Néha-néha előfordul, hogy ha valami olyat akarok mondani, amit a többieknek nem kell hallani, akkor beleszólunk magyarul, de különben németül.

És a misén, istentiszteleten?

Én a magyar evangélikusokhoz járok. Ott magyarul.

Egyházi összejövetelen?

Ha megyek, csak magyarul.

Milyen nyelven imádkozik?

Hát magyarul.

Általában milyen nyelvet használ az orvosával?

Németet, nem tud magyarul.

És amikor mérgelődik?
Akkor igen, magyarul.

Melyik nyelvet használja, amikor bevásárlási listát készít magának?

Azt németül írom. Számolni magyarul tudok, legalábbis belsőleg. Hogyha valamit összeadok, azt magyarul számolom. Hogyha külsőleg valakinek mondani kell, akkor persze németül, de hogyha fejbe, vagy valami, azt magyarul számolom.

Milyen nyelven álmodik?

Az különböző. Egyszer németül, egyszer magyarul, de többször németül. Talán attól függ, hogy elővaló este miről beszélgettünk, vagy milyen problémák voltak. De azért úgy 80%-a az álmok németek, de előfordult már az is, hogy a feleségem azt mondta, hogy na az éjjel megint magyarul beszéltél [nevet].

Előfordul-e, hogy egy személlyel több nyelvet is használ? Ha igen, mitől függ, hogy mikor melyiket választja?

Attól függ, hogy ő hogy kezdi el, akkor azzal úgy folytatom. Vagy ha tényleg előfordul, hogy valamilyen szó nem jut eszembe, akkor magyarul mondom, és akkor előfordul, hogy magyarul [...] meg attól is függ, hogy a másik melyik nyelvet beszéli jobban.

Előfordultak-e nézeteltérések a családban a nyelvhasználat miatt?

Nem. Nem. Soha nem. Olyan konfliktusok nem voltak olyanok voltak, hogy □□□□ hogy mondjam, hogy ha tényleg valamilyen társaságban voltunk és beszélgettünk, és akkor a mama elkezdett magyarul beszélni velem, akkor a papa beleszólt, hogy beszéljétek németül, mert a többiek már néznek, hogy magyarul beszéltek. Nem értik, hogy mit mondasz, azt hiszik, hogy róluk beszéltek. Vagy ilyesmi. De különben nem, nem volt semmilyen konfliktus.

Ön szerint másként beszél-e kétnyelvű (német-magyar) ismerőseivel/barátaival, mint a csak egy nyelvet beszélőkkel?

Nem azt hiszem ott nincs különbség. Nem azt hiszem ott nincs különbség.

Milyen gyakran szokott magyar nyelvű rádióműsort hallgatni?

Majdnem soha.

Milyen gyakran szokott magyar nyelvű televízió műsort nézni?

Azt csak, ha Magyarországon vagyok, mert itt nem kapom be a magyart. De vannak ismerőseim, akik beépítették a magyart, és ha ott vagyok, akkor nézem a magyart is velük.

Milyen gyakran szokott magyar nyelven olvasni?

Sokat, igen. Vagy történelmi dolgokat, vagy románokat.

Újságot?

Újságot is szeretem nagyon olvasni, például a Ludas Matyit, ha még van [nevet]. Nem tudom, hogy van-e még egyáltalán.

Milyen gyakran szokott magyarul írni?

Szoktam, hogyha például a nagynénikémnek levelet írok, vagy lapokat írok. Születésnap lapokat, vagy karácsonyi lapokat. Vagy hogyha valamilyen okból nem telefonálunk, ami az most könnyebb, akkor magyar nyelven írok.

Amikor az anyanyelve után érdeklődtem, azt válaszolta, hogy magyar és német. Miért?

Az, hogy az anyanyelvem magyar, és azt tanultam először, tehát nekem az a [...] Mert mondjuk magyar az anyanyelvem, amit tényleg magyarul tanultam, és mondjuk a német az a nyelv, amit itt az életemben, itt Ausztriában 90 vagy 95% tényleg beszélek. Tehát az is egy olyan hozzászoktatott anyanyelv, mondom így mostan. Úgyhogy itthon érzem itt is magam, mondjuk

úgy. Anyanyelvem mindig magyar marad, az biztos. De meg a hazám is mindig magyar marad, de, azért itt lakok. És azt azért, azt azért □□ az osztrákoknak megérdemelték azt, □□ hogy mondjam azt, hogy az osztrákok, hogy a német nyelv is az anyanyelvem. Mert azért jók voltak hozzám.

Melyik nyelvet szereti jobban?

A magyar nyelvet a szívből, az osztrák, vagy a német nyelvet meg □□ hát meg kellett tanulni, mert anélkül nem tudtam volna élni. Nem az, hogy nem szeretem beszélni, de □□ nem olyan izé, szóval magyar nyelven biztos jobban, jobban csüng a szívem, mondom úgy. De ez mindenféle, nem csak a nyelven lehet meglátni, hanem mindenféle különböző más eseteken. Egy magyar filmet ha látok, másképpen reagálok, minthogyha osztrákul látom a filmet. Mindenesetre, minden az, ami Magyarországgal vagy a magyarral összefügg, az jobban csüng a szívemen. Tehát, ha a magyar himnuszt éneklik könny van a szemembe, ha az osztrák himnuszt éneklik állok, és én is éneklek. Azon nem □□ az nem szívből jön. Ez mindig így volt. Ez mindig így volt.

Ön szerint hol beszélnek a legszebben magyarul?

Milyen helyen? Vagy hol? Itt Ausztriába? Vagy [...] ? Hogy hol beszélnek legszebben? Hú, ezt nem merem megmondani.

Hogy Önnek mi tetszik a legjobban?

Otthon a rokonoknál, vagy, hogyha jó baráti körökbe vagyunk. □□ Ott, ahol tényleg értem, mert azért magyarba is vannak olyan szójárások, amit nem értek. Például lenn voltunk egyszer Szeged környékén, vagy mit tudom én hol. Ott azért oda kellett hallgatnom. De azért megértettem azt is. De ez a normális magyar nyelv, amit nem tudom □□ magyarba nincs is olyan szleng, olyan budapesti, vagy győri, vagy mit tudom én.

Ön szerint hol beszélnek a legszebben németül?

Legszebben németül? Ausztriába? Hát én a bécsit szoktam meg, hogy a legszebb, azt nem merem megmondani, mert Ausztriában minden részben másként beszélnek. Tirolban, Vorarlbergben egyáltalán nem érti az ember. A tiroli dialektus az nekem nagyon tetszik, mert olyan kemény. De különben a bécsi, a burgenlandi talán még.

Megváltoztatta-e nevét, vagy annak írásmódját mióta Ausztriában él?

Nem. Az írásmódot nem, csak a kimondást. Itt nem mondják azt, hogy Kapitány, hanem Kápitáni. Mert az ipszilont hátul ezek az osztrákok így mondják, mert másként nem tudják. De az írást, azt nem változtattam meg. Az ára nem teszek vesszőt, talán lustaságból.

Ismeretségi körében inkább a magyarok, vagy az osztrákok dominálnak?

Nekem MÁR az osztrákok dominálnak. De vannak nagyon sok jó magyar barátaim is. A legnagyobb része magyarok, akikkel még össze vagyunk, azok ötvenhatban jöttek ki. De vannak sok ismerőseim, akik később jöttek ki, vagy □□ vannak olyan magyarok is, akik már előtte is itt voltak. 45-ben vagy nem tudom mikor kellett nekik menekülni, de azok már nagyon rosszul beszélnek magyarul. Azokkal már majdnem mind csak németül beszélgetünk. Az ötvenhatosok összetartanak. Azok mind magyarul beszélnek egymással. Ha tényleg találkozunk ötvenhatos magyarok, vagy úgy egyáltalán magyarok, akkor egymás között magyarul beszélünk. Például a magyar evangélikus ő lelkésznél úgy összejövünk. Mindig van egy istentisztelet, meg vannak bibliaórák. Ott CSAK magyarul. Ott egyáltalán nem beszélünk németül. Ott csak akkor kell németül beszélni, ha valami vendég van, akit meghívunk, hogy valamit felolvasson. De legtöbbször magyar. CSAK magyarul beszélgetünk.

Milyen gyakran látogatja a különböző magyar rendezvényeket?

Úgy egy hónapban egyszer, esetleg kétszer.

Úgy hallottam, hogy viszonylag gyakori a vegyes házasság az ötvenhatban kijöttek körében. Meg tudja erősíteni ezt a megfigyelésemet?

Meg. Meg. Ez ugye attól is függ, hogy ki mennyi idős. Egyrészt az ötvenhatos magyarok egy része egy ideig nem mertek haza menni. Vagy nem tudtak haza menni. Vagy nem szabadott haza menni. Most már nem tudom pontosan. És hát itt ugye megismerkedtek valami lányokkal és akkor [...] De ismerek olyan ötvenhatosokat, akik vártak, amíg kijön valaki, és magyar lányokat vettek el feleségül. Vagy fordítva, magyar fiúkat.

Az ötvenhatosokon kívül, ismer még Bécsben nagyobb létszámú magyar csoportot?

Egy csoportot ismerek, akik nagyon összefognak, azok a székelyek, Siebenbürger. Hogy mondják? Székelyek, ugye? Azok talán még jobban összetartanak. Talán pont most, mert ugye az ötvenhatosok most már kiöregednek, meg mindig kevesebb, de az erdélyiek nagyon összetartanak. Azok minden pontban összejönnek énekelni □□□ meg ilyen □□□ ezt tudom az evangélikusoktól, mert azok is sokan az evangélikusokhoz csatlakoztak, ha evangélikusok voltak. De voltak sokan olyanok is, akik nem is voltak evangélikusok, de a magyar nyelv után jöttek, hogy ott magyarul beszélnek. Vannak ott katolikusok is, meg minden. És abban a csoportban az az erdélyiek egy külön csoport. Nem az, hogy a többiekkel nem beszélnek, de ha összeállnak, akkor erdélyiek állnak össze. Ugye, az az érdekes.

Ön szerint változott-e az Ausztriában élő magyarok helyzete az elmúlt évtizedekben? Ha igen, miként?

Nem merem megmondani. Talán nyelvileg talán nem, de politikailag, gazdaságilag talán igen. Hogy azt hiszem, hogy a magyarok akkor többen, többször mentek le Magyarországra. Előtte nem volt olyan nagyon. Na most mit csinálunk ott lent? Onnan jöttünk, azért, mert olyan volt a rendszer, és mikor megváltozott, akkor mégis feljött az a magyar izé, hogy összetartunk, és megint lemegyünk a rokonokhoz. Mindegy, hogy milyen okból. Hogy gazdaságilag, hogy bevásárolni mennek, vagy politikai. Mert hogy otthon a politika most tényleg más. De most haza lehet menni, úgy mondhatom, hogy haza lehet menni. És azt hiszem ez még még közelebb lesz, hogyha bent vannak az ÉU-ban is. Nagyon sok magyar ismerősöm van, akik magán □□□ olyanok, akik később jöttek ki Magyarországról. Később, akik fiatalabbak, akik Magyarországon sok firmát <Firma = cég> csináltak, és azért az összeköttetés jobb lett.

A rendszerváltás után az osztrákok és a magyarok kapcsolata változott? Ön szerint mit tartanak az osztrákok a magyarokról?

Szerintem jobb lett. A rendszerváltás után megint jobb lett, megint feljött az a régi □□□ osztrák-magyar □□□ mint a Sissi időkben. Az az osztrák-magyar tulajdonképpen egy ország volt régebben az első világháború előtt. És az, az □□□ legalábbis úgy érzem, az osztrákok, ha valakivel jól megértik magukat, akkor a magyarokkal. Jobban, mint a csehekkel, jobban, mint a jugókkal. Ez valamilyen öreg véri kapcsolat, gondolom én.

Hogy látja a bécsi magyarság jövőjét?

Én azt hiszem, hogy jó soruk van itt. De azért, nem kihálnak, de kiöregszenek. Mondjuk úgy. Ez ugye mindig attól függ, hogy ki hogyan angazsálja <sich engagieren = elkötelezni magát> magát. Hogyha olyan ember van, aki azt mondja, hogy igenis csináljuk, mert ez szép és jó, akkor azt hiszem van. Én azt hiszem, nagyon nehéz az utánpótlás. Én látom itt a magyar evangélikusoknál, hogy 80%-a öregek. És a fiatalok nagyon-nagyon lassan és nagyon kevéssel utána. Mert más érdekük van a fiataloknak, mint az □□□ hogy □□□ vannak, de [...]. Elszóródnak valahogy. Ismerőseim körében, vannak egy jó páran, ahol, ha gyerekek vannak magyarul tanulnak, hála isten. De van olyan is, ahol aztán ilyen vegyes házasság van, ott nehezebb valahogy. De ott, ahol mind a kettő magyar szülő van, ott azt hiszem 90% a gyerekek szintén tanulnak magyarul. Vegyes házasságnál nehezebb valahogy, vagy mindkettő, vagy csak német. Ott, ahol magyar-osztrák házaspár, ott egyrészt mind a két nyelvet tanulnak, de van olyan hely, ahol biztos már csak németül.

Minek tekintti Önmagát?

Hát inkább magyarnak. De kicsit osztráknak is. Nem is tudom.

Nyelvhasználati interjú egy 1980-as évek végén Magyarországról kivándorolt adatközlővel (Bécs)

kódszáma: WG1-80MF-6
az interjú időpontja: 2003. 04. 9.

Melyik évben érkezett Ausztriába?
1986-ban.

Miért döntött úgy, hogy Ausztriába vándorol?

Egy kiküldetésre kaptam lehetőséget, és ez egy nagyon vonzó dolog volt. Egy munkaköri kiküldetés, ami négy-öt évre szólt volna. Ő hát sokszorosa volt nyilván a kereset az otthoni lehetőségeknek. Én külkereskedelemben, illetve a külkereskedelmi banknál dolgoztam, és onnan küldtek ki a külkereskedelmi bank leányvállalatához ő helyettes vezetőnek. Így fogalmaznék. És akkor hát a nyolcvanas évek második felében nagyon érdekes is volt a munka. Hát ez egy igazi üzleti tevékenység, kereskedelmi finanszírozás, illetve olyan üzleteknek a lebonyolítása, ami az akkori szocialista országok között vagy szocialista országokon belül nem, vagy ritkán lehetséges. Egy ilyen kis kereskedő ház jellegű volt. És akkor ez, így dolgoztam tulajdonképpen. És aztán a rendszerváltozás az megváltoztatta a helyzetet, mert megszűnt ez a kikülxxx szigorú kiküldetési rendszer, sikeres volt az üzletmenet, tehát a külkereskedelmi bank nem váltotta le a vezetőséget, akik ott voltak, hanem szerződéses alapon immár ott maradhattunk. Utána meg a privatizációs hullámkor megvásároltuk ezt a vállalatot 96 (???) már jóval később. És hát azóta is ez az a vállalat, amiben most is ülök. Tehát én [nevet] gyakorlatilag ezerkilencszázhetvenhatban léptem be a külkerbankba, ez volt az első komoly munkahelyem az egyetem utolsó évében és nem változtattam. Nem léptem ki azóta soha. Csak ugye □□□ a külkerbank kihexxx kihelyezett kiküldetésbe, aztán pedig eladta nekünk, illetve az ügyvezető igazgatónak ezt a vállalatot nyolcvan ö kilencvenhatban. És [nevet] azóta itt vagyok. Most már nehéz is lenne változtatni, mert ugye 52 évesen, végül is nem is kíváncszom most változtatni munkahelyet. Legalább is sok minden köt ide, eléggé le vagyok [...]

És Ön osztrák állampolgár?

Nem. Magyar állampolgár vagyok, és a gyerekeim is azok. Sajnos a feleségem két éve meghalt és most így egyedül vagyok a gyerekekkel, de hát □□□ (???) itt van az anyukám.

Tudott már németül mielőtt Ausztriába érkezett?

Igen tudtam. Hát ez kritérium volt. Három nyelven, nyelvet tudtam, hát ebből kettőt jól beszélek ma is. Nem is a német volt a legerősebb, hanem az angol. Angolt, németet és franciát tanultam. Meg volt ösztöndíjra is lehetőségem még a 80-as évek első felében. Ez akkor nagy kitörési lehetőség volt, egyáltalán külföldre menni a szürke, szegényes magyar viszonyok közül. Egyáltalán. Egy külföldi kiküldetés az annak, aki ebben a szakmában dolgozott, mondjuk, mint külkereskedő szerettem volna elmenni, ezért orientálódtam a nyelvek felé, ez egy nagy lehetőség volt. Tehát kerestem én is azt, hogy esetleg honnan tudnék □□□ és itt volt egy leányvállalata a banknak. És hát adódott. Szóval tulajdonképpen adódott. A véletlen. Annyira nem lehet akarni. □□□ Ez egy szerencsés konstelláció az életben. És ha van egy szerencsés lehetőség az életben, akkor azt ki kell tudni használni.

És itt a cégnél a német volt a munkanyelv?

Itt mindenképpen a német a munkanyelv. Sőt, hát hogy elmeséljem azt, hogy mikor én időben léptem, nem úgy tudtam németül, mint most, mert az lehetetlenség nyilvánvalóan. Most már lehet, hogy öt perc is eltelik, míg észreveszik, hogy nem német anyanyelvű vagyok és akkor sem biztos, hogy magyarnak néznek. De amikor 17 évvel ezelőtt idejöttem és az összes beosztottam és kolléganőm az ő általában nők voltak. 14-15-en. Akkor nagyobb volt a vállalat, akkor az mind német volt, és németül kellett nekem ottan [nevet] végül is beszélni és minden

féle dolgokat megoldani. Hát! Az üzletben volt angol is, azért amit akkor még jobban tudtam angolul, mint németül. Az angolt azt én még egészen fiatalon tanultam, és volt lehetőségem nagy lelkesen. Anglomán volt akkor a világ, az én fiatal koromban. Akkor nagyon divatos volt. Nem, de akkor az másként volt. Most az olyan kommercializált, akkor meg olyan szabad világnak volt a valahol a jelképe. A pop mozgalomnak. Nagy dolog volt egyáltalában [...] Nem is lehetett gyakorlatilag kijutni se oda. Akkor olyan messzinek tűnt. Amerika? Beatles korszak. Biztos hallott róla, de hát nyilván maga még karon ülő sem volt akkor, de hát ez akkor is így volt. Tehát én angolul megtanultam diákként, pláne volt lehetőségem Angliába kimenni. Három nyáron is mindenféle foglalkozásokat üztem ott □□□ de hát ez akkor nagy dolog volt. Ma ez semmi. Annyi gyerek megy oda, amerre akar. Akkor ez más, más volt! Akkor ez egy örült, örült kaland volt Angliába kijutni. Nehéz volt egyáltalán útlevelet is kapni. Betegápoló voltam a bolondokházában [nevet], meg ilyeneket, hogy egyáltalán ott lehessek. De hát meg lehetett tanulni a nyelvet mondjuk nagyon jól, mert két hónapig ott voltam Angliában, és akkor ott csak angolok között. Az segített, mert azért azt azt jól tudtam. Németül annyira jól nem tudtam akkor, aztán itt tanultam meg, de akkor már rá kellett kapcsolni, ha már itt lakik az ember és televízió, újságok, kollégák. Ha az ember akarja, akkor azt hamar hamar meg tudja csinálni. Hát azért megvolt a nyelvvizsgám! De akkor is. Magát a nyelvi készség, azt amiről otthon azt gondolja, hogy hát levizsgázunk egy nyelvből, vagy valami, és akkor idejön az ember, akkor lehet abból egy kis frusztráció, az komikusan is hat. És hát az embernek akarnia is kell nagyon, mind a kiejtést, mind a szóhasználatot TÉNYlegesen megtanulni. És akkor, ha valamit nem tud az ember, akkor azt meg kell nézni.

És számított ezekre a nehézségekre?

Hát nézze, nem gondoltam a nehézségekre, mert egyszerűen egyrészt 17 évvel fiatalabb voltam és egyáltalán örültem neki, hogy hogy ilyen lehetőségem van. És nem a nehézség oldalát néztem. És ez nem nehézség azért! Nem ez a nehézség! Nehézség az, amikor az embernek nincsen lehetősége, nem csinálhat semmit. Az a nehézség. Az nem nehézség, ha valamit tenni kell. Az élvezetes dolog, hogy én ezt tudom. Jó, hogy azt soha nem fogom tudni úgy megtanulni, mint a gyerekeim, akik itt nőttek fel. Azt úgy nem tudom, de azért mégsem hebegek-habogok. És ez már jó néhány éve nem. Hozzá kellett szoknom nagyon hamar üzleti tárgyalásokon németül, vagy akár angolul bankok, ilyen intézmények, vállalatok vezetőivel ütőképesen tárgyaljak. Nem tehetem magam nevetségessé még még a kiejtéssel sem, mert mert különben [nevet] klingt nicht gut <es klingt nicht gut = nem hangzik jól>.

Miért, Ön szerint ha egy magyar ember beszél németül, azt általában fel lehet ismerni?

Magyarok, mi magyarok, ha megszólalunk, vannak olyanok, akik sohasem tudják levetközni a kiejtésüket, és akkor ezekre mondják a németek, hogy Essbesteck <Essbesteck = evőeszköz>. Biztos hallotta már ezt a kifejezést. A mi más hangsúlyos, más hangokkal teli nyelvünkre. AZONNAL meg lehet érezni. Van egy nagyon jó nevű, nagyon elismert magyar ö származású televíziós személyiség, úgy hívják, hogy Paul Lendvay, nyilván a nevét már hallotta, aki az osztrák rádió külpolitikai adásainak egyik fő vezetője, ha nem a fő vezetője. Hát ha az megszólal, akkor azt nagyon lehet hallani, hogy magyar, mert az a kiejtését soha nem vetközte le. Őt azért kompenzálja a nagy tudása. NAGYON választékosan, nyelvtani hiba nélkül beszél, de mégis. Az azért tipikus, hogy 1000 méterről hallom, hogy na ez egy magyar beszéli most a németet. Na hát így így az ember érzékennyé válik arra (???), hogy ha hall valakit.

Ezek szerint próbál dolgozni azon, hogy [...]

Hogyne, sokat. Az ember dolgozik rajta sokat. Szóval le kell vetközni egy bizonyos szégyenlőséget az idegen nyelvek tekintetében, tehát egy kicsit ilyen ööö egy fajta majom ösztönöket kell magának előhívnia az embernek magából, mert mert az utánpótlás az a kulcsa az egésznek. Ha angolul beszélek, akkor nem szabad szégyellni azt mondani, hogy „I go” [angol kiejtés és intonáció utánzása] és nem azt hogy „I go” [magyarul beszélt angol imitálása], mert az magyarul hülyén hangzik, angolul meg úgy fognak ránézni, hogy nem tudják, hogy most japánul beszél ez az ürge, vagy szerbül? Azok nem fogják megérteni. Nem? Ez így angol, de úgy az nem. De ha ezt így nem merem kimondani, mert szégyellem, hogy affektálok, akkor

akkor valahol tévedésben vagyok. És ugyanez vonatkozik a német nyelvre is, és minden nyelvre. Hozzá tartozik. Legalább is, ha ha teljesen akarom azt használni. Ha élvezettel akarom használni, ha azt akarom, hogy velem is szóba álljanak, és ne nézzenek rögtön idegennek. Tehát átlépek azt a társalgási küszöböt, ami azt az idegen nyelvet nem egy kényszerűvé teszi számomra, egy ilyen nyelv faragdalósos, mit tudom én izzadásos valamivé, ahol valahol el kell evickélni, hanem ez egy új világ, ahol élvezet élni. Fiatalon meg lehet ezt tanulni. Mert belecsöppentem, mert ott barátok, barátnők. Hát hogy lehetne? Csak úgy lehet, ha az ember eligazodik meg ellavírozik, és nem húzódik vissza. Nem? Hát senki nem foglalkozik veled, ott maradhatsz a sarokba, ha akarsz. De hát nem azért mentem oda.

Ha most 17 év után kellene a különböző készségek mentén összehasonlítani a német és magyar nyelvtudását, akkor mit mondana például a beszédre?

Hát csakis a magyart. Most azért 36 éves koromig Magyarországon laktam és azóta is, azóta sem vesztettem el a kapcsolatomat a magyar nyelvvel. Naponta elolvasok legalább 1-2 magyar nyelvű újságot, meghallgatom a Kossuth rádiót, megnézem a Duna televíziót, úgyhogy, [nevet] meg egyáltalán.

Ez vonatkozik az írásra is?

Hát, nézze, igen. Az azt azért már kevesebbet írok, de ha kell, megírok bármilyen, főleg hivatalos leveleket. Irodalmi tevékenységet nem folytatok [nevet], de hivatalos levelet ma is meg kell írnom számtalan üzleti, vagy ilyesmit, magyarul is, mert magyar cégekkel is dolgozunk. Nekem ilyen szempontból semmilyen törést nem jelentett, az, vagy kiesést a □□□ nem úgy szakadtam idegenbe, mint, aki elmegy, mit tudom én Kanadába és akkor néha meg-megír egy-egy levelet az otthon hagyott szeretteknek. Vagy vagy valami. Azokról el tudom képzelni, hogy egy idő után törve beszéli a magyart, nem találja a kifejezéseket és belekever idegen szavakat, mert érthető is, mert magyarul már réges-rég nem jut eszébe, hogyan kell megfogalmazni. De hát nekem itt ilyen nincs, mert a kollégáim, üzlettársaim közül is többen magyarok, a családom magyar, tehát ez azért egy kétnyelvű élet [nevet] és a magyar fontos. Tehát ez nem [...].

Az olvasás és a megértés esetében miként alakul a két nyelv viszonya?

Hát az egyforma. Tehát kétnyelvű. A környezet azért német, és ha megszólítanak, akkor most németül folytatnám tovább. Valószínűsítésem, hogy nem tudnék ennyire árnyaltan fogalmazni bizonyos kérdésekben, de azt sem mondanám, hogy hogy szóval hogy nem jól. Mert ez igenis olvasottság kérdése, és én azért németül is olvasok, meg meg televíziót nézek, újságot, meg könyvet olvasok.

Ön szerint az Ön magyar beszéde különbözik az otthoni emberek (magyarországi rokonok, barátok) beszédétől?

Nem. Egyáltalán nem, nem hiszem. Mert ez olyan mintha mit tudom én egy, egy kétnyelvű életet élnék ezek után, ő hogy nem Budapesten lakom, de mondom én nem szakadtam el tőle egyáltalán. Én nem vagyok egy olyan tipikus helyzetben, hogy mondjuk elmentünk külföldre, és akkor egy olyan külföldi környezetben maradtam. De úgy sem, hogy egy ilyen magyar kolóniában lakom, és mit tudom én csak néha merészkedünk ki az utca [nevet] másik oldalára, ahol már nem magyarok laknak [nevet]. Tehát ez sincs. Egy teljesen osztrák környezetben lakom, ha ide-oda megyek, akkor onnantól Herr László vagyok és akkor [...]

És az otthoniak szerint?

Nem. Hát azért a baráti körömet én megtartottam. Olyan mintha vidéken laknék, körülbelül. Egy-két hetente, ha hazavisz valamilyen ügy, akkor sokszor találkozunk a régi barátokkal. Debrecenből messzebbre járnék Pestre, mint így.

És milyen gyakorisággal találkoznak?

Úgy mintha, egy vidéki városban élne az ember.

Mi a véleménye arról, ha valaki magyar beszéde során német kifejezéseket használ?

Nézze, ez különböző. Mert egészen a legszélsőségebbeket is lehet látni például a gyereknél. Például a gyerekeim itt nőttek fel, mi otthon magyarul beszélünk mindig és magyarul is beszélünk, sőt még meg sem próbáltunk németül beszélni. De ők is, valahogy egy ellenállást tapasztalok. Szívesen választják ketté például. Hogy otthon magyarul legyen. Szóval, hogy otthon magyar legyen a szó, és ne én próbáljam [...]. Lehet, hogy kicsit cikisnek is érzik, hogy én esetleg nem tudok olyan jól németül, vagy az anyjuk különösen nem tudott olyan jól németül, mint az iskolai környezetben a barátok, hiszen hát nem született [...]. És azt soha nem lehet már pótolni. És akkor ezt nem is akarták, hát kvázi □□□ de azért náluk sokkal jobban észre lehet venni azt, hogy azért mégsem Magyarországon nőnek föl, és bizonyos, kiejtésben, ott talán nem venni észre, de a kifejezések tekintetében, szókészlet tekintetében nyilván igen.

Hány évesek?

13, 16, meg 26. Nem olyan flottak mint mondjuk, mint én. Hanem odajönnek és megkérdezik, hogy ezt hogy mondják. Na és ott látom azt, hogy valamelyik másik gyerek odajön és esetleg magyar gyerekek is vannak az ismeretségi körben, akkor hallom, hogy hogy beszélnek. Elég vegyesen, és ezt én is szoktam korrigálni náluk. Mert én azt mondom, ha magyarul beszélünk, akkor ne übenezzük az aufgabét <die Aufgabe üben = a feladatot gyakorolni>, ugye. Ahogy ők szokták mondani. Mert a legnevetségesebb módja az, amikor magyar nyelvi szerkezetben minden szót szinte [nevet] németül használ. De már nem jut eszébe, hogy az aufgabe az feladat, és az üben az gyakorolni, megoldani, vagy mit tudom én. És tudnék egy csomó ilyent mondani.

És Ön úgymond gyomlálgatja ezeket?

Én gyomlálgatom, mert azt mondom, hogy magyarul beszélj, akkor magyarul, ha németül, akkor németül. Nem?

Hány évesek voltak, amikor kijöttek.

A nagyobbik, a nevelt fiam 9 éves volt, mikor kijöttünk. Ma már 26 évesen nála is a német dominál inkább. Azért az egy hosszú idő. Többiek meg eleve, hát óvodába is itt jártak. A legkisebb itt született, a másik meg fél éves volt, amikor kijöttünk.

És ha holnaptól előállna a gyerekek közül valamelyik, hogy holnaptól németül beszéljünk apu? Arra miképpen reagálna?

Furcsa lenne, mert pont az ellenkezőjét akarták eddig. Nem valószínűsítem, hogy hogy én el tudnék németül is velük beszélgetni. De hát érzelmileg is van ennek, minden ilyen dolognak egy háttere. Érzelmileg is. Tehát egész másként hangzik valószínűleg. Mintha megváltozna körülöttünk a hang olyan lenne. Miért akarnák azt, ha most harmonikus köztünk a dolog. Tehát ez nem egy ilyen, □□□ aki [...] Ez egy csalafinta kérdés, mert aki ezt felteszi, az soha nem gondolkodik el ennek az igazi tartalmáról, hanem ilyen kicsit ilyen künstliche <künstlich = mesterséges>, kicsit mesterséges kérdés. Ilyen nincs. Ezt ezt ezt az ember ezt nem szokta megváltoztatni. Az kialakul és akkor az a nyelv marad abban a közegben általában. Az nem lenne életszerű.

Melyik nyelvet használják a gyerekek egymás között?

A gyerekek között aztán nagyon ez a vegyes nyelv megy. Persze attól is függ, hogy van-e ott harmadik, vagy mi a téma. De ha csak így együtt vannak, akkor □□□ többnyire magyarul, de sok külföldi, szóval sok német szót fűznek bele. Az aktuális fogalmak tömkelegét esetleg nem is ismerik magyarul, mert hát nem magyar pajtások között folyik a napjuk, és ha azzal kapcsolatos dolgot kell mondani, akkor még nekem is el kell sokszor gondolkodnom egy olyan dologról, ami egy mostani, éppeni jelenség, vagy szavak, olyan kifejezések, amik esetleg, amit a magyar nem teljesen így mond. Akkor én azt hogy mondanám jól? Sokszor el kell gondolkodnom, hogy hogy mondanám magyarul? Nekem ez nem egy nagy nehézség, de nem csodálkozom, hogy nekik igen.

Akkor is szokta korrigálni őket, ha egymás között beszélgetnek?

Hát, hogyha hallom, igen. Az most mindegy, hogy nekem mondja, vagy az öccsének bátyjának, ha olyan suta megfogalmazások vannak, akkor □□□, vagy megakad, akkor mondom neki. Vagyunk otthon is nyáron a Balatonnál. Pont azon a bizonyos helyen. [nevet] Káptalanfüreden. Úgyhogy magyar közegben vannak, és akkor jó ha magyarul tudnak.

Mi a véleménye arról, ha valaki német beszéde során magyar kifejezésekkel él?

Nem sok példa van erre. Tehát ez nem is lenne. Ez ezt fordítva [...] Miért keverne egy német anyanyelvű magyar kifejezéseket a beszédébe? Ennek semmi alapja nincs. Magyarországon elképzelhető lenne, hogy külföldiek, akik ugyanúgy már gyökeret vertek, mint ahogy mi itt és egyes bizonyos dolgokat, vagy kifejezéseket nem fordítanak le a nyelvükre. Ilyent én hallottam. Mulatságosan, kedvesen hangzik. Mi magyarok ezt ööö jó néven vesszük, mert valahol a hozzánk való igazodás jelének vesszük. Egy-egy olyan olyan lépés felénk az idegenektől és főleg minálunk magyaroknál, ahol állandó kisebbségi érzés a nagy létszámú erős nemzetek világnyelvet beszélő polgárai iránt, ugye? Nálunk minden magyar szó nagyon jól jön. Ősidők óta nagy fogás volt, egy külföldit egy kicsit magyarul megtanítani, és akkor az föllép és tapsos siker. Ezzel nagyon könnyen belopja magát a magyarok szívébe bárki, aki egy pár magyar szót használ. Az csak jól jöhet. De itt nem tudom elképzelni, hogy valamelyik osztrák [...] Maximum úgy tudom elképzelni, hogy valaki ilyen jópofáskodóan kezicsókolomozik, mulatságozik, köszönöm szépen, meg ilyen dolgokat. Lehet, hogy ez is egy barátságos gesztus, hogy legalább tud róla. Mert ha már egy kicsit, pár hónap múlva, ha itt él még egy fél évet, vagy háromnegyed évet még itt leél, akkor rá fog jönni, hogy annak ellenére, hogy mi szomszéd ország vagyunk, és hogy minket tulajdonképpen itt szeretnek [...]. Ausztriában nincs nagy ellenérzés, egyáltalán nincs ellenérzés a magyarok iránt, ellentétben a többi kelet-európai országokból származó emberekkel szemben. A magyarokat ilyen szempontból talán semlegesesen kezelik. Elnézően, nem nagyon lenézően. Nincs. Míg a csehekkel, lengyelekkel szemben ellenszenv van, a lengyeleket lenézik úgy általában. A németekkel egy kicsit ellentétes, mert ugye a németek bizonyos arroganciája történelmi és egyéb okok miatt az más fajta szembenállás, de szóval így ebben a körben a magyarokkal szemben semleges, olyan kisebb testvér szerűen. De □□□ ennek ellenére, az utca embere számtalanszor, ha magyar szót hall, akkor nem tudja, hogy az magyar szó, pedig ez egy szomszéd ország, nem?! De hát azért [...]. És még csak nem is egy műveletlen ország. Nem egy Amerika típusú jelenség, ahol a world's best az a városnak a legjobbját jelenti. Nem. És a közmondásos Bukarest-Budapest hasonlat a földrajzi és világismeretük a külvilágról. Itt ez nem egy ilyen ország azért, ez egy egy egy jó kulturális színvonalon álló ország, de a népek nagy része itt is sokszor megkérdézi, hogy na mondják már, milyen nyelven beszélnek?

Milyen nyelvet használ Ausztriában élő, magyar anyanyelvű, de németül is jól tudó barátaival/ismerőseivel?

Magyarul, hát az természetes. Könnyebb. Az nekem is könnyebb. Meg különben is.

Melyik nyelvet használja a misén/istentiszteleten?

Nem járok templomba.

Nem tudom, hogy vallásos-e, melyik nyelvet használja, amikor imádkozik?

Nem nagyon vagyok vallásos, de ha mégis néha fohászkodom, akkor magyarul.

Melyik nyelvet használja az orvosával?

Attól függ, hogy milyen nyelvű orvossal beszélek. Itt Bécsben is sok magyar orvos van, azokkal többnyire magyarul beszélek, bár a részükről sokszor tapasztalható egy erősen kevert nyelv a válaszoknál.

Amikor mérgelődik?

Magyarul, hát csakis magyarul. [nevet]

Számolni?

Azt is magyarul általában. Sőt, hát a számolás a németben különösen eltér attól a gondolkodási sémától, amire a mi agyunk beállt annak idején. Azon nagyon nehéz változtatni.

Amikor bevásárlási listát készít magának?

Azt is magyarul csinálom mindig.

Álmodni?

Nem, nem. Az álom az képekhez kötődik, nekem legalábbis.

Előfordul-e, hogy egy személlyel több nyelvet is használ? Ha igen, mitől függ, hogy mikor melyiket választja?

Nem, nem nagyon. Az, hogy németül és angolul is beszéltem valakivel, azt már el tudom képzelni. De hogy a magyar! A magyar az egy különleges dolog, aki magyarul beszél, az mind magyar anyanyelvű. Szóval az □□□ tízezerből egy ember van, aki □□□ százezerből egy van, aki úgy tud, hogy lehet vele □□□ olyan jól magyarul, mint ahogy én németül, vagy angolul. Százezerben egy van! És akkor a könnyebb ellenállás mentén már nem azon a nyelven fogok beszélni, amin ő esetleg éppen csak gagyarog, ha már eleve ilyen előfordul. Akkor beszélek egy külföldivel magyarul, ha magyarul tud valamit, és az általam ismert nyelveken pedig egyáltalán nem tud, és azért az ilyen elég ritka. Talán Magyarországon szóba jöhetne például egy lengyel, vagy egy akárcicsoda, aki németül például nem tud. De ez nem egy igazi beszélgetés, ez csak egy ilyen kisebb fajta információcsere. Mert az, hogy valaki magyarul kifogástalanul beszél, az olyan ritka, mint a holló.

Előfordultak esetleg a családban nézeteltérések a nyelvhasználat miatt?

Nem, nem hiszem.

A gyerekek adott esetben ki szokták Önt javítani esetleg?

Németben? Hát, igen.

És hogyan reagál rá?

Hát, semmi különös tulajdonképpen, valójában örülök neki, mert tapintatosak. Az csak akkor zavaró, ha mondjuk leégetne és valamilyen olyan körben csinálná, ahol és nyílt színen. Akkor az kellemetlen lehetne, de ott is miután gyerek, még az is elviselhető lenne, mert mert [...] De nem csinálja. Mire elmondom nagyjából én is tudom, hogy nem jól mondtam a der-die-das-ban, mert azért nem nehéz tévedni annak, aki nem itt születik.

Szokott-e, és ha igen, milyen gyakran magyar nyelvű rádióműsort hallgatni?

Minden nap hallgatok. Reggel meg szoktam hallgatni a reggeli krónikát, sokszor az estit is. A Kossuth rádióon nagyon sok érdekes műsor van. Én csak a Kossuth rádiót tudom itt fogni, bár megmondom őszintén, hogy otthon is szinte csak azt szoktam hallgatni, mert a többiek azok értéktelen, vacak rádiók. Ezek a Danubius, Juventus, □□□ ezeket nem hallgatom soha.

Magyar nyelvű tévé műsort nézni?

Hát nézze, itt, ez itt most egy fél éve van itt a Duna TV. Az előtt nem tudtam fogni. Meg odahaza nyáron inkább. De hát az utóbbi 17 évben kevés TV-t néztem, mert otthon ott a rengeteg barát. Nem azért mentem haza, hogy TV-t nézzek. Úgyhogy □□□ de hát azért vannak ezek [...] De hát ugye a politika érdekessé vált, nagyon követem én is a politikai eseményeket. Van aminek szurkolok, van aminek ellendrukkolok, mint minden ember. Ez a választás a tavalyi évben egy felfokozott hangulat volt, követtem az eseményeket. Fölvettem néhány magnókazettát, ezeket megnézegettem bizonyos műsorokról, tehát ami engem érdekelt. Különösen ezek az aktuális politikai műsorok. Reggel, Naptévé, ATV.

Olvasni szokott magyarul? Ha igen mit?

Mindig olvasok. Egyszerre több mindent olvasok. Három-négyfélét is. Regényt, újságot. Magyarul, németül, angolul is. Igaz az angol most egy kicsit háttérbe szorult. Aztán újságokat,

egy magyar és egy osztrák napilapot biztos elolvasok. Meg egy másikba is bele-belenézek, hogy a másik oldalról [...]. A Magyar Nemzetet szoktam olvasni, de azért a Népszabadságba is belenézek. Az itt jár a kollégáknak, de az nem annyira érdekel. A kommentárjaik azt, úgy is tudom, hogy mit írnak. [nevet] És akkor így. Regényben meg hát mindig olvasok az érdeklődésemnek megfelelően, döntően politikai jellegű dolgokat.

Melyik nyelvet szereti jobban?

Hát az, hogy szeretem [...]. Az anyanyelvemet szeretem. Nyilván a magyart szeretem a legjobban, mert azt tudom a legjobban. Szóval az az az az az az anyanyelv. Tehát azt tudom mondani, hogy ezen gondolkodom általában, bár németül sem kell már fordítanom és szerettem az angolt is nagyon, meg a németet is, mert azon is ki tudom fejezni magam. Én mindegyiket szeretem. Szóval énnekem nem [...] Még a francia nyelvvel volt a legtöbb gondom így az idegen nyelvek közül, abba, arra nem tudtam olyan jól ráhangolódni, pedig szerettem volna. Vonzó volt, de mégis idegen. Pedig a hangzása miatt szerettem volna. A németet ugye körülvette egy ilyen taszító hangulat, egy politikai meggondolás volt a háború utáni korszakban. Szóval mi a háború után éltünk, akkor voltunk annyi idősök, mint maga. A németek ugye mind fasiszták voltak, és az nem volt divatos. A német nyelv elsőre nem is olyan nagyon, a hangzása nem olyan, □□□ de aztán ez eltűnik valahogy, mert az embernek minden ami a nyelvvévé válik, az szép tud lenni.

Ön szerint hol beszélnek a legszebben magyarul?

Pfü, hát hogy érti azt, hogy hol? Földrajzilag?

Nem feltétlenül.

Hanem?

Önnek mi tetszik a legjobban?

Nekem például nagyon tetszett, nem szégyellem, hogy egy divatáramlat a Márai, de nagyon megtetszett. Szóval mégpedig nem is a leghíresebb könyve a Naplóm. Az a nyelvezet, ahogy ott fogalmaz □□□ Az egy az egy olyan nyelv, ami érthető is színes is ő az jó, az jó. Régióban nem tudom megkülönböztetni, mert embere válogatja. Teljesen embere válogatja. Én végül is egy értelmiségi vagyok, és ráadásul azt mondhatnám, hogy inkább humán érdeklődésű, tehát csak azokat tudom becsülni ebből a szempontból, tudok persze másokat is becsülni a tettek területén is, de ebből a szempontból azokat, akik bizonyos szintnek megfelelnek. Az meg mindegy végül is, hogy tájszólásban mondják el, vagy pedig ezen a kilúgozott, sima budapesti nyelvezeten. Sokszor ööö hatékonyabb, ha kicsit ízelesebb a □□□ de ezt sem lehet erőltetni. Most furcsa lenne erőltetni, ha én elkezdenék özni, vagy bármi mást. Szóval az nekem azért modoros lenne.

Ön szerint hol beszélnek a legszebben németül?

Azt jobban. Hát ugye a hangzásra □□□ a nyelvi gazdagság az nem attól függ, hogy melyik tájszólásban szólaltatják meg, az lehet bárhol egy, egy művelt és és gondolkodó ember, ha ebben az irányban művelt, akkor az úgy érzem, hogy mindegy, hogy melyik területről jön. Ha nem, akkor azt mondom, hogy nem az osztrák feltétlenül az, ami a legszebben hangzik. Sőt, nehéz nagyon, majd észre fogja venni, hogy mennyire eltér attól, amit irodalmi németnek titulálnak, attól az osztrák nagyon. A svájci, a híres switzerdütsch, na próbálja meg megérteni azt! Azt már feliratozzák itt is. Az már egy olyan ákom-bákom a fülnek. Abban van egy olyan érzésem, hogy az már nagyon rusztikális, mert mindent kifordítva mond, szóval. Ha ilyen kifejezéseket hall, akkor az az érzése, hogy annyira eltér attól, amit egyébként például irodalmi darabokban, vagy műveltnak számító németek szájából hallott, hogy ez már annyira olyan, mégiscsak ez nem a felső fokozata a nyelvnek és nem hangzik olyan finoman. Úgy érzi az ember, hogy van egy fajta igazodási pont, ez a bizonyos queen's English, vagy a Hochdeutsch, és ami nagyon eltér tőle kiejtésileg, az azt az ember hajlamos lefelé besorolni a ranglétrán. Hogy kevésbé művelt. Valahol azzal is összefügg, hogy alsóbb néposztályok beszélnek, nem is olyan választékos kifejezéssel, tehát azt a 7-800 szót kombinálva állandóan.

Itt Ausztriában Ön a Hochdeutschot, vagy inkább a helyi tájszólást beszéli?

Hát igyekszem a hochdeutschot beszélni, de megérték sok mindent. De hát én nem próbálom meg ilyen ilyen eljátszani álruhás herceggént, [nevet] ilyen császári grófként feltűnni itt. Ahogy megtanultam németül azt próbálom. De igyekszem németül, ahogy mondtam, csak hát itt azért nagy különbség van, hogy most a hochdeutschot beszélem, vagy egy magyaros németet. Én igyekszem nem magyarosan, hanem németesen beszélni. Én azt nem fogom mondani, hogy „Ihob”. Szóval ilyeneket nem mondok, hanem „Ich habe”. Nem mondom, hogy i, hanem hogy ich.

És a gyerekei hogyan mondják?

Hasonlóan. A gyerekeken sem látom olyan nagyon, hogy [...]. Persze attól is függ, hogy ők azért félig mégiscsak magyarok, nyelvileg is. Máskülönben teljesen magyarok, de [...] Otthon mi magyarul beszélünk, ez ezzel függ össze. Az osztrák gyerekek, akik sokkal inkább bécsies dialektusban beszélnek, azok hát otthon tanulják meg a nyelvet is. Az én gyerekeim meg az iskolában tanulják meg. Biztos ők is megértik. És azt veszem észre, hogy egy nagyon erős dialektusban való beszélésben van egy olyan, □□□□ hogy is mondjam □□□□ nem, azt felülről lenézik valahol. Az nem egy olyan sikkes dolog, ha valaki így beszél. És a gyerekek is elmennek abba az irányba, ami a divat. Természetes, hogy minden gyerek abba az irányba megy.

Mennyire fontos Önnek a magyar nemzeti ünnepek megünneplése?

Hát úgy külön nem szoktunk magán a nemzeti ünnepen mondjuk pezsgőt bontani, de hát □□□□ attól is függ, hogy melyik nemzeti ünnep. A március 15-én most néztük a Duna TV-t. Szombat volt, otthon voltunk. Lelkileg inkább talán, de ez a formalitás nem az én világom. Március 15-ön kívül még október huszonxxx, augusztus 20-a és október 23-a. Nem az ünneptől függnek ezek a dolgok számomra, de rendben lévőnek tartom, hogy vannak ilyen, és vannak ilyen összejövetelek. Néha elmegyek, de nem feltétlenül ez a formalitás az én világom.

Esetleg valamilyen helyi intézményi keretek között?

Hát néha van úgy, hogy az Európa Club szervez valamit. De nézze, ez úgy van, valahogy, hogy a mi generációnkban még, hogyha az életkoromat tudja, akkor látja, hogy 40 éves voltam, amikor véget ért ez az egy párt rendszer, így mondanám. Tehát ez az egész ünneplés annyira ellentétes volt, az ember igazi érzelmi világával. Ugye a március tizenötödikéhez mindig ilyen balhék kötődtek, hogy azért az nem olyan, mégis. És az emberben ez egy fajta ellenállást keltett, mert nem lehetett érteni, hogy miért volt nekünk olyan nagy ünnep a szovjetek, akik már 40 éve itt állomásoznak a hazánkban ideiglenesen, és már átvették az öröklakásaikat egyébként [nevet]. Hát ez azért óhatatlanul megvolt az emberek egy jelentős részében. Bennem is megvolt és nem szimpatizáltam vele. És ezért minden ünnep és az egész hivatalos ünneplés egy ilyen lelki ööö ellenállást váltott ki. Ezért aztán valószínűleg ez már egy ilyen kondicionált dolog, hogy minden ilyen hivatalos ünnepléssel szemben az embernek van egy szkepticizmusa, még akkor is, ha azt elismerem, hogy a rendszerváltás óta ezek az ünnepek valós, magyar szempontból, magyar nemzeti szempontból tényleg ünnepnek számító események voltak. Ahhoz, hogy így lehessen ünnepelni megfelelő történelmi távlat kellene, ami nincs meg, benne van ez a zavaró körülmény.

Mennyire fontos Önnek az osztrák nemzeti ünnepek megünneplése?

Semennyire. Talán ennek az államszerződésnek a jelentőségét átérzem az osztrákok részéről, mert azt, hogy innen kimentek az oroszok, egy olyan ország polgáraként, ahol már az előbb említettem, örökre ideiglenesen állomásoztak, azt még náluk is jobban át tudom érezni.

Tart fenn kapcsolatot valamilyen ausztriai magyar szervezettel/klubbal/egyházzal?

Évente 2-3-szor veszek részt bécsi magyar rendezvényen. Főleg kulturálison. Elég véletlenszerűen, attól függően, hogy mikor van időm, mikor valami érdekes személy jön. Megváltoztatta-e nevét, vagy annak írásmódját mióta Ausztriában él? Nem, nem. Én kiteszem az ékezetet.

Milyen csoportokból tevődik össze Ön szerint a bécsi magyarság?

Nem látom át, hogy miként szerveződik a bécsi magyarság. Inkább azt mondhatnám, hogy nyilván a mai életet áthatja a politika, erősebben, mint korábban. Ez egyértelműen napvilágra került, amikor ez a helyzet volt. Ez ugyanaz a törésvonal, mint ami Magyarországon is megvan. Nem ugyanazok az emberek mennek el egy Tőkés Lászlóra, mint akik a Konrád Györgynek a felolvasását hallgatják meg. Az emberek nem szívesen mennek olyan helyre, ahol az ő ötleteiket fogcsikorgatva hallgatják mások, és olyanokról hallanak vicceket, akikre nagy tisztelettel gondolnak. Ez egy új keletű dolog, ez régebben nem így volt. A rendszerváltás előtt gyakorlatilag ez a törésvonal nem volt meg. Ma ugyanez van, mint a magyarság körében is. A politika egy értékrendet is kifejez: hogy kinek mi a fontos. Kinek a nemzete a fontos, kinek a más. Az egyívásúak alkothatnak egy társaságot, de azon belül lehetnek választóvonalak.

Minek tekinti Önmagát?

Ausztriában élő magyarnak. Ez egyértelmű.

Nyelvhasználati interjú egy 1980-as évek végén Erdélyből kivándorolt adatközlővel (Bécs)

kódszáma: WG1-8EF-6
az interjú időpontja: 2005. 10. 24

Mikor és milyen körülmények között kerültek Ausztriába?

1986-ban. A politika nyomás egyre erősebb volt. A feleségem (???) dolgozott, ami pluszba még egy adaggal. Úgyhogy igazából készülődött a dolog, hogy ki kéne vándorolni. Megpróbálunk kivándorolni. Ugye, először csak Magyarországra akartunk csak jönni, de az nem sikerült.

A gyerekek már itt születtek?

Nem, mert általában úgy adták az útleveleket, hogy a gyerekek nem jöhettek. A kicsi az másfél éves volt, mikor kint hagytuk. A nagylány meg nyolc. Ők otthon maradtak a nagyszülőkkel, csak ketten jöttünk. Később jöttek utánunk.

Milyen állampolgár?

Osztrák. Osztrák az egész család.

Tudtak már németül mielőtt Ausztriába érkeztek?

Egyáltalán, egyáltalán semmit. Nem is számítottunk, nem ide akartunk ☐☐☐ tehát nem ez volt a fő célsország, ugye. Nekem volt egy olyan gondolatom, hogy Kanada. Aztán, aztán csak itt maradtunk. Mint mindenki, kikerült ide, ugye a német környezet, aztán bizonyos idő után csak ragad is. Meg rövid ideig jártunk este kurzusra is, amit a gyermekek megérkezése miatt nem csináltunk tovább. Tehát ott leállt. Mert akkor még az volt, hogy a német állam nem fizette a kurzusokat a bevándorlóknak, és akkor ☐☐☐ tehát kellett fizetni. És ugye az elején az embernek se pénze, se úgy ideje nem volt normálisan. És mi elég hamar elkezdtünk dolgozni és akkor [...] Építkezés, takarítás. Mindenki úgy kezdte. És ugye az volt a legelső, hogy egy pár szót megtanultál, és akkor azzal már tudtál boldogulni. A munkahelyemen az az magyarul, főleg erdélyi magyarok voltunk. Csak a főnök volt német nyelvű. És akkor volt egy tolmács, aki elég jól beszélt németül, és akkor az [...].

Hogyan értékeli most német nyelvtudását?

Hát, szerintem olyan jó középfokú. Középfokú nyelv. De annyi, hogy mi használjuk a nyelvet. Nem úgy, mint egy magyarországi középfokú nyelvtudás. Azzal lehet, hogy a nyelvtannal jobban tisztában vagy, de eleve a kommunikációd az, ☐☐☐ tehát, ☐☐☐ mivel nem használod azt a nyelvet, tehát sokkal, sokkal nehezebb. A másik meg az, hogy nekünk ez most már a harmadik nyelv, amit megtanultunk, vagy egy negyedik nyelv. A román mellett általában még egy idegen nyelvet tanultunk otthon. És úgy vagyunk, hogy egy új nyelvet hozzátanulni, tehát könnyebb. Például egy olyannak, aki csak egy nyelvet beszél, annak rettenetes nehézségei vannak. Itt nem volt olyan, én nem is éreztem olyan nagy nehézséget.

Véleménye szerint az Erdélyből érkezőknek könnyebb volt megtanulni magyarul?

Talán igen. Én ahogy úgy észre vettem, hogy talán jobban megtanulnak. De attól is függ, hogy Erdélyből is honnan. Mert akik a Székelyföldről jöttek, tehát a székelyek, akik csak a székely nyelvet beszélték, tehát az ottani tájszólását a magyar nyelvnek, azoknak nehéz. Azoknak a mai napig, tehát látszik rajtuk, hogy nehéz volt megtanulni. Például, hogyha valaki Magyarországról kijön. Mert például aki Magyarországról is kijön, itt van harminc éve, és ahogyan megszólal rögtön hallod, azt is hallod, hogy nem itt született, másik meg azt is, a hangsúlyán is lehet hallani, hogy magyar. Biztos, biztos, hogy nekünk mindig is fogják hallani. Ildikének már nem. ☐☐☐ Itt nőttek fel. A nagyobbik az magyar nyelvből is érettségizett.

Van különbség aközött, ahogy egy erdélyi és egy magyarországi beszél németül?

Talán igen. És megmondom miért. A magyarok némettudásán mindig észrevenni azt, hogy általában „e” betűvel beszélnek. Az „e” betű az, amit a magyarnál szinte abban a pillanatban észrevenni. Automatikusan, ha nincs rajta ékezet, akkor az a magyarnak „e.” És így tanulja meg. Az „e” nyelv, vagy az „e” szó, az normálisan csak nálunk van magyaroknál, és onnan nagyon hamar észre lehet venni. És ugyanez, vannak, akik a televízióban szerepelnek, meg minden, és hát, amikor németül beszélnek, □□□ akkor tehát magyarul beszél németül. Például a Paul Lendvaynak. Az igazi, az otthoni akcentus, az megmarad. És nekünk biztos meg fog maradni. Ha az ember nem szégyelli azt, ahonnan jött, akkor ez nem baj.

Milyen érzés Bécsben magyarnak lenni?

Mindig azt szoktam mondani, hogyha a magyarok közül valaki nem érzi magát otthon, az vessen magára. Mi itthon vagyunk valahol azért. Például nekem erdélyinek öőő Bécs közelebb áll hozzám, mint Bukarest. Mert nekem Bukarest, az az az nem mond semmit. Tehát itt van valami, legalább valami történelmi kapcsolat, Bukarestben semmi. Tehát nekünk körülbelül így van ez az egész dolog.

Ha osztrákok kérdezik, hogy honnan jött, akkor mit szokott mondani?

Ha rá szoktak kérdezni, akkor azt mondom, hogy Erdélyből. Ha annyira okos már, tehát tud annyit legalább, hogy hol van Erdély, akkor oké, azt elfogadja. Ha meg annyira buta, hogy nem tudja véletlenül, hogy Erdély hol van, akkor nem szokott rákérdezni. Tehát ha németül azt mondom Erdély, tehát, hogy Siebenbürgen, lehet, hogy abszolút nem tudja, hogy hová tegye, de elfogadja, hogy Siebenbürgen. Azt szoktam mondani, hogy magyar vagyok. De nem nagyon szoktak rákérdezni, annyira vegyes itt a nép, annyi a külföldi. Legfeljebb egy hosszabb beszélgetésnél.

Ha németül beszél, akkor hochdeutschot, vagy inkább a helyi tájszólást beszéli?

Is-is. Vegyesen. Én azt hiszem, hogy mivel a német nyelvet tehát nem kimondottan az iskolában tanultuk, és sokat az ember a környezetből vett fel, azt valami dialektusban vette fel egyszerűen. Azért, mert, például, hogyha én egy hamburgival megállok beszélgetni, akkor az a bécsi dialektust rajtam észreveszi. Azért mondom, hogy viszonylag a □□□ viszonylag a dialektust. Én például, hogy mondjam, nekem a teljes kommunikációm a vállalatnál az németül van, mert nekem a környezetem úgy beszél, és akkor az ember inkább azt használja. A gyerekek, ők inkább [...]. Ildi, ő tud dialektusban is, de a nagy lányom inkább a hochdeutschot. Tehát ők iskolában tanulták. Őnekik tanult nyelv. De ők sokkal kevesebb problémájuk volt a német nyelvvel, mint az itteni osztrákoknak. Az osztrákoknak ez a dialektus ez óriási problémájuk. A helyesírást nem tudják. Meg a beszédnél is. Ezt használják. Ha valaki minden nap ezt használja, akkor normális, hogy olyan reflexszerűen jön ez. A másiknál oda kell figyelni, ezt meg ilyen lezserül mondd, mert ezzel vagy megszokva.

Mit gondol, az Ön magyar beszéde különbözik az otthoni, erdélyi rokonok, barátok beszédétől?

Nem, mi úgy beszélünk, mint azok. Én szovátai vagyok, ő régeni. Tehát úgy van, hogy mi a Székelyföldnek a szélén vagyunk. Tehát nálunk nehezen érződik az akcentus, az a székely. Az az ilyesmi nem érződik. De például egy helységgel tovább, például Parajd, ott már viszonylag elég jó akcentusok jönnek. Ha az ember továbbmegy, ott van Sófálva, meg Korond, akkor ott már totális. A Székelyföld legerősebb akcentusát beszélik azon a részen.

És az otthoniak is úgy gondolják, hogy Önök most is ugyanúgy beszélnek magyarul, mint mielőtt 18 évvel ezelőtt idejöttek?

Hát persze. Hétvégén lemegyünk magyarba általában. Van egy házunk a határ mellett. És □□□ tehát ott az ember még egy picit tévét is néz, nem sokat, amennyire az embernek ideje van. Itteni rádiót nem is hallgatok, szinte csak a magyar rádió megy. Úgyhogy, nem, nem. Tehát szakadás, ilyen nincs, hogy a nyelvtől elszakadtunk volna. Ilyen nincs. Olvasunk. A német szükséges, de inkább magyarul. A lányoknál észreveszik, hogy ők nem itt születtek, tehát nem

Austriában születtek, de inkább a német nyelvterületre teszik őket. Sokkal szebben beszélnek, mint az osztrákok.

Milyen gyakran járnak haza Erdélybe?

Minden évben egyszer-kétszer megyünk a családot meglátogatni.

Milyen gyakran fogadnak otthonról látogatókat?

Hébe-hóba. A szülők elég öregek már, nemigen tudnak jönni.

Mi a véleménye arról, ha valaki magyar beszéde során német kifejezéseket használ?

Annak idején, akarata ellenére az ember a románból átvett szavakat belekeverte a nyelvbe. Tehát ez szinte ilyen reflexszerűen jött. Tehát □□□ apróságok voltak, de most, hogy eljöttünk onnan, azért sokkal jobban észrevesszük. Otthon, mikor minden nap ugyanazt használtad, és mindenki ugyanazt használta, nem vetted észre. Itt azt a részt elhagytam. Tehát itt megpróbáltam, lehet, hogy tudatosan is, de egyszerűen kihagyni a nyelvből ezeket a szavakat. Tehát megpróbáltam mindent csak magyarul mondani. Itt lehet, hogyha az ember magyarul beszél, akkor magyarul gondolkodik. Mikor németül beszélsz, akkor németül gondolkodsz. Tehát így lehet egy nyelvet folytonosan beszélni. Másként tiszta lehetetlen. Otthon ugyanígy volt a románnal. Tehát amikor románul beszélünk, akkor románul gondolkodtunk. És ha próbáltál mindig itt magyarul gondolkodni, és németül beszélni, az nem annyira gyors, hogy mindig, mindig fordítani tudjál.

Számomra ebben van egy kis ellentmondás, amit mondott. Mert azt mondta, hogy otthon Erdélyben, bár magyarul gondolkodtak, azért belopóztak a román szavak a magyar mondatokba.

De nem úgy, hogy tiszta román szó lopózott be, hanem ilyen elmagyarosított változata. Amit ugye használt az ember valamire. Kifejezést például. És az elmagyarosított változata került a nyelvbe. Főleg a technikai szavak. Olyasmit, aminek az ember nem is tudta a magyar megfelelőjét, addig, amíg nem találkozott vele mondjuk Magyarországon.

A némettel nem játszódtott le egy hasonló folyamat?

Nem, nem tudom miért nem. Talán azért nem, mert itt az embernek a környezete más. Tehát ott ugye mindenki magyarul beszélt, és mindenki ugyanazokat a szavakat. Tehát itt meg, ha német környezetben vagyok, németül beszélek. Ha magyarok között, akkor meg magyarul. Tehát el van különítve. Tehát úgy van, mintha egy ilyen fallal el lenne választva. Tehát ez most itt van, és ez most itt van. [Az adatközlő kézmozdulatával illusztrálja.] Ott egy kicsit úgy összemosódott.

Gondolom vannak erdélyi barátai, rokoniak, akik szintén húsz éve élnek itt.

Persze, persze. De így általában nem vettem észre. Az emberek általában végül is tényleg próbálják megtartani, tehát szépen beszélni magyarul. A probléma inkább ott van a gyerekeknél, mert ők inkább belekevernek. Mert nálunk is volt egy olyan fázis. Oda kellett figyelni ahhoz, hogy ne keverjenek. Mert ugye nekik is az új információ, az már nem hogy hívják [...]. Mindig ahhoz párhuzamosan vagy meg kellett tanulni vagy [...]. De sok mindenben sikerült aztán elérni, hogy [...]. Leállt a beszélgetés. Ha mondott egy német szót, akkor leállt a beszélgetés. Akkor ez hogy is van magyarul? És akkor ezt megszokták. Hát van, hogy néha előfordul, de egyre kevésbé keverik a nyelvet.

Akkor ez volt a szülői módszer, amit alkalmaztak?

Ez volt az egyik. A másik meg az, hogy itt a négy falon belül németül beszélni nem volt szabad. Csak akkor, hogyha esetleg német anyanyelvű vendég volt. Akkor igen. De másképp, a családon belül abszolút németül nem volt szabad beszélni. Úgyhogy még az is meg volt tiltva, hogy a két kislány egymás között is németül beszéljen. Tehát, amikor ők megpróbálták egymás között németül beszélni, akkor mindig megszólaltunk, hogy váltsatok át. De aztán elmaradt egy idő után.

És mikor volt ez a korszak?

Talán akkor, mikor már mind a ketten, mind a ketten elég jól beszéltek németül. A kicsi is kezdte az iskolában. Úgy a 4-5 osztályban volt az a periódus, mikor bizony ketten egymás között át-átváltottak. Tehát nem így kint, mikor közöttünk voltak, hanem csak mikor kettesben voltak. De most én nagyon régen hallottam őket, hogy így beszéltek volna.

Volt esetleg példa rá, hogy büntetést kaptak?

Ja, hát volt büntetés is, meg tévétől való eltiltás egy hétre. Meg ilyesmik. Ilyen apróságok, amivel egy kicsit, egy kicsit meg lehetett húzni nekik a csíkot. Itt nem is az a lényeg a tiltás, hanem tudatosítani kell bennük. Tehát ez a lényeg benne. Oké, van egy olyan periódus, amikor még nehéz. Mikor még nem olyan értelmesek, még nehéz. De amikor már annyira értelmesek, akkor tudatosítani lehet bennük, hogy lányok, vagy gyerekek ezt így kell. És akkor biztos, hogy [...]. És hát egy német barát, barátnak igen, de udvarolni közel sem jöhetett. Tehát annyira be voltak oltva, hogy □□□ ilyen nem volt. Tehát □□□ tudták azt, hogy [...]. Soha elő se jött az, hogy valami német anyanyelvű udvarolna nekik. A nagyobbik férje is erdélyi, meg a kisebbiknek az udvarlója is erdélyi.

Előfordult-e olyan, hogy miközben németül beszélt, véletlenül magyar szavakat/kifejezéseket használt?

Nekem általában mikor hazamegyek, vagy amikor mit tudom én ilyen hosszabb kimaradás, tehát szabadságra megyünk, mikor az ember egy hónapra az ember kihagyta, és szinte abszolút németül nem kommunikált, utána, utána van problémám. És nemcsak nekem. Mert a lányom szokta mondani, hogy elkezd beszélni, és akkor a barátai csak nézik. Akkor rájön, hogy most magyarul beszélt. Akkor □□□ tehát úgy megszokod, hogy úgy csak magyarul, csak magyarul és aztán [...]. A román az például nagyon kitörlődött. Kommunikálni románul, tehát beszélni románul, mivel az ember ezt egyszerűen nem használta. Tehát egy ilyen, ilyen halott nyelv lett. Valahová el van raktározva. Érdekes, hogy értek mindent, de beszélni [...]. Ott már nagyon kavaro. El kezdek beszélni és akkor a német szavakat □□□ mert ugye, mind a kettő idegen nyelv, oda a német szavakat az ember nagyon belekavarja. És akkor csak nézed, hogy a másik néz rád, és nem ért semmit. És anélkül, hogy tudatosodna benned. Aztán kikristályosodik egy idő után. De most már inkább a német. Ugyanakkor lehet, hogy a románban azért még majdnem mindent jobban értek, mert ott értem még az ilyen nyelvi fordulatokat is. A németről ezt nem merem annyira elmondani, de mégis, mégis a beszéd az most probléma.

Volt alkalma az ittléte alatt használni a románt?

Hát lehetőségem □□□ például nekem itt a munkatársaim között vannak ilyen jugoszláviai románok. Szerbiai románok. És ha valami olyasmit akarok neki mondani, hogy a németet ne értsék, ugye, valami olyasmit, akkor olyankor egy-egy szót románul megmondunk. De különben nem.

Ha német anyanyelvű van jelen, akkor milyen nyelvet használ a feleségével?

Akkor általában német. De ha német van jelen, akkor is előfordul, hogy egymás között magyarul beszélünk. Tehát ez nem [...].

És ha például az utcán vannak?

Lehet az utcán, az üzletben bárhol. Mindenhol magyarul beszélünk.

Milyen nyelvet használnak az unokával?

Magyart. Teljesen normális.

Milyen nyelvet használ az Ausztriában élő, magyar anyanyelvű, de németül is jól tudó barátokkal, ismerősökkel?

Aki egyszer magyarul tud, azzal mindenhogyan magyarul.

Általában milyen nyelvet használ a misén/istentiszteleten?
Csak magyar templomba járunk.

Milyen nyelven imádkozik?
Nem is tudok más nyelven imádkozni, mint magyarul.

Milyen nyelvet használ, amikor mérgelődik/káromkodik?
Nem nagyon szoktam, de csak magyarul.

Melyik nyelvet használja, amikor bevásárlási listát készít magának?
Magyarul szoktuk felírni, de mikor az ember gyorsan írja, sokszor megtörténik az, hogy mindent nagybetűvel írunk. Nálam ez már automatikus, hogy leírom, hogy vaj, s tej és mindent nagybetűvel írok.

Amikor számol?
Hát ez a német számolás, nem tudom. Szerintem még ők is tévednek szerencsétlenek a számolásba, úgy megkavarták szerencsétlenek a számokat. Csak magyarul tudok. Én németül számokat csak úgy tudok leírni most is, ha egyesével diktálják föl. Azt a fordított logikát mindig alkalmazni, az nem megy. És a németeknél is látom, mikor lediktálók nekik valamit, nagyon gyakran előfordul, hogy fordítva írják. Számolni csak magyarul. A mi magyar számításunk, az a legjobb [nevet].

Van lehetősége magyarul beszélni a szomszédaival?
Itt van egy, egy volt munkatársam, az épület másik felében lakik. Nagy ritkán szoktunk vele találkozni, de nagyon nagy a baráti körünk. Az előző munkahelyem az olyan volt, hogy a cégnek az anyanyelve a magyar volt. Hát most is van két személy, akivel magyarul szoktam beszélgetni.

Milyen nyelvet használ az orvosával?
A háziorvosunk magyar, a fogorvosunk magyar.

Milyen nyelven álmodik?
Fogalmam sincs. Nem nagyon szoktam álmodni.

Tart fenn kapcsolatot valamilyen ausztriai magyar szervezettel/klubbal/egyházal?
A magyar rendezvényekre eljárunk. Mindig van valami, hogy a magyarok összejöjjenek. Elsősorban a miénkre. Az Erdélyi Magyarok Ausztriai Szövetségére. Általában mindig meg szoktunk jelenni.

A héten volt az ötvenhatos megemlékezés is.
Az nem a mienk volt. Szombaton kellett volna eljönni a mienkre. Mi a Pázmáneumban tartottuk.

És hogyhogy párhuzamosan szerveztek két rendezvényt is ugyanabból az alkalomból?
Hát, □□□ mit mondjak erre?

Amit gondol.
Én megmondom, hogy mi a valóság. Az ötvenhatos ünnepségeken a volt pártfunkcionáriusok nincs mit keressenek. És egy olyan rendezvényre, ahova ezeket meghívják, ott mi nincs mit keressünk. Ennyi az egész. Követségi tagok vannak meghívva, meg olyan személyek, akik nincs ott mit keressenek. Tehát a a □□□ hóhérokat meghívták a megemlékezésre. Tehát az egy kicsit furcsa az egészben.

Ez gyakran előfordul? Úgy érzem, hogy itt komoly törésvonalak vannak az egyes szervezetek között.

Van, az van. Itt van a Központi Szövetség, az magát a volt ötvenhatosoknak a leszármazottjának tartja. De sajnos, hogy sajnos eléggé elfordult most attól. Tehát amiért amiért létrehozták, attól eléggé elfordult. És mi az erdxxx □□□ tehát itt a friss vért, az erdélyiek hozták. Mert 86-/87-ben viszonylag nagy tömeg érkezett ide ki erdélyi magyarokból, és viszonylag most mi vagyunk itt a tömeg. És egyrészt az ötvenhatosoknak a második generációja egyrészt nem is beszél már magyarul. Olyan, hogy az apuka tevékeny, de a gyerekek már nem beszélnek magyarul.

Mi lehet ennek az oka?

A vegyes házasságok egy részéből. A másik meg az, hogy nem volt odafigyelés. Csak az lehet az oka. És én megmondom még valamit. Tehát, én nem akarok ezzel senkit sem megsérteni, de egy magyarországi magyarnak a magyarsági öntudata mindig más, mint például a leszakadt részekről. Magyarnak lenni Magyarországon annyit jelent, hogy ott születtem, kaptam egy magyar útlevelet, és magyar állampolgár vagyok. Hogy Magyarországért valamit tenni is kell, ezt nem így éli meg. És ezért valószínű, hogy bennünk ez az „azért is” sokkal erősebb, mint egy magyarországiában.

És úgy gondolja, hogy ez igaz a vajdasági és a felvidéki magyarokra is?

Igen, igen. Tehát általában a leszakadt területek SOKKAL jobban megpróbálják megőrizni az anyanyelvet. És tovább is adni. Nem csak megőrizni saját magának, hanem tovább is adni. És lelkiileg úgy az ember közelebb is érzi magát a, tehát a leszakadt területen élő magyarokhoz. Talán ez az egyik fő oka, hogy magyarnak lenni kint nem azt jelenti, mint Magyarországon.

Ez azt jelenti, hogy a helyi vajdaságiak szervezete is hasonló profilú programokat szervez, mint az itt élő erdélyieké?

A vajdasági magyarságnak itt van egy nagy problémája, hogy értelmiségi réteg tőlük nem igen jött ki. Tehát inkább a munkásréteg jött ki. Tehát ők kicsivel másabbak ilyen szempontból, mint mi. De különben, különben öö a kisebbségi sors, a kisebbségi sorsot ugyanúgy élték meg, mint mi. Tehát érzelmileg.

Mi lehet annak az oka, hogy a Bécsben élő felvidéki magyarok nem hoztak létre hasonló szervezeteket?

Kevesen vannak. Sokkal-sokkal kevesebben kerültek ide ki, mint a többi leszakadt területekről. Tehát Felvidék meg a Kárpát-alja nincs. Mert a felvidéki magyarok közül alig ismerünk egy párat, alig ismerünk egy párat. Tehát onnan nagyon kevesen jöttek ki. 86/87-ben onnan inkább cseh anyanyelvűek jöttek ki. Szlovákok is kevesebben.

Vajon Erdélyből mennyien jöttek ki? Nincsen erre nézve semmilyen hivatalos statisztika.

Erre körülbelüli számot tudok mondani. Körülbelül tízezer ember jött el akkor 86/87-ben. A tízezer emberből körülbelül 3.800-4000 maradt itt Ausztriában, a többiek azok továbbálltak. Bécs, Alsó-Ausztria, Felső-Ausztria, aztán ahogy megyünk tovább, úgy egyre kevesebben. A mi címlistánk szerint, nekünk van egy olyan 560-as címlistánk, annak nagy része Alsó-Ausztria meg Bécs. Tehát ez van jobban feltérképezve. De a címlista az relatív, mert ebbe csak az van benne, aki igényli, hogy valamilyen újságot kapjon. És azért mondtam, hogy a friss vért az itteni magyarságnak mi hoztuk, erdélyiek. Ha nem lett volna ez a nagy szürke agykéreg elvándorlás, ami megtörtént. Sajnos, sajnos Ausztria nem volt elég okos, hogy, hogy akit lehet megfogjon. Hanem akkor, az volt a jelszó, hogy akit csak lehet, azt továbbengedni. Hát akkor, akkor talán nagyobb tömeg marad itt. Nagyon sokaknak nem adtak menedékjogot, és anélkül nagyon nehéz volt megkapaszkodni.

Van különbség a magyarországi és nem magyarországi magyar között abban a tekintetben, hogy a generációs nyelvátadás mennyire sikeres?

Én csak abból tudok kiindulni, hogyha ugyanazzal a meggyőződéses öntudattal adták tovább a magyarságukat, mint ahogy kinyilvánították, mikor ők ide kiérkeztek, akkor kicsi a remény,

hogyan továbbadtak valamit. Tehát a beolvadás az biztos, hogy sokkal erőteljesebb lesz. Mert olyan is volt, aki kijött és azt mondta, hogy még a nevemet is megváltoztatom.

Milyen hatása van a vegyes házasságnak a nyelvátadásra?

A vegyes házasságban otomatikusan a családnyelv biztosan a német lesz. Tehát nagyobb százalékban a német lesz. Ritka az olyan család, ahol az osztrák feleség olyan jól megtanult magyarul, mint a Hildegard, hogyha most vele szóba állok, én csodálkozom, hogy milyen szépen beszél magyarul. Mert azért, hogy a férje magyar. És amikor megkérdeztem tőle, hogy és a gyerekek hogyan beszélnek, akkor meglepődött, hogy hát magyarul, hogy is képzeled? Ilyen is van, de ez a kivétel. Pedig nagyon könnyen meg lehetne őrizni, mert véleményem szerint az osztrákokban van egy ilyen pici öntudat-zavar, tehát ők nem nagyon tudják, hogy hová tegyék magukat. És ezt ki lehet nagyon jól használni. Egy vegyes házasságban is egy magyar ezt nagyon jól ki tudja használni. Csak egy kicsit oda kell rá figyelni. Mert az osztrákok nem tudják hová tenni magukat. Mert ugye az anyanyelvük német, de ők nem németek. Ők mindig egy kicsit a mai napig identitás-zavarban vannak az osztrákok. Ezt azért mondom, mert egy olyan helyen kihasználni ezt nehéz, ahol a másik félnek is van egy erős nemzeti öntudata.

Milyen gyakran szokott magyar nyelvű rádióműsort hallgatni?

Minden nap. A Kossuthot.

Milyen gyakran szokott magyar nyelvű TV műsort nézni?

Lent szoktunk általában hétvégén, mert itt nincs.

Milyen gyakran szokott magyar nyelvű sajtót olvasni?

Azt csak magyarul. Mondjuk valamilyen szakmai szöveget, azt németül. Napi szinten magyarul.

Milyen gyakran szokott magyar nyelven írni?

Hát azt lehet, hogy kevesebbet írok, mert levelezés az nincs már. A telefon teljesen átvette a helyét.

Miként kötődik egyik, illetve másik nyelvéhez?

A környezetünkön keresztül kötődünk a némethez. A család, a barátok, a munkahelyen kívüli tevékenység az inkább a magyarhoz kötődik. Tehát így lehet a leginkább csoportosítani.

Ön szerint hol beszélnek a legszebben magyarul?

Kicsit nehéz megmondani. Kicsit nehéz megmondani. Valószínű, hogy az erdélyi területen annyi zsargonszó nem létezik a magyar nyelvben, mint ahány Magyarország területén van. A Székelyföld, az picit egy ilyen tájszólás, de azon kívül egy Maros megye, vagy fent a Szatmár területe, azok szépen beszélnek. Ott nincsen az a tájszólás, és ott inkább az az irodalmi nyelv. Kolozsvár, Maros megye. Szép, dallamos beszéd és helyesen magyarul. Tehát nem úgy, hogy összekeverik a szavakat és teletűzdelik zsargonnal.

Ön szerint hol beszélnek a legszebben németül?

Én erre tudok egy választ mondani. ÉN a televízióban eddig EGY nőt hallottam szépen beszélni németül, amikor azt hallottam, hogy a német nyelv szép. Az én fülemben a német nyelv nem szép. Egy parancsoló katonanyelv. Nincs az a dallamossága, mint a mi magyar nyelvünknek. A nő egy brassói származású volt, egy szász. És amikor az a nő megszólalt, azt mondtam, hogy te, ez német nyelv még szép is. Nekem van egy hamburgi kollégám, hát az éppen hogy csak nem ugat. Nemcsak én nem értem, hanem még azt osztrák sem.

Megváltoztatta a nevét, vagy annak írásmódját, mióta Ausztriában él?

Miért változtattam volna? Eszem ágában sincs. Nem szégyellem én azt, hogy magyar vagyok.

Ön minek tekinti Önmagát?

Hát magyarnak. Mi másnak? Mindig az is maradok.

Nyelvhasználati interjú egy alsóóri adatközlővel

kódszáma: A-1926N-11
az interjú időpontja: 2007. 01. 26.

Mikor Kati néni iskolába járt milyen nyelven tanultak?

Amikor én iskolába jártam magyarul tanultunk. Minden tárgyat. Néha volt, hogy olyan szavakat tanítottak németül, de az már akkor, amikor a Hitler begyűtt. Akkor kellett egyes szavakat, de mi abból nem értettünk semmit. Aztán mikor a Hitler bejött, akkor nekünk le kellett menni Vasvörösvárra iskolába, meg a Vasvörösváriaknak ide. Hát így elosztották, hogy összekeverték.

De a vasvörösváriak nem tudtak magyarul.

Nem, hát Azért kellett, hogy mi megtanuljunk németül. De ott nem tudtunk mi németül megtanulni. A rosszat ja! És azok meg nem tudtak magyarul. Azok is mondtak nekünk németül, de mi sem tudtuk, azt micsoda. Meg még én a szüleimnek sem tudtam megmondani, mert a szüleim [...] Hát a mama az egyáltalán nem tudott, a papa az egy kicsit tudott, mert háború alatt be volt rukkulva, aztán ott egy kicsinyt megtanult.

A későbbiekben aztán németül tanítottak az iskolába?

Akkor már nem sokáig jártam iskolába, akkor már mindig úgy kellett menjek, hogy Vasvörösvárra. Egy jó pár évig. Meg azok jöttek ide. Csak négy évig jártam iskolába. De nekünk jó volt, mert a főtanító az román volt. Román-magyar, és hogyha jó kedve volt, meg minden, akkor mondtuk neki, hogy főtanító úr legyen szíves hegedüljön, mert szépen tudott hegedülni, meg jól tudott magyarul énekelni és akkor mindig énekelt, hogy halvány sárga rózsá, ha tudnál beszélni, elmondanám néked, hogy nem érdemes élni. Aztán ezt mindig muzsikálta, a vasvörösváriak meg nem értették meg, azok meg mind olyan mérgesek voltak. [nevet]

Melyik nyelvet ismeri jobban?

Hát nekem a magyar sokkal könnyebb, mint a német. Azért nem tudok én röndesen magyarul, mert azt az artiklit, a der-die-das, azt nem tudom hová kell. Mert én azt nem tanultam.

És annak idején a faluban még mindenki magyarul beszélt?

Mindenki magyarul beszélt. A gyerekek éppúgy, mint a felnőttek. Egymás között.

És mikor jött az a változás, amikor egyre többen beszéltek itt németül?

Akkor jött az a nagy változás, amikor mondjuk, mint az én lányom, meg ezek a gyerekek mentek [...]. Mert azelőtt is mentek iskolába. Mondjuk a férjem is ment Lövőre iskolába, de hát azoknak igen nehéz volt, azok mindig egy évig vagy két évig lementek Vasvörösvárra iskolába, hogy egy kicsit tanulják a német nyelvet, aztán úgy mentek el máshová. Annak már kellett akkor is.

Hányas születésű volt a férje?

21-es.

És a lánya?

A lányom 57-ben született. Az unokám, az első az 77-ben, a második az 78-ban. Egy férfi van, meg egy kislány.

És hogy volt, amikor a lánya járt iskolába?

Amikor a lányom járt iskolába, akkor már, akkor már kezdtek itt németül tanítani, mert akkor köteles volt a német tanulás. De hát, hogyan mondjam, olyan sokat mégse tudtak. De akkor azok már mindenhogyan jobban kezdtek németül beszélni, mert ünekik igen nagyon nehéz volt

iskolába, nem? Hogy mentek Felsőőrbe, mind a lányom is ment Felsőőrbe, azután meg Grazba ment iskolába, hát üneki nehéz volt, nem? De hát ő ölég jó feje volt, hát tudta továbbítani, de hát mégis nehéz volt neki. Aztán hát így a gyerekeknek mind nehéz volt. Akkor, mikor az én lányom már férjhez ment, akkor azok a gyerekekkel németül kezdtek beszélni, hogy könnyebb legyen nekik, mint ünekik volt. Akkor kezdődött ez, mikor a, az a generáció kezdte, hogy németül kezdtek el beszélni odahaza is. □□□ De akkor az én unokáim, azok tudtak jól magyarul. a kislány, az vizsgázott, azt hiszem a fiú is, az vizsgázott is magyarul. a kislány az most lent van itt Szombathelyen van egy mosoda. Én nem tudom, hogy ha tudja ott kint van valahol, az minden nap megy Alsóőrből oda. Ott dolgozik.

Akkor ő biztos jól tud magyarul?

Hát ő jól tud. Hát azért vették fel, mert ez egy osztrák cég, de hát ő úgy többje magyar van ott, aztán az én kis az én unokám, meg aké a fő, azok tudnak magyarul meg németül. Aztán hát ő sok helyre kimegy, ahová kiszállítanak, mert hát ő tud németül. Nagyon hasznos volt, mert különben ott nem vették volna fel, ha a magyart nem értené. Mert ott magyarok is vannak, de akkor nem vették volna fel.

És a fiú unokája?

Az meg Bécsben van rendőr. Az is tud magyarul, de nem olyan jól, mint a lány. Hát a lány az meg most überhaupt <überhaupt = egyáltalán> igen jól tud, mert ott most mindig magyarul beszélnek, nem? Csak hogyha ilyen osztrák fők mennek le, meg hogyha neki el kell menni, mert olkor el kell neki menni Jugoszláviába, mert ott mindenhunnan viszik a mosodába. Grazból is, meg mindenhunmand.

A lányának a férje is alsóőri?

Igen, az is alsóőri.

És mit gondol, ha osztrák vője lenne, az tudna magyarul?

Hát aztat nem tudom mondani. Pedig itt sokan vannak, akik idegen faluból, hogy tiszta német voltak, jól tudnak magyarul. Azok mind megtanultak magyarul. Az a generáció, mind a lányom.

Hallottam, hogy ha valaki idejött férjhez, akkor sokan megtanultak.

Igen legtöbben, de mindenegy nem beszél. Mert itt van a Farkas vendéglő, az az asszony jól megérti, de az nem beszél magyarul. Akkor ott volt egy bolt, de most azok félbehagyták, mert a férje penzióba <Pension = nyugdíj> ment. Az az asszony is nem innétvalósi, az is jól tud magyarul, de nem beszélt az sohase. De a másikat, valamelyiken meg sem tudni, hogy valaha németül beszélt. Mindenegyik nem, olliknak elejbe üt az a német szó, nem?

És ez még ma is jellemző?

NEM, nem biztos. Hát teszem azt, itt ez a szomszéd asszony, ezek se beszélnek magyarul. No meg odahaza nálunk sem beszélnek magyarul, a lányomnál. Keveset.

A lánya a férjével melyik nyelvet használja?

Azt nem is tudom annyira megmondani, mert ha mi, ha mondjuk én ott vagyok, vagy a férjének a mamája ott van, akkor mi mindig magyarul beszélünk, nem? De én nem tudom, hogy ha ketten vannak, akkor hogy beszélnek. Mert előbb, tudom, hogy amikor a gyerekek kisebbek voltak, mindig németül beszéltek. Igen.

És Kati néni a férjével milyen nyelven beszélt?

Mi mindig magyarul. Mi mindig magyarul.

Akkor is, ha mások is ott voltak?

Na hát az ilyenek, ha mihozzánk [...] Az a kor, mind az én korom, akkor, ha mi egybe voltunk, mi mindig magyarul beszéltünk. Ha ide eljöttek, vagy mink valahová elmentünk, ott nem lett németül beszélve. Csak akkor lett németül beszélve, ha itt meg olyan egy volt közte, aki nem

tudott magyarul. Hát akkor mindenki németül, mert már az én generációmban is sokan tudtak németül. Például én nem az iskolában tanultam meg, én a férjemtől kaptam olyan könyvet, aztán mindig olvastam, tévét néztem, újságot. Aztán mindig németet olvastam, azért, hogy megtanuljak németül. De hát én azért nem tudok olyan jól. Azér aztán, amikor az unokámék kicsinyek voltak, akkor én mondtam, hogy én nem beszélek németül, mert hogy ne azt a rosszat tanulják meg. A férjem, meg aztán hát a lányom, meg a vőm, mert öt évig itt laktak, azok mindig németül beszéltek velük, de én nem. Meg a mamám se, meg a papám se. Aztán, amikor a kislány annyira volt, hogy kezdett beszélni, az nem is tudott magyarul beszélni. De akkor a mamám odament, a mama megértette, de a mama nem tudta neki mondani németül, aztán mindig akkor a mama mindig mondta neki, én nem értelek. Akkor mindig jött énhozzám, hogy hogyan mondja a nagymamának. Aztán akkor én mondtam. Aztán akkor hamar megtanult magyarul.

És Kati néni a lányunokájával mindig magyarul beszél?

Én mindig magyarul, most is. Pedig ő igen szépen beszél magyarul, azért ő inkább németül beszél most is énvelem. Gondolom könnyebb, mert hát azt tanulta. Bécsben volt, ott tanult az egyetemen. Az könnyebb volt neki. Én magyarul, ő meg inkább németül. Én is megérttem, meg ő is megérti.

És a lányával milyen nyelven beszél?

A lányommal is meg a vőmmel is mindig magyarul beszélünk, ott nincs németül. Meg hát a mi generációnk, mi ha valahová elmegyünk, mi mindig magyarul beszélünk.

A szomszédokkal milyen nyelven tetszik beszélni?

Mindig magyarul. mindig magyarul.

Milyen nyelvet használ a magyar egyesületek, klubok összejövetelein?

Én már nem, mert én már abba öreg vagyok. Akkor még nem volt, hogy a nők is mentek énekelni. Akkor csak a férfiak, ez nem olyan régóta van. Hát elmegyek megnézni, ha valami van, de úgy hogy én is bennműködök, nem.

Milyen nyelvet használ az egyházi összejöveteleken?

Magyarul. Nálunk minden magyarul. Csak akkor, hogyha hát olyan ember jön mondjuk, aki nem tud magyarul. Hogyha de ööö hogyha olyan egy plébános úr jön, aki nem tud magyarul, akkor mi megértjük németül is, nem?

Tetszett eljárni munkahelyre is dolgozni? Vagy itthon dolgozott?

Nem, én mindig itthon voltam. Mert hát előbb is itthon voltam. Mikor én fiatal voltam, akkor nem lehetett elmenni dolgozni, mert akkor hogyan mondjam, nem volt annyi munkahely, hogy el lehetett, akkor csak a férfiak mentek dolgozni. Aztán meg hát ment a lányom meg a vőm, a gyerekek meg úgyis mindig itt voltak nálunk. Főztem nekik, meg minden.

Milyen nyelven tetszik imádkozni?

Magyarul. Én tudok németül is imádkozni. De hát én mindig magyarul imádkozom, mert például, mert hogy sokan vannak németek már itt Alsóőrben, aztán akkor, már azt a Galambos atya kezdte, hogy minden szombaton este németül van a mise. Aztán hogy hogyan mondjam, én tudok németül is, mikor a német mise van. Mert én mindig a német misére megyek, mert énnekem van evvel a Kreislaufffal <Kreislaufer = vérkeringés>, aztán reggel olyan nem jó. Aztán én reggel nem szeretek menni templomba, mert elmentem, aztán mindig összeestem, aztán az olyan kellemetlen. Aztán az úgyis olyan, mint a vasárnapi mise. De én ha magam imádkozom, mindig magyarul imádkozom.

Az orvossal milyen nyelven tetszik beszélni?

Ja hát ott németül, azok nem tudnak magyarul.

Van a faluban orvos?

Nem. Itt nálunk nincs. Vasvörösváron van egy doktor, de én Fölsőörbe menek, mert hát ahho, mikor annál kezdtem. Azelőtt is Fölsőörbe jártam, de az penzióba <Pension = nyugdíj> ment, akkor aztán ehho kezdtem, meg hát. Még mindig ott vagyok nála.

Itt a kocsmában szoktak magyarul beszélni?

Ez itt a sarkon nem tud magyarul. Ez csak németül tud. De ott fent van egy Farkas vendéglő, ott az asszony nem tud magyarul, de megérteni már megérti, mert az őrállási, már régóta itt van. De a férje annak alsóőri ugysis.

Úgy hallottam, hogy a községházán lehet az ügyeiket magyarul is intézni.

Ja lehet, mert ezek itt tudnak magyarul.

Ha oda bemegy, melyik nyelvet használja?

Hát mondjuk, ha ilyen öregek mennek, magyarul. Biztos, hogyha olyan, mint a lányom, vagy olyanok mennek, akkor, azok biztos németül. Mert a jegyzőúr is éppen abban az időben van, mint a lányom, hát azok már németül beszélnek. Meg akkor a jegyző, az meg utána van, a még fiatalabb. Na akkor meg még egy nő van, az meg még sokkal fiatalabb. De az is tud magyarul is meg németül is, mert az is volt egy darabig Magyarországon, mert annak a férje csak németül tud. De nem tudom micsoda Szombathelyen, vagy hol voltak. A férje olyan cégbe dolgozott, hogy az lent volt Magyarországon is. És őtet oda letették, most ott a család is. Aztán ő jól tud magyarul.

A községházán vannak magyar nyelvű papírok, amiket ki lehet tölteni?

Nem hiszem, nem hiszem. Mert mindenhol a hivatalban a német nyelv van. Sokat a jegyzőúr kitölt mondjuk az olyan öregebbeknek, aki nem ismeri úgy ki magát, mert igen jó jegyző, hát aztán kitöltik azok.

Úgy tudom, hogy a szomszédos települések közül Alsóörben a legmagasabb a magyarok aránya.

Ja, mert Szigeten miért. Mert Sziget nem olyan nagy, aztán azok má összeházasodtak, aztán azért ott nagyobb a német, mert már sokan odaházasodtak, hát azok lehet, hogy azok nem is tanultak meg magyarul. Mert tudom én, én is Szigetre megyek el fodrászho, az a nő se tud magyarul, mert annak a mamája is nem szigeti, a papája jól tud magyarul. De őneki nem volt rá interessze, <Interesse = érdeklődés> hogy ő magyarul beszélt volna, azért ő nem is tanult meg. Érteni ért ő is magyarul, de ő nem interesszálta <sich für etw. interessieren = érdeklődni vm iránt> annyira, hogy ő megtanult volna magyarul.

Itt Alsóörben az a generáció, mint a lányom, akkor itt a szomszédasszony fiatalabb, mint a lányom, ez is jól tud magyarul. Azok tudnak. Ez is jól beszél magyarul, csak ő nem beszél a gyerekekkel, hogy a gyerekeknek könnyebb legyen iskola.

Ismer a faluban olyan fiatalabbakat, 30-40 éveseket, akik a gyerekeikkel még magyarul is beszélnek?

Ja, hát vannak olyanok is, akik beszélnek magyarul. De nagyon keves.

Azok nem félnek, attól, hogy a gyerek nem tanul meg jól németül?

Hát nem tudom, ollik gyerek könnyebben tanul, talán ott nem is kell a szülőnek félni, hogy nem tanul meg magyarul (sic!) Ez inkább a kivétel, mert hát akkor kezdődött, amikor a lányomnak a gyerekei [...] ott akkor már igen sokat németül beszéltek. De hát akkor már sok gyerek nem tudott magyarul, úgy hogy akkor még óvodába jó magyarul, ott még akkor jó magyarul tanítottak. Ott még akkor a gyerekek megtanultak magyarul. De vaxxx vót amelyik gyereknek, akkor már a gyereknek magának nem volt rá interessze <Interesse = érdeklődés>, hogy magyarul tanuljon. Osztán most van, hogy má megbánták, mer jó vóna, hogyha tudna, nem? Mert néha belekerül olyan, most überhaupt <überhaupt = egyáltalán>, sokan le tudnak menni Magyarországra, meg minden. Aztán nem értik meg, nem?

Milyen nyelvet használ, amikor bevásárlási listát készít magának?
Hát én csak magyarul írok.

Számolni?
Azt is.

Ha esetleg mérgelődik magában?
Én csak magyarul.

Álmodni milyen nyelven tetszik?
Az is mind magyarul.

Kati néni magyar beszéde különbözik a magyarországiak beszédétől?
Hát hogyan, én nem beszélek úgy, mint ön.

Tudna példákat mondani a különbségekre?
Hát, abban érzem, hogy ez az asszony [a szomszéd házra mutat] jól tud magyarul beszélni. Én tudok vele beszélni, mert én már sokat beszéltem úgy, mert mihozzánk igen sokat jöttek Magyarországról. De aki semmi foglalkozása nem volt magyarokkal, hát az nem. Mi nem szípen beszélünk magyarul.

Miért mondja, hogy nem szép?
Hát én nem tudom, hát ez olyan tájszólás. Mondjuk a németek sem minden olyan egyformák. Meg a férjemnek volt bácsija, az Káváson tanított. Nem tudom, hogy előtte már le tudtak menni. Aztán azok már ott laktak évekig. Aztán a feleségét néninek híttuk, az mindig azt mondta, hogy ott még sokkal csúnyábban beszélnek magyarul, mint mi. Ja, hát mondtam, hogy ott is vannak olyan tájszólások, mint nálunk. Nálunk is úgy van. Mondjuk én beszélek szebben, hogyha valakivel magyarral beszélek, de különben nem így beszélek, nem? Ja.

És különben, hogy beszél a lányával?
Hogyha a lányom jön, akkor aszondom neki, hogy na, együttél? Ja. Vagy pedig a hová mész helett mondom, hoa mész? Ja, ja.

És amikor az unokájával beszél, akkor alsóőriesen beszél?
Hát én mindig alsóőriesen beszélek, hát ő megérti. Da ha ü feléne, ő szebben feléne. Mert hallom, mikor □□□ egy párszor már voltam a lányomnál, mert mikor nagy ünnep van, mert hogy egyedül vagyok, mindig meghív ebédre, meg aztán a vőmnek a mamája is egyedül van, aztán akkor az is mindig ott ebédel. Aztán van sokszor, hogy a plébános urat is beinvitálja. Aztán akkor csak hallgatunk mi, mert az Iris meg a plébános úr azok igen szípen beszélnek, úgy igazi magyarosan.

Megfigyeltem, hogy sokaknak német keresztnévük van a faluban.
Akkor adták, amikor a Hitler bejött, akkor sok olyan Monika, meg ilenféle neveket adtak, igen. A fiatalabbak már így voltak keresztelve, de most megint visszamennek az öreg nevekre.

És most megint használnak magyar neveket?
Ja, ja, ja. Most megint használnak magyar neveket, de egy kicsint, hogyan mondjam, úgy elnémetesült, jobban olyan németesen írják. Nálunk volt előbb Patric, nem? Abba a családba megint van egy fiú, azt már úgy mondják Patrik.

És az unokáinak mi a neve?
Udo meg Iris.

És a lányuknak, meg a vőjének?
Irén meg Mátyás.

Másként beszélnek Óriszigeten, mint itt Alsóőrön?

Az óriszigetiek azok jobban hasonlóan, de a felsőőriek, azok még másképp. Tehát előbb, mikor eljöttek Magyarországról a Jóskának a barátjai, akikkel jobban jóba vót, azok is mindenhol bent voltak. Aztán akkor a férjem is mindig játszott színdarabot, mert az már régóta Alsóőrben mindig volt játszva. Aztán akkor mentek Felsőőrbe is megnézni, ott is szoktak játszani. Aztán akkor mindig mondták, hogy az alsóőriek sokkal szebben beszélnek magyarul, mert az alsóőriek úgy betanulták ám, ahogy olyan föl volt írva röndösen, mert már úgy írták ki a könyvbű, hogy röndösen. De a felsőőrieknek volt olyan e, mintha mondták [...]. Mink úgy mondtuk a létrát, hogy grádics. Felsőőriek azok úgy mondták, hogy gerádics, ja. Meg akkor azok a dzs-ét úgy sok helyre belemondták. Aztán az úgy előttük vót, hogy ha megtanulták a színdarabot is, de akkor is bemondták, arról nem tudtak legyünni. Aztán azért mindig mondták, hogy az alsóőriek szebben beszélnek magyarul, mint a felsőőriek.

Mitől függ, hogy alsóőriesen vagy magyarországiisan beszél?

Hogyan mondjam, hogyha itt Alsóőrben beszélünk, akkor mindig alsóőriesen. Csak evvel a nővel szokok szebben, vagy, ha a plébános úr eljön. Aztán mikor először ez a nő eljött, azt mondta, te nem úgy beszélsz, mind a másíak. Mondom, én is jobban tudok másképp beszélni, de hát így is tudok, nem? Én azért tudom ezt a nyelvet is, mert mihozzánk igen sokxxx, Magyarországról igen sokan jöttek. Az én papám az benn is van egy könyvben, amit doktor Károly [Gál Károly] felvett, hogy a papa énekelt, meg mesélt, meg minden. Aztán hát igen sokat itt voltak, aztán hát nekem mindig a fülembe vót, hogy hát azok szebben beszéltek, mint mi.

És ha felsőőriekkel beszél, akkor hogyan beszél Kati néni?

Felsőőriekkel, ugyanúgy, mert hát azok is [...]. Azokkal ugyanúgy.

Milyen gyakran jár Magyarországra?

Na én már régen voltam. Vagy négy vagy öt éve voltunk, akkor vömmel voltunk lenn, meg akkor a lányom, amikor végzett az iskolába utánunk jött. Hát most nehezebb, mert most már nem is tudok autóba olyan jól autóba beszállni, meg minden. Hát nehezebb.

És az alsóőriek miért szoktak leginkább Magyarországra járni?

Hát persze vásárolni, mert hát előbb, akkor hogyan mondjam ott még minden schilling volt, ott a schilling több értékű volt, mint a forint. Aztán jóval olcsóbb volt. De most már mondják, Magyarországon is nagyon megdrágult minden, nem?

Kati néni szerint változott az Ausztriában élő magyarok helyzete az elmúlt évtizedekben? Más azóta magyarul beszélni?

Nincs annak semmi, mert mi akkor is magyarul beszélünk, meg utána is. Mi mindig magyarul beszélünk, és így nekünk nem volt semmi hatása.

És a fiatalabbak másként néznek a magyar nyelvre, mint mondjuk húsz évvel ezelőtt?

Na az egész fiatalok, azok nem is veszik olyan komolyan, mert hát azok ígyis-úgyis németül beszélnek. Ja. Mert mi még mindig magyarul beszélünk, meg én gondolom, hogy nehéz lesz fetartani, ha egyszer a mi generációnk kihal. Akkor már nehéz lesz fenntartani a magyart, mert akkor már többnyire németül beszélnek. Úgy gondolom, én nem tudom.

Mi a véleménye arról, ha valaki magyar beszéde során német kifejezéseket használ?

Hát én ő nem ítélem azt meg, mert a fiatalok azok jobban németül beszélnek, mint magyarul. osztán hát valamelik nem bírja annyira, hát akkor az belemondja a németet, nem. De én aztat nem tartom rossznak.

Mi a véleménye arról, ha valaki német beszéde során magyar kifejezésekkel él?

Hát nem gondolom, mert aki németül beszél, az úgyis jobban tud németül, mint magyarul, nem? Mert hogyan mondjam, aki németül beszél, hát lehet, hogy a □□□ de hát, aki megtanult

magyarul, az ügyis jól tud magyarul. Amellettek megtanultak magyarul, az mindenegyik jól tud magyarul.

Hallott olyan esetekről, hogy vita lett volna a családban, hogy mikor melyik nyelvet használják?
Nálunk nem volt az sohasem. A faluban nem lehetett hallani. Nem lehetett hallani, pedig hát sok volt, aki hogyan mondjam, aki idegenbül idekerült.

És azokban a családokban, ahol a nagyszülő és az unoka nem biztos, hogy megértik egymást?
De hát annyira akkor már megértették, mert, ahol úgy volt, annyit megtanultak az unokák is magyarul, hogy megértették a nagyszülőket. Ja. Meg ahol nem értették meg, a nagyszülő is tudott annyit németül. Abból nem volt vita sehol Alsóőrbe.

És nem is sajnálták az idősebbek, hogy a gyerekek nem tanultak meg magyarul?
Hát van az öregebb generáció, még mind a mamám, azok sajnálták, hogy a gyerekek nem tudnak magyarul, ahol a nem beszéltek magyarul, nem? Ja. Nekünk ez már természetes volt, mert mi akkor már láttuk, hogy a lányunknak nehezebb volt, mint az unokánknak, mert az nem tudott németül. Hát akkor beláttuk aztat, hogy jobb, hogyha németül beszélnek, mint magyarul, nem? Ja. Aztán azért nem volt itten vita.

A különböző egyletekben milyen nyelvet használnak?
Hát az én generációm magyarul, hát lehet, hogy a fiatalabbak talán németül. Hát, hogyan mondjam, az a generáció, mint a lányom, az még mindenki tud magyarul. Na meg még hát fiatalabbak is tudnak magyarul.

Úgy hallom, hogy egyre többen lesznek Alsóőrben a nem idevalósiak.
Lent is vannak a Kovácsék, azok tisztán magyarok. Nem most már nem, most már inkább úgy lesz, hogy több lesz az idegen, mint az alsóőri. Alsóőri már nincs sok, mert Alsóőr kivándorolt azért, mert nem volt munkahelység. Kimentek Bécsbe, vagy Ober Österreichbe, vagy Stájerba, vagy Grazba, de azelőtt el kellett menni Amerikába. Nekem van egy egész sereg unokatestvérem Amerikába, amelyikek nem is tudnak magyarul, nem? Mert, hát ott már úgy volt, mint nálunk most a német. Azoknak meg az angol, nem? Mindenféleik vannak itt. Amikor én iskolába jártam, akkor 1200 lakos volt Alsóőrben, akkor az mind alsóőri volt. Most nem tudom, ha van hatszáz. Ja.

Milyen gyakran szokott magyar nyelvű televízió-műsort nézni?
Hogyne. Hát hogyan mondjam. A televízióban ott csak egyet tudok, mert amikor a férjem beteg volt, akkor mondták, hogy be kellene, Kabelfernsehnek <Kabelfernseh = kábeltelevízió> mondták, akkor több izét bekapni. Mert azelőtt csak egyes, meg kettes volt, meg magyar. Benne van már a Kabelfernsehbe <Kabelfernseh = kábeltelevízió>, de aszem, ott csak egy van benne, az első van benne, mert többet abba nem lehet beépíteni. Szilveszter este mindig azt nézem, mert ott sokkal szebb. Nálunk mindig az a □□□ Musikanten Stadl-nek mondják, aztán én aztat nem szeretem. Aztán én mindig magyart nézek, olyan bohócos, olyan vicces.

És szilveszter estén kívül máskor is nézi a magyar tévét?
Igen, nézem néha. Kedden este is, mert akkor van az Önök kéri. Olyan szép magyar nóták vannak, énekelik. Talán kétszer vagy háromszor is, mert megnézem minden programot, aztán, ha nem szép, akkor áthajtom magyarra, ott meg ha szép van, akkor nézem azt ott.

És a magyar rádiót hallgatja?
A magyar rádiót nem annyira, a televíziót jobban, mint a rádiót, mert a rádiót nem is sokat hajtom fel. Rádiót csak reggel hajtom fel, mikor reggelizek, itt szokok reggelizni. Akkor meg aztán németre hajtom, mert akkor mondja az időjárást, meg minden. Mert a rádiót azt keveset használok.

Milyen gyakran szokott magyarul olvasni?

Most is magyar kalendert <Kalender = naptár> olvasok. A plébános úr hozta. Mondtam, plébános úr, nincsen semmi kalendáriumom, mondom. Hozzon egyet Magyarországról. Mondja, milyent akar? Mondom egy szép katolikusot, abba sok minden féle olvasmány van.

És újságot, esetleg könyvet olvas?

Nem magyar abból keves van. Azt is olvasok, de németet kell abból olvasni. Előbb több volt, mert akkor a férjem volt mindig Debrecenbe, nyáron ilyen tanfolyamra, aztán azok mindig küttek. Aztán azokat is mindig szoktam olvasni. De mióta a férjem meghalt, azt azóta nem kütték.

Írni?

Hát ha valamit úgy írtam, vagy Amerikába ha írok, úgyse tudok angolul, akkor azoknak magyarul írok. De úgyis azok is nem is tudják elolvasni. Nem sokat csak egy rövid kis köszöntőt. Azt mindig magyarul írom. Hát németül nem is tudok nagyon jól írni. Egy tántem, <Tante = nagynéni> az mindig németül ír, mert az csak németül tud, de annak nem szeretek írni, mert hát olyan jól nem tudok németül. De hát ő is jobban tud angolul, de hát gondolom kényszeríti magát.

Ön szerint hol beszélnek a legszebben németül?

Hát nem tudom pontosan megmondani, de Bécsben talán. Gondolom. Mert itt is mindenféle tájszólás van. Az obersdorfiak másként beszélnek, mint a vasvörösváriak. Felsőőrben is másként beszélnek.

Ön szerint hol beszélnek Burgenlandban a legszebben magyarul?

Mind így beszéltek, mint én. Hát talán a pulaiak azok egy kicsit szebben beszélnek, mint mi. Azt azért tudom, mert egy alsóőri tanító, de most már mind a kettő meghalt, egy alsóőri tanító elvett egy pulai nőt. Aztán, azok a férjemmel barátok voltak. Aztán azok sokat eljöttek, hát aztán mi is a nővel is barátkoztunk, aztán, hogyha úgy beszélgettünk, hát akkor én még úgy csak magyarosan beszéltem, de ő szebben beszélt, ő másként beszéltek, szebben beszéltek.

Mit tartanak az osztrákok a magyarokról?

Hát azt így nem tudom megmondani. Én keveset politizálok, azt én nem tudom. Hát úgy van az, az én véleményem szerint, úgy van, hogy ez már idetartozik. Én úgy gondolom. Ez úgy volt gondolom, hogy ennek így kell lenni.

Minek tekinti Önmagát?

Na ja, hát hogyan mondjam. Osztráknak kell tekintenem, mert hát az az alatt vagyunk, nem? Meg hát hogyan mondjam? Mi magyarul beszélünk, de mi nem annyira voltunk a magyarokhoz, mert mi akkor a magyart nem is ismertük, nem? Csak a szüleink ismerték a magyart?

Mármint Magyarországot?

Ja, a Magyarországot. Jó egypárszor voltam én a férjemmel Magyarországon, de úgy, hát hogy, mint magyar, mint előbb, mert előbb ugye mentek vásárra, meg mindenre lent voltak. Azelőtt, míg nem lettek osztrákok. Mi má úgy nyőttünk ezalatt az osztrák kormány alatt nyőttünk fel, nem? Mi nem is úgy gondoltuk, hogy mi magyarok vagyunk. Ja, ja.

És ha a lányát kérdezném, mint gondol, ő mit mondana?

Hát gondolom, azt mondaná, amit én. Én úgy gondolom, én nem tudom, hogy micsoda terve van neki, de hát én úgy gondolom, hogy az is □□ mert az meg még fiatalabb, nem? Az még kevesebbet tud, hát akkor le is volt zárva a határ.

A bécsi és burgenlandi magyar közösségen belül társadalmi funkciót viselő azon személyek névsora, akikkel beszélgetés készült

Bécs:

- Dr. András Imre – Kerkai Jenő Magyar Egyházzociológiai Intézet (igazgató)
- Dr. Deák Ernő – Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége (elnök)
- Hegyi György – Bécsi Magyar Katolikus Egyházközség (katolikus pap) (elhunyt)
- Koleszár Ildikó – Bécsi Magyar Iskola (tanár)
- Mentsik Szilvia – Bécsi Magyar Iskola (tanár)
- Pakszánzki Szilveszter – Vajdasági Magyarok Egyesülete (volt elnök)
- Dr. Smuk András – Europa Club (titkár)
- Dr. Száva Tibor – Erdélyi Magyarok Ausztriai Egyesülete (szerkesztő)
- Szemerédi Tibor – Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége (média referens)
- Szépfalusi-Wanner Márta – Bornemissza Péter Társaság (Szépfalusi István evangélikus lelkész özvegye) (elhunyt)

Burgenland:

- Dowas Katharina – kétnyelvű óvónő (Felsőőr)
- Kelemen László – Magyar Média- és Információs Központ Alsóőr (intézetvezető)
- Keresztfalvi Péter – katolikus pap, szerzetes (Alsóőr)
- Klenner Livia – Burgenlandi Magyar Kultúregyesület (irodavezető)
- Mesmer Ottó – evangélikus lelkész (Őrisziget)
- Mesmer Enikő – Őriszigeti Magyar Néptáncgyűttes (volt vezetője, az evangélikus lelkész felesége)
- Pathy Livia – Felsőőri Kétnyelvű Gimnázium (tanár, szemináriumvezető)
- Racz Andreas – tanító, az Alsóőri Kétnyelvű Népiskola igazgatója (Alsóőr)
- Somogyi Attila – Burgenlandi Magyarok Nép főiskolája (elnök)
- Tóth Mária – tanítónő (Felsőpulya)
- Wilhelm Miklós – tanító, az Őriszigeti Kétnyelvű Népiskola igazgatója (Őrisziget)
- Zsifkovics, Martin – Felsőőri Kétnyelvű Gimnázium (igazgató)
- Horvath Josef – Alsóőr polgármestere

Fényképek és műsorprogramok

Alsóőri fotók

1. kép: Az alsóőri népiskola és óvoda épülete

2. kép: Az alsóőri községháza és könyvtár (középen a falu címere)

3. kép: A Magyar Média- és Információs-központ (egykori Öreg Iskola)

4. kép: Alsóőr főtere háttérben a katolikus templommal

5. kép: Magyar nyelvű sírfelirat az alsóőri temetőben (Kelemen család)

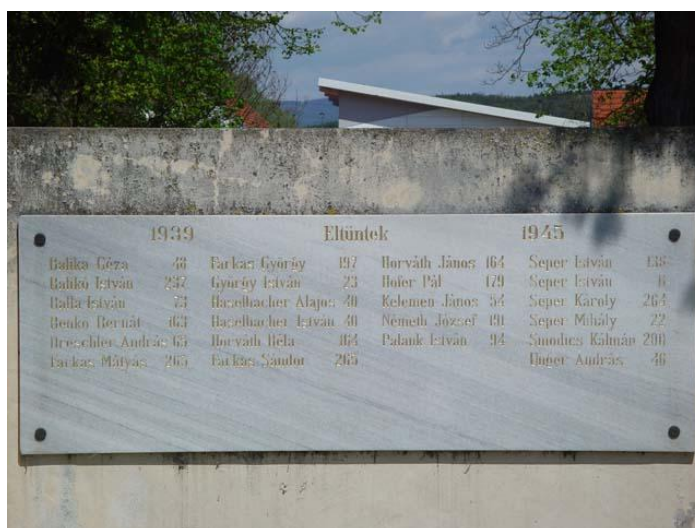

6. kép: Német nyelvű sírfelirat az alsóőri temetőben (Kelemen család)

7. kép: Hősi emlékmű (első világháború)

8. kép: Hősi emlékmű (második világháború)

9. kép: A Felsőöri Kétnyelvű Gimnázium

10. kép: A falumúzeumnak otthont adó régi tornácos ház

11. kép: Új építésű házak Alsóőrön

12. kép: Kétnyelvű helységnévtábla

13. kép: Alsóőri iskolások fellépése a Magyar Media- és Információs-központban

14. kép: Az alsóőri Virgonc néptáncsoport előadása

15. kép: Az Alsóőri Magyar Színjátszó Egyesület előadása (A Naftalin népszínmű)

Bécsi fotók

16. kép: Tanítás a hétvégi Bécsi Magyar Iskolában

17. kép: Nyári táborozáson a 72. számú Széchenyi István Cserkészcsapat

18. kép: Horvátországi kirándulás az Európa Club szervezésében

19. kép: A Becsi Magyar Otthon a belvárosi tömbház első emeletén kapott helyet (Schwedenplatz)

Bécsi magyar cserkészszet

Ha szeretnéd jobban megismerni anyanyelvedet, magyar múltunkat és kultúránkat, ha szívesen lartoznál egy igazi, élő magyar közösséghez, s ha tartalmasan akarod eltölteni szabad idődet vagy egyszerűen jól érezni magad, bátran jöjj közénk!

Összejöveteleink: du. 16 órától 18.15-ig
2005. október 22.
november 5. és 19.
december 3. és 17.
2006. január 14. és 28.

Csapatotthonunk:
Pázmáneum, 1090 Wien Boltzmannngasse 14

Sok szeretettel várunk minden érdeklődőt!

72. számú Széchenyi István Cserkészcsapat
Tel.: 0699/118-392-31; 0676/515-20-69

20. kép: A bécsi magyar cserkészcsapat tagtoborzó szórólapja

ZENTRALVERBAND UNGARISCHER VEREINE UND ORGANISATIONEN IN ÖSTERREICH
 AUSZTRIAI MAGYAR EGYESÜLETEK ÉS SZERVEZETEK KÖZPONTI SZÖVETSÉGE
 A-1010 WIEN, Schwedenpl.2. / Laurenzerberg 5/1/8-9, fax: 532 60 48

Az
 AUSZTRIAI MAGYAR EGYESÜLETEK ÉS SZERVEZETEK KÖZPONTI SZÖVETSÉGE
 által szervezett

FELNÖTTOKTATÁS

első félévi programja 2006-2007

1. Nemzetállamok vagy dinasztiák? – Avagy a remény és reménytelenség Európája
 1814-1945 – Dr. Szatmári Péter 2006. szeptember 26, kedd, 18,30
2. Európa hanyatlása és a remény joga 1945-2006 – Dr. Szatmári Péter
2006. október 3
3. Az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc kérdőjelei 50 év után. I.
 rész. – Dr. C. Tóth János 2006. október 10
4. Az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc kérdőjelei 50 év után. II.
 rész. – Dr. C. Tóth János 2006. október 24
5. A békeszerzők pokoljárásai. (90 éve történt: Meghalt Ferenc József, Görgey Artúr,
 és magyar királlyá koronázták IV. Károlyt.) I. rész. – Dr. Pusztaszeri László
2006. október 31
6. A békeszerzők pokoljárásai. (90 éve történt: Meghalt Ferenc József, Görgey Artúr,
 és magyar királlyá koronázták IV. Károlyt.) II. rész. – Dr. Pusztaszeri László
2006. november 7
7. Az államformaváltás alkotmányjogi kérdései 1849-ben, 1918-ban, 1946-ban és
 1989-ben. I. rész – Dr. Máthé Gábor 2006. november 14
8. Az államformaváltás alkotmányjogi kérdései 1849-ben, 1918-ban, 1946-ban és
 1989-ben. II. rész – Dr. Máthé Gábor 2006. november 21
9. A magyarság megtérítése és katolikus egyház története Magyarországon. –
 Ft. Kóczán Árpád alezredes, róm. kat. tábori lelkész 2006 november 28
10. A reformáció és a magyar nyelv, biblia kialakulása, története és hatása
 Magyarországon – Pecsuk Ottó, református lelkész 2006. december 5
11. Az izraelita egyház és a zsidóság szerepe a magyar művelődéstörténetben –
 Dr. Szécsi József 2006. december 12

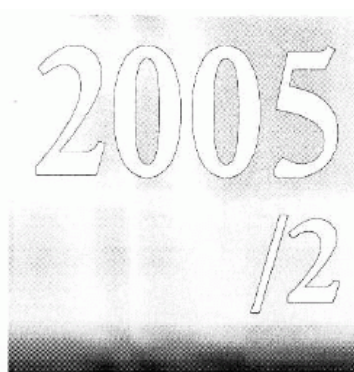
Az oktatás 2006. szeptember 26-án, kedden, indul a Központi Szövetség előadótermében – Bécs I.,
 Schwedenplatz 2 / Laurenzerberg 5/1/9 (Schweden-Apotheke fölött) – 18,30 órai pontos kezdéssel.

Az oktatás a fent megadott dátumokon keddenként, kétszer 50 perces előadást és azt követő
 beszélgetést tartalmaz. – Az oktatás díjmentes.

Érdeklődni lehet Wurst Erzsébetnél a 0664 46 49 505-ös telefonszámon.

Gefördert aus Mitteln der Volksgruppenförderung des BKA

Pünkösdi ünnepségek Csíksomlyón és Bécsben

Vándor fecske sebes szárnyát,
Vándor legény vándorbotját
Vándor székegy reményesét,
Jézus áldd meg Erdély földjét.

Siebenbürger Schau

XVIII. évf. Nyár 2005.

Erdélyi Szemmel

ERDÉLYI MAGYAROK AUSZTRIAI EGYESÜLETE
VEREIN SIEBENBÜRGER – UNGARN IN ÖSTERREICH

A 23. bécsi Csíksomlyói Búcsú (Szentháromság vasárnapi elmélkedés)

Krisztusban Szeretett Testvéreim! (részletek a prédikációból)

Imáinkat, szertartásainkat mindig keresztteljesselel kezdjük, és igen gyakran a doxológiának (Dicsőségnek) nevezett formulával fejezzük be. Mindkettőben hitvallást teszünk arról, hogy mi Atyában, Fiában és Szentlélekben, azaz Szentháromságban hiszünk. Ma Szentháromság vasárnapja van. Anyaszentegyházunk ma azt a természetes eszünkkel föl nem fogható, meg nem érthető hitüket ünnepli, hogy a mi Istenünk nem magányos Isten, hanem Atya, Fiú és Szentlélek szeretet közössége.

Szeretett Testvéreim, számunkra minden hittételnek gyakorlati következményei vannak. Arról olvastunk, a Kivonulás könyvéből vett első olvasmányunkban, hogy Mózes kezében két köztáblával, megjelent az Ur színe előtt, hogy újra megkapja a korábban éppen általa összetört Tízparancsolatot. A szemléletes leírásból máris megtudunk pár fontos dolgot Istenről. Megtudjuk, hogy Ő láthatatlan Isten. Megtudjuk azt is, hogy Ő az erkölcsi rend egyedüli ura, hiszen törvényeket ad. Törvényei olyan szabályok, amelyek a hozzá, egymáshoz és az egész teremtetett világhoz fűződő kapcsolatunkat rendezik. Bizonyos dolgokat megengednek, másokat megtiltanak.

A mai embernek rossz emlékei vannak a törvényekről. A pokolba kívánja őket. Pedig Isten törvényei egészen mások. Ő, ott Mózesnek olyan törvényeket adott, melyek valójában segítők az emberré válás útján. Mózes megalázkodik és kér. Kér de nem önmaga számára. Mózesnek a népe volt a legfontosabb. Három kérése van: 1. A mi Urunk vonuljon velünk, 2. Bocssád meg bűneinket, és 3. Fogadj el minket örökségedül. Három szerény kérés. De ma már tudjuk, hogy Isten szerető nagylelkűségében sokkal többet adott, mint amit Mózes kérni mert.

Am Mózes akkor még nem sejtette, hogy Isten az idők teljességében, az újszövetségben, az Ő szent Fiában Jézus Krisztusban látható módon közénk jön, köztünk és velünk jár, szól hozzánk, tanít minket és arra is gondja lesz, hogy az Igében és Szentségeiben az idők végezetéig velünk maradjon, köztünk éljen. Az Ausztriában élő magyarok szabadok, sokunk által irigylt szabadságban élnek. De vajon ez a szabadság nem-e éppen az Ő fogságuk? Szíveleljük meg Babits Mihály szavait: „Magyar vagyok: lelkem, érzésem, / örökséget kapott, melyet nem dobok el...” Nem dobok el, hanem minden igyekezetemmel megpróbálom, mint drága kincset átadni gyermekeimnek és unokáimnak, de úgy, hogy ők is kincsként és nem koloncoként vegyék birtokukba, és legyen erejük-igényük nekik is ugyanígy tovább adni. Ha vasárnapról-vasárnapra igéjére szorosan és szentségeire éhesen jövőnk a szentmisére, ha döntéseinkben, életvitelünkben kifejezzük az, hogy mi keresztények vagyunk.

Az újszövetségben Isten nemcsak megbocsátotta népe bűneit, de Fia által engesztelést is nyújtott, megváltott a bűn fogságából. Nikodémusnak mondta Jézus a mai evangéliumi szakaszban: „Úgy szeretted Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda, hogy mindaz, aki benne hisz el ne vesszen, hanem örök élete legyen”. Ennek a megváltásnak, mely a nagypénteki drámában öltött testet, egyetlen magyarázata, az isteni szeretet. A mi szentháromságos Istenünk tehát nemcsak törvényeket ad, nemcsak velünk jár, hanem szeret is. Annnyira szeret, hogy Fiát is feláldozta értünk.

A földről távozó isteni Üdvözítő, Jézus Krisztus, így szölt tanítványaihoz: „En kaptam minden hatalmat a mennyben és a földön. Menjetez tehát, tegyetez tanítványomná minden népet, keresztteljez meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében, és tanítsátok őket mindannak megtartására, amit parancsoltam nektek”. (Mt28, 19-20) Mi keresztények úgy hiszünk, hogy megkeresztelkedésünk pillanatában a Szentháromság egy Isten, az Atya, a Fiú és a Szentlélek, lakást vesz a lelkünkben, lefoglal bennünket.

Szent János a szeretett tanítvány ezt írja első levelében: „Szeretted az Isten: aki szeretetben él, Istenben él és Isten öbenne”. Csodálatos, bennünk él az Isten. Testvéreim, mennyit tapasztal meg ebből a környezetünk, a világ?

Ha lakásunkban valamelyik kályha nem adja ki a meleget, azt az első adódó alkalommal kidobjuk. A keresztény nem lehet olyan rossz kályha, akiben ott ég a legnagyobb szeretet melege és mégis folyton fázna mellette az emberek. Mi lenne a gyakorlati megoldás? Egy régi történettel próbálom megértetni.

Volt egyszer egy kolostor, amelyben alábbhagyott a jámborság. A szerzetesek nem váltak ugyan rossz embereké, de a házban eluralkodott az unalom, és senki sem látszott boldognak. Nem szerették, nem is tisztelték igazán egymást a szerzetesek, és mindennapi életüket úgy beárnyékolta ez, mint vastag felhőtakaró a napot. Ez a helyzet nagyon bántotta a kolostor előjáróját. Kiutat kereső igyekezetében egy nap elment a szentség hírében álló remetéhez, aki ennyit mondott válasza gyanánt: „Testvérem, a haj oka nagyon egyszerű. Mindenki a tudatlanság vétkében szenvedtek. Köztetek él a Messiás, de álrúhában van, és nem tudtok róla. Hízetárte után közölte társaival a remete tanácsát és attól kezdve mindenki elgondolkodott a dolgon, és mindenkiük ugyanarra a következtetésre jutott, mint az előjáró. Ettől kezdve, mindenik elkezdett iparkodni, hogy jobban bányon a társaival, nehogy véletlenségből éppen a Messiásnak jusson ki a rosszából. Lassan mindenki rájött, hogy társaiban sokkal több jó tulajdonság lakozik, mint amennyit eddig kinezték belőle. És megtörtént a csoda. A kolostor hamarosan megtelt jóindulattal, derűvel, szeretettel, mert mindenki úgy bánt a másikkal, mint ahogy a Messiással bánt volna. És boldogok lettek, mert szeretetet adtak és kaptak. (Szív – 2002 áprilisi számából)

Testvéreim, Bécsben élő magyarok! Az öreg remete tanácsa örökérvényű üzenet. Ha azt akarjátok, hogy szép legyen az életetek, ha azt akarjátok, hogy a szeretet melege sugározzon életetekből, akkor nincs más választásotok, mint úgy nézni egymásra, mint az álrúhába Messiásra. Ha ezt meg tudjátok tenni, akkor máris úgy éltek, mint akik hiszik, hogy a mi Istenünk a szeretet istene.

Ámen.

Oláh Dénes plébános,
Koloszvár – Szent Péter

BÉCSI NAPLÓ

XXVII. ÉVFOLYAM 5. SZÁM
2006. SZEPTEMBER-OKTOBER
MEGJELENÉS 2 HAVONTA
AKA: 1,50 Euro
Erscheinungsort Wien
Österreichische Post AG •
022032898 M P.b.l.
VERLAGSPROSTAMT 1010 WIEN

MIT HOZHAT A KÖVETKEZŐ NÉGY ÉVRE

AZ OSZTRÁK PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK KIMENETELE?

Mire ezek a sorok megjelennek, kezijortak az osztrák nemzeti választások.

Megjortent az, amit sokan nem tartottak lehetségesnek: Wolfgang Schüssel kancellár végigkormányozta a teljes parlamenti időszakot. Az elmúlt négy év legkritikusabb mozzanata a kormány szempontjából a kisebb koalíciós partner, a jobboldali FPÖ, a Szabadság-Parti oszódással történő szaporodása volt, melynek kapcsán az ellenzék hevesen támadta a kormányt, és kétségbe vonta legitimációját. A kettészakadás a legutóbbi választáson szenvedett katasztrofális veszteséggel kezdődött, melyet a párt vezetői egymást okolnak. Jörg Haider, az osztrák és kisebb megkapott retorikájú tem- gyerek mellet felmőti típú títán, a fiatal Haideri remekül működő és jobbról elzavó Heinz-Christian Strache nagy lendülettel tört a parlamenti csúcsra. Haider az öreg politika felmérte, hogy államférfiai ambíciói összeegyeztethetetlenek Strache szélsőséges politikáival, a párt erősen el is adódott a sikertelen választási kampány miatt, így felhagyott a liberális-pragmatikus monddra gondolt: „Cut your losses – szabadulj meg veszteségeidől és új pártot alakítsd BZÖ az Osztrák Jövő Mozgalma néven. A Szabadság Part miniszterrel és parlamenti frakciónak nagy többsége vele tartott, a tartományok – Karintia kivételével – már sokkal kevesebb polgárral követik őt az új úton. Strache tehát elérte célját: a Szabadság Part vezetőitől elkülönült, annak összes adósságával, viszont közéleti-kulturális szemint a párttagok, és a párt választóinak túlnyomórésze lojális maradt a párthoz, és hozzá.

Schüssel kormánya tehát túlélté ugyan a szavakat, de aránylag hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a következő választásokon az Osztrák Néppárt nem számoltott át melege börtönre.

séghen ut. A horfary alapsan megváltoztatta az SPÖ választói támogatottságát. Ráadásul az SPÖ hitába gyökerezett elvagni az ÖGB-hez fűződő régi szoros szálakat, az általánosságok mellett hasonló feladatok elvégzése sem sikerült – meg az idős és huzi beteges gondozóként tevékenyen foglalkozott külföldi (szlovák, magyar) munkavállaló-horfaryal sem – feladta a közéleti-művelődési penthouse-ban lakó, golf-főző, a szakszervezetek és a bank millárdiárdi rő-kapcsolatokban elterjedő pártbiztosokról által kelletlen kezezőkben bevonást.

Indult a választáson a KPO is, tehát a kommunizmus, akik a grófai városi tanácsban arattak sikerük – 1 városi tanácsos bejutása – és 50 év parlamenti távollét után úgy vélték, hogy kizárólagosították a régi KPO pártvezetést szálkisták és moszkovita szagát, s a globalizáció elleni jelszavakkal újra bejuthatnak a parlamentbe.

Az EU-parlamentbe névlistán bejutott „bizs-takozó” Hans Peter Martin is megkísérelt anyasorsági háttérrel teremteni magának hatalomszerzést, új arcokkal. Kérdés, hogy a sok „ellen-szavazó” közül maradnak-e eleget ahhoz, hogy az ő listájáról bérki is parlamenti képviselővé jusson.

A valaminor nagymennyű Liberális Fórum számára az osztrák politikában szokottan utnyult arra, hogy rövid vendégszerelés után legalább egy emberük bejuthat a képviselői székbe. Az SPÖ listáján biztos helyre sorolt jelöltjében a LIF választási ajánlat adott le az SPÖ javára. A mindenkori megjelölt hűség valóban megelégedést hozhat: az SPÖ és az ÖVP között 1-3 % különbség kiegyenlíthető a szociáldemokraták javára. Ha meg a LIF-szavazók révén sikerül túlszárnyalni az ÖVP-t, újra felcsillan az örök vörös-zöld remény.

Az elmúlt hetekben a választási hírek fröknak a

Csoportkép a 122. min-es utca előtt a Berene kőn, a Jompa utca közelében

Veszélyben a demokrácia Szlovákiában

A június 17-i parlamenti választások után, mint arról előző lapszámunkban beszámoltunk, magyar ellenes irányultságokról ismert pártok alakítottak kormányt. A három formációt a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) a legszélsőségesebb, amely szinte kizárólag a magyarellenességre építette választási kampányát. Még napjainkban is láthatók Pozsony és az ország fő utovonái mentén azok az óriási plakátok, amelyek tisztán szlovák kormányt kívánnak Szlovákiának. Ezek azonban csak a legnagyobb célzások a Magyar Koalíció Pártja ellen, amely 8 évig tagja volt a szlovák kormánynak. A sajtóban és az elektronikus médiákban kereszttűl azonban szinte napi

szurdvadás és lejárató propaganda-kampány után, nem esoda, hogy a szlovákiai magyarok a megalakult kormánytól semmi jót sem várhattak. Nem véletlen tehát, hogy a választások után kifejezték aggodalmukat. És akkor még nem beszélünk azokról a keserű tapasztalatokról, amelyeket a szlovákiai magyarok a Meier vezette kormányok időszakának (1992–1998) kemény magyarellenes politikája alatt szereztek. Ehhez tudni kell azt is, hogy ennek a politikának egyik végrehajtója az SNS volt, amely tagja volt az akkori kormánynak is. A szlovákiai magyarok ezen keserű tapasztalatait, úgy látszik, Robert Fico miniszterelnök nem érzé-